The Aruna Sanskrit Language Series

The Bhagavad Gita Sanskrit Key

Verse-by-Verse Grammar & Vocabulary

A.K. Aruna

PDF version

New and Improved!

The Aruna Sanskrit Language Series

The Bhagavad Gita Sanskrit Key

Verse-by-Verse Grammar & Vocabulary

A.K. Aruna

PDF version

Second Edition

Upasana Yoga Media

Second edition 2012
Copyright © 2012 Upasana Yoga
All rights reserved.
No part of this publication may be reproduced or distributed in any form or by any means without the prior written permission of the publisher.

ISBN (PDF): 978-1-938597-04-6

Edited by Francelia Sevin

Published by
Upasana Yoga Media
Palm Desert, CA
www.UpasanaYoga.org

This ebook is licensed for your personal enjoyment only. This ebook may not be re-sold or given away to other people. If you would like to share this book with another person, please purchase an additional copy for each recipient. If you're reading this book and did not purchase it, or it was not purchased for your use only, then please return and purchase your own copy. Thank you for respecting the hard work of this author.

Invocation

नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम्।
देवीं सरस्वतीं चैव ततो जयमुदीरयेत्।।

Nārāyaṇaṃ namaskṛtya naraṃ caiva narottamam.

Devīṃ sarasvatīṃ caiva tato jayam udīrayet.

Bowing to Lord *Nārāyaṇa* (*Kṛṣṇa*), to *Nara*, the best of men [namely *Arjuna*], and to the Goddess [of knowledge] *Sarasvatī*, then may one commence the [lore called] *Jaya* (Victory).

Mahābhārata 1.1

The Aruna Sanskrit Language Series

The Aruna Sanskrit Language Series is a groundbreaking series of media that enriches the study of both the Sanskrit language and Vedanta. The six titles currently in the series are highly flexible and cross-referenced, guiding readers through Sanskrit basics to proficient level—unlocking the vocabulary and grammar and helping them comprehend the deeper meaning of the Bhagavad Gita. These titles are available through the publishing arm of Upasana Yoga at www.UpasanaYoga.org.

Other Titles in *The Aruna Sanskrit Language Series* (available in Print & PDF)

The Aruna Sanskrit Grammar Reference

The Aruna Sanskrit Grammar Coursebook: 64 Lessons Based on the Bhagavad Gita Chapter Two

The Bhagavad Gita Dictionary

The Bhagavad Gita Reader: Sanskrit/English Parallel Text

The Sanskrit Reading Tutor: *Read It, Click It, Hear It!* (only in PDF)

Other Titles by A.K. Aruna

The Bhagavad Gita: Victory Over Grief And Death

Patanjali Yoga Sutras: Translation and Commentary in the Light of Vedanta Scripture

Patanjali Yoga Sutras: A Translation in the Light of Vedanta Scripture

Content

Acknowledgments Pg. 9

Abbreviations 11

The Aruna Sanskrit Language Series 13

The Bhagavad Gita

The Bhagavad Gita Sanskrit Key Pg. 19

1 **अर्जुन-विषाद-योग** *Arjuna*'s Sorrow 21
Arjuna-viṣāda-yoga

2 **साङ्ख्य-योग** Knowledge 47
Sāṅkhya-yoga

3 **कर्म-योग** Action 95
Karma-yoga

4 **ज्ञान-कर्म-सन्न्यास-योग** Knowledge and the Renunciation of Action 123
Jñāna-karma-sannyāsa-yoga

5 **सन्न्यास-योग** Renunciation of Action 151
Sannyāsa-yoga

6 **ध्यान-योग** Contemplation 171
Dhyāna-yoga

7 **ज्ञान-विज्ञान-योग** Knowledge and Its Assimilation 203
Jñāna-vijñāna-yoga

8 **अक्षर-ब्रह्म-योग** Imperishable Reality 225
Akṣara-brahma-yoga

9 **राज-विद्या-राज-गुह्य-योग** King of All Knowledge, King of All Secrets 245
Rāja-vidyā-rāja-guhya-yoga

Content (cont.)

10	**विभूति-योग** *Vibhūti-yoga*	Glories	Pg. 271
11	**विश्व-रूप-दर्शन-योग** *Viśva-rūpa-darśana-yoga*	Vision of the Cosmic Form	299
12	**भक्ति-योग** *Bhakti-yoga*	Devotion	349
13	**क्षेत्र-क्षेत्रज्ञ-विभाग-योग** *Kṣetra-kṣetrajña-vibhāga-yoga*	Distinction of the Field and the Knower of the Field	364
14	**गुण-त्रय-विभाग-योग** *Guṇa-traya-vibhāga-yoga*	Distinction of the Three *Guṇa*s	389
15	**पुरुषोत्तम-योग** *Puruṣottama-yoga*	The Being Who Transcends	407
16	**दैवासुर-सम्पद्-विभाग-योग** *Daivāsura-sampad-vibhāga-yoga*	Distinction Between Worthy and Unworthy Dispositions	423
17	**श्रद्धा-त्रय-विभाग-योग** *Śraddhā-traya-vibhāga-yoga*	Distinction of the Three *Sraddhā*s	439
18	**मोक्ष-सन्न्यास-योग** *Mokṣa-sannyāsa-yoga*	Renunciation That Gives Complete Freedom	459

References 515

About the Author 517

Acknowledgments

Timeless adoration to my *guru*, Swami Dayananda Saraswati, a brilliant link in the tradition between the original knowledge of reality and today. Under his tutelage, many gifted teachers are reinvigorating the Vedanta teaching tradition throughout India—and the world—in many different languages.

For this book, I am indebted to Arthur A. Macdonell (1854 - 1930) from whose works—*A Sanskrit Grammar for Students* (Oxford University Press, Third Edition 1927, in reprint as recently as 1997), *A Vedic Grammar for Students*, and *A Practical Sanskrit Dictionary*—I have learned most of the Sanskrit grammar that I know. In preparing this book I have also relied upon Sir Monier Williams' *A Sanskrit-English Dictionary* and his *A Dictionary, English and Sanskrit*, V. P. Apte's *The Practical Sanskrit-English Dictionary*, Krishna Vishor's *Gita Prakasa*, and finally Amritsariya Ram Bhanot's *Shrimad Bhagavad Gita with Amritavarshini Tika*. For the Sanskrit analysis and presentation of the *Gita*, we are all indebted to the *Bhashya* of Sri Sankaracarya. For the concise English rendering of the import of the verses, again I fall at the feet of my teacher, Swami Dayananda Saraswati. His four volume *Bhagavadgita Home Study Course* clearly expounds the depth and breadth of *Vyāsa*'s and *Śaṅkara*'s vision to the English speaking world of today.

And finally I wish to thank you the readers, who have provided me an opportunity through this work to deepen my knowledge of the Sanskrit language and Bhagavad Gita.

Abbreviations

a. or adj.	adjective(s)
abl.	ablative
acc.	accusative
act.	active
adv.	adverb
aor.	aorist (tense)
Ā.	*Ātmanaipada*
bene.	benedictive
बृ॰उ॰	*Bṛhadāraṇyaka Upaniṣad*
cf.	compare
ch.	chapter
cj.	conjunction
cmpd.	compound
conj.	conjugation
cpv.	comparative
cs.	causal
decl.	declension, declined
des.	desiderative
du.	dual(s)
f. or fem.	feminine(s)
fr.	from
fut.	future
fut. pt.	future participle (active)
impf.	imperfect
impv.	imperative
in.	indeclinable
in. pt.	indeclinable participle
inf.	infinitive
intens.	intensive(s)
interj.	interjection(s)
irreg.	irregular
m. or masc.	masculine(s)
mid.	middle (*Ātmanaipada*)
n. or neut.	neuter(s)
nom.	nominative
num.	numeral
P.	*Parasmaipada*
pt.	participle(s)
pcl.	particle(s)
ps.	passive
past act. pt.	past active participle
pp.	past participle (passive)
perf.	perfect (tense)
peri.	periphrastic
pl.	plural
poss. prn.	possessive pronoun
pot.	potential (mood)
pot. ps. pt.	potential passive participle
prep.	preposition(s)
pr.	present
pr. pt.	present participle (active)
pr. mid. pt.	present middle participle
prn.	pronoun
prn. a.	pronominal adjective
redup.	reduplicated/reduplication
redup. perf. pt.	reduplicated perfect participle (active)

Abbreviations (cont.)

reflex.	reflexive
√	root
sg.	singular
w/	with

The Aruna Sanskrit Language Series

The Aruna Sanskrit Language Series: Book 1 is titled *The Complete Sanskrit Grammar Reference*. The *Sanskrit Grammar Reference* follows the reference style presentation of grammar. This will provide a logical, consistent and complete exposition of the grammar for reading-only proficiency. The grammar uses minimal wording and presents the material in outline and chart form as much as possible to maximize your visual memory of the information. This method also greatly assists review and re-review of the grammar, necessary to master the subject. Several of the charts have multiple forms within them that demonstrate simple, easy to remember patterns which are overlooked by many grammar books. This helps you to also logically remember the information. The grammar is presented in the Western style, which emphasizes analytic, reading skills, as opposed to the more difficult composition and speaking skills. As much as possible, the examples in the book are taken from the Bhagavad Gita, so your targeted vocabulary builds quickly.

The Aruna Sanskrit Language Series: Book 2 is titled *Learning Sanskrit through the Bhagavad Gita: The Aruna Coursebook*. The exercise in the first lesson of the *Aruna Coursebook* directs the student to the *Script Reading Exercise*, given as an appendix. This section provides the complete Bhagavad Gita second chapter in large-print Sanskrit with transliteration using the English alphabet under each line, followed with the entire chapter again with only the large-print Sanskrit to test your progress. The text and transliteration are broken down in two separate ways to show the separate syllables and then the individual words, thus progressively showing the student the proper methodology for correctly pronouncing the original Sanskrit text. This section should provide all the necessary practice material for the student to learn the Sanskrit script—essential for proceeding through the rest of this work and any other Sanskrit work. For students who need help in pronunciation of Sanskrit words, I highly advise finding a teacher, a friend or someone in your community who will surprise you with their readiness to assist you—knowledge of Sanskrit and its literature seems to nurture this helpful attitude. These people need not know the meaning of all the Sanskrit words, but they can read the Sanskrit script. Additionally, a tape or CD of the Bhagavad Gita is available through the Arsha Vidya Gurukulam (www.arshavidya.org).

An alternative help for this *Script Reading Exercise* is the specially developed *Sanskrit Reading Tutor: Read It, Click It, Hear It!*, a uniquely formatted PDF file that has the alphabet sections from the *Grammar Reference* plus

the *Script Reading Exercise* of the *Grammar Coursebook*. The special feature of the PDF is that one can click on any of the characters in the alphabet section to hear its pronunciation, and on any of the individual lines, quarter verses, or their syllables of Script Reading Exercise to hear their pronunciation. In this way one can have each of these script elements individually re-read to you over and over while you are seeing the script on your screen—a unique and invaluable tool for learning the script and its pronunciation.

The rest of the lessons gives a relatively quick overview of the entire *Sanskrit Grammar Reference*—its layout, its methodology and how its grammar rules are to be understood. Enough explanation with little redundancy is provided to explain the outlined and charted grammar presented in the reference grammar so that you can learn on your own with little or no assistance from a teacher, assuming you can apply a post-high school aptitude towards this work. The examples and exercises in the *Aruna Coursebook* are drawn from the second chapter of the Bhagavad Gita, which is taught completely. In the *Aruna Coursebook*, vocabulary is presented by giving the English meaning of the individual words, their grammar and also their contextual use within expressions from the Gita. This should make it very easy to learn the vocabulary. By teaching the vocabulary of the verses in a consistent Sanskrit prose order, which is syntactically based, the student gains a quicker grasp of Sanskrit syntax. All exercise expressions and sentences are taken directly from the Gita—no extraneous material is presented. These words, expressions and sentences are repeated throughout the *Aruna Coursebook* in the lessons and exercises to assist your memory; nothing is taken for granted as you progress through the *Aruna Coursebook*. All the examples and lessons are cross-referenced to their specific verses in the Gita, so the context and the English translation given therein will provide an answer-key and guide for the student's work. After knowing the prose order of all the verses of the second chapter, the student is then introduced to the analysis of verses so that he or she can quickly and confidently see the meaning of the Bhagavad Gita verses directly. Concepts presented in the Gita are expounded, so that non-Indian and Indian students alike can appreciate the depth of discussion within the Gita. The *Aruna Coursebook* forms a four to twelve month full-time course in itself, depending on the effort put forth and any previous exposure to this language or familiarity with other languages that may have affinity to the Sanskrit language. At the completion of The *Aruna Coursebook* you will be familiar with the entire range of Sanskrit grammar for reading proficiency and be able to sight read with understanding all the verses of the second chapter of the Bhagavad Gita, which briefly presents the entire teaching of the Gita. Like for the first book, a specially developed computer CD disk is available with a PDF

formatted file that includes the vocabulary and exercise sentences individually read out when clicked. Again, this is a unique and invaluable tool for learning the correct pronunciation of Sanskrit that is impossible to attain through any other of the teaching materials currently available, short of having a teacher continually available to help your pronunciation of these sentences.

The Aruna Sanskrit Language Series: Book 3 is titled *The Bhagavad Gita Dictionary*. This is a Sanskrit to Sanskrit and English dictionary of the entire Bhagavad Gita. Many entries include reference citations to grammatical rules for their peculiar formations presented in *Sanskrit Grammar Reference*. The derivation of many words is included as appropriate. The entries also provide Sanskrit synonyms and/or meanings plus contextual Sanskrit analysis of compound words, so that your vocabulary builds beyond the Gita with each use. The goal of this vocabulary building is to encourage you to start to think in Sanskrit while you read Sanskrit – a multiplying effect that greatly enhances learning and builds the skills necessary to progress to Panini and the full grasp of the Sanskrit language.

The Aruna Sanskrit Language Series: Book 4 consists of all eighteen chapters of verses of the Bhagavad Gita and is titled *The Complete Bhagavad Gita Reader: Reading to Build Fluency and Comprehension*. It presents on each left-hand page the Gita verses, then on the opposing page the same verses in easier to understand prose order and an English translation of those verses, in columnar format. The purpose of this section and its design is three-fold. First, you are instructed to read Gita verses daily. Reading skills are encouraged and developed so that you can read Sanskrit text as effortlessly as your native language. By reading down each of the respective pages, the student can quickly read either the original verses, the prose version, or the English rendering—as well as relate these three by reading across the opposing pages. Later understanding of what you are reading follows and is greatly enhanced by this exercise. Secondly, the prose presentation of the verses quickly brings you to an understanding of the meaning of the verses, well before the difficult skill of unraveling the grammar packed into verse form. Breaking with tradition, all words in the prose are grammatically split apart, helping you see the individual words with their full grammatical form. Interspersed in the prose in parentheses are additional Sanskrit words necessary to help you comprehend the meaning and context of certain words and to understand the not-so-obvious references of certain pronouns found in some verses. Thirdly, the English translation is given out-of-the-way in its own column to de-emphasize your dependence on English as a medium for understanding Sanskrit. This translation doubles as a quick answer-key to the *Aruna Coursebook*

exercises, which are all cross-referenced to the matching verses. Additionally, contextual explanation is added in parentheses so as not to mislead the reader into confusing editorial commentary with the actual translation. This is a feature sorely lacking in existing translations that I have come across. Certain Sanskrit words that have a depth of technical and cultural meaning packed into them, or intentionally have multiple meanings, are well explained in the *Aruna Coursebook* and in the *Bhagavad Gita Dictionary*. After being initially translated, the original Sanskrit word is then used in the English translation of the following verses and is clarified, if necessary, only in parenthetical commentary. This makes for better readability of the translation, during this language study and especially after this study—once you realize that there are no equivalent, concise expressions in English for certain Sanskrit words, nor need they be manufactured.

The Aruna Sanskrit Language Series: Book 5 consists of the vocabularies verse-by-verse of the entire Bhagavad Gita, in verse order, and is titled *Unlocking the Bhagavad Gita in Its Sacred Tounge: The Grammatical Key*. The *Grammatical Key* also can be used as a quick answer-key to the *Aruna Coursebook* exercises. By collecting the vocabularies together, this becomes a marvelous tool to study the grammar, syntax and meaning of the verses of the Gita.

This book series was arranged for the following reasons. *Book One* and *Two* are meant to stand by themselves as an introduction to Sanskrit, without needing the other three books. If the student wants to proceed in this learning, then minimally *Book Five* is also required. *Book Three* was separated from the other books as it is more convenient to have a separate dictionary that can be opened as a reference for *Book Two, Four*, and *Five*, or as a reference tool apart from this series of books. If one is not interested in learning Sanskrit grammar and can read the Sanskrit script, yet wants to know the Bhagavad Gita and how its meaning is arrived, then just *Book Five* will more or less suffice. If one simply wants a very good translation of the Bhagavad Gita and can read the Sanskrit script, then *Book Four* is complete in itself. If you cannot read the Sanskrit script, but still want to see this same good translation, then see this author's *Victory Over Grief and Death the Bhagavad Gita*, it has the entire Bhagavad Gita within it.

Although not specifically designed as a classroom text, the various components of this work may be used as an aid or auxiliary to classroom instruction. On the other hand, this work specifically helps those who have students who are interested in learning Sanskrit, but who do not have the time, materials or expertise to teach the subject themselves, yet can act as an occasional or regular coach for these students.

If the reader is already familiar with or knowledgeable in Sanskrit, then this series provides the benefits of a quick but thorough reference guide to the grammar of written Sanskrit for personal or teaching purposes, and an in-depth analysis of each word, each compound-word, each sentence, and each topic of the Bhagavad Gita—in accordance with the ancient core tradition, free from any new-age accretion. Therefore nothing stands between you and the original text. You will understand in English, what Arjuna heard in Sanskrit from Lord Krishna.

The Bhagavad Gita Sanskrit Key

This section presents each verse with the original form of the verse (in bold), the same verse in parentheses with the सन्धि-s broken and commas separating the पाद-s, the संस्कृत prose order of the verse, the English rendering of the verse, and its word-by-word meaning and grammar—numbered in the same order as expressed in the English. If any peculiar grammatical formation or syntax needs to be mentioned, a reference to the appropriate paragraph or chart in the *Aruna Sanskrit Grammar Reference* is noted. This is a very helpful section for learning how to render these verses into English, as the vocabulary, grammar and syntax are shown in one place.

For those verses that need to be combined to complete the idea or the sense, they are so merged. The संस्कृत prose order conforms, for the most part, to **7.2:** in the *Aruna Sanskrit Grammar Reference.* There may be some differing with that prose order to emphasis some point or grammatical structure in a sentence. Some English punctuation may also be added to the prose order to help distinguish a phrase or word within the sentence, but only when deemed most helpful. English requires much more punctuation than संस्कृत, because of its high dependence on word-order for its meaning and because of the accepted style of writing in English. I have tried not to force all of its punctuation upon the संस्कृत prose order.

The translation is generally a literal translation. By this, I mean that I have tried to mirror much of the संस्कृत grammar in the English, in the same way as the संस्कृत listener would understand the words heard. Not that I dislike a poetic or an entertaining rendering of the संस्कृत here, but I believe that Lord कृष्ण was not wishing to entertain अर्जुन, but was rather trying to teach during this conversation. So the presentation is that of a serious teaching, not poetry. संस्कृत literature is mostly in verse form, not because they were trying to write poetry, but that verse form was easier to memorize than prose, and memorization was the dominant means of transmitting these texts from generation to generation.

Added to the literal translation, words in parentheses are another way of saying the same thing as what is just before it, either from संस्कृत into English or as an equivalent संस्कृत expression. Where, instead, I have had to complete or add background context to the preceding word or phrase, or have had to lead into the following word or phrase, these have been put in square brackets.

The word-by-word that follows the English rendering sometimes combines two or more संस्कृत words on the same line. This is usually done just to save space for fitting onto the page. However, sometimes a single word or set expression in English is rendered in संस्कृत by more than one संस्कृत word, although, as one can readily see, it is usually the other way around. I have hyphenated the components of compound words, and have often put the separate components on separate lines so that I can show the individual meanings of the components as best as possible. In doing this, I have added the English prepositions, etc. required to express that component's syntactical connection to the other word(s) in the compound. I have also consecutively numbered the word-by-word lines in their English word order, so one can easily locate the words according to their English renderings in the full translation above. The grammar of the whole compound word is given on the line of the last component. When a participle is part of a compound, I do not analyze the participle like I would if the participle were not in compound. The संस्कृत epithets for the participants in this dialogue are translated and whom they indicate are also given. In the translation of the verse, though, only the individual's name is given. संस्कृत dialogue employs epithets more often than in English dialogue. Moreover, the meanings of the epithets are rarely important to the meaning of the verse. Usually the epithets are cumbersome in the flow of the English, so I have basically replaced them with the individual's name. Where it does add to the meaning, or when two or more epithets are strung together, I've translated the extra ones).

ओम् अथ प्रथमोऽध्यायः

धृतराष्ट्र उवाच।

धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः। मामकाः पाण्डवाश्चैव किमकुर्वत सञ्जय॥१॥

(धृतराष्ट्रः उवाच। धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे, समवेताः युयुत्सवः। मामकाः पाण्डवाः च एव, किम् अकुर्वत सञ्जय॥)

धृत-राष्ट्रः उवाच। धर्म-क्षेत्रे कुरु-क्षेत्रे युयुत्सवः समवेताः मामकाः पाण्डवाः च एव किम् अकुर्वत, सञ्जय। (**1.1**) धृत-राष्ट्र said: What indeed did my [people] and the पाण्डव-s do, assembled at कुरु-क्षेत्र, the field of धर्म, desiring to fight, O सञ्जय?

1	धृत-राष्ट्रः उवाच	King धृतराष्ट्र said	fr. धृत-राष्ट्र *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
8	धर्म-क्षेत्रे	the field of धर्म	fr. धर्म-क्षेत्र *n. sg. loc.*
7	कुरु-क्षेत्रे	at [the field called] कुरु-क्षेत्र	fr. कुरु-क्षेत्र *n. sg. loc.*
9	युयुत्सवः	desiring to fight	fr. युयुत्सु *a. m. pl. nom.* (**5.41:**)
6	समवेताः	assembled	fr. समवेत *pp. of* सम् + अव + √इ *a. m. pl. nom.* (**2.8:**)
3	मामकाः	my [people]	fr. मामक *a. m. pl. nom.* (**4.15:**)
4	पाण्डवाः च एव	and the पाण्डव-s indeed	fr. पाण्डव *m. pl. nom.*; च *in.*; एव *in.*
2	किम्	what?	fr. किम् *prn. n. sg. acc.*
5	अकुर्वत	did (they) do	fr. √कृ *8.Ā. impf. 3rd pl.* (**5.6.b:**)
10	सञ्जय	O सञ्जय [the king's minister]	fr. सञ्जय *m. sg. voc.*

सञ्जय उवाच।

दृष्ट्वा तु पाण्डवानीकं व्यूढं दुर्योधनस्तदा । आचार्यमुपसङ्गम्य राजा वचनमब्रवीत्॥२॥

(सञ्जयः उवाच। दृष्ट्वा तु पाण्डवानीकं, व्यूढं दुर्योधनः तदा। आचार्यम् उपसङ्गम्य, राजा वचनम् अब्रवीत्॥)

सञ्जयः उवाच। तदा तु राजा दुर्-योधनः पाण्डव-अनीकं व्यूढं दृष्ट्वा आचार्यं [द्रोणम्] उपसङ्गम्य वचनम् अब्रवीत्। (**1.2**)
सञ्जय said: Then, seeing the army of the sons of पाण्डु in battle formation, King दुर्योधन, approaching [his] teacher [द्रोण], spoke [these] words.

1	सञ्जयः उवाच	सञ्जय said	fr. सञ्जय *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	तदा तु	then (indeed)	fr. तदा *in.* (**6.19:**); तु *in.*
7	राजा	king	fr. राजन् *m. sg. nom.* (**3.20:**)
8	दुर्-योधनः	दुर्योधन [King धृतराष्ट्र-'s oldest son]	fr. दुस्-योधन *m. sg. nom.* (**2.24: & 2.29:**)
5	पाण्डव-	of the sons of पाण्डु	
4	-अनीकं	the army	fr. पाण्डव-अनीक *n. sg. acc.*
6	व्यूढं	formed into battle-array, in battle formation	fr. व्यूढ *pp. of* वि + √वह् *a. n. sg. acc.* (**2.110:**)
3	दृष्ट्वा	seeing	fr. दृष्ट्वा *in. pt. of* √दृश् (**2.85:**)

10	आचार्यं [द्रोणम्]	[his] teacher [द्रोण]	fr. आचार्य *m. sg. acc.*
9	उपसङ्गम्य	approaching	fr. उपसङ्गम्य *in. pt. of* उप + सम् + √गम् (**6.9:** & **2.55:**)
12	वचनम्	[these] word(s)	fr. वचन *n. sg. acc.* (**7.4.1:**)
11	अब्रवीत्	spoke	fr. √ब्रू *2.P. impf. 3rd sg.* (**5.19.8:**)

पश्यैतां पाण्डुपुत्राणामाचार्य महतीं चमूम्। व्यूढां द्रुपदपुत्रेण तव शिष्येण धीमता॥ ३॥

(पश्य एतां पाण्डुपुत्राणाम्, आचार्य महतीं चमूम्। व्यूढां द्रुपदपुत्रेण, तव शिष्येण धीमता॥)

आचार्य, तव धीमता शिष्येण द्रुपद-पुत्रेण व्यूढां पाण्डु-पुत्राणाम् एतां महतीं चमूं पश्य। (**1.3**) O Teacher, please look at this great army of the sons of पाण्डु, formed [and led] by your brilliant disciple, the son of द्रुपद.

1	आचार्य	O Teacher	fr. आचार्य *m. sg. voc.*
8	तव धीमता	by your brilliant	fr. त्वम् *prn. sg. gen.* (**4.2:**); धीमत् *a. m. sg. inst.* (**3.13:**)
9	शिष्येण	disciple	fr. शिष् *pot. ps. pt. of* √शास् *m. sg. inst.* (**6.8:** *irreg.*)
10	द्रुपद-पुत्रेण	the son of द्रुपद	fr. द्रुपद-पुत्र *m. sg. inst.*
7	व्यूढाम्	formed into battle array	fr. व्यूढा *pp. of* वि + √वह् *a. f. sg. acc.* (**2.110:**)
6	पाण्डु-पुत्राणां	of the sons of पाण्डु	fr. पाण्डु-पुत्र *m. pl. gen.*
3	एतां	at this	fr. एतद् *prn. f. sg. acc.* (**4.7:**)
4	महतीं	great	fr. महती *a. f. sg. acc.* (**3.12.a:** & **3.9:**)
5	चमूं	army	fr. चमू *f. sg. acc.*
2	पश्य	please look	fr. √दृश् *1.P. impv. 2nd sg.* (**5.15.6:**)

अत्र शूरा महेष्वासा भीमार्जुनसमा युधि। युयुधानो विराटश्च द्रुपदश्च महारथः॥ ४॥
धृष्टकेतुश्चेकितानः काशिराजश्च वीर्यवान्। पुरुजित्कुन्तिभोजश्च शैब्यश्च नरपुङ्गवः॥ ५॥
युधामन्युश्च विक्रान्त उत्तमौजाश्च वीर्यवान्। सौभद्रो द्रौपदेयाश्च सर्व एव महारथाः॥ ६॥

(अत्र शूराः महेष्वासाः, भीमार्जुनसमाः युधि। युयुधानः विराटः च, द्रुपदः च महारथः॥
धृष्टकेतुः चेकितानः, काशिराजः च वीर्यवान्। पुरुजित् कुन्तिभोजः च, शैब्यः च नरपुङ्गवः॥
युधामन्युः च विक्रान्तः, उत्तमौजाः च वीर्यवान्। सौभद्रः द्रौपदेयाः च, सर्वे एव महारथाः॥)

अत्र महा-इष्वासाः युधि भीम-अर्जुन-समाः शूराः — युयुधानः, विराटः च, महा-रथः द्रु-पदः च, धृष्ट-केतुः, चेकितानः, वीर्यवान् काशि-राजः च, पुरु-जित्, कुन्ति-भोजः च, नर-पुङ्गवः शैब्यः च, विक्रान्तः युधा-मन्युः च, वीर्यवान् उत्तम-ओजाः च, सौभद्रः, द्रौ-पदेयाः च — सर्वे एव महा-रथाः [सन्ति]। (**1.4-6**)

Here are the heroes, great archers, equal in battle to भीम and अर्जुन — युयुधान (सात्यकि), विराट, the great warrior द्रुपद, धृष्ट-केतु, चेकितान, the valiant king of काशि, पुरुजित्, कुन्ति-भोज, the best of men शैब्य, the powerful युधामन्यु, the valiant उत्तमौजस्, the son of सुभद्रा (अभिमन्यु), and the [five] sons of द्रौपदी—every one a great warrior.

1	अत्र	here [are]	fr. अत्र *in.* (**6.19:**)
3	महा-इष्वासाः	great archers	fr. महा-इष्वास *a. m. pl. nom.* (**2.8:** & **2.3:**)
6	युधि	in battle	fr. युध् *f. sg. loc.* (**6.24:**)
5	भीम-अर्जुन-	of/to भीम and अर्जुन	
4	-समाः	the equal	fr. भीम-अर्जुन-सम *a. m. pl. nom.* (**7.9.12:** & **7.12.2.b:**)
2	शूराः	heroes	fr. शूर *m. pl. nom.*
7	युयुधानः	युयुधान (सात्यकि)	fr. युयुधान *m. sg. nom.*
8	विराटः च	विराट	fr. विराट *m. sg. nom.*; च *in.*
9	महा-रथः द्रु-पदः च	the great warrior द्रुपद	fr. महा-रथ *a. m. sg. nom.*; द्रुपद *m. sg. nom.*; च *in.*
10	धृष्ट-केतुः	धृष्ट-केतु	fr. धृष्ट-केतु *m. sg. nom.*
11	चेकितानः	चेकितान	fr. चेकितान *m. sg. nom.*
12	वीर्यवान् काशि-राजः च	the valiant king of काशि	fr. वीर्यवत् *a. m. sg. nom.*; काशिराज *m. sg. nom.*; च *in.*
13	पुरु-जित्	पुरुजित्	fr. पुरुजित् *m. sg. nom.* (**6.24.2:** & **3.5:**)
14	कुन्ति-भोजः च	कुन्ति-भोज	fr. कुन्ति-भोज *m. sg. nom.*; च *in.*
15	नर-पुङ्गवः शैब्यः च	the best of men शैब्य	fr. नर-पुङ्गव *m. sg. nom.* (**6.34:**); शैब्य *m. sg. nom.*; च *in.*
16	विक्रान्तः युधा-मन्युः च	the powerful युधामन्यु	fr. विक्रान्त *a. m. sg. nom.*; युधामन्यु *m. sg. nom.*; च *in.*
17	वीर्यवान् उत्तम-ओजाः च	the valiant उत्तमौजस्	fr. वीर्यवत् *a. m. sg. nom.*; उत्तम-ओजस् *m. sg. nom.*; च *in.*
18	सौभद्रः	the son of सुभद्रा (अभिमन्यु)	fr. सौभद्र *m. sg. nom.*
19	द्रौ-पदेयाः च	and the [five] sons of द्रौपदी	fr. द्रौपदेय *m. sg. nom.*; च *in.*
20	सर्वे एव	every one	fr. सर्व *prn. a. m. pl. nom.* (**4.16.2:**); एव *in.*
21	महा-रथाः [सन्ति]	[are/is] a great warrior	fr. महा-रथ *a. m. pl. nom.*

अस्माकं तु विशिष्टा ये तान्निबोध द्विजोत्तम। नायका मम सैन्यस्य सञ्ज्ञार्थं तान्ब्रवीमि ते॥७॥

(अस्माकं तु विशिष्टाः ये, तान् निबोध द्विजोत्तम। नायकाः मम सैन्यस्य, सञ्ज्ञार्थं तान् ब्रवीमि ते॥)

द्विज-उत्तम, ये तु अस्माकं विशिष्टाः मम सैन्यस्य नायकाः [सन्ति] तान् निबोध। तान् ते (=तव) सञ्ज्ञा-अर्थं ब्रवीमि। (**1.7**)

—Whereas, O Best of ब्राह्मण-s, please know those leaders of my army who are distinguished among us. I mention them for your recognition.

2	द्विज-उत्तम	O Best of ब्राह्मण-s	fr. द्वि-ज-उत्त *m. sg. voc.* (**2.8:** & **2.3:**)
6	ये	who	fr. यद् *prn. m. pl. nom.* (**4.11:**)
1	तु	whereas	fr. तु *in.*
8	अस्माकं	among us	fr. अहम् *prn. pl. gen.* (**4.2:**) (**7.12:** *partitive*)
7	विशिष्टाः [सन्ति]	[are] distinguished	fr. विशिष्ट *pp. of* वि + √शिष् *a. m. pl. nom.* (**2.88:**)
5	मम सैन्यस्य	of my army	fr. अहम् *prn. sg. gen.* (**4.2:**); सैन्य *n. sg. gen.*
4	नायकाः	leaders	fr. नायक *m. pl. nom.*
3	तान् निबोध	please know those	fr. तद् *prn. m. pl. acc.*; नि + √बुध् *1.P. impv. 2nd sg.*
10	तान्	them	fr. तद् *prn. m. pl. acc.*
11	ते	to you, your	fr. त्वम् *prn. sg. gen.* (**4.2:**), *or sg. dat.* "to you"
12	सञ्ज्ञा-अर्थं	for recognition	fr. सञ्ज्ञा-अर्थम् *in.* (**7.8.8:**)
9	ब्रवीमि	I mention	fr. √ब्रू *2.P. pr. 1st sg.* (**5.19.8:**)

भवान्भीष्मश्च कर्णश्च कृपश्च समितिञ्जयः। अश्वत्थामा विकर्णश्च सौमदत्तिस्तथैव च॥८॥

(भवान् भीष्मः च कर्णः च, कृपः च समितिञ्जयः। अश्वत्थामा विकर्णः च, सौमदत्तिः तथा एव च॥)

भवान्, भीष्मः च, कर्णः च, समितिञ्-जयः कृपः च, अश्वत्थामा, विकर्णः च, तथा एव च सौम-दत्तिः [सन्ति]। (**1.8**)

[There are:] Your Honor, भीष्म, कर्ण, the victorious in battle कृप, अश्वत्थामन्, विकर्ण, and the son of सोम-दत्त.

1	भवान्	your honor, you sir	fr. भवत् *prn. m. sg. nom.* (**3.13.b:**)
2	भीष्मः च	भीष्म	fr. भीष्म *m. sg. nom.*; च *in.*
3	कर्णः च	कर्ण	fr. कर्ण *m. sg. nom.*; च *in.*
4	समितिञ्-जयः	the victorious in/at battle	fr. समिति-म्-जय *a. m. sg. nom.* (**2.55:**)
5	कृपः च	कृप	fr. कृप *m. sg. nom.*; च *in.*
6	अश्वत्थामा	अश्वत्थामन्	fr. अश्वत्थामन् *m. sg. nom.* (**3.22:**)
7	विकर्णः च	विकर्ण	fr. विकर्ण *m. sg. nom.*; च *in.*
8	तथा एव च	and (similarly)	fr. तथा *in.* (**6.19:**); एव *in.* (**6.19:**); च *in.*
9	सौम-दत्तिः [सन्ति]	the son of सोमदत्त	fr. सौमदत्ति *m. sg. nom.*

अन्ये च बहवः शूरा मदर्थे त्यक्तजीविताः। नानाशस्त्रप्रहरणाः सर्वे युद्धविशारदाः॥९॥

(अन्ये च बहवः शूराः, मदर्थे त्यक्तजीविताः। नानाशस्त्रप्रहरणाः, सर्वे युद्धविशारदाः॥)

अन्ये च बहवः शूराः मद्-अर्थे त्यक्त-जीविताः, सर्वे नाना-शस्त्र-प्रहरणाः युद्ध-विशारदाः [सन्ति]। (**1.9**) And many other heroes who have given up [their] lives for me, all [armed] with many kinds of [hand-held] weapons and missiles, experts in warfare.

1	अन्ये च	and others	fr. अन्य *prn. a. m. pl. nom.* (**4.16.1:**); च *in.*
2	बहवः शूराः	many heoroes	fr. बहु *a. m. pl. nom.*; शूर *m. pl. nom.*
5	मद्-अर्थे	for me	fr. मद्-अर्थे *in.* (**6.32:** & **2.24:** & **2.43:**)
4	त्यक्त-	have been given up	
3	-जीविताः	whose lives	fr. त्यक्त-जीवित *a. m. pl. nom.* (**7.17.3:**)
6	सर्वे	all	fr. सर्व *prn. a. m. pl. nom.* (**4.16.2:**)
7	नाना-	having many kinds of	
8	-शस्त्र-प्रहरणाः	[hand-held] weapons and missiles	fr. नाना-शस्त्र-प्रहरण *a. m. pl. nom.*
10	युद्ध-	in warfare	
9	-विशारदाः [सन्ति]	[and are] experts	fr. युद्ध-विशारद *a. m. pl. nom.*

अपर्याप्तं तदस्माकं बलं भीष्माभिरक्षितम्। पर्याप्तं त्विदमेतेषां बलं भीमाभिरक्षितम्॥१०॥

(अपर्याप्तं तद् अस्माकं, बलं भीष्माभिरक्षितम्। पर्याप्तं तु इदम् एतेषां, बलं भीमाभिरक्षितम्॥)

अस्माकं तद् भीष्म-अभिरक्षितं बलम् अ-पर्याप्तम्, एतेषां तु इदं भीम-अभिरक्षितं बलं पर्याप्तम्। (**1.10**) That army of ours, protected by भीष्म, is not overwhelmed; whereas this army of theirs, protected by भीम, is overwhelmed.

3	अस्माकं	of ours	fr. अहम् *prn. pl. gen.* (**4.2:**)
1	तद्	that	fr. तद् *prn. n. sg. nom.* (**4.6:**)
5	भीष्म-	by भीष्म	
4	-अभिरक्षितं	protected	fr. भीष्म-अभिरक्षित *a. n. sg. nom.*
2	बलम्	army	fr. बल *n. sg. nom.*
6	अ-पर्याप्तम्	[is] not overwhelmed	fr. अपर्याप्त *pp. of* परि + √आप् *pt. n. sg. nom.* (**2.11:**)
7	एतेषां तु	whereas of theirs	fr. एतद् *prn. m. pl. gen.* (**4.7:**); तु *in.*
8	इदं	this	fr. इदम् *prn. n. sg. nom.* (**4.8:**)
11	भीम-	by भीम	
10	-अभिरक्षितं	protected	fr. भीम-अभिरक्षित *a. n. sg. nom.*
9	बलं	army	fr. बल *n. sg. nom.*
12	पर्याप्तम्	[is] overwhelmed	fr. पर्याप्त *pp. of* परि + √आप् *pt. n. sg. nom.* (**2.11:**)

अयनेषु च सर्वेषु यथाभागमवस्थिताः। भीष्ममेवाभिरक्षन्तु भवन्तः सर्व एव हि॥११॥

(अयनेषु च सर्वेषु, यथाभागम् अवस्थिताः। भीष्मम् एव अभिरक्षन्तु, भवन्तः सर्वे एव हि॥)

सर्वेषु च अयनेषु यथा-भागम् अवस्थिताः सर्वे एव हि भवन्तः भीष्मम् एव अभिरक्षन्तु। (**1.11**) All of you stationed in [your] respective positions, in all the lanes [of attack against your formations], protect भीष्म.

6	सर्वेषु च	in all	fr. सर्व *prn. a. n. pl. loc.* (**4.16.2:**); च *in.*
7	अयनेषु	the lanes [of attack against your formations]	fr. अयन *n. pl. loc.*
4	यथा-	in [your] respective	
5	-भागम्	positions	fr. यथा-भागम् *in.* (**7.8.8:**)
3	अवस्थिताः	stationed	fr. अवस्थित *pp. of* अव + √स्था *a. m. pl. nom.* (**6.6:**)
1	सर्वे एव हि	all [of]	fr. सर्व *prn. a. n. pl. nom.* (**4.16.2:**); एव *in.*; हि *in.*
2	भवन्तः	you [all]	fr. भवत् *prn. m. sg. nom.* (**3.13.b:**)
9	भीष्मम् एव	भीष्म [commander of दुर्योधन-'s armies]	fr. भीष्म *m. sg. acc.*; एव *in.*
8	अभिरक्षन्तु	protect	fr. अभि + √रक्ष् *1.P. impv. 3rd pl.*

तस्य सञ्जनयन्हर्षं कुरुवृद्धः पितामहः। सिंहनादं विनद्योच्चैः शङ्खं दध्मौ प्रतापवान्॥१२॥

(तस्य सञ्जनयन् हर्षं, कुरुवृद्धः पितामहः। सिंहनादं विनद्य उच्चैः, शङ्खं दध्मौ प्रतापवान्॥)

प्रतापवान् कुरु-वृद्धः पिता-महः तस्य हर्षं सञ्जनयन् उच्चैः सिंह-नादं विनद्य शङ्खं दध्मौ। (**1.12**) Grandfather [भीष्म], the powerful elder of the कुरु-s, loudly let out a lion's roar and blew [his] conch, elating him [दुर्योधन].

2	प्रतापवान्	the powerful	fr. प्रतापवत् *a. m. sg. nom.*
4	कुरु-	of the कुरु-s	
3	-वृद्धः	elder	fr. कुरु-वृद्ध *a. m. sg. nom.*
1	पिता-महः	grandfather [i.e., भीष्म]	fr. पिता-मह *m. sg. nom.*
12	तस्य	[of] him [दुर्योधन]	fr. तद् *prn. m. sg. gen.* (**4.6:**)
11	हर्षं सञ्जनयन्	causing the elating	fr. हर्ष *m. sg. acc.*; सञ्जनयत् *pr. pt. of* सम् + *cs.* √जन् *pt. n. sg. nom.* (**2.55:**)
5	उच्चैः	loudly	fr. उच्चैस् *in.*
8	सिंह-	of a lion	
7	-नादं	a roar	fr. सिंह-नाद *m. sg. acc.*
6	विनद्य	let out	fr. विनद्य *in. pt. of* वि + √नद्
10	शङ्खं	[his] conch	fr. शङ्ख *m. sg. acc.*
9	दध्मौ	[and] blew	fr. √ध्मा *P. perf. 3rd sg.* (**5.8.2:** & **.4:** & **5.27.2.d:**)

ततः शङ्खाश्च भेर्यश्च पणवानकगोमुखाः। सहसैवाभ्यहन्यन्त स शब्दस्तुमुलोऽभवत्॥१३॥

(ततः शङ्खाः च भेर्यः च, पणवानकगोमुखाः। सहसा एव अभ्यहन्यन्त, सः शब्दः तुमुलः अभवत्॥)

ततः शङ्खाः च भेर्यः च पणव-आनक-गोमुखाः सहसा एव अभ्यहन्यन्त। सः शब्दः तुमुलः अभवत्। (**1.13**) Then, all at once [on दुर्योधन-'s side], conches, kettle drums, [various] small and large drums and horns were sounded. The noise was tumultuous.

1	ततः	then	fr. ततस् *in.* (**6.19:**)
3	शङ्खाः च	conches	fr. शङ्ख *m. pl. nom.*; च *in.*
4	भेर्यः च	kettle drums	fr. भेरी *f. pl. nom.*; च *in.*
5	पणव-	small drums	
6	-आनक-	large drums	
7	-गोमुखाः	[and] horns	fr. पणव-आनक-गोमुख *m. pl. nom.*
2	सहसा एव	all at once	fr. सहसा *in.* (**7.9.14:**); एव *in.*
8	अभ्यहन्यन्त	were sounded	fr. अभि + √हन् *ps. impf. 3rd pl.* (**5.5.b:**)
9	सः शब्दः	the noise	fr. तद् *prn. m. sg. nom.* (**4.6:**); शब्द *m. sg. nom.*
11	तुमुलः	tumultuous	fr. तुमुल *a. m. sg. nom.*
10	अभवत्	was	fr. √भू *1.P. impf. 3rd sg.*

ततः श्वेतैर्हयैर्युक्ते महति स्यन्दने स्थितौ। माधवः पाण्डवश्चैव दिव्यौ शङ्खौ प्रदध्मतुः॥१४॥

(ततः श्वेतैः हयैः युक्ते, महति स्यन्दने स्थितौ। माधवः पाण्डवः च एव, दिव्यौ शङ्खौ प्रदध्मतुः॥)

ततः श्वेतैः हयैः युक्ते महति स्यन्दने स्थितौ माधवः पाण्डवः च एव दिव्यौ शङ्खौ प्रदध्मतुः। (**1.14**)
Then कृष्ण and अर्जुन, standing in the great chariot yoked with white horses, blew their divine conches.

1	ततः	then	fr. ततस् *in.* (**6.19:**)
8	श्वेतैः हयैः	with white horses	fr. श्वेत *a. m. pl. inst.*; हय *m. pl. inst.*
7	युक्ते	yoked	fr. युक्त *pp. of* √युज् *a. m. sg. loc.* (**2.81:**)
5	महति	in the great	fr. महत् *a. m. sg. loc.* (**3.12.a:**)
6	स्यन्दने	chariot	fr. स्यन्दन *m. sg. loc.*
4	स्थितौ	[both] stood, standing	fr. स्थित *pp. of* √स्था *pt. m. du. nom.* (**6.6:**)
2	माधवः	(कृष्ण) destroyer of the demon मधु	fr. माधव *m. sg. nom.*
3	पाण्डवः च एव	and अर्जुन [son of पाण्डु]	fr. पाण्डव *m. sg. nom.*; च *in.*; एव *in.*
10	दिव्यौ	[their] divine	fr. दिव्य *a. m. du. acc.*
11	शङ्खौ	conches	fr. शङ्ख *m. du. acc.*
9	प्रदध्मतुः	blew	fr. प्र + √ध्मा *P. perf. 3rd du.*

पाञ्चजन्यं हृषीकेशो देवदत्तं धनञ्जयः। पौण्ड्रं दध्मौ महाशङ्खं भीमकर्मा वृकोदरः॥१५॥

(पाञ्चजन्यं हृषीकेशः, देवदत्तं धनञ्जयः। पौण्ड्रं दध्मौ महाशङ्खं, भीमकर्मा वृकोदरः॥)

हृषीक-ईशः पाञ्च-जन्यं [दध्मौ], धनञ्-जयः देव-दत्तं [दध्मौ], भीम-कर्मा वृक-उदरः महा-शङ्खं पौण्ड्रं दध्मौ। (**1.15**)

कृष्ण blew [His conch called] पाञ्च-जन्य; अर्जुन [blew his conch called] देव-दत्त. भीम, the wolf-bellied, [blew] his huge conch [called] पौण्ड्र.

1	हृषीक-ईशः	(कृष्ण) Lord of the senses	fr. हृषीकेश *m. sg. nom.*
2	पाञ्च-जन्यं [दध्मौ]	[blew His conch called] पाञ्च-जन्य	fr. पाञ्चजन्य *m. sg. acc.*
3	धनञ्-जयः	(अर्जुन) winner of laurels	fr. धन-म्-जय *m. sg. nom.* (**6.32:** & **2.55:**)
4	देव-दत्तं [दध्मौ]	[blew his conch called] देव-दत्त	fr. देव-दत्त *m. sg. acc.*
5	भीम-कर्मा	(भीम) whose deeds were frightening	fr. भीम-कर्मन् *m. sg. nom.* (**3.22:**)
7	वृक-	[is like that] of a wolf	
6	-उदरः	whose belly	fr. वृक-उदर *m. sg. nom.* (**2.8:** & **2.3:**)
9	महा-शङ्खं	[his] huge conch	fr. महा-शङ्ख *m. sg. acc.*
10	पौण्ड्रं	[called] पौण्ड्र	fr. पौण्ड्र *m. sg. acc.*
<u>8</u>	दध्मौ	blew	fr. √ध्मा *P. perf.* 3rd *sg.* (**5.27.2.d:**)

अनन्तविजयं राजा कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः। नकुलः सहदेवश्च सुघोषमणिपुष्पकौ॥१६॥

(अनन्तविजयं राजा, कुन्तीपुत्रः युधिष्ठिरः। नकुलः सहदेवः च, सुघोषमणिपुष्पकौ॥)

कुन्ती-पुत्रः राजा युधि-ष्ठिरः अन्-अन्त-विजयं [दध्मौ], नकुलः सह-देवः च सु-घोष-मणि-पुष्पकौ [दध्मतुः]। (**1.16**)

King युधि-ष्ठिर, the son of कुन्ती, [blew his conch called] अनन्त-विजय. नकुल and सह-देव [blew their conches called] सुघोष and मणि-पुष्पक.

2	कुन्ती-पुत्रः	the son of कुन्ती	fr. कुन्ती-पुत्र *m. sg. nom.*
1	राजा युधि-ष्ठिरः	King युधिष्ठिर	fr. राजन् *m. sg. nom.*; युधिष्ठिर *m. sg. nom.* (**6.32:** & **2.101:**)
3	अन्-अन्त-विजयं [दध्मौ]	[blew his conch called] अनन्त-विजय	fr. अनन्त-विजय *m. sg. acc.*
4	नकुलः	नकुल	fr. नकुल *m. sg. nom.*
5	सह-देवः च	and सह-देव	fr. सह-देव *m. sg. nom.*; च *in.*
7	सु-घोष-	[their conches called] सुघोष	
8	-मणि-पुष्पकौ	and मणि-पुष्पक [respectively]	fr. सु-घोष-मणि-पुष्पक *m. du. acc.*
<u>6</u>	[दध्मतुः]	[blew]	(fr. √ध्मा *P. perf.* 3rd *du.*)

काश्यश्च परमेष्वासः शिखण्डी च महारथः। धृष्टद्युम्नो विराटश्च सात्यकिश्चापराजितः॥१७॥
द्रुपदो द्रौपदेयाश्च सर्वशः पृथिवीपते। सौभद्रश्च महाबाहुः शङ्खान्दध्मुः पृथक्पृथक्॥१८॥
(काश्यः च परमेष्वासः, शिखण्डी च महारथः। धृष्टद्युम्नः विराटः च, सात्यकिः च अपराजितः॥
द्रुपदः द्रौपदेयाः च, सर्वशः पृथिवीपते। सौभद्रः च महाबाहुः, शङ्खान् दध्मुः पृथक् पृथक्॥)
परम-इष्वासः काश्यः च, महा-रथः शिखण्डी च, धृष्ट-द्युम्नः, विराटः च, अ-पराजितः सात्यकिः च, द्रु-पदः, द्रौ-पदेयाः च, महा-बाहुः सौभद्रः च — पृथिवी-पते, सर्वशः पृथक् पृथक् शङ्खान् दध्मुः। (**1.17-18**)
The expert archer king of काशि, the great warrior शिखण्डिन्, धृष्ट-द्युम्न, विराट, and the unsurpassed सात्यकि, द्रुपद, the [five] sons of द्रौपदी, and the mighty armed son of सुभद्रा (अभिमन्यु)—O King [धृत-राष्ट्र], all [on the पाण्डव side] blew their individual conches.

1	परम-इष्वासः काश्यः च	the expert archer king of काशि	fr. परम-इष्वास *a. m. sg. nom.* (**2.8:** & **2.3:**); काश्य *m. sg. nom.*; च *in.*
2	महा-रथः शिखण्डी च	the great warrior शिखण्डिन्	fr. महा-रथ *a. m. sg. nom.*; शिखण्डिन् *m. sg. nom.*; च *in.*
3	धृष्ट-द्युम्नः	धृष्ट-द्युम्न	fr. धृष्ट-द्युम्न *m. sg. nom.*
4	विराटः च	विराट	fr. विराट *m. sg. nom.*; च *in.*
5	अ-पराजितः सात्यकिः च	and the unsurpassed सात्यकि	fr. अपराजित *pp. of* परा + √जि *a. m. sg. nom.*; सात्यकि *m. sg. nom.*; च *in.*
6	द्रु-पदः	द्रुपद	fr. द्रुपद *m. sg. nom.*
7	द्रौपदेयाः च	the [five] sons of द्रौपदी	fr. द्रौपदेय *m. pl. nom.*; च *in.*
8	महा-बाहुः सौभद्रः च	and the mighty armed son of सुभद्रा (अभिमन्यु)	fr. महा-बाहु *a. m. sg. nom.*; सौभद्र *m. sg. nom.*; च *in.*
9	पृथिवी-पते	O King (धृत-राष्ट्र)	fr. पृथिवी-पति *m. sg. voc.*
10	सर्वशः	all	fr. सर्वशस् *in.*
12	पृथक् पृथक्	[their] individual	fr. पृथक् पृथक् *in.*
13	शङ्खान्	conches	fr. शङ्ख *m. pl. acc.*
11	दध्मुः	blew	fr. √ध्मा *P. perf.* 3rd *pl.* (**5.27.3:**)

स घोषो धार्तराष्ट्राणां हृदयानि व्यदारयत्। नभश्च पृथिवीं चैव तुमुलो व्यनुनादयन्॥१९॥

(सः घोषः धार्तराष्ट्राणां, हृदयानि व्यदारयत्। नभः च पृथिवीं च एव, तुमुलः व्यनुनादयन्॥)

नभः च पृथिवीं च एव व्यनुनादयन् सः तुमुलः घोषः धार्त-राष्ट्राणां हृदयानि व्यदारयत्। (**1.19**)

Reverberating between heaven and earth, that tumultuous sound pierced the hearts of the allies of धृत-राष्ट्र.

2	नभः च	heaven	fr. नभस् *n. sg. acc.* (**3.6:**); च *in.*
3	पृथिवीं च एव	and earth	fr. पृथिवी *f. sg. acc.*; च *in.*; एव *in.*
1	व्यनुनादयन्	reverberating [between]	fr. व्यनुनादयत् *pr. pt. of* वि + अनु + *cs.* √नद् *pt. m. sg. nom.*
4	सः	that	fr. तद् *prn. m. sg. nom.* (**4.6:**)
5	तुमुलः	tumultuous	fr. तुमुल *a. m. sg. nom.*
6	घोषः	sound	fr. घोष *m. sg. nom.*
9	धार्त-राष्ट्राणां	of the allies of धृत-राष्ट्र	fr. धार्तराष्ट्र *m. pl. gen.*
8	हृदयानि	the hearts	fr. हृदय *n. pl. acc.*
7	व्यदारयत्	pierced	fr. वि + √दॄ *P. cs. impf. 3rd sg.* (**5.40:**)

अथ व्यवस्थितान्दृष्ट्वा धार्तराष्ट्रान्कपिध्वजः। प्रवृत्ते शस्त्रसम्पाते धनुरुद्यम्य पाण्डवः॥२०॥

हृषीकेशं तदा वाक्यमिदमाह महीपते।

अर्जुन उवाच।

सेनयोरुभयोर्मध्ये रथं स्थापय मेऽच्युत॥२१॥

यावदेतान्निरीक्षेऽहं योद्धुकामानवस्थितान्। कैर्मया सह योद्धव्यमस्मिन्रणसमुद्यमे॥२२॥ (**1.24:** meter)

(अथ व्यवस्थितान् दृष्ट्वा, धार्तराष्ट्रान् कपिध्वजः। प्रवृत्ते शस्त्रसम्पाते, धनुः उद्यम्य पाण्डवः॥ हृषीकेशं तदा वाक्यम्, इदम् आह महीपते।
अर्जुनः उवाच। सेनयोः उभयोः मध्ये, रथं स्थापय मे अच्युत॥ यावद् एतान् निरीक्षे अहं, योद्धुकामान् अवस्थितान्। कैः मया सह योद्धव्यम्, अस्मिन् रणसमुद्यमे॥)

मही-पते, अथ शस्त्र-सम्पाते प्रवृत्ते धार्त-राष्ट्रान् व्यवस्थितान् दृष्ट्वा कपि-ध्वजः पाण्डवः धनुः उद्यम्य, तदा हृषीक-ईशम् इदं वाक्यम् आह।

अर्जुनः उवाच।

अ-च्युत, मे रथम् उभयोः सेनयोः मध्ये स्थापय, यावद् अहम् एतान् अवस्थितान् योद्धु-कामान् निरीक्षे, अस्मिन् रण-समुद्यमे मया कैः सह योद्धव्यम्। (**1.20-22**) O King [धृत-राष्ट्र], then as the clash of swords was about to begin, अर्जुन, with Lord हनुमान् as his banner, seeing the allies of धृत-राष्ट्र assembled, raised his bow and then said these words to कृष्ण.

अर्जुन said:

O कृष्ण, place my chariot between both armies so that I can examine these assembled wishing to do battle, and with whom I should fight at the outset of this war.

1	मही-पते	O King [धृतराष्ट्र]	fr. मही-पति *m. sg. voc.*
2	अथ	then	fr. अथ *in.* (**6.19:**)

3	शस्त्र-सम्पाते	as the clash of swords	fr. शस्त्र-सम्पात *m. sg. loc.*
4	प्रवृत्ते	was about to begin	fr. प्रवृत्त *pp. of* प्र + √वृत् *pt. m. sg. loc.* (**7.14.1:**)
9	धार्त-राष्ट्रान्	allies of धृतराष्ट्र	fr. धार्तराष्ट्र *m. pl. acc.*
8	व्यवस्थितान्	the assembled	fr. व्यवस्थित *pp. of* वि + अव + √स्था *a. m. pl. acc.* (**6.6:**)
7	दृष्ट्वा	seeing	fr. दृष्ट्वा *in. pt. of* √दृश् (**2.85:**)
6	कपि-ध्वजः	with Lord हनुमान् as [his] banner	fr. कपि-ध्वज *a. m. sg. nom.*
5	पाण्डवः	(अर्जुन) son of King पाण्डु	fr. पाण्डव *m. sg. nom.*
10	धनुः उद्यम्य	raised [his] bow	fr. धनुस् *n. sg. acc.*; उद्यम्य *in. pt. of* उद् + √यम्
11	तदा	then	fr. तदा *in.* (**6.19:**)
14	हृषीक-ईशम्	to (कृष्ण) Lord of the senses	fr. हृषीकेश *m. sg. acc.* (**2.8:** & **2.3:**)
13	इदं वाक्यम्	these words	fr. इदम् *prn. n. sg. acc.* (**4.8:**); वाक्य *n. sg. acc.*
12	आह	said	fr. √अह् *P. perf. 3rd sg.* (**5.8.5:**)
15	अर्जुनः उवाच	अर्जुन said	fr. अर्जुन *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
16	अ-च्युत	(कृष्ण) O One Who is Free From Change	fr. अच्युत *pp. of* √च्यु *m. sg. voc.*
18	मे रथम्	my chariot	fr. अहम् *prn. sg. gen.* (**4.2:**); रथ *m. sg. acc.*
20	उभयोः सेनयोः	both armies	fr. उभा *prn. a. f. du. gen.* (**4.16.b:**); सेना *f. du. gen.*
19	मध्ये	between, in between	fr. मध्य *n. sg. loc.*
17	स्थापय	place	fr. √स्था *cs. impv. 2nd sg.* (**5.40:**)
21	यावद्	so that	fr. यावत् *in.* (**6.20:**)
22	अहम्	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.* (**4.2:**)
24	एतान्	these	fr. एतद् *prn. m. pl. acc.* (**4.7:**)
25	अवस्थितान्	assembled	fr. अवस्थित *pp. of* अव + √स्था *a. m. pl. acc.* (**6.6:**)
27	योद्धु-	to do battle	
26	-कामान्	wishing	fr. योद्धु-काम *a. m. pl. acc.* (**6.10:**)
23	निरीक्षे	[can] examine	fr. निस् + √ईक्ष् *1.Ā. pr. 1st sg.* (**2.24:** & **2.29:**)
31	अस्मिन्	at this	fr. इदम् *prn. m. sg. loc.* (**4.8:**)
33	रण-	of war	
32	-समुद्यमे	outset	fr. रण-समुद्यम *m. sg. loc.*
29	मया	I [by me]	fr. अहम् *prn. sg. inst.* (**4.2:**) (**7.7:**)
28	कैः सह	with [i.e., against] whom	fr. किम् *prn. m. pl. inst.* (**4.12:**) (**7.9.9:**); सह *in.*
30	योद्धव्यम्	should fight [is to be fought]	fr. योद्धव्य *pot. ps. pt. of* √युध् *pt. n. sg. nom.* (**6.8:** & **2.76:** & **2.78:**) (**7.28:** *impersonal*)

योत्स्यमानानवेक्षेऽहं य एतेऽत्र समागताः। धार्तराष्ट्रस्य दुर्बुद्धेर्युद्धे प्रियचिकीर्षवः॥ २३॥

(योत्स्यमानान् अवेक्षे अहं, ये एते अत्र समागताः। धार्तराष्ट्रस्य दुर्बुद्धेः, युद्धे प्रियचिकीर्षवः॥)

ये एते युद्धे दुर्-बुद्धेः धार्त-राष्ट्रस्य प्रिय-चिकीर्षवः अत्र समागताः [तान्] योत्स्यमानान् [यावद्] अहं अवेक्षे। (**1.23**)

[—So that] I [can] see [those] about to fight who have assembled here, wishing to please in war the distorted-thinking दुर्योधन.

3	ये एते	who	fr. यद् *prn. m. pl. nom.* (**4.8:**); एतद् *prn. m. pl. nom.* (**4.7:**)
8	युद्धे	in war	fr. युद्ध *pp. of* √युध् *n. sg. loc.* (**2.76:** & **2.78:**)
9	दुर्-बुद्धेः	[of] the distorted thinking	fr. दुस्-बुद्धि *a. m. sg. gen.* (**2.24:** & **2.29:**)
10	धार्त-राष्ट्रस्य	दुर्योधन (son of धृत-राष्ट्र)	fr. धार्तराष्ट्र *m. sg. gen.* (**7.12.1.c:**)
7	प्रिय-	to please [to do the pleasure]	
6	-चिकीर्षवः	wishing	fr. प्रिय-चिकीर्षु *a. m. pl. nom.* (**5.41:**)
5	अत्र	here	fr. अत्र *in.* (**6.19:**)
4	समागताः	have assembled	fr. समागत *pp. of* सम् + आ + √गम् *a. m. pl. nom.* (**6.6:**)
2	[तान्] योत्स्यमानान्	[those] about to fight	fr. योत्स्यमान *fut. mid. pt. of* √युध् *a. m. pl. acc.* (**6.5:** & **2.76:** & **2.42:**)
1	[यावद्] अहं अवेक्षे	[so that] I [can] see	fr. अहम् *prn. sg. nom.* (**4.2:**); अव + √ईक्ष् *1.Ā. pr. 1st sg.*

सञ्जय उवाच।

एवमुक्तो हृषीकेशो गुडाकेशेन भारत। सेनयोरुभयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तमम्॥ २४॥

भीष्मद्रोणप्रमुखतः सर्वेषां च महीक्षिताम्। उवाच पार्थ पश्यैतान्समवेतान्कुरूनिति॥ २५॥

(सञ्जयः उवाच। एवम् उक्तः हृषीकेशः, गुडाकेशेन भारत। सेनयोः उभयोः मध्ये, स्थापयित्वा रथोत्तमम्॥

भीष्मद्रोणप्रमुखतः, सर्वेषां च महीक्षिताम्। उवाच पार्थ पश्य एतान्, समवेतान् कुरून् इति॥)

सञ्जयः उवाच। भारत, गुडाका-ईशेन एवम् उक्तः हृषीक-ईशः उभयोः सेनयोः मध्ये भीष्म-द्रोण-प्रमुखतः सर्वेषां मही-क्षिताम् [प्रमुखतः] च रथ-उत्तमं स्थापयित्वा — "पार्थ, एतान् समवेतान् कुरून् पश्य" इति उवाच। (**1.24-25**)

सञ्जय said: O धृत-राष्ट्र, having thus been ordered by अर्जुन, Lord कृष्ण placed the great chariot between both armies, right in front of भीष्म and द्रोण and all these kings, [and then] said, "अर्जुन, behold these assembled कुरु-s."

1	सञ्जयः उवाच	सञ्जय said	fr. सञ्जय *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	भारत	(धृत-राष्ट्र) O Descendant of Emperor भरत	fr. भारत *m. sg. voc.*

5	गुडाका-ईशेन	by (अर्जुन) the master over lethargy	fr. गुडाकेश *m. sg. inst.* (**2.8:** & **2.3:**)
4	एवम्	thus	fr. एवम् *in.* (**6.19:**)
3	उक्तः	told [i.e., ordered]	fr. उक्त *pp. of* √वच् *a. m. sg. nom.* (**6.6:** & **2.3.a:** & **2.80:**)
6	हृषीक-ईशः	(कृष्ण) Lord of the senses	fr. हृषीकेश *m. sg. nom.* (**2.8:** & **2.3:**)
10	उभयोः सेनयोः	both armies	fr. उभा *prn. a. f. du. gen.* (**4.16.b:**); सेना *f. du. gen.*
9	मध्ये	between	fr. मध्य *n. sg. loc.*
12	भीष्म-द्रोण-	of भीष्म and द्रोण	
11	-प्रमुखतः	in front	fr. भीष्म-द्रोण-प्रमुखतस् *in.* (**6.19:**)
14	सर्वेषां	all	fr. सर्व *prn. a. m. pl. gen.* (**4.16.2:**)
13	मही-क्षिताम् [प्रमुखतः] च	and [in front] of these kings	fr. मही-क्षित् *m. pl. gen.* (**6.24.2:** & **3.5:**); च *in.*
8	रथ-उत्तमं	the great chariot	fr. रथ-उत्तम *m. sg. acc.* (**2.8:** & **2.3:**) (**7.5.4:**)
7	स्थापयित्वा	placed	fr. स्थापयित्वा *in. pt. of* √स्था (**6.9:** & **5.40:**)
16	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
18	एतान्	these	fr. एतद् *prn. m. pl. acc.* (**4.7:**)
19	समवेतान्	assembled	fr. समवेत *pp. of* सम् + अव + √इ *a. m. pl. acc.* (**2.8:**)
20	कुरून्	कुरु-s	fr. कुरु *m. pl. acc.*
17	पश्य	behold	fr. √दृश् *1.P. impv. 2nd sg.* (**5.15.6:**)
<u>15</u>	इति उवाच	[and] said [this]	fr. इति *in.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)

तत्रापश्यत्स्थितान्पार्थः पितॄनथ पितामहान्। आचार्यान्मातुलान्भ्रातॄन्पुत्रान्पौत्रान्सखींस्तथा॥ २६॥
श्वशुरान्सुहृदश्चैव सेनयोरुभयोरपि। तान्समीक्ष्य स कौन्तेयः सर्वान्बन्धूनवस्थितान्॥ २७॥
कृपया परयाविष्टो विषीदन्निदमब्रवीत्। (**1.24:** meter)

(तत्र अपश्यत् स्थितान् पार्थः, पितॄन् अथ पितामहान्। आचार्यान् मातुलान् भ्रातॄन्, पुत्रान् पौत्रान् सखीन् तथा॥
श्वशुरान् सुहृदः च एव, सेनयोः उभयोः अपि। तान् समीक्ष्य सः कौन्तेयः, सर्वान् बन्धून् अवस्थितान्॥
कृपया परया आविष्टः, विषीदन् इदम् अब्रवीत्।)

अथ पार्थः तत्र उभयोः सेनयोः अपि स्थितान् —पितॄन् पिता-महान् आचार्यान् मातुलान् भ्रातॄन् पुत्रान् पौत्रान् सखीन् श्वशुरान् सु-हृदः तथा एव च अपश्यत्। सः कौन्तेयः, तान् सर्वान् अवस्थितान् बन्धून् समीक्ष्य, परया कृपया आविष्टः, विषीदन् इदम् अब्रवीत्। (**1.26-27, 28**)

Now अर्जुन saw stationed there in both armies—fathers, grandfathers, teachers, uncles, brothers, sons, grandsons, comrades, fathers-in-law, and friends. That अर्जुन, seeing all those assembled relatives and being overwhelmed with great pity, became sad and said this.

1	अथ पार्थः	now अर्जुन	fr. अथ *in.* (**6.19:**); पार्थ *m. sg. nom.*
4	तत्र	there	fr. तत्र *in.* (**6.19:**)
5	उभयोः सेनयोः अपि	in both armies	fr. उभा *prn. a. f. du. loc.* (**4.16.b:**); सेना *f. du. loc.*; अपि *in.*
3	स्थितान्	stationed	fr. स्थित *pp. of* √स्था *a. m. pl. acc.* (**6.6:**)
6	पितॄन्	fathers	fr. पितृ *m. pl. acc.*
7	पिता-महान्	grandfathers	fr. पिता-मह *m. pl. acc.*
8	आचार्यान्	teachers	fr. आचार्य *m. pl. acc.*
9	मातुलान्	(maternal) uncles	fr. मातुल *m. pl. acc.* (**4.10:**)
10	भ्रातॄन्	brothers	fr. भ्रातृ *m. pl. acc.*
11	पुत्रान्	sons	fr. पुत्र *m. pl. acc.*
12	पौत्रान्	grandsons	fr. पौत्र *m. pl. acc.*
13	सखीन्	comrades	fr. सखि *m. pl. acc.*
14	श्वशुरान्	fathers-in-law	fr. श्वशुर *m. pl. acc.*
15	सु-हृदः तथा एव च	and friends	fr. सुहृद् *m. pl. acc.* (**3.6:**); तथा *in.*; एव *in.*; च *in.*
2	अपश्यत्	saw	fr. √दृश् *1.P. impf.* 3rd *sg.* (**5.15.6:**)
16	सः कौन्तेयः	that (अर्जुन) son of कुन्ती	fr. तद् *prn. sg. nom.* (**4.6:**); कौन्तेय *m. sg. nom.*
18	तान् सर्वान्	all those	fr. तद् *prn. m. pl. acc.* (**4.6:**); सर्व *prn. a. pl. acc.* (**4.16.2:**)
19	अवस्थितान्	assembled	fr. अवस्थित *pp. of* अव + √स्था *a. m. pl. acc.* (**6.6:**)
20	बन्धून्	relatives	fr. बन्धु *m. pl. acc.*
17	समीक्ष्य	seeing	fr. समीक्ष्य *in. pt. of* सम् + √ईक्ष्

22	परया कृपया	with great pity	fr. परा (*fem. of* पर) *prn. a. f. sg. inst.* (**4.16.3:**); कृपा *f. sg. inst.*
21	आविष्टः	being overwhelmed	fr. आविष्ट *pp. of* आ + √विश् *a. m. sg. nom.* (**2.85:**)
23	विषीदन्	became sad	fr. विषीदत् *pr. pt. of* वि + √सद् *pt. m. sg. nom.* (**5.15.3:** & **2.101:**)
24	इदम् अब्रवीत्	[and] said this	fr. इदम् *prn. n. sg. acc.* (**4.8:**); √ब्रू *2.P. impf. 3rd sg.* (**5.19.8:**)

अर्जुन उवाच।

दृष्ट्वेमं स्वजनं कृष्ण युयुत्सुं समुपस्थितम्॥२८॥

सीदन्ति मम गात्राणि मुखं च परिशुष्यति। वेपथुश्च शरीरे मे रोमहर्षश्च जायते॥२९॥ (**1.24:** meter)

(अर्जुनः उवाच। दृष्ट्वा इमं स्वजनं कृष्ण, युयुत्सुं समुपस्थितम्॥ सीदन्ति मम गात्राणि, मुखं च परिशुष्यति। वेपथुः च शरीरे मे, रोमहर्षः च जायते॥)

अर्जुनः उवाच। कृष्ण, इमं स्व-जनं युयुत्सुं समुपस्थितं दृष्ट्वा, मम गात्राणि सीदन्ति, मुखं च परिशुष्यति, मे शरीरे वेपथुः च, रोम-हर्षः च जायते। (**1.28, 29**)

अर्जुन said: O कृष्ण, seeing these, my people [on both sides], who have come ready to fight, my limbs are limp, [my] mouth is dry, my body is trembling, and [my] hairs are on end.

1	अर्जुनः उवाच	अर्जुन said	fr. अर्जुन *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	कृष्ण	O कृष्ण	fr. कृष्ण *m. sg. voc.*
4	इमं	this [these]	fr. इदम् *prn. m. sg. acc.* (**4.8:**)
5	स्व-जनं	my people [on both sides]	fr. स्व-जन *m. sg. acc.*
7	युयुत्सुं	ready to fight	fr. युयुत्सु *a. m. sg. acc.* (**5.41:**)
6	समुपस्थितं	who have come	fr. समुपस्थित *pp. of* सम् + उप + √स्था *a. m. sg. acc.* (**6.6:**)
3	दृष्ट्वा	seeing	fr. दृष्ट्वा *in. pt. of* √दृश् (**2.85:**)
8	मम	my	fr. अहम् *prn. sg. gen.* (**4.2:**)
9	गात्राणि	limbs	fr. गात्र *n. pl. nom.*
10	सीदन्ति	are limp	fr. √सद् *1.P. ps. 3rd pl.* (**5.15.3:**)
11	मुखं च	[my] mouth	fr. मुख *n. sg. nom.*; च *in.*
12	परिशुष्यति	is dry	fr. परि + √शुष् *4.P. ps. 3rd sg.*
13	मे शरीरे	[in] my body	fr. अहम् *prn. sg. gen.* (**4.2:**); शरीर *n. sg. loc.*
14	वेपथुः च	[is] trembling	fr. वेपथु *m. sg. nom.*; च *in.*
15	रोम-हर्षः च	and [my] hairs on end [lit. "thrilling of hairs"]	fr. रोमन्-हर्ष *m. sg. nom.*; च *in.*
16	जायते	is/are, has/have become	fr. √जन् *4.Ā. ps. 3rd sg.* (**5.16.4:**) (**7.5.3.a:**)

गाण्डीवं स्रंसते हस्तात्त्वक्चैव परिदह्यते। न च शक्नोम्यवस्थातुं भ्रमतीव च मे मनः॥३०॥

(गाण्डीवं स्रंसते हस्तात्, त्वक् च एव परिदह्यते। न च शक्नोमि अवस्थातुं, भ्रमति इव च मे मनः॥)

गाण्डीवं हस्तात् स्रंसते, त्वक् च एव परिदह्यते। मे मनः च भ्रमति इव, अवस्थातुं च न शक्नोमि। (**1.30**)

[My bow] गाण्डीव slips from [my] hand, and [my] skin burns. My mind seems to spin, and I am unable to stand.

1	गाण्डीवं	[my bow] गाण्डीव	fr. गाण्डीव *n. sg. nom.*
3	हस्तात्	from [my] hand	fr. हस्त *m. sg. abl.*
2	स्रंसते	slips	fr. √स्रंस् *1.Ā. pr. 3rd sg.*
4	त्वक् च एव	and [my] skin	fr. त्वच् *f. sg. nom.* (**3.6:**); च *in.*; एव *in.*
5	परिदह्यते	burns	fr. परि + √दह् *ps. pr. 3rd sg.* (**7.28:**)
6	मे मनः च	my mind	fr. अहम् *prn. sg. gen.* (**4.2:**); मनस् *n. sg. nom.*; च *in.*
7	भ्रमति इव	seems to spin	fr. √भ्रम् *1.P. pr. 3rd sg.*; इव *in.*
9	अवस्थातुं च	to stand	fr. अवस्थातुम् *inf. of* अव + √स्था *in.*; च *in.*
<u>8</u>	न शक्नोमि	[and] I am unable	fr. न *in.*; √शक् *5.P. pr. 1st sg.*

निमित्तानि च पश्यामि विपरीतानि केशव। न च श्रेयोऽनुपश्यामि हत्वा स्वजनमाहवे॥३१॥

(निमित्तानि च पश्यामि, विपरीतानि केशव। न च श्रेयः अनुपश्यामि, हत्वा स्वजनम् आहवे॥)

केशव, विपरीतानि च निमित्तानि पश्यामि, आहवे च स्व-जनं हत्वा श्रेयः न अनुपश्यामि। (**1.31**)

O कृष्ण, I see bad omens [such as a twitching eye], and I see no good by killing my people in [this] war.

1	केशव	(कृष्ण) O Destroyer of the Demon केशिन्	fr. केशव *m. sg. voc.*
3	विपरीतानि च	contrary, bad	fr. विपरीत *pp. of* वि + परि + √इ *a. n. pl. acc.*; च *in.*
4	निमित्तानि	omens	fr. निमित्त *n. pl. acc.*
2	पश्यामि	I see	fr. √दृश् *1.P. pr. 1st sg.* (**5.15.6:**)
9	आहवे च	in [this] war	fr. आहव *m. sg. loc.*; च *in.*
8	स्व-जनं	my people	fr. स्व-जन *m. sg. acc.*
7	हत्वा	[by] killing	fr. हत्वा *in. pt. of* √हन् (**6.9:** & **6.6:**) (**7.19.1:**)
6	श्रेयः	good	fr. श्रेयस् *n. sg. acc.* (**3.6:** & **3.2:**)
<u>5</u>	न अनुपश्यामि	[and] I see no	fr. न *in.*; अनु + √दृश् *1.P. pr. 1st sg.* (**5.15.6:**)

न काङ्क्षे विजयं कृष्ण न च राज्यं सुखानि च। किं नो राज्येन गोविन्द किं भोगैर्जीवितेन वा॥३२॥

(न काङ्क्षे विजयं कृष्ण, न च राज्यं सुखानि च। किं नः राज्येन गोविन्द, किं भोगैः जीवितेन वा॥)

कृष्ण, विजयं न काङ्क्षे, न राज्यं च सुखानि च। गो-विन्द, किं नः राज्येन, किं भोगैः जीवितेन वा। (**1.32**)

O कृष्ण, I do not desire [for myself] victory, nor kingdom, nor pleasures. O कृष्ण, what is the use of a kingdom to us? What is the use of pleasures or living?

1	कृष्ण	O कृष्ण	fr. कृष्ण *m. sg. voc.*
3	विजयं	victory	fr. विजय *m. sg. acc.*
2	न काङ्क्षे	I do not desire [for myself]	fr. न *in.*; √काङ्क्ष् *1.Ā. pr. 1st sg.* (**5.1.3:**)
4	न	nor	fr. न *in.*
5	राज्यं च	kingdom	fr. राज्य *n. sg. acc.*; च *in.*
6	सुखानि च	nor pleasures	fr. सुख *n. pl. acc.* (**6.24.3:**); च *in.*
7	गो-विन्द	(कृष्ण) O One Who is Understood Through Scripture	fr. गो-विन्द *m. sg. voc.*
8	किं	what [is the use with/of]	fr. किम् *interrogative pcl. in.* (**6.20:**)
10	नः	to us	fr. अहम् *prn. pl. acc.* (**4.2:**)
9	राज्येन	a kingdom	fr. राज्य *n. sg. inst.* (**7.9.7:**)
11	किं	what [is the use with/of]	fr. किम् *interrogative pcl. in.* (**6.20:**)
12	भोगैः	pleasures	fr. भोग *m. pl. inst.*
13	जीवितेन वा	or living	fr. जीवित *pp. of* √जीव् *n. sg. inst.* (**7.17.3:**); वा *in.*

येषामर्थे काङ्क्षितं नो राज्यं भोगाः सुखानि च। त इमेऽवस्थिता युद्धे प्राणांस्त्यक्त्वा धनानि च॥३३॥
आचार्याः पितरः पुत्रास्तथैव च पितामहाः। मातुलाः श्वशुराः पौत्राः श्यालाः सम्बन्धिनस्तथा॥३४॥

(येषाम् अर्थे काङ्क्षितं नः, राज्यं भोगाः सुखानि च। ते इमे अवस्थिताः युद्धे, प्राणान् त्यक्त्वा धनानि च॥
आचार्याः पितरः पुत्राः, तथा एव च पितामहाः। मातुलाः श्वशुराः पौत्राः, श्यालाः सम्बन्धिनः तथा॥)

येषाम् अर्थे नः राज्यं भोगाः सुखानि च काङ्क्षितं, ते इमे प्राणान् धनानि च त्यक्त्वा युद्धे अवस्थिताः — आचार्याः, पितरः, पुत्राः, तथा एव च पिता-महाः, मातुलाः, श्वशुराः, पौत्राः, श्यालाः, तथा सम्बन्धिनः। (**1.33-34**)

For whose sake we have desired kingdom, experiences, and pleasures, those same are assembled [here] in battle, giving up [their] lives and wealth——teachers, fathers, sons, grandfathers, uncles, fathers-in-law, grandsons, brothers-in-law, and [other] relations.

1	येषाम् अर्थे	for whose sake	fr. यद् *prn. m. pl. gen.* (**4.8:**); अर्थे *in.*
2	नः	we, by us	fr. अहम् *prn. pl. gen.* (**4.2:**) (**7.12.3.a:** agent of pp.)
4	राज्यं	kingdom	fr. राज्य *n. sg. nom.*
5	भोगाः	experiences	fr. भोग *m. pl. nom.*
6	सुखानि च	and pleasures	fr. सुख *n. pl. nom.*; च *in.*
3	काङ्क्षितं	have desired	fr. काङ्क्षित *pp. of* √काङ्क्ष् *pt. n. sg. nom.* (**6.6:**) (**7.5.2.a:**)
7	ते इमे	those same	fr. तद् *prn. m. pl. nom.*; इदम् *prn. m. pl. nom.* (**7.6.B.2.f:**)
11	प्राणान्	[their] lives	fr. प्राण *m. pl. acc.*
12	धनानि च	and wealth	fr. धन *n. pl. acc.*; च *in.*
10	त्यक्त्वा	having given up	fr. त्यक्त्वा *in. pt. of* √त्यज् (**2.81:**)
9	युद्धे	[here] in battle	fr. युद्ध *pp. of* √युध् *n. sg. loc.* (**2.76:** & **2.78:**) (**7.17.3:**)
8	अवस्थिताः	are assembled	fr. अवस्थित *pp. of* अव + √स्था *a. m. pl. nom.* (**6.6:**)
13	आचार्याः	teachers	fr. आचार्य *m. pl. nom.*
14	पितरः	fathers	fr. पितृ *m. pl. nom.*
15	पुत्राः	sons	fr. पुत्र *m. pl. nom.*
16	तथा एव च पिता-महाः	grandfathers	fr. तथा *in.*; एव *in.*; च *in.*; पिता-मह *m. pl. nom.*
17	मातुलाः	(maternal) uncles	fr. मातुल *m. pl. nom.*
18	श्वशुराः	fathers-in-law	fr. श्वशुर *m. pl. nom.*
19	पौत्राः	grandsons	fr. पौत्र *m. pl. nom.*
20	श्यालाः	brothers-in-laws	fr. श्याल *m. pl. nom.*
21	तथा सम्बन्धिनः	and [other] relations	fr. तथा *in.*; सम्बन्धिन् *m. pl. nom.* (**3.15:**)

एतान्न हन्तुमिच्छामि घ्नतोऽपि मधुसूदन। अपि त्रैलोक्यराज्यस्य हेतोः किं नु महीकृते॥ ३५॥

(एतान् न हन्तुम् इच्छामि, घ्नतः अपि मधुसूदन। अपि त्रैलोक्यराज्यस्य, हेतोः किं नु महीकृते॥)

मधु-सूदन, एतान् घ्नतः अपि त्रै-लोक्य-राज्यस्य हेतोः अपि हन्तुं न इच्छामि, किं नु मही-कृते। (**1.35**)

O कृष्ण, though [they are] about to kill [me], I do not wish to kill them—even for dominion over the three worlds [earth, sky, and heaven], much less for [a kingdom on] this earth.

1	मधु-सूदन	(कृष्ण) O Destroyer of the Demon मधु	fr. मधु-सूदन *m. sg. voc.*
4	एतान्	them	fr. एतद् *prn. m. pl. acc.* (**4.7:**) (**7.20:**)
2	घ्नतः अपि	though about to kill [me]	fr. घ्नत् *pr. pt. of* √हन् *a. m. pl. acc.* (**6.4:** & **5.19.5:**); अपि *in.*
7	त्रै-लोक्य-	over the three worlds [earth, sky, and heaven]	
6	-राज्यस्य	of dominion	fr. त्रैलोक्य-राज्य *n. sg. gen.*
5	हेतोः अपि	even for the sake	fr. हेतु *m. sg. abl.*; अपि *in.*
3	हन्तुं न इच्छामि	I do not wish to kill	fr. हन्तुम् *inf. of* √हन् *in.*; न *in.*; √इष् *6.P. pr. 1st sg.* (**5.17.3:**)
8	किं नु	much less	fr. किम् नु *interj.*
<u>9</u>	मही-कृते	for [a kingdom on this] earth	fr. मही-कृते *in.*

निहत्य धार्तराष्ट्रान्नः का प्रीतिः स्याज्जनार्दन। पापमेवाश्रयेदस्मान्हत्वैतानाततायिनः॥ ३६॥

(निहत्य धार्तराष्ट्रान् नः, का प्रीतिः स्यात् जनार्दन। पापम् एव आश्रयेत् अस्मान्, हत्वा एतान् आततायिनः॥)

धार्त-राष्ट्रान् निहत्य नः का प्रीतिः स्यात्, जन-अर्दन। एतान् आतत-आयिनः हत्वा पापम् एव अस्मान् आश्रयेत्। (**1.36**) What satisfaction would we have by killing the sons of धृत-राष्ट्र, O कृष्ण? By killing these felons, only sin would befall us.

6	धार्त-राष्ट्रान्	the sons of धृत-राष्ट्र	fr. धार्तराष्ट्र *m. pl. acc.*
5	निहत्य	killing	fr. निहत्य *in. pt. of* नि + √हन् (**6.9:**)
4	नः	we have	fr. अहम् *prn. pl. gen.* (**4.2:**)
1	का	what?	fr. किम् *prn. f. sg. nom.* (**4.12:**)
2	प्रीतिः	satisfaction	fr. प्रीति *f. sg. nom.*
3	स्यात्	would	fr. √अस् *2.P. pot. 3rd sg.* (**5.19.4:**)
7	जन-अर्दन	(कृष्ण) O One Who is Prayed to by People	fr. जन-अर्दन *m. sg. voc.*
9	एतान्	these	fr. एतद् *prn. m. pl. acc.* (**4.7:**)
10	आतत-आयिनः	felons	fr. आततायिन् *a. m. pl. acc.*
8	हत्वा	by killing	fr. हत्वा *in. pt. of* √हन् (**6.9:** & **6.6:**) (**7.19.1:**)
11	पापम् एव	only sin	fr. पाप *n. sg. nom.*; एव *in.*
13	अस्मान्	us	fr. अहम् *prn. pl. acc.* (**4.2:**) (**7.8.5:**)
<u>12</u>	आश्रयेत्	would befall	fr. आ + √श्रि *1.P. pot. 3rd sg.* (**5.3:** & **2.71:**)

तस्मान्नार्हा वयं हन्तुं धार्तराष्ट्रान्स्वबान्धवान्। स्वजनं हि कथं हत्वा सुखिनः स्याम माधव॥ ३७॥

(तस्मात् न अर्हाः वयं हन्तुं, धार्तराष्ट्रान् स्वबान्धवान्। स्वजनं हि कथं हत्वा, सुखिनः स्याम माधव॥)

तस्मात् वयं स्व-बान्धवान् धार्त-राष्ट्रान् हन्तुं न अर्हाः। स्व-जनं हि हत्वा कथं [वयं] सुखिनः स्याम, माधव। (**1.37**)

Therefore, we ought not to kill our own relatives, the sons of धृत-राष्ट्र. By killing our own relations, how would we be happy, O कृष्ण?

1	तस्मात्	therefore	fr. तस्मात् *in.*
2	वयं	we	fr. अहम् *prn. pl. nom.* (**4.2:**)
4	स्व-बान्धवान्	our own relatives	fr. स्व-बान्धव *m. pl. acc.*
5	धार्त-राष्ट्रान्	the sons of धृत-राष्ट्र	fr. धार्तराष्ट्र *m. pl. acc.*
3	हन्तुं न अर्हाः	ought not to kill	fr. हन्तुम् *inf. of* √हन् *in.* (**7.20:**); न *in.*; अर्ह *a. m. pl. nom.*
7	स्व-जनं हि	[indeed] our own relatives	fr. स्व-जन *m. sg. acc.* (**7.4.1:**); हि *in.*
6	हत्वा	by killing	fr. हत्वा *in. pt. of* √हन् (**6.9:** & **6.6:**) (**7.19.1:**)
8	कथं	how?	fr. कथम् *in.* (**6.19:**)
9	[वयं] सुखिनः स्याम	would we be happy	fr. सुखिन् *a. m. pl. nom.*; √अस् *2.P. pot. 1st pl.* (**5.19.4:**)
10	माधव	(कृष्ण) O Lord of Wealth	fr. माधव *m. sg. voc.*

यद्यप्येते न पश्यन्ति लोभोपहतचेतसः। कुलक्षयकृतं दोषं मित्रद्रोहे च पातकम्॥ ३८॥
कथं न ज्ञेयमस्माभिः पापादस्मान्निवर्तितुम्। कुलक्षयकृतं दोषं प्रपश्यद्भिर्जनार्दन॥ ३९॥

(यदि अपि एते न पश्यन्ति, लोभोपहतचेतसः। कुलक्षयकृतं दोषं, मित्रद्रोहे च पातकं॥
कथं न ज्ञेयम् अस्माभिः, पापात् अस्मात् निवर्तितुं। कुलक्षयकृतं दोषं, प्रपश्यद्भिः जनार्दन॥)

यदि अपि एते लोभ-उपहत-चेतसः कुल-क्षय-कृतं दोषं मित्र-द्रोहे पातकं च न पश्यन्ति, कुल-क्षय-कृतं दोषं अस्माभिः प्रपश्यद्भिः अस्मात् पापात् निवर्तितुं कथं न ज्ञेयम्, जन-अर्दन। (**1.38-39**) Even if these whose minds are overwhelmed by greed do not see the problem wrought by destroying the family, or the crime in betraying friends, how can we, who clearly see the problem wrought by destroying the family, not know to withdraw from this sin, O कृष्ण?

1	यदि अपि	even if	fr. यदि *in.*; अपि *in.*
2	एते	these	fr. एतद् *prn. m. pl. nom.* (**4.7:**)
4	लोभ-उपहत-	are overwhelmed by greed	
3	-चेतसः	whose minds	fr. लोभ-उपहत-चेतसस् *a. m. pl. nom.* (**3.6:**)

8	कुल-क्षय-	[by] destroying the family	
7	-कृतं	wrought	fr. कुल-क्षय-कृत *a. m. sg. acc.* (**3.6:**)
6	दोषं	the problem	fr. दोष *m. sg. acc.*
11	मित्र-	of friends	
10	-द्रोहे	in betraying	fr. मित्र-द्रोह *m. sg. loc.*
9	पातकं च	or the crime	fr. पातक *n. sg. acc.*; च *in.*
5	न पश्यन्ति	do not see	fr. न *in.*; √दृश् *1.P. pr. 3rd pl.* (**5.15.6:**)
16	कुल-क्षय-कृतं	wrought by destroying the family	fr. कुल-क्षय-कृत *a. m. sg. acc.*
15	दोषं	the problem	fr. दोष *m. sg. acc.*
13	अस्माभिः	by us, [can] we	fr. अहम् *prn. pl. inst.* (**4.2:**) (**7.7:**)
14	प्रपश्यद्भिः	who clearly see	fr. प्रपश्यत् *pr. pt. of* प्र + √दृश् *m. pl. inst.* (**5.15.6:**)
19	अस्मात् पापात्	from this sin	fr. इदम् *prn. n. sg. abl.* (**4.8:**); पाप *n. sg. abl.*
18	निवर्तितुं	to withdraw	fr. निवर्तितुम् *inf. of* नि + √वृत् *in.*
12	कथं	how?	fr. कथम् *in.* (**6.19:**)
17	न ज्ञेयम्	[can] not know	fr. न *in.*; ज्ञेय *pot. ps. pt. of* √ज्ञा *pt. n. sg. nom.* (**6.8:**)
20	जन-अर्दन	(कृष्ण) O One Who is Prayed to by People	fr. जन-अर्दन *m. sg. voc.*

कुलक्षये प्रणश्यन्ति कुलधर्माः सनातनाः। धर्मे नष्टे कुलं कृत्स्नमधर्मोऽभिभवत्युत॥४०॥

(कुलक्षये प्रणश्यन्ति, कुलधर्माः सनातनाः। धर्मे नष्टे कुलं कृत्स्नम्, अधर्मः अभिभवति उत॥)

कुल-क्षये सना-तनाः कुल-धर्माः प्रणश्यन्ति, धर्मे नष्टे अ-धर्मः कृत्स्नं कुलम् अभिभवति उत। (**1.40**) When the family is destroyed [by this killing of the men, the protectors of the family], the ancient धर्म-s (traditions) of the family are destroyed. When tradition is destroyed, अधर्म (corruption) indeed overwhelms the entire family.

1	कुल-क्षये	when the family is destroyed	fr. कुल-क्षय *m. sg. loc.* (**7.14.1.a:**)
2	सना-तनाः	the ancient	fr. सनातन *a. m. pl. nom.* (**6.27:**)
4	कुल-	of the family	
3	-धर्माः	धर्म-s (traditions)	fr. कुल-धर्म *m. pl. nom.*
5	प्रणश्यन्ति	are destroyed	fr. प्र + √नश् *4.P. pr. 3rd pl.* (**2.92:**)
6	धर्मे नष्टे	when tradition is destroyed	fr. धर्म *m. sg. loc.*; नष्ट *pp. of* √नश् *pt. m. sg. loc.* (**2.85:**) (**7.14.1:**)
7	अ-धर्मः	अधर्म (corruption)	fr. अधर्म *m. sg. nom.*
9	कृत्स्नं कुलम्	the entire family	fr. कृत्स्न *a. n. sg. acc.*; कुल *n. sg. acc.*
8	अभिभवति उत	overwhelms indeed	fr. अभि + √भू *1.P. pr. 3rd sg.*; उत *in.*

अधर्माभिभवात्कृष्ण प्रदुष्यन्ति कुलस्त्रियः। स्त्रीषु दुष्टासु वार्ष्णेय जायते वर्णसङ्करः॥४१॥

(अधर्माभिभवात् कृष्ण, प्रदुष्यन्ति कुलस्त्रियः। स्त्रीषु दुष्टासु वार्ष्णेय, जायते वर्णसङ्करः॥)

कृष्ण, अ-धर्म-अभिभवात् कुल-स्त्रियः प्रदुष्यन्ति। वार्ष्णेय, स्त्रीषु दुष्टासु वर्ण-सङ्करः जायते। (**1.41**)

O कृष्ण, due to [the family] being overpowered by corruption, the women of the family are debased. O कृष्ण, when the women are debased, there arises confusion of the social groups.

1	कृष्ण	O कृष्ण	fr. कृष्ण *m. sg. voc.*
3	अ-धर्म-	by corruption	
2	-अभिभवात्	due to [the family] being overpowered	fr. अधर्म-अभिभव *m. sg. abl.*
5	कुल-	of the family	
4	-स्त्रियः	the women	fr. कुल-स्त्री *f. pl. nom.*
6	प्रदुष्यन्ति	are debased [i.e., kept from maintaining the traditions]	fr. प्र + √दुष् *4.P. pr. 3rd pl.*
7	वार्ष्णेय	(कृष्ण) O One From the वृष्णि Clan	fr. वार्ष्णेय *m. sg. voc.*
8	स्त्रीषु दुष्टासु	when the women are debased	fr. स्त्री *f. pl. loc.*; दुष्टा *pp. of* √दुष् *pt. f. pl. loc.* (**2.88:**) (**7.14.1:**)
11	वर्ण-	of the social groups	
10	-सङ्करः	confusion	fr. वर्ण-सङ्कर *m. sg. nom.*
9	जायते	there arises	fr. √जन् *4.Ā. pr. 3rd sg.* (**5.16.4:**)

सङ्करो नरकायैव कुलघ्नानां कुलस्य च। पतन्ति पितरो ह्येषां लुप्तपिण्डोदकक्रियाः॥४२॥

(सङ्करः नरकाय एव, कुलघ्नानां कुलस्य च। पतन्ति पितरः हि एषां, लुप्तपिण्डोदकक्रियाः॥)

सङ्करः कुल-घ्नानां कुलस्य च नरकाय एव [गमयति]। एषां पितरः हि लुप्त-पिण्ड-उदक-क्रियाः पतन्ति। (**1.42**)

Confusion leads to hell for the destroyers of the family, as well as for the family. Their ancestors, being deprived of the [post-death] rituals [of offerings] of rice balls, water, [etc.], indeed fall [to a lower status].

1	सङ्करः	confusion	fr. सङ्कर *m. sg. nom.*
4	कुल-	of the family	
3	-घ्नानां	for the destroyers	fr. कुल-घ्न *a. m. pl. gen.*
5	कुलस्य च	as well as for the family	fr. कुल *n. sg. gen.*; च *in.*
2	नरकाय एव [गमयति]	leads to hell	fr. नरक *m. sg. dat.* (**7.10.B.1:**); एव *in.*
6	एषां	their [the क्षत्रिय families']	fr. इदम् *prn. m. pl. gen.* (**4.8:**)
7	पितरः हि	ancestors indeed	fr. पितृ *m. pl. nom.*; हि *in.*

8	लुप्त-	being deprived of	
9	-पिण्ड-उदक-क्रियाः	[post-death] rituals of rice-balls and water [etc.]	fr. लुप्त-पिण्ड-उदक-क्रिय *a. m. pl. nom.* (**2.8:** & **2.3:**)
10	पतन्ति	fall [to a lower status]	fr. √पत् *1.P. pr. 3rd pl.*

दोषैरेतैः कुलघ्नानां वर्णसङ्करकारकैः। उत्साद्यन्ते जातिधर्माः कुलधर्माश्च शाश्वताः॥ ४३॥

(दोषैः एतैः कुलघ्नानां, वर्णसङ्करकारकैः। उत्साद्यन्ते जातिधर्माः, कुलधर्माः च शाश्वताः॥)

कुल-घ्नानाम् एतैः वर्ण-सङ्कर-कारकैः दोषैः शाश्वताः जाति-धर्माः कुल-धर्माः च उत्साद्यन्ते। (**1.43**)

Because of these crimes of the destroyers of the family, bringing about the confusion of the social groups, [then] the ancient community traditions, as well as the family traditions, are destroyed.

3	कुल-घ्नानाम्	of the destroyers of the family	fr. कुल-घ्न *a. m. pl. gen.*
1	एतैः	because of these	fr. एतद् *prn. m. pl. inst.* (**4.7:**)
5	वर्ण-सङ्कर-	the confusion of the social groups	
4	-कारकैः	bringing about	fr. वर्ण-सङ्कर-कारक *a. m. pl. inst.*
2	दोषैः	crimes	fr. दोष *m. pl. inst.*
6	शाश्वताः	the ancient	fr. शाश्वत *a. m. pl. nom.*
7	जाति-धर्माः	community [i.e., the क्षत्रिय] traditions	fr. जाति-धर्म *m. pl. nom.*
8	कुल-धर्माः च	as well as the family traditions	fr. कुल-धर्म *m. pl. nom.*; च *in.*
9	उत्साद्यन्ते	are destroyed	fr. उद् + √सद् *cs. ps. pr. 3rd pl.* (**5.40:** & **2.42:**)

उत्सन्नकुलधर्माणां मनुष्याणां जनार्दन। नरके नियतं वासो भवतीत्यनुशुश्रुम॥ ४४॥

(उत्सन्नकुलधर्माणां, मनुष्याणां जनार्दन। नरके नियतं वासः, भवति इति अनुशुश्रुम॥)

जन-अर्दन, उत्सन्न-कुल-धर्माणां मनुष्याणां नियतं नरके वासः भवति इति अनुशुश्रुम। (**1.44**)

O कृष्ण, we have heard that the people who destroy the family धर्म surely have a stay in hell.

1	जन-अर्दन	(कृष्ण) O One Who is Prayed to by People	fr. जन-अर्दन *m. sg. voc.*
4	उत्सन्न-	who destroy	
5	-कुल-धर्माणां	the family धर्म	fr. उत्सन्न-कुल-धर्म *a. m. pl. gen.*
3	मनुष्याणां	the people [have]	fr. मनुष्य *m. pl. gen.* (**7.12.1.a:**)
6	नियतं	surely	fr. नियतम् *pp. of* नि + √यम् *in.* (**6.6:**) (**7.8.8:**)
8	नरके वासः	a stay in hell	fr. नरक *m. sg. loc.*; वास *m. sg. nom.*
7	भवति	have	fr. √भू *1.P. 3rd sg.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:**)
2	इति अनुशुश्रुम	we have heard that	fr. इति *in.*; अनु + √श्रु *P. perf. 1st pl.* (**5.27.1:** & **5.8.1:** & **.4:**)

अहो बत महत्पापं कर्तुं व्यवसिता वयम्। यद्राज्यसुखलोभेन हन्तुं स्वजनमुद्यताः॥ ४५॥

(अहो बत महत् पापं, कर्तुं व्यवसिताः वयम्। यद् राज्यसुखलोभेन, हन्तुं स्वजनम् उद्यताः॥)

अहो बत, यद् राज्य-सुख-लोभेन स्व-जनं हन्तुम् उद्यताः, वयं महत् पापं कर्तुं व्यवसिताः। (**1.45**) Oh! We are fixed to perpetrate a great sin, if, out of greed for kingdom and [its] pleasures, [we] are prepared to kill our own people.

1	अहो बत	Oh!	fr. अहो बत *interj.*
5	यद्	if	fr. यद् *in.* (**6.20:**)
7	राज्य-सुख-	for kingdom and [its] pleasures	
6	-लोभेन	out of greed	fr. राज्य-सुख-लोभ *m. sg. inst.*
11	स्व-जनं	our own people	fr. स्व-जन *m. sg. acc.*
10	हन्तुम्	to kill	fr. हन्तुम् *inf. of* √हन् *in.* (**7.20:**)
9	उद्यताः	are prepared	fr. उद्यत *pp. of* उद् + √यम् *pt. m. pl. nom.* (**6.6:**)
8	वयं	we	fr. अहम् *prn. pl. nom.* (**4.2:**)
4	महत् पापं	a great sin	fr. महत् *a. n. sg. acc.*; पाप *n. sg. acc.*
3	कर्तुं	to perpetrate	fr. कर्तुम् *inf. of* √कृ *in.* (**6.10:** & **5.34:**) (**7.20:**)
2	व्यवसिताः	[we] are fixed	fr. व्यवसित *pp. of* वि + अव + √सो *pt. m. pl. nom.* (**5.8.8:** & **6.6:**)

यदि मामप्रतीकारमशस्त्रं शस्त्रपाणयः। धार्तराष्ट्रा रणे हन्युस्तन्मे क्षेमतरं भवेत्॥ ४६॥

(यदि माम् अप्रतीकारम्, अशस्त्रं शस्त्रपाणयः। धार्तराष्ट्राः रणे हन्युः, तद् मे क्षेमतरं भवेत्॥)

यदि शस्त्र-पाणयः धार्त-राष्ट्राः माम् अ-प्रतीकारम् अ-शस्त्रं रणे हन्युः, तद् मे क्षेमतरं भवेत्। (**1.46**) If the armed sons of धृत-राष्ट्र were in battle to kill me, unresisting and unarmed, that would be better for me [than this sin].

1	यदि	if	fr. यदि *in.*
2	शस्त्र-पाणयः	having weapons in hand, the armed	fr. शस्त्र-पाणि *a. m. pl. nom.*
3	धार्त-राष्ट्राः	sons of धृतराष्ट्र	fr. धार्तराष्ट्र *m. pl. nom.*
6	माम्	me	fr. अहम् *prn. sg. acc.* (**4.2:**)
7	अ-प्रतीकारम्	unresisting	fr. अप्रतीकार *a. m. sg. acc.* (**6.12:** *irreg.*)
8	अ-शस्त्रं	[and] unarmed	fr. अशस्त्र *a. m. sg. acc.*
5	रणे	in battle	fr. रण *m. sg. loc.*
4	हन्युः	were to kill	fr. √हन् *2.Ā. pot.* 3rd *pl.*

9	तद्	that	fr. तद् *prn. n. sg. nom.* (**4.6:**)
12	मे	for me	fr. अहम् *prn. sg. gen.* (**4.2:**)
11	क्षेमतरं	better	fr. क्षेमतर *cpv. a. n. sg. nom.* (**6.25:**)
10	भवेत्	would be	fr. √भू *1.P. pot. 3rd sg.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:**)

सञ्जय उवाच।

एवमुक्त्वार्जुनः सङ्ख्ये रथोपस्थ उपाविशत्। विसृज्य सशरं चापं शोकसंविग्नमानसः॥४७॥

(सञ्जयः उवाच। एवम् उक्त्वा अर्जुनः सङ्ख्ये, रथोपस्थे उपाविशत्। विसृज्य सशरं चापं, शोकसंविग्नमानसः॥)

सञ्जयः उवाच। अर्जुनः एवम् उक्त्वा सङ्ख्ये स-शरं चापं विसृज्य शोक-संविग्न-मानसः रथ-उपस्थे उपाविशत्। (**1.47**)

सञ्जय said: Speaking thus, अर्जुन, giving up [his] bow and arrows in [the middle of] the battle [-field], sat down on the chariot seat, his mind overcome with sorrow [in the form of guilt and hurt].

1	सञ्जयः उवाच	सञ्जय said	fr. सञ्जय *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
3	अर्जुनः	अर्जुन	fr. अर्जुन *m. sg. nom.*
2	एवम् उक्त्वा	speaking thus	fr. एवम् *in.*; उक्त्वा *in. pt. of* √वच् (**6.9:** & **6.6:** & **2.3.a:** & **2.80:**)
7	सङ्ख्ये	in [the middle of] the battle [-field]	fr. सङ्ख्य *n. sg. loc.*
6	स-शरं	with the arrows, and arrows	fr. स-शर *a. m. sg. acc.* (**6.39:**)
5	चापं	[his] bow	fr. चाप *m. sg. acc.*
4	विसृज्य	giving up	fr. विसृज्य *in. pt. of* वि + √सृज् (**7.19:**)
13	शोक-	with sorrow	
12	-संविग्न-	overcome	
11	-मानसः	[his] mind	fr. शोक-संविग्न-मानस *a. m. sg. nom.*
10	रथ-	of the chariot	
9	-उपस्थे	on the seat	fr. रथ-उपस्थ *m. sg. loc.* (**2.8:** & **2.3:**)
8	उपाविशत्	sat down	fr. उप + √विश् *6.P. impf. 3rd sg.* (**5.5.c:**)

ओं तत्सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादेऽर्जुनविषादयोगो नाम प्रथमोऽध्यायः॥१॥

(ओं तद् सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अर्जुनविषादयोगः नाम प्रथमः अध्यायः॥)

ओं तद् सत्। इति श्रीमद्-भगवद्-गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्म-विद्यायां योग-शास्त्रे श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवादे अर्जुन-विषाद-योगः नाम प्रथमः अध्यायः। (**1**)

ओं (ब्रह्मन्, the witness of all) is that [only] reality. Thus ends the first chapter, called "The Topic of अर्जुन-'s Sorrow," of the [eighteen chapters of] *Songs of the Glorious Lord*, which is [looked upon as] उपनिषद् [and whose teaching is] in [the form of] a dialogue between श्री कृष्ण and अर्जुन, [the subject matter being] a knowledge of ब्रह्मन् and योग.

1	ओं	ओम् (ब्रह्मन्, the witness of all)	fr. ओम् *in.*
2	तद् सत्	[is] that [only] reality	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; सत् *n. sg. nom.*
3	इति	(quote-end quote), thus ends	fr. इति *in.*
11	श्रीमद्-	of the venerable, the glorious	
12	-भगवद्-	one having [limitless] glories, Lord	
10	-गीतासु	in [i.e., of] songs	fr. श्रीमत्-भगवत्-गीता *f. pl. loc.* (**2.43:**)
13	उपनिषत्सु	[which are/is looked upon as] उपनिषद्, sacred scripture	fr. उपनिषद् *f. pl. loc.* (**6.24:**)
18	ब्रह्म-	of ब्रह्मन् (reality/सत्)	
17	-विद्यायां	[and] a knowledge	fr. ब्रह्म-विद्या *f. sg. loc.*
19	योग-शास्त्रे	[and instruction of] योग (means, discipline, etc.)	fr. योग-शास्त्र *n. sg. loc.*
15	श्री-कृष्ण-	between Lord कृष्ण	
16	-अर्जुन-	and अर्जुन	
14	-संवादे	in [the form of] a dialogue	fr. श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवाद *n. sg. loc.*
8	अर्जुन-	of अर्जुन-'s	
9	-विषाद-	sorrow	
7	-योगः	the topic	fr. अर्जुन-विषाद-योग *a. m. sg. nom.*
6	नाम	by the name, called	fr. नाम *in.*
4	प्रथमः	the first	fr. प्रथम *ordinal a. m. sg. nom.*
5	अध्यायः	chapter	fr. अध्याय *m. sg. nom.*

अथ द्वितीयोऽध्यायः

सञ्जय उवाच।

तं तथा कृपयाविष्टमश्रुपूर्णाकुलेक्षणम्। विषीदन्तमिदं वाक्यमुवाच मधुसूदनः॥१॥

(सञ्श्चयः उवाच। तं तथा कृपया आविष्टम्, अश्रुपूर्णाकुलेक्षणम्। विषीदन्तम् इदं वाक्यम्, उवाच मधुसूदनः॥)

सञ्जयः उवाच। मधु-सूदनः तम् [अर्जुनं] तथा कृपया आविष्टम् अश्रु-पूर्ण-आकुल-ईक्षणं विषीदन्तम् [च] इदं वाक्यम् उवाच। (**2.1**)

सञ्जय said: कृष्ण spoke these words to him [अर्जुन] who in that way was overwhelmed by pity, with eyes stressed and full of tears, and was sad.

1	सञ्जयः	सञ्जय [the narrator of the Gita]	fr. सञ्जय *m. sg. nom.*
2	उवाच	said	fr. √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
3	मधु-सूदनः	(कृष्ण) the destroyer of the demon मधु	fr. मधु-सूदन *m. sg. nom.*
6	तम् [अर्जुनं]	to him [अर्जुन] [who]	fr. तद् *prn. m. sg. acc.*
7	तथा	in that way	fr. तथा *in.*
9	कृपया	by pity	fr. कृपा *f. sg. inst.*
8	आविष्टम्	was overwhelmed	fr. आविष्ट *pp. of* आ + √विश् *a. m. sg. acc.* (**2.85:**)
11	अश्रु-पूर्ण-	and full of tears	
10	-आकुल-ईक्षणं	with eyes stressed	fr. अश्रु-पूर्ण-आकुल-ईक्षण *a. m. sg. acc.* (**2.7:** & **2.8:**)
12	विषीदन्तम् [च]	[and] was sad	fr. विषीदत् *pr. pt. of* वि + √सद् *a. m. sg. acc.* (**5.15.3:** & **2.101:**)
5	इदं वाक्यम्	this statement [these words]	fr. इदम् *prn. n. sg. acc.*; वाक्य *n. sg. acc.*
4	उवाच	spoke	fr. √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)

श्रीभगवानुवाच।

कुतस्त्वा कश्मलमिदं विषमे समुपस्थितम्। अनार्यजुष्टमस्वर्ग्यमकीर्तिकरमर्जुन॥२॥

(श्रीभगवान् उवाच। कुतः त्वा कश्मलम् इदं, विषमे समुपस्थितम्। अनार्यजुष्टम् अस्वर्ग्यम्, अकीर्तिकरम् अर्जुन॥)

श्री-भगवान् उवाच। विषमे इदम् अन्-आर्य-जुष्टम् अ-स्वर्ग्यम् अ-कीर्ति-करं [च] कश्मलं कुतः त्वा समुपस्थितम्, अर्जुन। (**2.2**)

The Lord said: In [such] a crisis [i.e., at the outset of this war], from where came to you this despair, unacceptable for a person of the Vedic culture, not leading to heaven, and engendering dishonor, O अर्जुन?

1	श्री-भगवान् उवाच	the Lord said	fr. श्री-भगवत् *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	विषमे	in [such] a crisis	fr. विषम *m. sg. loc.*
6	इदम्	this	fr. इदम् *prn. n. sg. nom.*
8	अन्-आर्य-	not [for] a person of the Vedic culture	
9	-जुष्टम्	acceptable	fr. अनार्य-जुष्ट *a. n. sg. nom.*
10	अ-स्वर्ग्यम्	not leading to heaven	fr. अ-स्वर्ग्य *a. n. sg. nom.*
12	अ-कीर्ति-	dishonor	
11	-करं [च]	[and] engendering	fr. अकीर्ति-कर *a. n. sg. nom.*
7	कश्मलं	despair	fr. कश्मल *n. sg. nom.*
3	कुतः	from where	fr. कुतस् *in.* (**6.19:**)
5	त्वा	to you	fr. त्वम् *prn. sg. acc.*
4	समुपस्थितम्	came	fr. समुपस्थित *pp. of* सम् + उप + √स्था *pt. n. sg. nom.* (**6.6:**)
13	अर्जुन	O अर्जुन	fr. अर्जुन *m. sg. voc.*

क्लैब्यं मा स्म गमः पार्थ नैतत्त्वय्युपपद्यते। क्षुद्रं हृदयदौर्बल्यं त्यक्त्वोत्तिष्ठ परन्तप॥३॥

(क्लैब्यं मा स्म गमः पार्थ, न एतद् त्वयि उपपद्यते। क्षुद्रं हृदयदौर्बल्यं, त्यक्त्वा उत्तिष्ठ परन्तप॥)

क्लैब्यं मा स्म गमः, पार्थ। एतद् त्वयि न उपपद्यते। क्षुद्रं हृदय-दौर्बल्यं त्यक्त्वा उत्तिष्ठ, परन्-तप। (**2.3**)

Do not yield to impotency, O अर्जुन. It does not befit you. Give up this lowly weakness of heart and get up, O अर्जुन (Vexer of Foes)!

2	क्लैब्यं	to impotency	fr. क्लैब्य *n. sg. acc.*
1	मा स्म गमः	do not go [i.e., yield]	fr. मा *in.*; स्म *in.*; [अ-]गमः *fr.* √गम् *P.* अ *Aorist 2nd sg.* (**5.5.c:**)
3	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*

4	एतद्	it	fr. एतद् *prn. n. sg. nom.* (**4.7:**)
6	त्वयि	[in] you	fr. त्वम् *prn. sg. loc.* (**4.2:**)
5	न उपपद्यते	does not befit	fr. न *in.*; उप + √पद् *4.Ā. pr. 3rd sg.*
8	क्षुद्रं	[this] lowly	fr. क्षुद्र *a. n. sg. acc.*
10	हृदय-	of heart	
9	-दौर्बल्यं	weakness	fr. हृदय-दौर्बल्य *n. sg. acc.*
7	त्यक्त्वा	give up	fr. त्यक्त्वा *in. pt. of* √त्यज् (**2.81:**)
11	उत्तिष्ठ	[and] get up	fr. उद् + √स्था *1.P. impv. 2nd sg.* (**5.15.4: & 2.24:**)
12	परन्-तप	(अर्जुन) O Vexer of Foes	fr. पर-म्-तप *m. sg. voc.* (**2.55:**)

अर्जुन उवाच।

कथं भीष्ममहं सङ्ख्ये द्रोणं च मधुसूदन। इषुभिः प्रतियोत्स्यामि पूजार्हावरिसूदन॥ ४॥

(अर्जुनः उवाच। कथं भीष्मम् अहं सङ्ख्ये, द्रोणं च मधुसूदन। इषुभिः प्रतियोत्स्यामि, पूजार्हौ अरिसूदन॥)

अर्जुनः उवाच। मधु-सूदन अरि-सूदन, कथम् अहं सङ्ख्ये पूजा-अर्हौ भीष्मं द्रोणं च [उभौ] इषुभिः प्रतियोत्स्यामि। (**2.4**)

अर्जुन said: O कृष्ण (Destroyer of Demons and Foes), how will I fight in battle with arrows against भीष्म and द्रोण, who are worthy of my worship [thus becoming a destroyer of my गुरु-s]?

1	अर्जुनः उवाच	अर्जुन said	fr. अर्जुन *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	मधु-सूदन	(कृष्ण) O Destroyer of the Demon मधु	fr. मधु-सूदन *m. sg. voc.*
3	अरि-सूदन	(कृष्ण) O Destroyer of Foes	fr. अरि-सूदन *m. sg. voc.*
4	कथम्	how?	fr. कथम् *in.*
5	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
7	सङ्ख्ये	in battle	fr. सङ्ख्य *n. sg. loc.*
11	पूजा-	of [my] worship	
10	-अर्हौ	who are worthy	fr. पूजा-अर्ह *a. m. du. acc.* (**2.7:**)
9	भीष्मं द्रोणं च [उभौ]	against भीष्म and द्रोण	fr. भीष्म *m. sg. acc.*; द्रोण *m. sg. acc.*; च *in.*
8	इषुभिः	with arrows	fr. इषु *f. pl. inst.*
6	प्रतियोत्स्यामि	will fight	fr. प्रति + √युध् *P. fut. 1st sg.* (**2.76:**)

गुरूनहत्वा हि महानुभावाञ्छ्रेयो भोक्तुं भैक्ष्यमपीह लोके।
हत्वार्थकामांस्तु गुरूनिहैव भुञ्जीय भोगान्रुधिरप्रदिग्धान्॥५॥

(गुरून् अहत्वा हि महानुभावान्, श्रेयः भोक्तुं भैक्ष्यम् अपि इह लोके। हत्वा अर्थकामान् तु गुरून् इह एव, भुञ्जीय भोगान् रुधिरप्रदिग्धान्॥)

महा-अनुभावान् गुरून् अ-हत्वा हि इह लोके भैक्ष्यम् अपि भोक्तुं श्रेयः [स्यात्], अर्थ-कामान् तु गुरून् हत्वा इह एव रुधिर-प्रदिग्धान् भोगान् भुञ्जीय। (**2.5**) [It would be] better I not kill these highly honored गुरु-s and even beg alms here in the world [i.e., become a renunciate] than kill [these] गुरु-s seeking [their own] ends and [then] indulge here in pleasures, drenched with [their] blood.

3	महा-अनुभावान्	[these] highly honored	fr. महा-अनुभाव *a. m. pl. acc.* (**2.7:**)
4	गुरून्	गुरु-s	fr. गुरु *m. pl. acc.*
2	अ-हत्वा हि	[indeed] [I] not kill	fr. अहत्वा *in. pt. of* √हन् (**6.9:** & **6.6:**); हि *in.*
7	इह लोके	here in the world	fr. इह *in.*; लोक *m. sg. loc.*
6	भैक्ष्यम् भोक्तुं	beg alms	fr. भैक्ष्य *n. sg. acc.*; भोक्तुम् *inf. of* √भुज् *in.* (**7.20:**)
5	अपि	[and even]	fr. अपि *in.*
1	श्रेयः [स्यात्]	[it would be] better	fr. श्रेयस् *cpv. a. n. sg. nom.* (**6.25:** & **3.14:**)
11	अर्थ-	[their own] ends	
10	-कामान्	seeking	fr. अर्थ-काम *a. m. pl. acc.*
8	तु	than	fr. तु *in.*
9	गुरून् हत्वा	kill [these] गुरु-s	fr. गुरु *m. pl. acc.*; हत्वा *in. pt. of* √हन्
13	इह एव	here [indeed]	fr. इह *in.*; एव *in.*
16	रुधिर-	with [their] blood	
15	-प्रदिग्धान्	drenched	fr. रुधिर-प्रदिग्ध *a. m. pl. acc.*
14	भोगान्	[in] pleasures	fr. भोग *m. pl. acc.*
12	भुञ्जीय	[and then] indulge	fr. √भुज् *7.Ā. pot. 1st sg.*

न चैतद्विद्मः कतरन्नो गरीयो यद्वा जयेम यदि वा नो जयेयुः।
यानेव हत्वा न जिजीविषामस्तेऽवस्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्राः॥६॥

(न च एतद् विद्मः कतरद् नः गरीयः, यद् वा जयेम यदि वा नः जयेयुः। यान् एव हत्वा न जिजीविषामः, ते अवस्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्राः॥)

कतरद् च नः गरीयः एतद् न विद्मः — यद् वा जयेम यदि वा नः जयेयुः। यान् एव हत्वा न जिजीविषामः, ते धार्त-राष्ट्राः प्रमुखे अवस्थिताः। (**2.6**) We [I] do not know which one of the two is better for us—whether [by my fighting] we should conquer, or [by my withdrawal] they should conquer us. Those allies of धृत-राष्ट्र, after slaying whom we would not want to live, stand facing [us].

3	कतरद् च	(and) (which) of the two	fr. कतर *prn. a. n. sg. acc.* (**4.16.1:**); च *in.*
4	नः गरीयः	[is] better for us	fr. अहम् *prn. pl. gen.* (**4.2:**); गरीयस् *cpv. a. n. sg. acc.* (**6.25:** & **3.14:**)
2	एतद्	[which] one	fr. एतद् *prn. n. sg. acc.* (**4.7:**)
1	न विद्मः	we [I (**7.4.4:**)] do not know	fr. न *in.*; √विद् *2.P. pr. 1st pl.*
5	यद् वा	whether	fr. यद् *in.*; वा *in.*
6	जयेम	we should conquer	fr. √जि *1.P. pot. 1st pl.*
7	यदि वा	or if	fr. यदि *in.*; वा *in.*
9	नः	us	fr. अहम् *prn. pl. acc.* (**4.2:**)
8	जयेयुः	they should conquer	fr. √जि *1.P. pot. 3rd pl.*
12	यान् एव	whom [indeed]	fr. यद् *prn. m. pl. acc.* (**4.11:**); एव *in.*
11	हत्वा	after slaying	fr. हत्वा *in. pt. of* √हन् (**6.9:** & **6.6:**)
13	न जिजीविषामः	we do not [i.e., would not] want to live	fr. न *in.*; √जीव् *P. des. pr. 1st pl.* (**5.41:**)
10	ते धार्त-राष्ट्राः	those allies of धृतराष्ट्र	fr. तद् *prn. m. pl. nom.* (**4.6:**); धार्तराष्ट्र *m. pl. nom.*
15	प्रमुखे	facing [us]	fr. प्रमुखे *in.*
14	अवस्थिताः	stand	fr. अवस्थित *pp. of* अव + √स्था *pt. m. pl. nom.* (**6.6:** & **7.17.1:**)

कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः पृच्छामि त्वां धर्मसम्मूढचेताः।
यच्छ्रेयः स्यान्निश्चितं ब्रूहि तन्मे शिष्यस्तेऽहं शाधि मां त्वां प्रपन्नम्॥७॥

(कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः, पृच्छामि त्वां धर्मसम्मूढचेताः। यद् श्रेयः स्यात् निश्चितं ब्रूहि तद् मे, शिष्यः ते अहं शाधि मां त्वां प्रपन्नम्॥)

[अहं] कार्पण्य-दोष-उपहत-स्व-भावः धर्म-सम्मूढ-चेताः [च] त्वां पृच्छामि — यद् निश्चितं श्रेयः स्यात्, तद् मे ब्रूहि। अहं ते शिष्यः। त्वां प्रपन्नं, मां शाधि। (**2.7**) With [my] mind overcome by miserliness [i.e., yet to be spent seeking श्रेयस्/the ultimate good] and confused about धर्म, I ask You—what is definitely श्रेयस्? That, please tell me. I am Your student. Having surrendered to You, please teach me.

3	कार्पण्य-दोष-	by miserliness-defect	
2	-उपहत-	overcome	
1	-स्व-भावः	with my mind	fr. कार्पण्य-दोष-उपहत-स्व-भाव *a. m. sg. nom.* (**2.8:** & **2.3:**)
6	धर्म-	about duty, what supports [the world]	
5	-सम्मूढ-	[that is] confused	
4	-चेताः [च]	[and] having a mind	fr. धर्म-सम्मूढ-चेतस् *a. m. sg. nom.* (**3.6.i:**)
7	त्वां पृच्छामि	I ask you	fr. त्वम् *prn. sg. acc.*; √प्रछ् *6.P. pr.* 1st *sg.*
8	यद्	what	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*
10	निश्चितं	definitely	fr. निश्चितम् *in.*
11	श्रेयः	the ultimate good	fr. श्रेयस् *cpv. n. sg. nom.* (**6.25:** & **3.14:**)
9	स्यात्	would be	fr. √अस् *2.P. pot.* 3rd *sg.*
12	तद्	that	fr. तद् *prn. n. sg. acc.*
14	मे	me	fr. अहम् *prn. sg. dat.* (**4.2:** & **7.10.A.1:**)
13	ब्रूहि	please tell	fr. √ब्रू *2.P. impv.* 2nd *sg.*
15	अहं	I [am]	fr. अहम् *prn. sg. nom.* (**4.2:**)
16	ते शिष्यः	your student	fr. त्वम् *prn. sg. gen.* (**4.2:**); शिष्य *pot. ps. pt. of* √शास् *m. sg. nom.* (**6.8:**)
18	त्वां	to You	fr. त्वम् *prn. sg. acc.* (**4.2:** & **7.8.5:**)
17	प्रपन्नं	having surrendered	fr. प्रपन्न *pp. of* √पद् *pt. m. sg. acc.* (**6.6:**)
20	मां	me	fr. अहम् *prn. sg. acc.* (**4.2:** & **7.8.A.1:**)
19	शाधि	please teach	fr. √शास् *2.P. impv.* 2nd *sg.* (**5.19.11:** & **5.6.a:** & **2.100:**)

न हि प्रपश्यामि ममापनुद्याद्यच्छोकमुच्छोषणमिन्द्रियाणाम्।
अवाप्य भूमावसपत्नमृद्धं राज्यं सुराणामपि चाधिपत्यम्॥८॥

(न हि प्रपश्यामि मम अपनुद्यात्, यद् शोकम् उच्छोषणम् इन्द्रियाणाम्। अवाप्य भूमौ असपत्नम् ऋद्धं, राज्यं सुराणाम् अपि च आधिपत्यम्॥)

भूमौ हि (=यस्मात्) अ-सपत्नम् ऋद्धं राज्यं, सुराणाम् अपि च आधिपत्यम् अवाप्य, यद् मम इन्द्रियाणाम् उच्छोषणं शोकम् अपनुद्यात्, [तद्] न प्रपश्यामि। (**2.8**) —Because, [though] gaining an unrivalled and prosperous kingdom on earth and even lordship over the heavenly deities, I do not see [on my own] what would remove the sorrow [i.e., guilt and hurt] drying up my senses.

1	भूमौ हि (=यस्मात्)	because on earth	fr. भूमि *f. sg. loc.*; हि *in.*
3	अ-सपत्नम्	un-rivalled	fr. असपत्न *a. n. sg. acc.*
4	ऋद्धं	[and] prosperous	fr. ऋद्ध *pp. of* √ऋध् *a. n. sg. acc.* (**6.6:** & **2.76:** & **2.78:**)
5	राज्यम्	kingdom	fr. राज्य *n. sg. acc.*
8	सुराणाम्	over the heavenly deities	fr. सुर *m. pl. gen.*
6	अपि च	and even [though]	fr. अपि *in.*; च *in.*
7	आधिपत्यम्	lordship	fr. आधिपत्य *n. sg. acc.*
2	अवाप्य	gaining	fr. अवाप्य *in. pt. of* अव + √आप्
10	यद्	which, what	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*
14	मम	my	fr. अहम् *prn. sg. gen.* (**4.2:**)
15	इन्द्रियाणाम्	(of) senses	fr. इन्द्रिय *n. pl. gen.*
13	उच्छोषणं	drying up	fr. उच्छोषण *a. m. sg. acc.*
12	शोकम्	the sorrow	fr. शोक *m. sg. acc.*
11	अपनुद्यात्	would remove	fr. अप + √नुद् *P. bene. 3rd sg.* (**5.32:** & **7.26:**)
9	[तद्] न प्रपश्यामि	[that] I do not see	fr. न *in.*; प्र + √दृश् *1.P. pr. 1st sg.* (**5.15.6:**)

सञ्जय उवाच।

एवमुक्त्वा हृषीकेशं गुडाकेशः परन्तपः। न योत्स्य इति गोविन्दमुक्त्वा तूष्णीं बभूव ह॥९॥

(सञ्जयः उवाच। एवम् उक्त्वा हृषीकेशं, गुडाकेशः परन्तपः। न योत्स्ये इति गोविन्दम्, उक्त्वा तूष्णीं बभूव ह॥)

सञ्जयः उवाच। हृषीक-ईशम् एवम् उक्त्वा, परन्-तपः गुडाका-ईशः गो-विन्दं "न योत्स्ये" इति उक्त्वा, तूष्णीं बभूव ह। (**2.9**)

सञ्जय said: Having thus spoken to कृष्ण, अर्जुन, the Vexer of Foes, told कृष्ण, "I will not fight" and became silent.

1	सञ्जयः उवाच	सञ्जय said	fr. सञ्जय *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
3	हृषीक-ईशम्	(कृष्ण) the Lord of the senses	fr. हृषीक-ईश *m. sg. acc.* (**2.8:** & **2.3:**)
2	एवम् उक्त्वा	having spoken thus [to]	fr. एवम् *in.*; उक्त्वा *in. pt. of* √वच् (**6.9:** & **2.80:**)
5	परन्-तपः	(अर्जुन) the one who vexes foes	fr. पर-म्-तप *m. sg. nom.* (**2.55:**)
or 5	परन्-तप	(धृतराष्ट्र) O Vexer of Foes	fr. पर-म्-तप *m. sg. voc.* [an alternate reading]
4	गुडाका-ईशः	(अर्जुन) the master over lethargy	fr. गुडाका-ईश *m. sg. nom.* (**2.8:** & **2.3:**)
7	गो-विन्दं	(कृष्ण) the one understood through scripture	fr. गो-विन्द *m. sg. acc.*
8	न योत्स्ये इति	"I will not fight"	fr. न *in.*; √युध् *Ā. fut. 1st sg.* (**2.76:**); इति *in.*
6	उक्त्वा	told	fr. उक्त्वा *in. pt. of* √वच् (**6.9:** & **2.80:**)
9	तूष्णीं बभूव ह	[and] became silent	fr. तूष्णीम् *in.*; √भू *P. perf. 3rd sg.* (*irreg.* **5.28:**); ह *pcl.*

तमुवाच हृषीकेशः प्रहसन्निव भारत। सेनयोरुभयोर्मध्ये विषीदन्तमिदं वचः॥१०॥

(तम् उवाच हृषीकेशः, प्रहसन् इव भारत। सेनयोः उभयोः मध्ये, विषीदन्तम् इदं वचः॥)

भारत, हृषीक-ईशः प्रहसन् इव तम् उभयोः सेनयोः मध्ये विषीदन्तम् इदं वचः उवाच। (**2.10**) O धृत-राष्ट्र, with a smile [i.e., smiling at the new-found student in अर्जुन and smiling at the bold request to teach अर्जुन between two armies at the outset of war], कृष्ण said these words to him [अर्जुन] who was sad in the midst of both armies.

1	भारत	(धृतराष्ट्र) O Descendant of Emperor भरत	fr. भारत *m. sg. voc.*
3	हशीक-ईशः	(कृष्ण) lord of the senses	fr. हशीक-ईश *m. sg. nom.* (**2.8:** & **2.3:**)
2	प्रहसन् इव	as though laughing, with a smile	fr. प्रहसत् *pr. pt. of* प्र + √हस् *pt. m. sg. nom.*; इव *in.*
6	तम्	to him [अर्जुन]	fr. तद् *prn. m. sg. acc.*
9	उभयोः सेनयोः	of both armies	fr. उभा *prn. a. f. du. gen.* (**4.16.b:**); सेना *f. du. gen.*
8	मध्ये	in the midst	fr. मध्य *n. sg. loc.*
7	विषीदन्तम्	[who] was sad	fr. विषीदत् *pr. pt. of* वि + √सद् *1.P. a. m. sg. acc.*
5	इदं वचः	this (these) words	fr. इदम् *prn. n. sg. acc.*; वचस् *n. sg. acc.* (**7.4.1:**)
4	उवाच	said	fr. √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)

श्रीभगवानुवाच।

अशोच्यानन्वशोचस्त्वं प्रज्ञावादांश्च भाषसे। गतासूनगतासूंश्च नानुशोचन्ति पण्डिताः॥११॥

(श्रीभगवान् उवाच। अशोच्यान् अन्वशोचः त्वं, प्रज्ञावादान् च भाषसे। गतासून् अगतासून् च, न अनुशोचन्ति पण्डिताः॥)

श्री-भगवान् उवाच। त्वम् अ-शोच्यान् अन्वशोचः, प्रज्ञा-वादान् च भाषसे। पण्डिताः गत-असून् अ-गत-असून् च न अनुशोचन्ति।

(**2.11**) The Lord said: You have grieved for those not to be grieved, yet proclaim words of wisdom. The wise do not grieve for those whose life's breath is gone or not [yet] gone.

1	श्री-भगवान् उवाच	the Lord said	fr. श्री-भगवत् *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	त्वम्	you	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*
4	अ-शोच्यान्	those not to be grieved	fr. अशोच्य *pot. ps. pt of* √शुच् *a. m. pl. acc.*
3	अन्वशोचः	have grieved for	fr. अनु + √शुच् *1.P. impf. 2nd sg.*
7	प्रज्ञा-	of wisdom	
6	-वादान्	words	fr. प्रज्ञा-वाद *m. pl. acc.*
5	च भाषसे	yet proclaim	fr. च *in.*; √भाष् *1.Ā. pr. 2nd sg.*
8	पण्डिताः	the wise	fr. पण्डित *m. pl. nom.*
10	गत-असून्	[those] whose life's breath is gone	fr. गत-असु *a. m. pl. acc.* (**2.7:**)
12	अ-गत-	is not [yet] gone	
11	-असून् च	or [those] whose life's breath	fr. अगत-असु *a. m. pl. acc.* (**2.7:**); च *in.*
9	न अनुशोचन्ति	do not grieve for	fr. न *in.*; अनु + √शुच् *1.P. pr. 3rd pl.*

न त्वेवाहं जातु नासं न त्वं नेमे जनाधिपाः। न चैव न भविष्यामः सर्वे वयमतः परम्॥१२॥

(न तु एव अहं जातु न आसं, न त्वं न इमे जनाधिपाः। न च एव न भविष्यामः, सर्वे वयम् अतः परम्॥)

न तु एव जातु अहं न आसं, न त्वं, न इमे जन-अधिपाः। न च एव सर्वे वयम् अतः परं न भविष्यामः। (**2.12**)

Never [was there a time that] I was not, nor you, nor these kings. Nor will any of us cease to exist hereafter.

1	न तु एव जातु	never [was there a time that]	fr. न *in.*; तु *in.*; एव *in.*; जातु *in.*
2	अहं न आसं	I was not	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; न *in.*; √अस् *2.P. impf. 1st sg.*
3	न त्वं	nor you	fr. न *in.*, त्वम् *prn. sg. nom.*
4	न इमे जन-अधिपाः	nor these kings	fr. न *in.*; इदम् *prn. m. pl. nom.* (**4.8:**); जन-अधिप *m. pl. nom.* (**6.24.1:**)
5	न च एव	nor	fr. न *in.*; च *in.*; एव *in.*
8	अतः परं	hereafter	fr. अतस् *in.* (**6.19:**); परम् *in.* (**6.16:**)
7	सर्वे वयम्	all, any [of] us	fr. सर्व *prn. a. pl. nom.* (**4.16.2:**); अहम् *prn. pl. nom.* (**4.2:**)
6	न भविष्यामः	will not be, will cease to exist	fr. न *in.*; √भू *P. fut. 1st pl.*

देहिनोऽस्मिन्यथा देहे कौमारं यौवनं जरा। तथा देहान्तरप्राप्तिर्धीरस्तत्र न मुह्यति॥१३॥

(देहिनः अस्मिन् यथा देहे, कौमारं यौवनं जरा। तथा देहान्तरप्राप्तिः, धीरः तत्र न मुह्यति॥)

देहिनः, यथा अस्मिन् देहे कौमारं यौवनं जरा [च], तथा देह-अन्तर-प्राप्तिः। तत्र धीरः न मुह्यति। (**2.13**)

For the देहिन् (one with a body), like [passing through] childhood, maturity, and old age in this body, so too [for the देहिन् who remains the same] there is the gain of another body [after this body dies]. Concerning this, the wise person is not confused.

1	देहिनः	for the देहिन् (one with a body)	fr. देहिन् *m. sg. gen.*
2	यथा	like	fr. यथा *in.*
6	अस्मिन् देहे	in this body	fr. इदम् *prn. m. sg. loc.* (**4.8:**); देह *m. sg. loc.*
3	कौमारं	[passing through] childhood	fr. कौमार *n. sg. nom.*
4	यौवनं	maturity	fr. यौवन *n. sg. nom.*
5	जरा [च]	[and] old age	fr. जरा *f. sg. nom.*
7	तथा	so too	fr. तथा *in.*
9	देह-अन्तर-	of another body	
8	-प्राप्तिः	[there is] the gain	fr. देह-अन्तर-प्राप्ति *f. sg. nom.* (**2.7:**)
10	तत्र	concerning this	fr. तत्र *in.*
11	धीरः	the wise person	fr. धीर *m. sg. nom.*
12	न मुह्यति	is not confused	fr. न *in.*; √मुह् *4.P. pr. 3rd sg.*

मात्रास्पर्शास्तु कौन्तेय शीतोष्णसुखदुःखदाः। आगमापायिनोऽनित्यास्तांस्तितिक्षस्व भारत॥१४॥

(मात्रास्पर्शाः तु कौन्तेय, शीतोष्णसुखदुःखदाः। आगमापायिनः अनित्याः, तान् तितिक्षस्व भारत॥)

कौन्तेय, मात्रा-स्पर्शाः (=इन्द्रिय-स्पर्शाः मात्र-स्पर्श-विषयाः वा) तु शीत-उष्ण-सुख-दुःख-दाः आगम-अपायिनः अ-नित्याः। तान् तितिक्षस्व, भारत। (**2.14**) O अर्जुन, the contacts of the senses [or rather, the sense objects—from a distance or in contact], which give cold/hot and pleasure/pain [the natural pairs of opposites], have a beginning and an end and [therefore] are time bound. Endure them [i.e., accept them objectively as they are], O अर्जुन.

1	कौन्तेय	(अर्जुन) O Son of कुन्ती	fr. कौन्तेय *m. sg. voc.*
3	मात्रा-	of the senses	
2	-स्पर्शाः तु	[indeed] the contacts	fr. मात्रा-स्पर्श *m. pl. nom.*; तु *in.*
5	शीत-उष्ण-	cold and hot	
4	-सुख-दुःख-दाः	giving pleasure and pain	fr. शीत-उष्ण-सुख-दुःख-द *a. m. pl. nom.* (**6.24.1:**)

6	आगम-अपायिनः	have a beginning and an end	fr. आगम-अपायिन् *a. m. pl. nom.* (**2.7:**)
7	अ-नित्याः	[therefore] [are] time-bound	fr. अनित्य *a. m. pl. nom.*
9	तान्	them [the contacts of the senses]	fr. तद् *prn. m. pl. acc.*
8	तितिक्षस्व	endure, desire to remain sharp [despite]	fr. √तिज् *Ā. des. impv.* 2nd *sg.* (**5.41:** & **2.81:** & **2.101:**)
10	भारत	(अर्जुन) O (Brilliant) Son of India	fr. भारत *m. sg. voc.*

यं हि न व्यथयन्त्येते पुरुषं पुरुषर्षभ। समदुःखसुखं धीरं सोऽमृतत्वाय कल्पते॥१५॥

(यं हि न व्यथयन्ति एते, पुरुषं पुरुषर्षभ। समदुःखसुखं धीरं, सः अमृतत्वाय कल्पते॥)

पुरुष-ऋषभ, यं हि पुरुषम् एते [स्पर्शाः विषयाः वा] न व्यथयन्ति, सम-दुःख-सुखं धीरं [च], सः अ-मृतत्वाय कल्पते। (**2.15**)

O अर्जुन, the person whom these [unavoidable contacts or sense objects] do not afflict, who is the same in pleasure and pain, and who is discerning—that one is fit for freedom.

1	पुरुष-ऋषभ	(अर्जुन) O Prominent Among Men	fr. पुरुष-ऋषभ *m. sg. voc.* (**2.8:** & **2.3:**)
3	यं हि	whom [indeed]	fr. यद् *prn. m. sg. acc.* (**4.11:**); हि *in.*
2	पुरुषम्	the person	fr. पुरुष *m. sg. acc.*
4	एते [स्पर्शाः विषयाः वा]	these [contacts, or sense objects]	fr. एतद् *prn. m. pl. nom.* (**4.7:**)
5	न व्यथयन्ति	do not afflict	fr. न *in.*; √व्यथ् *P. cs. pr.* 3rd *pl.* (**5.40:**)
6	सम-	who is the same	
7	-दुःख-सुखं	in pleasure and pain	fr. सम-दुःख-सुख *a. m. sg. acc.*
8	धीरं [च]	[and] who is discerning	fr. धीर *m. sg. acc.*
9	सः	that one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.* (**4.6:**)
11	अ-मृतत्वाय	for freedom	fr. अमृतत्व *n. sg. dat.*
10	कल्पते	is fit	fr. √क्लृप् *klp 1.Ā. pr.* 3rd *sg.*

नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः। उभयोरपि दृष्टोऽन्तस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः॥१६॥

(न असतः विद्यते भावः, न अभावः विद्यते सतः। उभयोः अपि दृष्टः अन्तः, तु अनयोः तत्त्वदर्शिभिः॥)

अ-सतः (=सतः अन्यस्य) भावः न विद्यते, सतः अ-भावः न विद्यते। तत्त्व-दर्शिभिः उभयोः अपि अनयोः अन्तः तु दृष्टः। (**2.16**)

असत् (the unreal, the time-bound form) has no being [of its own], and सत् (the real, existence) has no nonbeing. [This] conclusion, regarding both these, is discerned by the seers of the truth. [In "this form exists," "that form exists," existence is constant. But the unreal, time-bound forms constantly change.]

1	अ-सतः	the unreal (सतः अन्यस्य other than the real) [has]	fr. असत् *pr. pt. of* √अस् *n. sg. gen.* (**5.19.4:**)
3	भावः	being	fr. भाव *m. sg. nom.*
2	न विद्यते	no	fr. न *in.*; √विद् *ps. pr. 3rd sg.* (*w/gen.* **7.12.1.a:**)
4	सतः	the real [has]	fr. सत् *pr. pt. of* √अस् *n. sg. gen.* (**5.19.4:**)
6	अ-भावः	non-being	fr. अभाव *m. sg. nom.*
5	न विद्यते	no	fr. न *in.*; √विद् *ps. pr. 3rd sg.*
14	तत्त्व-	of the truth	
13	-दर्शिभिः	by the seers	fr. तत्त्व-दर्शिन् *a. m. pl. inst.*
10	उभयोः	regarding both	fr. उभ *prn. n. du. gen.* (**4.16.b: & 7.12.2.b:**)
9	अपि	[indeed]	fr. अपि *in.*
11	अनयोः	these	fr. इदम् *prn. n. du. gen.* (**4.8:**)
8	अन्तः	the conclusion	fr. अन्त *m. sg. nom.*
7	तु	[indeed]	fr. तु *in.*
12	दृष्टः	is seen, is discerned	fr. दृष्ट *pp. of* √दृश् *pt. m. sg. nom.*

अविनाशि तु तद्विद्धि येन सर्वमिदं ततम्। विनाशमव्ययस्यास्य न कश्चित्कर्तुमर्हति॥१७॥

(अविनाशि तु तद् विद्धि, येन सर्वम् इदं ततम्। विनाशम् अव्ययस्य अस्य, न कश्चिद् कर्तुम् अर्हति॥)

येन तु इदं सर्वं ततं, तद् [सत्] अ-विनाशि विद्धि। न कश्-चिद् अस्य अ-व्ययस्य विनाशं कर्तुम् अर्हति। (**2.17**)

By which [सत्, existence/reality] all this [the असत्, the "this and that" time-bound world, including this body-mind complex] is pervaded, know that [i.e., the timeless and real] to be indestructible. Nothing is able to bring about the destruction of this that does not change.

1	येन तु	by which [existence/reality] (indeed)	fr. यद् *prn. n. sg. inst.*; तु *in.*
2	इदं सर्वं	all this [the time-bound world]	fr. इदम् *prn. n. sg. nom.*; सर्व *prn. a. n. sg. nom.* (**4.16.2:**)
3	ततं	is pervaded	fr. तत *pp. of* √तन् *pt. n. sg. nom.*

5	तद् [सत्]	that [i.e., the timeless and real]	fr. तद् *prn. n. sg. acc.*
6	अ-विनाशि	[to be] indestructible	fr. अविनाशिन् *a. n. sg. acc.*
4	विद्धि	(you) please know	fr. √विद् *2.P. impv.* *2nd sg.* (**5.6.a:**)
7	न कश्-चिद्	no one, nothing	fr. न *in.*; क-चिद् *prn. cmpd. m. sg. nom.* (**4.20:** & **2.27:**)
11	अस्य	of this	fr. इदम् *prn. m. sg. gen.* (**4.8:**)
12	अ-व्ययस्य	that does not change	fr. अव्यय *a. m. sg. gen.*
10	विनाशं	the destruction	fr. विनाश *m. sg. acc.*
9	कर्तुम्	to bring about	fr. कर्तुम् *inf. of* √कृ *in.* (**6.10:** & **5.34:**) (**7.20:**)
8	अर्हति	is able	fr. √अर्ह् *1.P. pr.* *3rd sg.*

अन्तवन्त इमे देहा नित्यस्योक्ताः शरीरिणः। अनाशिनोऽप्रमेयस्य तस्माद्युध्यस्व भारत॥१८॥

(अन्तवन्तः इमे देहाः, नित्यस्य उक्ताः शरीरिणः। अनाशिनः अप्रमेयस्य, तस्माद् युध्यस्व भारत॥)

नित्यस्य (=अ-कालस्य) अ-नाशिनः अ-प्रमेयस्य (=मनस्-विषयत्वम् अयोग्यस्य) शरीरिणः इमे देहाः अन्तवन्तः उक्ताः। तस्माद् युध्यस्व, भारत। (**2.18**) These bodies of the timeless, indestructible, non-objectifiable [as the self-evident subject] embodied one [who obtains as the being/reality of these body-mind complexes] are said to be subject to [unavoidable] death. Therefore fight, O अर्जुन.

2	नित्यस्य (=अ-कालस्य)	of the timeless	fr. नित्य *a. m. sg. gen.*
3	अ-नाशिनः	indestructible	fr. अनाशिन् *a. m. sg. gen.*
4	अ-प्रमेयस्य (=मनस्-विषयत्वम् अ-योग्यस्य)	non-objectifiable	fr. अप्रमेय *a. m. sg. gen.*
5	शरीरिणः	the embodied [one]	fr. शरीरिन् *a. m. sg. gen.*
1	इमे देहाः	these bodies	fr. इदम् *prn. m. pl. nom.* (**4.8:**); देह *m. pl. nom.*
7	अन्तवन्तः	subject to death	fr. अन्तवत् *a. m. pl. nom.* (**7.7.1:**)
6	उक्ताः	are said [to be]	fr. उक्त *pp. of* √वच् *pt. m. pl. nom.* (**6.6:**)
8	तस्मात्	therefore	fr. तस्मात् *in.*
9	युध्यस्व	fight	fr. √युध् *4.Ā. impv.* *2nd sg.*
10	भारत	(अर्जुन) O (Brilliant) Son of India	fr. भारत *m. sg. voc.*

य एनं वेत्ति हन्तारं यश्चैनं मन्यते हतम्। उभौ तौ न विजानीतो नायं हन्ति न हन्यते॥१९॥

(यः एनं वेत्ति हन्तारं, यः च एनं मन्यते हतम्। उभौ तौ न विजानीतः, न अयं हन्ति न हन्यते॥)

यः एनं [देहिनम्/सत्] हन्तारं वेत्ति, यः च एनं हतं मन्यते, उभौ तौ न विजानीतः। अयं न हन्ति, न हन्यते। (**2.19**)

The one who thinks this [the embodied one, the real, the self-evident subject] is the agent of destruction [change, etc.], and the one who thinks this [the embodied one, the real] is the object of destruction—both do not know. This neither destroys nor is destroyed.

1	यः	the one who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
3	एनं [देहिनम्/सत्]	this [the embodied one, the real]	fr. एनद् *prn. m. sg. acc.*
4	हन्तारं	[to be] the agent of destruction	fr. हन्तृ *m. sg. acc.* (**3.38:**)
2	वेत्ति	thinks	fr. √विद् *2.P. pr. 3rd sg.* (**2.42:**)
5	यः च	and the one who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*; च *in.*
7	एनं	this	fr. एनद् *prn. m. sg. acc.*
8	हतं	is the object of destruction	fr. हत *pp. of* √हन् *a. m. sg. acc.*
6	मन्यते	thinks	fr. √मन् *4.Ā. pr. 3rd sg.*
9	उभौ तौ	both these	fr. उभ *prn. a. m. du. nom.* (**4.16.b:**); तद् *prn. m. du. nom.*
10	न विजानीतः	do not know	fr. न *in.*; वि + √ज्ञा *9.P. pr. 3rd du.* (**5.23.2:**)
11	अयं	this	fr. इदम् *prn. m. sg. nom.* (**4.8:**)
12	न हन्ति	neither destroys	fr. न *in.*; √हन् *2.P. pr. 3rd sg.*
<u>13</u>	न हन्यते	nor is destroyed	fr. न *in.*; √हन् *ps. pr. 3rd sg.*

न जायते म्रियते वा कदाचिन्नायं भूत्वाभविता वा न भूयः।
अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो न हन्यते हन्यमाने शरीरे॥ २०॥

(न जायते म्रियते वा कदाचिद्, न अयं भूत्वा अभविता वा न भूयः। अजः नित्यः शाश्वतः अयं पुराणः, न हन्यते हन्यमाने शरीरे॥)

अयं न कदा-चिद् जायते, म्रियते वा। न [अस्ति] — भूत्वा भूयः अ-भविता, न वा [—अभूत्वा भूयः भविता इत्यर्थः]। अयम् अ-जः नित्यः शाश्वतः पुराणः शरीरे हन्यमाने न हन्यते। (**2.20**)

This [the embodied one, the real] is never born, nor dies. It is not that coming to be, it again comes not to be, nor the opposite [becoming nonexistent, it again comes to be]. This, which is unborn, timeless, ever the same, and always there is not destroyed [i.e., not changed] when the body is being destroyed [i.e., changed].

1	अयं	this [embodied one, the real]	fr. इदम् *prn. m. sg. nom.* (**4.8:**)
2	न कदा-चिद्	never	fr. न *in.*; कदा-चिद् *in.*
3	जायते	is born	fr. √जन् *4.Ā. pr. 3rd sg.* (**5.16.4:**)
4	म्रियते वा	nor dies	fr. √मृ *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.3:** with active sense); वा *in.*
5	न [अस्ति]	it is not that	fr. न *in.*
6	भूत्वा	being, coming to be	fr. भूत्वा *in. pt. of* √भू
7	भूयः	again	fr. भूयस् *in.*
8	अ-भविता	[it] [is what] comes not to be	fr. अ-भवितृ *a. m. sg. nom.*
9	न वा	or the negative, nor the opposite	fr. न *in.*; वा *in.*
10	[न अ-भूत्वा भूयः भविता]	[i.e., it is not that becoming nonexistent, it again comes to be]	fr. भवितृ *a. m. sg. nom.*
11	अयम्	this	fr. इदम् *prn. m. sg. nom.*
12	अ-जः	[which is] unborn	fr. अज *a. m. sg. nom.* (**6.24.3:**)
13	नित्यः	timeless	fr. नित्य *a. m. sg. nom.*
14	शाश्वतः	ever the same	fr. शाश्वत *a. m. sg. nom.*
15	पुराणः	[and is] always there	fr. पुराण *a. m. sg. nom.*
17	शरीरे	(when) the body	fr. शरीर *n. sg. loc.*
18	हन्यमाने	is being destroyed	fr. हन्यमान *pr. ps. pt. of* √हन् *pt. n. sg. loc.* (**7.14.1:**)
<u>16</u>	न हन्यते	is not destroyed	fr. न *in.*; √हन् *ps. pr. 3rd sg.*

वेदाविनाशिनं नित्यं य एनमजमव्ययम्। कथं स पुरुषः पार्थ कं घातयति हन्ति कम्॥ २१॥

(वेद अविनाशिनं नित्यं, यः एनम् अजम् अव्ययम्। कथं सः पुरुषः पार्थ, कं घातयति हन्ति कम्॥)

पार्थ, यः एनं [देहिनम्/सत्] अ-विनाशिनं नित्यम् अ-जम् अ-व्ययं [च] वेद, कथं सः पुरुषः कं घातयति, कं [च] हन्ति। (**2.21**)

O अर्जुन, [when] one knows this [the देहिन्—oneself, the embodied one, the real] to be indestructible, timeless, unborn, and unchanging, [then] how does that person cause the death of whom, or kill whom?

1	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
2	यः	[when] the one who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
4	एनम् [देहिनम्/सत्]	this [embodied one, the real] [to be]	fr. एनद् *prn. m. sg. acc.*
5	अ-विनाशिनं	indestructible	fr. अविनाशिन् *a. m. sg. acc.*
6	नित्यम्	timeless	fr. नित्य *a. m. sg. acc.*
7	अ-जम्	unborn	fr. अज *a. m. sg. acc.* (**6.24.3:**)
8	अ-व्ययं [च]	[and] unchanging	fr. अव्यय *a. m. sg. acc.*
3	वेद	knows	fr. √विद् *P. perf. 3rd sg.* (**5.28:**)
9	कथं	[then] how? [does]	fr. कथम् *in.* (**6.19:**)
10	सः पुरुषः	that person	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*; पुरुष *m. sg. nom.*
11	कं घातयति	(does) cause the death [of] whom	fr. किम् *prn. m. sg. acc.*; √हन् *P. cs. pr. 3rd sg.* (**5.40:**)
12	कं [च] हन्ति	[or] kill whom	fr. किम् *prn. m. sg. acc.*; √हन् *2.P. pr. 3rd sg.*

वासांसि जीर्णानि यथा विहाय नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि।
तथा शरीराणि विहाय जीर्णान्यन्यानि संयाति नवानि देही॥ २२॥

(वासांसि जीर्णानि यथा विहाय, नवानि गृह्णाति नरः अपराणि। तथा शरीराणि विहाय जीर्णानि, अन्यानि संयाति नवानि देही॥)

यथा नरः जीर्णानि वासांसि विहाय अपराणि नवानि गृह्णाति, तथा देही जीर्णानि शरीराणि विहाय अन्यानि नवानि संयाति। (**2.22**)

Just as a person discarding worn-out clothes takes other new ones; similarly, the embodied one, discarding worn-out bodies, takes on other new ones.

1	यथा	just as	fr. यथा *in.*
2	नरः	a person	fr. नर *m. sg. nom.*
4	जीर्णानि वासांसि	worn-out clothes	fr. जीर्ण *a. n. pl. acc.*; वासस् *n. pl. acc.* (**3.6.i:**)
3	विहाय	discarding	fr. विहाय *in. pt. of* वि + √हा

6	अपराणि	other (ones)	fr. अपर *prn. a. n. pl. acc.* (**4.16.3:**)
7	नवानि	new	fr. नव *a. n. pl. acc.*
5	गृह्णाति	takes	fr. √ग्रह् *9.P. pr.* 3rd *sg.*
8	तथा	similarly	fr. तथा *in.*
9	देही	the embodied one	fr. देहिन् *m. sg. nom.*
11	जीर्णानि	worn-out	fr. जीर्ण *a. n. pl. acc.*
12	शरीराणि	bodies	fr. शरीर *n. pl. acc.*
10	विहाय	discarding	fr. विहाय *in. pt. of* वि + √हा
14	अन्यानि	other (ones)	fr. अन्य *prn. a. n. pl. acc.* (**4.16.1:**)
15	नवानि	new	fr. नव *a. n. pl. acc.*
13	संयाति	takes on	fr. सम् + √या *2.P. pr.* 3rd *sg.* (**2.54:**)

नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः। न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः॥२३॥

(न एनं छिन्दन्ति शस्त्राणि, न एनं दहति पावकः। न च एनं क्लेदयन्ति आपः, न शोषयति मारुतः॥)

[भूमिमयानि] शस्त्राणि एनं न छिन्दन्ति, पावकः एनं न दहति, आपः एनं न क्लेदयन्ति, मारुतः न च शोषयति। (**2.23**)

Weapons [made from the element earth] do not cut it, nor [does the element] fire burn it, nor [does the element] water soak it, nor [does the element] wind wither it.

1	[भूमिमयानि] शस्त्राणि	weapons [made from the element earth]	fr. शस्त्र *n. pl. nom.*
3	एनं	it	fr. एनद् *prn. m. sg. acc.* (**4.10:**)
2	न छिन्दन्ति	do not cut	fr. न *in.*; √छिद् *7.P. pr.* 3rd *pl.*
4	पावकः	[the element] fire	fr. पावक *m. sg. nom.*
6	एनं	it	fr. एनद् *prn. m. sg. acc.* (**4.10:**)
5	न दहति	does not burn	fr. न *in.*; √दह् *1.P. pr.* 3rd *sg.*
7	आपः	[the element] water	fr. अप् *f. pl. nom.* (**3.16:**)
9	एनं	it	fr. एनद् *prn. m. sg. acc.* (**4.10:**)
8	न क्लेदयन्ति	does not soak	fr. न *in.*; √क्लिद् *P. cs. pr.* 3rd *pl.* (**5.40:**)
10	मारुतः	[the element] wind	fr. मारुत *m. sg. nom.*
11	न च शोषयति	does not wither [it]	fr. न *in.*; च *in.*; √शुष् *P. cs. pr.* 3rd *sg.* (**5.40:**)

अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव च। नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः॥ २४॥

(अच्छेद्यः अयम् अदाह्यः अयम्, अक्लेद्यः अशोष्यः एव च। नित्यः सर्वगतः स्थाणुः, अचलः अयं सनातनः॥)

अयम् अ-च्छेद्यः, अयम् अ-दाह्यः, अ-क्लेद्यः अ-शोष्यः एव च। अयं नित्यः सर्व-गतः (=अ-देशः) स्थाणुः अ-चलः सना-तनः [च]। (**2.24**) This is uncutable. This is unburnable, unwetable, and unwitherable. This is timeless, locationless, stable, unmoving, and always existing.

1	अयम्	this [is]	fr. इदम् *prn. m. sg. nom.* (**4.8:**)
2	अ-च्छेद्यः	uncutable	fr. अच्छेद्य *pot. ps. pt. of* √छिद् *a. m. sg. nom.* (**6.8:** & **2.60:**)
3	अयम्	this [is]	fr. इदम् *prn. m. sg. nom.* (**4.8:**)
4	अ-दाह्यः	unburnable	fr. अदाह्य *pot. ps. pt. of* √दह् *a. m. sg. nom.* (**6.8:**)
5	अ-क्लेद्यः	unwetable	fr. अक्लेद्य *pot. ps. pt. of* √क्लिद् *a. m. sg. nom.* (**6.8:**)
6	अ-शोष्यः एव च	and unwitherable	fr. अशोष्य *pot. ps. pt. of* √शुष् *a. m. sg. nom.* (**6.8:**); एव *in.*; च *in.*
7	अयं नित्यः	this [is] timeless	fr. इदम् *prn. m. sg. nom.* (**4.8:**); नित्य *a. m. sg. nom.*
8	सर्व-गतः (=अ-देशः)	all-pervading [i.e., locationless]	fr. सर्व-गत *a. m. sg. nom.* (**6.6:**)
9	स्थाणुः	stable	fr. स्थाणु *a. m. sg. nom.*
10	अ-चलः	unmoving	fr. अचल *a. m. sg. nom.*
<u>11</u>	सना-तनः [च]	[and] always existing	fr. सनातन *a. m. sg. nom.* (**6.27:**)

अव्यक्तोऽयमचिन्त्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते। तस्मादेवं विदित्वैनं नानुशोचितुमर्हसि॥ २५॥

(अव्यक्तः अयम् अचिन्त्यः अयम्, अविकार्यः अयम् उच्यते। तस्मात् एवं विदित्वा एनं, न अनुशोचितुम् अर्हसि॥)

अयम् अ-व्यक्तः, अयम् अ-चिन्त्यः (=मनस्-विषयत्वम् अ-योग्यः), अयम् अ-विकार्यः उच्यते। तस्मात् एवम् एनं विदित्वा अनुशोचितुं न अर्हसि। (**2.25**) This is said to be not manifest [to the senses], not an object of thought [since it is the conscious being that is aware of all thoughts], and not subject to change. Therefore [since there is no basis for grief regarding the self], knowing this as such, you cannot grieve.

1	अयम्	this	fr. इदम् *prn. m. sg. nom.* (**4.8:**)
3	अ-व्यक्तः	not manifest [to the senses]	fr. अव्यक्त *pp. of* वि + √अञ्ज् *a. m. sg. nom.* (**6.6:** & **2.81:**)
4	अयम्	this [is]	fr. इदम् *prn. m. sg. nom.* (**4.8:**)
5	अ-चिन्त्यः	not an object of thought	fr. अचिन्त्य *pot. ps. pt. of* √चिन्त् *a. m. sg. nom.*
6	अयम्	this [is]	fr. इदम् *prn. m. sg. nom.* (**4.8:**)
7	अ-विकार्यः	[and] not subject to change	fr. अविकार्य *pot. ps. pt. of* वि + √कृ *a. m. sg. nom.* (**6.8:**)
2	उच्यते	is said [to be]	fr. √वच् *ps. pr.* 3rd *sg.* (**5.37.6:** & **2.3.a:**)

8	तस्मात्	therefore	fr. तस्मात् *in.*
11	एवम्	as such	fr. एवम् *in.*
10	एनं	this [embodied one, the real]	fr. एनद् *prn. m. sg. acc.* (**4.10:**)
9	विदित्वा	knowing	fr. विदित्वा *in. pt. of* √विद् *2.P.*
12	अनुशोचितुं न अर्हसि	you cannot grieve	fr. अनुशोचितुम् *inf. of* अनु + √शुच्; न *in.*; √अर्ह् *1.P. pr.* 2nd *sg.*

अथ चैनं नित्यजातं नित्यं वा मन्यसे मृतम्। तथापि त्वं महाबाहो नैवं शोचितुमर्हसि॥ २६॥

(अथ च एनं नित्यजातं, नित्यं वा मन्यसे मृतम्। तथा अपि त्वं महाबाहो, न एवं शोचितुम् अर्हसि॥)

महा-बाहो, अथ च एनं नित्य-जातं नित्यं मृतं वा मन्यसे, तथा अपि एवं त्वं शोचितुं न अर्हसि। (**2.26**)

O अर्जुन, now if you consider this [the self, as the body or as an individual soul,] to continually be born and die—even in that way, you should not grieve.

1	महा-बाहो	(अर्जुन) O Mighty Armed One	fr. महा-बाहु *m. sg. voc.*
2	अथ च	[and] now if	fr. अथ *in.*; च *in.*
4	एनं	this [self] [as the body]	fr. एनद् *prn. m. sg. acc.* (**4.10:**)
5	नित्य-	[to] continually	
6	-जातं	be born	fr. नित्य-जात *pp. of* √जन् *a. m. sg. acc.* (**6.6:** & **7.17.1:**)
8	नित्यं मृतं	[to] continually die	fr. नित्यम् *in.*; मृत *pp. of* √मृ *a. m. sg. acc.* (**7.17.1:**)
7	वा	and	fr. वा *in.*
3	मन्यसे	you consider	fr. √मन् *4.Ā. pr.* 2nd *sg.*
9	तथा अपि	even	fr. तथा *in.*; अपि *in.*
10	एवं	in that way	fr. एवम् *in.*
11	त्वम्	you	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*
13	शोचितुं	grieve	fr. शोचितुम् *inf. of* √शुच् *in.*
12	न अर्हसि	should not	fr. न *in.*; √अर्ह् *1.P. pr.* 2nd *sg.*

जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च। तस्मादपरिहार्येऽर्थे न त्वं शोचितुमर्हसि॥ २७॥

(जातस्य हि ध्रुवः मृत्युः, ध्रुवं जन्म मृतस्य च। तस्मात् अपरिहार्ये अर्थे, न त्वं शोचितुम् अर्हसि॥)

जातस्य हि (=यस्मात्) मृत्युः ध्रुवः, मृतस्य च जन्म ध्रुवं, तस्मात् अ-परिहार्ये अर्थे त्वं शोचितुं न अर्हसि। (**2.27**)

Because, for what is born, death is certain, and for what is dead, birth [in another form] is certain. Then you should not grieve over a situation that cannot be avoided.

2	जातस्य	for what is born	fr. जात *pp. of* √जन् *m. sg. gen.*(**6.6:** *irreg.*, **7.17.1:**)
1	हि (=यस्मात्)	because	fr. हि *in.*
3	मृत्युः ध्रुवः	death [is] certain	fr. मृत्यु *m. sg. nom.*; ध्रुव *a. m. sg. nom.*
5	मृतस्य	for what is dead	fr. मृत *pp. of* √मृ *m. sg. gen.* (**7.17.1:**)
4	च	and	fr. च *in.*
6	जन्म ध्रुवं	birth [in another form] [is] certain	fr. जन्मन् *n. sg. nom.*; ध्रुव *a. n. sg. nom.*
7	तस्मात्	therefore, then	fr. तस्मात् *in.*
11	अ-परिहार्ये	[that] cannot be avoided	fr. अपरिहार्य *pot. ps. pt. of* परि + √हृ *a. m. sg. loc.* (**6.8:**)
10	अर्थे	over a situation	fr. अर्थ *m. sg. loc.*
8	त्वं	you	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*
9	शोचितुं न अर्हसि	should not grieve	fr. शोचितुम् *inf. of* √शुच्; न *in.*; √अर्ह् *1.P. pr. 2nd sg.*

अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत। अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिदेवना॥ २८॥

(अव्यक्तादीनि भूतानि, व्यक्तमध्यानि भारत। अव्यक्तनिधनानि एव, तत्र का परिदेवना॥)

भारत, भूतानि अ-व्यक्त-आदीनि व्यक्त-मध्यानि अ-व्यक्त-निधनानि एव [च]। तत्र का परिदेवना। (**2.28**)

O अर्जुन, [all] beings are unseen [before] their beginning [i.e., unknown as to whom or what they were before their birth], [are] seen in between, and [are] unseen [after] their end [i.e., unknown as to their lot after death]. Regarding that, why grieve?

1	भारत	(अर्जुन) O Descendant of Emperor भरत, (Brilliant) Son of India	fr. भारत *m. sg. voc.*
2	भूतानि	[all] beings [are]	fr. भूत *pp. of* √भू *n. pl. nom.*
3	अ-व्यक्त-	unmanifest, unseen	
4	-आदीनि	[before] their beginning	fr. अव्यक्त-आदि *a. n. pl. nom.* (**2.7:**)
5	व्यक्त-	manifest, seen	
6	-मध्यानि	in between	fr. व्यक्त-मध्य *a. n. pl. nom.*

8	अ-व्यक्त-	unmanifest, unseen	
9	-निधनानि	[after] their end	fr. अव्यक्त-निधन *a. n. pl. nom.*
7	एव [च]	[and] indeed	fr. एव *in.*
10	तत्र	in that, regarding that	fr. तत्र *in.*
11	का परिदेवना	why the grieving, why grieve?	fr. किम् *prn. f. sg. nom.* (**4.12:**); परिदेवना *f. sg. nom.*

आश्चर्यवत्पश्यति कश्चिदेनमाश्चर्यवद्वदति तथैव चान्यः।
आश्चर्यवच्चैनमन्यः शृणोति श्रुत्वाप्येनं वेद न चैव कश्चित्॥ २९॥

(आश्चर्यवत् पश्यति कश्चिद् एनम्, आश्चर्यवत् वदति तथा एव च अन्यः। आश्चर्यवत् च एनम् अन्यः शृणोति, श्रुत्वा अपि एनं वेद न च एव कश्चिद्॥)

कश्-चिद् एनम् [देहिनम्/सत्] आश्चर्यवत् पश्यति। तथा एव च अन्यः आश्चर्यवत् वदति, अन्यः च एनम् आश्चर्यवत् शृणोति। कश्-चिद् च श्रुत्वा अपि एनं न एव वेद। (**2.29**) As a wonder, someone sees [i.e., knows] this [timeless, locationless, embodied one—the real]! Similarly, as a wonder, another [i.e., the teacher] speaks [of this] and, as a wonder, another listens about this! Even after listening, another still does not know this [which is oneself]!

2	कश्-चिद्	someone	fr. क-चिद् *prn. cmpd. m. sg. nom.* (**4.20:** & **2.27:**)
4	एनम् [देहिनम्/सत्]	this [embodied one, the real]	fr. एनद् *prn. m. sg. acc.* (**4.10:**)
1	आश्चर्यवत्	as a wonder	fr. आश्चर्यवत् *in.*
3	पश्यति	sees	fr. √दृश् *1.P. pr.* 3rd *sg.* (**5.15.6:**)
5	तथा एव च	similarly [indeed] [and]	fr. तथा *in.*; एव *in.*; च *in.*
7	अन्यः	another [the teacher]	fr. अन्य *prn. a. m. sg. nom.* (**4.16.1:**)
6	आश्चर्यवत्	as a wonder	fr. आश्चर्यवत् *in.*
8	वदति	speaks [of this]	fr. √वद् *1.P. pr.* 3rd *sg.*
9	अन्यः च	and another [the student]	fr. अन्य *prn. a. m. sg. nom.* (**4.16.1:**); च *in.*
12	एनम्	about this	fr. एनद् *prn. m. sg. acc.* (**4.10:**)
10	आश्चर्यवत्	as a wonder	fr. आश्चर्यवत् *in.*
11	शृणोति	listens	fr. √श्रु *5.P. pr.* 3rd *sg.* (**5.21.3:**)
15	कश्-चिद् च	another [and]	fr. क-चिद् *prn. cmpd. m. sg. nom.* (**4.20:** & **2.27:**); च *in.*
14	श्रुत्वा	after listening	fr. श्रुत्वा *in. pt. of* √श्रु
13	अपि	even	fr. अपि *in.*
17	एनं	this [which is oneself]	fr. एनद् *prn. m. sg. acc.* (**4.10:**)
16	न एव वेद	[still] does not know	fr. न *in.*; एव *in.*; √विद् *P. perf.* 3rd *sg.* (**5.28:**)

देही नित्यमवध्योऽयं देहे सर्वस्य भारत। तस्मात्सर्वाणि भूतानि न त्वं शोचितुमर्हसि॥ ३०॥

(देही नित्यम् अवध्यः अयं, देहे सर्वस्य भारत। तस्मात् सर्वाणि भूतानि, न त्वं शोचितुम् अर्हसि॥)

भारत, सर्वस्य देहे अयं देही नित्यम् अ-वध्यः, तस्मात् त्वं सर्वाणि भूतानि शोचितुं न अर्हसि। (**2.30**) O अर्जुन, this embodied one in every body is ever indestructible; therefore, you should not grieve over all these beings.

1	भारत	(अर्जुन) O Descendant of Emperor भरत, (Brilliant) Son of India	fr. भारत *m. sg. voc.*
4	सर्वस्य	of everyone	fr. सर्व *prn. a. m. sg. gen.* (**4.16.2:**)
3	देहे	in the body	fr. देह *m. sg. loc.* (**5.19.10:**)
2	अयं देही	this embodied one	fr. इदम् *prn. m. sg. nom.* (**4.8:**); देहिन् *m. sg. nom.*
5	नित्यम् अ-वध्यः	is ever indestructible	fr. नित्यम् *in.*; अवध्य *pot. ps. pt. of* √वध् *a. m. sg. nom.*
6	तस्मात्	therefore	fr. तस्मात् *in.*
7	त्वं	you	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*
10	सर्वाणि भूतानि	all [these] beings	fr. सर्व *prn. a. n. pl. acc.* (**4.16.2:**); भूत *n. pl. acc.* (**7.20:**)
9	शोचितुं	grieve over	fr. शोचितुम् *inf. of* √शुच् *in.*
8	न अर्हसि	should not	fr. न *in.*; √अर्ह् *1.P. pr. 2nd sg.*

स्वधर्ममपि चावेक्ष्य न विकम्पितुमर्हसि। धर्म्याद्धि युद्धाच्छ्रेयोऽन्यत्क्षत्रियस्य न विद्यते॥ ३१॥

(स्वधर्मम् अपि च अवेक्ष्य, न विकम्पितुम् अर्हसि। धर्म्यात् हि युद्धात् श्रेयः अन्यद्, क्षत्रियस्य न विद्यते॥)

स्व-धर्मम् अपि च अवेक्ष्य विकम्पितुं न अर्हसि, क्षत्रियस्य हि (=यस्मात्) धर्म्यात् युद्धात् अन्यद् श्रेयः न विद्यते। (**2.31**)

Even in regard to your own धर्म (nature and duty), you should not waver. Because, for a warrior [such as you—by nature and duty], there is no greater good than a battle on the side of धर्म [i.e., a battle for the protection of what supports people through their maturation to wisdom].

3	स्व-धर्मम्	your own धर्म (nature, duty)	fr. स्व-धर्म *m. sg. acc.*
1	अपि च	even	fr. अपि *in.*; च *in.*
2	अवेक्ष्य	regarding, in regard to	fr. अवेक्ष्य *in. pt. of* अव + √ईक्ष्
5	विकम्पितुं	waver	fr. विकम्पितुम् *inf. of* वि + √कम्प् *in.*
4	न अर्हसि	you should not	fr. न *in.*; √अर्ह् *1.P. pr. 2nd sg.* (**7.20.1:**)
7	क्षत्रियस्य	for a warrior	fr. क्षत्रिय *m. sg. gen.*
6	हि (=यस्मात्)	because	fr. हि *in.*
11	धर्म्यात् युद्धात्	than a battle on the side of धर्म	fr. धर्म्य *a. n. sg. abl.*; युद्ध *n. sg. abl.*
9	अन्यद्	other	fr. अन्य *prn. a. n. sg. nom.* (**4.16.1:**)
10	श्रेयः	greater good	fr. श्रेयस् *cpv. a. n. sg. nom.* (**6.25: & 3.14:**)
8	न विद्यते	[there] is no	fr. न *in.*; √विद् *ps. pr. 3rd sg.*

यदृच्छया चोपपन्नं स्वर्गद्वारमपावृतम्। सुखिनः क्षत्रियाः पार्थ लभन्ते युद्धमीदृशम्।।३२।।
(यदृच्छया च उपपन्नं, स्वर्गद्वारम् अपावृतम्। सुखिनः क्षत्रियाः पार्थ, लभन्ते युद्धम् ईदृशम्।।)
यद्-ऋच्छया च अपावृतं स्वर्ग-द्वारम् उपपन्नम्। पार्थ, सुखिनः क्षत्रियाः ईदृशं युद्धं लभन्ते। (**2.32**) By happenstance an open door to heaven has come. O अर्जुन, happy are warriors who get such a battle.

1	यद्-ऋच्छया च	[and] by happenstance	fr. यद्-ऋच्छा *f. sg. inst.* (**2.24:** & **2.43:**); च *in.*
2	अपावृतं	an open	fr. अपावृत *pp. of* अप + आ + √वृ *a. n. sg. nom.*
4	स्वर्ग-	to heaven	
3	-द्वारम्	door	fr. स्वर्ग-द्वार *n. sg. nom.*
5	उपपन्नम्	has come	fr. उपपन्न *pp. of* उप + √पद् *pt. n. sg. nom.* (**6.6:**)
6	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
7	सुखिनः क्षत्रियाः	happy [are] warriors	fr. सुखिन् *a. m. pl. nom.*; क्षत्रिय *m. pl. nom.*
9	ईदृशं युद्धं	such a battle	fr. ईदृश *a. n. sg. acc.*; युद्ध *n. sg. acc.*
8	लभन्ते	[who] get	fr. √लभ् *1.Ā. pr. 3rd pl.*

अथ चेत्त्वमिमं धर्म्यं सङ्ग्रामं न करिष्यसि। ततः स्वधर्मं कीर्तिं च हित्वा पापमवाप्स्यसि।।३३।।
(अथ चेद् त्वम् इमं धर्म्यं, सङ्ग्रामं न करिष्यसि। ततः स्वधर्मं कीर्तिं च, हित्वा पापम् अवाप्स्यसि।।)
अथ चेद् त्वम् इमं धर्म्यं सङ्ग्रामं न करिष्यसि, ततः स्व-धर्मं कीर्तिं च हित्वा पापम् अवाप्स्यसि। (**2.33**)
Now if you will not undertake this battle on the side of धर्म, then forfeiting your धर्म (nature and duty) and honor, you will incur पाप (karmic demerit).

1	अथ चेद्	now if	fr. अथ *in.*; चेद् *in.*
2	त्वम्	you	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*
4	इमं	this	fr. इदम् *prn. m. sg. acc.*
5	धर्म्यं सङ्ग्रामं	battle on the side of धर्म	fr. धर्म्य *a. m. sg. acc.*; सङ्ग्राम *m. sg. acc.*
3	न करिष्यसि	will not undertake	fr. न *in.*; √कृ *P. fut. 2nd sg.*
6	ततः	then	fr. ततस् *in.* (**6.19:**)
8	स्व-धर्मं	your धर्म (nature and duty)	fr. स्व-धर्म *m. sg. acc.*
9	कीर्तिं च	and honor	fr. कीर्ति *f. sg. acc.*; च *in.*
7	हित्वा	forfeiting	fr. हित्वा *in. pt. of* √हा (**6.9:**)
11	पापम्	पाप (karmic demerit)	fr. पाप *n. sg. acc.*
10	अवाप्स्यसि	you will incur	fr. अव + √आप् *P. fut. 2nd sg.*

अकीर्तिं चापि भूतानि कथयिष्यन्ति तेऽव्ययाम्। सम्भावितस्य चाकीर्तिर्मरणादतिरिच्यते॥ ३४॥

(अकीर्तिं च अपि भूतानि, कथयिष्यन्ति ते अव्ययाम्। सम्भावितस्य च अकीर्तिः, मरणात् अतिरिच्यते॥)

भूतानि च अपि ते (=तव) अ-व्ययाम् अ-कीर्तिं कथयिष्यन्ति। सम्भावितस्य च अ-कीर्तिः मरणात् अतिरिच्यते। (**2.34**)

[These] creatures [i.e., even yesterday's recruits] will also recount your unfading infamy. Dishonor for one who had been honored is worse than death.

1	भूतानि च अपि	[and] creatures also	fr. भूत *pp. of* √भू *n. pl. nom.*; च *in.*; अपि *in.*
3	ते (=तव)	your	fr. त्वम् *prn. sg. gen.* (**4.2:**)
4	अ-व्ययाम्	unfading	fr. अव्यया *a. f. sg. acc.*
5	अ-कीर्तिं	infamy	fr. अकीर्ति *f. sg. acc.*
2	कथयिष्यन्ति	will tell, will recount	fr. √कथ् *10.P. fut. 3rd pl.*
8	सम्भावितस्य	for one who had been honored	fr. सम्भावित *pp. of* सम् + *cs.* √भू *a. m. sg. gen.*
6	च	[and]	fr. च *in.*
7	अ-कीर्तिः	dishonor	fr. अकीर्ति *f. sg. nom.*
10	मरणात्	(than) death	fr. मरण *n. sg. abl.*
9	अतिरिच्यते	is worse	fr. अति + √रिच् *ps. pr. 3rd sg.*

भयाद्रणादुपरतं मंस्यन्ते त्वां महारथाः। येषां च त्वं बहुमतो भूत्वा यास्यसि लाघवम्॥ ३५॥

(भयात् रणात् उपरतं, मंस्यन्ते त्वां महारथाः। येषां च त्वं बहुमतः, भूत्वा यास्यसि लाघवम्॥)

महा-रथाः त्वां भयात् रणात् उपरतं मंस्यन्ते। येषां च बहु-मतः भूत्वा त्वं लाघवं यास्यसि। (**2.35**)

The great warriors will think you withdrew from battle out of fear. Among whom, having been highly honored, you will become insignificant.

1	महा-रथाः	the great warriors	fr. महा-रथ *a. m. pl. nom.*
3	त्वां	you	fr. त्वम् *prn. sg. acc.*
5	भयात्	out of fear	fr. भय *n. sg. abl.*
4	रणात् उपरतम्	withdrew from battle	fr. रण *m. sg. abl.*; उपरत *pp. of* उप + √रम् *pt. m. sg. acc.* (**7.17.1:**)
2	मंस्यन्ते	will think	fr. √मन् *Ā. fut. 3rd pl.* (**2.93:**)
6	येषां च	among whom [and]	fr. यद् *prn. m. pl. gen.* (**4.11:**); च *in.*
8	बहु-	highly	
9	-मतः	honored	fr. बहु-मत *a. m. sg. nom.*
7	भूत्वा	having been	fr. भूत्वा *in. pt. of* √भू

10	त्वं	you	fr. त्वम् *prn. sg. nom.* (**4.2:**)
11	लाघवं यास्यसि	will become insignificant	fr. लाघव *n. sg. acc.*; √या *P. fut. 2nd sg.* (**7.8.2:**)

अवाच्यवादांश्च बहून्वदिष्यन्ति तवाहिताः। निन्दन्तस्तव सामर्थ्यं ततो दुःखतरं नु किम्॥ ३६॥

(अवाच्यवादान् च बहून्, वदिष्यन्ति तव अहिताः। निन्दन्तः तव सामर्थ्यं, ततः दुःखतरं नु किम्॥)

तव च अ-हिताः तव सामर्थ्यं निन्दन्तः बहून् अ-वाच्य-वादान् वदिष्यन्ति। किं नु ततः दुःखतरम्। (**2.36**)

Moreover, your enemies, belittling your prowess, will speak many unutterable words [about you]. What is more painful than that?

1	तव च	moreover your	fr. त्वम् *prn. sg. gen.* (**4.2:**); च *in.*
2	अ-हिताः	enemies	fr. अहित *m. pl. nom.*
4	तव सामार्थ्यं	your prowess	fr. त्वम् *prn. sg. gen.*; सामर्थ्य *n. sg. acc.*
3	निन्दन्तः	belittling	fr. निन्दत् *pr. pt. of* √निन्द् *1.P. pt. m. pl. nom.*
6	बहून्	many	fr. बहु *a. m. pl. acc.*
7	अ-वाच्य-	unutterable	
8	-वादान्	words [about you]	fr. अवाच्य-वाद *m. pl. acc.*
5	वदिष्यन्ति	will speak	fr. √वद् *P. fut. 3rd pl.*
9	किं नु	what indeed?	fr. किम् *prn. n. sg. nom.* (**4.12:**); नु *in. Or* किम् नु *interj.*
11	ततः	than that	fr. ततस् *in.* (**6.19:**)
10	दुःखतरम्	[is] more painful	fr. दुःखतर *cpv. a. n. sg. nom.* (**6.25:**)

हतो वा प्राप्स्यसि स्वर्गं जित्वा वा भोक्ष्यसे महीम्। तस्मादुत्तिष्ठ कौन्तेय युद्धाय कृतनिश्चयः॥ ३७॥

(हतः वा प्राप्स्यसि स्वर्गं, जित्वा वा भोक्ष्यसे महीम्। तस्मात् उत्तिष्ठ कौन्तेय, युद्धाय कृतनिश्चयः॥)

हतः वा स्वर्गं प्राप्स्यसि, जित्वा वा महीं भोक्ष्यसे। कौन्तेय, तस्मात् युद्धाय कृत-निश्चयः उत्तिष्ठ। (**2.37**) Killed, you will gain heaven; conquer and you will enjoy the world. Therefore, O अर्जुन, resolve to fight and get up!

1	हतः वा	[either] killed	fr. हत *pp. of* √हन् *pt. m. sg. nom.* (**6.6:**); वा *in.*
3	स्वर्गं	heaven	fr. स्वर्ग *m. sg. acc.* (**6.24.3:**)
2	प्राप्स्यसि	you will gain	fr. प्र + √आप् *P. fut. 2nd sg.*
4	जित्वा वा	[or] conquer	fr. जित्वा *in. pt. of* √जि; वा *in.*
6	महीं	the world	fr. मही *f. sg. acc.*
5	भोक्ष्यसे	you will enjoy	fr. √भुज् *Ā. fut. 2nd sg.* (**2.81:** & **2.101:**)

8	कौन्तेय	(अर्जुन) O Son of कुन्ती	fr. कौन्तेय *m. sg. voc.*
7	तस्मात्	therefore	fr. तस्मात् *in.*
10	युद्धाय	to fight	fr. युद्ध *pp. of* √युध् *n. sg. dat.* (**2.76:** & **2.78:**)
9	कृत-निश्चयः	[being] resolved, having made a commitment	fr. कृत-निश्चय *a. m. sg. nom.*
11	उत्तिष्ठ	[and] get up	fr. उद् + √स्था *1.P. impv. 2nd sg.* (**5.15.4:** & **2.24:**)

सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ। ततो युद्धाय युज्यस्व नैवं पापमवाप्स्यसि॥३८॥

(सुखदुःखे समे कृत्वा, लाभालाभौ जयाजयौ। ततः युद्धाय युज्यस्व, न एवं पापम् अवाप्स्यसि॥)

सुख-दुःखे लाभ-अ-लाभौ जय-अ-जयौ [च] समे कृत्वा, ततः युद्धाय युज्यस्व। एवं पापं न अवाप्स्यसि। (**2.38**)

Being the same in pleasure/pain, gain/loss, or victory/defeat, thus prepare for battle [i.e., for स्व-धर्म—your duty—whatever it is, as it presents itself throughout life's changes]. In this way you will incur no पाप (karmic demerit).

2	सुख-दुःखे	[towards/in] pleasure and pain	fr. सुख-दुःख *n. du. acc.* (**6.24.1:**)
3	लाभ-अ-लाभौ	gain and loss	fr. लाभ-अलाभ *m. du. acc.* (**2.7:**)
4	जय-अ-जयौ [च]	[or] victory and defeat	fr. जय-अजय *m. du. acc.* (**2.7:**)
1	समे कृत्वा	acting [i.e., being] the same	fr. सम *a. n. du. acc.* (**7.5.2.a:**); कृत्वा *in. pt. of* √कृ
5	ततः	thus	fr. ततस् *in.* (**6.19:**)
7	युद्धाय	for battle	fr. युद्ध *pp. of* √युध् *n. sg. dat.* (**2.76:** & **2.78:**)
6	युज्यस्व	be prepared, prepare	fr. √युज् *ps. impv. 2nd sg.*
8	एवं	in this way	fr. एवम् *in.*
10	पापं	पाप (karmic demerit)	fr. पाप *n. sg. acc.*
9	न अवाप्स्यसि	you will incur no	fr. न *in.*; अव + √आप् *P. fut. 2nd sg.*

एषा तेऽभिहिता साङ्ख्ये बुद्धिर्योगे त्विमां शृणु। बुद्ध्या युक्तो यया पार्थ कर्मबन्धं प्रहास्यसि॥३९॥

(एषा ते अभिहिता साङ्ख्ये, बुद्धिः योगे तु इमां शृणु। बुद्ध्या युक्तः यया पार्थ, कर्मबन्धं प्रहास्यसि॥)

साङ्ख्ये (=सद्-वस्तु-विवेक-विषये श्रेयस्-विषये) एषा बुद्धिः ते (=तुभ्यम्) अभिहिता। पार्थ, योगे तु इमां [बुद्धिं] शृणु, यया बुद्ध्या युक्तः कर्म-बन्धं प्रहास्यसि। (**2.39**) This wisdom regarding साङ्ख्य (the knowledge of reality, which is श्रेयस्) has been told to you. On the other hand, O अर्जुन, listen to this wisdom regarding योग (the means for preparing for this knowledge), endowed with which, you will be free from the bondage that is कर्मन्.

2	साङ्ख्ये	regarding knowledge [of reality which is श्रेयस्]	fr. साङ्ख्य *m. sg. loc.*
1	एषा बुद्धिः	this wisdom	fr. एतद् *prn. f. sg. nom.* (**4.7:**); बुद्धि *f. sg. nom.*

4	ते (=तुभ्यम्)	to you	fr. त्वम् *prn. sg. dat.* (**4.2:**)
3	अभिहिता	has been told	fr. अभिहिता *pp. of* अभि + √धा *pt. f. sg. nom.* (**6.6:**)
6	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
9	योगे	regarding योग	fr. योग *m. sg. loc.*
5	तु	on the other hand	fr. तु *in.*
8	इमां [बुद्धिं]	to this [wisdom]	fr. इदम् *prn. f. sg. acc.* (**4.8:**)
7	शृणु	listen	fr. √श्रु *5.P. impv. 2nd sg.* (**5.21.3:**)
11	यया	with which	fr. यद् *prn. f. sg. inst.*
12	बुद्ध्या	wisdom	fr. बुद्धि *f. sg. inst.*
10	युक्तः	endowed	fr. युक्त *pp. of* √युज् *pt. m. sg. nom.* (**6.6:** & **2.81:**)
14	कर्म-बन्धं	the bondage that is कर्मन्	fr. कर्म-बन्ध *m. sg. acc.*
13	प्रहास्यसि	you will give up, will be free from	fr. प्र + √हा *P. fut. 2nd sg.*

नेहाभिक्रमनाशोऽस्ति प्रत्यवायो न विद्यते। स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतो भयात्॥ ४०॥

(न इह अभिक्रमनाशः अस्ति, प्रत्यवायः न विद्यते। स्वल्पम् अपि अस्य धर्मस्य, त्रायते महतः भयात्॥)

इह [कर्म-योगे श्रेयस्-मार्गे] अभिक्रम-नाशः न अस्ति, प्रत्यवायः न विद्यते। अस्य [कर्म-योगस्य] धर्मस्य सु-अल्पम् अपि महतः भयात् त्रायते। (**2.40**) In this [the means for श्रेयस्, complete freedom] there is no loss of progress, nor adverse result. Even a little of this [योग, means], which is [also] धर्म (one's nature and duty, which will support one through the maturation process), protects from great fear.

1	इह [कर्म-योगे श्रेयस्-मार्गे]	in this [the means for complete freedom]	fr. इह *in.*
4	अभिक्रम-	of progress	
3	-नाशः	loss	fr. अभिक्रम-नाश *m. sg. nom.*
2	न अस्ति	there is no	fr. न *in.*; √अस् *2.P. pr. 3rd sg.*
6	प्रत्यवायः	adverse result	fr. प्रत्यवाय *m. sg. nom.*
5	न विद्यते	nor is [there]	fr. न *in.*; √विद् *ps. pr. 3rd sg.*
8	अस्य [कर्म-योगस्य]	of this [कर्म-योग]	fr. इदम् *prn. m. sg. gen.*
9	धर्मस्य	[which is also] धर्म (one's nature and duty)	fr. धर्म *m. sg. gen.*
7	सु-अल्पम् अपि	even a little	fr. स्वल्प *prn. a. n. sg. nom.* (**2.11:** & **2.3:**);अपि *in.*
11	महतः भयात्	from great fear	fr. महत् *a. n. sg. abl.*; भय *n. sg. abl.*
10	त्रायते	protects	fr. √त्रै *1.Ā. pr. 3rd sg.*

व्यवसायात्मिका बुद्धिरेकेह कुरुनन्दन। बहुशाखा ह्यनन्ताश्च बुद्धयोऽव्यवसायिनाम्॥ ४१॥

(व्यवसायात्मिका बुद्धिः, एका इह कुरुनन्दन। बहुशाखाः हि अनन्ताः च, बुद्धयः अव्यवसायिनाम्॥)

इह व्यवसाय-आत्मिका बुद्धिः एका, कुरु-नन्दन। अ-व्यवसायिनां [श्रेयस्-मार्गे] बुद्धयः बहु-शाखाः हि अन्-अन्ताः च। (**2.41**)

Regarding this [the means for श्रेयस्], the well-discerned knowledge is but one, O अर्जुन. [However,] for those with no discernment [of this fact], the notions [regarding the means for श्रेयस्] are indeed many-branched and endless.

1	इह	regarding this [the means for श्रेयस्]	fr. इह *in.*
2	व्यवसाय-आत्मिका	the well-discerned	fr. व्यवसाय-आत्मिका *a. f. sg. nom.* (**2.7:**)
3	बुद्धिः	knowledge	fr. बुद्धि *f. sg. nom.*
4	एका	[is but] one	fr. एका *num. a. f. sg. nom.*
5	कुरु-नन्दन	(अर्जुन) O Joy of the कुरु People	fr. कुरु-नन्दन *m. sg. voc.*
6	अ-व्यवसायिनां	for [those] with no discernment	fr. अव्यवसायिन् *a. m. pl. gen.*
7	[श्रेयस्-मार्गे] बुद्धयः	the notions [regarding the means for श्रेयस्]	fr. बुद्धि *f. pl. nom.*
9	बहु-शाखाः	[are] having many branches	fr. बहु-शाखा *a. f. pl. nom.*
8	हि	indeed	fr. हि *in.*
<u>10</u>	अन्-अन्ताः च	and [are] endless/countless	fr. अनन्ता *a. f. pl. nom.*; च *in.*

यामिमां पुष्पितां वाचं प्रवदन्त्यविपश्चितः। वेदवादरताः पार्थ नान्यदस्तीति वादिनः॥ ४२॥

कामात्मानः स्वर्गपरा जन्मकर्मफलप्रदाम्। क्रियाविशेषबहुलां भोगैश्वर्यगतिं प्रति॥ ४३॥

(याम् इमां पुष्पितां वाचं, प्रवदन्ति अविपश्चितः। वेदवादरताः पार्थ, न अन्यद् अस्ति इति वादिनः॥

कामात्मानः स्वर्गपराः, जन्मकर्मफलप्रदाम्। क्रियाविशेषबहुलां, भोगैश्वर्यगतिं प्रति॥)

पार्थ, अ-विपश्चितः वेद-वाद-रताः "न अन्यद् अस्ति" इति वादिनः काम-आत्मानः स्वर्ग-पराः याम् इमां भोग-ऐश्वर्य-गतिं प्रति क्रिया-विशेष-बहुलां जन्म-कर्म-फल-प्रदां पुष्पितां वाचं प्रवदन्ति। (**2.42-43**)

O अर्जुन, the unwise, who remain engrossed in [the bulk of] the words of the वेद-s [which deal with heaven-going and gaining power, wealth, and progeny], arguing that there is nothing more, who are full of desires [i.e., requirements/anticipations] and who hold heaven as primary, they spout this flowery discourse full of special rituals [directed] toward gaining power and objects of consumption, [but] yield [further] birth as a result of their actions.

1	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
2	अ-विपश्चितः	the unwise	fr. अविपश्चित् *a. m. pl. nom.*

5	वेद-	of [sacred] knowledge, the four वेद-s	
4	-वाद-	in the words	
3	-रताः	[who remain] engrossed	fr. वेद-वाद-रत *a. m. pl. nom.*
7	न अन्यद् अस्ति	[there] is no other, nothing more	fr. न *in.*; अन्य *prn. a. n. sg. nom.* (**4.16.1:**); √अस् *2.P. pr. 3rd sg.*
6	इति वादिनः	[those] arguing [quote-end quote], [that]	fr. इति *in.*; वादिन् *a. m. pl. nom.*
9	काम-	desires	
8	-आत्मानः	[who are] full of	fr. काम-आत्मन् *a. m. pl. nom.* (**2.7:**)
10	स्वर्ग-पराः	who hold heaven as primary	fr. स्वर्ग-पर *a. m. pl. nom.*
12	याम् इमां	this [very]	fr. यद् *prn. f. sg. acc.*; इदम् *prn. f. sg. acc.* (**7.6.B.2.f:**)
19	भोग-	and objects of consumption	
18	-ऐश्वर्य-	of power	
17	-गतिं	attainment, gaining	fr. भोग-ऐश्वर्य-गति *f. sg. acc.* (**2.10:**)
16	प्रति	[directed] towards	fr. प्रति *in.*
15	क्रिया-विशेष-	of special rituals	
14	-बहुलां	full	fr. क्रिया-विशेष-बहुला *a. f. sg. acc.*
21	जन्म-	[further] birth	
22	-कर्म-फल-	[as] a result of [their] actions	
20	-प्रदां	[but] yield	fr. जन्म-कर्म-फल-प्रदा *a. f. sg. acc.* (**6.24.1:**)
13	पुष्पितां वाचं	flowery discourse	fr. पुष्पिता *pp. of* √पुष्प् *a. f. sg. acc.*; वाच् *f. sg. acc.*
11	प्रवदन्ति	(they) proclaim, spout	fr. प्र + √वद् *1.P. pr. 3rd pl.*

भोगैश्वर्यप्रसक्तानां तयापहृतचेतसाम्। व्यवसायात्मिका बुद्धिः समाधौ न विधीयते॥४४॥

(भोगैश्वर्यप्रसक्तानां, तया अपहृतचेतसाम्। व्यवसायात्मिका बुद्धिः, समाधौ न विधीयते॥)

तया [पुष्पितया वाचा] अपहृत-चेतसां भोग-ऐश्वर्य-प्रसक्तानां व्यवसाय-आत्मिका बुद्धिः समाधौ (=अन्तः-करणे) न विधीयते। (**2.44**) For those whose minds are carried away by that [flowery talk] and who are attached to consumption and power, a well-discerned knowledge is not formed in समाधि (their minds).

3	तया [पुष्पितया वाचा]	by that [flowery talk]	fr. तद् *prn. f. sg. inst.*
2	अपहृत-	are carried away	
1	-चेतसां	for [those] whose minds	fr. अपहृत-चेतस् *a. m. pl. gen.*
5	भोग-ऐश्वर्य-	to consumption and power	
4	-प्रसक्तानां	for [those] who are attached	fr. भोग-ऐश्वर्य-प्रसक्त *a. m. pl. gen.* (**2.10:**)
6	व्यवसाय-आत्मिका	a well-discerned	fr. व्यवसाय-आत्मिका *a. f. sg. nom.* (**2.7:**)
7	बुद्धिः	knowledge	fr. बुद्धि *f. sg. nom.*
9	समाधौ (=अन्तःकरणे)	in [their] mind(s)	fr. समाधि *m. sg. loc.*
10	न विधीयते	is not formed	fr. न *in.*; वि + √धा *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.1:**)

त्रैगुण्यविषया वेदा निस्त्रैगुण्यो भवार्जुन। निर्द्वन्द्वो नित्यसत्त्वस्थो निर्योगक्षेम आत्मवान्॥४५॥

(त्रैगुण्यविषयाः वेदाः, निस्त्रैगुण्यः भव अर्जुन। निर्द्वन्द्वः नित्यसत्त्वस्थः, निर्योगक्षेमः आत्मवान्॥)

वेदाः त्रै-गुण्य-विषयाः। अर्जुन, निस्-त्रै-गुण्यः निर्-द्वन्-द्वः नित्य-सत्त्व-स्थः निर्-योग-क्षेमः आत्मवान् भव। (**2.45**) The वेद-s [generally] deal with त्रैगुण्य (the three-fold universe). O अर्जुन, be free from त्रैगुण्य, free from the pairs of opposites, ever established in सत्त्व (contemplative disposition), free from acquiring and protecting, and [be] attentive.

1	वेदाः	the वेद-s (scriptures) [generally]	fr. वेद *m. pl. nom.*
3	त्रै-गुण्य-	त्रैगुण्य (the three-fold universe)	
2	-विषयाः	deal with	fr. त्रैगुण्य-विषय *a. m. pl. nom.*
4	अर्जुन	O अर्जुन	fr. अर्जुन *m. sg. voc.*
6	निस्-त्रै-गुण्यः	free from त्रैगुण्य	fr. निस्-त्रैगुण्य *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **2.27:**)
7	निर्-द्वन्-द्वः	free from the pairs of opposites	fr. निस्-द्वन्द्व *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **2.29:**)
8	नित्य-	ever	
9	-सत्त्व-स्थः	established in सत्त्व (contemplative disposition)	fr. नित्य-सत्त्वस्थ *a. m. sg. nom.*
10	निर्-योग-क्षेमः	free from acquiring and protecting	fr. निस्-योग-क्षेम *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **2.29:**)
11	आत्मवान्	[and] attentive	fr. आत्मवत् *a. m. sg. nom.*
5	भव	(you) be	fr. √भू *1.P. impv. 2nd sg.*

यावानर्थ उदपाने सर्वतः सम्प्लुतोदके। तावान्सर्वेषु वेदेषु ब्राह्मणस्य विजानतः॥ ४६॥

(यावान् अर्थः उदपाने, सर्वतः सम्प्लुतोदके। तावान् सर्वेषु वेदेषु, ब्राह्मणस्य विजानतः॥)

यावान् सर्वतः सम्प्लुत-उदके उद-पाने अर्थः (=प्रयोजनं), तावान् [सद्-वस्तु] विजानतः ब्राह्मणस्य सर्वेषु वेदेषु [अर्थः]। (**2.46**)

For a ब्राह्मण (contemplative person) who knows [सत्, the all pervading reality], there is as much usefulness in all the वेद rituals as [there is] in a small watering hole [in a once-dry river bed], when water is in a flood everywhere [i.e., seeing the truth everywhere, one is no longer dependent on the वेद rituals].

5	यावान्	as [much]	fr. यावत् *prn. a. m. sg. nom.*
10	सर्वतः	everywhere	fr. सर्वतस् *in.*
9	सम्प्लुत-	is flooded	
8	-उदके	when water	fr. सम्प्लुत-उदक *n. sg. loc.* (**2.8:** & **2.3:**)
7	उद-पाने	in a small watering hole	fr. उद-पान *m. sg. loc.*
6	अर्थः (=प्रयोजनं)	usefulness	fr. अर्थ *m. sg. nom.*
3	तावान्	[there is] that much, as much	fr. तावत् *prn. a. m. sg. nom.*
2	विजानतः	who knows [the all pervading reality]	fr. विजानत् *pr. pt. of* वि + √ज्ञा *a. m. sg. gen.* (**5.23.2:**)
1	ब्राह्मणस्य	for a ब्राह्मण (contemplative person)	fr. ब्राह्मण *m. sg. gen.*
4	सर्वेषु वेदेषु [अर्थः]	[usefulness] in all the वेद [rituals]	fr. सर्व *prn. a. m. pl. loc.* (**4.16.2:**); वेद *m. pl. loc.*

कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन। मा कर्मफलहेतुर्भूर्मा ते सङ्गोऽस्त्वकर्मणि॥ ४७॥

(कर्मणि एव अधिकारः ते, मा फलेषु कदाचन। मा कर्मफलहेतुः भूः, मा ते सङ्गः अस्तु अकर्मणि॥)

कर्मणि एव ते (=तव) अधिकारः (=प्रभुत्वम्), फलेषु मा कदा-चन। कर्म-फल-हेतुः मा भूः [मा मन्यस्व इत्यर्थः]। अ-कर्मणि ते (=तव) सङ्गः मा अस्तु। (**2.47**) You have control only in doing action, never in its results. Do not [think yourself to] be the cause of the results of action [that cause being but the Lord as embodied in the universal laws of कर्मन्]. Nor should you have attachment to inaction.

3	कर्मणि एव	in doing action only	fr. कर्मन् *n. pl. loc.*; एव *in.*
1	ते (=तव)	you have	fr. त्वम् *prn. sg. gen.* (**4.2:**) (**7.12.1.a:**)
2	अधिकारः (=प्रभुत्वम्)	control	fr. अधिकार *m. sg. nom.*
5	फलेषु	in [its] results	fr. फल *n. pl. loc.*
4	मा कदा-चन	not ever, never	fr. मा *in.*; कदा-चन *in.*
8	कर्म-फल-	of the results of action	
7	-हेतुः	the cause	fr. कर्म-फल-हेतु *m. sg. nom.*
6	मा भूः	do not [think yourself to] be	fr. मा *in.*; √भू *P. Root Aorist 2nd sg.*(अभूः) (**7.22.4:**)

12	अ-कर्मणि	to inaction	fr. अकर्मन् *n. sg. loc.*
10	ते (=तव)	you have	fr. त्वम् *prn. sg. gen.* (**4.2:**) (**7.12.1.a:**)
11	सङ्गः	attachment	fr. सङ्ग *m. sg. nom.*
9	मा अस्तु	nor may, nor should	fr. मा *in.*; √अस् *2.P. impv. 3rd sg.* (**7.24.5:**)

योगस्थः कुरु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा धनञ्जय। सिद्ध्यसिद्ध्योः समो भूत्वा समत्वं योग उच्यते॥४८॥

(योगस्थः कुरु कर्माणि, सङ्गं त्यक्त्वा धनञ्जय। सिद्ध्यसिद्ध्योः समः भूत्वा, समत्वं योगः उच्यते॥)

धनञ्-जय, [कर्म-फले] सङ्गं त्यक्त्वा, सिद्धि-अ-सिद्ध्योः समः भूत्वा, [एवं] योग-स्थः [सन्], कर्माणि कुरु। [कर्म-फले बुद्धेः] समत्वं योगः उच्यते। (**2.48**) O अर्जुन, being free from attachment [toward anticipated results], [i.e.,] being सम (the same) toward success or failure, established in योग [this attitude], [then] perform action. Sameness [of attitude, बुद्धि, toward results—whatever they are] is called योग.

1	धनञ्-जय	(अर्जुन) O Winner of Laurels	fr. धन-म्-जय *m. sg. voc.* (**2.55:**)
3	[कर्म-फले] सङ्गं	attachment [toward the result of actions]	fr. सङ्ग *m. sg. acc.*
2	त्यक्त्वा	being free from	fr. त्यक्त्वा *in. pt. of* √त्यज्
5	सिद्धि-अ-सिद्ध्योः	towards success or failure	fr. सिद्धि-असिद्धि *f. du. loc.* (**2.11:** & **2.3:**)
4	समः भूत्वा	being सम (the same)	fr. सम *a. m. sg. nom.*; भूत्वा *in. pt. of* √भू
6	[एवं] योग-स्थः [सन्]	[being thus] established in योग	fr. योग-स्थ *a. m. sg. nom.* (**6.24.1:**)
8	कर्माणि	action(s)	fr. कर्मन् *n. pl. acc.*
7	कुरु	[then] (you) perform	fr. √कृ *8.P. impv. 2nd sg.* (**5.22.1:**)
9	[कर्म-फले बुद्धेः] समत्वं	sameness [of attitude towards results of action]	fr. समत्व *n. sg. nom.*
11	योगः	योग	fr. योग *m. sg. nom.*
10	उच्यते	is called	fr. √वच् *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.6:** & **2.3.a:**)

दूरेण ह्यवरं कर्म बुद्धियोगाद्धनञ्जय। बुद्धौ शरणमन्विच्छ कृपणाः फलहेतवः॥४९॥

(दूरेण हि अवरं कर्म, बुद्धियोगात् धनञ्जय। बुद्धौ शरणम् अन्विच्छ, कृपणाः फलहेतवः॥)

कर्म बुद्धि-योगात् दूरेण हि अवरम्, धनञ्-जय। बुद्धौ शरणम् अन्विच्छ। कृपणाः फल-हेतवः। (**2.49**)

Action [or ritual] [by itself] is indeed far inferior to this बुद्धि-योग (the means which is this attitude), O अर्जुन. Seek refuge in this attitude. Those whose motives are [only for] the results [of action] are misers [i.e., are yet to spend their intellect in motivation for श्रेयस्].

1	कर्म	action, ritual	fr. कर्मन् *n. sg. nom.*

4	बुद्धि-योगात्	to [this] बुद्धि-योग	fr. बुद्धि-योग *m. sg. abl.* (**7.11.2.a:**)
2	दूरेण हि	[is] far indeed	fr. दूरेण *in.*; हि *in.*
3	अवरम्	inferior	fr. अवर *a. n. sg. nom.*
5	धनञ्-जय	(अर्जुन) O Winner of Laurels	fr. धन-म्-जय *m. sg. voc.* (**2.55:**)
8	बुद्धौ	in [this] attitude	fr. बुद्धि *f. sg. loc.*
7	शरणम्	refuge	fr. शरण *n. sg. acc.*
6	अन्विच्छ	seek	fr. अनु + √इष् *6.P. impv.* 2nd *sg.* (**5.17.3:**)
11	कृपणाः	[are] misers	fr. कृपण *m. pl. nom.*
10	फल-	are the results [of action]	
9	-हेतवः	those whose motives	fr. फल-हतु *a. m. pl. nom.*

बुद्धियुक्तो जहातीह उभे सुकृतदुष्कृते। तस्माद्योगाय युज्यस्व योगः कर्मसु कौशलम्॥५०॥

(बुद्धियुक्तः जहाति इह, उभे सुकृतदुष्कृते। तस्मात् योगाय युज्यस्व, योगः कर्मसु कौशलम्॥)

बुद्धि-युक्तः इह उभे सु-कृत-दुष्-कृते जहाति। तस्मात् योगाय युज्यस्व। कर्मसु कौशलं (=यथा-अर्थता) योगः। (**2.50**) Endowed with [this] attitude, one sheds in this world both karmic merit and demerit. Therefore, commit to this योग. Propriety in actions [i.e., acting within धर्म, where the means are as important as the end] is [called] योग.

2	बुद्धि-	with [this] attitude	
1	-युक्तः	endowed	fr. बुद्धि-युक्त *a. m. sg. nom.*
4	इह	in this [world]	fr. इह *in.*
5	उभे	both	fr. उभ *prn. a. n. du. acc.* (**4.16.b:**)
6	सु-कृत-	karmic merit	
7	-दुष्-कृते	and karmic demerit	fr. सु-कृत-दुस्-कृत *n. du. acc.* (दुष्° *before* क् प्)
3	जहाति	one abandons, one sheds	fr. √हा *3.P. pr.* 3rd *sg.* (**5.20.3:** & **.4:**)
8	तस्मात्	therefore	fr. तस्मात् *in.*
10	योगाय	to [this] योग	fr. योग *m. sg. dat.*
9	युज्यस्व	(you) commit	fr. √युज् *ps. impv.* 2nd *sg.*
12	कर्मसु	in actions	fr. कर्मन् *n. pl. loc.*
11	कौशलं (=यथा-अर्थता)	propriety	fr. कौशल *n. sg. nom.*
13	योगः	[is] [called] योग	fr. योग *m. sg. nom.*

कर्मजं बुद्धियुक्ता हि फलं त्यक्त्वा मनीषिणः। जन्मबन्धविनिर्मुक्ताः पदं गच्छन्त्यनामयम्॥५१॥

(कर्मजं बुद्धियुक्ताः हि, फलं त्यक्त्वा मनीषिणः। जन्मबन्धविनिर्मुक्ताः, पदं गच्छन्ति अनामयम्॥)

बुद्धि-युक्ताः हि (=यस्मात्) मनीषिणः कर्म-जं फलं त्यक्त्वा, जन्म-बन्ध-विनिर्मुक्ताः [सन्तः], अन्-आमयं पदं गच्छन्ति। (**2.51**)

—Because, after the wise, endowed with this attitude, discard [the pressure for] result born of action [appreciating धर्म as "to be done," accepting the results gracefully], freed [by knowledge] from the bondage that is birth, they reach the attainment that is free from affliction.

3	बुद्धि-युक्ताः	endowed with [this] attitude	fr. बुद्धि-युक्त *a. m. pl. nom.*
1	हि (=यस्मात्)	because	fr. हि *in.*
2	मनीषिणः	the wise [people]	fr. मनीषिन् *m. pl. nom.*
5	कर्म-जं फलं	[the pressure for] the result born of action	fr. कर्म-ज *a. n. sg. acc.*; फल *n. sg. acc.*
4	त्यक्त्वा	after discarding	fr. त्यक्त्वा *in. pt. of* √त्यज् (**2.81:**)
7	जन्म-बन्ध-	from the bondage that is birth	
6	-विनिर्मुक्ताः [सन्तः]	[once] freed [by knowledge]	fr. जन्म-बन्ध-विनिर्मुक्त *a. m. pl. nom.*
10	अन्-आमयं	[that is] free from affliction	fr. अनामय *a. n. sg. acc.*
9	पदं	the attainment	fr. पद *n. sg. acc.*
8	गच्छन्ति	go to, reach	fr. √गम् *1.P. pr. 3rd pl.* (**5.15.6:**)

यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्व्यतितरिष्यति। तदा गन्तासि निर्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य च॥५२॥

(यदा ते मोहकलिलं, बुद्धिः व्यतितरिष्यति। तदा गन्तासि निर्वेदं, श्रोतव्यस्य श्रुतस्य च॥)

यदा ते बुद्धिः मोह-कलिलं व्यतितरिष्यति, तदा श्रुतस्य श्रोतव्यस्य च निर्वेदं गन्तासि। (**2.52**)

When your intellect crosses over the confusion that is delusion, then you will gain a dispassion for what has been heard and is yet to be heard [from the secular and spiritual marketeers].

1	यदा	when	fr. यदा *in.*
2	ते बुद्धिः	your intellect	fr. त्वम् *prn. sg. gen.*; बुद्धि *f. sg. nom.*
5	मोह-	that is delusion	
4	-कलिलं	the confusion	fr. मोह-कलिल *m. sg. acc.*
3	व्यतितरिष्यति	crosses over	fr. वि + अति + √तॄ *P. fut. 3rd sg.* (**7.23.2:**)
6	तदा	then	fr. तदा *in.*
9	श्रुतस्य	for what has been heard	fr. श्रुत *pp. of* √श्रु *a. n. sg. gen.*
10	श्रोतव्यस्य च	and for what is yet to be heard	fr. श्रोतव्य *pot. ps. pt. of* √श्रु *a. m. sg. gen.* (**6.8:**); च *in.*
8	निर्वेदं	a dispassion	fr. निर्वेद *m. sg. acc.* (*fr.* निस् + √विद् लाभे **2.24:** & **2.29:**)
7	गन्तासि	(you) will gain	fr. √गम् *peri. fut. 2nd sg.*

श्रुतिविप्रतिपन्ना ते यदा स्थास्यति निश्चला। समाधावचला बुद्धिस्तदा योगमवाप्स्यसि॥ ५३॥
(श्रुतिविप्रतिपन्ना ते, यदा स्थास्यति निश्चला। समाधौ अचला बुद्धिः, तदा योगम् अवाप्स्यसि॥)
यदा श्रुति-विप्रतिपन्ना ते बुद्धिः निश्-चला स्थास्यति, समाधौ (=आत्मनि) अ-चला, तदा योगम् अवाप्स्यसि। (**2.53**) When your intellect—[previously] distracted by the श्रुति [i.e., the bulk of the वेद-s concerned with providing means for gaining heaven, power, wealth, and progeny]—becomes steady and centered on समाधि (your self), then you will attain योग.

1	यदा	when	fr. यदा *in.*
3	श्रुति-विप्रतिपन्ना	[previously] distracted by the श्रुति/scripture	fr. श्रुति-विप्रतिपन्ना *a. f. sg. nom.*
2	ते बुद्धिः	your intellect	fr. त्वम् *prn. sg. gen.*; बुद्धि *f. sg. nom.*
5	निश्-चला	steady	fr. निस्-चला *a. f. sg. nom.* (**2.24:** & **2.27:**)
4	स्थास्यति	becomes	fr. √स्था *P. fut. 3rd sg.* (**7.23.2:**)
7	समाधौ (=आत्मनि)	on your self	fr. समाधि *f. sg. loc.*
6	अ-चला	[and] [becomes] firm, centered	fr. अचला *a. f. sg. nom.*
8	तदा	then	fr. तदा *in.*
10	योगम्	योग	fr. योग *m. sg. acc.*
9	अवाप्स्यसि	you will attain	fr. अव + √आप् *P. fut. 2nd sg.*

अर्जुन उवाच।
स्थितप्रज्ञस्य का भाषा समाधिस्थस्य केशव। स्थितधीः किं प्रभाषेत किमासीत व्रजेत किम्॥ ५४॥
(अर्जुनः उवाच। स्थितप्रज्ञस्य का भाषा, समाधिस्थस्य केशव। स्थितधीः किं प्रभाषेत, किम् आसीत व्रजेत किम्॥)
अर्जुनः उवाच। स्थित-प्रज्ञस्य समाधि-स्थस्य का भाषा, केशव। स्थित-धीः किं प्रभाषेत। किम् आसीत। किं व्रजेत। (**2.54**)
अर्जुन said: What is the description of the स्थित-प्रज्ञ (one whose wisdom is firm), who is established within समाधि (the self), O कृष्ण? What would the स्थित-धी (one whose wisdom is firm) speak? How would that one sit? How would that one walk? [Would that one fight a war?].

1	अर्जुनः उवाच	अर्जुन said:	fr. अर्जुन *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
4	स्थित-	is firm	
3	-प्रज्ञस्य	of the one whose wisdom	fr. स्थित-प्रज्ञ *a. m. sg. gen.*
6	समाधि-	within समाधि (the self)	
5	-स्थस्य	who is established	fr. समाधि-स्थ *a. m. sg. gen.*
2	का भाषा	what [is] the description?	fr. किम् *prn. f. sg. nom.* (**4.12:**); भाषा *f. sg. nom.*
7	केशव	(कृष्ण) O Destroyer of the Demon केशिन्	fr. केशव *m. sg. voc.*

9	स्थित-	is firm	
8	-धीः	the one whose wisdom	fr. स्थित-धी *a. m. sg. nom.*
10	किं प्रभाषेत	what/how would [that one] speak?	fr. किम् *prn. n. sg. acc.*; प्र + √भाष् *1.Ā. pot.* 3rd *sg.*
11	किम् आसीत	how would [that one] sit?	fr. किम् *pcl.* (**6.20:**); √आस् *2.Ā. pot.* 3rd *sg.*
<u>12</u>	किं व्रजेत	how would [that one] walk?	fr. किम् *pcl.*; √व्रज् *1.P.* (*Ā. for meter*) *pot.* 3rd *sg.*

श्रीभगवानुवाच।

प्रजहाति यदा कामान्सर्वान्पार्थ मनोगतान्। आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते॥५५॥

(श्रीभगवान् उवाच। प्रजहाति यदा कामान्, सर्वान् पार्थ मनोगतान्। आत्मनि एव आत्मना तुष्टः, स्थितप्रज्ञः तदा उच्यते॥)

श्री-भगवान् उवाच। पार्थ, यदा सर्वान् कामान् मनस्-गतान् प्रजहाति, आत्मनि एव आत्मना (=बुद्ध्या) तुष्टः, तदा [सः] स्थित-प्रज्ञः उच्यते। (**2.55**) The Lord said: O अर्जुन, when one abandons all desires [i.e., notional requirements in order to become happy] as they arise in the mind and is happy by oneself [i.e., by an informed intellect], in one's self alone, then that one is called a स्थित-प्रज्ञ (one whose wisdom is firm).

1	श्री-भगवान् उवाच	the Lord said	fr. श्री-भगवत् *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf.* 3rd *sg.* (**5.10.3:**)
2	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
3	यदा	when	fr. यदा *in.*
5	सर्वान् कामान्	all desires [requirements]	fr. सर्व *prn. a. m. pl. acc.* (**4.16.2:**); काम *m. pl. acc.*
6	मनस्-गतान्	[as they] arise in the mind	fr. मनस्-गत *a. m. pl. acc.* (**2.4:** & **.24:** & **.33:**)
4	प्रजहाति	[one] abandons	fr. प्र + √हा *3.P. pr.* 3rd *sg.* (**5.8.3:**)
9	आत्मनि एव	in one's self alone	fr. आत्मन् *m. sg. loc.*; एव *in.*
8	आत्मना	by oneself [by an informed intellect]	fr. आत्मन् *m. sg. inst.*
7	तुष्टः	[and] is happy, is satisfied	fr. तुष्ट *pp. of* √तुष् *pt. m. sg. nom.* (**2.88:**)
10	तदा [सः]	then [that one]	fr. तदा *in.*
13	स्थित-	is firm	
12	-प्रज्ञः	one whose wisdom	fr. स्थित-प्रज्ञ *a. m. sg. nom.*
<u>11</u>	उच्यते	is called	fr. √वच् *ps. pr.* 3rd *sg.* (**5.37.6:** & **2.3.a:**)

दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः सुखेषु विगतस्पृहः। वीतरागभयक्रोधः स्थितधीर्मुनिरुच्यते॥५६॥

(दुःखेषु अनुद्विग्नमनाः, सुखेषु विगतस्पृहः। वीतरागभयक्रोधः, स्थितधीः मुनिः उच्यते॥)

दुःखेषु अन्-उद्विग्न-मनाः सुखेषु विगत-स्पृहः वीत-राग-भय-क्रोधः मुनिः स्थित-धीः उच्यते। (**2.56**)

The one whose mind is not afflicted in adversities, who has no longing in pleasures, and who is free from राग (attraction), fear, and anger, [that] wise person is called स्थित-धी (one whose wisdom is firm).

3	दुःखेषु	in adversities	fr. दुःख *n. pl. loc.*
2	अन्-उद्विग्न-	is not afflicted	
1	-मनाः	whose mind	fr. अनुद्विग्न-मनस् *a. m. sg. nom.*
6	सुखेषु	in pleasures	fr. सुख *n. pl. loc.*
4	विगत-	who has no	
5	-स्पृहः	longing	fr. विगत-स्पृह *a. m. sg. nom.* (**3.6.i:**)
7	वीत-	free from	
8	-राग-भय-क्रोधः	attraction fear [and] anger	fr. वीत-राग-भय-क्रोध *a. m. sg. nom.*
9	मुनिः	[that] wise person	fr. मुनि *m. sg. nom.*
11	स्थित-धीः	one whose wisdom is firm	fr. स्थित-धी *a. m. sg. nom.*
10	उच्यते	is called	fr. √वच् *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.6:** & **2.3.a:**)

यः सर्वत्रानभिस्नेहस्तत्तत्प्राप्य शुभाशुभम्। नाभिनन्दति न द्वेष्टि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता॥५७॥

(यः सर्वत्र अनभिस्नेहः, तद् तद् प्राप्य शुभाशुभम्। न अभिनन्दति न द्वेष्टि, तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता॥)

यः सर्वत्र अन्-अभिस्नेहः तद् तद् शुभ-अ-शुभं प्राप्य न अभिनन्दति न द्वेष्टि, तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता। (**2.57**)

The one who is unattached in all situations, who neither rejoices on getting anything pleasant, nor hates getting anything unpleasant—that one's wisdom is firm.

1	यः	the one who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.* (**4.11:**)
3	सर्वत्र	in all [situations]	fr. सर्वत्र *in.* (**6.19:**)
2	अन्-अभिस्नेहः	[is] unattached	fr. अनभिस्नेह *a. m. sg. nom.*
7	तद् तद्	anything	fr. तद् *prn. n. sg. acc.* (**7.6.B.2.e:**)
8	शुभ-अ-शुभं	pleasant or unpleasant	fr. शुभ-अशुभ *a. n. sg. acc.* (**2.7:**)
6	प्राप्य	[on] getting	fr. प्राप्य *in. pt. of* प्र + √आप् (**7.19.2:**)
4	न अभिनन्दति	who neither rejoices	fr. न *in.*; अभि + √नन्द् *1.P. pr. 3rd sg.*
5	न द्वेष्टि	nor hates	fr. न *in.*; √द्विष् *2.P. pr. 3rd sg.* (**2.88:**)

9	तस्य प्रज्ञा	that one's wisdom	fr. तद् *prn. m. sg. gen.*; प्रज्ञा *f. sg. nom.*
10	प्रतिष्ठिता	is firm	fr. प्रतिष्ठिता *pp. of* प्रति + √स्था *pt. f. sg. nom.* (**6.6:** & **2.101:** & **7.17.1:**)

यदा संहरते चायं कूर्मोऽङ्गानीव सर्वशः। इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता॥५८॥

(यदा संहरते च अयं, कूर्मः अङ्गानि इव सर्वशः। इन्द्रियाणि इन्द्रियार्थेभ्यः, तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता॥)

यदा च अयं, कूर्मः अङ्गानि इव, इन्द्रिय-अर्थेभ्यः इन्द्रियाणि सर्वशः संहरते [संहर्तुम् अर्हति इत्यर्थः], तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता। (**2.58**)

When, like a turtle and its limbs, one is [at will able] to completely withdraw the senses from their sense pursuits [and again extend them out at will], that one's wisdom is firm.

1	यदा च	[and] when	fr. यदा *in.*; च *in.*
5	अयं	one	fr. इदम् *prn. m. sg. nom.*
3	कूर्मः	a turtle	fr. कूर्म *m. sg. nom.*
4	अङ्गानि	[can withdraw] [its] limbs	fr. अङ्ग *n. pl. acc.*
2	इव	like	fr. इव *in.*
9	इन्द्रिय-अर्थेभ्यः	from [their] sense pursuits	fr. इन्द्रिय-अर्थ *m. pl. abl.* (**2.7:**)
8	इन्द्रियाणि	the senses	fr. इन्द्रिय *n. pl. acc.*
7	सर्वशः	completely	fr. सर्वशस् *in.* (**6.19:**)
6	संहरते [संहर्तुम् अर्हति इत्यर्थः]	withdraws [i.e., is able to withdraw]	fr. सम् + √हृ *1.Ā. pr. 3rd sg.*
10	तस्य प्रज्ञा	that one's wisdom	fr. तद् *prn. m. sg. gen.*; प्रज्ञा *f. sg. nom.*
11	प्रतिष्ठिता	is firm	fr. प्रतिष्ठिता *pp. of* प्रति + √स्था *a. f. sg. nom.* (**6.6:** & **2.101:**)

विषया विनिवर्तन्ते निराहारस्य देहिनः। रसवर्जं रसोऽप्यस्य परं दृष्ट्वा निवर्तते॥५९॥

(विषयाः विनिवर्तन्ते, निराहारस्य देहिनः। रसवर्जं रसः अपि अस्य, परं दृष्ट्वा निवर्तते॥)

निर्-आहारस्य देहिनः विषयाः रस-वर्जं विनिवर्तन्ते। परं दृष्ट्वा अस्य रसः अपि निवर्तते। (**2.59**)

For the embodied one who does not feed [i.e., does not indulge the senses], the objects turn back [i.e., are not pursued], [but] the longing remains. Knowing the पर [i.e., ब्रह्मन्/reality], even one's longing ceases.

2	निर्-आहारस्य	who does not feed [i.e., indulge the senses]	fr. निस्-आहार *a. m. sg. gen.* (**2.24:** & **.29:**)
1	देहिनः	for the embodied one	fr. देहिन् *a. m. sg. gen.*
3	विषयाः	the objects	fr. विषय *m. pl. nom.*
5	रस-	[but] the longing	
6	-वर्जं	remains	fr. रस-वर्जम् *in.*
4	विनिवर्तन्ते	turn back [i.e., are not pursued]	fr. वि + नि + √वृत् *1.Ā. pr. 3rd pl.*

7	परं दृष्ट्वा	knowing the पर [i.e. ब्रह्मन्/reality]	fr. पर *n. sg. acc.* (**4.16.3:**); दृष्ट्वा *in. pt. of* √दृश्
8	अस्य रसः अपि	even one's longing	fr. इदम् *prn. m. sg. gen.* (**4.8:**); रस *m. sg. nom.*; अपि *in.*
9	निवर्तते	ceases	fr. नि + √वृत् *1.Ā. pr. 3rd sg.*

यततो ह्यपि कौन्तेय पुरुषस्य विपश्चितः। इन्द्रियाणि प्रमाथीनि हरन्ति प्रसभं मनः॥६०॥

(यततः हि अपि कौन्तेय, पुरुषस्य विपश्चितः। इन्द्रियाणि प्रमाथीनि, हरन्ति प्रसभं मनः॥)

कौन्तेय, विपश्चितः हि (=यस्मात्) पुरुषस्य यततः अपि, प्रमाथीनि इन्द्रियाणि मनः प्रसभं हरन्ति। (**2.60**)
—Because, O अर्जुन, even though a discerning person puts forth effort, the distracting senses forcefully take away the mind.

2	कौन्तेय	(अर्जुन) O Son of कुन्ती	fr. कौन्तेय *m. sg. voc.*
4	विपश्चितः	a discerning	fr. विपश्चित् *a. m. sg. gen.*
1	हि (=यस्मात्)	because	fr. हि *in.*
5	पुरुषस्य	person	fr. पुरुष *m. sg. gen.*
6	यततः	[is] putting forth effort	fr. यतत् *pr. pt. of* √यत् *1.U. pt. m. sg. gen.* (**7.14.2:**)
3	अपि	even though	fr. अपि *in.*
7	प्रमाथीनि इन्द्रियाणि	[the five] distracting senses	fr. प्रमाथिन् *a. n. pl. nom.*; इन्द्रिय *n. pl. nom.*
9	मनः	the mind	fr. मनस् *n. sg. acc.*
8	प्रसभं हरन्ति	forcefully take away	fr. प्रसभम् *in.*; √हृ *1.P. pr. 3rd pl.*

तानि सर्वाणि संयम्य युक्त आसीत मत्परः। वशे हि यस्येन्द्रियाणि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता॥६१॥

(तानि सर्वाणि संयम्य, युक्तः आसीत मत्परः। वशे हि यस्य इन्द्रियाणि, तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता॥)

[यतः तस्मात्] तानि सर्वाणि [इन्द्रियाणि] संयम्य युक्तः मत्-परः आसीत। यस्य हि इन्द्रियाणि [संस्कृत-बुद्धेः see भ॰गी॰३.४२-३] वशे, तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता। (**2.61**) Mastering all those [senses], the one who is disciplined should remain with Me [the Lord, reality] as the पर (highest, the limitless). For the one whose senses are indeed under authority [of an informed intellect], wisdom is firm.

1	[यतः] [तस्मात्]	[because of this] [therefore]	
3	तानि सर्वाणि [इन्द्रियाणि]	all those [senses]	fr. तद् *prn. n. pl. acc.*; सर्व *prn. a. n. pl. acc.* (**4.16.2:**)
2	संयम्य	mastering	fr. संयम्य *in. pt. of* सम् + √यम् (**2.54:**)
4	युक्तः	[the one] who is disciplined	fr. युक्त *pp. of* √युज् *a. m. sg. nom.* (**2.81:**)
6	मत्-	with Me [the Lord, reality]	
7	-परः	as the highest [the limitless]	fr. मद्-पर *a. m. sg. nom.* (**2.24:**)
5	आसीत	should remain	fr. √आस् *2.Ā. pot. 3rd sg.*

9	यस्य हि	indeed whose	fr. यद् *prn. m. sg. gen.* (**4.11:**); हि *in.*
10	इन्द्रियाणि	[five] senses	fr. इन्द्रिय *n. pl. nom.*
11	[संस्कृत-बुद्धेः] वशे	[are] under authority [of an informed intellect]	fr. वश *m. sg. loc.*
8	तस्य	for the one	fr. तद् *prn. m. sg. gen.* (**4.6:**)
12	प्रज्ञा	wisdom	fr. प्रज्ञा *f. sg. nom.*
13	प्रतिष्ठिता	is firm	fr. प्रतिष्ठिता *pp. of* प्रति + √स्था *a. f. sg. nom.* (**6.6: & 2.101:**)

ध्यायतो विषयान्पुंसः सङ्गस्तेषूपजायते। सङ्गात्सञ्जायते कामः कामात्क्रोधोऽभिजायते॥६२॥
क्रोधाद्भवति सम्मोहः सम्मोहात्स्मृतिविभ्रमः। स्मृतिभ्रंशाद्बुद्धिनाशो बुद्धिनाशात्प्रणश्यति॥६३॥

(ध्यायतः विषयान् पुंसः, सङ्गः तेषु उपजायते। सङ्गात् सञ्जायते कामः, कामात् क्रोधः अभिजायते॥
क्रोधात् भवति सम्मोहः, सम्मोहात् स्मृतिविभ्रमः। स्मृतिभ्रंशात् बुद्धिनाशः, बुद्धिनाशात् प्रणश्यति॥)

विषयान् ध्यायतः पुंसः तेषु सङ्गः उपजायते, सङ्गात् कामः सञ्जायते, कामात् क्रोधः अभिजायते, क्रोधात् सम्मोहः भवति, सम्मोहात् स्मृति-विभ्रमः [भवति], स्मृति-भ्रंशात् बुद्धि-नाशः [भवति], बुद्धि-नाशात् [पुमान्] प्रणश्यति। (**2.62-63**) For a person who mentally dwells on objects, attachment to them arises; from attachment [allowed to flame up by one's value structure] arises [binding] desire [i.e., requirements (in order to be happy) and anticipations (of their fruition)]; from [thwarted] anticipations arises anger; from anger is delusion [i.e., error in judgment]; from delusion is lapse of memory [i.e., what has been taught]; from lapse of memory is lapse of intellect [i.e., wisdom]; from lapse of intellect [i.e., what distinguishes the human condition] the person is destroyed [i.e., the unique human opportunity to attain श्रेयस् is completely wasted, and the person remains in संसार/the life of becoming].

3	विषयान्	on objects	fr. विषय *m. pl. acc.*
2	ध्यायतः	[who is] mentally dwelling	fr. ध्यायत् *pr. pt. of* √ध्यै *1.P. pt. m. sg. gen.*
1	पुंसः	for a person	fr. पुमंस् *m. sg. gen.* (**3.26:**)
5	तेषु	towards them	fr. तद् *prn. m. pl. loc.* (**7.13.2.c:**)
4	सङ्गः	attachment	fr. सङ्ग *m. sg. nom.*
6	उपजायते	arises	fr. उप + √जन् *4.Ā. pr. 3rd sg.* (**5.16.4:**)
7	सङ्गात्	from attachment	fr. सङ्ग *m. sg. abl.*
9	कामः	desire [i.e., requirements and anticipations]	fr. काम *m. sg. nom.*
8	सञ्जायते	arises	fr. सम् + √जन् *4.Ā. pr. 3rd sg.* (**5.16.4: & 2.55:**)
10	कामात्	from [thwarted] anticipations	fr. काम *m. sg. abl.*
12	क्रोधः	anger	fr. क्रोध *m. sg. nom.*
11	अभिजायते	arises	fr. अभि + √जन् *4.Ā. pr. 3rd sg.* (**5.16.4:**)

13 क्रोधात्	from anger	fr. क्रोध *m. sg. abl.*
14 सम्मोहः भवति	is delusion [i.e., error in judgment]	fr. सम्मोह *m. sg. nom.*; √भू *1.P. pr. 3rd sg.*
15 सम्मोहात्	from delusion	fr. सम्मोह *m. sg. abl.*
17 स्मृति-	of memory [i.e., what had been taught]	
16 -विभ्रमः [भवति]	[is] lapse	fr. स्मृति-विभ्रम *m. sg. nom.*
18 स्मृति-भ्रंशात्	from lapse of memory	fr. स्मृति-भ्रंश *m. sg. abl.*
20 बुद्धि-	of intellect [i.e., wisdom]	
19 -नाशः [भवति]	[is] lapse	fr. बुद्धि-नाश *m. sg. nom.*
21 बुद्धि-नाशात्	from lapse of intellect	fr. बुद्धि-नाश *m. sg. abl.*
22 [पुमान्] प्रणश्यति	[the person] is destroyed	fr. प्र + √नश् *4.P. pr. 3rd sg.* (**2.101:**)

रागद्वेषवियुक्तैस्तु विषयानिन्द्रियैश्चरन्। आत्मवश्यैर्विधेयात्मा प्रसादमधिगच्छति॥६४॥

(रागद्वेषवियुक्तैः तु, विषयान् इन्द्रियैः चरन्। आत्मवश्यैः विधेयात्मा, प्रसादम् अधिगच्छति॥)

राग-द्वेष-वियुक्तैः तु आत्म-वश्यैः इन्द्रियैः विषयान् चरन्, विधेय-आत्मा (=वश्य-अन्तः-करणः) प्रसादम् (=शान्तिम्) अधिगच्छति।

(**2.64**) —Whereas, moving among the objects with the senses under authority of the intellect and freed from [being overpowered by] राग-द्वेष (attraction and repulsion—*see* 3.34), the one whose mind is disciplined attains clarity.

7 राग-	attraction	
8 -द्वेष-	and repulsion	
6 -वियुक्तैः	freed from [being overpowered by]	fr. राग-द्वेष-वियुक्त *a. n. pl. inst.*
1 तु	whereas	fr. तु *in.*
5 आत्म-वश्यैः	under authority of the intellect	fr. आत्म-वश्य *a. n. pl. inst.*
4 इन्द्रियैः	with the senses	fr. इन्द्रिय *n. pl. inst.*
3 विषयान्	among the objects	fr. विषय *m. pl. acc.*
2 चरन्	moving	fr. चरत् *pr. pt. of* √चर् *1.P. pt. m. sg. nom.*
10 विधेय-	is disciplined	
9 -आत्मा	the one whose mind	fr. विधेय-आत्मन् *a. m. sg. nom.* (**2.7:**)
12 प्रसादम् (=शान्तिम्)	clarity	fr. प्रसाद *m. sg. acc.*
11 अधिगच्छति	attains	fr. अधि + √गम् *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.6:**)

प्रसादे सर्वदुःखानां हानिरस्योपजायते। प्रसन्नचेतसो ह्याशु बुद्धिः पर्यवतिष्ठते॥ ६५॥

(प्रसादे सर्वदुःखानां, हानिः अस्य उपजायते। प्रसन्नचेतसः हि आशु, बुद्धिः पर्यवतिष्ठते॥)

प्रसादे [सति] अस्य सर्व-दुःखानां हानिः उपजायते, प्रसन्न-चेतसः हि (=यस्मात्) बुद्धिः आशु पर्यवतिष्ठते। (**2.65**)

When there is clarity, there comes the destruction of all one's sorrows [in the form of guilt and hurt] because, for the one whose mind is clear, the [self-]knowledge [which destroys the sorrow] quickly becomes firm.

1	प्रसादे [सति]	when [there is] clarity	fr. प्रसाद *m. sg. loc.* (**7.14.1.a:**)
4	अस्य सर्व-दुःखानां	of all one's sorrows	fr. इदम् *prn. m. sg. gen.*; सर्व-दुःख *n. pl. gen.*
3	हानिः	abandonment, destruction	fr. हानि *f. sg. nom.*
2	उपजायते	[there] arises, comes	fr. उप + √जन् *4.Ā. pr. 3rd sg.*
7	प्रसन्न-	is clear	
6	-चेतसः	for the one whose mind	fr. प्रसन्न-चेतस् *a. m. sg. gen.*
5	हि (=यस्मात्)	because	fr. हि *in.*
8	बुद्धिः	[self-]knowledge	fr. बुद्धि *f. sg. nom.*
9	आशु	quickly	fr. आशु *in.*
10	पर्यवतिष्ठते	becomes firm	fr. परि + अव + √स्था *1.Ā. pr. 3rd sg.* (**5.15.4:**)

नास्ति बुद्धिरयुक्तस्य न चायुक्तस्य भावना। न चाभावयतः शान्तिरशान्तस्य कुतः सुखम्॥ ६६॥

(न अस्ति बुद्धिः अयुक्तस्य, न च अयुक्तस्य भावना। न च अभावयतः शान्तिः, अशान्तस्य कुतः सुखम्॥)

अ-युक्तस्य बुद्धिः न अस्ति, न च अ-युक्तस्य भावना (=धारणम्)। न च अ-भावयतः शान्तिः। अ-शान्तस्य कुतः सुखम्। (**2.66**)

For the one who is not disciplined, knowledge is not there, nor contemplation. For the noncontemplative, there is no clarity. For the nonclear, how can there be [the appreciation of the] सुख (fulfillment that is the nature of the limitless self, known as I)?

1	अ-युक्तस्य	for the one who is not disciplined	fr. अयुक्त *pp. of* √युज् *a. m. sg. gen.* (**2.81:**)
2	बुद्धिः	knowledge	fr. बुद्धि *f. sg. nom.*
3	न अस्ति	is not [there]	fr. न *in.*; √अस् *2.P. pr. 3rd sg.*
4	न च	nor	fr. न *in.*; च *in.*
5	अ-युक्तस्य	[for the one who is not disciplined]	fr. अयुक्त *pp. of* √युज् *a. m. sg. gen.* (**2.81:**)
6	भावना (=धारणम्)	contemplation	fr. भावना *f. sg. nom.*

8	न च	nor, there is no	fr. न *in.*; च *in.*
7	अ-भावयतः	for the non-contemplative	fr. अभावयत् *pr. pt. of cs.* √भू *1.P. m. sg. gen.* (**5.40:**)
9	शान्तिः	clarity	fr. शान्ति *f. sg. nom.*
10	अ-शान्तस्य	for the non-clear	fr. अशान्त *pp. of* √शम् *a. m. sg. gen.* (**6.6:** *irreg.* & **2.55:**)
11	कुतः	how [can there be]?	fr. कुतस् *in.* (**6.19:**)
12	सुखम्	[the appreciation of the] fulfillment	fr. सुख *n. sg. nom.*

इन्द्रियाणां हि चरतां यन्मनोऽनुविधीयते। तदस्य हरति प्रज्ञां वायुर्नावमिवाम्भसि॥६७॥

(इन्द्रियाणां हि चरतां, यद् मनः अनुविधीयते। तद् अस्य हरति प्रज्ञां, वायुः नावम् इव अम्भसि॥)

यद् मनः हि (=यस्मात्) चरताम् इन्द्रियाणाम् अनुविधीयते, तद् [मनः] अस्य प्रज्ञां हरति, वायुः अम्भसि नावम् इव [हरति]। (**2.67**)

—Because, that very mind, which follows after the roaming senses, takes away one's wisdom, like the wind [takes away] a small boat on the water.

3	यद् मनः	[very same] mind which	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*; मनस् *n. sg. nom.*
1	हि (=यस्मात्)	because	fr. हि *in.*
5	चरताम्	[of] the roaming	fr. चरत् *pr. pt. of* √चर् *1.P. a. n. pl. gen.*
6	इन्द्रियाणाम्	senses	fr. इन्द्रिय *n. pl. gen.*
4	अनुविधीयते	does the following, follows after	fr. अनु + वि + √धा *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.1:**)
2	तद् [मनः]	that	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*
8	अस्य प्रज्ञां	one's wisdom	fr. इदम् *prn. m. sg. gen.* (**4.8:**); प्रज्ञा *f. sg. acc.*
7	हरति	takes away	fr. √हृ *1.P. pr. 3rd sg.*
10	वायुः	the wind [takes away]	fr. वायु *m. sg. nom.*
12	अम्भसि	on the water	fr. अम्भस् *n. sg. loc.*
11	नावम्	a small boat	fr. नौ *f. sg. acc.*
9	इव	like, similar to	fr. इव *in.*

तस्माद्यस्य महाबाहो निगृहीतानि सर्वशः। इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता॥६८॥

(तस्मात् यस्य महाबाहो, निगृहीतानि सर्वशः। इन्द्रियाणि इन्द्रियार्थेभ्यः, तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता॥)

महा-बाहो, तस्मात् यस्य इन्द्रियाणि इन्द्रिय-अर्थेभ्यः सर्वशः निगृहीतानि [निगृहीतुम् अर्ह्यन्ते इत्यर्थः], तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता। (**2.68**)

Therefore, O अर्जुन, the one whose senses [under authority of the intellect] are [or rather, are capable of being] completely withdrawn from the sense pursuits—that one has wisdom that is firm.

2	महा-बाहो	(अर्जुन) O Mighty Armed One	fr. महा-बाहु *m. sg. voc.*
1	तस्मात्	therefore	fr. तस्मात् *in.*
3	यस्य इन्द्रियाणि	the one whose senses [are]	fr. यद् *prn. m. sg. gen.*; इन्द्रिय *n. pl. nom.*
6	इन्द्रिय-अर्थेभ्यः	from the sense pursuits	fr. इन्द्रिय-अर्थ *m. pl. abl.* (**2.7:**)
4	सर्वशः	completely	fr. सर्वशस् *in.*
5	निगृहीतानि [निगृहीतुम् अर्ह्यन्ते इत्यर्थः]	withdrawn [i.e., are able to be withdrawn]	fr. निगृहीत *pp. of* नि + √ग्रह् *a. n. pl. nom.* (**6.6:**)
7	तस्य प्रज्ञा	that one has wisdom	fr. तद् *prn. m. sg. gen.*; प्रज्ञा *f. sg. nom.*
8	प्रतिष्ठिता	[that] is firm	fr. प्रतिष्ठिता *pp. of* प्रति + √स्था *a. f. sg. nom.* (**6.6: & 2.101:**)

या निशा सर्वभूतानां तस्यां जागर्ति संयमी। यस्यां जाग्रति भूतानि सा निशा पश्यतो मुनेः॥६९॥

(या निशा सर्वभूतानां, तस्यां जागर्ति संयमी। यस्यां जाग्रति भूतानि, सा निशा पश्यतः मुनेः॥)

या सर्व-भूतानां निशा [इव], तस्यां संयमी [मुनिः] जागर्ति। यस्यां भूतानि जाग्रति, सा [सद्-वस्तु] पश्यतः मुनेः निशा [इव]। (**2.69**)

What is [like] night for all beings, in that the [wise who is] disciplined is awake. In what [it is that] beings are awake to, that is [like] night for the wise one who sees clearly [i.e., the wise are awake to सत्, reality, and others are only awake to what they believe is reality, but is असत्, unreal].

1	या	what [the truth, विद्या]	fr. यद् *prn. f. sg. nom.* (**4.11:**)
3	सर्व-भूतानां	for all beings	fr. सर्व-भूत *pp. of* √भू *n. pl. gen.*
2	निशा [इव]	is [like] night	fr. निशा *f. sg. nom.*
4	तस्यां	in that	fr. तद् *prn. f. sg. loc.*
5	संयमी [मुनिः]	the [wise one who is] disciplined	fr. संयमिन् *a. m. sg. nom.*
6	जागर्ति	is awake	fr. √जागृ *2.P. pr. 3rd sg.*
7	यस्यां	in what [the untruth, अविद्या]	fr. यद् *prn. f. sg. loc.*
8	भूतानि	beings	fr. भूत *pp. of* √भू *n. pl. nom.*
9	जाग्रति	are awake	fr. √जागृ *2.P. pr. 3rd pl.* (**5.19.10:**)

10	सा	that	fr. तद् *prn. f. sg. nom.* (**4.6:**)
13	[सद्-वस्तु] पश्यतः	who sees clearly [the real]	fr. पश्यत् *pr. pt. of* √दृश् *1.P. a. m. sg. gen.* (**5.15.6:**)
12	मुनेः	for the wise one	fr. मुनि *m. sg. gen.*
11	निशा [इव]	[is] [like] night	fr. निशा *f. sg. nom.*

आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं समुद्रमापः प्रविशन्ति यद्वत्।
तद्वत्कामा यं प्रविशन्ति सर्वे स शान्तिमाप्नोति न कामकामी॥७०॥

(आपूर्यमाणम् अचलप्रतिष्ठं, समुद्रम् आपः प्रविशन्ति यद्वत्। तद्वत् कामाः यं प्रविशन्ति सर्वे, सः शान्तिम् आप्नोति न कामकामी॥)

यद्वत् आपः आपूर्यमाणम् [स्वरूपतः] अ-चल-प्रतिष्ठं समुद्रं प्रविशन्ति, तद्वत् सर्वे कामाः यं प्रविशन्ति — सः शान्तिम् आप्नोति, न काम-कामी। (**2.70**) Like the full and unmoved ocean into which the waters [their source being the ocean] enter [yet whose nature is unaffected by their variations], the one whom all objects of desire enter [yet remains the same in nature]—that one gains peace. Not [so] the one who requires/anticipates these objects [like a small pond requires its streams].

1	यद्वत्	like	fr. यद्वत् *in.*
5	आपः	the waters	fr. अप् *f. pl. nom.* (**3.16:**)
2	आपूर्यमाणम्	being completely filled, the full	fr. आपूर्यमाण *pr. ps. pt. of* आ + √पॄ *a. m. sg. acc.* (**5.37.4:**)
3	अ-चल-प्रतिष्ठं	[and] unmoved	fr. अचल-प्रतिष्ठ *a. m. sg. acc.*
4	समुद्रं	ocean [into which]	fr. समुद्र *m. sg. acc.*
6	प्रविशन्ति	enter	fr. प्र + √विश् *6.P. pr. 3rd pl.*
7	तद्वत्	similarly [remaining the same in nature]	fr. तद्वत् *in.*
9	सर्वे कामाः	all objects of desire	fr. सर्व *prn. a. m. pl. nom.* (**4.16.2:**); काम *m. pl. nom.*
8	यं	the one [into] whom	fr. यद् *prn. m. sg. acc.*
10	प्रविशन्ति	enter [without disturbing]	fr. प्र + √विश् *6.P. pr. 3rd pl.*
11	सः	that one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
13	शान्तिम्	peace	fr. शान्ति *f. sg. acc.*
12	आप्नोति	gains	fr. √आप् *5.P. pr. 3rd sg.*
14	न	not	fr. न *in.*
16	काम-	objects [of desire]	
15	-कामी	the one who requires/anticipates	fr. काम-कामिन् *a. m. sg. nom.*

विहाय कामान्यः सर्वान्पुमांश्चरति निःस्पृहः। निर्ममो निरहङ्कारः स शान्तिमधिगच्छति॥७१॥

(विहाय कामान् यः सर्वान्, पुमान् चरति निःस्पृहः। निर्ममः निरहङ्कारः, सः शान्तिम् अधिगच्छति॥)

सर्वान् कामान् विहाय, यः पुमान् निः-स्पृहः निर्-ममः निर्-अहङ्-कारः चरति, सः शान्तिम् अधिगच्छति। (**2.71**) Giving up all [binding] desires [i.e., requirements/anticipations], the person who moves about free from longing, free from [the judgment] "this is mine" and free from [the judgment] "I [am only this much]"—that [person] attains peace.

2	सर्वान् कामान्	all [binding] desires	fr. सर्व *prn. a. m. pl. acc.* (**4.16.2:**); काम *m. pl. acc.*
1	विहाय	giving up	fr. विहाय *in. pt. of* वि + √हा
3	यः पुमान्	the person who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*; पुमंस् *m. sg. nom.* (**3.26:**)
5	निः-स्पृहः	free from longing	fr. निस्-स्पृह *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **.28:**)
6	निर्-ममः	free from [the judgment] "this is mine"	fr. निस्-ममस् *a. m. sg. nom.* (**2.29:**)
7	निर्-अहङ्-कारः	free from [the judgment] "I [am only this much]"	fr. निस्-अहङ्कार *a. m. sg. nom.* (**2.29:**)
4	चरति	moves about	fr. √चर् *1.P. pr. 3rd sg.*
8	सः	that [person]	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
10	शान्तिम्	peace	fr. शान्ति *f. sg. acc.*
9	अधिगच्छति	attains	fr. अधि + √गम् *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.6:**)

एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति। स्थित्वास्यामन्तकालेऽपि ब्रह्मनिर्वाणमृच्छति॥७२॥

(एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ, न एनां प्राप्य विमुह्यति। स्थित्वा अस्याम् अन्तकाले अपि, ब्रह्मनिर्वाणम् ऋच्छति॥)

एषा ब्राह्मी (=ब्रह्मणि अधिष्ठिता) स्थितिः, पार्थ। प्राप्य एनां, न विमुह्यति। अन्त-काले अपि अस्यां स्थित्वा ब्रह्म-निर्वाणम् ऋच्छति। (**2.72**) This is being firm in/as ब्रह्मन् (reality, सत्), O अर्जुन. Attaining this, one is not [any longer] deluded. Being firm in this, even just at the moment of death, one attains liberation in/as ब्रह्मन्.

1	एषा	this	fr. एतद् *prn. f. sg. nom.* (**4.7:**)
3	ब्राह्मी (=ब्रह्मणि अधिष्ठिता)	in/as ब्रह्मन् (reality, सत्)	fr. ब्राह्मी *a. f. sg. nom.*
2	स्थितिः	[is] being firm	fr. स्थिति *f. sg. nom.*
4	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
5	प्राप्य एनां	attaining this [reality]	fr. प्राप्य *in. pt. of* प्र + √आप्; एनद् *prn. f. sg. acc.* (**4.10:**)
6	न विमुह्यति	one is not [any longer] deluded	fr. न *in.*; वि + √मुह् *4.P. pr. 3rd sg.*
11	अन्त-	of the end [i.e., death]	
10	-काले	at the moment	fr. अन्त-काल *m. sg. loc.*
9	अपि	even [just]	fr. अपि *in.*
8	अस्यां	in this [reality]	fr. इदम् *prn. f. sg. loc.* (**4.8:**)
7	स्थित्वा	being firm	fr. स्थित्वा *in. pt. of* √स्था (**6.9:** & **6.6:**)

14 ब्रह्म-	in/as ब्रह्मन् (reality)	
13 -निर्वाणम्	liberation	fr. ब्रह्म-निर्वाण *n. sg. acc.*
12 ऋच्छति	one goes to, one attains	fr. √ऋ *6.P. pr. 3rd sg.* (**5.17.3:**)

ओं तत्सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे साङ्ख्ययोगो नाम द्वितीयोऽध्यायः॥२॥

(ओं तद् सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे साङ्ख्ययोगः नाम द्वितीयः अध्यायः॥)

ओं तद् सत्। इति श्रीमद्-भगवद्-गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्म-विद्यायां योग-शास्त्रे श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवादे साङ्ख्य-योगः नाम द्वितीयः अध्यायः। (**2**)

ओं (ब्रह्मन्, the witness of all) is that [only] reality. Thus ends the second chapter, called "The Topic of Knowledge," of the [eighteen chapters of] *Songs of the Glorious Lord*, which is [looked upon as] उपनिषद् [and whose teaching is] in [the form of] a dialogue between श्री कृष्ण and अर्जुन, [the subject matter being] a knowledge of ब्रह्मन् and योग.

1 ओं	ओम् (ब्रह्मन्, the witness of all,)	fr. ओम् *in.*
2 तद् सत्	[is] that [only] reality	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; सत् *n. sg. nom.*
3 इति	(quote-end quote), thus ends	fr. इति *in.*
10 श्रीमद्-	of the venerable, the glorious	
11 -भगवद्-	one having [limitless] glories, Lord	
9 -गीतासु	in [i.e., of] songs	fr. श्रीमत्-भगवत्-गीता *f. pl. loc.* (**2.43:**)
12 उपनिषत्सु	[which are/is looked upon as] उपनिषद्, sacred scripture	fr. उपनिषद् *f. pl. loc.* (**6.24:**)
17 ब्रह्म-	of ब्रह्मन् (reality/सत्)	
16 -विद्यायां	[and] a knowledge	fr. ब्रह्म-विद्या *f. sg. loc.*
18 योग-शास्त्रे	[and instruction of] योग (means, discipline, etc.)	fr. योग-शास्त्र *n. sg. loc.*
14 श्री-कृष्ण-	between Lord कृष्ण	
15 -अर्जुन-	and अर्जुन	
13 -संवादे	in [the form of] a dialogue	fr. श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवाद *n. sg. loc.* (**2.7:**)
8 साङ्ख्य-	of knowledge	
7 -योगः	the topic	fr. साङ्ख्य-योग *a. m. sg. nom.*
6 नाम	by the name, called	fr. नाम *in.*
4 द्वितीयः	the second	fr. द्वितीय *ordinal a. m. sg. nom.*
5 अध्यायः	chapter	fr. अध्याय *m. sg. nom.*

अथ तृतीयोऽध्यायः

अर्जुन उवाच।

ज्यायसी चेत्कर्मणस्ते मता बुद्धिर्जनार्दन। तत्किं कर्मणि घोरे मां नियोजयसि केशव॥१॥

(अर्जुनः उवाच। ज्यायसी चेद् कर्मणः ते, मता बुद्धिः जनार्दन। तद् किं कर्मणि घोरे मां, नियोजयसि केशव॥)

अर्जुनः उवाच। जन-अर्दन, कर्मणः चेद् ज्यायसी बुद्धिः ते (=तव) मता, तद् किं घोरे कर्मणि मां नियोजयसि, केशव। **(3.1)**

अर्जुन said: O कृष्ण, if it is Your contention that knowledge is better than action, then why do You compel me into [this] gruesome action, O कृष्ण?

1	अर्जुनः उवाच	अर्जुन said	fr. अर्जुन *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	जन-अर्दन	(कृष्ण) O One Who is Prayed to by People	fr. जन-अर्दन *m. sg. voc.*
8	कर्मणः	than action	fr. कर्मन् *n. sg. abl.* (**3.22.c:** & **2.92:**)
3	चेद्	if	fr. चेद् *in.*
7	ज्यायसी	[is] better	fr. ज्यायसी *cpv. a. f. sg. nom.* (**6.25:** & **3.9:**)
6	बुद्धिः	knowledge	fr. बुद्धि *f. sg. nom.*
4	ते (=तव)	by You, [it is] Your	fr. त्वम् *prn. sg. gen.* (**7.12:**)
5	मता	[is] considered, contention [that]	fr. मता *pp. of* √मन् *a. f. sg. nom.* (**6.6:**)
9	तद्	then	fr. तद् *in.*
10	किं	why?	fr. किम् *interrogative pcl. in.* (**6.20:**)
12	घोरे कर्मणि	into [this] gruesome action	fr. घोर *a. n. sg. loc.*; कर्मन् *n. sg. loc.* (**3.22.c:** & **2.92:**)
11	मां नियोजयसि	do You compel me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; नि + √युज् *P. cs. ps. pr. 2nd sg.* (**5.40:**)
<u>13</u>	केशव	(कृष्ण) O Destroyer of the Demon केशिन्	fr. केशव *m. sg. voc.*

व्यामिश्रेणेव वाक्येन बुद्धिं मोहयसीव मे। तदेकं वद निश्चित्य येन श्रेयोऽहमाप्नुयाम्॥२॥

(व्यामिश्रेण इव वाक्येन, बुद्धिं मोहयसि इव मे। तद् एकं वद निश्चित्य, येन श्रेयः अहम् आप्नुयाम्॥)

व्यामिश्रेण इव वाक्येन मे बुद्धिं मोहयसि इव। तद् एकं निश्चित्य वद, येन अहं श्रेयः आप्नुयाम्। **(3.2)**

With apparently contradictory words, You seem to confuse my mind. Please decide on just one and tell [me] that [one] by which I may gain श्रेयस् (complete freedom).

1	व्यामिश्रेण इव	with apparently contradictory	fr. व्यामिश्र *a. n. sg. inst.*; इव *in.*
2	वाक्येन	word(s)	fr. वाक्य *n. sg. inst.*
4	मे बुद्धिं	my mind	fr. अहम् *prn. sg. gen.*; बुद्धि *f. sg. acc.*
3	मोहयसि इव	You seem to confuse	fr. √मुह् *P. cs. ps. pr. 2nd sg.* (**5.40:**); इव *in.*

8	तद्	that [one]	fr. तद् *prn. n. sg. acc.*
6	एकं	[just] one	fr. एक *num. a. n. sg. acc.*
5	निश्चित्य	[please] decide on	fr. निश्चित्य *in. pt. of* निस् + √चि (**2.24:** & **.27:**)
7	वद	[and] please tell	fr. √वद् *1.P. impv. 2nd sg.*
9	येन	by which	fr. यद् *prn. n. sg. inst.*
10	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
12	श्रेयः	श्रेयस् (complete freedom)	fr. श्रेयस् *cpv. n. sg. acc.* (**6.25:** & **3.14:**)
11	आप्नुयाम्	may gain	fr. √आप् *5.P. pot. 1st sg.*

श्रीभगवानुवाच।
लोकेऽस्मिन्द्विविधा निष्ठा पुरा प्रोक्ता मयानघ। ज्ञानयोगेन साङ्ख्यानां कर्मयोगेन योगिनाम्॥ ३॥
(श्रीभगवान् उवाच। लोके अस्मिन् द्विविधा निष्ठा, पुरा प्रोक्ता मया अनघ। ज्ञानयोगेन साङ्ख्यानां, कर्मयोगेन योगिनाम्॥)
श्री-भगवान् उवाच। अन्-अघ, अस्मिन् लोके पुरा मया द्वि-विधा निष्ठा प्रोक्ता, ज्ञान-योगेन साङ्ख्यानां कर्म-योगेन योगिनाम्। **(3.3)**
The Lord said: O अर्जुन, long ago in this world I taught [in the उपनिषद्-s] two different lifestyles—[one] through ज्ञान-योग (the means that is knowledge) for those dedicated to knowledge [and the other] through कर्म-योग (the means that is duty) for योगिन्-s [i.e., those dedicated to duty as a means].

1	श्री-भगवान् उवाच	the Lord said	fr. श्री-भगवत् *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	अन्-अघ	(अर्जुन) O One Without Vice	fr. अनघ *m. sg. voc.*
4	अस्मिन् लोके	in this world	fr. इदम् *prn. m. sg. loc.*; लोक *m. sg. loc.*
3	पुरा	long ago	fr. पुरा *in.*
5	मया	by me, I	fr. अहम् *prn. sg. inst.* (**7.7:**)
7	द्वि-विधा	two different	fr. द्वि-विध *a. f. sg. nom.*
8	निष्ठा	lifestyles	fr. निष्ठा *f. sg. nom.*
6	प्रोक्ता	taught	fr. प्रोक्ता *pp. of* प्र + √वच् *pt. f. sg. nom.* (**6.6:** & **2.3.a:** & **2.80:**)
10	ज्ञान-	that is knowledge	
9	-योगेन	through the means	fr. ज्ञान-योग *m. sg. inst.*
11	साङ्ख्यानां	for those dedicated to knowledge	fr. साङ्ख्य *m. pl. gen.*
13	कर्म-	that is duty	
12	-योगेन	through the means	fr. कर्म-योग *m. sg. inst.*
14	योगिनाम्	for those dedicated to [duty as] a means	fr. योगिन् *m. pl. gen.*

न कर्मणामनारम्भान्नैष्कर्म्यं पुरुषोऽश्नुते। न च सन्न्यसनादेव सिद्धिं समधिगच्छति॥ ४॥

(न कर्मणाम् अनारम्भात्, नैष्कर्म्यं पुरुषः अश्नुते। न च सन्न्यसनात् एव, सिद्धिं समधिगच्छति॥)

पुरुषः कर्मणाम् अन्-आरम्भात् नैष्कर्म्यं न अश्नुते, सन्न्यसनात् एव च सिद्धिं न समधिगच्छति। (**3.4**)

A person does not gain actionlessness [i.e., complete freedom] by not undertaking action, nor does one gain [this] success [i.e., complete freedom] merely by renunciation [i.e., taking the vow of सन्न्यास].

1	पुरुषः	a person	fr. पुरुष *m. sg. nom.*
5	कर्मणाम्	[of] action	fr. कर्मन् *n. pl. gen.* (**3.22.c:** & **2.92:**)
4	अन्-आरम्भात्	by not undertaking	fr. अनारम्भ *m. sg. abl.* (**7.11.1:**)
3	नैष्कर्म्यं	actionlessness [i.e., complete freedom]	fr. नैष्कर्म्य *n. sg. acc.*
2	न अश्नुते	does not gain	fr. न *in.*; √अश् *5.Ā. pr. 3rd sg.*
8	सन्न्यसनात् एव च	merely by renunciation [i.e., taking the vow of सन्न्यास]	fr. सन्न्यसन *n. sg. abl.*; एव *in.*; च *in.*
7	सिद्धिं	[this] success [i.e., complete freedom]	fr. सिद्धि *f. sg. acc.*
6	न समधिगच्छति	nor does one gain	fr. न *in.*; सम् + अधि + √गम् *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.6:**)

न हि कश्चित्क्षणमपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृत्। कार्यते ह्यवशः कर्म सर्वः प्रकृतिजैर्गुणैः॥ ५॥

(न हि कश्चिद् क्षणम् अपि, जातु तिष्ठति अकर्मकृत्। कार्यते हि अवशः कर्म, सर्वः प्रकृतिजैः गुणैः॥)

न हि (=यस्मात्) कश्-चिद् क्षणम् अपि जातु अ-कर्म-कृत् तिष्ठति। सर्वः हि (=यस्मात्) अ-वशः प्रकृति-जैः गुणैः कर्म कार्यते। (**3.5**) —Because nobody ever remains, even for a second, without performing action. —Because everybody, being helpless, is made to perform action by the [modifications of the] three गुण-s (constituent principles of the universe) born of प्रकृति (nature).

1	न हि कश्-चिद्	because nobody	fr. न *in.*; हि *in.*; क-चिद् *prn. cmpd. m. sg. nom.*
4	क्षणम् अपि	even for a second	fr. क्षणम् *in.*; अपि *in.*
2	जातु	ever	fr. जातु *in.*
5	अ-कर्म-कृत्	without performing action	fr. अकर्म-कृत् *a. m. sg. nom.* (**6.24.2:**)
3	तिष्ठति	remains	fr. √स्था *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.4:**)
6	सर्वः हि (=यस्मात्)	because everybody	fr. सर्व *prn. a. m. sg. nom.* (**4.16.2:**); हि *in.*
7	अ-वशः	being helpless	fr. अवश *a. m. sg. nom.*
10	प्रकृति-जैः	born of प्रकृति (nature)	fr. प्रकृति-ज *a. m. pl. inst.* (**6.24.3:**)
9	गुणैः	by the [modifications of the] three गुण-s	fr. गुण *m. pl. inst.*
8	कर्म कार्यते	is made to perform action	fr. कर्मन् *n. sg. acc.* (**3.22:**); √कृ *cs. ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.7:**)

कर्मेन्द्रियाणि संयम्य य आस्ते मनसा स्मरन्। इन्द्रियार्थान्विमूढात्मा मिथ्याचारः स उच्यते॥६॥

(कर्मेन्द्रियाणि संयम्य, यः आस्ते मनसा स्मरन्। इन्द्रियार्थान् विमूढात्मा, मिथ्याचारः सः उच्यते॥)

यः कर्म-इन्द्रियाणि संयम्य मनसा इन्द्रिय-अर्थान् स्मरन् आस्ते, सः विमूढ-आत्मा मिथ्या-आचारः उच्यते। (**3.6**)

The one who sits restraining the organs of action, [yet] contemplating the sense objects with the mind—that one is called one whose mind is deluded and whose conduct is useless. [Such is the predicament of a renunciate not prepared for a contemplative lifestyle.]

1	यः	the one who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
4	कर्म-इन्द्रियाणि	the organs of action	fr. कर्म-इन्द्रिय *n. pl. acc.*
3	संयम्य	restraining	fr. संयम्य *in. pt. of* सम् + √यम् (**6.9:** & **2.54:**)
7	मनसा	with the mind	fr. मनस् *n. sg. inst.* (**3.6:**)
6	इन्द्रिय-अर्थान्	the sense objects	fr. इन्द्रिय-अर्थ *m. pl. acc.*
5	स्मरन्	[yet] contemplating	fr. स्मरत् *pr. pt. of* √स्मृ *a. m. sg. nom.* (**6.4:**) (**7.7.1:**)
2	आस्ते	sits	fr. √आस् *2.Ā. pr. 3rd sg.*
8	सः	that one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
11	विमूढ-	is deluded	
10	-आत्मा	[one] whose mind	fr. विमूढ-आत्मन् *a. m. sg. nom.*
13	मिथ्या-	is useless	
12	-आचारः	[and] whose conduct	fr. मिथ्या-आचार *a. m. sg. nom.*
9	उच्यते	is called	fr. √वच् *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.6:** & **2.3.a:**)

यस्त्विन्द्रियाणि मनसा नियम्यारभतेऽर्जुन। कर्मेन्द्रियैः कर्मयोगमसक्तः स विशिष्यते॥७॥

(यः तु इन्द्रियाणि मनसा, नियम्य आरभते अर्जुन। कर्मेन्द्रियैः कर्मयोगम्, असक्तः सः विशिष्यते॥)

अर्जुन, यः तु इन्द्रियाणि मनसा नियम्य अ-सक्तः कर्म-इन्द्रियैः कर्म-योगम् आरभते, सः विशिष्यते। (**3.7**)

However, O अर्जुन, the one who rules the senses with the mind, is unattached [i.e., not anticipating results], who through the organs of action undertakes action as a योग (means for preparing for knowledge)—that one is better [than the deluded of useless conduct].

2	अर्जुन	O अर्जुन	fr. अर्जुन *m. sg. voc.*
1	यः तु	however the one who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*; तु *in.*
4	इन्द्रियाणि	the senses	fr. इन्द्रिय *n. pl. acc.*
5	मनसा	with the mind	fr. मनस् *n. sg. inst.* (**3.6:**)
3	नियम्य	rules	fr. नियम्य *in. pt. of* नि + √यम् (**6.9:**)

6	अ-सक्तः	is unattached	fr. असक्त *pp. of* √सज् *a. m. sg. nom.* (**6.6:** & **2.81:**)
7	कर्म-इन्द्रियैः	through the organs of action	fr. कर्म-इन्द्रिय *n. pl. inst.*
9	कर्म-योगम्	action as a योग	fr. कर्म-योग *m. sg. acc.*
8	आरभते	[who] undertakes	fr. आ + √रभ् *1.Ā. pr. 3rd sg.*
10	सः	that one	fr. तद् *prn.m. sg. nom.*
11	विशिष्यते	is better	fr. वि + √शिष् *ps. pr. 3rd sg.*

नियतं कुरु कर्म त्वं कर्म ज्यायो ह्यकर्मणः। शरीरयात्रापि च ते न प्रसिद्ध्येदकर्मणः॥८॥

(नियतं कुरु कर्म त्वं, कर्म ज्यायः हि अकर्मणः। शरीरयात्रा अपि च ते, न प्रसिद्ध्येत् अकर्मणः॥)

त्वं नियतं कर्म कुरु, कर्म हि अ-कर्मणः ज्यायः, अ-कर्मणः च ते शरीर-यात्रा अपि न प्रसिद्ध्येत्। (**3.8**) You [अर्जुन, personally] should do your enjoined duty [rather than do nothing or try to take to a contemplative life of सन्यास], since duty is superior to inaction and, through inaction, even the maintenance of your body would be impossible.

1	त्वं	you [Arjuna – personally]	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*
3	नियतं कर्म	[your] enjoined duty	fr. नियत *pp. of.* नि + √यम् *n. sg. acc.* (**6.6:**); कर्मन् *n. sg. acc.*
2	कुरु	should do	fr. √कृ *8.P. impv. 2nd sg.* (**5.22.1:**)
4	कर्म हि	since duty	fr. कर्मन् *n. sg. nom.* (**3.22:**); हि *in*.
6	अ-कर्मणः	to inaction	fr. अकर्मन् *n. sg. abl.* (**7.11.2.a:**)
5	ज्यायः	[is] superior	fr. ज्यायस् *cpv. a. n. sg. nom.* (**6.25:** & **3.14:**)
7	अ-कर्मणः च	and through inaction	fr. अकर्मन् *n. sg. abl.* (**7.11.1:**); च *in.*
9	ते शरीर-यात्रा	the maintenance of your body	fr. त्वम् *prn. sg. gen.*; शरीर-यात्रा *f. sg. nom.*
8	अपि	even	fr. अपि *in.*
10	न प्रसिद्ध्येत्	would be impossible	fr. न *in.*; प्र + √सिध् *4.P. pot. 3rd sg.*

यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मबन्धनः। तदर्थं कर्म कौन्तेय मुक्तसङ्गः समाचर॥९॥

(यज्ञार्थात् कर्मणः अन्यत्र, लोकः अयं कर्मबन्धनः। तदर्थं कर्म कौन्तेय, मुक्तसङ्गः समाचर॥)

यज्ञ-अर्थात् कर्मणः अन्यत्र अयं लोकः कर्म-बन्धनः। कौन्तेय, मुक्त-सङ्गः तद्-अर्थं कर्म समाचर। (**3.9**)
A person (लोक) is one whose actions bind, apart from duty/action [performed] as a यज्ञ (act of worship). O अर्जुन, free from attachment [to the results of action], perform action for the sake of that [यज्ञ].

4	यज्ञ-अर्थात्	[performed] as a यज्ञ, for the sake of यज्ञ	fr. यज्ञ-अर्थ *m. sg. abl.*
3	कर्मणः अन्यत्र	apart from duty/action	fr. कर्मन् *n. sg. abl.* (**2.92:**); अन्यत्र *in.* (**6.19:**)
1	अयं लोकः	a person [is]	fr. इदम् *prn. m. sg. nom.*; लोक *m. sg. nom.*
2	कर्म-बन्धनः	one whose actions bind	fr. कर्म-बन्धन *a. m. sg. nom.*

5	कौन्तेय	(अर्जुन) O Son of कुन्ती	fr. कौन्तेय *m. sg. voc.*
6	मुक्त-सङ्गः	free from attachment	fr. मुक्त-सङ्ग *a. m. sg. nom.*
8	तद्-अर्थं	for the sake of that [यज्ञ]	fr. तद्-अर्थम् *in.* (**2.24:** & **.43:** & **.32:**)
7	कर्म समाचर	perform action	fr. कर्मन् *n. sg. acc.*; सम् + आ + √चर् *1.P. impv. 2nd sg.*

सहयज्ञाः प्रजाः सृष्ट्वा पुरोवाच प्रजापतिः। अनेन प्रसविष्यध्वमेष वोऽस्त्विष्टकामधुक्॥१०॥

(सहयज्ञाः प्रजाः सृष्ट्वा, पुरा उवाच प्रजापतिः। अनेन प्रसविष्यध्वम्, एषः वः अस्तु इष्टकामधुक्॥)

पुरा प्रजा-पतिः सह-यज्ञाः प्रजाः सृष्ट्वा उवाच — अनेन प्रसविष्यध्वम्, एषः वः इष्ट-काम-धुक् अस्तु। (**3.10**)

In the beginning, the Lord of the universe manifested the people along with यज्ञ (worship) and said [through the वेद-s], "With this [यज्ञ] may all of you multiply. Let this [यज्ञ] be what yields all your desired results."

1	पुरा	in the beginning	fr. पुरा *in.*
2	प्रजा-पतिः	the Lord of the universe	fr. प्रजा-पति *m. sg. nom.*
5	सह-	along with	
6	-यज्ञाः	यज्ञ (worship)	fr. सह-यज्ञ *a. f. pl. acc.* (**6.39:**)
4	प्रजाः	the people	fr. प्रजा *f. pl. acc.* (**6.24.3:**)
3	सृष्ट्वा	manifested	fr. सृष्ट्वा *in. pt. of* √सृज् (**2.81:** & **.88:**)
7	उवाच	[and] said	fr. √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
8	अनेन	with this [यज्ञ]	fr. इदम् *prn. m. sg. inst.*
9	प्रसविष्यध्वम्	may all of you multiply	fr. प्र + √सु *Ā. fut. impv. 2nd sg.* (**5.33:**)
11	एषः	this [यज्ञ]	fr. एतद् *prn. m. sg. nom.*
13	वः	your	fr. त्वम् *prn. pl. gen.*
14	इष्ट-काम-	[all] desired results	
12	-धुक्	what yields	fr. इष्ट-काम-दुक् *f. sg. nom.* (**6.24:** & **3.6.m:**)
10	अस्तु	let be	fr. √अस् *2.P. impv. 3rd sg.* (**5.10.3:**)

देवान्भावयतानेन ते देवा भावयन्तु वः। परस्परं भावयन्तः श्रेयः परमवाप्स्यथ॥११॥

(देवान् भावयत अनेन, ते देवाः भावयन्तु वः। परस्परं भावयन्तः, श्रेयः परम् अवाप्स्यथ॥)

देवान् अनेन भावयत, ते देवाः वः भावयन्तु, परस्-परं भावयन्तः परं श्रेयः अवाप्स्यथ। (**3.11**)

Support the deities [i.e., the Lord viewed through all the various aspects of nature] with this [यज्ञ]. May those deities support all of you. Supporting one another, all of you will attain limitless श्रेयस् [i.e., complete freedom, or heaven—if this is your ultimate goal].

2	देवान्	the deities [i.e., the forces of nature viewed as the Lord]	fr. देव *m. pl. acc.*
3	अनेन	with this [यज्ञ]	fr. इदम् *prn. m. sg. inst.*
1	भावयत	support	fr. √भू *P. cs. impv. 2nd pl.* (**5.40:**)
5	ते देवाः	[may] those deities	fr. तद् *prn. m. pl. nom.*; देव *m. pl. nom.*
6	वः	all of you	fr. त्वम् *prn. pl. acc.*
4	भावयन्तु	[may] support	fr. √भू *P. cs. impv. 3rd pl.* (**5.40:**)
8	परस्-परं	one another	fr. पर-स्-परम् *prn. a. m. sg. acc.* (**2.24:** & **.26:**)
7	भावयन्तः	supporting	fr. भावयत् *pr. pt. of cs.* √भू *pt. m. pl. nom.* (**5.40:**)
10	परं श्रेयः	limitless श्रेयस् [i.e., complete freedom]	fr. पर *prn. a. n. sg. acc.*; श्रेयस् *cpv. n. sg. acc.* (**6.25:** & **3.14:**)
9	अवाप्स्यथ	all of you will attain	fr. अव + √आप् *P. fut. 2nd pl.*

इष्टान्भोगान्हि वो देवा दास्यन्ते यज्ञभाविताः। तैर्दत्तानप्रदायैभ्यो यो भुङ्क्ते स्तेन एव सः॥१२॥

(इष्टान् भोगान् हि वः देवाः, दास्यन्ते यज्ञभाविताः। तैः दत्तान् अप्रदाय एभ्यः, यः भुङ्क्ते स्तेनः एव सः॥)

यज्ञ-भाविताः देवाः वः इष्टान् भोगान् हि दास्यन्ते। यः तैः दत्तान् एभ्यः अ-प्रदाय भुङ्क्ते, सः स्तेनः एव। (**3.12**)

Supported through यज्ञ, the deities will give to all of you desired objects indeed. One who consumes [the objects] given by those [deities, the forces of nature] without offering to these [deities] is but a thief.

1	यज्ञ-भाविताः	supported through यज्ञ	fr. यज्ञ-भावित *a. m. pl. nom.*
2	देवाः	the deities	fr. देव *m. pl. nom.*
4	वः	to all of you	fr. त्वम् *prn. pl. dat.*
5	इष्टान्	desired	fr. इष्ट *pp. of* √इष् *a. m. pl. acc.* (**2.88:**)
6	भोगान् हि	objects indeed	fr. भोग *m. pl. acc.*; हि *in.*
3	दास्यन्ते	will give	fr. √दा *Ā. fut. 3rd pl.*

8	यः	who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
11	तैः	by those [deities, the forces of nature]	fr. तद् *prn. m. pl. inst.*
10	दत्तान्	[the objects] given	fr. दत्त *pp. of* √दा *a. m. pl. acc.* (**6.6:** *irreg.*)
13	एभ्यः	to these [deities]	fr. इदम् *prn. m. pl. dat.*
12	अ-प्रदाय	without offering	fr. अप्रदाय *in. pt. of* प्र + √दा (**6.9:**)
9	भुङ्क्ते	consumes	fr. √भुज् *7.Ā. pr. 3rd sg.* (**2.81:**)
7	सः	the one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
<u>14</u>	स्तेनः एव	[is] but a thief	fr. स्तेन *m. sg. nom.*; एव *in.*

यज्ञशिष्टाशिनः सन्तो मुच्यन्ते सर्वकिल्बिषैः। भुञ्जते ते त्वघं पापा ये पचन्त्यात्मकारणात्॥१३॥

(यज्ञशिष्टाशिनः सन्तः, मुच्यन्ते सर्वकिल्बिषैः। भुञ्जते ते तु अघं पापाः, ये पचन्ति आत्मकारणात्॥)

यज्ञ-शिष्ट-अशिनः सन्तः सर्व-किल्बिषैः मुच्यन्ते। ये तु आत्म-कारणात् पचन्ति, ते पापाः अघं भुञ्जते। (**3.13**)

Those who eat the food left after first offering to the Lord are freed from all transgressions; whereas those who cook only for themselves, those sinners, eat sin [i.e., karmic demerit].

3	यज्ञ-शिष्ट-	left after यज्ञ [i.e., first offering to the Lord]	
2	-अशिनः	who eat the food	fr. यज्ञ-शिष्ट-अशिन् *a. m. pl. nom.*
1	सन्तः	being [those]	fr. सत् *pr. pt. of* √अस् *pt. m. pl. nom.* (**6.4:** & **5.19.4:**)
5	सर्व-किल्बिषैः	from all transgressions	fr. सर्व-किल्बिष *n. pl. inst.* (**7.9.11:**)
4	मुच्यन्ते	are freed	fr. √मुच् *ps. pr. 3rd pl.*
6	ये तु	whereas those who	fr. यद् *prn. m. pl. nom.*; तु *in.*
8	आत्म-कारणात्	[only] for themselves	fr. आत्म-कारण *n. sg. abl.* (**4.14:**)
7	पचन्ति	cook	fr. √पच् *1.P. pr. 3rd pl.*
9	ते पापाः	those sinners	fr. तद् *prn. m. pl. nom.*; पाप *m. pl. nom.*
11	अघं	sin [i.e., karmic demerit]	fr. अघ *n. sg. acc.*
<u>10</u>	भुञ्जते	eat	fr. √भुज् *7.Ā . pr. 3rd pl.* (**5.3:** & **5.6.b:**)

अन्नाद्भवन्ति भूतानि पर्जन्यादन्नसम्भवः। यज्ञाद्भवति पर्जन्यो यज्ञः कर्मसमुद्भवः॥१४॥

(अन्नात् भवन्ति भूतानि, पर्जन्यात् अन्नसम्भवः। यज्ञात् भवति पर्जन्यः, यज्ञः कर्मसमुद्भवः॥)

अन्नात् भूतानि भवन्ति। पर्जन्यात् अन्न-सम्भवः। यज्ञात् पर्जन्यः भवति। कर्म-समुद्भवः यज्ञः। (**3.14**)

[All] creatures are born from food. Food is born from rain. Rain is born from यज्ञ [i.e., the karmic result of यज्ञ]. [That] यज्ञ is born from कर्मन् (action—ritual, prayer, duty, etc.).

3	अन्नात्	from food	fr. अन्न *n. sg. abl.*
1	भूतानि	[all] creatures	fr. भूत *pp. of* √भू *n. pl. nom.*
2	भवन्ति	are born	fr. √भू *1.P. pr. 3rd pl.*
5	पर्जन्यात्	from rain	fr. पर्जन्य *m. sg. abl.*
4	अन्न-सम्भवः	the birth of food [is], food is born	fr. अन्न-सम्भव *m. sg. nom.*
8	यज्ञात्	from यज्ञ [i.e., the karmic result of यज्ञ]	fr. यज्ञ *m. sg. abl.*
6	पर्जन्यः	rain	fr. पर्जन्य *m. sg. nom.*
7	भवति	is born	fr. √भू *1.P. pr. 3rd sg.*
10	कर्म-समुद्भवः	[is] born from कर्मन् (action – ritual, prayer, duty, etc.)	fr. कर्म-समुद्भव *a. m. sg. nom.*
9	यज्ञः	[that] यज्ञ	fr. यज्ञ *m. sg. nom.*

कर्म ब्रह्मोद्भवं विद्धि ब्रह्माक्षरसमुद्भवम्। तस्मात्सर्वगतं ब्रह्म नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठितम्॥१५॥

(कर्म ब्रह्मोद्भवं विद्धि, ब्रह्म अक्षरसमुद्भवम्। तस्मात् सर्वगतं ब्रह्म, नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठितम्॥)

कर्म ब्रह्म-उद्भवं विद्धि, ब्रह्म (=वेद-शास्त्रम्) अ-क्षर-समुद्भवं [विद्धि]। तस्मात् सर्व-गतं ब्रह्म, नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठितम्। (**3.15**)

Know [that] कर्मन् is born from ब्रह्मन् (वेद), and the वेद comes from the imperishable [Lord]. Therefore [being given by the all-knowing Lord for all humankind], the वेद is all encompassing and is ever established in यज्ञ.

2	कर्म	कर्मन्	fr. कर्मन् *n. sg. acc.*
3	ब्रह्म-उद्भवं	is born from ब्रह्मन् (वेद)	fr. ब्रह्म-उद्भव *a. n. sg. acc.*
1	विद्धि	know [that]	fr. √विद् *2.P. impv. 2nd sg.* (**5.6.a:**)
4	ब्रह्म	[and] the Veda	fr. ब्रह्मन् *n. sg. acc.*
5	अ-क्षर-समुद्भवं	comes from the imperishable [Lord]	fr. अक्षर-समुद्भव *a. n. sg. acc.*

6	तस्मात्	therefore	fr. तस्मात् *in.*
8	सर्व-गतं	[is] all-encompassing	fr. सर्व-गत *a. n. sg. nom.*
7	ब्रह्म	the Veda	fr. ब्रह्मन् *n. sg. nom.*
10	नित्यं	ever	fr. नित्यम् *in.*
11	यज्ञे	in यज्ञ	fr. यज्ञ *m. sg. loc.*
9	प्रतिष्ठितम्	[and] is established	fr. प्रतिष्ठित *pp. of* प्रति + √स्था *pt. n. sg. nom.* (**6.6:** & **2.101:**)

एवं प्रवर्तितं चक्रं नानुवर्तयतीह यः। अघायुरिन्द्रियारामो मोघं पार्थ स जीवति॥१६॥

(एवं प्रवर्तितं चक्रं, न अनुवर्तयति इह यः। अघायुः इन्द्रियारामः, मोघं पार्थ सः जीवति॥)

पार्थ, यः एवं प्रवर्तितं चक्रम् इह न अनुवर्तयति, अघ-आयुः इन्द्रिय-आरामः [च], सः मोघं जीवति। (**3.16**)

O अर्जुन, the one who does not cause [oneself] to follow in this life the [cosmic] wheel thus set in motion, whose life is [thus mostly of] karmic demerit, and whose pleasure is through the senses—[then] that one lives in vain.

1	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
2	यः	the one who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
6	एवं प्रवर्तितं	thus set in motion	fr. एवम् *in.*; प्रवर्तित *pp. of* प्र + *cs.* √वृत् *a. n. sg. acc.* (**6.6:**)
5	चक्रम्	the [cosmic] wheel	fr. चक्र *n. sg. acc.*
4	इह	in this life	fr. इह *in.*
3	न अनुवर्तयति	does not cause [oneself] to follow	fr. न *in.*; अनु + √वृत् *P. cs. pr. 3rd sg.* (**5.40:**)
8	अघ-	[thus mostly] of karmic demerit	
7	-आयुः	whose life is	fr. अघ-आयुस् *a. m. sg. nom.*
10	इन्द्रिय-	is through the senses	
9	-आरामः [च]	[and] whose pleasure	fr. इन्द्रिय-आराम *a. m. sg. nom.*
11	सः	[then] that one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
13	मोघं	in vain	fr. मोघम् *in.*
12	जीवति	lives	fr. √जीव् *1.P. pr. 3rd sg.*

यस्त्वात्मरतिरेव स्यादात्मतृप्तश्च मानवः। आत्मन्येव च सन्तुष्टस्तस्य कार्यं न विद्यते॥१७॥

(यः तु आत्मरतिः एव स्यात्, आत्मतृप्तः च मानवः। आत्मनि एव च सन्तुष्टः, तस्य कार्यं न विद्यते॥)

यः तु मानवः आत्म-रतिः एव, आत्म-तृप्तः च, आत्मनि एव च सन्तुष्टः स्यात्, तस्य कार्यं न विद्यते। **(3.17)**

—Whereas, the person who would [find] pleasure within the self alone, be satisfied with the self, and be contented in the self alone, [then] that one has nothing [yet] to be done.

1	यः तु मानवः	whereas the person who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*; तु *in.*; मानव *m. sg. nom.*
3	आत्म-रतिः एव	[find] pleasure within oneself alone	fr. आत्म-रति *m. sg. nom.*; एव *in.*
4	आत्म-तृप्तः च	be satisfied with oneself	fr. आत्म-तृप्त *a. m. sg. nom.*; च *in.*
6	आत्मनि एव	in oneself alone	fr. आत्मन् *m. sg. loc.*; एव *in.*
5	च सन्तुष्टः	and be contented	fr. च *in.*; सन्तुष्ट *pp. of* सम् + √तुष् *a. m. sg. nom.* (**2.88:** & **.55:**)
2	स्यात्	would	fr. √अस् *2.P. pot. 3rd sg.* (**5.19.4:**)
7	तस्य	[then] that one has	fr. तद् *prn. m. sg. gen.*
9	कार्यं	[yet] to be done	fr. कार्य *pot. ps. pt. of* √कृ *a. n. sg. nom.* (**6.8:**)
8	न विद्यते	nothing	fr. न *in.*; √विद् *ps. pr. 3rd sg.* (**7.12.1.a:**)

नैव तस्य कृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्चन। न चास्य सर्वभूतेषु कश्चिदर्थव्यपाश्रयः॥१८॥

(न एव तस्य कृतेन अर्थः, न अकृतेन इह कश्चन। न च अस्य सर्वभूतेषु, कश्चिद् अर्थव्यपाश्रयः॥)

तस्य इह न एव कश्-चन अर्थः कृतेन, न अ-कृतेन [वा]। न च अस्य सर्व-भूतेषु कश्-चिद् अर्थ-व्यपाश्रयः। **(3.18)**

For that [person] in this world, there is, indeed, no goal by doing, nor by not doing. Nor for that one is there any dependence for [any] thing toward any being.

1	तस्य	for that [person]	fr. तद् *prn. m. sg. gen.*
2	इह	in this world	fr. इह *in.*
3	न एव कश्-चन	there is indeed no	fr. न *in.*; एव *in.*; क-चन *prn. cmpd. m. sg. nom.* (**4.20:**)
4	अर्थः	goal	fr. अर्थ *m. sg. nom.*
5	कृतेन	by doing	fr. कृत *pp. of* √कृ *pt. n. sg. inst.*
6	न अ-कृतेन [वा]	nor by not doing	fr. न *in.*; अकृत *pp. of* √कृ *pt. n. sg. inst.*
7	न च अस्य	nor for that one	fr. न *in.*; च *in.*; इदम् *prn. m. sg. gen.*
10	सर्व-भूतेषु	towards any being	fr. सर्व-भूत *n. pl. loc.*
8	कश्-चिद्	[is there] any	fr. क-चिद् *prn. cmpd. m. sg. nom.* (**4.20:** & **2.27:**)
9	अर्थ-व्यपाश्रयः	dependence for [any] thing	fr. अर्थ-व्यपाश्रय *m. sg. nom.*

तस्मादसक्तः सततं कार्यं कर्म समाचर। असक्तो ह्याचरन्कर्म परमाप्नोति पूरुषः॥१९॥

(तस्मात् असक्तः सततं, कार्यं कर्म समाचर। असक्तः हि आचरन् कर्म, परम् आप्नोति पूरुषः॥)

तस्मात् अ-सक्तः कार्यं कर्म सततं समाचर, अ-सक्तः हि (=यस्मात्) पूरुषः कर्म आचरन् परम् आप्नोति। (**3.19**)

Therefore, unattached, please always perform what is to be done, because the person who is unattached [in attitude, then eventually in knowledge, while] performing action attains the limitless.

1	तस्मात्	therefore	fr. तस्मात् *in.*
2	अ-सक्तः	unattached	fr. असक्त *pp. of* √सज् *a. m. sg. nom.* (**6.6:** & **2.81:**)
5	कार्यं कर्म	what is to be done	fr. कार्य *pot. ps. pt. of* √कृ *a. n. sg. acc.* (**6.8:**); कर्मन् *n. sg. acc.*
4	सततं	always	fr. स-ततम् *in.*
3	समाचर	you please perform	fr. सम् + आ √चर् *1.P. impv. 2nd sg.*
8	अ-सक्तः	who is unattached	fr. असक्त *pp. of* √सज् *a. m. sg. nom.* (**6.6:** & **2.81:**)
6	हि (=यस्मात्)	because	fr. हि *in.*
7	पूरुषः	the person	fr. पुरुष *m. sg. nom.*
9	कर्म आचरन्	[while] performing action	fr. कर्मन् *n. sg. acc.*; आचरत् *pr. pt. of* आ + √चर् *pt. m. sg. nom.*
11	परम्	the limitless	fr. पर *prn. a. n. sg. acc.* (**4.16.3:**)
10	आप्नोति	attains	fr. √आप् *5.P. pr. 3rd sg.* (**5.3:**)

कर्मणैव हि संसिद्धिमास्थिता जनकादयः। लोकसङ्ग्रहमेवापि सम्पश्यन्कर्तुमर्हसि॥२०॥

(कर्मणा एव हि संसिद्धिम्, आस्थिताः जनकादयः। लोकसङ्ग्रहम् एव अपि, सम्पश्यन् कर्तुम् अर्हसि॥)

कर्मणा [सह] एव हि जनक-आदयः संसिद्धिम् आस्थिताः। लोक-सङ्ग्रहम् एव सम्पश्यन् अपि कर्तुम् अर्हसि। (**3.20**)

Indeed, [along] with performing [their] duties, [King] जनक and others attained complete freedom. Even considering just the rallying of the people [to the path of धर्म], you ought to act.

2	कर्मणा [सह]	[along] with [performing] [their] duties	fr. कर्मन् *n. sg. inst.* (**7.9.9:**)
1	एव हि	indeed	fr. एव *in.*; हि *in.*
3	जनक-	[King] जनक	
4	-आदयः	etcetera, and others	fr. जनक-आदि *a. m. pl. nom.* (**6.39:**)
6	संसिद्धिम्	complete freedom	fr. संसिद्धि *f. sg. acc.* (**2.54:**)
5	आस्थिताः	attained	fr. आस्थित *pp. of* आ + √स्था *pt. m. pl. nom.* (**6.6:**)

10	लोक-	of the people [to the path of धर्म]	
9	-सङ्ग्रहम्	the rallying	fr. लोक-सङ्ग्रह *m. sg. acc.*
7	एव सम्पश्यन्	even considering	fr. एव *in.*; सम्पश्यत् *pr. pt. of* सम् + √दृश् *pt. m. sg. nom.* (**5.15.6:**)
8	अपि	just	fr. अपि *in.*
11	कर्तुम् अर्हसि	you ought to act	fr. कर्तुम् *inf. of* √कृ *in.*; √अर्ह् *1.P. pr. 2nd sg.* (**7.20.1:**)

यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः। स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते॥ २१॥
(यद् यद् आचरति श्रेष्ठः, तद् तद् एव इतरः जनः। सः यद् प्रमाणं कुरुते, लोकः तद् अनुवर्तते॥)
यद् यद् श्रेष्ठः आचरति तद् तद् एव इतरः जनः [आचरति]। यद् प्रमाणं सः कुरुते, तद् लोकः अनुवर्तते। (**3.21**)
Whatever an important person follows, that alone the other people [follow]. The example which that one sets, that the people follow.

1	यद् यद्	whatever	fr. यद् *prn. n. sg. nom.* (**7.6.B.2.e:**)
2	श्रेष्ठः	an important person	fr. श्रेष्ठ *spv. m. sg. nom.* (**6.25:**)
3	आचरति	follows	fr. आ + √चर् *1.P. pr. 3rd sg.*
4	तद् तद् एव	that alone	fr. तद् *prn. n. sg. nom.* (**7.6.B.2.e:**); एव *in.*
5	इतरः जनः	the other people [follow]	fr. इतर *prn. a. m. sg. nom.* (**4.16.1:**); जन *m. sg. nom.*
6	यद् प्रमाणं	which example	fr. यद् *prn. n. sg. acc.*; प्रमाण *n. sg. acc.*
7	सः	that one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
8	कुरुते	sets	fr. √कृ *8.Ā. pr. 3rd sg.* (**5.22.1:**)
9	तद्	that	fr. तद् *prn. n. sg. acc.*
10	लोकः	the people	fr. लोक *m. sg. nom.*
11	अनुवर्तते	follow	fr. अनु + √वृत् *1.Ā. pr. 3rd sg.*

न मे पार्थास्ति कर्तव्यं त्रिषु लोकेषु किञ्चन। नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्त एव च कर्मणि॥ २२॥
(न मे पार्थ अस्ति कर्तव्यं, त्रिषु लोकेषु किञ्चन। न अनवाप्तम् अवाप्तव्यं, वर्ते एव च कर्मणि॥)
पार्थ, मे त्रिषु लोकेषु न किञ्-चन कर्तव्यम् अस्ति, न [किञ्-चन] अवाप्तव्यम् अन्-अवाप्तम्, कर्मणि एव च वर्ते। (**3.22**)
O अर्जुन, for me [as an individual who has this knowledge] there is nothing in the three worlds (earth, sky, and heaven) that must be done, nothing to be attained that has not been attained, [yet] I indeed engage in action.

1	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
2	मे	for me	fr. अहम् *prn. sg. gen.*
5	त्रिषु लोकेषु	in the three worlds (earth, sky, and heaven)	fr. त्रि *num. a. m. pl. loc.* (**4.25:**); लोक *m. pl. loc.*
4	न किञ्-चन	nothing	fr. न *in.*; क-चन *prn. n. sg. nom.* (**4.20:** & **2.55:**)
6	कर्तव्यम्	that must be done	fr. कर्तव्य *pot. ps. pt. of* √कृ *a. n. sg. nom.* (**6.8:**)
3	अस्ति	there is	fr. √अस् *2.P. pr.* 3rd *sg.*
7	न [किञ्-चन]	nothing	fr. न *in.*
8	अवाप्तव्यम्	to be attained	fr. अवाप्तव्य *pot. ps. pt. of* अव + √आप् *a. n. sg. nom.*
9	अन्-अवाप्तम्	that has not been attained	fr. अनवाप्त *pp. of* अव + √आप् *a. n. sg. nom.*
11	कर्मणि	in action	fr. कर्मन् *n. sg. loc.*
10	एव च वर्ते	[yet] I indeed engage	fr. एव *in.*; च *in.*; √वृत् *1.Ā. pr.* 1st *sg.* (**5.5:**)

यदि ह्यहं न वर्तेयं जातु कर्मण्यतन्द्रितः। मम वर्त्मानुवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः॥२३॥

(यदि हि अहं न वर्तेयं, जातु कर्मणि अतन्द्रितः। मम वर्त्म अनुवर्तन्ते, मनुष्याः पार्थ सर्वशः॥)

पार्थ, यदि हि अहम् अ-तन्द्रितः कर्मणि जातु न वर्तेयं, मनुष्याः मम वर्त्म सर्वशः अनुवर्तन्ते। (**3.23**)

O अर्जुन, if indeed I [as कृष्ण, leader of द्वारका, thus an important person] were ever to not engage in action unwearied, [then] the people [would] follow my path in every way [including into lazy inaction].

1	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
2	यदि हि	if indeed	fr. यदि *in.*; हि *in.*
3	अहम्	I [as कृष्ण, king of द्वारका]	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
6	अ-तन्द्रितः	unwearied	fr. अ-तन्द्रित *pp. of den.* √तन्द्रय *a. m. sg. nom.* (**5.43:** & **6.6:**)
5	कर्मणि	in action	fr. कर्मन् *n. sg. loc.*
4	जातु न वर्तेयं	were ever to not engage	fr. जातु *in.*; न *in.*; √वृत् *1.P. pot.* 1st *sg.*
7	मनुष्याः	[then] the people	fr. मनुष्य *m. pl. nom.*
9	मम वर्त्म	my path	fr. अहम् *prn. sg. gen.*; वर्त्मन् *n. sg. acc.*
10	सर्वशः	in every way	fr. सर्वशस् *in.* (**6.19:**)
8	अनुवर्तन्ते	[would] follow	fr. अनु + √वृत् *1.Ā. pr.* 3rd *pl.* (**7.21.3:**)

उत्सीदेयुरिमे लोका न कुर्यां कर्म चेदहम्। सङ्करस्य च कर्ता स्यामुपहन्यामिमाः प्रजाः॥ २४॥

(उत्सीदेयुः इमे लोकाः, न कुर्यां कर्म चेद् अहम्। सङ्करस्य च कर्ता स्याम्, उपहन्याम् इमाः प्रजाः॥)

अहं चेद् कर्म न कुर्याम् इमे लोकाः उत्सीदेयुः। सङ्करस्य कर्ता स्याम्, इमाः प्रजाः च उपहन्याम्। (**3.24**)

If I were not to perform action, these people would perish. I would become the author of [social] confusion, and I would [thus] destroy these people.

1	अहं चेद्	if I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; चेद् *in.*
2	कर्म न कुर्याम्	were not to perform action	fr. कर्मन् *n. sg. acc.*; न *in.*; √कृ *8.P. pot.* 1st *sg.*
3	इमे लोकाः	these people	fr. इदम् *prn. m. pl. nom.*; लोक *m. pl. nom.*
4	उत्सीदेयुः	would perish	fr. उद् + √सद् *1.P. pot.* 3rd *pl.* (**5.15.3:** & **2.24:**)
7	सङ्करस्य	of [social] confusion	fr. सङ्कर *m. sg. gen.*
6	कर्ता	the author	fr. कर्तृ *m. sg. nom.* (**3.38:**)
5	स्याम्	I would become	fr. √अस् *2.P. pot.* 1st *sg.* (**5.19.4:**)
9	इमाः प्रजाः	these people	fr. इदम् *prn. f. pl. acc.*; प्रज *f. pl. acc.*
8	च उपहन्याम्	and I would [thus] destroy	fr. च *in.*; उप + √हन् *2.P. pot.* 1st *sg.*

सक्ताः कर्मण्यविद्वांसो यथा कुर्वन्ति भारत। कुर्याद्विद्वांस्तथासक्तश्चिकीर्षुर्लोकसङ्ग्रहम्॥ २५॥

(सक्ताः कर्मणि अविद्वांसः, यथा कुर्वन्ति भारत। कुर्यात् विद्वान् तथा असक्तः, चिकीर्षुः लोकसङ्ग्रहम्॥)

भारत, कर्मणि सक्ताः अ-विद्वांसः यथा कुर्वन्ति, लोक-सङ्ग्रहं चिकीर्षुः अ-सक्तः विद्वान् तथा कुर्यात्। (**3.25**) O अर्जुन, as [dedicatedly as] the unwise, who are bound to [the results of] action, engage in action, [so] the wise—unattached [i.e., not requiring/anticipating results] and desirous for rallying the people [to धर्म]—would likewise engage in action.

1	भारत	(अर्जुन) O Descendant of Emperor भरत, (Brilliant) Son of India	fr. भारत *m. sg. voc.*
5	कर्मणि	to [the results of] action	fr. कर्मन् *n. sg. loc.*
4	सक्ताः	who are bound	fr. सक्त *pp. of* √सज् *a. m. pl. nom.* (**6.6:** & **2.81:**)
3	अ-विद्वांसः	the unwise	fr. अविद्वस् *redup. perf. pt. of* √विद् *a. m. pl. nom.* (**5.28:** & **6.4:** & **3.19:**)
2	यथा	as	fr. यथा *in.* (**6.19:**)
6	कुर्वन्ति	engage in action	fr. √कृ *8.P. pr.* 3rd *pl.* (**5.22.1:** & **2.67:**)
10	लोक-सङ्ग्रहं	for rallying the people [to धर्म]	fr. लोक-सङ्ग्रह *m. sg. acc.* (**7.8.4:**)
9	चिकीर्षुः	[and] desirous	fr. चिकीर्षुः *a. m. sg. nom.* (**5.41:**)
8	अ-सक्तः	unattached	fr. असक्त *pp. of* √सज् *a. m. sg. nom.* (**6.6:** & **2.81:**)
7	विद्वान्	[so] the wise	fr. विद्वस् *redup. perf. pt. of* √विद् *a. m. sg. nom.* (**5.28:** & **6.4:** & **3.19:**)
11	तथा कुर्यात्	would likewise engage in action	fr. तथा *in.* (**6.19:**); √कृ *8.P. pot.* 3rd *sg.*

न बुद्धिभेदं जनयेदज्ञानां कर्मसङ्गिनाम्। जोषयेत्सर्वकर्माणि विद्वान्युक्तः समाचरन्॥ २६॥

(न बुद्धिभेदं जनयेत्, अज्ञानां कर्मसङ्गिनाम्। जोषयेत् सर्वकर्माणि, विद्वान् युक्तः समाचरन्॥)

अ-ज्ञानां कर्म-सङ्गिनां बुद्धि-भेदं न जनयेत्, विद्वान् युक्तः सर्व-कर्माणि समाचरन् [तान् अविदुषः] जोषयेत्। (**3.26**)

One should not sow dissension in the understanding of the unwise who are bound to [the results of] action. The wise one, who is committed [to धर्म] and [to] performing all duties, should encourage [the others].

4	अ-ज्ञानां	of the unwise	fr. अ-ज्ञ *a. m. pl. gen.* (**6.24.1:**)
5	कर्म-सङ्गिनां	who are bound to [the results of] action	fr. कर्म-सङ्गिन् *a. m. pl. gen.*
3	बुद्धि-	in the understanding	
2	-भेदं	dissension	fr. बुद्धि-भेद *m. sg. acc.*
1	न जनयेत्	one should not sow	fr. न *in.*; √जन् *P. cs. pot. 3rd sg.* (**5.40:**)
6	विद्वान्	the wise one	fr. विद्वस् *redup. perf. pt. of* √विद् *a. m. sg. nom.* (**5.28:** & **6.4:** & **3.19:**)
7	युक्तः	who is committed [to धर्म]	fr. युक्त *pp. of* √युज् *a. m. sg. nom.* (**2.81:**)
9	सर्व-कर्माणि	all duties	fr. सर्व-कर्मन् *n. pl. acc.*
8	समाचरन्	[and] [himself or herself] performing	fr. समाचरत् *pr. pt. of* सम् + आ + √चर् *pt. m. sg. nom.*
10	जोषयेत्	should encourage [the others]	fr. √जुष् *P. cs. pot. 3rd sg.* (**5.40:**)

प्रकृतेः क्रियमाणानि गुणैः कर्माणि सर्वशः। अहङ्कारविमूढात्मा कर्ताहमिति मन्यते॥ २७॥

(प्रकृतेः क्रियमाणानि, गुणैः कर्माणि सर्वशः। अहङ्कारविमूढात्मा, कर्ता अहम् इति मन्यते॥)

प्रकृतेः गुणैः कर्माणि सर्वशः क्रियमाणानि। अहङ्-कार-विमूढ-आत्मा "अहं कर्ता" इति मन्यते। (**3.27**)

Actions are in all ways done by the गुण-s (constituent principles) of प्रकृति (nature). [But] one whose mind is confused—[in many and various ways] by a notion about "I"—thinks "I am the doer."

5	प्रकृतेः	of प्रकृति (nature)	fr. प्रकृति *f. sg. gen.*
4	गुणैः	by the गुण-s (constituent principles)	fr. गुण *m. pl. inst.*
1	कर्माणि	actions	fr. कर्मन् *n. pl. nom.*
3	सर्वशः	in all ways	fr. सर्वशस् *in.* (**6.19:**)
2	क्रियमाणानि	are done	fr. क्रियमाण *pr. ps. pt. of* √कृ *n. pl. nom.* (**6.5:** & **5.37.3:**)
7	अहङ्-कार-	by a notion about "I"	
6	-विमूढ-आत्मा	[but] one whose mind is confused	fr. अहम्-कार-विमूढ-आत्मन् *a. m. sg. nom.* (**2.55:** & **3.22:**)
9	अहं कर्ता इति	"I am the doer"	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; कर्तृ *m. sg. nom.*; इति *in.*
8	मन्यते	thinks	fr. √मन् *4.Ā. pr.3rd sg.*

तत्त्ववित्तु महाबाहो गुणकर्मविभागयोः। गुणा गुणेषु वर्तन्त इति मत्वा न सज्जते॥२८॥

(तत्त्वविद् तु महाबाहो, गुणकर्मविभागयोः। गुणाः गुणेषु वर्त्तन्ते, इति मत्वा न सज्जते॥)

महा-बाहो, गुण-कर्म-विभागयोः तत्त्व-विद् तु "गुणाः गुणेषु वर्त्तन्ते" इति मत्वा न सज्जते। (**3.28**)

—Whereas, O अर्जुन, the one who knows the truth of the distinction of the गुण-s [from "I"] and of [their] actions [from "I"], thinking, "the गुण-s [i.e., the body and mind] engage amongst the गुण-s [i.e., among the objects—physical and mental]"—that one is not bound.

2	महा-बाहो	(अर्जुन) O Mighty Armed One	fr. महा-बाहु *m. sg. voc.*
5	गुण-कर्म-	of the गुण-s [from "I"] and of [their] actions [from "I"]	
4	-विभागयोः	of the distinction	fr. गुण-कर्म-विभाग *m. du. gen.*
3	तत्त्व-विद्	the one who knows the truth	fr. तत्त्व-विद् *m. sg. nom.* (**6.24:** & **3.6:**)
1	तु	whereas	fr. तु *in.*
7	गुणाः	the गुण-s [i.e., the body and mind]	fr. गुण *m. pl. nom.*
9	गुणेषु	amongst the गुण-s [i.e., the objects – physical and mental]	fr. गुण *m. pl. loc.*
8	वर्त्तन्ते	engage	fr. √वृत् *1.Ā. pr.3rd pl.*
6	इति मत्वा	thinking [that]	fr. इति *in.* (**6.20:**); मत्वा *in. pt. of* √मन् (**6.9:** & **.6:**)
10	न सज्जते	[that one] is not bound	fr. न *in.*; √सञ्ज् *ps. pr. 3rd sg.* (*assimilation [back?] from Prākṛta*)

प्रकृतेर्गुणसम्मूढाः सज्जन्ते गुणकर्मसु। तानकृत्स्नविदो मन्दान्कृत्स्नविन्न विचालयेत्॥२९॥

(प्रकृतेः गुणसम्मूढाः, सज्जन्ते गुणकर्मसु। तान् अकृत्स्नविदः मन्दान्, कृत्स्नविद् न विचालयेत्॥)

प्रकृतेः गुण-सम्मूढाः गुण-कर्मसु सज्जन्ते। तान् अ-कृत्स्न-विदः मन्दान् कृत्स्न-विद् न विचालयेत्। (**3.29**) Those who confuse [themselves] with the गुण-s of nature are bound in the गुण-s and [their] actions. Lacking [this] discernment and of incomplete knowledge, they [are the ones that] one who has complete knowledge should not disturb.

2	प्रकृतेः	of nature	fr. प्रकृति *f. sg. gen.*
1	गुण-सम्मूढाः	those who confuse [themselves] with the गुण-s	fr. गुण-समूढ *a. m. pl. nom.*
4	गुण-कर्मसु	in the गुण-s and [their] actions	fr. गुण-कर्मन् *n. pl. loc.* (**5.28:**)
3	सज्जन्ते	are bound	fr. √सञ्ज् *ps. pr. 3rd pl.* (*assimilation [back?] from Prākṛta*)
7	तान्	they [are the ones that]	fr. तद् *prn. m. pl. acc.*
6	अ-कृत्स्न-विदः	[and] of incomplete knowledge	fr. अकृत्स्न-विद् *a.m. pl. acc.* (**6.24:** & **3.6:**)
5	मन्दान्	lacking [this] discernment	fr. मन्द *a. m. pl. acc.*
8	कृत्स्न-विद्	one who has complete knowledge	fr. कृत्स्न-विद् *a.m. sg. nom.*
9	न विचालयेत्	should not disturb	fr. न *in.*; वि + √चल् *P. cs. pot. 3rd sg.* (**5.40:**)

मयि सर्वाणि कर्माणि सन्न्यस्याध्यात्मचेतसा। निराशीर्निर्ममो भूत्वा युध्यस्व विगतज्वरः॥३०॥

(मयि सर्वाणि कर्माणि, सन्न्यस्य अध्यात्मचेतसा। निराशीः निर्ममः भूत्वा, युध्यस्व विगतज्वरः॥)

अधि-आत्म-चेतसा सर्वाणि कर्माणि मयि सन्न्यस्य निर्-आशीः निर्-ममः भूत्वा विगत-ज्वरः युध्यस्व। (**3.30**)

With a mind centered on oneself [as the Lord, as the reality], renouncing all action in Me [the Lord—as प्रकृति, nature, the cosmic order], being free from anticipations and free from [the judgment] "this is mine," and without anguish, [O अर्जुन] fight.

2	अधि-आत्म-	centered on oneself [as the Lord]	
1	-चेतसा	with a mind	fr. अध्यात्म-चेतस् *n. sg. inst.* (**3.6:**)
4	सर्वाणि कर्माणि	all action	fr. सर्व *prn. a. n. pl. acc.* (**4.16.2:**); कर्मन् *n. pl. acc.*
5	मयि	in Me [the Lord—as प्रकृति/nature, the cosmic order]	fr. अहम् *prn. sg. loc.*
3	सन्न्यस्य	renouncing	fr. सन्न्यस्य *in. pt. of* सम् + नि + √अस् (**6.9:** & **2.55:**)
7	निर्-आशीः	free from anticipations	fr. निस्-आशिस् *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **2.29:** & **6.36:** & **3.6.1:**)
8	निर्-ममः	[and] free from [the judgment] "this is mine"	fr. निस्-मम *a. m. sg. nom.* (**2.29:** & **3.9:**)
6	भूत्वा	being	fr. भूत्वा *in. pt. of* √भू (**6.9:**)
9	विगत-	[and] without	
10	-ज्वरः	anguish	fr. विगत-ज्वर *a. m. sg. nom.*
<u>11</u>	युध्यस्व	[O अर्जुन,] fight	fr. √युध् *4.Ā. impv. 2nd sg.*

ये मे मतमिदं नित्यमनुतिष्ठन्ति मानवाः। श्रद्धावन्तोऽनसूयन्तो मुच्यन्ते तेऽपि कर्मभिः॥३१॥

(ये मे मतम् इदं नित्यम्, अनुतिष्ठन्ति मानवाः। श्रद्धावन्तः अनसूयन्तः, मुच्यन्ते ते अपि कर्मभिः॥)

ये मानवाः श्रद्धावन्तः अन्-असूयन्तः मे इदं मतं नित्यम् अनुतिष्ठन्ति, ते अपि कर्मभिः मुच्यन्ते। (**3.31**)

Those people who have trust [in My teaching], who are not cynical and who constantly follow this, My teaching, they also [whether कर्म-योगिन्-s or सन्न्यासिन्-s] are freed from [the bond that is] कर्मन्.

1	ये मानवाः	those people who	fr. यद् *prn. m. pl. nom.*; मानव *m. pl. nom.*
2	श्रद्धावन्तः	have trust [in My teaching]	fr. श्रद्धावत् *a. m. pl. nom.* (**3.13:**)
3	अन्-असूयन्तः	who are not cynical	fr. अनसूयत् *pr. pt. of den.* √असूय *a. m. pl. nom.* (**5.43:** & **3.12:**)
6	मे इदं	this My	fr. अहम् *prn. sg. gen.*; इदम् *prn. n. sg. acc.*
7	मतं	teaching	fr. मत *pp. of* √मन् *n. sg. acc.* (**6.6:**)
5	नित्यम्	constantly	fr. नित्यम् *in.*
4	अनुतिष्ठन्ति	[and] [who] follow	fr. अनु + √स्था *1.P. pr. 3rd pl.* (**5.15.4:**)

8	ते अपि	they also	fr. तद् *prn. m. pl. nom.*; अपि *in.*
10	कर्मभिः	from [the bond that is] कर्मन्	fr. कर्मन् *n. pl. inst.* (**3.22:**)
9	मुच्यन्ते	are freed	fr. √मुच् *ps. pr. 3rd pl.*

ये त्वेतदभ्यसूयन्तो नानुतिष्ठन्ति मे मतम्। सर्वज्ञानविमूढांस्तान्विद्धि नष्टानचेतसः॥३२॥

(ये तु एतद् अभ्यसूयन्तः, न अनुतिष्ठन्ति मे मतम्। सर्वज्ञानविमूढान् तान्, विद्धि नष्टान् अचेतसः॥)

ये तु अभ्यसूयन्तः, मे एतद् मतं न अनुतिष्ठन्ति, तान् सर्व-ज्ञान-विमूढान् अ-चेतसः [च] नष्टान् विद्धि। (**3.32**)

—Whereas, those who are cynical, who do not follow this, My teaching, know them—who are [thus] variously confused in all [other areas of] knowledge [because they do not know who the "I" is] and lacking discernment—as lost.

1	ये तु	whereas those who	fr. यद् *prn. m. pl. nom.*; तु *in.*
2	अभ्यसूयन्तः	[are] cynical	fr. अभ्यसूयत् *pr. pt. of* अभि + *den.* √असूय *a. m. pl. nom.* (**5.43:** & **3.12:**)
4	मे एतद् मतं	this My teaching	fr. अहम् *prn. sg. gen.*; एतद् *prn. n. sg. acc.*; मत *n. sg. acc.*
3	न अनुतिष्ठन्ति	[who] do not follow	fr. न *in.*; अनु + √स्था *1.P. pr. 3rd pl.* (**5.15.4:**)
6	तान्	them	fr. तद् *prn. m. pl. acc.*
8	सर्व-ज्ञान-	in all [other areas of] knowledge	
7	-विमूढान्	who are [thus] variously confused	fr. सर्व-ज्ञान-विमूढ *a. m. pl. acc.*
9	अ-चेतसः [च]	[and] lacking discernment	fr. अचेतस् *a. m. pl. acc.* (**3.6:**)
10	नष्टान्	[as] lost	fr. नष्ट *pp. of* √नश् *a. m. pl. acc.* (**2.85:**)
5	विद्धि	know	fr. √विद् *2.P. impv. 2nd sg.* (**5.6.a:**) (**7.8.A.1:**)

सदृशं चेष्टते स्वस्याः प्रकृतेर्ज्ञानवानपि। प्रकृतिं यान्ति भूतानि निग्रहः किं करिष्यति॥३३॥

(सदृशं चेष्टते स्वस्याः, प्रकृतेः ज्ञानवान् अपि। प्रकृतिं यान्ति भूतानि, निग्रहः किं करिष्यति॥)

ज्ञानवान् अपि स्वस्याः प्रकृतेः स-दृशं चेष्टते। भूतानि प्रकृतिं यान्ति — निग्रहः किं करिष्यति। (**3.33**)

Even a wise person acts in keeping with his [or her] own nature. Creatures go [with their own] nature. What will [external behavioral] restraint accomplish?

1	ज्ञानवान् अपि	even a wise person	fr. ज्ञानवत् *a. m. sg. nom.* (**3.13.a:**); अपि *in.*
4	स्वस्याः	with his [or her] own	fr. स्व *prn. a. f. sg. abl.* (**4.15:** & **4.16.3:**)
5	प्रकृतेः	nature	fr. प्रकृति *f. sg. abl.*
3	स-दृशं	in keeping	fr. सदृशम् *in.* (**4.17.2: & 7.8.8:**)
2	चेष्टते	acts	fr. √चेष्ट् *1.Ā. pr. 3rd sg.*

6	भूतानि	creatures	fr. भूत *pp. of* √भू *n. pl. nom.*
7	प्रकृतिं यान्ति	go [with their own] nature	fr. प्रकृति *f. sg. acc.*; √या *2.P. pr. 3rd pl.* (**7.8.2:**)
9	निग्रहः	restraint	fr. निग्रह *m. sg. nom.*
8	किं	what?	fr. किम् *prn. n. sg. acc.*
10	करिष्यति	will accomplish	fr. √कृ *P. fut. 3rd sg.*

इन्द्रियस्येन्द्रियस्यार्थे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ। तयोर्न वशमागच्छेत्तौ ह्यस्य परिपन्थिनौ॥३४॥
(इन्द्रियस्य इन्द्रियस्य अर्थे, रागद्वेषौ व्यवस्थितौ। तयोः न वशम् आगच्छेत्, तौ हि अस्य परिपन्थिनौ॥)
इन्द्रियस्य इन्द्रियस्य अर्थे राग-द्वेषौ व्यवस्थितौ, तयोः वशं न आगच्छेत्, तौ हि (=यस्मात्) अस्य परिपन्थिनौ। (**3.34**)
राग and द्वेष (attraction and repulsion) are [naturally] there toward the object of each of the senses. One should not come under their control, because those [two] are one's enemies [not the object, nor the resulting, natural behavior].

5	इन्द्रियस्य इन्द्रियस्य	of each of the senses	fr. इन्द्रिय *n. sg. gen.* (**7.6.B.2.e:**)
4	अर्थे	towards the object	fr. अर्थ *m. sg. loc.*
1	राग-	attraction	
2	-द्वेषौ	and repulsion	fr. राग-द्वेष *m. du. nom.* (**6.40:**)
3	व्यवस्थितौ	are [naturally] there	fr. व्यवस्थित *pp. of* वि + अव + √स्था *pt. m. du. nom.* (**6.6:**)
7	तयोः वशं	[under] their control	fr. तद् *prn. m. du. gen.*; वश *m. sg. acc.*
6	न आगच्छेत्	one should not come	fr. न *in.*; आ + √गम् *1.P. pot. 3rd sg.* (**5.15.6:**)
8	तौ हि (=यस्मात्)	because those [two]	fr. तद् *prn. m. du. nom.*; हि *in.*
9	अस्य परिपन्थिनौ	[are] one's enemies	fr. इदम् *prn. m. sg. gen.*; परिपन्थिन् *a. m. du. nom.* (**3.21:**)

श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात्। स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः॥३५॥

(श्रेयान् स्वधर्मः विगुणः, परधर्मात् स्वनुष्ठितात्। स्वधर्मे निधनं श्रेयः, परधर्मः भयावहः॥)

सु-अनुष्ठितात् पर-धर्मात् स्व-धर्मः वि-गुणः [अपि] श्रेयान्। स्व-धर्मे निधनं श्रेयः, [यस्मात्] भय-आवहः पर-धर्मः। (**3.35**)

One's own duty, [though sometimes] lacking virtue, is better than a different duty, [even though] well performed [or more enjoyable]. Death in one's own duty is better, [as] a different duty brings fear [in the forms of conflict, regret, and retribution].

6	सु-	[even though] well [or more enjoyably]	
7	-अनुष्ठितात्	performed	fr. स्वनुष्ठित *pp. of* अनु + √स्था *a. m. sg. abl.* (**6.6:**) (**6.36:**)
5	पर-धर्मात्	than a different duty	fr. पर-धर्म *m. sg. abl.*
1	स्व-धर्मः	one's own duty	fr. स्व-धर्म *m. sg. nom.*
2	वि-	[though] [sometimes] lacking	
3	-गुणः [अपि]	virtue	fr. विगुण *a. m. sg. nom.* (**6.36:**)
4	श्रेयान्	[is] better	fr. श्रेयस् *cpv. a. m. sg. nom.* (**6.25:** & **3.14:**)
9	स्व-धर्मे	in one's own duty	fr. स्व-धर्म *m. sg. loc.*
8	निधनं	death	fr. निधन *n. sg. nom.*
10	श्रेयः	[is] better	fr. श्रेयस् *cpv. a. sg. nom.* (**6.25:** & **3.14:**)
13	भय-	fear	
12	-आवहः	brings	fr.भय-आवह *a. m. sg. nom.*
11	पर-धर्मः	[as] a different duty	fr. पर-धर्म *m. sg. nom.*

अर्जुन उवाच।

अथ केन प्रयुक्तोऽयं पापं चरति पूरुषः। अनिच्छन्नपि वार्ष्णेय बलादिव नियोजितः॥३६॥

(अर्जुनः उवाच। अथ केन प्रयुक्तः अयं, पापं चरति पूरुषः। अनिच्छन् अपि वार्ष्णेय, बलात् इव नियोजितः॥)

अर्जुनः उवाच। वार्ष्णेय, अथ केन प्रयुक्तः अयं पूरुषः अन्-इच्छन् अपि पापं चरति, बलात् इव नियोजितः। (**3.36**)

अर्जुन said: O कृष्ण, now what compels a person—even though not choosing—to commit prohibited acts, as if pushed by force?

1	अर्जुनः उवाच	अर्जुन said	fr. अर्जुन *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	वार्ष्णेय	(कृष्ण) O One From the वृष्णि Clan	fr. वार्ष्णेय *m. sg. voc.*

3	अथ	now	fr. अथ *in.* (**6.19:**)
4	केन प्रयुक्तः	compelled by what?	fr. किम् *prn. m. sg. inst.*; प्रयुक्त *pp. of* प्र + √युज् *pt. m. sg. nom.* (**2.81:**)
5	अयं पूरुषः	a person	fr. इदम् *prn. sg. nom.*; पुरुष *m. sg. nom.*
7	अन्-इच्छन्	not choosing	fr. अनिच्छत् *pr. pt. of* √इष् *pt. a. sg. nom.* (**5.17.3:**)
6	अपि	even though	fr. अपि *in.*
9	पापं	prohibited acts	fr. पाप *n. sg. acc.*
8	चरति	does commit	fr. √चर् *1.P. pr. 3rd sg.*
11	बलात्	by force	fr. बलात् *in.*
10	इव नियोजितः	as if pushed	fr. इव *in.*; नियोजित *pp. of* नि + *cs.* √युज् *pt. m. sg. nom.* (**6.6:**)

श्रीभगवानुवाच।

काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः। महाशनो महापाप्मा विद्ध्येनमिह वैरिणम्॥३७॥

(श्रीभगवान् उवाच। कामः एषः क्रोधः एषः, रजोगुणसमुद्भवः। महाशनः महापाप्मा, विद्धि एनम् इह वैरिणम्॥)

श्री-भगवान् उवाच। एषः कामः एषः क्रोधः [च]। [एषः] रजस्-गुण-समुद्भवः महा-अशनः महा-पाप्मा। इह एनं वैरिणं विद्धि। (**3.37**)

The Lord said: [That seeming force is] this काम (binding desire—whether positive or negative, empowered attraction or repulsion) [and when thwarted] this anger. It [काम] is born of the रजस् गुण, is a glutton, and accumulates a lot of karmic demerit. Know it to be the enemy here.

1	श्री-भगवान् उवाच	the Lord said	fr. श्री-भगवत् *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	एषः कामः	[that seeming force is] this काम	fr. एतद् *prn. m. sg. nom.*; काम *m. sg. nom.*
3	एषः क्रोधः	[and] [when thwarted] this anger	fr. एतद् *prn. m. sg. nom.*; क्रोध *m. sg. nom.*
5	रजस्-गुण-	of the रजस् गुण	
4	-समुद्भवः	[it is] born	fr. रजस्-गुण-समुद्भव *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **.33:**)
6	महा-अशनः	[is] a glutton	fr. महा-अशन *a. m. sg. nom.*
7	महा-पाप्मा	[and] accumulates a lot of karmic demerit	fr. महा-पाप्मन् *a. m. sg. nom.* (**3.22:**)
10	इह	here	fr. इह *in.* (**6.19:**)
9	एनं वैरिणं	it [to be] the enemy	fr. एतद् *prn. m. sg. acc.* (**4.10:**); वैरिन् *m. sg. nom.* (**3.15:** & **2.92:**)
8	विद्धि	know	fr. √विद् *1.P. impv. 2nd sg.* (**5.6.a:**) (**7.8.A.1:**)

धूमेनाव्रियते वह्निर्यथादर्शो मलेन च। यथोल्बेनावृतो गर्भस्तथा तेनेदमावृतम्॥३८॥

(धूमेन आव्रियते वह्निः, यथा आदर्शः मलेन च। यथा उल्बेन आवृतः गर्भः, तथा तेन इदम् आवृतम्॥)

यथा धूमेन वह्निः आव्रियते, [यथा] मलेन आदर्शः [आव्रियते], यथा च उल्बेन गर्भः आवृतः, तथा तेन इदम् [ज्ञानम्] आवृतम्। (**3.38**)

Like fire is covered by smoke, [like] a mirror [covered] by dirt, and like a fetus covered by the womb, similarly, by that [काम] this [knowledge] is covered. [And that covering is removed by the breath of teaching, by the action of धर्म, and by time, respectively.]

1	यथा	like	fr. यथा *in.* (**6.19:**)
4	धूमेन	by smoke	fr. धूम *m. sg. inst.*
2	वह्निः	fire	fr. वह्नि *m. sg. nom.*
3	आव्रियते	is covered	fr. आ + √वृ *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.3:**)
6	मलेन	by dirt	fr. मल *n. sg. inst.*
5	आदर्शः [आव्रियते]	[like] a mirror [covered]	fr. आदर्श *m. sg. nom.*
7	यथा च	and like	fr. यथा *in.* (**6.19:**); च *in.*
10	उल्बेन	by the womb	fr. उल्ब *n. sg. inst.*
8	गर्भः	a fetus	fr. गर्भ *m. sg. nom.*
9	आवृतः	covered	fr. आवृत *pp. of* आ + √वृ *pt. m. sg. nom.*
11	तथा	similarly	fr. तथा *in.* (**6.19:**)
12	तेन इदम् [ज्ञानम्]	by that [काम] this [knowledge]	fr. तद् *prn. m. sg. inst.*; इदम् *prn. n. sg. nom.*
13	आवृतम्	is covered	fr. आवृत *pp. of* आ + √वृ *pt. n. sg. nom.*

आवृतं ज्ञानमेतेन ज्ञानिनो नित्यवैरिणा। कामरूपेण कौन्तेय दुष्पूरेणानलेन च॥३९॥

(आवृतं ज्ञानम् एतेन, ज्ञानिनः नित्यवैरिणा। कामरूपेण कौन्तेय, दुष्पूरेण अनलेन च॥)

कौन्तेय, एतेन नित्य-वैरिणा काम-रूपेण दुष्-पूरेण अन्-अलेन च ज्ञानिनः ज्ञानम् आवृतम्। (**3.39**)

O अर्जुन, by this constant enemy in the form of binding desire, insatiable [like] fire, the knowledge of the [one who is yet to be] wise is covered.

1	कौन्तेय	(अर्जुन) O Son of कुन्ती	fr. कौन्तेय *m. sg. voc.*
2	एतेन	by this	fr. एतद् *prn. m. sg. inst.*
3	नित्य-वैरिणा	constant enemy	fr. नित्य-वैरिन् *a. m. sg. inst.* (**3.15: & 2.92:**)
5	काम-	of binding desire	
4	-रूपेण	in the form	fr. काम-रूप *a. m. sg. inst.*

6	दुष्-पूरेण	insatiable	fr. दुस्-पूर *a. m. sg. inst.* (दुष्◦ *before* क् प्) (**2.92:**)
7	अन्-अलेन च	[like] fire	fr. अनल *m. sg. inst.*; च *in.*
9	ज्ञानिनः	of the [one who is yet to be] wise	fr. ज्ञानिन् *a. m. sg. gen.* (**3.15:**)
8	ज्ञानम्	the knowledge	fr. ज्ञान *n. sg. nom.*
10	आवृतम्	is covered	fr. आवृत *pp. of* आ + √वृ *pt. n. sg. nom.*

इन्द्रियाणि मनो बुद्धिरस्याधिष्ठानमुच्यते। एतैर्विमोहयत्येष ज्ञानमावृत्य देहिनम्॥४०॥
(इन्द्रियाणि मनः बुद्धिः, अस्य अधिष्ठानम् उच्यते। एतैः विमोहयति एषः, ज्ञानम् आवृत्य देहिनम्॥)
अस्य अधिष्ठानम् इन्द्रियाणि मनः बुद्धिः [च] उच्यते। एषः [कामः] एतैः ज्ञानम् आवृत्य देहिनं विमोहयति। (**3.40**)
Its [काम-'s] abode is said to be the senses, the mind, and the intellect. Covering knowledge through [misdirecting] these, this [काम] deludes the individual [i.e., the one identified with one's body].

1	अस्य अधिष्ठानम्	its [काम-'s] abode	fr. इदम् *prn. m. sg. gen.*; अधिष्ठान *n. sg. nom.*
3	इन्द्रियाणि	the senses	fr. इन्द्रिय *n. pl. nom.*
4	मनः	the mind	fr. मनस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)
5	बुद्धिः	[and] the intellect	fr. बुद्धि *f. sg. nom.*
2	उच्यते	is said to be	fr. √वच् *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.6:** & **2.3.a:**) (**7.7.1:**)
8	एषः [कामः]	this [काम]	fr. एतद् *prn. m. sg. nom.*
7	एतैः	through [misdirecting] these	fr. एतद् *prn. n. pl. inst.* (**7.5.2.a:**)
6	ज्ञानम् आवृत्य	covering knowledge	fr. ज्ञान *n. sg. acc.*; आवृत्य *in. pt. of* आ + √वृ (**6.9:**)
10	देहिनं	the individual	fr. देहिन् *a. m. sg. acc.*
9	विमोहयति	deludes	fr. वि + √मुह् *P. cs. pr. 3rd sg.* (**5.40:**)

तस्मात्त्वमिन्द्रियाण्यादौ नियम्य भरतर्षभ। पाप्मानं प्रजहि ह्येनं ज्ञानविज्ञाननाशनम्॥ ४१॥

(तस्मात् त्वम् इन्द्रियाणि आदौ, नियम्य भरतर्षभ। पाप्मानं प्रजहि हि एनं, ज्ञानविज्ञाननाशनम्॥)

भरत-ऋषभ, तस्मात् त्वम् आदौ इन्द्रियाणि नियम्य, प्रजहि हि एनं पाप्मानं ज्ञान-विज्ञान-नाशनम्। (**3.41**)

Therefore, O अर्जुन, exercising authority over the senses at [their] source, please indeed destroy this sinful destroyer of knowledge and of the assimilation [of that knowledge].

2	भरत-ऋषभ	(अर्जुन) O Prominent Among the Descendants of भरत	fr. भरत-ऋषभ *m. sg. voc.*
1	तस्मात्	therefore	fr. तस्मात् *in.*
6	त्वम्	you	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*
5	आदौ	at [their] source	fr. आदि *m. sg. loc.* (**3.29.c:**)
4	इन्द्रियाणि	the senses	fr. इन्द्रिय *n. pl. acc.*
3	नियम्य	exercising authority over	fr. नियम्य *in. pt. of* नि + √यम् (**6.9:**)
7	प्रजहि हि	please indeed destroy	fr. प्र + √हन् *2.P. impv. 2nd sg.* (**5.19.5:** & **5.6.a:**); हि *in.*
8	एनं पाप्मानं	this sinful	fr. एनद् *prn. m. sg. acc.* (**4.10:**); पाप्मन् *a. m. sg. acc.* (**3.22:**)
10	ज्ञान-	of knowledge	
11	-विज्ञान-	and of the assimilation [of that knowledge]	
9	-नाशनम्	destroyer	fr. ज्ञान-विज्ञान-नाशन *a. m. sg. acc.*

इन्द्रियाणि पराण्याहुरिन्द्रियेभ्यः परं मनः। मनसस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परतस्तु सः॥ ४२॥

(इन्द्रियाणि पराणि आहुः, इन्द्रियेभ्यः परं मनः। मनसः तु परा बुद्धिः, यः बुद्धेः परतः तु सः॥)

[अर्थेभ्यः] पराणि इन्द्रियाणि, इन्द्रियेभ्यः परं मनः, मनसः तु परा बुद्धिः, यः तु बुद्धेः परतः सः [परः आत्मा] [इति] आहुः। (**3.42**)

They say that the senses are superior [to the body and all other objects], the mind is superior to the senses, the intellect is superior to the mind; whereas the one who is superior to the intellect is that [limitless self].

3	पराणि	are superior [to the body and all other objects]	fr. पर *prn. a. n. pl. nom.* (**4.16.3:**)
2	इन्द्रियाणि	the senses	fr. इन्द्रिय *n. pl. nom.*
6	इन्द्रियेभ्यः	to the senses	fr. इन्द्रिय *n. pl. abl.* (**7.11.2.a:**)
5	परं	[is] superior	fr. पर *prn. a. n. sg. nom.* (**4.16.3:**)
4	मनः	the mind	fr. मनस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)

9	मनसः तु	to the mind [whereas]	fr. मनस् *n. sg. abl.* (**3.6:**); तु *in.*
8	परा	is superior	fr. पर *prn. a. f. sg. nom.* (**4.16.3:**)
7	बुद्धिः	the intellect	fr. बुद्धि *f. sg. nom.*
10	यः तु	whereas the one who [is]	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*; तु *in.*
12	बुद्धेः	to the intellect	fr. बुद्धि *f. sg. abl.*
11	परतः	superior	fr. परतस् *in.* (**6.19:**)
13	सः [परः आत्मा]	[is] that [limitless self]	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
1	[इति] आहुः	they say [cf. कठोपनिषद् 1.3.10] [that]	fr. √अह् *P. perf. 3rd pl.* (**5.8.5:**)

एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्यात्मानमात्मना। जहि शत्रुं महाबाहो कामरूपं दुरासदम्॥४३॥

(एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा, संस्तभ्य आत्मानम् आत्मना। जहि शत्रुं महाबाहो, कामरूपं दुरासदम्॥)

महा-बाहो, एवं बुद्धेः परं [आत्मानं] बुद्ध्वा, आत्मानम् आत्मना संस्तभ्य, काम-रूपं दुर्-आसदं शत्रुं जहि। (**3.43**)

O अर्जुन, in this way [of] knowing [oneself] as superior to the intellect, steadying the one by the other one [steadying the senses by the mind, the mind by the intellect, and the intellect by self-knowledge], destroy the enemy in the form of काम, [otherwise so] difficult to get a fix on.

1	महा-बाहो	(अर्जुन) O Mighty Armed One	fr. महा-बाहु *m. sg. voc.*
2	एवं	in this way	fr. एवम् *in.* (**6.19:**)
5	बुद्धेः	to the intellect	fr. बुद्धि *f. sg. abl.*
4	परं	[oneself as] superior	fr. पर *prn. a. m. acc.* (**4.16.3:**)
3	बुद्ध्वा	knowing	fr. बुद्ध्वा *in. pt. of* √बुध् (**6.9: & 2.76:** & **2.78:**)
7	आत्मानम्	the one	fr. आत्मन् *reflex. prn. a. sg. acc.*
8	आत्मना	by the other one	fr. आत्मन् *reflex. prn. a. sg. inst.*
6	संस्तभ्य	steadying	fr. संस्तभ्य *in. pt. of* सम् + √स्तभ् (**6.9:** & **2.54:**)
11	काम-रूपं	in the form of काम	fr. काम-रूप *a. m. sg. acc.*
12	दुर्-	[otherwise so] difficult	
13	-आसदं	to get a fix on	fr. दुस्-आसद *a. m. sg. acc.* (**2.24:** & **.29:**)
10	शत्रुं	the enemy	fr. शत्रु *m. sg. acc.*
9	जहि	destroy	fr. √हन् *2.P. impv. 2nd sg.* (**5.19.5:** & **5.6.a:**)

ओं तत्सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मयोगो नाम तृतीयोऽध्यायः॥३॥

(ओं तद् सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मयोगः नाम तृतीयः अध्यायः॥)

ओं तद् सत्। इति श्रीमद्-भगवद्-गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्म-विद्यायां योग-शास्त्रे श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवादे कर्म-योगः नाम तृतीयः अध्यायः। (3)

ओं (ब्रह्मन्, the witness of all) is that [only] reality. Thus ends the third chapter, called "The Topic of Action," of the [eighteen chapters of] *Songs of the Glorious Lord*, which is [looked upon as] उपनिषद् [and whose teaching is] in [the form of] a dialogue between श्री कृष्ण and अर्जुन, [the subject matter being] a knowledge of ब्रह्मन् and योग.

1	ओं	ओम् (ब्रह्मन्, the witness of all,)	fr. ओम् *in.*
2	तद् सत्	[is] that [only] reality	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; सत् *n. sg. nom.*
3	इति	(quote-end quote), thus ends	fr. इति *in.*
10	श्रीमद्-	of the venerable, the glorious	
11	-भगवद्-	one having [limitless] glories, Lord	
9	-गीतासु	in [i.e., of] songs	fr. श्रीमत्-भगवत्-गीता *f. pl. loc.* (**2.43:**)
12	उपनिषत्सु	[which are/is looked upon as] उपनिषद्, sacred scripture	fr. उपनिषद् *f. pl. loc.* (**6.24:**)
17	ब्रह्म-	of ब्रह्मन् (reality/सत्)	
16	-विद्यायां	[and] a knowledge	fr. ब्रह्म-विद्या *f. sg. loc.*
18	योग-शास्त्रे	[and instruction of] योग (means, discipline, etc.)	fr. योग-शास्त्र *n. sg. loc.*
14	श्री-कृष्ण-	between Lord कृष्ण	
15	-अर्जुन-	and अर्जुन	
13	-संवादे	in [the form of] a dialogue	fr. श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवाद *n. sg. loc.*
8	कर्म-	of action	
7	-योगः	the topic	fr. कर्म-योग *a. m. sg. nom.*
6	नाम	by the name, called	fr. नाम *in.*
4	तृतीयः	the third	fr. तृतीय *ordinal a. m. sg. nom.*
5	अध्यायः	chapter	fr. अध्याय *m. sg. nom.*

अथ चतुर्थोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच।

इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययम्। विवस्वान्मनवे प्राह मनुरिक्ष्वाकवेऽब्रवीत्॥१॥

(श्रीभगवान् उवाच। इमं विवस्वते योगं, प्रोक्तवान् अहम् अव्ययम्। विवस्वान् मनवे प्राह, मनुः इक्ष्वाकवे अब्रवीत्॥)

श्री-भगवान् उवाच। अहं विवस्वते इमम् अ-व्ययं योगं प्रोक्तवान्। विवस्वान् मनवे प्राह। मनुः इक्ष्वाकवे अब्रवीत्। (**4.1**)

The Lord said: I taught this unchanging योग [i.e., ज्ञान-योग and कर्म-योग] to विवस्वत् (the sun deity—considered the progenitor of the solar-clan of rulers on earth). विवस्वत् taught [it to] मनु [the first human and first of the solar kings on earth in this कल्प, cycle]. मनु taught [it to] [his son] इक्ष्वाकु.

1	श्री-भगवान् उवाच	the Lord said	fr. श्री-भगवत् *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
6	विवस्वते	to विवस्वत् (the sun deity)	fr. विवस्वत् *m. sg. dat.* (**3.13:**) (**7.10.A.1:**)
4	इमम् अ-व्ययं	this unchanging	fr. इदम् *prn. m. sg. acc.*; अव्यय *a. m. sg. acc.*
5	योगं	योग	fr. योग *m. sg. acc.*
3	प्रोक्तवान्	taught	fr. प्रोक्तवत् *past acc. pt. of* प्र + √वच् *pt. m. sg. nom.* (**6.7:** & **2.3.a:** & **2.80:**)
7	विवस्वान्	विवस्वत्	fr. विवस्वत् *m. sg. nom.* (**3.13.a:**)
9	मनवे	to मनु [the first man]	fr. मनु *m. sg. dat.* (**3.30:**)
8	प्राह	taught [it]	fr. प्र + √अह् *P. perf. 3rd sg.*
10	मनुः	मनु	fr. मनु *m. sg. nom.*
12	इक्ष्वाकवे	to [his son] इक्ष्वाकु	fr. इक्ष्वाकु *m. sg. dat.* (**3.30:**)
11	अब्रवीत्	taught [it]	fr. √ब्रू *2.P. impf. 3rd sg.* (**5.19.8:**)

एवं परम्पराप्राप्तमिमं राजर्षयो विदुः। स कालेनेह महता योगो नष्टः परन्तप॥२॥

(एवं परम्पराप्राप्तम्, इमं राजर्षयः विदुः। सः कालेन इह महता, योगः नष्टः परन्तप॥)

एवं राज-ऋषयः परम्-परा-प्राप्तम् इमं [योगं] विदुः। इह सः योगः महता कालेन नष्टः, परन्-तप। (**4.2**)

In this way, being handed down from one to another, the kings who were sages [or the kings and sages] knew this [योग]. After a long time, here [today, among these kings] that योग has been lost, O अर्जुन.

1	एवं	in this way	fr. एवम् *in.* (**6.19:**)
4	राज-	the kings	
5	-ऋषयः	who were sages	fr. राज-ऋषि *m. sg. nom.*
3	परम्-परा-	from one to another	
2	-प्राप्तम्	[being] handed [down]	fr. परम्-परा-प्राप्त *n. m. sg. acc.*

7	इमं	this [योग]	fr. इदम् *prn. m. sg. acc.*
6	विदुः	knew	fr. √विद् *P. perf. 3rd pl.*
9	इह	here	fr. इह *in.*
10	सः योगः	that योग	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*; योग *m. sg. nom.*
8	महता कालेन	after a long time	fr. महत् *a. m. sg. inst.*; काल *m. sg. inst.* (**7.9.4:**)
11	नष्टः	has been lost	fr. नष्ट *pp. of* √नश् *pt. m. sg. nom.* (**2.85:**)
12	परन्-तप	(अर्जुन) O Vexer of Foes	fr. पर-म्-तप *m. sg. voc.* (**2.55:**)

स एवायं मया तेऽद्य योगः प्रोक्तः पुरातनः। भक्तोऽसि मे सखा चेति रहस्यं ह्येतदुत्तमम्॥३॥

(सः एव अयं मया ते अद्य, योगः प्रोक्तः पुरातनः। भक्तः असि मे सखा च इति, रहस्यं हि एतद् उत्तमम्॥)

मया सः एव अयं पुरातनः योगः ते अद्य प्रोक्तः, मे भक्तः सखा च असि इति (=यस्मात्)। उत्तमं हि एतद् रहस्यम् [योगज्ञानम्]। (**4.3**)

I just taught to you this very same ancient योग, because you are My devotee and friend. This secret [teaching of योग] is the most profound indeed.

1	मया	I	fr. अहम् *prn. sg. inst.* (**7.7:**)
5	सः एव अयं	this very same	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*; एव *in.* (**6.19:**); इदम् *prn. m. sg. nom.*
6	पुरातनः	ancient	fr. पुरातन *a. m. sg. nom.*
7	योगः	योगः	fr. योग *m. sg. nom.*
4	ते	to you	fr. त्वम् *prn. sg. dat.* (**7.10.A.1:**)
2	अद्य	just [now]	fr. अद्य *in.*
3	प्रोक्तः	taught	fr. प्रोक्त *pp. of* प्र + √वच् *pt. m. sg. nom.* (**6.6:** & **2.3.a:** & **2.80:**)
10	मे भक्तः	My devotee	fr. अहम् *prn. sg. gen.*; भक्त *pp. of* √भज् *m. sg. nom.* (**2.81:**)
11	सखा च	and friend	fr. सखि *m. sg. nom.* (**3.33:**); च *in.*
9	असि	you are	fr. √अस् *2.P. pr. 2nd sg.* (**5.19.4:**)
8	इति (=यस्मात्)	because	fr. इति *in.*
13	उत्तमं	[is] the most profound	fr. उत्तम *spv. a. n. sg. nom.* (**6.25:**)
14	हि	indeed	fr. हि *in.*
12	एतद् रहस्यम्	this secret [teaching of योग]	fr. एतद् *prn. n. sg. nom.*; रहस्य *a. n. sg. nom.*

अर्जुन उवाच।

अपरं भवतो जन्म परं जन्म विवस्वतः। कथमेतद्विजानीयां त्वमादौ प्रोक्तवानिति॥ ४॥

(अर्जुनः उवाच। अपरं भवतः जन्म, परं जन्म विवस्वतः। कथम् एतद् विजानीयां, त्वम् आदौ प्रोक्तवान् इति॥)

अर्जुनः उवाच। भवतः जन्म अ-परं, विवस्वतः जन्म परम्। त्वम् आदौ प्रोक्तवान् इति — एतद् कथं विजानीयाम्। (**4.4**)

अर्जुन said: Your birth was not long ago; विवस्वत्-'s birth was long ago. How should I understand that You taught [विवस्वत्] in the beginning?

1	अर्जुनः उवाच	अर्जुन said	fr. अर्जुन *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	भवतः जन्म	Your birth	fr. भवत् *m. sg. gen.* (**3.13.b:**); जन्मन् *n. sg. nom.* (**3.22:**)
3	अ-परं	was not long ago	fr. अपर *prn. a. n. sg. nom.* (**4.16.3:**)
4	विवस्वतः जन्म	विवस्वत्-'s birth	fr. विवस्वत् *m. sg. gen.*; जन्मन् *n. sg. nom.* (**3.22:**)
5	परम्	was long ago	fr. पर *prn. a. n. sg. nom.* (**4.16.3:**)
9	त्वम्	You	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*
11	आदौ	in the beginning	fr. आदि *m. sg. loc.* (**3.29.c:**)
10	प्रोक्तवान्	taught [विवस्वत्]	fr. प्रोक्तवत् *past acc. pt. of* प्र + √वच् *pt. m. sg. nom.* (**6.7:** & **2.3.a:** & **2.80:**)
8	इति एतद्	that	fr. इति *in.*; एतद् *prn. n. sg. nom.*
6	कथं	how?	fr. कथम् *in.* (**6.19:**)
7	विजानीयाम्	should I understand	fr. वि + √ज्ञा *9.P. pot. 1st sg.* (**5.23.2:** & **5.3:**)

श्रीभगवानुवाच।

बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि तव चार्जुन। तान्यहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्थ परन्तप॥ ५॥

(श्रीभगवान् उवाच। बहूनि मे व्यतीतानि, जन्मानि तव च अर्जुन। तानि अहं वेद सर्वाणि, न त्वं वेत्थ परन्तप॥)

श्री-भगवान् उवाच। मे तव च बहूनि जन्मानि व्यतीतानि, अर्जुन। अहं तानि सर्वाणि वेद, त्वं न वेत्थ, परन्-तप। (**4.5**)

The Lord said: Many births have passed for Me and for you, O अर्जुन. I know them all; you do not, O अर्जुन.

1	श्री-भगवान् उवाच	the Lord said	fr. श्री-भगवत् *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
4	मे	for Me	fr. अहम् *prn. sg. gen.*
5	तव च	and for you	fr. त्वम् *prn. sg. gen.*; च *in.*
2	बहूनि जन्मानि	many births	fr. बहु *a. n. pl. nom.*; जन्मन् *n. pl. nom.* (**3.22:**)
3	व्यतीतानि	have passed	fr. व्यतीत *pp. of* वि + अति + √इ *pt. n. pl. nom.*
6	अर्जुन	O अर्जुन	fr. अर्जुन *m. sg. voc.*

7	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
9	तानि सर्वाणि	them all	fr. तद् *prn. n. pl. acc.*; सर्व *prn. a. n. pl. acc.*
8	वेद	know	fr. √विद् *P. perf.* 1st *sg.* (**5.28:**)
10	त्वं	you	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*
11	न वेत्थ	do not know	fr. न *in.*; √विद् *P. perf.* 2nd *sg.* (**5.28:** & **2.42:**)
12	परन्-तप	(अर्जुन) O Vexer of Foes	fr. पर-म्-तप *m. sg. voc.* (**2.55:**)

अजोऽपि सन्नव्ययात्मा भूतानामीश्वरोऽपि सन्। प्रकृतिं स्वामधिष्ठाय सम्भवाम्यात्ममायया॥६॥

(अजः अपि सन् अव्ययात्मा, भूतानाम् ईश्वरः अपि सन्। प्रकृतिं स्वाम् अधिष्ठाय, सम्भवामि आत्ममायया॥)

अ-जः अपि सन् अ-व्यय-आत्मा [सन्] भूतानाम् ईश्वरः अपि सन् स्वां प्रकृतिम् अधिष्ठाय आत्म-मायया सम्भवामि। (**4.6**)

Though unborn, undiminished, and the Lord of [all] beings, wielding My प्रकृति (the projecting power of the Lord, which manifests as all of nature), I [as an incarnate form] am [as though] born by My own माया (projecting power; i.e., प्रकृति).

2	अ-जः	unborn	fr. अज *a. m. sg. nom.* (**6.24.3:**)
1	अपि सन् (**2.62:**)	though [being]	fr. अपि *in.*; सत् *pr. pt. of* √अस् *pt. m. sg. nom.* (**6.4:** & **5.19.4:**)
3	अ-व्यय-आत्मा	undiminished	fr. अव्यय-आत्मन् *a. m. sg. nom.* (**3.22:**)
6	भूतानाम्	of [all] beings	fr. भूत *pp. of* √भू *n. pl. gen.*
5	ईश्वरः	[and] the Lord	fr. ईश्वर *m. sg. nom.*
4	अपि सन्	[though being]	fr. अपि *in.*; सत् *pr. pt. of* √अस् *pt. m. sg. nom.* (**6.4:** & **5.19.4:**)
8	स्वां प्रकृतिम्	My प्रकृति (the projecting power)	fr. स्व *prn. a. f. sg. acc.*; प्रकृति *f. sg. acc.*
7	अधिष्ठाय	wielding	fr. अधिष्ठाय *in. pt. of* अधि + √स्था (**6.9:**)
10	आत्म-	by My own	
11	-मायया	माया (projecting power)	fr. मिथ्या-आचार *f. sg. inst.*
9	सम्भवामि	I am [as though] born	fr. सम् + √भू *1.P. pr.* 1st *sg.* (**5.5.a:**)

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत। अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम्॥७॥

(यदा यदा हि धर्मस्य, ग्लानिः भवति भारत। अभ्युत्थानम् अधर्मस्य, तदा आत्मानं सृजामि अहम्॥)

भारत, यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिः अ-धर्मस्य [च] अभ्युत्थानं भवति, तदा अहम् आत्मानं सृजामि। (**4.7**)

O अर्जुन, whenever indeed there is a wane of धर्म and an ascendancy of अधर्म, then I manifest Myself.

1	भारत	(अर्जुन) O Descendant of Emperor भरत, (Brilliant) Son of India	fr. भारत *m. sg. voc.*
2	यदा यदा	whenever	fr. यदा *in.* (**6.19:**) (**7.6.B.2.e:**)
3	हि	indeed	fr. हि *in.*
6	धर्मस्य	of धर्म	fr. धर्म *m. sg. gen.*
5	ग्लानिः	a wane	fr. ग्लानि *f. sg. nom.*
8	अ-धर्मस्य	of अधर्म	fr. धर्म *m. sg. gen.*
7	[च] अभ्युत्थानं	[and] an ascendancy	fr. अभ्युत्थान *n. sg. nom.*
4	भवति	there is	fr. √भू *1.P. pr. 3rd sg.*
9	तदा	then	fr. तदा *in.* (**6.19:**)
10	अहम्	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
12	आत्मानं	Myself	fr. आत्मन् *m. sg. acc.* (**3.22:**)
11	सृजामि	manifest	fr. √सृज् *6.P. pr. 1st sg.*

परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम्। धर्मसंस्थापनार्थाय सम्भवामि युगे युगे॥८॥

(परित्राणाय साधूनां, विनाशाय च दुष्कृताम्। धर्मसंस्थापनार्थाय, सम्भवामि युगे युगे॥)

साधूनां परित्राणाय, दुष्-कृतां विनाशाय, धर्म-संस्थापन-अर्थाय च युगे युगे सम्भवामि। (**4.8**) I appear in every युग (the various ages within the cycles of the universe) for the protection of those committed to धर्म, for the destruction of those committed to अधर्म (what is opposed to धर्म), and for the [re-]establishment of धर्म.

4	साधूनां	of those committed to धर्म	fr. साधु *m. pl. gen.*
3	परित्राणाय	for the protection	fr. परित्राण *m. sg. dat.* (**7.10.B.1.a:**)
6	दुष्-कृतां	of those committed to अधर्म	fr. दुस्-कृत् *m. pl. gen.* (दुष्॰ *before* क् प्) (**6.24.2: & 3.5:**)
5	विनाशाय	for the destruction	fr. विनाश *m. sg. dat.* (**7.10.B.1.a:**)
8	धर्म-संस्थापन-	the [re-]establishment of धर्म	
7	-अर्थाय च	and for	fr. धर्म-संस्थापन-अर्थ *m. sg. dat.* (**7.10.B.1.a:**); च *in.*
2	युगे युगे	in every युग (age of the universe)	fr. युग *n. sg. loc.* (**7.6.B.2.e:**)
1	सम्भवामि	I appear	fr. सम् + √भू *1.P. pr. 1st sg.*

जन्म कर्म च मे दिव्यमेवं यो वेत्ति तत्त्वतः। त्यक्त्वा देहं पुनर्जन्म नैति मामेति सोऽर्जुन॥९॥

(जन्म कर्म च मे दिव्यम्, एवं यः वेत्ति तत्त्वतः। त्यक्त्वा देहं पुनः जन्म, न एति माम् एति सः अर्जुन॥)

यः एवं मे दिव्यं जन्म कर्म च तत्त्वतः वेत्ति, सः देहं त्यक्त्वा पुनः जन्म न एति। माम् एति, अर्जुन। (**4.9**)

The one who thus knows in reality My divine birth and action [i.e., knows the nature of Me and प्रकृति]—that one, upon giving up the body, is not reborn. [That one] attains Me, O अर्जुन.

1	यः एवं	the one who thus	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*; एवम् *in.* (**6.19:**)
4	मे दिव्यं	My divine	fr. अहम् *prn. sg. gen.*; दिव्य *a. n. sg. acc.*
5	जन्म कर्म च	birth and action	fr. जन्मन् *n. sg. acc.* (**3.22:**); कर्मन् *n. sg. acc.* (**3.22:**); च *in.*
3	तत्त्वतः	in reality	fr. तत्त्वतस् *in.* (**6.19:**)
2	वेत्ति	knows	fr. √विद् *2.P. pr.* 3rd *sg.* (**5.3:** & **2.42:**)
6	सः	that one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
8	देहं	the body	fr. देह *m. sg. acc.*
7	त्यक्त्वा	upon giving up	fr. त्यक्त्वा *in. pt. of* √त्यज् (**6.9:** & **2.81:**)
10	पुनः जन्म	reborn	fr. पुनर् *in.* (**2.24:** & **.34:**); जन्मन् *n. sg. acc.* (**3.22:**)
9	न एति	does not go, is not	fr. न *in.*; √इ *2.P. pr.* 3rd *sg.* (**5.3:**)
12	माम्	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
11	एति	[that one] attains	fr. √इ *2.P. pr.* 3rd *sg.* (**5.3:**)
13	अर्जुन	O अर्जुन	fr. अर्जुन *m. sg. voc.*

वीतरागभयक्रोधा मन्मया मामुपाश्रिताः। बहवो ज्ञानतपसा पूता मद्भावमागताः॥१०॥

(वीतरागभयक्रोधाः, मन्मयाः माम् उपाश्रिताः। बहवः ज्ञानतपसा, पूताः मद्भावम् आगताः॥)

वीत-राग-भय-क्रोधाः, मन्मयाः माम् उपाश्रिताः, ज्ञान-तपसा पूताः — बहवः मद्-भावम् आगताः। (**4.10**)

Freed from longing, fear, and anger, having taken refuge in Me [by] being Me alone, and purified by the discipline that is knowledge—many have attained My nature [i.e., complete freedom].

1	वीत-	freed	
2	-राग-भय-क्रोधाः	from longing, fear and anger	fr. वीत-राग-भय-क्रोध *a. m. pl. nom.*
5	मन्मयाः	[by] being Me alone	fr. मन्मय *a. m. pl. nom.* (**4.2:** & **6.27:** & **2.4:** & **2.24:** & **2.44:**)
4	माम्	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
3	उपाश्रिताः	taken refuge in	fr. उपाश्रित *pp. of* उप + आ + √श्रि *a. m. pl. nom.*

8	ज्ञान-	that is knowledge	
7	-तपसा	by the discipline	fr. ज्ञान-तपस् *n. sg. inst.* (**3.6:**)
6	पूताः	and purified	fr. पूत *pp. of* √पू *a. m. pl. nom.*
9	बहवः	many	fr. बहु *a. m. pl. nom.*
11	मद्-भावम्	My nature	fr. मद्-भाव *m. sg. acc.* (**4.2: & 2.24:** & **2.43:**)
10	आगताः	have attained	fr. आगत *pp. of* आ + √गम् *a. m. pl. nom.* (**6.6:**)

ये यथा मां प्रपद्यन्ते तांस्तथैव भजाम्यहम्। मम वर्त्मानुवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः।।११।।

(ये यथा मां प्रपद्यन्ते, तान् तथा एव भजामि अहम्। मम वर्त्म अनुवर्तन्ते, मनुष्याः पार्थ सर्वशः।।)

यथा ये मां प्रपद्यन्ते, तथा एव अहं तान् भजामि। पार्थ, मनुष्याः मम वर्त्म सर्वशः अनुवर्तन्ते। (**4.11**)

In which[ever] way the [people] worship Me, in that very same way I bless them. O अर्जुन, people follow My path [karmic order] in every way.

1	यथा	in which[ever] way	fr. यथा *in.* (**6.19:**)
2	ये	the [people]	fr. यद् *prn. m. pl. nom.*
4	मां	Me	fr. माम् *prn. sg. acc.*
3	प्रपद्यन्ते	worship	fr. प्र + √पद् *4.Ā. pr.* 3rd *pl.*
5	तथा एव	in that very same way	fr. तथा *in.* (**6.19:**); एव *in.*
6	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
8	तान्	them	fr. तद् *prn. m. pl. acc.*
7	भजामि	bless	fr. √भज् *1.P. pr.* 1st *sg.* (**5.5.a:**)
9	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
10	मनुष्याः	people	fr. मनुष्य *m. pl. nom.*
12	मम वर्त्म	My path [karmic order]	fr. अहम् *prn. sg. gen.*; वर्त्मन् *n. sg. acc.* (**3.22:**)
13	सर्वशः	in every way	fr. सर्वशस् *in.* (**6.19:**)
11	अनुवर्तन्ते	follow	fr. अनु + √वृत् *1.Ā. pr.* 3rd *pl.*

काङ्क्षन्तः कर्मणां सिद्धिं यजन्त इह देवताः। क्षिप्रं हि मानुषे लोके सिद्धिर्भवति कर्मजा॥१२॥

(काङ्क्षन्तः कर्मणां सिद्धिं, यजन्ते इह देवताः। क्षिप्रं हि मानुषे लोके, सिद्धिः भवति कर्मजा॥)

कर्मणां सिद्धिं काङ्क्षन्तः इह [बहवः मनुष्याः] देवताः [प्रति] यजन्ते, मानुषे लोके हि (=यस्मात्) कर्म-जा सिद्धिः क्षिप्रं भवति। (**4.12**)

Desiring a result of action here, [many] worship the deities—because in the human world a result born of action comes quickly.

2	कर्मणां सिद्धिं	a result of action	fr. कर्मन् *n. sg. gen.* (**3.22:**); सिद्धि *f. sg. acc.*
1	काङ्क्षन्तः	desiring	fr. काङ्क्षत् *pr. pt. of* √काङ्क्ष् *pt. m. pl. nom.* (**6.4:** & **3.12:**)
3	इह [मनुष्याः]	here [many people]	fr. इह *in.* (**6.19:**)
5	देवताः [प्रति]	the deities	fr. देवता *f. pl. acc.*
4	यजन्ते	worship	fr. √यज् *1.Ā. pr. 3rd pl.*
7	मानुषे लोके	in the human world	fr. मानुष *a. m. sg. loc.*; लोक *m. sg. loc.*
6	हि (=यस्मात्)	because	fr. हि *in.*
9	कर्म-जा	born of action	fr. कर्म-ज *a. f. sg. nom.* (**6.24.3:**)
8	सिद्धिः	a result	fr. सिद्धि *f. sg. nom.*
10	क्षिप्रं भवति	comes quickly	fr. क्षिप्रम् *in.*; √भू *1.P. pr. 3rd sg.*

चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मविभागशः। तस्य कर्तारमपि मां विद्ध्यकर्तारमव्ययम्॥१३॥

(चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं, गुणकर्मविभागशः। तस्य कर्तारम् अपि मां, विद्धि अकर्तारम् अव्ययम्॥)

मया गुण-कर्म-विभागशः चातुर्-वर्ण्यं सृष्टम्। तस्य कर्तारम् अपि, माम् अ-व्ययम् अ-कर्तारं विद्धि। (**4.13**)

I manifested the four-fold वर्ण (grouping within society—educators, administrators, entrepreneurs, and laborers) according to the divisions of गुण (mental disposition) and कर्मन् (duty). Though its author, know Me to be changeless and not a doer.

1	मया	I	fr. अहम् *prn. sg. inst.* (**7.7:**)
6	गुण-कर्म-	of गुण (mental disposition) and कर्मन् (duty)	
5	-विभागशः	according to the divisions	fr. गुण-कर्म-विभागशस् *in.* (**6.19:**)
3	चातुर्-	the four-fold	
4	-वर्ण्यं	वर्ण (grouping within society)	fr. चातुर्-वर्ण्य *n. sg. nom.* (**2.24:** & **.29:**)
2	सृष्टम्	manifested	fr. सृष्ट *pp. of* √सृज् *pt. m. sg. nom.* (**2.81:** & **.88:**)

8	तस्य कर्तारम्	its author	fr. तद् *prn. n. sg. gen.*; कर्तृ *m. sg. acc.* (**3.38:**)
7	अपि	though	fr. अपि *in.*
10	माम्	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
11	अ-व्ययम्	to be changeless	fr. अव्यय *a. m. sg. acc.*
12	अ-कर्तारं	[and] not a doer	fr. अकर्तृ *m. sg. acc.* (**3.38:**)
9	विद्धि	know	fr. √विद् *2.P. impv. 2nd sg.* (**5.6.a:**)

न मां कर्माणि लिम्पन्ति न मे कर्मफले स्पृहा। इति मां योऽभिजानाति कर्मभिर्न स बध्यते॥१४॥

(न मां कर्माणि लिम्पन्ति, न मे कर्मफले स्पृहा। इति मां यः अभिजानाति, कर्मभिः न सः बध्यते॥)

कर्माणि मां न लिम्पन्ति, मे न कर्म-फले स्पृहा। इति यः माम् अभिजानाति, सः कर्मभिः न बध्यते। (**4.14**)

Actions do not affect Me, nor do I have longing toward the result of action. The one who knows Me thus, that one is not bound by actions.

1	कर्माणि	actions	fr. कर्मन् *n. pl. nom.*
3	मां	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
2	न लिम्पन्ति	do not affect	fr. न *in.*; √लिप् *6.P. pr. 3rd pl.* (**5.17.1:**)
4	मे न	nor do I have	fr. अहम् *prn. sg. gen.* (**7.12.1.a:**); न *in.*
6	कर्म-फले	towards the result of action	fr. कर्म-फल *n. sg. loc.*
5	स्पृहा	longing	fr. स्पृहा *f. sg. nom.*
10	इति	thus	fr. इति *in.*
7	यः	the one who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
9	माम्	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
8	अभिजानाति	knows	fr. अभि + √ज्ञा *9.P. pr. 3rd sg.* (**5.23.2:** & **5.3:**)
11	सः	that one	fr. तद *prn. m. sg. nom.*
13	कर्मभिः	by actions	fr. कर्मन् *n. pl. inst.*
12	न बध्यते	is not bound	fr. न *in.*; √बन्ध् *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.5:**)

एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म पूर्वैरपि मुमुक्षुभिः। कुरु कर्मैव तस्मात्त्वं पूर्वैः पूर्वतरं कृतम्॥१५॥

(एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म, पूर्वैः अपि मुमुक्षुभिः। कुरु कर्म एव तस्मात् त्वं, पूर्वैः पूर्वतरं कृतम्॥)

एवं ज्ञात्वा पूर्वैः मुमुक्षुभिः अपि कर्म कृतम्। तस्मात् त्वं पूर्वैः पूर्वतरं कृतं [एवं] कर्म एव कुरु। (**4.15**)

Knowing [Me] in this way, even previous desirers of complete freedom performed [their] duty. Therefore, you [also] perform [your] duty, [as] the previous ones did before.

2	एवं	in this way	fr. एवम् *in.* (**6.19:**)
1	ज्ञात्वा	knowing [Me]	fr. ज्ञात्वा *in. pt. of* √ज्ञा (**6.9:**)
4	पूर्वैः	previous	fr. पूर्व *prn. a. m. pl. inst.*
3	मुमुक्षुभिः अपि	even desirers of complete freedom	fr. मुमुक्षु *a. m. pl. inst.* (**5.41:**) (**7.7:**); अपि *in.*
5	कर्म कृतम्	performed [their] duty	fr. कर्मन् *n. sg. nom.*; कृत *pp. of* √कृ *pt. n. sg. nom.*
6	तस्मात्	therefore	fr. तस्मात् *in.*
7	त्वं	you [also]	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*
11	पूर्वैः	[by] the previous ones	fr. पूर्व *prn. a. m. pl. inst.*
10	पूर्वतरं कृतं [एवं]	[as] was done, did earlier	fr. पूर्वतर *cpv. a. n. sg. acc.* (**6.25:**); कृत *pp. of* √कृ *pt. n. sg. nom.*
9	कर्म एव	[your] duty	fr. कर्मन् *n. sg. acc.*; एव *in.* (**6.19:**)
8	कुरु	perform	fr. √कृ *8.P. impv. 2nd sg.* (**5.22.1:**)

किं कर्म किमकर्मेति कवयोऽप्यत्र मोहिताः। तत्ते कर्म प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसेऽशुभात्॥१६॥

(किं कर्म किम् अकर्म इति, कवयः अपि अत्र मोहिताः। तद् ते कर्म प्रवक्ष्यामि, यद् ज्ञात्वा मोक्ष्यते अशुभात्॥)

किं कर्म किम् अ-कर्म इति अत्र कवयः अपि मोहिताः। यद् ज्ञात्वा अ-शुभात् मोक्ष्यते, तद् कर्म ते प्रवक्ष्यामि। (**4.16**)

What is action? What is inaction? Regarding this, even the [so-called] wise are confused. I will teach you about that action, knowing which one is freed from the unpleasant [life of becoming; i.e., from संसार].

1	किं कर्म	what is action?	fr. किम् *prn. n. sg. nom.*; कर्मन् *n. sg. nom.*
2	किम् अ-कर्म	what is inaction?	fr. किम् *prn. n. sg. nom.*; अकर्मन् *n. sg. nom.*
3	इति अत्र	regarding this	fr. इति *in.*; अत्र *in.* (**6.19:**)
4	कवयः अपि	even the [so-called] wise	fr. कवि *m. pl. nom.*; अपि *in.*
5	मोहिताः	are confused	fr. मोहित *pp. of cs.* √मुह् *a. m. pl. nom.* (**6.6:**)

9	यद् ज्ञात्वा	knowing which	fr. यद् *prn. n. sg. acc.*; ज्ञात्वा *in. pt.* √ज्ञा
11	अ-शुभात्	from the unpleasant [life of becoming]	fr. अशुभ *n. sg. abl.*
10	मोक्ष्यते	one is freed	fr. √मुच् *Ā. fut. 3rd sg.* (**5.33:** & **2.80:** & **2.101:**) (**5.36.a:**)
8	तद् कर्म	about that action	fr. तद् *prn. n. sg. acc.*; कर्मन् *n. sg. acc.*
7	ते	you	fr. त्वम् *prn. sg. dat.* (**7.10.A.1:**)
6	प्रवक्ष्यामि	I will teach	fr. प्र + √वच् *P. fut. 1st sg.* (**2.80:** & **2.101:**)

कर्मणो ह्यपि बोद्धव्यं बोद्धव्यं च विकर्मणः। अकर्मणश्च बोद्धव्यं गहना कर्मणो गतिः॥१७॥

(कर्मणः हि अपि बोद्धव्यं, बोद्धव्यं च विकर्मणः। अकर्मणः च बोद्धव्यं, गहना कर्मणः गतिः॥)

कर्मणः हि (=यस्मात्) अपि बोद्धव्यं, वि-कर्मणः च बोद्धव्यम्, अ-कर्मणः च बोद्धव्यं। गहना कर्मणः गतिः। (**4.17**)

—Because what is to be known is also about [enjoined] action, about prohibited action, and about inaction. The nature of action is difficult to know.

4	कर्मणः	about [enjoined] action	fr. कर्मन् *n. sg. gen.* (**3.22:**) (**7.12.2.b:**)
1	हि (=यस्मात्)	because	fr. हि *in.*
3	अपि	also	fr. अपि *in.*
2	बोद्धव्यं	what is to be known [is]	fr. बोद्धव्य *pot. ps. pt. of* √बुध् *a. n. sg. nom.* (**6.8:** & **2.76:** & **2.78:**)
6	वि-कर्मणः च	about prohibited action	fr. विकर्मन् *n. sg. gen.* (**3.22:**) (**7.12.2.b:**); च *in.*
5	बोद्धव्यम्	(what is to be known) [is]	fr. बोद्धव्य *pot. ps. pt. of* √बुध् *a. n. sg. nom.* (**6.8:** & **2.76:** & **2.78:**)
8	अ-कर्मणः च	and about inaction	fr. अकर्मन् *n. sg. gen.* (**3.22:**) (**7.12.2.b:**); च *in.*
7	बोद्धव्यं	(what is to be known) [is]	fr. बोद्धव्य *pot. ps. pt. of* √बुध् *a. n. sg. nom.* (**6.8:** & **2.76:** & **2.78:**)
11	गहना	[is] difficult to know	fr. गहना *a. f. sg. nom.*
10	कर्मणः	of action	fr. कर्मन् *n. sg. gen.* (**3.22:**)
9	गतिः	the nature	fr. गति *f. sg. nom.*

कर्मण्यकर्म यः पश्येदकर्मणि च कर्म यः। स बुद्धिमान्मनुष्येषु स युक्तः कृत्स्नकर्मकृत्॥१८॥

(कर्मणि अकर्म यः पश्येत्, अकर्मणि च कर्म यः। सः बुद्धिमान् मनुष्येषु, सः युक्तः कृत्स्नकर्मकृत्॥)

यः कर्मणि अ-कर्म पश्येत्, यः च अ-कर्मणि कर्म [पश्येत्], सः मनुष्येषु बुद्धिमान्। सः युक्तः कृत्स्न-कर्म-कृत् [च]। (**4.18**)

The one who can see inaction [i.e., actionlessness] in action, and action in inaction [i.e., in not doing one's duty]—that one is wise among people. That one is युक्त [i.e., a योगिन्] and has accomplished everything that is [essential] to be done.

1	यः	the one who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
4	कर्मणि	in action	fr. कर्मन् *n. sg. loc.* (**3.22:**)
3	अ-कर्म	inaction [i.e., actionlessness]	fr. अकर्मन् *n. sg. acc.* (**3.22:**)
2	पश्येत्	can see	fr. √दृश् *1.P. pot. 3rd sg.* (**5.15.6:**)
5	यः च	[and] who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*; च *in.*
7	अ-कर्मणि	in inaction [i.e., in not doing one's duty]	fr. अकर्मन् *n. sg. loc.* (**3.22:**)
6	कर्म [पश्येत्]	[can see] action	fr. कर्मन् *n. sg. acc.* (**3.22:**)
8	सः	that one [is]	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
10	मनुष्येषु	among people	fr. मनुष्य *m. pl. loc.*
9	बुद्धिमान्	wise	fr. बुद्धिमत् *a. m. sg. nom.* (**3.13.a:**)
11	सः	that one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
12	युक्तः	[is] युक्त [i.e., a कर्मयोगिन्]	fr. युक्त *pp. of* √युज् *a. m. sg. nom.* (**2.81:**)
13	कृत्स्न-कर्म-कृत् [च]	[and] has accomplished everything that is [essential] to-be-done	fr. कृत्स्न-कर्म-कृत् *a. m. sg. nom.* (**6.24.2:** & **3.5:**)

यस्य सर्वे समारम्भाः कामसङ्कल्पवर्जिताः। ज्ञानाग्निदग्धकर्माणं तमाहुः पण्डितं बुधाः॥१९॥

(यस्य सर्वे समारम्भाः, कामसङ्कल्पवर्जिताः। ज्ञानाग्निदग्धकर्माणं, तम् आहुः पण्डितं बुधाः॥)

यस्य सर्वे समारम्भाः काम-सङ्कल्प-वर्जिताः, तं ज्ञान-अग्नि-दग्ध-कर्माणं बुधाः पण्डितम् आहुः। (**4.19**)

Whose every activity is free from काम (requiring and anticipating) and [its cause] सङ्कल्प (scheming for the future), that one—whose [accumulated] कर्मन्-s are burned up by the fire that is knowledge [like toasted seeds unable to sprout]—the sages call wise.

1	यस्य	whose	fr. यद् *prn. m. sg. gen.*
2	सर्वे समारम्भाः	every activity	fr. सर्व *prn. a. pl. nom.* (**4.16.2:**); समारम्भ *m. pl. nom.*
4	काम-सङ्कल्प-	from काम (requiring and anticipating) and सङ्कल्प (scheming for the future)	
3	-वर्जिताः	is free	fr. काम-सङ्कल्प-वर्जित *a. m. pl. nom.*

5	तं	that one	fr. तद् *prn. m. sg. acc.*
7	ज्ञान-अग्नि-	by the fire that is knowledge	
6	-दग्ध-कर्माणं	whose [accumulated] कर्मन्-s are burned up	fr. ज्ञान-अग्नि-दग्ध-कर्मन् *a. m. sg. acc.*
8	बुधाः	the sages	fr. बुध *m. pl. nom.*
10	पण्डितम्	wise	fr. पण्डित *m. sg. acc.*
9	आहुः	call	fr. √अह् *P. perf. 3rd pl.* (**5.8.5:**)

त्यक्त्वा कर्मफलासङ्गं नित्यतृप्तो निराश्रयः। कर्मण्यभिप्रवृत्तोऽपि नैव किञ्चित्करोति सः॥२०॥

(त्यक्त्वा कर्मफलासङ्गं, नित्यतृप्तः निराश्रयः। कर्मणि अभिप्रवृत्तः अपि, न एव किञ्चिद् करोति सः॥)

कर्म-फल-आसङ्गं त्यक्त्वा, नित्य-तृप्तः, निर्-आश्रयः, सः कर्मणि अभिप्रवृत्तः अपि किञ्-चिद् एव न करोति। (**4.20**)

Giving up identification with actions and attachment to results, always contented, without dependence [on anything], that one—though fully engaged in action—does not [in reality] do anything [i.e., is truly actionless].

3	कर्म-फल-	actions and results	
2	-आसङ्गं	attachment to, identification with	fr. कर्म-फल-आसङ्ग *m. sg. acc.*
1	त्यक्त्वा	giving up	fr. त्यक्त्वा *in. pt. of* √त्यज् (**6.9:**)
4	नित्य-तृप्तः	always contented	fr. नित्य-तृप्त *a. m. sg. nom.*
5	निर्-आश्रयः	without dependence [on anything]	fr. निस्-आश्रय *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **.29:**)
6	सः	that one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
8	कर्मणि	in action	fr. कर्मन् *n. sg. loc.* (**3.22:**)
7	अभिप्रवृत्तः अपि	though fully engaged	fr. अभिप्रवृत्त *pp. of* अभि + प्र + √वृत् *a. m. sg. nom.*; अपि *in.*
10	किञ्-चिद् एव	anything	fr. क-चिद् *prn. cmpd. n. sg. acc.* (**4.20:** & **2.55:**); एव *in.* (**6.19:**)
9	न करोति	does not [in reality] do	fr. न *in.*; √कृ *9.P. pr. 3rd sg.* (**5.22.1:**)

निराशीर्यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः। शारीरं केवलं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम्॥२१॥

(निराशीः यतचितात्मा, त्यक्तसर्वपरिग्रहः। शारीरं केवलं कर्म, कुर्वन् न आप्नोति किल्बिषम्॥)

निर्-आशीः, यत-चित-आत्मा, त्यक्त-सर्व-परिग्रहः, केवलं शारीरं कर्म कुर्वन्, [सः] किल्बिषं न आप्नोति। (**4.21**)

Free from fancies [of the future], by whom the body and mind are mastered, who has disowned every possession, doing action only for sustaining the body, that [सन्न्यासिन्, renunciate] incurs no fault [i.e., no binding karmic merit or demerit].

1	निर्-आशीः	free from fancies [of the future]	fr. निस्-आशिस् *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **2.29:** & **3.6.1:**)
3	यत-	are mastered	
2	-चित-आत्मा	by whom the body and mind	fr. यत-चित-आत्मन् *a. m. sg. nom.*
5	त्यक्त-	disowned	
4	-सर्व-परिग्रहः	who has every possession	fr. त्यक्त-सर्व-परिग्रह *a. m. sg. nom.*
8	केवलं	only	fr. केवलम् *in.*
9	शारीरं	for sustaining the body	fr. शारीर *a. n. sg. acc.*
7	कर्म	action	fr. कर्मन् *n. sg. acc.* (**3.22:**)
6	कुर्वन्	doing	fr. कुर्वत् *pr. pt. of* √कृ *pt. n. sg. nom.* (**5.22.1:** & **3.12:**)
11	किल्बिषं	fault	fr. किल्बिष *n. sg. acc.*
10	न आप्नोति	incurs no	fr. न *in.*; √आप् *5.P. pr. 3rd sg.*

यदृच्छालाभसन्तुष्टो द्वन्द्वातीतो विमत्सरः। समः सिद्धावसिद्धौ च कृत्वापि न निबध्यते॥२२॥

(यदृच्छालाभसन्तुष्टः, द्वन्द्वातीतः विमत्सरः। समः सिद्धौ असिद्धौ च, कृत्वा अपि न निबध्यते॥)

यदृच्छा-लाभ-सन्तुष्टः, द्वन्-द्व-अतीतः, वि-मत्सरः, सिद्धौ अ-सिद्धौ च समः, [सः] कृत्वा अपि न निबध्यते। (**4.22**)

Satisfied with whatever happens [unasked], [whose mind is] unaffected by the [natural] pairs of opposites, free of repulsion [on account of another's virtue or prosperity], and equanimous in success or failure, [that one]—though engaged in action—is not bound.

2	यदृच्छा-लाभ-	what occurs by happenstance, whatever happens	
1	-सन्तुष्टः	satisfied with	fr. यदृच्छालाभसन्तुष्ट *a. m. sg. nom.*
4	द्वन्-द्व-	by the [natural] pairs of opposites	
3	-अतीतः	[whose mind is] unaffected	fr. द्वन्द्व-अतीत *a. m. sg. nom.*
5	वि-मत्सरः	free of repulsion	fr. विमत्सर *a. m. sg. nom.*

7	सिद्धौ	in success	fr. सिद्धि *f. sg. loc.* (**3.29.c:**)
8	अ-सिद्धौ च	or failure	fr. असिद्धि *f. sg. loc.* (**3.29.c:**); च *in.*
6	समः	[and] equanimous	fr. सम *a. m. sg. nom.*
9	[सः] कृत्वा अपि	[that one] though engaged in action	fr. कृत्वा *in. pt. of* √कृ (**6.9:**); अपि *in.*
10	न निबध्यते	is not bound	fr. न *in.*; नि + √बन्ध् *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.5:**)

गतसङ्गस्य मुक्तस्य ज्ञानावस्थितचेतसः। यज्ञायाचरतः कर्म समग्रं प्रविलीयते॥२३॥

(गतसङ्गस्य मुक्तस्य, ज्ञानावस्थितचेतसः। यज्ञाय आचरतः कर्म, समग्रं प्रविलीयते॥)

गत-सङ्गस्य मुक्तस्य ज्ञान-अवस्थित-चेतसः यज्ञाय आचरतः समग्रं कर्म प्रविलीयते। (**4.23**)

For the one who is without attachment, who is free, whose mind is rooted in [self-]knowledge, and who acts for the sake of यज्ञ, all कर्मन् [along with its pending results] dissolves.

1	गत-सङ्गस्य	for the one who is without attachment	fr. गत-सङ्ग *a. m. sg. gen.*
2	मुक्तस्य	who is free	fr. मुक्त *pp. of* √मुच् *a. m. sg. gen.* (**2.80:**)
4	ज्ञान-अवस्थित-	is rooted in [self-]knowledge	
3	-चेतसः	whose mind	fr. ज्ञान-अवस्थित-चेतस् *a. m. sg. gen.* (**3.6:**)
6	यज्ञाय	for the sake of यज्ञ	fr. यज्ञ *m. sg. dat.* (**7.10.B:**).
5	आचरतः	[and] who acts	fr. आचरत् *pr. pt. of* आ + √चर् *a. m. sg. gen.* (**3.12:**)
7	समग्रं कर्म	all कर्मन् [with its pending results]	fr. समग्र *a. n. sg. acc.*; कर्मन् *n. sg. acc.* (**3.22:**)
8	प्रविलीयते	dissolves	fr. प्र + वि + √ली *ps. pr. 3rd sg.*

ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम्। ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना॥२४॥

(ब्रह्म अर्पणं ब्रह्म हविः, ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम्। ब्रह्म एव तेन गन्तव्यं, ब्रह्मकर्मसमाधिना॥)

ब्रह्म अर्पणं। ब्रह्म हविः ब्रह्म-अग्नौ ब्रह्मणा हुतं। तेन ब्रह्म-कर्म-समाधिना ब्रह्म एव गन्तव्यम्। (**4.24**) The instrument for offering is ब्रह्मन् (reality, the limitless self). The oblation is ब्रह्मन्, offered by ब्रह्मन् into the fire that is ब्रह्मन्. ब्रह्मन् indeed is to be attained by the one whose vision of identity is that [every aspect of] action is ब्रह्मन्.

2	ब्रह्म	[is] ब्रह्मन् (reality, the limitless self)	fr. ब्रह्मन् *n. sg. nom.* (**3.22:**)
1	अर्पणं	the instrument for offering	fr. अर्पण *n. sg. nom.*
4	ब्रह्म	[is] ब्रह्मन्	fr. ब्रह्मन् *n. sg. nom.* (**3.22:**)
3	हविः	the oblation	fr. हविस् *n. sg. nom.*
7	ब्रह्म-अग्नौ	into the fire that is ब्रह्मन्	fr. ब्रह्म-अग्नि *m. sg. loc.* (**3.29.c:**)
6	ब्रह्मणा	by ब्रह्मन्	fr. ब्रह्मन् *n. sg. inst.* (**3.22:**)
5	हुतं	offered	fr. हुत *pp. of* √हु *pt. n. sg. nom.*

10 तेन	by the one	fr. तद् *prn. m. sg. inst.*
12 ब्रह्म-कर्म-	is that [every aspect of] action is ब्रह्मन्	
11 -समाधिना	whose vision of identity	fr. ब्रह्म-कर्म-समाधि *a. m. sg. inst.*
8 ब्रह्म एव	ब्रह्मन् indeed	fr. ब्रह्मन् *n. sg. nom.* (**3.22:**); एव *in.* (**6.19:**)
9 गन्तव्यम्	is to be attained	fr. गन्तव्य *pot. ps. pt. of* √गम् *a. n. sg. nom.* (**2.55:**)

दैवमेवापरे यज्ञं योगिनः पर्युपासते। ब्रह्माग्नावपरे यज्ञं यज्ञेनैवोपजुह्वति॥२५॥

(दैवम् एव अपरे यज्ञं, योगिनः पर्युपासते। ब्रह्माग्नौ अपरे यज्ञं, यज्ञेन एव उपजुह्वति॥)

अपरे योगिनः दैवम् एव यज्ञं पर्युपासते। अपरे ब्रह्म-अग्नौ यज्ञं (=ब्रह्म-आत्मानं) यज्ञेन (=ब्रह्म-आत्मना) एव उपजुह्वति। (**4.25**)

Some [कर्म-] योगिन्-s perform यज्ञ only for invoking [the Lord in the form of] a deity. Others [who are सन्न्यासिन्-s, who have given up entitlement to ritual] offer यज्ञ [as themselves] by यज्ञ [as themselves] into the fire [i.e., knowledge] that is ब्रह्मन्.

1 अपरे	some	fr. अपर *prn. a. m. pl. nom.* (**4.16.3:**)
2 योगिनः	[कर्म-] योगिन्-s	fr. योगिन् *m. pl. nom.* (**3.15:**)
4 दैवम् एव	only a deity	fr. दैव *a. sg. acc.*; एव *in.* (**6.19:**)
3 यज्ञं पर्युपासते	perform यज्ञ [for invoking]	fr. यज्ञ *m. sg. acc.*; परि + उप + √आस् *2.Ā. pr. 3rd pl.* (**5.6.b:**)
5 अपरे	others	fr. अपर *prn. a. m. pl. nom.* (**4.16.3:**)
10 ब्रह्म-अग्नौ	into the fire [i.e., knowledge] that is ब्रह्मन्	fr. ब्रह्म-अग्नि *m. sg. loc.* (**3.29.c:**)
7 यज्ञं (=ब्रह्म-आत्मानं)	यज्ञ [as themselves]	fr. यज्ञ *m. sg. acc.*
8 यज्ञेन (=ब्रह्म-आत्मना)	by यज्ञ [as themselves]	fr. यज्ञ *m. sg. inst.*
9 एव	[only]	fr. एव *in.* (**6.19:**)
6 उपजुह्वति	offer	fr. उप + √हु *3.P. pr. 3rd pl.* (**5.8.3:** & **5.6.c:** & **2.11:**)

श्रोत्रादीनीन्द्रियाण्यन्ये संयमाग्निषु जुह्वति। शब्दादीन्विषयानन्य इन्द्रियाग्निषु जुह्वति॥२६॥

(श्रोत्रादीनि इन्द्रियाणि अन्ये, संयमाग्निषु जुह्वति। शब्दादीन् विषयान् अन्ये, इन्द्रियाग्निषु जुह्वति॥)

अन्ये संयम-अग्निषु श्रोत्र-आदीनि इन्द्रियाणि जुह्वति। अन्ये इन्द्रिय-अग्निषु शब्द-आदीन् विषयान् जुह्वति। (**4.26**)

Others offer [their] sense organs—such as hearing, etc.—into the fires that are the mastery [over each of the senses]. Others [deliberately] offer sense objects—such as [only proper] sound, etc.—into the fires that are the senses [themselves].

1	अन्ये	others	fr. अन्य *prn. a. m. pl. nom.* (**4.16.1:**)
5	संयम-अग्निषु	into the fires that are the mastery [over each sense]	fr. संयम-अग्नि *m. pl. loc.*
4	श्रोत्र-आदीनि	such as hearing, etc.	fr. श्रोत्र-आदि *a. n. pl. acc.*
3	इन्द्रियाणि	[their] sense organs	fr. इन्द्रिय *n. pl. acc.*
2	जुह्वति	offer	fr. √हु *3.P. pr. 3rd pl.* (**5.8.3:** & **5.6.c:** & **2.11:**)
6	अन्ये (**2.13:**)	others	fr. अन्य *prn. a. m. pl. nom.* (**4.16.1:**)
10	इन्द्रिय-अग्निषु	into the fires that are the senses [themselves]	fr. इन्द्रिय-अग्नि *m. pl. loc.*
9	शब्द-आदीन्	such as [only proper] sound, etc.	fr. शब्द-आदि *a. m. pl. acc.*
8	विषयान्	sense objects	fr. विषय *m. pl. acc.*
7	जुह्वति	offer	fr. √हु *3.P. pr. 3rd pl.* (**5.8.3:** & **5.6.c:** & **2.11:**)

सर्वाणीन्द्रियकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे। आत्मसंयमयोगाग्नौ जुह्वति ज्ञानदीपिते॥ २७॥

(सर्वाणि इन्द्रियकर्माणि, प्राणकर्माणि च अपरे। आत्मसंयमयोगाग्नौ, जुह्वति ज्ञानदीपिते॥)

अपरे सर्वाणि इन्द्रिय-कर्माणि प्राण-कर्माणि च ज्ञान-दीपिते आत्म-संयम-योग-अग्नौ जुह्वति। (**4.27**)

Others offer all activities of the organs and activities of the vital energies into the fire, lit by knowledge, that is the discipline consisting of mastery over oneself [the body-mind complex].

1	अपरे	others	fr. अपर *prn. a. m. pl. nom.* (**4.16.3:**)
3	सर्वाणि	all	fr. सर्व *prn. a. n. pl. acc.* (**4.16.2:**)
4	इन्द्रिय-कर्माणि	activities of the organs	fr. इन्द्रिय-कर्मन् *n. pl. acc.* (**3.22:**)
5	प्राण-कर्माणि च	and activities of the vital energies	fr. प्राण-कर्मन् *n. pl. acc.*; च *in.*
9	ज्ञान-	by knowledge	
8	-दीपिते	lit	fr. ज्ञान-दीपित *a. m. sg. loc.*
7	आत्म-संयम-	consisting of mastery over oneself	
6	-योग-अग्नौ	into the fire that is the discipline	fr. आत्म-संयम-योग-अग्नि *m. sg. loc.* (**3.29.c:**)
2	जुह्वति	offer	fr. √हु *3.P. pr. 3rd pl.* (**5.8.3:** & **5.6.c:** & **2.11:**)

द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथापरे। स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतयः संशितव्रताः॥ २८॥

(द्रव्ययज्ञाः तपोयज्ञाः, योगयज्ञाः तथा अपरे। स्वाध्यायज्ञानयज्ञाः च, यतयः संशितव्रताः॥)

तथा अपरे द्रव्य-यज्ञाः, तपस्-यज्ञाः, योग-यज्ञाः, स्व-अध्याय-ज्ञान-यज्ञाः च संशित-व्रताः यतयः। (**4.28**)

So too are those others who [distribute] wealth as a यज्ञ, those for whom prayerful discipline is the यज्ञ, those whose [very] योग practices are the यज्ञ, and those of firm vows and efforts who recite and/or who study the meaning [of the वेद] as a यज्ञ.

1	तथा अपरे	so too others [are]	fr. तथा *in.* (**6.19:**); अपर *prn. a. m. pl. nom.* (**4.16.3:**)
2	द्रव्य-यज्ञाः	those who [distribute] wealth as a यज्ञ	fr. द्रव्य-यज्ञ *a. m. pl. nom.*
3	तपस्-यज्ञाः	those for whom prayerful discipline is the यज्ञ	fr. तपस्-यज्ञ *a. m. pl. nom.* (**2.24:** & **.33:**)
4	योग-यज्ञाः	those whose [very] योग practices are the यज्ञ	fr. योग-यज्ञ *a. m. pl. nom.*
8	स्व-अध्याय-	who recite and/or who study	
9	-ज्ञान-यज्ञाः	the meaning [of the वेद] as a यज्ञ	fr. स्व-अध्याय-ज्ञान-यज्ञ *a. m. pl. nom.*
5	च	and	fr. च *in.*
6	संशित- व्रताः	those of firm vows	fr. संशित-व्रत *a. m. pl. nom.*
7	यतयः	[and] who make efforts	fr. यति *m. pl. nom.*

अपाने जुह्वति प्राणं प्राणेऽपानं तथापरे। प्राणापानगती रुद्ध्वा प्राणायामपरायणाः ॥ २९ ॥

(अपाने जुह्वति प्राणं, प्राणे अपानं तथा अपरे। प्राणापानगती रुद्ध्वा, प्राणायामपरायणाः ॥)

तथा अपरे प्राण-आयाम-परायणाः प्राण-अपान-गती रुद्ध्वा अपाने प्राणं प्राणे अपानं [च] जुह्वति। (**4.29**)

So too, others whose ultimate end is the practice of breath control—stopping the flow of exhalation and inhalation—they [thus] offer [as a discipline] the outgoing breath into the ingoing breath and the ingoing breath into the outgoing breath.

1	तथा अपरे	so too others	fr. तथा *in.* (**6.19:**); अपर *prn. a. m. pl. nom.* (**4.16.3:**)
3	प्राण-आयाम-	is the practice of breath control	
2	-परायणाः	whose ultimate end	fr. प्राण-आयाम-परायण *a. m. pl. nom.*
6	प्राण-अपान-	of exhalation and inhalation	
5	-गती	the flow	fr. प्राण-अपान-गति *f. du. acc.*
4	रुद्ध्वा	stopping	fr. रुद्ध्वा *in. pt. of* √रुध् (**2.76:** & **.78:**)
8	अपाने प्राणं	the outgoing breath into the ingoing breath	fr. अपान *m. sg. loc.*; प्राण *m. sg. acc.*
9	प्राणे अपानं [च]	[and] the ingoing breath into the outgoing breath	fr. प्राण *m. sg. loc.*; अपान *m. sg. acc.*
7	जुह्वति	they [thus] offer	fr. √हु *3.P. pr. 3rd pl.* (**5.8.3:** & **5.6.c:** & **2.11:**)

अपरे नियताहाराः प्राणान्प्राणेषु जुह्वति। सर्वेऽप्येते यज्ञविदो यज्ञक्षपितकल्मषाः ॥ ३० ॥

(अपरे नियताहाराः, प्राणान् प्राणेषु जुह्वति। सर्वे अपि एते यज्ञविदः, यज्ञक्षपितकल्मषाः ॥)

अपरे नियत-आहाराः प्राणेषु प्राणान् जुह्वति। सर्वे अपि एते यज्ञ-विदः यज्ञ-क्षपित-कल्मषाः [सन्ति]। (**4.30**)

Others, whose food [consumption] is regulated, offer [their] प्राण-s (energies) into the प्राण-s (digestive fires). All of those [preceding] who have an attitude of worship [during their activities] have [to that extent] their impurities [that obstruct self-knowledge] destroyed by यज्ञ.

1	अपरे	others	fr. अपर *prn. a. m. pl. nom.* (**4.16.3:**)
3	नियत-	is regulated	
2	-आहाराः	whose food [consumption]	fr. नियत-आहार *a. m. pl. nom.*
6	प्राणेषु	into the प्राण-s (digestive fires)	fr. प्राण *m. pl. loc.*
5	प्राणान्	[their] प्राण-s (energies)	fr. प्राण *m. pl. acc.*
4	जुह्वति	offer	fr. √हु *3.P. pr. 3rd pl.* (**5.8.3:** & **5.6.c:** & **2.11:**)

7	सर्वे अपि	all of	fr. सर्व *prn. a. m. pl. nom.* (**4.16.2:**); अपि *in.*
8	एते	those [preceding]	fr. एतद् *prn. m. pl. nom.*
9	यज्ञ-विदः	who have an attitude of worship	fr. यज्ञ-विद् *a. m. pl. nom.* (**6.24:** & **3.6:**)
11	यज्ञ-क्षपित-	destroyed by यज्ञ	
10	-कल्मषाः	have [to that extent] their impurities [that obstruct self-knowledge]	fr. यज्ञ-क्षपित-कल्मष *a. m. pl. nom.*

यज्ञशिष्टामृतभुजो यान्ति ब्रह्म सनातनम्। नायं लोकोऽस्त्ययज्ञस्य कुतोऽन्यः कुरुसत्तम॥३१॥

(यज्ञशिष्टामृतभुजः, यान्ति ब्रह्म सनातनम्। न अयं लोकः अस्ति अयज्ञस्य, कुतः अन्यः कुरुसत्तम॥)

यज्ञ-शिष्ट-अ-मृत-भुजः सना-तनं ब्रह्म यान्ति। अ-यज्ञस्य अयं लोकः न अस्ति, अन्यः कुतः, कुरु-सत्तम। (**4.31**)

Those who [seek ब्रह्मन् and] partake of the offering [made] immortal after यज्ञ [eventually] attain [in knowledge] the ever existent ब्रह्मन् (reality). This [human] world is not there for [the benefit of] one without यज्ञ, much less another world [where effort is not available], O अर्जुन.

3	यज्ञ-शिष्ट-	after यज्ञ	
2	-अ-मृत-	of the offering [made] immortal	
1	-भुजः	those who [seek ब्रह्मन् and] partake	fr. यज्ञ-शिष्ट-अमृत-भुज् *a. m. pl. nom.* (**6.24:** & **3.6:**)
5	सना-तनं	the ever existent	fr. सनातन *a. n. sg. acc.*
6	ब्रह्म	ब्रह्मन् (reality)	fr. ब्रह्मन् *n. sg. acc.* (**3.22:**)
4	यान्ति	[eventually] attain	fr. √या *2.P. pr. 3rd pl.*
9	अ-यज्ञस्य	for [the benefit of] one without यज्ञ	fr. अयज्ञ *m. sg. gen.*
7	अयं लोकः	this [human] world	fr. इदम् *prn. m. sg. nom.*; लोक *m. sg. nom.*
8	न अस्ति	is not there	fr. न *in.*; √अस् *2.P. pr. 3rd sg.*
11	अन्यः	another [world] [where effort is not available]	fr. अन्य *prn. a. m. sg. nom.* (**4.16.1:**)
10	कुतः	much less	fr. कुतस् *in.* (**6.19:** & **.36:**)
12	कुरु-सत्तम	(अर्जुन) O Very Best of the कुरु People	fr. कुरु-सत्तम *m. sg. voc.*

एवं बहुविधा यज्ञा वितता ब्रह्मणो मुखे। कर्मजान्विद्धि तान्सर्वानेवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यसे॥ ३२॥

(एवं बहुविधाः यज्ञाः, विततः ब्रह्मणः मुखे। कर्मजान् विद्धि तान् सर्वान्, एवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यसे॥)

एवं ब्रह्मणः मुखे (=वेदशब्दे) बहु-विधाः यज्ञाः विततः। तान् सर्वान् कर्म-जान् विद्धि। एवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यसे। (**4.32**)

In this manner, there are many and various यज्ञ-s elaborated in the words of the वेद. Know all of them to be produced by [त्रैगुण्य-] कर्मन् [not by आत्मन्, oneself]. With this understanding, you will be freed [from their otherwise binding nature].

1	एवं	in this manner	fr. एवम् *in.* (**6.19:**)
6	ब्रह्मणः	of the Veda	fr. ब्रह्मन् *n. sg. gen.* (**3.22:** & **2.92:**)
5	मुखे	in the words	fr. मुख *n. sg. loc.*
2	बहु-विधाः	[there are] many and various	fr. बहु-विध *a. m. pl. nom.*
3	यज्ञाः	यज्ञ-s	fr. यज्ञ *m. pl. nom.*
4	विततः	elaborated	fr. वितत *pp. of* वि + √तन् *a. m. pl. nom.* (**6.6:**)
8	तान् सर्वान्	all of them	fr. तद् *prn. m. pl. acc.*; सर्व *prn. a. m. pl. acc.* (**4.16.2:**)
9	कर्म-जान्	to be produced by [त्रैगुण्य-] कर्मन्	fr. कर्म-ज *a. m. pl. acc.* (**6.24.3:**)
7	विद्धि	know	fr. √विद् *2.P. impv. 2nd sg.* (**5.6.a:**)
10	एवं ज्ञात्वा	with this understanding	fr. एवम् *in.* (**6.19:**); ज्ञात्वा *in. pt. of* √ज्ञा (**6.9:**)
<u>11</u>	विमोक्ष्यसे	you will be freed	fr. वि + √मुच् *Ā. fut. 2nd sg.*.(**5.33:** & **2.80:** & **2.101:**)

श्रेयान्द्रव्यमयाद्यज्ञाज्ज्ञानयज्ञः परन्तप। सर्वं कर्माखिलं पार्थ ज्ञाने परिसमाप्यते॥ ३३॥

(श्रेयान् द्रव्यमयात् यज्ञात्, ज्ञानयज्ञः परन्तप। सर्वं कर्म अखिलं पार्थ, ज्ञाने परिसमाप्यते॥)

द्रव्यमयात् यज्ञात् श्रेयान् ज्ञान-यज्ञः, परन्-तप। पार्थ, सर्वम् अ-खिलं कर्म ज्ञाने परिसमाप्यते। (**4.33**)

यज्ञ consisting of knowledge is superior to यज्ञ consisting of materials [and action], O अर्जुन. O अर्जुन, all action in its entirety is culminated in knowledge [i.e., as various means to the end, action should be undertaken for gaining a mind that can gain this knowledge].

4	द्रव्यमयात्	consisting of materials [and action]	fr. द्रव्यमय *a. m. sg. abl.*
3	यज्ञात्	to यज्ञ	fr. यज्ञ *m. sg. abl.*
2	श्रेयान्	is superior	fr. श्रेयस् *cpv. a. m. sg. nom.* (**6.25:** & **3.14:**)
1	ज्ञान-यज्ञः	यज्ञ consisting of knowledge	fr. ज्ञान-यज्ञ *m. sg. nom.*
5	परन्-तप	(अर्जुन) O Vexer of Foes	fr. पर-म्-तप *m. sg. voc.* (**2.55:**)

6	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
7	सर्वम्	all	fr. सर्व *prn. a. n. sg. nom.* (**4.16.2:**)
9	अ-खिलं	in its entirety	fr. अखिल *a. n. sg. nom.*
8	कर्म	action	fr. कर्मन् *n. sg. nom.* (**3.22:**)
11	ज्ञाने	in knowledge	fr. ज्ञान *n. sg. loc.*
10	परिसमाप्यते	is culminated	fr. परि + सम् + √आप् *ps. pr. 3rd sg.*

तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया। उपदेक्ष्यन्ति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः॥३४॥

(तद् विद्धि प्रणिपातेन, परिप्रश्नेन सेवया। उपदेक्ष्यन्ति ते ज्ञानं, ज्ञानिनः तत्त्वदर्शिनः॥)

प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया तद् [ज्ञानं] विद्धि। ज्ञानिनः तत्त्व-दर्शिनः ते ज्ञानम् उपदेक्ष्यन्ति। (**4.34**)

Understand that [knowledge] by surrender [to the feet of the teacher; i.e., with an attitude of acceptance of the teacher as a source of knowledge], by inquiry, and by service [to the teacher—as traditionally no tuition is charged during the study], the wise—who have the vision of the truth—will teach you [this] knowledge.

3	प्रणिपातेन	by surrender [to the feet of the teacher]	fr. प्रणिपात *m. sg. inst.*
4	परिप्रश्नेन	by inquiry	fr. परिप्रश्न *m. sg. inst.*
5	सेवया	[and] by service [to the teacher]	fr. सेवा *f. sg. inst.* (**3.28.c:**)
2	तद् [ज्ञानं]	that [knowledge]	fr. तद् *n. sg. acc.*
1	विद्धि	understand	fr. √विद् *2.P. impv. 2nd sg.* (**5.6.a:**)
6	ज्ञानिनः	the wise	fr. ज्ञानिन् *a. m. pl. nom.* (**3.15:**)
8	तत्त्व-	of the truth	
7	-दर्शिनः	who have the vision	fr. तत्त्व-दर्शिन् *a. m. pl. nom.* (**3.15:**)
10	ते	you	fr. त्वम् *prn. sg. dat.* (**7.10.A.1:**)
11	ज्ञानम्	[this] knowledge	fr. ज्ञान *n. sg. acc.*
9	उपदेक्ष्यन्ति	will teach	fr. उप + √दिश् *P. fut. 3rd pl.* (**2.86:**)

यज्ज्ञात्वा न पुनर्मोहमेवं यास्यसि पाण्डव। येन भूतान्यशेषेण द्रक्ष्यस्यात्मन्यथो मयि॥ ३५॥

(यद् ज्ञात्वा न पुनः मोहम्, एवं यास्यसि पाण्डव। येन भूतानि अशेषेण, द्रक्ष्यसि आत्मनि अथो मयि॥)

यद् ज्ञात्वा न पुनः एवं मोहं यास्यसि, पाण्डव। येन अ-शेषेण भूतानि आत्मनि अथ-उ मयि द्रक्ष्यसि। (**4.35**)

Understanding this [knowledge], you will not again in this way become deluded, O अर्जुन. By this [knowledge] you will see all beings in Me and even in yourself.

1	यद् ज्ञात्वा	understanding this [knowledge]	fr. यद् *prn. n. sg. acc.*; ज्ञात्वा *in. pt. of* √ज्ञा (**6.9:**)
3	न पुनः	not again	fr. न *in.*; पुनर् *in.*
4	एवं	in this way	fr. एवम् *in.* (**6.19:**)
5	मोहं	deluded	fr. मोह *m. sg. acc.*
2	यास्यसि	you will become	fr. √या *P. fut. 2nd sg.*
6	पाण्डव	(अर्जुन) O Son of King पाण्डु	fr. पाण्डव *m. sg. voc.*
7	येन	by this [knowledge]	fr. यद् *prn. n. sg. inst.*
9	अ-शेषेण	all	fr. अशेषेण *in.* (**2.92:**) (**7.9.14:**)
10	भूतानि	beings	fr. भूत *pp. of* √भू *n. pl. acc.*
13	आत्मनि	in yourself	fr. आत्मन् *m. sg. loc.* (**3.22:**)
12	अथ-उ	and even	fr. अथ-उ *in.*
11	मयि	in Me	fr. अहम् *prn. sg. loc.*
<u>8</u>	द्रक्ष्यसि	you will see	fr. √दृश् *P. fut. 2nd sg.* (**2.86:**)

अपि चेदसि पापेभ्यः सर्वेभ्यः पापकृत्तमः। सर्वं ज्ञानप्लवेनैव वृजिनं सन्तरिष्यसि॥ ३६॥

(अपि चेद् असि पापेभ्यः, सर्वेभ्यः पापकृत्तमः। सर्वं ज्ञानप्लवेन एव, वृजिनं सन्तरिष्यसि॥)

अपि चेद् सर्वेभ्यः पापेभ्यः पाप-कृत्तमः असि, ज्ञान-प्लवेन एव सर्वं वृजिनं (=पापं) सन्तरिष्यसि। (**4.36**)

Even if you are one who has done sins worse than any sinner, by the raft that is knowledge alone you will cross over all [forms of] karmic demerit.

1	अपि चेद्	even if	fr. अपि *in.*; चेद् *in.*
4	सर्वेभ्यः पापेभ्यः	than any sinner	fr. सर्व *prn. a. n. pl. abl.* (**4.16.2:**); पाप *n. pl. abl.*
3	पाप-कृत्तमः	one who has done sins worse	fr. पाप-कृत्तम *spv. a. m. sg. nom.* (**6.24.2:** & **.25:**)
2	असि	you are	fr. √अस् *2.P. pr. 2nd sg.* (**5.19.4:**)

5	ज्ञान-प्लवेन	by the raft that is knowledge	fr. ज्ञान-प्लव *m. sg. inst.*
6	एव	alone	fr. एव *in.* (**6.19:**)
8	सर्वं	all	fr. सर्व *prn. a. n. sg. acc.* (**4.16.2:**)
9	वृजिनं (=पापं)	karmic demerit	fr. वृजिन *n. sg. acc.*
7	सन्तरिष्यसि	you will cross over	fr. सम् + √तॄ *P. fut. 2nd sg.* (**2.55:**)

यथैधांसि समिद्धोऽग्निर्भस्मसात्कुरुतेऽर्जन। ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात्कुरुते तथा॥३७॥
(यथा एधांसि समिद्धः अग्निः, भस्मसात् कुरुते अर्जुन। ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि, भस्मसात् कुरुते तथा॥)
अर्जुन, यथा समिद्धः अग्निः एधांसि भस्म-सात् कुरुते, तथा ज्ञान-अग्निः सर्व-कर्माणि भस्म-सात् कुरुते। (**4.37**)
O अर्जुन, just as a well-ignited fire reduces logs to ashes, so [this] fire that is knowledge reduces all कर्मन्-s [i.e., all कर्म-फल-s waiting to fructify in the जीव-'s (individual's) karmic account] to ashes.

1	अर्जुन	O अर्जुन	fr. अर्जुन *m. sg. voc.*
2	यथा	just as	fr. यथा *in.* (**6.19:**)
3	समिद्धः	a well-ignited	fr. समिद्ध *pp. of* सम् + √इध् *a. m. sg. nom.* (**2.76:** & **.78:**)
4	अग्निः	fire	fr. अग्नि *m. sg. nom.*
6	एधांसि	logs	fr. एधस् *n. pl. acc.* (**3.6.i:**)
5	भस्म-सात् कुरुते	reduces to ashes	fr. भस्म-सात् *in.*; √कृ *8.Ā. pr. 3rd sg.* (**5.22.1:**)
7	तथा	so	fr. तथा *in.* (**6.19:**)
8	ज्ञान-अग्निः	[this] fire that is knowledge	fr. ज्ञान-अग्नि *m. sg. nom.*
10	सर्व-कर्माणि	all कर्मन्-s	fr. सर्व-कर्मन् *n. pl. acc.* (**3.22:**)
9	भस्म-सात् कुरुते	reduces to ashes	fr. भस्म-सात् *in.*; √कृ *8.Ā. pr. 3rd sg.* (**5.22.1:**)

न हि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते। तत्स्वयं योगसंसिद्धः कालेनात्मनि विन्दति॥ ३८॥

(न हि ज्ञानेन सदृशं, पवित्रम् इह विद्यते। तद् स्वयं योगसंसिद्धः, कालेन आत्मनि विन्दति॥)

इह हि ज्ञानेन सदृशं पवित्रं न विद्यते। कालेन योग-संसिद्धः आत्मनि स्वयं तद् [ज्ञानं] विन्दति। (**4.38**)

In this world, indeed, there is no purifier equal to knowledge. In time, the one who is prepared by [कर्म-] योग [and has a proper teacher] gains that [knowledge] easily in [one's prepared] mind.

1	इह हि	in this (world) indeed	fr. इह *in.* (**6.19:**); हि *in.*
5	ज्ञानेन	to knowledge	fr. ज्ञान *n. sg. inst.* (**7.9.12:**)
4	सदृशं	equal	fr. सदृश *a. n. sg. nom.* (**4.17.2:**)
3	पवित्रं	purifier	fr. पवित्र *n. sg. nom.*
2	न विद्यते	there is no	fr. न *in.*; विद् *ps. pr. 3rd sg.*
6	कालेन	in time	fr. काल *m. sg. inst.* (**7.9.4:**)
8	योग-	by [कर्म-] योग	
7	-संसिद्धः	the one who is prepared	fr. योग-संसिद्ध *a. m. sg. nom.*
12	आत्मनि	in [one's prepared] mind	fr. आत्मन् *m. sg. loc.* (**3.22:**)
11	स्वयं	without effort, easily	fr. स्वयम् *in. reflex. prn.* (**4.14:**)
10	तद् [ज्ञानं]	that [knowledge]	fr. तद् *prn. n. sg. acc.*
9	विन्दति	gains	fr. √विद् *6.P. pr. 3rd sg.* (**5.17.1:**)

श्रद्धावाल्ँलभते ज्ञानं तत्परः संयतेन्द्रियः। ज्ञानं लब्ध्वा परां शान्तिमचिरेणाधिगच्छति॥ ३९॥

(श्रद्धावान् लभते ज्ञानं, तत्परः संयतेन्द्रियः। ज्ञानं लब्ध्वा परां शान्तिम्, अचिरेण अधिगच्छति॥)

श्रद्धावान् तत्-परः संयत-इन्द्रियः ज्ञानं लभते। ज्ञानं लब्ध्वा परां शान्तिम् अ-चिरेण अधिगच्छति। (**4.39**)

One who has trust [in this teaching as a valid means of knowledge], for whom that [knowledge] is the ultimate, and whose senses are mastered [by कर्म-योग]—that one attains knowledge. Having gained knowledge, one immediately attains limitless peace.

1	श्रद्धावान् (**2.51:**)	one who has trust [in this teaching as a valid means of knowledge]	fr. श्रधावत् *a. m. sg. nom.* (**3.13.a:**)
2	तत्-परः	for whom that [knowledge] is the ultimate	fr. तद्-पर *a. m. sg. nom.* (**2.24:**)
4	संयत-	are mastered [by कर्म-योग]	
3	-इन्द्रियः	[and] whose senses	fr. संयत-इन्द्रिय *a. m. sg. nom.*

6	ज्ञानं	knowledge	fr. ज्ञान *n. sg. acc.*
5	लभते	that one attains	fr. √लभ् *1.Ā. pr. 3rd sg.*
7	ज्ञानं लब्ध्वा	having gained knowledge	fr. ज्ञान *n. sg. acc.*; लब्ध्वा *in. pt. of* √लभ् (**2.76:** & **.78:**)
10	परां	limitless	fr. परा *prn. a. n. sg. acc.* (**4.16.3:**)
11	शान्तिम्	peace	fr. शान्ति *n. sg. acc.*
9	अ-चिरेण	immediately	fr. अचिरेण *in.*
8	अधिगच्छति	one attains	fr. अधि + √गम् *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.6:**)

अज्ञश्चाश्रद्दधानश्च संशयात्मा विनश्यति। नायं लोकोऽस्ति न परो न सुखं संशयात्मनः॥४०॥

(अज्ञः च अश्रद्दधानः च, संशयात्मा विनश्यति। न अयं लोकः अस्ति न परः, न सुखं संशयात्मनः॥)

अ-ज्ञः च अ-श्रद्-दधानः च संशय-आत्मा [च] विनश्यति। संशय-आत्मनः अयं लोकः न अस्ति, न परः, न सुखम्। (**4.40**)

The nondiscerning, having no trust, whose mind is [full] of doubts—that one perishes [i.e., remains in संसार (the life of becoming)]. For the one whose mind is [full] of doubts, this world is not there, nor the next, nor is there [any] happiness [because of constant doubts].

1	अ-ज्ञः च	the non-discerning	fr. अज्ञ *a. m. sg. nom.* (**6.24.1:**); च *in.*
2	अ-श्रद्-दधानः च	having no trust	fr. अश्रद्-दधान *pr. mid. pt. of* श्रद् *in.* + √धा *a. m. sg. nom.* (**6.5:**, **5.8.2:**, **5.20.2:**, **6.13:**, **2.24:** & **2.43:**); च *in.*
3	संशय-आत्मा [च]	whose mind is [full] of doubts	fr. संशय-आत्मन् *a. m. sg. nom.* (**3.22:**)
4	विनश्यति	that one perishes	fr. वि + √नश् *4.P. pr. 3rd sg.*
5	संशय-आत्मनः	for the one whose mind is [full] of doubts	fr. संशय-आत्मन् *a. m. sg. gen.* (**3.22:**)
6	अयं लोकः	this world	fr. इदम् *prn. m. sg. nom.*; लोक *m. sg. nom.*
7	न अस्ति	is not there	fr. न *in.*; √अस् *2.P. pr. 3rd sg.*
8	न परः	nor the next	fr. न *in.*; पर *prn. a. m. sg. nom.* (**4.16.3:**)
9	न सुखम्	nor is there [any] happiness	fr. न *in.*; सुख *n. sg. nom.*

योगसन्न्यस्तकर्माणं ज्ञानसञ्छिन्नसंशयम्। आत्मवन्तं न कर्माणि निबध्नन्ति धनञ्जय॥ ४१॥

(योगसन्न्यस्तकर्माणं, ज्ञानसञ्छिन्नसंशयम्। आत्मवन्तं न कर्माणि, निबध्नन्ति धनञ्जय॥)

कर्माणि योग-सन्न्यस्त-कर्माणं ज्ञान-सञ्छिन्न-संशयम् आत्मवन्तं न निबध्नन्ति, धनञ्-जय। (**4.41**) Actions do not bind the one who has renounced कर्मन् through [ज्ञान-] योग [even though engaged in activity], whose doubt has been completely severed by knowledge, and who is attentive [i.e., whose vision of reality is never lost], O अर्जुन.

1	कर्माणि	actions	fr. कर्मन् *n. pl. nom.* (**3.22:**)
4	योग-	through [ज्ञान-] योग	
3	-सन्न्यस्त-कर्माणं	one who has renounced कर्मन्	fr. योग-सन्न्यस्त-कर्मन् *a. m. sg. acc.* (**3.22:**)
6	ज्ञान-	by knowledge	
5	-सञ्छिन्न-संशयम्	whose doubt has been completely severed	fr. ज्ञान-सञ्छिन्न-संशय *a. m. sg. acc.* (**2.55:**)
7	आत्मवन्तं	[and] who is attentive	fr. आत्मवत् *a. m. sg. acc.* (**3.13:**)
2	न निबध्नन्ति	do not bind	fr. न *in.*; नि + √बन्ध् *9.P. pr. 3rd pl.* (**5.3.h:**)
8	धनञ्-जय	(अर्जुन) O Winner of Laurels	fr. धन-म्-जय *m. sg. voc.* (**2.55:**)

तस्मादज्ञानसम्भूतं हृत्स्थं ज्ञानासिनात्मनः। छित्त्वैनं संशयं योगमातिष्ठोत्तिष्ठ भारत॥ ४२॥

(तस्मात् अज्ञानसम्भूतं, हृत्स्थं ज्ञानासिना आत्मनः। छित्त्वा एनम् संशयं योगम्, आतिष्ठ उत्तिष्ठ भारत॥)

तस्मात् ज्ञान-असिना एनम् अ-ज्ञान-सम्भूतं हृत्-स्थम् आत्मनः संशयं छित्त्वा, योगम् आतिष्ठ, उत्तिष्ठ [च], भारत। (**4.42**)

Therefore, severing with the sword that is knowledge this doubt about yourself [initially in regard to one's duty, later in regard to the आत्मन्] rooted in the intellect and born of a lack of discernment, commit to [कर्म-] योग and get up, O अर्जुन!

1	तस्मात्	therefore	fr. तस्मात् *in.*
3	ज्ञान-असिना	with the sword that is knowledge	fr. ज्ञान-असि *m. sg. inst.*
4	एनम्	this	fr. एनद् *prn. m. sg. acc.* (**4.10:**)
9	अ-ज्ञान-	of a lack of discernment	
8	-सम्भूतं	[and] born	fr. अज्ञान-सम्भूत *a. m. sg. acc.*
7	हृत्-स्थम्	rooted in the intellect	fr. हृद्-स्थ *a. m. sg. acc.* (**6.24.1:** & **2.24:** & **2.43:**)
6	आत्मनः	about yourself	fr. आत्मन् *m. sg. gen.* (**3.22:**)
5	संशयं	doubt	fr. संशय *m. sg. acc.*
2	छित्त्वा	severing	fr. छित्त्वा *in. pt. of* √छिद् (**2.42:**)
11	योगम्	to [कर्म-] योग	fr. योग *m. sg. acc.*
10	आतिष्ठ	commit	fr. आ + √स्था *1.P. impv. 2nd sg.* (**5.15.4:**)

12	उत्तिष्ठ [च]	[and] get up	fr. उद् + √स्था *1.P. impv. 2nd sg.* (**5.15.4:** & **2.24:**)
13	भारत	(अर्जुन) O (Brilliant) Son of India	fr. भारत *m. sg. voc.*

ओं तत्सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ज्ञानकर्मसन्न्यासयोगो नाम चतुर्थोऽध्यायः॥४॥

(ओं तद् सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ज्ञानकर्मसन्न्यासयोगः नाम चतुर्थः अध्यायः॥)

ओं तद् सत्। इति श्रीमद्-भगवद्-गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्म-विद्यायां योग-शास्त्रे श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवादे ज्ञान-कर्म-सन्न्यास-योगः नाम चतुर्थः अध्यायः। (4)

ओं (ब्रह्मन्, the witness of all) is that [only] reality. Thus ends the fourth chapter, called "The Topic of Knowledge and the Renunciation of Action," of the [eighteen chapters of] *Songs of the Glorious Lord*, which is [looked upon as] उपनिषद् [and whose teaching is] in [the form of] a dialogue between श्री कृष्ण and अर्जुन, [the subject matter being] a knowledge of ब्रह्मन् and योग.

1	ओं	ओम् (ब्रह्मन्, the witness of all,)	fr. ओम् *in.*
2	तद् सत्	[is] that [only] reality	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; सत् *n. sg. nom.*
3	इति	(quote-end quote), thus ends	fr. इति *in.*
11	श्रीमद्-	of the venerable, the glorious	
12	-भगवद्-	one having [limitless] glories, Lord	
10	-गीतासु	in [i.e., of] songs	fr. श्रीमत्-भगवत्-गीता *f. pl. loc.* (**2.43:**)
13	उपनिषत्सु	[which are/is looked upon as] उपनिषद्, sacred scripture	fr. उपनिषद् *f. pl. loc.* (**6.24:**)
18	ब्रह्म-	of ब्रह्मन् (reality/सत्)	
17	-विद्यायां	[and] a knowledge	fr. ब्रह्म-विद्या *f. sg. loc.*
19	योग-शास्त्रे	[and instruction of] योग (means, discipline, etc.)	fr. योग-शास्त्र *n. sg. loc.*
15	श्री-कृष्ण-	between Lord कृष्ण	
16	-अर्जुन-	and अर्जुन	
14	-संवादे	in [the form of] a dialogue	fr. श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवाद *n. sg. loc.*
8	ज्ञान-	of knowledge	
9	-कर्म-सन्न्यास-	and the renunciation of action	
7	-योगः	the topic	fr. ज्ञान-कर्म-सन्न्यास-योग *a. m. sg. nom.*
6	नाम	by the name, called	fr. नाम *in.*
4	चतुर्थः	the fourth	fr. चतुर्थ *ordinal a. m. sg. nom.*
5	अध्यायः	chapter	fr. अध्याय *m. sg. nom.*

अथ पञ्चमोऽध्यायः

अर्जुन उवाच।

सन्न्यासं कर्मणां कृष्ण पुनर्योगं च शंससि। यच्छ्रेय एतयोरेकं तन्मे ब्रूहि सुनिश्चितम्॥१॥

(अर्जुनः उवाच। सन्न्यासं कर्मणां कृष्ण, पुनः योगं च शंससि। यद् श्रेयः एतयोः एकं, तद् मे ब्रूहि सुनिश्चितम्॥)

अर्जुनः उवाच। कृष्ण, कर्मणां सन्न्यासं पुनः योगं च शंससि। एतयोः यद् श्रेयः तद् एकं मे सु-निश्चितं ब्रूहि। (**5.1**)

अर्जुन said: O कृष्ण, You praise the renunciation of action and also [कर्म-] योग. Of these two, please tell me definitely that one which is better [for me].

1	अर्जुनः उवाच	अर्जुन said	fr. अर्जुन *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	कृष्ण	O कृष्ण	fr. कृष्ण *m. sg. voc.*
4	कर्मणां सन्न्यासं	the renunciation of action	fr. कर्मन् *n. pl. gen.* (**3.22:**); सन्न्यास *m. sg. acc.*
5	पुनः योगं च	and also [कर्म-] योग	fr. पुनर् *in.*; योग *m. sg. acc.*; च *in.*
3	शंससि	You praise	fr. √शंस् *1.P. pr. 2nd sg.*
6	एतयोः	of these two	fr. एतद् *prn. m. du. gen.*
11	यद् श्रेयः	which [is] better [for me]	fr. यद् *n. sg. nom.*; श्रेयस् *n. sg. nom.* (**6.25:**)
10	तद् एकं	that one	fr. तद् *prn. n. sg. acc.*; एक *num. a. sg. acc.* (**4.25:**)
8	मे	me	fr. अहम् *prn. sg. dat.* (**4.3:**) (**7.10.A.1:**)
9	सु-निश्चितं	definitely	fr. सु-निश्चित *in.* (**6.36:** & **7.8.8:**)
7	ब्रूहि	please tell	fr. √ब्रू *2.P. impv. 2nd sg.* (**5.6.a:**)

श्रीभगवानुवाच।

सन्न्यासः कर्मयोगश्च निःश्रेयसकरावुभौ। तयोस्तु कर्मसन्न्यासात्कर्मयोगो विशिष्यते॥२॥

(श्रीभगवान् उवाच। सन्न्यासः कर्मयोगः च, निःश्रेयसकरौ उभौ। तयोः तु कर्मसन्न्यासात्, कर्मयोगः विशिष्यते॥)

श्री-भगवान् उवाच। सन्न्यासः कर्म-योगः च उभौ निःश्रेयस-करौ। तयोः तु कर्म-सन्न्यासात् कर्म-योगः विशिष्यते। (**5.2**)

The Lord said: Both [lifestyles of] सन्न्यास and कर्म-योग lead to complete freedom. But, of the two, कर्म-योग is better than renunciation of action [for you, अर्जुन].

1	श्री-भगवान् उवाच	the Lord said	fr. श्री-भगवत् *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
3	सन्न्यासः	[lifestyles of] सन्न्यास	fr. सन्न्यास *m. sg. nom.*
4	कर्म-योगः च	and कर्म-योग	fr. कर्म-योग *m. sg. nom.*; च *in.*
2	उभौ	both	fr. उभ *prn. a. m. du. nom.* (**4.16.b:**)
5	निःश्रेयस-करौ	lead to complete freedom	fr. निःश्रेयस-कर *a. m. du. nom.* (**6.38:**)

6	तयोः तु	but of the two	fr. तद् *prn. m. du. gen.*; तु *in.*
10	कर्म-	of action	
9	-सन्न्यासात्	than renunciation	fr. कर्म-सन्न्यास *m. sg. abl.*
7	कर्म-योगः	कर्म-योग	fr. कर्म-योग *m. sg. nom.*
8	विशिष्यते	is better [for you, अर्जुन]	fr. वि + √शिष् *ps. pr. 3rd sg.*

ज्ञेयः स नित्यसन्न्यासी यो न द्वेष्टि न काङ्क्षति। निर्द्वन्द्वो हि महाबाहो सुखं बन्धात्प्रमुच्यते॥३॥
(ज्ञेयः सः नित्यसन्न्यासी, यः न द्वेष्टि न काङ्क्षति। निर्द्वन्द्वः हि महाबाहो, सुखं बन्धात् प्रमुच्यते॥)
यः न द्वेष्टि न काङ्क्षति, सः नित्य-सन्न्यासी ज्ञेयः। महा-बाहो, निर्-द्वन्-द्वः हि (=यस्मात्) बन्धात् सुखं प्रमुच्यते। (**5.3**)
The one who neither hates nor longs [for anything] should be known as always a सन्न्यासिन् (renunciate) [no matter which lifestyle]. Because, O अर्जुन, being free from [the hold of] the opposites [i.e., राग and द्वेष], one is effortlessly freed from bondage.

2	यः	who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
3	न द्वेष्टि	neither hates	fr. न *in.*; √द्विष् *2.P. pr. 3rd sg.* (**2.88:**)
4	न काङ्क्षति	nor longs [for anything]	fr. न *in.*; √काङ्क्ष् *1.P. pr. 3rd sg.*
1	सः	the one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
6	नित्य-सन्न्यासी	always a सन्न्यासिन् (renunciate)	fr. नित्य-सन्न्यासिन् *a. m. sg. nom.* (**3.15:**)
5	ज्ञेयः	should be known as	fr. ज्ञेय *pot. ps. pt. of* √ज्ञा *pt. m. sg. nom.* (**6.8:**)
8	महा-बाहो	(अर्जुन) O Mighty Armed One	fr. महा-बाहु *m. sg. voc.*
9	निर्-द्वन्-द्वः	being free from [the hold of] the opposites [i.e., राग and द्वेष]	fr. निस्-द्वन्द्व *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **2.29:** & **6.36:**)
7	हि (=यस्मात्)	because	fr. हि *in.*
11	बन्धात्	from bondage	fr. बन्ध *m. sg. abl.*
10	सुखं प्रमुच्यते	one is effortlessly freed	fr. सुखम् *in.* (**7.8.8:**); प्र + √मुच् *ps. pr. 3rd sg.*

साङ्ख्ययोगौ पृथग्बालाः प्रवदन्ति न पण्डिताः। एकमप्यास्थितः सम्यगुभयोर्विन्दते फलम्॥ ४॥
(साङ्ख्ययोगौ पृथक् बालाः, प्रवदन्ति न पण्डिताः। एकम् अपि आस्थितः सम्यक्, उभयोः विन्दते फलम्॥)
बालाः साङ्ख्य-योगौ पृथक् प्रवदन्ति, न पण्डिताः। एकम् अपि सम्यक् आस्थितः उभयोः फलं विन्दते। (5.4)
Children [i.e., the nondiscerning], not the wise, claim that साङ्ख्य [i.e., सन्न्यास, renunciation] and [कर्म-] योग are different. One who has completely followed just one [of the two lifestyles] attains the result of both.

1	बालाः	children [i.e., the non-discerning]	fr. बाल *m. pl. nom.*
4	साङ्ख्य-	साङ्ख्य [i.e., सन्न्यास/renunciation]	
5	-योगौ	and [कर्म-] योग	fr. साङ्ख्य-योग *m. du. acc.*
6	पृथक्	[are] different	fr. पृथक् *in.*
3	प्रवदन्ति	claim [that]	fr. प्र + √वद् *1.P. pr. 3rd pl.*
2	न पण्डिताः	not the wise	fr. न *in.*; पण्डित *m. pl. nom.*
9	एकम् अपि	just one [of the two lifestyles]	fr. एक *num. a. m. sg. acc.* (**4.25:**); अपि *in.*
8	सम्यक्	completely	fr. सम्यक् *in.*
7	आस्थितः	one who has followed	fr. आस्थित *pp. of* आ + √स्था *a. m. sg. nom.* (**6.6:**)
11	उभयोः फलं	the result of both	fr. उभ *prn. a. m. du. gen.* (**4.16.b:**); फल *n. sg. acc.*
10	विन्दते	attains	fr. √विद् *6.P. pr. 3rd sg.* (**5.17.1:**)

यत्साङ्ख्यैः प्राप्यते स्थानं तद्योगैरपि गम्यते। एकं साङ्ख्यं च योगं च यः पश्यति स पश्यति॥ ५॥
(यद् साङ्ख्यैः प्राप्यते स्थानं, तद् योगैः अपि गम्यते। एकं साङ्ख्यं च योगं च, यः पश्यति सः पश्यति॥)
साङ्ख्यैः यद् स्थानं प्राप्यते, योगैः अपि तद् गम्यते। यः साङ्ख्यं च योगं च एकं पश्यति, सः पश्यति। (5.5)
The status [i.e., मोक्ष, complete freedom] that is gained by those who follow renunciation is also gained by those who follow [कर्म-] योग. One [really] sees, who sees that साङ्ख्य (renunciation) and [कर्म-] योग are one.

3	साङ्ख्यैः	by those who follow renunciation	fr. साङ्ख्य *m. pl. inst.*
1	यद् स्थानं	the status [which]	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*; स्थान *n. sg. nom.*
2	प्राप्यते	is gained	fr. प्र + √आप् *ps. pr. 3rd sg.*
5	योगैः अपि	by those who follow [कर्म-] योग also	fr. योग *m. pl. inst.*; अपि *in.*
4	तद् गम्यते	that is gained	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; √गम् *ps. pr. 3rd sg.*

7	यः	who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
9	साङ्ख्यं च	साङ्ख्य (renunciation)	fr. साङ्ख्य *m. sg. acc.*; च *in.*
10	योगं च	and [कर्म-] योग	fr. योग *m. sg. acc.*; च *in.*
11	एकं	[are] one	fr. एक *num. a. m. acc.* (**4.25:**)
8	पश्यति	sees [that]	fr. √दृश् *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.6:**)
6	सः पश्यति	one [really] sees	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*; √दृश् *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.6:**)

सन्न्यासस्तु महाबाहो दुःखमाप्तुमयोगतः। योगयुक्तो मुनिर्ब्रह्म नचिरेणाधिगच्छति॥६॥

(सन्न्यासः तु महाबाहो, दुःखम् आप्तुम् अयोगतः। योगयुक्तः मुनिः ब्रह्म, नचिरेण अधिगच्छति॥)

महा-बाहो, अ-योगतः तु सन्न्यासः दुःखम् आप्तुम्। योग-युक्तः मुनिः न-चिरेण ब्रह्म अधिगच्छति। (**5.6**)

Whereas, O अर्जुन, without [first following] [कर्म-] योग, सन्न्यास [as renunciation or as a lifestyle] is difficult to accomplish. The मुनि (one who is contemplative) who has been prepared through [कर्म-] योग [in this life and/or prior lives] in no time attains ब्रह्मन्.

2	महा-बाहो	(अर्जुन) O Mighty Armed One	fr. महा-बाहु *m. sg. voc.*
1	अ-योगतः तु	whereas without [first following] [कर्म-] योग	fr. अयोगतस् *in.* (**6.19:**); तु *in.*
3	सन्न्यासः	सन्न्यास [as renunciation or as a lifestyle]	fr. सन्न्यास *m. sg. nom.*
4	दुःखम् आप्तुम्	is difficult to accomplish	fr. दुःख *in.* (**7.8.8:**); आप्तुम् *inf. of* √आप् *in.*
6	योग-युक्तः	who has been prepared through [कर्म-] योग	fr. योग-युक्त *a. m. sg. nom.*
5	मुनिः	the मुनि (one who is contemplative)	fr. मुनि *m. sg. nom.*
7	न-चिरेण	in no time	fr. न-चिरेण *in.* (**6.33:** & **2.92:**) (**7.9.14:**)
9	ब्रह्म	ब्रह्मन्	fr. ब्रह्मन् *n. sg. acc.* (**3.22:**)
8	अधिगच्छति	attains	fr. अधि + √गम् *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.6:**)

योगयुक्तो विशुद्धात्मा विजितात्मा जितेन्द्रियः। सर्वभूतात्मभूतात्मा कुर्वन्नपि न लिप्यते॥७॥

(योगयुक्तः विशुद्धात्मा, विजितात्मा जितेन्द्रियः। सर्वभूतात्मभूतात्मा, कुर्वन् अपि न लिप्यते॥)

योग-युक्तः विशुद्ध-आत्मा विजित-आत्मा जित-इन्द्रियः सर्व-भूत-आत्म-भूत-आत्मा कुर्वन् अपि न लिप्यते। (**5.7**) Prepared by [कर्म-] योग [thus] whose character is without defect, who has discipline over the body, who has mastered the senses, and [finally] whose self [is known] as the self of all beings—though performing action, that one is not affected.

1	योग-युक्तः	prepared by [कर्म-] योग [thus]	fr. योग-युक्त *a. m. sg. nom.*
3	विशुद्ध-	is without defect	
2	-आत्मा	whose character	fr. विशुद्ध-आत्मन् *a. m. sg. nom.* (**3.22:**)
4	विजित-आत्मा	who has discipline over the body	fr. विजित-आत्मन् *a. m. sg. nom.* (**3.22:**)
5	जित-इन्द्रियः	who has mastered the senses	fr. जित-इद्रिय *a. m. sg. nom.*
8	सर्व-भूत-	of all beings	
7	-आत्म-भूत-	as the self	
6	-आत्मा	whose self [is known]	fr. सर्व-भूत-आत्म-भूत-आत्मन् *a. m. sg. nom.* (**3.22:**)
9	कुर्वन् अपि	though performing action	fr. कुर्वत् *pr. pt. of* √कृ *pt. m. sg. nom.* (**5.22.1:**); अपि *in.*
10	न लिप्यते	that one is not affected	fr. न *in.*; √लिप् *ps. pr. 3rd sg.*

नैव किञ्चित्करोमीति युक्तो मन्येत तत्त्ववित्। पश्यञ्शृण्वन्स्पृशञ्जिघ्रन्नश्नन्गच्छन्स्वपञ्श्वसन्॥८॥
प्रलपन्विसृजन्गृह्णन्नुन्मिषन्निमिषन्नपि। इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेषु वर्तन्त इति धारयन्॥९॥

(न एव किञ्चिद् करोमि इति, युक्तः मन्येत तत्त्वविद्। पश्यन् शृण्वन् स्पृशन् जिघ्रन्, अश्नन् गच्छन् स्वपन् श्वसन्॥
प्रलपन् विसृजन् गृह्णन्, उन्मिषन् निमिषन् अपि। इन्द्रियाणि इन्द्रियार्थेषु, वर्तन्ते इति धारयन्॥)

इन्द्रियाणि इन्द्रिय-अर्थेषु वर्तन्ते इति धारयन् युक्तः तत्त्व-विद् — पश्यन् शृण्वन् स्पृशन् जिघ्रन् अश्नन् गच्छन् स्वपन् श्वसन् प्रलपन् विसृजन् गृह्णन् उन्मिषन् निमिषन् अपि — न एव किञ्-चिद् करोमि इति मन्येत। (**5.8-9**)

The contemplative knower of the truth, maintaining that the organs [of sense and action] engage in their objects, would think "I do not do anything," even though seeing, hearing, touching, smelling, eating, moving, sleeping, breathing, talking, releasing, grasping, [or] opening and closing [the eyes].

4	इन्द्रियाणि	the organs [of sense and action]	fr. इन्द्रिय *n. pl. nom.*
6	इन्द्रिय-अर्थेषु	in their objects	fr. इन्द्रिय-अर्थ *m. pl. loc.*
5	वर्तन्ते	engage	fr. √वृत् *1.Ā. pr. 3rd pl.*
3	इति धारयन्	maintaining that	fr. इति *in.*; धारयत् *pr. pt. of cs.* √धृ *pt. m. sg. nom.* (**5.40: & 3.12:**)
1	युक्तः	the contemplative	fr. युक्त *pp. of* √युज् *a. m. sg. nom.* (**2.81:**)
2	तत्त्व-विद्	knower of the truth	fr. तत्व-विद् *a. m. sg. nom.* (**6.24:**)

12	पश्यन् (**2.52:**)	seeing	fr. पश्यत् *pr. pt. of* √दृश् *pt. m. sg. nom.* (**5.15.6:**)
13	शृण्वन्	hearing	fr. शृण्वत् *pr. pt. of* √श्रु *pt. m. sg. nom.* (**5.21.3:**)
14	स्पृशन् (**2.52:**)	touching	fr. स्पृशत् *pr. pt. of* √स्पृश् *pt. m. sg. nom.*
15	जिघ्रन् (**2.62:**)	smelling	fr. जिघ्रत् *pr. pt. of* √घ्र *pt. m. sg. nom.* (**5.15.4:**)
16	अश्नन्	eating	fr. अश्नत् *pr. pt. of* √अश् *pt. m. sg. nom.*
17	गच्छन्	moving	fr. गच्छत् *pr. pt. of* √गम् *pt. m. sg. nom.* (**5.15.6:**)
18	स्वपन् (**2.52:**)	sleeping	fr. स्वपत् *pr. pt. of* √स्वप् *pt. m. sg. nom.* (**5.15.6:**)
19	श्वसन्	breathing	fr. श्वसत् *pr. pt. of* √श्वस् *pt. m. sg. nom.*
20	प्रलपन्	talking	fr. प्रलपत् *pr. pt. of* प्र + √लप् *pt. m. sg. nom.*
21	विसृजन्	releasing	fr. विसृजत् *pr. pt. of* वि + √सृज् *pt. m. sg. nom.* (**2.101:**)
22	गृह्णन् (**2.62:**)	grasping	fr. गृह्णत् *pr. pt. of* √ग्रह् *pt. m. sg. nom.* (**5.23.2:**)
23	उन्मिषन्	[or] opening	fr. उन्मिषत् *pr. pt. of* उद् + √मिष् *pt. m. sg. nom.* (**2.24:** & **.44:**)
24	निमिषन्	[and] closing [the eyes]	fr. निमिषत् *pr. pt. of* नि + √मिष् *pt. m. sg. nom.*
11	अपि	even though	fr. अपि *in.*
9	न एव	not [do]	fr. न *in.*; एव *in.*
10	किञ्-चिद्	anything	fr. क-चिद् *prn. cmpd. n. sg. acc.* (**4.20:** & **2.55:**)
8	करोमि	I do	fr. √कृ *8.P. pr.* 1st *sg.* (**5.22.1:**)
7	इति मन्येत	would think	fr. इति *in.*; √मन् *4.Ā. pot.* 3rd *sg.* (**5.5:**)

ब्रह्मण्याधाय कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा करोति यः। लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवाम्भसा॥१०॥

(ब्रह्मणि आधाय कर्माणि, सङ्गं त्यक्त्वा करोति यः। लिप्यते न सः पापेन, पद्मपत्रम् इव अम्भसा॥)

यः सङ्गं त्यक्त्वा कर्माणि ब्रह्मणि आधाय करोति, सः पद्म-पत्रम् अम्भसा इव पापेन न लिप्यते। (**5.10**)

Giving up attachment [i.e., not anticipating results], the one who performs actions offering [them] unto ब्रह्मन् (the Lord—as प्रकृति, nature, the cosmic order)—that one—is not affected by पाप (karmic demerit), like a lotus leaf [is not soaked] by water.

2	यः	the one who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
1	सङ्गं त्यक्त्वा	giving up attachment	fr. सङ्ग *m. sg. acc.*; त्यक्त्वा *in. pt. of* √त्यज् (**2.81:**)
4	कर्माणि	actions	fr. कर्मन् *n. pl. acc.* (**3.22:**)
6	ब्रह्मणि	unto ब्रह्मन् (the Lord—as प्रकृति/nature, the cosmic order)	fr. ब्रह्मन् *n. sg. loc.* (**3.22:**)
5	आधाय	offering [them]	fr. आधाय *in. pt. of* आ + √धा
3	करोति	performs	fr. √कृ *8.P. pr.* 3rd *sg.* (**5.22.1:**)

7	सः	that one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
11	पद्म-	a lotus	
12	-पत्रम्	leaf	fr. पद्म-पत्र *n. sg. nom.*
13	अम्भसा	[is not soaked] by water	fr. अम्भस् *n. sg. inst.* (**3.6:**)
10	इव	like	fr. इव *in.*
9	पापेन	by पाप (karmic demerit)	fr. पाप *n. sg. inst.*
8	न लिप्यते	is not affected	fr. न *in.*; √लिप् *ps. pr. 3rd sg.*

कायेन मनसा बुद्ध्या केवलैरिन्द्रियैरपि। योगिनः कर्म कुर्वन्ति सङ्गं त्यक्त्वात्मशुद्धये॥११॥

(कायेन मनसा बुद्ध्या, केवलैः इन्द्रियैः अपि। योगिनः कर्म कुर्वन्ति, सङ्गं त्यक्त्वा आत्मशुद्धये॥)

योगिनः सङ्गं त्यक्त्वा आत्म-शुद्धये केवलैः कायेन मनसा बुद्ध्या इन्द्रियैः अपि कर्म कुर्वन्ति। (**5.11**)

Giving up attachment, the [कर्म-] योगिन्-s perform action with [their] body, mind, intellect, and senses only [not by "I"], for आत्म-शुद्धि (transparency, clarity of character, mind).

2	योगिनः	the [कर्म-] योगिन्-s	fr. योगिन् *m. pl. nom.* (**3.15:**)
1	सङ्गं त्यक्त्वा	giving up attachment	fr. सङ्ग *m. sg. acc.*; त्यक्त्वा *in. pt. of* √त्यज् (**2.81:**)
11	आत्म-	of character/mind	
10	-शुद्धये	for transparency/clarity	fr. आत्म-शुद्धि *f. sg. dat.* (**7.10.B:**)
9	केवलैः	only [not by "I"]	fr. केवल *a. n. pl. inst.*
5	कायेन	with [their] body	fr. काय *m. sg. inst.*
6	मनसा	mind	fr. मनस् *m. sg. inst.* (**3.6:**)
7	बुद्ध्या	intellect	fr. बुद्धि *f. sg. inst.*
8	इन्द्रियैः अपि	and senses	fr. इन्द्रिय *n. pl. inst.*; अपि *in.*
4	कर्म	action	fr. कर्मन् *n. sg. acc.*
3	कुर्वन्ति	perform	fr. √कृ *8.P. pr. 3rd pl.* (**5.22.1:** & **2.67:**)

युक्तः कर्मफलं त्यक्त्वा शान्तिमाप्नोति नैष्ठिकीम्। अयुक्तः कामकारेण फले सक्तो निबध्यते॥१२॥

(युक्तः कर्मफलं त्यक्त्वा, शान्तिम् आप्नोति नैष्ठिकीम्। अयुक्तः कामकारेण, फले सक्तः निबध्यते॥)

युक्तः कर्म-फलं त्यक्त्वा नैष्ठिकीं शान्तिम् आप्नोति। अ-युक्तः काम-कारेण फले सक्तः निबध्यते। (**5.12**)

Giving up [अधिकारत्वं, the notion of control over] the result of action, the युक्त [i.e., कर्म-योगिन्] attains a peace born of [the amount of] commitment; [whereas] not [committed to] कर्म-योग, attached to result(s) by the pressure of requirements, that one is bound.

3	युक्तः	युक्त [i.e., a कर्मयोगिन्]	fr. युक्त *pp. of* √युज् *a. m. sg. nom.* (**2.81:**)
2	कर्म-फलं	the result of action	fr. कर्म-फल *n. sg. acc.*
1	त्यक्त्वा	giving up [अधिकारत्वं/the notion of control over]	fr. त्यक्त्वा *in. pt. of* √त्यज् (**2.81:**)
6	नैष्ठिकीं	born of [one's amount of] commitment	fr. नैष्ठिकी *a. f. sg. acc.* (**6.19:**)
5	शान्तिम्	a peace	fr. शान्ति *f. sg. acc.*
4	आप्नोति	attains	fr. √आप् *1.P. pr. 3rd sg.*
7	अ-युक्तः	[whereas] not [committed to] कर्म-योग	fr. अ-युक्त *pp. of* √युज् *a. m. sg. nom.* (**2.81:**)
10	काम-	of requirements	
9	-कारेण	by the pressure	fr. काम-कार *m. sg. inst.* (**2.92:**)
8	फले सक्तः	attached to result(s)	fr. फल *n. sg. loc.*; सक्त *pp. of* √सञ्ज् (**6.6: & 2.81:**)
11	निबध्यते	[that one] is bound	fr. नि + √बन्ध् *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.5:**)

सर्वकर्माणि मनसा सन्न्यस्यास्ते सुखं वशी। नवद्वारे पुरे देही नैव कुर्वन्न कारयन्॥१३॥

(सर्वकर्माणि मनसा, सन्न्यस्य आस्ते सुखं वशी। नवद्वारे पुरे देही, न एव कुर्वन् न कारयन्॥)

वशी देही मनसा सर्व-कर्माणि सन्न्यस्य न एव कुर्वन् न कारयन् नव-द्वारे पुरे सुखम् आस्ते। (**5.13**)

The embodied one who has self-control—renouncing all actions through the mind [i.e., by knowledge, not by bodily inaction]—remains happy within the nine-gated city [i.e., the body with its nine apertures], neither doing nor causing activity.

2	वशी	who has self-control	fr. वशिन् *a. m. sg. nom.* (**3.15:**)
1	देही	the embodied one	fr. देहिन् *a. m. sg. nom.* (**3.15:**)
5	मनसा	through the mind [i.e., by knowledge, not by bodily inaction]	fr. मनस् *n. sg. inst.* (**3.6:**)
4	सर्व-कर्माणि	all actions	fr. सर्व-कर्मन् *n. pl. acc.*
3	सन्न्यस्य	renouncing	fr. सन्न्यस्य *in. pt. of* सम् + नि + √अस् (**2.55:**)

8	न एव	neither	fr. न *in.*; एव *in.*
9	कुर्वन्	doing activity	fr. कुर्वत् *pr. pt. of* √कृ *a. m. sg. nom.* (**5.22.1:**)
10	न कारयन्	nor causing activity	fr. न *in.*; कारयत् *pr. pt. of cs.* √कृ *a. m. sg. nom.* (**5.40:**)
7	नव-द्वारे पुरे	within the nine-gated city [i.e., the body]	fr. नव-द्वार *a. n. sg. loc.*; पुर *n. sg. loc.*
6	सुखम् आस्ते	remains happy	fr. सुखम् *in.* (**7.8.8:**); √आस् *2.Ā. pr.* 3rd *sg.*

न कर्तृत्वं न कर्माणि लोकस्य सृजति प्रभुः। न कर्मफलसंयोगं स्वभावस्तु प्रवर्तते।।१४।।

(न कर्तृत्वं न कर्माणि, लोकस्य सृजति प्रभुः। न कर्मफलसंयोगं, स्वभावः तु प्रवर्तते।।)

प्रभुः लोकस्य न कर्तृत्वं न कर्माणि न कर्म-फल-संयोगं सृजति स्व-भावः तु प्रवर्तते। (**5.14**)

The master [of the nine-gated city; i.e., आत्मन्] effects neither doership nor actions for the person, nor connection with [i.e., attainment of] the results of action; whereas स्व-भाव (the person's constitution, the complex of the गुण-s) engages [in action].

1	प्रभुः	the master [of the nine-gated city, i.e., आत्मन्]	fr. प्रभु *m. sg. nom.*
5	लोकस्य	for the person	fr. लोक *m. sg. gen.*
3	न कर्तृत्वं	neither doership	fr. न *in.*; कर्तृत्व *n. sg. acc.*
4	न कर्माणि	nor actions	fr. न *in.*; कर्मन् *n. pl. acc.* (**3.22:**)
6	न	nor	fr. न *in.*
8	कर्म-फल-	the results of action	
7	-संयोगं	connection with [i.e., attainment of]	fr. कर्म-फल-संयोग *m. sg. acc.*
2	सृजति	effects	fr. √सृज् *6.P. pr.* 3rd *sg.*
9	स्व-भावः तु	whereas स्वभाव (the person's constitution – the complex of the गुण-s)	fr. स्व-भाव *m. sg. nom.*; तु *in.*
10	प्रवर्तते	engages [in action]	fr. प्र + √वृत् *1.Ā. pr.* 3rd *sg.*

नादत्ते कस्यचित्पापं न चैव सुकृतं विभुः। अज्ञानेनावृतं ज्ञानं तेन मुह्यन्ति जन्तवः॥१५॥

(न आदत्ते कस्यचिद् पापं, न च एव सुकृतं विभुः। अज्ञानेन आवृतं ज्ञानं, तेन मुह्यन्ति जन्तवः॥)

विभुः कस्य-चिद् न पापं न च एव सु-कृतम् आदत्ते। अ-ज्ञानेन ज्ञानम् आवृतं, तेन जन्तवः मुह्यन्ति। (**5.15**)

The locationless [आत्मन्, self] takes on neither the karmic demerit nor merit of anyone [whether of a ज्ञानिन्, a कर्म-योगिन् or a non-कर्म-योगिन्]. Knowledge is covered by ignorance and, because of that, individuals are deluded [thinking, "I have merit or demerit."].

1	विभुः	the locationless [आत्मन्/self]	fr. विभु *m. sg. nom.*
6	कस्य-चिद्	of anyone	fr. क-चिद् *prn. cmpd. m. sg. gen.* (**4.20:**)
3	न पापं	neither the karmic demerit	fr. न *in.*; पाप *n. sg. acc.*
4	न च एव	nor	fr. न *in.*; च *in.*; एव *in.*
5	सु-कृतम्	karmic merit	fr. सु-कृत *n. sg. acc.*
2	आदत्ते	takes on	fr. आ + √दा *3.Ā. pr. 3rd sg.* (**5.20.1:**)
9	अ-ज्ञानेन	by ignorance	fr. अज्ञान *n. sg. inst.*
7	ज्ञानम्	knowledge	fr. ज्ञान *n. sg. nom.*
8	आवृतं	is covered	fr. आवृत *pp. of* आ + √वृ *pt. n. sg. nom.*
10	तेन	[and] because of that [self-ignorance]	fr. तद् *prn. a. n. sg. inst.*
11	जन्तवः	individuals	fr. जन्तु *m. pl. nom.*
12	मुह्यन्ति	are deluded	fr. √मुह् *4.P. pr. 3rd pl.*

ज्ञानेन तु तदज्ञानं येषां नाशितमात्मनः। तेषामादित्यवज्ज्ञानं प्रकाशयति तत्परम्॥१६॥

(ज्ञानेन तु तद् अज्ञानं, येषां नाशितम् आत्मनः। तेषां आदित्यवत् ज्ञानं, प्रकाशयति तद् परम्॥)

येषां तु आत्मनः ज्ञानेन तद् अ-ज्ञानं नाशितं, तेषां ज्ञानम् आदित्यवत् तद् परं प्रकाशयति। (**5.16**)

—Whereas, for those whose very ignorance is destroyed by knowledge of the self, [this] knowledge, like the sun, reveals [the fact that their self-evident self is] that limitless [ब्रह्मन्, reality].

3	येषां	whose	fr. यद् *prn. m. pl. gen.*
1	तु	whereas	fr. तु *in.*
7	आत्मनः	of the self	fr. आत्मन् *m. sg. gen.* (**3.22:**)
6	ज्ञानेन	by knowledge	fr. ज्ञान *n. sg. inst.*
4	तद् अ-ज्ञानं	very ignorance	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; ज्ञान *n. sg. nom.*
5	नाशितं	is destroyed	fr. नाशित *pp. of cs.* √नश् *pt. n. sg. nom.* (**6.6:**)
2	तेषां	for those	fr. तद् *prn. m. pl. gen.*

8 ज्ञानम्	[this] knowledge	fr. ज्ञान *n. sg. nom.*
9 आदित्यवत्	like the sun	fr. आदित्यवत् *in.* (**6.19:**)
11 तद् परं	that limitless [ब्रह्मन्/reality]	fr. तद् *prn. n. sg. acc.*; पर *prn. a. sg. acc.* (**4.16.3:**)
10 प्रकाशयति	reveals	fr. प्र + √काश् *P. cs. pr. 3rd sg.* (**5.40:**)

तद्बुद्धयस्तदात्मानस्तन्निष्ठास्तत्परायणाः। गच्छन्त्यपुनरावृत्तिं ज्ञाननिर्धूतकल्मषाः॥१७॥
(तद्बुद्धयः तदात्मानः, तन्निष्ठाः तत्परायणाः। गच्छन्ति अपुनरावृत्तिं, ज्ञाननिर्धूतकल्मषाः॥)
तद्-बुद्धयः तद्-आत्मानः तन्-निष्ठाः तत्-पर-अयणाः ज्ञान-निर्धूत-कल्मषाः अ-पुनर्-आवृत्तिं गच्छन्ति। (**5.17**)
Those whose intellect [i.e., knowledge] has attained that [ब्रह्मन्], whose self is [recognized as] that [ब्रह्मन्], whose commitment is in that [ब्रह्मन्], having that [ब्रह्मन्] as the ultimate end, and whose impurities have been shaken off by knowledge—gain no rebirth.

1 तद्-बुद्धयः	those whose intellect [i.e., knowledge] has attained that [ब्रह्मन्]	fr. तद्-बुद्धि *a. m. pl. nom.* (**2.24:** & **.43:**)
2 तद्-आत्मानः	whose self [is recognized as] that [ब्रह्मन्]	fr. तद्-आत्मन् *a. m. pl. nom.* (**2.24:** & **2.43:** & **3.22:**)
3 तन्-निष्ठाः	whose commitment is in that [ब्रह्मन्]	fr. तन्-निष्ठ *a. m. pl. nom.* (**2.24: & .44:**)
4 तत्-	having that [ब्रह्मन्]	
5 -पर-अयणाः	as the ultimate end	fr. तद्-पर-अयण *a. m. pl. nom.* (**2.24:**)
7 ज्ञान-	by knowledge	
6 -निर्धूत-कल्मषाः	[and] whose impurities have been shaken off	fr. ज्ञान-निर्धूत-कल्मष *a. m. pl. nom.*
9 अ-पुनर्-आवृत्तिं	no rebirth	fr. अ-पुर्नर्-आवृत्ति *f. sg. acc.* (**2.24:** & **.34:**)
8 गच्छन्ति	gain	fr. √गम् *1.P. pr. 3rd pl.* (**5.15.6:**)

विद्याविनयसम्पन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि। शुनि चैव श्वपाके च पण्डिताः समदर्शिनः॥१८॥

(विद्याविनयसम्पन्ने, ब्राह्मणे गवि हस्तिनि। शुनि च एव श्वपाके च, पण्डिताः समदर्शिनः॥)

विद्या-विनय-सम्पन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि शुनि च श्व-पाके च एव सम-दर्शिनः पण्डिताः। (**5.18**)

[These] wise people see सम (the same one—i.e., immutable ब्रह्मन्—in all beings): in a ब्राह्मण endowed with knowledge and discretion, in a cow, an elephant, a dog, and a dog-eater [i.e., one who lives outside the cultural norms of Vedic society].

5	विद्या-विनय-	with knowledge and discretion	
4	-सम्पन्ने	endowed	fr. विद्या-विनय-सम्पन्न *a. m. sg. loc.*
3	ब्राह्मणे	in a ब्राह्मण	fr. ब्राह्मण *m. sg. loc.*
6	गवि	in a cow	fr. गो *m. or f. sg. loc.* (**3.41:**)
7	हस्तिनि	an elephant	fr. हस्तिन् *m. sg. loc* (**3.15:**).
8	शुनि च	a dog	fr. श्वन् *m. sg. loc.* (**3.21:**); च *in.*
9	श्व-पाके च एव	and a dog-eater	fr. श्व-पाक *m. sg. loc.* (**3.22:**); च *in.*; एव *in.*
2	सम-दर्शिनः	see सम (the same one, i.e., immutable ब्रह्मन् in all beings)	fr. सम-दर्शिन् *a. m. pl. nom.* (**3.15:**)
1	पण्डिताः	[these] wise people	fr. पण्डित *m. pl. nom.*

इहैव तैर्जितः सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः। निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद् ब्रह्मणि ते स्थिताः॥१९॥

(इह एव तैः जितः सर्गः, येषां साम्ये स्थितं मनः। निर्दोषं हि समं ब्रह्म, तस्मात् ब्रह्मणि ते स्थिताः॥)

येषां मनः साम्ये स्थितम्, इह एव तैः सर्गः जितः। निर्-दोषं हि (=यस्मात्) ब्रह्म समं, तस्मात् ते ब्रह्मणि स्थिताः। (**5.19**)

Those whose mind is rooted in what is by nature सम (the same) win over birth here itself. Because the defectless ब्रह्मन् is सम (the same), therefore they abide in ब्रह्मन् (reality).

2	येषां मनः	whose mind	fr. यद् *prn. m. pl. gen.*; मनस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)
4	साम्ये	in what is by nature सम (the same)	fr. साम्य *n. sg. loc.*
3	स्थितम्	is rooted	fr. स्थित *pp. of* √स्था *a. n. sg. nom.* (**6.6:**)
6	इह एव	here itself	fr. इह *in.* (**6.19:**); एव *in.* (**6.19:**)
1	तैः	those	fr. तद् *prn. m. pl. inst.*
5	सर्गः जितः	win over birth	fr. सर्ग *m. sg. nom.*; जित *pp. of* √जि *pt. m. sg. nom.*

8	निर्-दोषं	the defect-less	fr. निस्-दोष *a. n. sg. nom.* (**2.24:** & **.29:**)
7	हि (=यस्मात्)	because	fr. हि *in.*
9	ब्रह्म	ब्रह्मन्	fr. ब्रह्मन् *n. sg. nom.* (**3.22:**)
10	समं	[is] सम (the same)	fr. सम *a. n. sg. nom.*
11	तस्मात्	therefore	fr. तस्मात् *in.*
12	ते	they	fr. तद् *prn. m. pl. nom.*
14	ब्रह्मणि	in ब्रह्मन् (reality)	fr. ब्रह्मन् *n. sg. loc.* (**3.22:**)
13	स्थिताः	abide	fr. स्थित *pp. of* √स्था *a. m. pl. nom.* (**6.6:**)

न प्रहृष्येत्प्रियं प्राप्य नोद्विजेत्प्राप्य चाप्रियम्। स्थिरबुद्धिरसम्मूढो ब्रह्मविद् ब्रह्मणि स्थितः॥२०॥

(न प्रहृष्येत् प्रियं प्राप्य, न उद्विजेत् प्राप्य च अप्रियम्। स्थिरबुद्धिः असम्मूढः, ब्रह्मविद् ब्रह्मणि स्थितः॥)

ब्रह्म-विद् ब्रह्मणि स्थितः स्थिर-बुद्धिः अ-सम्मूढः [च] प्रियं प्राप्य न प्रहृष्येत् अ-प्रियं च प्राप्य न उद्विजेत्। (**5.20**)

The one who knows ब्रह्मन्, who is established in ब्रह्मन्, whose knowledge is without doubts and who is no longer deluded would not be elated at obtaining what is liked, nor agitated at obtaining what is disliked.

1	ब्रह्म-विद्	the one who knows ब्रह्मन्	fr. ब्रह्म-विद् *a. m. sg. nom.*
3	ब्रह्मणि	in ब्रह्मन्	fr. ब्रहन् *n. sg. loc.*
2	स्थितः	who is established	fr. स्थित *pp. of* √स्था *a. m. sg. nom* (**6.6:**)
4	स्थिर-बुद्धिः	whose knowledge is without doubts	fr. स्थिर-बुद्धि *a. m. sg. nom.*
5	अ-सम्मूढः [च]	[and] who is no longer deluded	fr. असम्मूढ *pp. of* सम् + √मुह् *a. m. sg. nom* (**2.107:**)
7	प्रियं प्राप्य	at obtaining what is liked	fr. प्रिय *a. n. sg. acc.*; प्राप्य *in. pt. of* प्र + √आप्
6	न प्रहृष्येत्	would not be elated	fr. न *in.*; प्र + √हृष् *4.Ā. pot. 3rd sg.*
10	अ-प्रियं च	what is disliked	fr. अ-प्रिय *a. n. sg. acc.*; च *in.*
9	प्राप्य	at obtaining	fr. प्राप्य *in. pt. of* प्र + √आप्
8	न उद्विजेत्	nor agitated	fr. न *in.*; उद् + √विज् *6.Ā. pot. 3rd sg.*

बाह्यस्पर्शेष्वसक्तात्मा विन्दत्यात्मनि यत्सुखम्। स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखमक्षयमश्नुते॥ २१॥

(बाह्यस्पर्शेषु असक्तात्मा, विन्दति आत्मनि यद् सुखम्। सः ब्रह्मयोगयुक्तात्मा, सुखम् अक्षयम् अश्नुते॥)

बाह्य-स्पर्शेषु अ-सक्त-आत्मा आत्मनि यद् सुखं विन्दति। सः ब्रह्म-योग-युक्त-आत्मा अ-क्षयं सुखम् अश्नुते। (**5.21**)

The one whose mind is [relatively or absolutely] not attached to external sense objects finds [relative or absolute] happiness in the self. That one whose mind is endowed with clear knowledge of ब्रह्मन् attains the सुख (fulfillment) that does not wane [i.e., मोक्ष].

2	बाह्य-स्पर्शेषु	towards external sense objects	fr. बाह्य-स्पर्श *m. pl. loc.*
1	अ-सक्त-आत्मा	the one whose mind is not attached	fr. असक्त-आत्मन् *a. m. sg. nom.* (**3.22:**)
5	आत्मनि यद्	which [is] in the self	fr. आत्मन् *m. sg. loc.* (**3.22:**); यद् *prn. n. sg. acc.*
4	सुखं	the [relative or absolute] happiness	fr. सुख *n. sg. acc.*
3	विन्दति	finds	fr. √विद् *6.P. pr. 3rd sg.* (**5.17.1:**)
6	सः	that one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
8	ब्रह्म-योग-	with clear knowledge of ब्रह्मन्	
7	-युक्त-आत्मा	whose mind is endowed	fr. ब्रह्म-योग-युक्त-आत्मन् *a. m. sg. nom.* (**3.22:**)
11	अ-क्षयं	that does not wane	fr. अक्षय *a. n. sg. acc.*
10	सुखम्	the fulfillment	fr. सुख *n. sg. acc.*
9	अश्नुते	attains	fr. √अश् *5.Ā. pr. 3rd sg.*

ये हि संस्पर्शजा भोगा दुःखयोनय एव ते। आद्यन्तवन्तः कौन्तेय न तेषु रमते बुधः॥ २२॥

(ये हि संस्पर्शजाः भोगाः, दुःखयोनयः एव ते। आद्यन्तवन्तः कौन्तेय, न तेषु रमते बुधः॥)

कौन्तेय, ये हि (=यस्मात्) संस्पर्श-जाः भोगाः, ते दुःख-योनयः एव आदि-अन्तवन्तः, [तस्मात्] बुधः तेषु न रमते। (**5.22**)

O अर्जुन, because those experiences—which are born of sense objects, are sources of pain alone [i.e., are immeasurably less than the सुख, the fulfillment that does not wane] and have a beginning and end—the wise one does not revel in those [experiences].

1	कौन्तेय	(अर्जुन) O Son of कुन्ती	fr. कौन्तेय *m. sg. voc.*
5	ये	which [are]	fr. यद् *prn. m. pl. nom.*
2	हि (=यस्मात्)	since	fr. हि *in.*
6	संस्पर्श-जाः	born of sense objects	fr. संस्पर्श-ज *a. m. pl. nom.* (**6.24.3:**)
4	भोगाः	experiences	fr. भोग *m. pl. nom.*
3	ते	those	fr. तद् *prn. m. pl. nom.*
7	दुःख-योनयः एव	[are] sources of pain alone	fr. दुःख-योनि *f. pl. nom.*; एव *in.*

8	आदि-अन्तवन्तः	[and] have a beginning and end	fr. आदि-अन्तवत् *a. m. pl. nom.* (**3.13:**)
9	बुधः	the wise one	fr. बुध *m. sg. nom.*
11	तेषु	in those [experiences]	fr. तद् *prn. m. pl. loc.*
<u>10</u>	न रमते	does not revel	fr. न *in.*; √रम् *1.Ā. pr. 3rd sg.*

शक्नोतीहैव यः सोढुं प्राक्शरीरविमोक्षणात्। कामक्रोधोद्भवं वेगं स युक्तः स सुखी नरः॥२३॥

(शक्नोति इह एव यः सोढुं, प्राक् शरीरविमोक्षणात्। कामक्रोधोद्भवं वेगं, सः युक्तः सः सुखी नरः॥)

यः प्राक् शरीर-विमोक्षणात् काम-क्रोध-उद्भवं वेगम् इह एव सोढुं शक्नोति, सः युक्तः [कर्मयोगिन् इत्यर्थः]। सः सुखी नरः। (**5.23**)

The one who is able to withstand here itself the force born of काम (requiring) and क्रोध (anger) before release from the body [i.e., before death] is a युक्त [i.e., कर्म-योगिन्]. That one is a happy person.

2	यः	who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
8	प्राक्	before	fr. प्राक् *in.* (**6.16:**)
10	शरीर-	from the body [i.e., before death]	
9	-विमोक्षणात्	release	fr. शरीर-विमोक्षण *n. sg. abl.* (**7.11:**)
7	काम-क्रोध-	of काम (requiring) and क्रोध (anger)	
6	-उद्भवं	born	fr. काम-क्रोध-उद्भव *a. m. sg. acc.*
5	वेगम्	the force	fr. वेग *m. sg. acc.* (**7.20:**)
4	इह एव	here itself	fr. इह *in.* (**6.19:**); एव *in.* (**6.19:**)
3	सोढुं शक्नोति	is able to withstand	fr. सोढुम् *inf. of* √सह् *in.* (**2.109:**); √शक् *5.P. pr. 3rd sg.*
1	सः	the one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
11	युक्तः	[is] युक्त [i.e., a कर्मयोगिन्]	fr. युक्त *pp. of* √युज् *a. m. sg. nom.* (**2.81:**)
12	सः	that one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
<u>13</u>	सुखी नरः	[is] a happy person	fr. सुखिन् *a. m. sg. nom.* (**3.15:**); नर *m. sg. nom.*

योऽन्तःसुखोऽन्तरारामस्तथान्तर्ज्योतिरेव यः। स योगी ब्रह्मनिर्वाणं ब्रह्मभूतोऽधिगच्छति॥ २४॥

(यः अन्तःसुखः अन्तरारामः, तथा अन्तर्ज्योतिः एव यः। सः योगी ब्रह्मनिर्वाणं, ब्रह्मभूतः अधिगच्छति॥)

यः अन्तः-सुखः अन्तर्-आरामः तथा यः अन्तर्-ज्योतिः, सः एव योगी ब्रह्म-भूतः ब्रह्म-निर्वाणम् अधिगच्छति। (**5.24**)

Whose fulfillment is within [the self], whose reveling is within [the self], and whose mind is within [i.e., centered on] [the self]—that one alone is a योगिन् who, being ब्रह्मन्, gains liberation in/as ब्रह्मन् [i.e., gains मोक्ष, complete freedom].

1	यः	[the one]	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
3	अन्तः-	is within [oneself]	
2	-सुखः	whose fulfillment	fr. अन्तर्-सुख *a. m. sg. nom.* (**2.24:**)
5	अन्तर्-	is within [oneself]	
4	-आरामः	whose reveling	fr. अन्तर्-आराम *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **.34:**)
6	तथा यः	and [the one]	fr. तथा *in.* (**6.19:**); यद् *prn. m. sg. nom.*
8	अन्तर्-	is within [i.e., centered on] [oneself]	
7	-ज्योतिः	whose mind	fr. अन्तर्-ज्योति *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **.34:**)
9	सः एव	that one alone	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*; एव *in.* (**6.19:**)
10	योगी	is a योगिन्	fr. योगिन् *m. sg. nom.*
11	ब्रह्म-भूतः	who being ब्रह्मन्	fr. ब्रह्म-भूत *a. m. sg. nom.*
13	ब्रह्म-निर्वाणम्	liberation in/as ब्रह्मन्	fr. ब्रह्म-निर्वाण *n. sg. acc.*
12	अधिगच्छति	gains	fr. अधि + √गम् *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.6:**)

लभन्ते ब्रह्मनिर्वाणमृषयः क्षीणकल्मषाः। छिन्नद्वैधा यतात्मानः सर्वभूतहिते रताः॥ २५॥

(लभन्ते ब्रह्मनिर्वाणम्, ऋषयः क्षीणकल्मषाः। छिन्नद्वैधाः यतात्मानः, सर्वभूतहिते रताः॥)

क्षीण-कल्मषाः छिन्न-द्वैधाः यत-आत्मानः सर्व-भूत-हिते रताः ऋषयः ब्रह्म-निर्वाणं लभन्ते। (**5.25**)

The ऋषि-s (wise)—whose impediments have been destroyed, whose doubts have been resolved, who have mastered themselves [i.e., their body-mind complex], who are happily engaged in the good of all beings—they gain liberation in/as ब्रह्मन्.

3	क्षीण-	have been destroyed	
2	-कल्मषाः	whose impediments	fr. क्षीण-कल्मष *a. m. pl. nom.*
5	छिन्न-	have been resolved	
4	-द्वैधाः	whose doubts	fr. छिन्न-द्वैध *a. m. pl. nom.*
6	यत-आत्मानः	who have mastered themselves	fr. यत-आत्मन् *a. m. pl. nom.* (**3.22:**)
9	सर्व-भूत-	of all beings	
8	-हिते	in the good	fr. सर्व-भूत-हित *n. sg. loc.*
7	रताः	who are happily engaged	fr. रत *pp. of* √रम् *a. m. pl. nom.* (**6.6:**)
1	ऋषयः	the ऋषि-s (wise)	fr. ऋषि *m. pl. nom.*
11	ब्रह्म-निर्वाणं	liberation in/as ब्रह्मन्	fr. ब्रह्म-निर्वाण *n. sg. acc.*
10	लभन्ते	they gain	fr. √लभ् *1.Ā. pr. 3rd pl.*

कामक्रोधवियुक्तानां यतीनां यतचेतसाम्। अभितो ब्रह्मनिर्वाणं वर्तते विदितात्मनाम्॥ २६॥

(कामक्रोधवियुक्तानां, यतीनां यतचेतसाम्। अभितः ब्रह्मनिर्वाणं, वर्तते विदितात्मनाम्॥)

काम-क्रोध-वियुक्तानां यत-चेतसां विदित-आत्मनां यतीनाम् अभितः ब्रह्म-निर्वाणं वर्तते। (**5.26**)

For the one who makes [proper] effort—free from requirements/anticipations and anger, whose mind is mastered and whose self is known—there is liberation in/as ब्रह्मन् both [here and hereafter; i.e., before and after the death of the body].

3	काम-क्रोध-	from requirements/anticipations and anger	
2	-वियुक्तानां	free	fr. काम-क्रोध-वियुक्त *a. m. pl. gen.*
4	यत-चेतसां	whose mind is mastered	fr. यत-चेतस् *a. m. pl. gen.*
6	विदित-	is known	
5	-आत्मनां	[and] whose self	fr. विदित-आत्मन् *a. m. pl. gen.*
1	यतीनाम्	for the one who makes [proper] effort	fr. यति *m. pl. gen.*
9	अभितः	both [here and hereafter]	fr. अभितस् *in.* (**6.19:**)
8	ब्रह्म-निर्वाणं	liberation in/as ब्रह्मन्	fr. ब्रह्म-निर्वाण *n. sg. acc.*
7	वर्तते	there is	fr. √वृत् *1.Ā. pr. 3rd sg.*

स्पर्शान्कृत्वा बहिर्बाह्यांश्चक्षुश्चैवान्तरे भ्रुवोः। प्राणापानौ समौ कृत्वा नासाभ्यन्तरचारिणौ॥२७॥
यतेन्द्रियमनोबुद्धिर्मुनिर्मोक्षपरायणः। विगतेच्छाभयक्रोधो यः सदा मुक्त एव सः॥२८॥
(स्पर्शान् कृत्वा बहिः बाह्यान्, चक्षुः च एव अन्तरे भ्रुवोः। प्राणापानौ समौ कृत्वा, नासाभ्यन्तरचारिणौ॥
यतेन्द्रियमनोबुद्धिः, मुनिः मोक्षपरायणः। विगतेच्छाभयक्रोधः, यः सदा मुक्तः एव सः॥)

बाह्यान् स्पर्शान् बहिः कृत्वा, चक्षुः च भ्रुवोः अन्तरे एव [कृत्वा], नासा-अभ्यन्तर-चारिणौ प्राण-अपानौ समौ कृत्वा, यः मुनिः यत-इन्द्रिय-मनस्-बुद्धिः मोक्ष-पर-अयणः विगत-इच्छा-भय-क्रोधः, सः सदा मुक्तः एव। (**5.27-28**)

Keeping external the external sense objects and the vision within the eyebrows [i.e., the eyes shut], keeping [naturally] equal the exhalation and inhalation moving within the nostrils, the one who is contemplative—whose senses, mind, and intellect are mastered [enough to sit in meditation], having मोक्ष (complete freedom) as the ultimate end, from whom are [mostly or completely] gone requiring/anticipating, fear and anger—that one [who sits in meditation, contemplating this teaching] is always liberated indeed.

2	बाह्यान् स्पर्शान्	the external sense objects	fr. बाह्य *a. m. pl. acc.*; स्पर्श *a. m. pl. acc.*
1	बहिः कृत्वा	keeping external	fr. बहिस् *in.*; कृत्वा *in. pt. of* √कृ
3	चक्षुः च	and the vision	fr. चक्षुस् *n. sg. acc.*; च *in.*
4	भ्रुवोः अन्तरे एव	within the eyebrows [i.e., the eyes shut]	fr. भ्रू *f. du. loc.*; अन्तरे *in.* (**7.13.3:**); च *in.*
8	नासा-अभ्यन्तर-	within the nostrils	
7	-चारिणौ	moving	fr. नासा-अभ्यन्तर-चारिन् *a. m. du. acc.* (**3.15:**)
6	प्राण-अपानौ	the exhalation and inhalation	fr. प्राण-अपान *m. du. acc.*
5	समौ कृत्वा	keeping [naturally] equal	fr. सम *a. m. du. acc.*; कृत्वा *in. pt. of* √कृ
9	यः मुनिः	the one who is contemplative	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*; मुनि *m. sg. nom.*
11	यत-	are mastered	
10	-इन्द्रिय-मनस्-बुद्धिः	whose senses, mind and intellect	fr. यत-इन्द्रिय-मनस्-बुद्धि *a. m. sg. nom.* (**2.33:**)
12	मोक्ष-	having मोक्ष (complete freedom)	
13	-पर-अयणः	as the ultimate end	fr. मोक्ष-पर-अयण *a. m. sg. nom.* (**2.92:**)
14	विगत-	from whom are [mostly or completely] gone	
15	-इच्छा-भय-क्रोधः	requiring/anticipating, fear and anger	fr. विगत-इच्छा-भय-क्रोध *a. m. sg. nom.*
16	सः	that one [is]	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
17	सदा	always	fr. सदा *in.*
18	मुक्तः एव	liberated indeed	fr. मुक्त *pp. of* √मुच् *a. m. sg. nom.* (**2.80:**); एव *in.*

भोक्तारं यज्ञतपसां सर्वलोकमहेश्वरम्। सुहृदं सर्वभूतानां ज्ञात्वा मां शान्तिमृच्छति॥ २९॥

(भोक्तारं यज्ञतपसां, सर्वलोकमहेश्वरम्। सुहृदं सर्वभूतानां, ज्ञात्वा मां शान्तिम् ऋच्छति॥)

यज्ञ-तपसां भोक्तारं सर्व-लोक-महा-ईश्वरं सर्व-भूतानां सु-हृदं मां ज्ञात्वा शान्तिम् ऋच्छति। (**5.29**)

Knowing Me as [the doer and] the experiencer of यज्ञ and prayerful discipline, the limitless Lord of all worlds, and the [natural] friend of all beings, one attains the clarity [called मोक्ष].

3	यज्ञ-तपसां	of यज्ञ-s and prayerful disciplines	fr. यज्ञ-तपस् *n. pl. gen.* (**3.6:**)
2	भोक्तारं	[the doer and] the experiencer	fr. भोक्तृ *m. sg. acc.* (**3.38:**)
5	सर्व-लोक-	of all worlds	
4	-महा-ईश्वरं	the limitless Lord	fr. सर्व-लोक-महा-ईश्वर *m. sg. acc.*
7	सर्व-भूतानां	of all beings	fr. सर्व-भूत *n. pl. gen.*
6	सु-हृदं	[and] the [natural] friend	fr. सुहृद् *m. sg. acc.* (**3.6:**)
1	मां ज्ञात्वा	knowing Me as	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; ज्ञात्वा *in. pt. of* √ज्ञा
9	शान्तिम्	the clarity [called मोक्ष]	fr. शान्ति *f. sg. acc.*
8	ऋच्छति	one attains	fr. √ऋ *6.P. pr. 3rd sg.* (**5.17.3:**)

ओं तत्सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मसन्यासयोगो नाम पञ्चमोऽध्यायः॥ ५॥

(ओं तद् सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मसन्यासयोगः नाम पञ्चमः अध्यायः॥)

ओं तद् सत्। इति श्रीमद्-भगवद्-गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्म-विद्यायां योग-शास्त्रे श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवादे कर्म-सन्यास-योगः नाम पञ्चमः अध्यायः। (**5**)

ओं (ब्रह्मन्, the witness of all) is that [only] reality. Thus ends the fifth chapter, called "The Topic of Renunciation of Action," of the [eighteen chapters of] *Songs of the Glorious Lord*, which is [looked upon as] उपनिषद् [and whose teaching is] in [the form of] a dialogue between श्री कृष्ण and अर्जुन, [the subject matter being] a knowledge of ब्रह्मन् and योग.

1	ओं	ओम् (ब्रह्मन्, the witness of all,)	fr. ओम् *in.*
2	तद् सत्	[is] that [only] reality	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; सत् *n. sg. nom.*
3	इति	(quote-end quote), thus ends	fr. इति *in.*

10	श्रीमद्-	of the venerable, the glorious	
11	-भगवद्-	one having [limitless] glories, Lord	
9	-गीतासु	in [i.e., of] songs	fr. श्रीमत्-भगवत्-गीता *f. pl. loc.* (**2.43:**)
12	उपनिषत्सु	[which are/is looked upon as] उपनिषद्, sacred scripture	fr. उपनिषद् *f. pl. loc.* (**6.24:**)
17	ब्रह्म-	of ब्रह्मन् (reality/सत्)	
16	-विद्यायां	[and] a knowledge	fr. ब्रह्म-विद्या *f. sg. loc.*
18	योग-शास्त्रे	[and instruction of] योग (means, discipline, etc.)	fr. योग-शास्त्र *n. sg. loc.*
14	श्री-कृष्ण-	between Lord कृष्ण	
15	-अर्जुन-	and अर्जुन	
13	-संवादे	in [the form of] a dialogue	fr. श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवाद *n. sg. loc.*
8	कर्म-सन्न्यास-	of the renunciation of action	
7	-योगः	the topic	fr. कर्म-सन्न्यास-योग *a. m. sg. nom.*
6	नाम	by the name, called	fr. नाम *in.*
4	पञ्चमः	the fifth	fr. पञ्चम *ordinal a. m. sg. nom.*
5	अध्यायः	chapter	fr. अध्याय *m. sg. nom.*

अथ षष्ठोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच।

अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं कर्म करोति यः। स सन्न्यासी च योगी च न निरग्निर्न चाक्रियः॥१॥

(श्रीभगवान् उवाच। अनाश्रितः कर्मफलं, कार्यं कर्म करोति यः। सः सन्न्यासी च योगी च, न निरग्निः न च अक्रियः॥)

श्री-भगवान् उवाच। यः कर्म-फलम् अन्-आश्रितः कार्यं कर्म करोति, सः सन्न्यासी च योगी च — न निर्-अग्निः न च अ-क्रियः। **(6.1)**

The Lord said: One who does action to be done without depending on the result of action is a सन्न्यासिन् (a renunciate—at least in terms of one's राग-द्वेष-s) and a [कर्म-] योगिन्, not the one who [just] [takes a vow] not to do rituals or duties.

1	श्री-भगवान् उवाच	the Lord said	fr. श्री-भगवत् *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
3	यः	who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
7	कर्म-फलम्	on the result of action	fr. कर्म-फल *n. sg. acc.*
6	अन्-आश्रितः	without depending	fr. अनाश्रित *pp. of* आ + √श्रि *pt. m. sg. nom.*
5	कार्यं कर्म	action to be done	fr. कार्य *pot. ps. pt. of* √कृ *a. n. sg. acc.* (**6.8:**); कर्मन् *n. sg. acc.*
4	करोति	does	fr. √कृ *8.P. pr. 3rd sg.* (**5.22.1:**)
2	सः	one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
8	सन्न्यासी च	[is] a सन्न्यासिन् (a renunciate)	fr. सन्न्यासिन् *m. sg. nom.*; च *in.*
9	योगी च	and a [कर्म-] योगिन्	fr. योगिन् *m. sg. nom.* (**3.15:**); च *in.*
10	न निर्-अग्निः	not the one who [just] [takes a vow] not to do rituals	fr. न *in.*; निस्-अग्नि *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **.29:**)
11	न च अ-क्रियः	nor the one who does not do [one's] duties	fr. न *in.*; च *in.*; अक्रिय *a. m. sg. nom.*

यं सन्न्यासमिति प्राहुर्योगं तं विद्धि पाण्डव। न ह्यसन्न्यस्तसङ्कल्पो योगी भवति कश्चन॥२॥

(यं सन्न्यासम् इति प्राहुः, योगं तं विद्धि पाण्डव। न हि असन्न्यस्तसङ्कल्पः, योगी भवति कश्चन॥)

यं सन्न्यासम् इति प्राहुः तं योगं विद्धि, पाण्डव। कश्-चन हि (=यस्मात्) अ-सन्न्यस्त-सङ्कल्पः योगी न भवति। (**6.2**) What they call सन्न्यास (renunciation)—know that to be [the defining core of] [कर्म-] योग, O अर्जुन. Because anyone who has not सन्न्यस्त (renounced, given up) requirements/anticipations [regarding the result of action] is not a [कर्म-] योगिन्.

1	यं	what	fr. यद् *prn. m. sg. acc.*
3	सन्न्यासम् इति	सन्न्यास (renunciation)	fr. सन्न्यास *m. sg. acc.*; इति *in.*
2	प्राहुः	they call	fr. प्र + √अह् *P. perf.* 3rd *pl.* (**5.8.5:**)
5	तं	that	fr. तद् *prn. m. sg. acc.*
6	योगं	to be [the defining core of] [कर्म-] योग	fr. योग *m. sg. acc.*
4	विद्धि	know	fr. √विद् *2.P. impv.* 2nd *sg.* (**5.6.a:**)
7	पाण्डव	(अर्जुन) O Son of King पाण्डु	fr. पाण्डव *m. sg. voc.*
8	कश्-चन हि (=यस्मात्)	because anyone	fr. क-चन *prn. cmpd. m. sg. nom.* (**4.20:**); हि *in.*
10	अ-सन्न्यस्त-	have not been सन्न्यस्त (renounced, given up)	
9	-सङ्कल्पः	whose requirements/anticipations	fr. असन्न्यस्त-सङ्कल्प *a. m. sg. nom.*
12	योगी	a [कर्म-] योगिन्	fr. योगिन् *m. sg. nom.* (**3.15:**)
11	न भवति	is not	fr. न *in.*; √भू *1.P. pr.* 3rd *sg.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:**)

आरुरुक्षोर्मुनेर्योगं कर्म कारणमुच्यते। योगारूढस्य तस्यैव शमः कारणमुच्यते॥३॥

(आरुरुक्षोः मुनेः योगं, कर्म कारणम् उच्यते। योगारूढस्य तस्य एव, शमः कारणम् उच्यते॥)

योगम् आरुरुक्षोः मुनेः कर्म कारणम् उच्यते। तस्य योग-आरूढस्य एव शमः कारणम् उच्यते। (**6.3**)

For the [relatively] contemplative one who desires to attain योग [i.e., the contemplation presented herein], कर्म [-योग] is said to be the means. Only for that one who has attained योग (contemplation), शम (cessation of duties; i.e., सन्न्यास lifestyle of ज्ञान-योग) is said to be the means.

3	योगम्	योग [i.e., the contemplation presented herein]	fr. योग *m. sg. acc.*
2	आरुरुक्षोः	who desires to attain	fr. आरुरुक्षु *a. m. sg. gen.* (**5.41:**)
1	मुनेः	for the [relatively] contemplative one	fr. मुनि *m. sg. gen.*
4	कर्म	कर्म[-योग]	fr. कर्मन् *n. sg. nom.*
6	कारणम्	the means	fr. कारण *n. sg. nom.* (**7.8.A.1:**)
5	उच्यते	is said to be	fr. √वच् *ps. pr.* 3rd *sg.* (**5.37.6:** & **2.3.a:**)

8	तस्य	for that one	fr. तद् *prn. m. sg. gen.*
10	योग-	योग (contemplation)	
9	-आरूढस्य	who has attained	fr. योग-आरूढ *a. m. sg. gen.*
7	एव	only	fr. एव *in.*
11	शमः	शम (cessation of duties, i.e., सन्न्यास lifestyle of ज्ञान-योग)	fr. शम *m.sg. nom.*
13	कारणम्	the means	fr. कारण *n. sg. nom.* (**7.8.A.1:**)
12	उच्यते	is said to be	fr. √वच् *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.6:** & **2.3.a:**)

यदा हि नेन्द्रियार्थेषु न कर्मस्वनुषज्जते। सर्वसङ्कल्पसन्न्यासी योगारूढस्तदोच्यते॥४॥

(यदा हि न इन्द्रियार्थेषु, न कर्मसु अनुषज्जते। सर्वसङ्कल्पसन्न्यासी, योगारूढः तदा उच्यते॥)

यदा हि न इन्द्रिय-अर्थेषु न कर्मसु अनुषज्जते, तदा सर्व-सङ्कल्प-सन्न्यासी योग-आरूढः उच्यते। (**6.4**)

When indeed one is attached neither to the sense objects nor to the actions [themselves], then [this] renunciate of all fancies is said to be योगारूढ (one who has attained contemplation and, hence, is qualified for सन्न्यास lifestyle of only contemplation).

1	यदा हि	when indeed	fr. यदा *in.* (**6.19:**); हि *in.*
3	न इन्द्रिय-अर्थेषु	neither to the sense objects	fr. न *in.*; इन्द्रिय-अर्थ *m. pl. loc.*
4	न कर्मसु	nor to the actions [themselves]	fr. न *in.*; कर्मन् *n. pl. loc.*
2	अनुषज्जते	one is attached	fr. अनु + √सञ्ज् *ps. pr. 3rd sg.* (**2.101:** & *assimilation* [*back?*] *from Prākṛta*)
5	तदा	then	fr. तदा *in.* (**6.19:**)
7	सर्व-सङ्कल्प-	of all fancies	
6	-सन्न्यासी	[this] renunciate	fr. सर्व-सङ्कल्प-सन्न्यासिन् *a. m. sg. nom.* (**3.15:**)
9	योग-आरूढः	योगारूढ (one who has attained contemplation)	fr. योग-आरूढ *a. m. sg. nom.*
8	उच्यते	is said to be	fr. √वच् *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.6:** & **2.3.a:**)

उद्धरेदात्मनात्मानं नात्मानमवसादयेत्। आत्मैव ह्यात्मनो बन्धुरात्मैव रिपुरात्मनः॥५॥

(उद्धरेत् आत्मना आत्मानं, न आत्मानं अवसादयेत्। आत्मा एव हि आत्मनः बन्धुः, आत्मा एव रिपुः आत्मनः॥)

आत्मना आत्मानम् उद्धरेत्। आत्मानं न अवसादयेत्, आत्मा एव हि (=यस्मात्) आत्मनः बन्धुः, आत्मा एव आत्मनः रिपुः। (**6.5**)

[This is a solitary pursuit, because] one should lift oneself [i.e., body-sense-mind complex] up by oneself [the body-sense-mind complex]. One should not destroy oneself, because oneself alone [not anyone else] is the friend of oneself, and oneself alone [not anyone else] is the enemy of oneself.

3	आत्मना	by oneself [the body-sense-mind complex]	fr. आत्मन् *m. sg. inst.* (**3.22:**)
2	आत्मानम्	oneself [i.e., body-sense-mind complex]	fr. आत्मन् *m. sg. acc.* (**3.22:**)
1	उद्धरेत्	one should lift up	fr. उद् + √धृ *1.P. pot. 3rd sg.*
5	आत्मानं	oneself	fr. आत्मन् *m. sg. acc.* (**3.22:**)
4	न अवसादयेत्	one should not destroy	fr. न *in.*; अव + √सद् *P. cs. pot. 3rd sg.*
7	आत्मा एव	oneself alone [not anyone else]	fr. आत्मन् *m. sg. nom.* (**3.22:**); एव *in.*
6	हि (=यस्मात्)	because	fr. हि *in.*
8	आत्मनः बन्धुः	[is] the friend of oneself	fr. आत्मन् *m. sg. gen.* (**3.22:**); बन्धु *m. sg. nom.*
9	आत्मा एव	[and] oneself alone [not anyone else]	fr. आत्मन् *m. sg. nom.* (**3.22:**); एव *in.*
10	आत्मनः रिपुः	[is] the enemy of oneself	fr. आत्मन् *m. sg. gen.* (**3.22:**); रिपु *m. sg. nom.*

बन्धुरात्मात्मनस्तस्य येनात्मैवात्मना जितः। अनात्मनस्तु शत्रुत्वे वर्तेतात्मैव शत्रुवत्॥६॥

(बन्धुः आत्मा[1] आत्मनः[2] तस्य, येन आत्मा[3] एव आत्मना[4] जितः। अनात्मनः[5] तु शत्रुत्वे, वर्तेत आत्मा[6] एव शत्रुवत्॥)

येन आत्मना[4] एव आत्मा[3] जितः, तस्य आत्मा[1] आत्मनः[2] बन्धुः। अन्-आत्मनः[5] तु आत्मा[6] एव शत्रुवत् शत्रुत्वे वर्तेत। (**6.6**)

By whom oneself [the body-sense-mind complex] is mastered by oneself [the body-sense-mind complex]—for that one, oneself is the friend of oneself; whereas, for the one who has not [mastered] oneself, oneself alone remains as an enemy, like an [external] enemy.

1	येन	by whom	fr. यद् *prn. m. sg. inst.*
4	आत्मना एव	by oneself [the body-sense- mind complex]	fr. आत्मन् *m. sg. inst.* (**3.22:**); एव *in.*
2	आत्मा	oneself [the body-sense-mind complex]	fr. आत्मन् *m. sg. nom.* (**3.22:**)
3	जितः	is mastered	fr. जित *pp. of* √जि *pt. m. sg. nom.*
5	तस्य	for that one	fr. तद् *prn. m. sg. gen.*
6	आत्मा	oneself	fr. आत्मन् *m. sg. nom.* (**3.22:**)
7	आत्मनः बन्धुः	[is] the friend of oneself	fr. आत्मन् *m. sg. gen.* (**3.22:**); बन्धु *m. sg. nom.*

8	अन्-आत्मनः तु	whereas for the one who has not [mastered] oneself	fr. अनात्मन् *m. sg. gen.* (**3.22:**); तु *in.*
9	आत्मा एव	oneself alone	fr. आत्मन् *m. sg. nom.* (**3.22:**); एव *in.*
11	शत्रुवत्	like an [external] enemy	fr. शत्रुवत् *in.*
10	शत्रुत्वे वर्तेत	would remain as an enemy	fr. शत्रुत्व *n. sg. loc.* (**7.13.1.c:**); √वृत् *1.Ā. pot. 3rd sg.*

जितात्मनः प्रशान्तस्य परमात्मा समाहितः। शीतोष्णसुखदुःखेषु तथा मानापमानयोः॥७॥

(जितात्मनः प्रशान्तस्य, परम् आत्मा समाहितः। शीतोष्णसुखदुःखेषु, तथा मानापमानयोः॥)

शीत-उष्ण-सुख-दुःखेषु तथा मान-अपमानयोः जित-आत्मनः प्रशान्तस्य आत्मा परं (=अधिकं) समाहितः। (**6.7**)

In the [natural situations of] cold/hot, pleasure/pain, and in respect and disrespect—for the one whose body-sense-mind complex is mastered and who is clear, the mind is completely composed.

1	शीत-उष्ण-	in the [natural situations of] cold/hot	
2	-सुख-दुःखेषु	pleasure/pain	fr. शीत-उष्ण-सुख-दुःख *n. pl. loc.*
3	तथा	and	fr. तथा *in.* (**6.19:**)
4	मान-	in respect	
5	-अपमानयोः	and disrespect	fr. मान-अपमान *m. or n. du. loc.*
7	जित-	is mastered	
6	-आत्मनः	for the one whose body-sense-mind complex	fr. जित-आत्मन् *m. sg. gen.* (**3.22:**)
8	प्रशान्तस्य	[and] who is clear	fr. प्रशान्त *pp. of* प्र + √शम् *a. m. sg. gen.* (**6.6:**)
9	आत्मा	the mind	fr. आत्मन् *m. sg. nom.* (**3.22:**)
11	परं (=अधिकं)	completely	fr. परम् *in.* (**6.20:**)
10	समाहितः	is composed	fr. समाहित *pp. of* सम् + आ + √धा *a. m. sg. nom.* (**6.6:**)

ज्ञानविज्ञानतृप्तात्मा कूटस्थो विजितेन्द्रियः। युक्त इत्युच्यते योगी समलोष्टाश्मकाञ्चनः॥८॥

(ज्ञानविज्ञानतृप्तात्मा, कूटस्थः विजितेन्द्रियः। युक्तः इति उच्यते योगी, समलोष्टाश्मकाञ्चनः॥)

ज्ञान-विज्ञान-तृप्त-आत्मा कूट-स्थः विजित-इन्द्रियः सम-लोष्ट-अश्म-काञ्चनः योगी युक्तः इति उच्यते। (**6.8**)

Whose mind is content with [one's] knowledge and its assimilation; who remains unchanged; whose senses are mastered; for whom a lump of clay, a stone, and gold are [transcended as the reality, सत्, that is] the same (सम)—[that] योगिन् is called युक्त (composed).

2	ज्ञान-	with [one's] knowledge	
3	-विज्ञान-	and its assimilation	
1	-तृप्त-आत्मा	whose mind is content	fr. ज्ञान-विज्ञान-तृप्त-आत्मन् *m. sg. nom.* (**3.22:**)
4	कूट-स्थः	who remains unchanged	fr. कूट-स्थ *a. m. sg. nom.* (**6.24.1:**)
5	विजित-इन्द्रियः	whose senses are mastered	fr. विजित-इन्द्रिय *a. m. sg. nom.*
7	सम-	are [transcended as being] the same	
6	-लोष्ट-अश्म-काञ्चनः	for whom a lump of clay, a stone and gold	fr. सम-लोष्ट-अश्म-काञ्चन *a. m. sg. nom.*
8	योगी	[that] योगिन्	fr. योगिन् *m. sg. nom.* (**3.15:**)
10	युक्तः इति	युक्त (composed)	fr. युक्त *pp. of* √युज् *a. m. sg. nom.* (**2.81:**); इति *in.*
9	उच्यते	is called	fr. √वच् *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.6:** & **2.3.a:**)

सुहृन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थद्वेष्यबन्धुषु। साधुष्वपि च पापेषु समबुद्धिर्विशिष्यते॥९॥

(सुहृन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थद्वेष्यबन्धुषु। साधुषु अपि च पापेषु, समबुद्धिः विशिष्यते॥)

सु-हृन्-मित्र-अरि-उदासीन-मध्य-स्थ-द्वेष्य-बन्धुषु साधुषु पापेषु अपि च सम-बुद्धिः विशिष्यते। (**6.9**)

That one is exalted whose vision is the same toward the kind-hearted, friends, enemies, acquaintances, mediators, the hateful, kin, the virtuous, and even sinners.

3	सु-हृन्-मित्र-	towards the kind-hearted and friends	
4	-अरि-उदासीन-	and enemies and acquaintances	
5	-मध्य-स्थ-द्वेष्य-	and mediators and the hateful	
6	-बन्धुषु	and kin	fr. सुहृद्-मित्र-अरि-उदासीन-मध्यस्थ-द्वेष्य-बन्धु *m. pl. loc.* (**2.44:**)
7	साधुषु	the virtuous	fr. साधु *m. pl. loc.*
8	पापेषु अपि च	and even sinners	fr. पाप *m. pl. loc.*; अपि *in.*; च *in.*
2	सम-बुद्धिः	whose vision is the same	fr. सम-बुद्धि *a. m. sg. nom.*
1	विशिष्यते	that one is exalted	fr. वि + √शिष् *ps. pr. 3rd sg.*

योगी युञ्जीत सततमात्मानं रहसि स्थितः। एकाकी यतचित्तात्मा निराशीरपरिग्रहः॥१०॥

(योगी युञ्जीत सततम्, आत्मानं रहसि स्थितः। एकाकी यतचित्तात्मा, निराशीः अपरिग्रहः॥)

रहसि स्थितः एकाकी यत-चित्त-आत्मा निर्-आशीः अ-परिग्रहः योगी आत्मानं (=बुद्धिं) स-ततं युञ्जीत। (**6.10**)

Remaining in seclusion, alone, with a mind and body that is mastered, without fancies [of the future], without possessions, may the योगिन् [i.e., सन्न्यासिन्] constantly unite the mind [i.e., contemplate].

1	रहसि स्थितः	remaining in seclusion	fr. रहस् *n. sg. loc.* (**3.6:**); स्थित *pp. of* √स्था *a. m. sg. nom.* (**6.6:**)
2	एकाकी	alone	fr. एकाकिन् *a. m. sg. nom.* (**3.15:**)
4	यत-	that is mastered	
3	-चित्त-आत्मा	with a mind and body	fr. यत-चित्त-आत्मन् *a. m. sg. nom.* (**3.22:**)
5	निर्-आशीः	without fancies [of the future]	fr. निस्-आशिस् *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **2.29:** & **3.6.1:**)
6	अ-परिग्रहः	without possessions	fr. अपरिग्रह *a. m. sg. nom.*
7	योगी	the योगिन् [i.e., सन्न्यासिन्]	fr. योगिन् *m. sg. nom.* (**3.15:**)
10	आत्मानं (=बुद्धिं)	the mind	fr. आत्मन् *m. sg. acc.*
9	स-ततं	constantly	fr. स-ततम् *in.* (**7.8.8:**)
8	युञ्जीत	may unite	fr. √युज् *7.Ā. pot. 3rd sg.* (**5.3:**)

शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः। नात्युच्छ्रितं नातिनीचं चैलाजिनकुशोत्तरम्॥११॥
तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा यतचित्तेन्द्रियक्रियः। उपविश्यासने युञ्ज्याद्योगमात्मविशुद्धये॥१२॥

(शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य, स्थिरम् आसनम् आत्मनः। न अत्युच्छ्रितं न अतिनीचं, चैलाजिनकुशोत्तरम्॥
तत्र एकाग्रं मनः कृत्वा, यतचित्तेन्द्रियक्रियः। उपविश्य आसने युञ्ज्यात्, योगम् आत्मविशुद्धये॥)

शुचौ देशे स्थिरं न अत्युच्छ्रितं न अतिनीचं चैल-अजिन-कुश-उत्तरम् आत्मनः आसनं प्रतिष्ठाप्य, तत्र आसने उपविश्य, मनः एक-अग्रं कृत्वा, यत-चित्त-इन्द्रिय-क्रियः आत्म-विशुद्धये योगं युञ्ज्यात्। (**6.11-12**)

Arranging one's seat in a clean place, firm, not too high nor too low, on which the cover is [from top to bottom:] a [soft] cloth, a hide [for padding] and कुश grass [for insulation from cold and dampness] [or whatever else provides the same]. [Then] sitting upon that seat [or its equivalent]—making the mind single-pointed [i.e., having just one object]—may the one whose activities of the mind and senses are mastered contemplate (योगं युञ्ज्यात्) [the teaching] for clarity of mind [i.e., for removing obstacles to abiding in this knowledge].

4	शुचौ देशे	in a clean place	fr. शुचि *a. m. sg. loc.* (**3.29.c:**); देश *m. sg. loc.*
5	स्थिरं	firm	fr. स्थिर *a. n. sg. acc.*
6	न अत्युच्छ्रितं	not too high	fr. न *in.*; अत्युच्छ्रित *pp. of* अति + उद् + √श्रि *a. n. sg.acc.* (**2.24:** & **.45:** & **.56:**)
7	न अतिनीचं	nor too low	fr. न *in.*; अतिनीच *a. n. sg. acc.*
9	चैल-	a [soft] cloth	
10	-अजिन-	a hide [for padding]	
11	-कुश-	and कुश grass	
8	-उत्तरम्	on which the cover is [top-down]	fr. चैल-अजिन-कुश-उत्तर *a. n. sg. acc.*
2	आत्मनः	one's	fr. आत्मन् *reflex. prn. a. m. sg. gen.* (**3.22:**)
3	आसनं	seat	fr. आसन *n. sg. acc.*
1	प्रतिष्ठाप्य	arranging	fr. प्रतिष्ठाप्य *in. pt. of* प्रति + *cs.* √स्था (**6.9:** & **5.40:** & **2.101:**)
13	तत्र आसने	upon that seat	fr. तत्र *in.* (**6.19:**); आसन *n. sg. loc.*
12	उपविश्य	sitting	fr. उपविश्य *in. pt. of* उप + √विश् (**6.9:**)
15	मनः	the mind	fr. मनस् *n. sg. acc.* (**3.6:**)
14	एक-अग्रं कृत्वा	making single-pointed	fr. एक-अग्र *a. n. sg. acc.*; कृत्वा *in. pt. of* √कृ
18	यत-	are mastered	
17	-चित्त-इन्द्रिय-	of the mind and senses	
16	-क्रियः	[may] the one whose activities	fr. यत-चित्त-इन्द्रिय-क्रिय *a. n. sg. nom.*
21	आत्म-	of mind	
20	-विशुद्धये	for clarity	fr. आत्म-विशुद्धि *f. sg. dat.* (**7.10.B:**)
<u>19</u>	योगं युञ्ज्यात्	may [one] contemplate [the teaching]	fr. योग *m. sg. acc.*; √युज् *7.P. pot. 3rd sg.* (**5.3:**)

समं कायशिरोग्रीवं धारयन्नचलं स्थिरः। सम्प्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं दिशश्चानवलोकयन्॥१३॥
प्रशान्तात्मा विगतभीर्ब्रह्मचारिव्रते स्थितः। मनः संयम्य मच्चित्तो युक्त आसीत मत्परः॥१४॥

(समं कायशिरोग्रीवं, धारयन् अचलं स्थिरः। सम्प्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं, दिशः च अनवलोकयन्।
प्रशान्तात्मा विगतभीः, ब्रह्मचारिव्रते स्थितः। मनः संयम्य मच्चित्तः, युक्तः आसीत मत्परः॥)

काय-शिरस्-ग्रीवं समम् अ-चलं धारयन्, स्थिरः [सन्], स्वं नासिका-अग्रं सम्प्रेक्ष्य, दिशः च अन्-अवलोकयन्, प्रशान्त-आत्मा विगत-भीः ब्रह्म-चारि-व्रते स्थितः [सन्], मनः संयम्य, मच्-चित्तः मत्-परः युक्तः [योगी इत्यर्थः] आसीत। (**6.13-14**)

Holding the body, head, and neck in line and still, being steady [i.e., having a wide base], [as though] looking at the tip of one's nose [i.e., relaxing the shut eyes, whose open gaze otherwise would be along the tip of the nose], not looking [listening, etc.] in all directions, being of clear mind, without fear, and firm in [one's] vow of seeking ब्रह्मन् (ब्रह्म-चर्य; i.e., listening to the teacher, then continually contemplating and teaching others), mastering the mind—may the योगिन् sit, thinking of Me [through My teaching], having Me as the ultimate.

2	काय-शिरस्-ग्रीवं	the body and head and neck	fr. काय-शिरस्-ग्रीव *n. sg. acc.* (**2.4: & .24: & .33:**)
3	समम्	in-line	fr. सम *a. n. sg. acc.*
4	अ-चलं	[and] still	fr. अचल *a. n. sg. acc.*
1	धारयन्	holding	fr. धारयत् *pr. pt. of cs.* √धृ *pt. m. sg. nom.*
5	स्थिरः [सन्]	being steady	fr. स्थिर *a. m. sg. nom.*
8	स्वं	of one's	fr. स्व *reflex. prn. a. n. sg. acc.* (**4.14:**)
9	नासिका-	[of] nose [i.e., relaxing the shut eyes]	
7	-अग्रं	at the tip	fr. नासिका-अग्र *n. sg. acc.*
6	सम्प्रेक्ष्य	[as though] looking	fr. सम्प्रेक्ष्य *in. pt. of* सम् + प्र + √ईक्ष् (**6.9:**)
11	दिशः च	[in] all directions	fr. दिश् *f. pl. acc.*; च *in.*
10	अन्-अवलोकयन्	not looking [i.e., listening, etc.]	fr. अनवलोकयत् *pr. pt. of* अव + *cs.* √लोक् *pt. m. sg. nom.*
12	प्रशान्त-आत्मा	being of clear mind	fr. प्रशान्त-आत्मन् *a. m. sg. nom.* (**3.22:**)
13	विगत-भीः	without fear	fr. विगत-भी *a. m. sg. nom.* (**3.36:**)
16	ब्रह्म-चारि-	of seeking ब्रह्मन् (=ब्रह्मचर्य)	
15	-व्रते	in [one's] vow	fr. ब्रह्म-चारि-व्रत *n. sg. loc.*
14	स्थितः [सन्]	[and] firm	fr. स्थित *pp. of* √स्था *a. m. sg. nom.* (**6.6:**)
17	मनः संयम्य	mastering the mind	fr. मनस् *n. sg. acc.*; संयम्य *in. pt. of* सम् + √यम् (**2.54:**)
20	मच्-चित्तः	thinking of Me [through My teaching]	fr. मद्-चित्त *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **.45:**)
21	मत्-परः	having Me as the ultimate	fr. मद्-पर *a. m. sg. nom.* (**2.24:**)
18	युक्तः	युक्त [i.e., the योगिन्]	fr. युक्त *pp. of* √युज् *a. m. sg. nom.* (**2.81:**)
19	आसीत	may sit	fr. √आस् *2.Ā. pot. 3rd sg.*

युञ्जन्नेवं सदात्मानं योगी नियतमानसः। शान्तिं निर्वाणपरमां मत्संस्थामधिगच्छति॥१५॥
(युञ्जन् एवं सदा आत्मानं, योगी नियतमानसः। शान्तिं निर्वाणपरमां, मत्संस्थाम् अधिगच्छति॥)
एवं सदा आत्मानं (=बुद्धिं) युञ्जन्, नियत-मानसः योगी निर्वाण-परमां मत्-संस्थां शान्तिम् अधिगच्छति। (**6.15**)
Always uniting the mind [i.e., contemplating] in this way, having mastered the mind, the योगिन् attains the शान्ति (clarity) whose culmination is complete freedom, centered on Me [the Lord, परमेश्वर].

3	एवं	in this way	fr. एवम् *in.* (**6.19:**)
1	सदा	always	fr. सदा *in.* (**6.19:**)
2	आत्मानं (=बुद्धिं) युञ्जन्	uniting the mind [i.e., contemplating]	fr. आत्मन् *m. sg. acc.*; युञ्जत् *pr. pt. of* √युज् *pt. m. sg. nom.*
4	नियत-मानसः	having mastered the mind	fr. नियत-मानस *a. m. sg. nom.*
5	योगी	the योगिन्	fr. योगिन् *m. sg. nom.* (**3.15:**)
9	निर्वाण-	is complete freedom	
8	-परमां	whose culmination	fr. निर्वाण-परमा *a. f. sg. acc.*
10	मत्-संस्थां	centered on Me	fr. मद्-संस्था *a. f. sg. acc.* (**2.24:**)
7	शान्तिम्	the शान्ति (clarity)	fr. शान्ति *f. sg. acc.*
6	अधिगच्छति	attains	fr. अधि + √गम् *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.6:**)

नात्यश्नतस्तु योगोऽस्ति न चैकान्तमनश्नतः। न चातिस्वप्नशीलस्य जाग्रतो नैव चार्जुन॥१६॥
(न अत्यश्नतः तु योगः अस्ति, न च एकान्तम् अनश्नतः। न च अतिस्वप्नशीलस्य, जाग्रतः न एव च अर्जुन॥)
अत्यश्नतः तु योगः न अस्ति, न च एक-अन्तम् अन्-अश्नतः, न च अतिस्वप्न-शीलस्य, न एव च जाग्रतः, अर्जुन। (**6.16**)
—Whereas [ज्ञान-] योग (contemplation of the teaching) is not there for one who eats too much, nor for one who does not eat adequately, nor for one who habitually sleeps too much, nor for one who is [habitually always] awake, O अर्जुन.

4	अत्यश्नतः	for one who eats too much	fr. अत्यश्नत् *pr. pt. of* अति + √अश् *a. m. sg. gen.*
1	तु	whereas	fr. तु *in.*
2	योगः	[ज्ञान-] योग (contemplation of the teaching)	fr. योग *n. sg. nom.*
3	न अस्ति	is not there	fr. न *in.*; √अस् *2.P. pr. 3rd sg.*
5	न च	nor	fr. न *in.*; च *in.*
7	एक-अन्तम्	adequately	fr. एक-अन्तम् *in.* (**7.8.8:**)
6	अन्-अश्नतः	for one who does not eat	fr. अनश्नत् *pr. pt. of* √अश् *a. m. sg. gen.* (**3.12:**)

8	न च	nor	fr. न *in.*; च *in.*
10	अतिस्वप्न-	sleeps too much	
9	-शीलस्य	for one who habitually	fr. अतिस्वप्न-शील *a. m. sg. gen.*
11	न एव च	nor	fr. न *in.*; एव *in.*; च *in.*
12	जाग्रतः	for one who is [habitually always] awake	fr. जाग्रत् *pr. pt. of* √जागृ *a. m. sg. gen.* (**3.12:**)
13	अर्जुन	O अर्जुन	fr. अर्जुन *m. sg. voc.*

युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु। युक्तस्वप्नावबोधस्य योगो भवति दुःखहा॥१७॥

(युक्ताहारविहारस्य, युक्तचेष्टस्य कर्मसु। युक्तस्वप्नावबोधस्य, योगः भवति दुःखहा॥)

युक्त-आहार-विहारस्य कर्मसु युक्त-चेष्टस्य युक्त-स्वप्न-अवबोधस्य योगः दुःख-हा भवति। (**6.17**)

For one whose food and activity are moderated—whose bodily movement is regulated during activities [i.e., without meaningless, wasted bodily movement], whose sleeping and waking [hours] are moderated—[ज्ञान-] योग is the destroyer of [all] sorrows.

2	युक्त-	are moderated	
1	-आहार-विहारस्य	for one whose food and activity	fr. युक्त-आहार-विहार *a. m. sg. gen.*
4	कर्मसु	during activities	fr. कर्मन् *n. pl. loc.* (**3.22:**)
3	युक्त-चेष्टस्य	whose bodily movement is regulated	fr. युक्त-चेष्ट *a. m. sg. gen.*
6	युक्त-	are moderated	
5	-स्वप्न-अवबोधस्य	whose sleeping and waking [hours]	fr. युक्त-स्वप्न-अवबोध *a. m. sg. gen.*
7	योगः	[ज्ञान-] योग	fr. योग *m. sg. nom.*
9	दुःख-हा	the destroyer of [all] sorrows	fr. दुःख-हन् *a. m. sg. nom.* (**3.21:**)
8	भवति	is	fr. √भू *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:**)

यदा विनियतं चित्तमात्मन्येवावतिष्ठते। निःस्पृहः सर्वकामेभ्यो युक्त इत्युच्यते तदा॥१८॥

(यदा विनियतं चित्तम्, आत्मनि एव अवतिष्ठते। निःस्पृहः सर्वकामेभ्यः, युक्तः इति उच्यते तदा॥)

यदा विनियतं चित्तम् आत्मनि एव अवतिष्ठते, तदा सर्व-कामेभ्यः निः-स्पृहः युक्तः इति उच्यते। (**6.18**)

When the mind that is mastered abides in आत्मन् alone, then—being free from attraction toward all [objects of] desire—one is said to be युक्त (composed).

1	यदा	when	fr. यदा *in.* (**6.19:**)
3	विनियतं	that is mastered	fr. विनियत *pp. of* वि + नि + √यम् *a. n. sg. nom.* (**6.6:**)
2	चित्तम्	the mind	fr. चित्त *pp. of* √चित् *n. sg. nom.*
5	आत्मनि एव	in आत्मन् alone	fr. आत्मन् *m. sg. loc.* (**3.22:**); एव *in.* (**6.19:**)
4	अवतिष्ठते	abides	fr. अव + √स्था *1.Ā. pr. 3rd pl.* (**5.15.4:**)
6	तदा	then	fr. तदा *in.* (**6.19:**)
8	सर्व-कामेभ्यः	towards all [objects of] desire	fr. सर्व-काम *m. pl. abl.* (**3.22:**)
7	निः-स्पृहः	being free from attraction	fr. निस्-स्पृह *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **6.36:**)
10	युक्तः इति	युक्त (composed)	fr. युक्त *pp. of* √युज् *a. m. sg. nom.* (**2.81:**); इति *in.*
9	उच्यते	one is said to be	fr. √वच् *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.6:** & **2.3.a:**)

यथा दीपो निवातस्थो नेङ्गते सोपमा स्मृता। योगिनो यतचित्तस्य युञ्जतो योगमात्मनः॥१९॥

(यथा दीपः निवातस्थः, न इङ्गते सा उपमा स्मृता। योगिनः यतचित्तस्य, युञ्जतः योगम् आत्मनः॥)

यथा निवात-स्थः दीपः न इङ्गते — आत्मनः योगं युञ्जतः योगिनः यत-चित्तस्य सा उपमा स्मृता। (**6.19**)

"Like the [flame of an] oil lamp in a windless place does not flicker." This is the example cited for the mastered mind of the योगिन् who is uniting in योग [i.e., who is in contemplation] of आत्मन्.

1	यथा	like	fr. यदा *in.* (**6.19:**)
3	निवात-स्थः	in a wind-less place	fr. निवान-स्थ *a. m. sg. nom.* (**6.24.1:**)
2	दीपः	the [flame of an] oil lamp	fr. दीप *m. sg. nom.*
4	न इङ्गते	does not flicker	fr. न *in.*; √इङ्ग् *1.Ā. pr. 3rd sg.*

10	आत्मनः	of आत्मन्	fr. आत्मन् *m. sg. gen.* (**3.22:**)
9	योगं युञ्जतः	who is uniting in योग (contemplating)	fr. योग *m. sg. acc.*; युञ्जत् *pr. pt. of* √युज् *a. m. sg. gen.*
8	योगिनः	of the योगिन्	fr. योगिन् *m. sg. gen.*
7	यत-चित्तस्य	for the mind that is mastered	fr. यत-चित्त *a. m. sg. gen.*
5	सा उपमा	that is the example	fr. तद् *prn. f. sg. nom.*; उपमा *f. sg. nom.*
6	स्मृता	cited	fr. स्मृत *pp. of* √स्मृ *pt f. sg. nom.*

यत्रोपरमते चित्तं निरुद्धं योगसेवया। यत्र चैवात्मनात्मानं पश्यन्नात्मनि तुष्यति॥ २०॥

(यत्र उपरमते चित्तं, निरुद्धं योगसेवया। यत्र च एव आत्मना आत्मानं, पश्यन् आत्मनि तुष्यति॥)

यत्र (=यस्मिन् काले) योग-सेवया निरुद्धं चित्तम् उपरमते, यत्र च आत्मना (=मनसा) आत्मानं पश्यन्, आत्मनि एव तुष्यति। (**6.20**)

When the mind—mastered by following योग (contemplation)—abides [in आत्मन्], and when one sees the आत्मन् by the आत्मन् (mind) [i.e., by a non-obstructing mind], [then] one is satisfied in oneself alone.

1	यत्र (=यस्मिन् काले)	when	fr. यत्र *in.* (**6.19:**)
5	योग-	योग (contemplation)	
4	-सेवया	by following	fr. योग-सेवा *f. sg. inst.* (**3.28.c:**)
3	निरुद्धं	mastered	fr. निरुद्ध *pp. of* नि + √रुध् *a. n. sg. nom.* (**2.88:**)
2	चित्तम्	the mind	fr. चित्त *pp. of* √चित् *n. sg. nom.*
6	उपरमते	abides [in आत्मन्]	fr. उप + √रम् *1.Ā. pr. 3rd sg.*
7	यत्र च	and when	fr. यत्र *in.* (**6.19:**); च *in.*
10	आत्मना (=मनसा)	by the आत्मन् (mind)	fr. आत्मन् *m. sg. inst.* (**3.22:**)
9	आत्मानं	the आत्मन्	fr. आत्मन् *m. sg. acc.* (**3.22:**)
8	पश्यन्	one sees	fr. पश्यत् *pr. pt. of* √दृश् *m. sg. nom.* (**5.15.6:**)
12	आत्मनि एव	in oneself alone	fr. आत्मन् *m. sg. loc.* (**3.22:**); एव *in.*
11	तुष्यति	[then] one is satisfied	fr. √तुष् *4.P. pr. 3rd sg.*

सुखमात्यन्तिकं यत्तद्बुद्धिग्राह्यमतीन्द्रियम्। वेत्ति यत्र न चैवायं स्थितश्चलति तत्त्वतः॥२१॥
यं लब्ध्वा चापरं लाभं मन्यते नाधिकं ततः। यस्मिन्स्थितो न दुःखेन गुरुणापि विचाल्यते॥२२॥
तं विद्याद्दुःखसंयोगवियोगं योगसञ्ज्ञितम्। स निश्चयेन योक्तव्यो योगोऽनिर्विण्णचेतसा॥२३॥

(सुखम् आत्यन्तिकं यद् तद्, बुद्धिग्राह्यम् अतीन्द्रियम्। वेत्ति यत्र न च एव अयं, स्थितः चलति तत्त्वतः॥
यं लब्ध्वा च अपरं लाभं, मन्यते न अधिकं ततः। यस्मिन् स्थितः न दुःखेन, गुरुणा अपि विचाल्यते॥
तं विद्यात् दुःखसंयोगवियोगं योगसञ्ज्ञितम्। सः निश्चयेन योक्तव्यः, योगः अनिर्विण्णचेतसा॥)

यत्र (=यस्मिन् काले) अयं यद् तद् आत्यन्तिकं बुद्धि-ग्राह्यम् अतीन्द्रियं सुखं वेत्ति, स्थितः च तत्त्वतः न एव चलति, यम् [आत्मलाभम्] च लब्ध्वा ततः अधिकम् अपरं लाभं न मन्यते, यस्मिन् [आत्मतत्त्वे] स्थितः गुरुणा दुःखेन अपि न विचाल्यते, तं दुःख-संयोग-वियोगं योग-सञ्ज्ञितं विद्यात्। सः योगः अ-निर्विण्ण-चेतसा निश्चयेन योक्तव्यः। (**6.21-23**)

When one knows that same limitless सुख (fulfillment that is the nature of आत्मन्)—which is to be grasped by the intellect, [yet] is not within the scope of the senses—and, abiding [there in the सुख], never moving away from [this] truth [i.e., reality], having gained which one knows there is no other gain better than that, and abiding in which [reality] one would not be affected—even by great pain—one knows that disassociation from association with sorrow to be what is called योग (essentially an undoing of one's natural, but unanalyzed, attachment to/identity with the body-mind complex through inquiry into reality and continued contemplation). That [ज्ञान-] योग should be pursued with firm resolve by a mind that is not indifferent [since the natural identifications are very strong].

1	यत्र	when	fr. यत्र *in.* (**6.19:**)
2	अयं	one	fr. इदम् *prn. m. sg. nom.* (**4.8:**)
4	यद् तद्	that same	fr. यद् *prn. n. sg. acc.*; तद् *prn. n. sg. acc.* (**7.6.B.2.f:**)
5	आत्यन्तिकं	limitless	fr. आत्यन्तिक *a. n. sg. acc.*
8	बुद्धि-	by the intellect	
7	-ग्राह्यम्	which is to be grasped	fr. बुद्धि-ग्राह्य *a. n. sg. acc.*
9	अतीन्द्रियं	[yet] [is] not within the scope of the senses	fr. अतीन्द्रिय *a. n. sg. acc.*
6	सुखं	सुख (fulfillment)	fr. सुख *n. sg. acc.*
3	वेत्ति	knows	fr. √विद् *2.P. pr. 3rd sg.* (**5.3:** & **2.42:**)
10	स्थितः च	and abiding [there in the सुख that is the nature of आत्मन्]	fr. स्थित *pp. of* √स्था *pt. m. sg. nom.* (**6.6:**); च *in.*
12	तत्त्वतः	from [this] truth [i.e., reality]	fr. तत्त्व *n. sg. abl.*
11	न एव चलति	one never moves away	fr. न *in.*; एव *in.*; √चल् *1.P. pr. 3rd sg.*

14	यम् च	[and] which [आत्मलाभम्]	fr. यद् *prn. m. sg. acc.*; च *in.*
13	लब्ध्वा	having gained	fr. लब्ध्वा *in. pt. of* √लभ् (**6.9:** & **2.76:** & **2.78:**)
17	ततः अधिकम्	better than that	fr. ततस् *in.* (**6.19:**) (**7.11.2.a:**); अधिक *a. m. sg. acc.*
16	अपरं लाभं	other gain	fr. अपर *prn. a. m. sg. acc.* (**4.16.3:**); लाभ *m. sg. acc.*
15	न मन्यते	one knows there is no	fr. न *in.*; √मन् *4.Ā. pr. 3rd sg.*
19	यस्मिन्	in which [आत्मतत्त्वे]	fr. यद् *prn. n. sg. loc.*
18	स्थितः	[and] abiding	fr. स्थित *pp. of* √स्था *pt. m. sg. nom.* (**6.6:**)
22	गुरुणा दुःखेन	by great pain	fr. गुरु *a. n. sg. inst.*; दुःख *n. sg. inst.*
21	अपि	even	fr. अपि *in.*
20	न विचाल्यते	one would not be affected	fr. न *in.*; वि + √चल् *cs. ps. pr. 3rd sg.*
24	तं	that	fr. तद् *prn. m. sg. acc.*
26	दुःख-संयोग-	from association with sorrow	
25	-वियोगं	disassociation	fr. दुःख-संयोग-वियोग *m. sg. acc.*
28	योग-	योग	
27	-सञ्ज्ञितं	[to be] what is called	fr. योग-सञ्ज्ञित *a. m. sg. acc.*
23	विद्यात्	one knows	fr. √विद् *2.P. pot. 3rd sg.*
29	सः योगः	that [ज्ञान-] योग	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*; योग *m. sg. nom.*
33	अ-निर्विण्ण-	that is not indifferent	
32	-चेतसा	by a mind	fr. अनिर्विण्ण-चेतस् *n. sg. inst.*
31	निश्चयेन	with firm resolve	fr. निश्चय *m. sg. inst.*
30	योक्तव्यः	should be pursued	fr. योक्तव्य *pot. ps. pt. of* √युज् *pt. m. sg. nom.* (**6.8:** & **2.81:**)

सङ्कल्पप्रभवान्कामांस्त्यक्त्वा सर्वानशेषतः। मनसैवेन्द्रियग्रामं विनियम्य समन्ततः॥२४॥
शनैः शनैरुपरमेद्बुद्ध्या धृतिगृहीतया। आत्मसंस्थं मनः कृत्वा न किञ्चिदपि चिन्तयेत्॥२५॥
(सङ्कल्पप्रभवान् कामान्, त्यक्त्वा सर्वान् अशेषतः। मनसा एव इन्द्रियग्रामं, विनियम्य समन्ततः॥
शनैः शनैः उपरमेत्, बुद्ध्या धृतिगृहीतया। आत्मसंस्थं मनः कृत्वा, न किञ्चिद् अपि चिन्तयेत्॥)

सर्वान् सङ्कल्प-प्रभवान् कामान् अ-शेषतः त्यक्त्वा, मनसा एव इन्द्रिय-ग्रामं समन्ततः विनियम्य, धृति-गृहीतया बुद्ध्या शनैः शनैः उपरमेत्। आत्म-संस्थं मनः कृत्वा, न किञ्-चिद् अपि चिन्तयेत्। (**6.24-25**)

Totally giving up all anticipations born of सङ्कल्प (scheming) [about one's goals in meditation], exercising complete authority by the mind alone [in meditation] over all the organs [of sense and action], one should slowly [and gently]—with the intellect endowed with resolve [prior to sitting in meditation]—bring [the mind] to abide [in आत्मन्]. Making the mind abide in आत्मन् (परमात्मन्, the Lord as one's self), may one contemplate nothing else.

3	सर्वान्	all	fr. सर्व *prn. a. m. pl. acc.* (**4.16.2:**)
6	सङ्कल्प-	of सङ्कल्प (scheming) [about one's goals in meditation]	
5	-प्रभवान्	born	fr. सङ्कल्प-प्रभव *a. m. pl. acc.*
4	कामान् (**2.50:**)	anticipations	fr. काम *m. pl. acc.*
1	अ-शेषतः	totally	fr. अशेषतस् *in.* (**6.19:**)
2	त्यक्त्वा	giving up	fr. त्यक्त्वा *in. pt. of* √त्यज् (**2.81:**)
8	मनसा एव	by the mind alone [in meditation]	fr. मनस् *n. sg. inst.* (**3.6:**); एव *in.*
10	इन्द्रिय-	the organs [of sense and action]	
9	-ग्रामं	over all	fr. इन्द्रिय-ग्राम *m. sg. acc.*
7	समन्ततः विनियम्य	exercising complete authority	fr. समन्ततस् *in.*; विनियम्य *in. pt. of* वि + नि + √यम्
14	धृति-	with resolve [prior to sitting in meditation]	
13	-गृहीतया	endowed	fr. धृति-गृहीता *a. f. sg. inst.*
12	बुद्ध्या	with the intellect	fr. बुद्धि *f. sg. inst.*
11	शनैः शनैः	slowly [and gently]	fr. शनैस् *in.* (**7.6.B.2.e:**)
15	उपरमेत्	one should bring [the mind] to abide [in आत्मन्]	fr. उप + √रम् *1.P. pot. 3rd sg.*
18	आत्म-	in आत्मन् (परमात्मन्, the Lord as one's self)	
17	-संस्थं	abide	fr. आत्म-संस्थ *a. n. sg. acc.*
16	मनः कृत्वा	making the mind	fr. मनस् *n. sg. acc.* (**3.6:**); कृत्वा *in. pt. of* √कृ
20	न किञ्-चिद् अपि	nothing else	fr. न *in.*; क-चिद् *prn. cmpd. n. sg. acc.*; अपि *in.*
19	चिन्तयेत्	may one contemplate	fr. √चिन्त् *10.P. pot. 3rd sg.*

यतो यतो निश्चरति मनश्चञ्चलमस्थिरम्। ततस्ततो नियम्यैतदात्मन्येव वशं नयेत्॥२६॥

(यतः यतः निश्चरति, मनः चञ्चलम् अस्थिरम्। ततः ततः नियम्य एतद्, आत्मनि एव वशं नयेत्॥)

यतः यतः चञ्चलम् अ-स्थिरं मनः निश्चरति, ततः ततः एतद् [मनः] आत्मनि एव नियम्य, वशं नयेत्। (**6.26**)

Bringing it [i.e., the mind] back from whichever [distracting object] the [naturally] mobile, unsteady mind goes to—[by understanding that object also as] within [पर/limitless] आत्मन् alone—may one bring [the mind] under control.

4	यतः यतः	from whichever [distracting object]	fr. यतस् *in.* (**6.19:**) (**7.6.B.2.e:**)
5	चञ्चलम्	the [naturally] mobile	fr. चञ्चल *a. n. sg. nom.*
6	अ-स्थिरं	unsteady	fr. अस्थिर *a. n. sg. nom.*
7	मनः	mind	fr. मनस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)
8	निश्चरति	goes	fr. निस् + √चर् *1.P. pr. 3rd sg.* (**2.24:** & **.27:**)
3	ततः ततः	[from that]	fr. ततस् *in.* (**6.19:**) (**7.6.B.2.e:**)
2	एतद् [मनः]	it [the mind]	fr. एतद् *prn. n. sg. acc.*
9	आत्मनि एव	[by understanding that object also as] within [पर/limitless] आत्मन् alone	fr. आत्मन् *m. sg. loc.* (**3.22:**); एव *in.*
1	नियम्य	bringing back	fr. नियम्य *in. pt. of* नि + √यम् (**5.3:**)
11	वशं	under control	fr. वशम् *in.* (**7.8.8:**)
10	नयेत्	may one bring [the mind]	fr. √नी *1.P. pot. 3rd sg.* (**5.3:**)

प्रशान्तमनसं ह्येनं योगिनं सुखमुत्तमम्। उपैति शान्तरजसं ब्रह्मभूतमकल्मषम्॥ २७॥
(प्रशान्तमनसं हि एनं, योगिनं सुखम् उत्तमम्। उपैति शान्तरजसं, ब्रह्मभूतम् अकल्मषम्॥)
उत्तमं सुखम् उपैति [इव] एनं हि प्रशान्त-मनसं शान्त-रजसम् अ-कल्मषं ब्रह्म-भूतं योगिनम्। (**6.27**)
Limitless fulfillment [as though] reaches [since it is already the nature of] this [ज्ञान-] योगिन् who has a mind that is clear, [i.e.,] whose cloud [of delusion] has subsided, who [recognizes one's self as] free from impurities, and who has attained ब्रह्मन्.

1	उत्तमं सुखम्	limitless fulfillment	fr. उत्तम *spv. a. n. sg. nom.* (**6.25:**); सुख *n. sg. nom.*
2	उपैति [इव]	[as though] reaches	fr. उप + √इ *2.P. pr. 3rd sg.* (**5.3:** & **2.9:**)
3	एनं हि	this	fr. एनद् *prn. m. sg. acc.* (**4.10:**); हि *in.*
5	प्रशान्त-मनसं	who has a mind that is clear	fr. प्रशान्त-मनस् *a. m. sg. acc.* (**3.6:**)
7	शान्त-	has subsided	
6	-रजसम्	[i.e.,] whose cloud [of delusion]	fr. शान्त-रजस् *a. m. sg. acc.* (**3.6:**)
8	अ-कल्मषं	who [recognizes one's self as] free from impurities	fr. अकल्मष *a. m. sg. acc.*
9	ब्रह्म-भूतम्	[and] who has attained ब्रह्मन्	fr. ब्रह्म-भूत *a. m. sg. acc.*
4	योगिनम्	[ज्ञान-] योगिन्	fr. योगिन् *m. sg. acc.* (**3.15:**)

युञ्जन्नेवं सदात्मानं योगी विगतकल्मषः। सुखेन ब्रह्मसंस्पर्शमत्यन्तं सुखमश्नुते॥ २८॥
(युञ्जन् एवं सदा आत्मानं, योगी विगतकल्मषः। सुखेन ब्रह्मसंस्पर्शम्, अत्यन्तं सुखम् अश्नुते॥)
एवं सदा आत्मानं (=बुद्धिं) युञ्जन्, विगत-कल्मषः योगी सुखेन ब्रह्म-संस्पर्शम् अत्यन्तं सुखम् अश्नुते। (**6.28**)
Always uniting the mind [i.e., contemplating] in this way, free from impurities, the [ज्ञान-] योगिन् easily gains limitless fulfillment that is [revealed by] the contact with [the knowledge of] ब्रह्मन् [i.e., revealed as one's nature, upon removal of ignorance].

4	एवं	in this way	fr. एवम् *in.* (**6.19:**)
1	सदा	always	fr. सदा *in.* (**6.19:**)
3	आत्मानं (=बुद्धिं)	the mind [i.e., contemplating]	fr. आत्मन् *m. sg. acc.* (**3.22:**)
2	युञ्जन् (**2.62:**)	uniting	fr. युञ्जत् *pr. pt. of* √युज् *pt. m. sg. nom.* (**3.12:**)

5	विगत-कल्मषः	free from impurities	fr. विगत-कल्मष *a. m. sg. nom.*
6	योगी	the [ज्ञान-] योगिन्	fr. योगिन् *m. sg. nom.* (**3.15:**)
7	सुखेन	easily	fr. सुखेन *in.* (**7.9.14:**)
11	ब्रह्म-	with [the knowledge of] ब्रह्मन् [i.e., revealed as one's nature, upon removal of ignorance]	
10	-संस्पर्शम्	that is [revealed by] the contact	fr. ब्रह्म-संस्पर्श *a. n. sg. acc.*
9	अत्यन्तं सुखम्	limitless fulfillment	fr. अत्यन्त *a. n. sg. acc.*; सुख *n. sg. acc.*
8	अश्नुते	gains	fr. √अश् *5.Ā. pr. 3rd sg.* (**5.3:**)

सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि। ईक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः॥ २९॥

(सर्वभूतस्थम् आत्मानं, सर्वभूतानि च आत्मनि। ईक्षते योगयुक्तात्मा, सर्वत्र समदर्शनः॥)

योग-युक्त-आत्मा सर्वत्र सम-दर्शनः आत्मानं सर्व-भूत-स्थं [ईक्षते], सर्व-भूतानि च आत्मनि ईक्षते। (**6.29**)

—Whose mind is absorbed in [this] contemplation, who sees सम (the same; i.e., ब्रह्मन्) everywhere—sees [one's] self abiding in all beings and all beings in [one's] self [i.e., assimilates the knowledge of oneself as being परमात्मन्].

3	योग-	in [this] contemplation	
2	-युक्त-	is absorbed	
1	-आत्मा	whose mind	fr. योग-युक्त-आत्मन् *a. m. sg. nom.* (**3.22:**)
5	सर्वत्र	everywhere	fr. सर्वत्र *in.* (**6.19:**)
4	सम-दर्शनः	who sees सम (the same, i.e., ब्रह्मन्)	fr. सम-दर्शन *a. m. sg. nom.*
7	आत्मानं	[one's] self	fr. आत्मन् *m. sg. acc.* (**3.22:**)
8	सर्व-भूत-स्थं	abiding in all beings	fr. सर्व-भूत-स्थ *a. m. sg. acc.* (**6.24.1:**)
9	सर्व-भूतानि च	and all beings	fr. सर्व-भूत *n. pl. acc.*; च *in.*
10	आत्मनि	in [one's] self	fr. आत्मन् *m. sg. loc.* (**3.22:**)
6	ईक्षते	sees	fr. √ईक्ष् *1.Ā. pr. 3rd sg.*

यो मां पश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति। तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति॥३०॥

(यः मां पश्यति सर्वत्र, सर्वं च मयि पश्यति। तस्य अहं न प्रणश्यामि, सः च मे न प्रणश्यति॥)

यः मां सर्वत्र पश्यति, मयि च सर्वं पश्यति, तस्य अहं न प्रणश्यामि, सः च मे न प्रणश्यति। (**6.30**)

The one who sees Me everywhere and sees everything in Me—I am not lost [i.e., remote] to that one, nor is that one lost [i.e., remote] to Me.

1	यः	the one who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
3	मां	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
4	सर्वत्र	everywhere	fr. सर्वत्र *in.* (**6.19:**)
2	पश्यति	sees	fr. √दृश् *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.6:**)
5	मयि च	and in Me	fr. अहम् *prn. sg. loc.*; च *in.*
7	सर्वं	everything	fr. सर्व *prn. a. n. sg. acc.* (**4.16.2:**)
6	पश्यति	sees	fr. √दृश् *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.6:**)
10	तस्य	to that one	fr. तद् *prn. m. sg. gen.* (**7.12.1.b:**)
8	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.* (**4.2:**)
9	न प्रणश्यामि	am not lost [i.e., remote]	fr. न *in.;* प्र + √नश् *4.P. pr. 1st sg.* (**5.5.a: & 2.92:**)
12	सः च	[and] that one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*; च *in.*
13	मे	to Me	fr. अहम् *prn. sg. gen.* (**7.12.1.b:**)
11	न प्रणश्यति	nor is lost [i.e., remote]	fr. न *in.;* प्र + √नश् *4.P. pr. 3rd sg.* (**2.92:**)

सर्वभूतस्थितं यो मां भजत्येकत्वमास्थितः। सर्वथा वर्तमानोऽपि स योगी मयि वर्तते॥३१॥

(सर्वभूतस्थितं यः मां, भजति एकत्वम् आस्थितः। सर्वथा वर्तमानः अपि, सः योगी मयि वर्तते॥)

यः एकत्वम् आस्थितः [सन्] सर्व-भूत-स्थितं मां भजति, सः योगी सर्वथा वर्तमानः अपि मयि वर्तते। (**6.31**)

Having attained [this vision/knowledge of] oneness, the one who [thus] gains Me as abiding in all beings, that [ज्ञान-] योगिन्, though engaging in all types [of action], abides in Me [i.e., abides not just when in the seat of meditation—because knowledge is continuous, in and out of meditation].

3	यः	the one who [thus]	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
2	एकत्वम्	oneness	fr. एकत्व *n. sg. acc.*
1	आस्थितः [सन्]	having attained [this vision/knowledge of]	fr. आस्थित *pp. of* आ + √स्था *pt. m. sg. nom.* (**6.6:**)

6	सर्व-भूत-स्थितं	as abiding in all beings	fr. सर्व-भूत-स्थित *a. m. sg. acc.*
5	मां	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
4	भजति	gains	fr. √भज् *1.P. pr. 3rd sg.*
7	सः योगी	that [ज्ञान-] योगिन्	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*; योगिन् *m. sg. nom.* (**3.15:**)
9	सर्वथा	in all types [of action]	fr. सर्वथा *in.* (**6.19:**)
8	वर्तमानः अपि	though engaging	fr. वर्तमान *pr. mid. pt. of* √वृत् *pt. m. sg. nom.* (**6.5:**); अपि *in.*
10	मयि वर्तते	abides in Me	fr. अहम् *prn. sg. loc.*; √वृत् *1.Ā. pr. 3rd sg.*

आत्मौपम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन। सुखं वा यदि वा दुःखं स योगी परमो मतः॥३२॥

(आत्मैपम्येन सर्वत्र, समं पश्यति यः अर्जुन। सुखं वा यदि वा दुःखं, सः योगी परमः मतः॥)

अर्जुन, यः सर्वत्र यदि सुखं वा दुःखं वा आत्म-औपम्येन समं पश्यति, सः योगी परमः मतः। (**6.32**)

O अर्जुन, the one who sees [that life is] the same everywhere, whether pleasant or unpleasant, with oneself as the basis of comparison [since आत्मन् is one]—that [ज्ञान-] योगिन् is regarded as the most exalted.

1	अर्जुन	O अर्जुन	fr. अर्जुन *m. sg. voc.*
2	यः	the one who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
5	सर्वत्र	everywhere	fr. सर्वत्र *in.* (**6.19:**)
6	यदि सुखं वा	whether pleasant	fr. यदि *in.* (**6.20:**); सुख *a. n. sg. acc.*; वा *in.*
7	दुःखं वा	or unpleasant	fr. दुःख *a. n. sg. acc.*; वा *in.*
8	आत्म-	with oneself	
9	-औपम्येन	as the basis of comparison	fr. आत्म-औपम्य *n. sg. inst.* (**7.9.2:**)
4	समं	[that life is] the same	fr. सम *a. n. sg. acc.*
3	पश्यति	sees	fr. √दृश् *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.6:**)
10	सः योगी	that [ज्ञान-] योगिन्	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*; योगिन् *m. sg. nom.* (**3.15:**)
12	परमः	the most exalted	fr. परम *spv. a. m. sg. nom.* (**6.25: & .27:** ०म)
11	मतः	is regarded as	fr. मत *pp. of* √मन् *pt. m. sg. nom.* (**6.6:**)

अर्जुन उवाच।

योऽयं योगस्त्वया प्रोक्तः साम्येन मधुसूदन। एतस्याहं न पश्यामि चञ्चलत्वात्स्थितिं स्थिराम्॥३३॥

(अर्जुनः उवाच। यः अयं योगः त्वया प्रोक्तः, साम्येन मधुसूदन। एतस्य अहं न पश्यामि, चञ्चलत्वात् स्थितिं स्थिराम्॥)

अर्जुनः उवाच। मधु-सूदन, त्वया अयं योगः यः साम्येन प्रोक्तः, एतस्य [योगस्य] स्थिरां स्थितिं चञ्चलत्वात् अहं न पश्यामि। (**6.33**)

अर्जुन said: O कृष्ण, this [ज्ञान-] योग that you have talked about as [the vision of] sameness, I do not see its steady continuance due to the very fleeting nature [of the mind].

1	अर्जुनः उवाच	अर्जुन said	fr. अर्जुन *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	मधु-सूदन	(कृष्ण) O Destroyer of the Demon मधु	fr. मधु-सूदन *m. sg. voc.*
4	त्वया	you	fr. त्वम् *prn. sg. inst.* (**7.7:**)
3	अयं योगः यः	this [ज्ञान-] योग which	fr. इदम् *prn. m. sg. nom.*; योग *m. sg. nom.*; यद् *prn. m. sg. nom.*
6	साम्येन	as [the vision of] sameness	fr. साम्य *n. sg. inst.* (**7.9.2:**)
5	प्रोक्तः	have talked about	fr. प्रोक्त *pp. of* प्र + √वच् *pt. m. sg. nom.* (**6.6:** & **2.3.a:** & **2.80:**)
9	एतस्य [योगस्य]	its	fr. एतद् *prn. m. sg. gen.*
10	स्थिरां	steady	fr. स्थिरा *a. f. sg. acc.*
11	स्थितिं	continuance	fr. स्थिति *f. sg. acc.*
12	चञ्चलत्वात्	due to the very fleeting nature [of the mind]	fr. चञ्चलत्व *n. sg. abl.* (**7.11.1:**)
7	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
8	न पश्यामि	do not see	fr. न *in.*; √दृश् *1.P. 1st sg.* (**5.15.6:** & **5.5.a:**)

चञ्चलं हि मनः कृष्ण प्रमाथि बलवद्दृढम्। तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोरिव सुदुष्करम्॥३४॥

(चञ्चलं हि मनः कृष्ण, प्रमाथि बलवत् दृढम्। तस्य अहं निग्रहं मन्ये, वायोः इव सुदुष्करम्॥)

कृष्ण, चञ्चलं हि (=यस्मात्) प्रमाथि बलवत् दृढम् [च] मनः, अहं तस्य निग्रहं वायोः इव सु-दुष्-करं मन्ये। (**6.34**)

O कृष्ण, since the mind is very fleeting, distracting, strong, and well rooted, I think that its control is quite as difficult as that of the wind.

1	कृष्ण	O कृष्ण	fr. कृष्ण *m. sg. voc.*
4	चञ्चलं	very fleeting	fr. चञ्चल *a. n. nom.*
2	हि (=यस्मात्)	since	fr. हि *in.*
5	प्रमाथि	distracting	fr. प्रमाथिन् *a. n. sg. nom.* (**3.15:**)
6	बलवत्	strong	fr. बलवत् *a. n. sg. nom.* (**3.13:**)
7	दृढम् [च]	[and] well-rooted	fr. दृढ *pp. of* √दृह् *a. n. sg. nom.* (**2.111:**)
3	मनः	the mind [is]	fr. मनस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)

8	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
10	तस्य निग्रहं	its control	fr. तद् *prn. n. sg. gen.*; निग्रह *m. sg. acc.*
12	वायोः इव	as [that] of the wind	fr. वायु *m. sg. gen.*; इव *in.* (**6.19:**)
11	सु-दुष्-करं	[is] quite as difficult	fr. सु-दुस्-कर *a. n. sg. acc.* (दुष्◦ *before* क् प्)
9	मन्ये	think that	fr. √मन् *4.Ā. pr.* 1st *sg.*

श्रीभगवानुवाच।

असंशयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम्। अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते॥३५॥

(श्रीभगवान् उवाच। असंशयं महाबाहो, मनः दुर्निग्रहं चलम्। अभ्यासेन तु कौन्तेय, वैराग्येण च गृह्यते॥)

श्री-भगवान् उवाच। महा-बाहो, अ-संशयं मनः चलं दुर्-निग्रहम्। कौन्तेय, अभ्यासेन तु वैराग्येण च गृह्यते। (**6.35**)

The Lord said: O अर्जुन, without a doubt, the mind is fleeting and difficult to master. But, O अर्जुन, with repetition [in prayerful meditation and eventually in contemplation] and with dispassion [by objective inquiry into the distracting objects and their valuation], it is mastered.

1	श्री-भगवान् उवाच	the Lord said	fr. श्री-भगवत् *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf.* 3rd *sg.* (**5.10.3:**)
2	महा-बाहो	(अर्जुन) O Mighty Armed One	fr. महा-बाहु *m. sg. voc.*
3	अ-संशयं	without a doubt	fr. असंशयम् *in.* (**7.8.8:**)
4	मनः	the mind	fr. महस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)
5	चलं	[is] fleeting	fr. चल *a. n. sg. nom.*
6	दुर्-निग्रहम्	[and] difficult to master	fr. दुस्-निग्रह *a. n. sg. nom.* (**2.24:** & **.29:**)
8	कौन्तेय	(अर्जुन) O Son of कुन्ती	fr. कौन्तेय *m. sg. voc.*
7	अभ्यासेन तु	but with repetition [in prayerful meditation and eventually in contemplation]	fr. अभ्यास *m. sg. inst.*; तु *in.*
9	वैराग्येण च	and with dispassion [by objective inquiry into the distracting objects and their valuation]	fr. वैराग्य *n. sg. inst.*; च *in.*
10	गृह्यते	it is mastered	fr. √ग्रह् *ps. pr.* 3rd *sg.* (**5.37.6:** & **2.3.a:**)

असंयतात्मना योगो दुष्प्राप इति मे मतिः। वश्यात्मना तु यतता शक्योऽवाप्तुमुपायतः॥ ३६॥

(असंयतात्मना योगः, दुष्प्रापः इति मे मतिः। वश्यात्मना तु यतता, शक्यः अवाप्तुम् उपायतः॥)

अ-संयत-आत्मना योगः दुष्-प्रापः। वश्य-आत्मना तु उपायतः यतता [च] अवाप्तुं शक्यः — इति मे मतिः। (**6.36**)

By one whose mind is not mastered, [this] [ज्ञान-] योग is difficult to gain, whereas by one whose mind is mastered and who makes effort through [proper] means [i.e., through the contemplation presented in this chapter], it is possible to gain. This is my vision.

1	अ-संयत-आत्मना	by one whose mind is not mastered	fr. असंयत-आत्मन् *a. m. sg. inst.* (**3.22:**)
2	योगः	[this] [ज्ञान-] योग	fr. योग *m. sg. nom.*
3	दुष्-प्रापः	is difficult to gain	fr. दुस्-प्राप *a. m. sg. nom.* (दुष्° *before* क् प्)
4	वश्य-आत्मना तु	whereas by one whose mind is mastered	fr. वश्य-आत्मन् *a. m. sg. inst.*; तु *in.*
6	उपायतः	through [proper] means	fr. उपायतस् *in.* (**6.19:**)
5	यतता [च]	[and] who makes effort	fr. यतत् *pr. pt. of* √यत् *a. m. sg. inst.* (**3.12:**)
8	अवाप्तुं	to gain	fr. अवाप्तुम् *inf. of* अव + √आप् *in.* (**7.20.3:**)
7	शक्यः	it is possible	fr. शक्य *pot. ps. pt. of* √शक् *pt. m. sg. nom.*
9	इति मे मतिः	this is my vision	fr. इति *in.*; अहम् *prn. sg. gen.*; मति *f. sg. nom.*

अर्जुन उवाच।

अयतिः श्रद्धयोपेतो योगाच्चलितमानसः। अप्राप्य योगसंसिद्धिं कां गतिं कृष्ण गच्छति॥ ३७॥

(अर्जुनः उवाच। अयतिः श्रद्धया उपेतः, योगात् चलितमानसः। अप्राप्य योगसंसिद्धिं, कां गतिं कृष्ण गच्छति॥)

अर्जुनः उवाच। कृष्ण, श्रद्धया उपेतः अ-यतिः योगात् चलित-मानसः योग-संसिद्धिम् अ-प्राप्य कां गतिं गच्छति। (**6.37**)

अर्जुन said: O कृष्ण, [the सन्न्यासिन् talked about in this chapter] endowed with trust [in this Your teaching], [but] who does not make [adequate] effort, whose mind wanders away from योग, not gaining success in योग—what is [that one's] lot?

1	अर्जुनः उवाच	अर्जुन said	fr. अर्जुन *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	कृष्ण	O कृष्ण	fr. कृष्ण *m. sg. voc.*
4	श्रद्धया	with trust [in this Your teaching]	fr. श्रद्धा *f. sg. inst.* (**6.13:** & **3.28.c:**)
3	उपेतः	endowed	fr. उपेत *pp. of* उप + √इ *a. m. sg. nom.*
5	अ-यतिः	[but] who does not make [adequate] effort	fr. अयति *m. sg. nom.*

7	योगात्	from योग	fr. योग *m. sg. abl.* (**7.11:**)
6	चलित-मानसः	whose mind wanders away	fr. चलित-मानस *a. m. sg. nom.*
9	योग-संसिद्धिम्	success in योग	fr. योग-संसिद्धि *f. sg. acc.*
8	अ-प्राप्य	not gaining	fr. अप्राप्य *in. pt. of* प्र + √आप्
10	कां	what?	fr. किम् *prn. f. sg. acc.*
11	गतिं	lot	fr. गति *f. sg. acc.*
12	गच्छति	does [that one] go to	fr. √गम् *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.6:**)

कच्चिन्नोभयविभ्रष्टश्छिन्नाभ्रमिव नश्यति। अप्रतिष्ठो महाबाहो विमूढो ब्रह्मणः पथि॥ ३८॥
(कच्चिद् न उभयविभ्रष्टः, छिन्नाभ्रम् इव नश्यति। अप्रतिष्ठः महाबाहो, विमूढः ब्रह्मणः पथि॥)
महा-बाहो, ब्रह्मणः पथि विमूढः उभय-विभ्रष्टः अ-प्रतिष्ठः छिन्न-अभ्रम् इव कच्-चिद् न नश्यति। (**6.38**)
O कृष्ण, deluded in the path [i.e., in the means for the knowledge] of ब्रह्मन्, fallen from both [कर्म-योग and ज्ञान-योग] [and thus] without a basis, I hope that that one does not fizzle out, like a cloudlet [split off from a cloud bank]?

1	महा-बाहो	(कृष्ण) O Mighty Armed One	fr. महा-बाहु *m. sg. voc.*
4	ब्रह्मणः	of ब्रह्मन्	fr. ब्रह्मन् *n. sg. gen.* (**3.22:** & **2.92:**)
3	पथि	in the path	fr. पन्थन् *m. sg. loc.* (**3.21:**)
2	विमूढः	deluded	fr. विमूढ *pp. of* वि + √मुह् *a. m. sg. nom.* (**2.107:**)
5	उभय-विभ्रष्टः	fallen from both [कर्म-योग and ज्ञान-योग]	fr. उभय-विभ्रष्ट *a. m. sg. nom.*
6	अ-प्रतिष्ठः	[and thus] without a basis	fr. अप्रतिष्ठ *a. m. sg. nom.*
9	छिन्न-अभ्रम् इव	like a cloudlet	fr. छिन्न-अभ्र *n. sg. nom.*; इव *in.* (**6.19:**)
7	कच्-चिद्	I hope that	fr. कद्-चिद् *in.* (**6.20:** & **2.24:** & **2.45:**)
8	न नश्यति	that one does not fizzle out	fr. न *in.*; √नश् *4.P. pr. 3rd sg.*

एतन्मे संशयं कृष्ण छेत्तुमर्हस्यशेषतः। त्वदन्यः संशयस्यास्य छेत्ता न ह्युपपद्यते॥ ३९॥

(एतद् मे संशयं कृष्ण, छेत्तुम् अर्हसि अशेषतः। त्वदन्यः संशयस्य अस्य, छेत्ता न हि उपपद्यते॥)

कृष्ण, एतद् मे संशयम् अ-शेषतः छेत्तुम् अर्हसि, त्वद्-अन्यः हि (=यस्मात्) अस्य संशयस्य छेत्ता न उपपद्यते। (**6.39**)

Now, O कृष्ण, You ought to completely remove my doubt, since—other than You [ईश्वर]—there is no remover of this [particular] doubt.

2	कृष्ण	O कृष्ण	fr. कृष्ण *m. sg. voc.*
1	एतद् (**2.24:** & **.44:**)	now	fr. एतद् *in.*
5	मे	my	fr. अहम् *prn. sg. gen.*
6	संशयम्	doubt	fr. संशय *m. sg. acc.*
4	अ-शेषतः	completely	fr. अशेषतस् *in.* (**6.19:**)
3	छेत्तुम् अर्हसि	you ought to remove	fr. छेत्तुम् *inf. of* √छिद् (**6.10:** & **5.34:**); √अर्ह् *1P. pr. 2nd sg.*
8	त्वद्-अन्यः	other than You [ईश्वर]	fr. त्वद्-अन्य *prn. a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **2.43:** & **4.16.1:**)
7	हि (=यस्मात्)	since	fr. हि *in.*
11	अस्य संशयस्य	of this [particular] doubt	fr. इदम् *prn. m. sg. gen.*; संशय *m. sg. gen.*
10	छेत्ता	remover	fr. छेत्तृ *a. m. sg. nom.* (**3.38:**)
9	न उपपद्यते	there is no	fr. न *in.*; उप + √पद् *4.Ā. pr. 3rd sg.*

श्रीभगवानुवाच।

पार्थ नैवेह नामुत्र विनाशस्तस्य विद्यते। न हि कल्याणकृत्कश्चिद्दुर्गतिं तात गच्छति॥ ४०॥

(श्रीभगवान् उवाच। पार्थ न एव इह न अमुत्र, विनाशः तस्य विद्यते। न हि कल्याणकृत् कश्चिद्, दुर्गतिं तात गच्छति॥)

श्री-भगवान् उवाच। पार्थ, न एव इह न अमुत्र तस्य विनाशः विद्यते। तात, कश्-चिद् हि (=यस्मात्) कल्याण-कृत् दुर्-गतिं न गच्छति। (**6.40**) The Lord said: O अर्जुन, neither here itself [due to the positive attitude of श्रद्धा] nor hereafter [according to कर्मन्] is there loss for that one. Because, O Dear One, [to the extent] anyone performs adaptive action [in keeping with धर्म], [to that extent] that one does not get a bad lot.

1	श्री-भगवान् उवाच	the Lord said	fr. श्री-भगवत् *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
3	न एव इह	neither here itself	fr. न *in.*; एव *in.*; इह *in.* (**6.19:**)
4	न अमुत्र	nor hereafter	fr. न *in.*; अमुत्र *in.* (**6.19:**)
6	तस्य	for that one	fr. तद् *prn. m. sg. gen.*
5	विनाशः विद्यते	is there loss	fr. विनाश *m. sg. nom.*; √विद् *ps. pr. 3rd sg.*

8	तात	O Dear One	fr. तात *m. sg. voc.*
9	कश्-चिद्	[to the extent] anyone	fr. क-चिद् *prn. cmpd. m. sg. nom.* (**4.20:** & **2.24:** & **2.27:**)
7	हि (=यस्मात्)	because	fr. हि *in.*
10	कल्याण-कृत्	performs adaptive action [in keeping with धर्म]	fr. कल्याण-कृत् *a. m. sg. nom.* (**6.24.2:** & **3.5:**)
12	दुर्-गतिं	a bad lot	fr. दुस्-गति *f. sg. acc.* (**2.24: & .29:**)
11	न गच्छति	that one does not get	fr. न *in.*; √गम् *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.6:**)

प्राप्य पुण्यकृतां लोकानुषित्वा शाश्वतीः समाः। शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टोऽभिजायते॥ ४१॥

(प्राप्य पुण्यकृतां लोकान्, उषित्वा शाश्वतीः समाः। शुचीनां श्रीमतां गेहे, योगभ्रष्टः अभिजायते॥)

योग-भ्रष्टः पुण्य-कृतां लोकान् प्राप्य, शाश्वतीः समाः उषित्वा, शुचीनां श्रीमतां गेहे अभिजायते। (**6.41**)

The one who has "fallen" from [this] योग gains the [same] worlds [i.e., heavens] of those who do adaptive actions, lives there for countless years, [then] is [re-]born in the home of a virtuous [i.e., following धर्म] and fortunate [family].

1	योग-भ्रष्टः	the one who has "fallen" from [this] योग	fr. योग-भ्रष्ट *a. m. sg. nom.*
4	पुण्य-कृतां	of those who do adaptive actions	fr. पुण्य-कृत् *a. m. pl. gen.* (**6.24.2:** & **3.5:**)
3	लोकान्	the [same] worlds [i.e., heavens]	fr. लोक *m. pl. acc.*
2	प्राप्य	gains	fr. प्राप्य *in. pt. of* प्र + √आप् (**6.9:**)
6	शाश्वतीः	for countless	fr. शाश्वती *a. f. pl. acc.* (**3.36:**)
7	समाः	years	fr. समा *f. pl. acc.* (**3.28.c:**)
5	उषित्वा	lives there	fr. उषित्वा *in. pt. of* √वस् (**6.9:** & **2.3.a:** & **2.101:**)
10	शुचीनां	of a virtuous [i.e., following धर्म]	fr. शुचि *a. m. pl. gen.*
11	श्रीमतां	[and] fortunate [family]	fr. श्रिमत् *a. m. pl. gen.*
9	गेहे	in the home	fr. गेह *n. sg. loc.*
8	अभिजायते	[then] is [re-]born	fr. अभि + √जन् *4.Ā. pr. 3rd sg.* (**5.16.4:**)

अथवा योगिनामेव कुले भवति धीमताम्। एतद्धि दुर्लभतरं लोके जन्म यदीदृशम्॥ ४२॥

(अथवा योगिनाम् एव, कुले भवति धीमताम्। एतद् हि दुर्लभतरं, लोके जन्म यद् ईदृशम्॥)

अथवा धीमतां योगिनाम् एव कुले भवति। यद् एतद् ईदृशं जन्म हि लोके दुर्-लभतरम्। (**6.42**)

—Or [even better] that one is born in the family of wise योगिन्-s. Such a birth as this is indeed more difficult to attain in [this] world.

1	अथवा	or [even better]	fr. अथवा *in.*
4	धीमतां	of wise	fr. धीमत् *a. m. pl. gen.* (**3.13:**)
5	योगिनाम् एव	योगिन्-s	fr. योगिन् *m. pl. gen.* (**3.15:**); एव *in.*
3	कुले	in the family	fr. कुल *n. sg. loc.*
2	भवति	that one is born	fr. √भू *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:**)
8	यद् एतद्	[as] this	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*; एतद् *prn. n. sg. nom.* (**7.6.B.2.f:**)
6	ईदृशं	such	fr. ईदृश *a. n. sg. nom.* (**4.17.2:**)
7	जन्म हि	a birth indeed	fr. जन्मन् *n. sg. nom.* (**3.22:**); हि *in.*
10	लोके	in [this] world	fr. लोक *m. sg. loc.*
9	दुर्-लभतरम्	[is] more difficult to attain	fr. दुस्-लभतर *cpv. a. n. sg. nom.* (**2.24:** & **2.29:** & **6.25:**)

तत्र तं बुद्धिसंयोगं लभते पौर्वदेहिकम्। यतते च ततो भूयः संसिद्धौ कुरुनन्दन॥ ४३॥

(तत्र तं बुद्धिसंयोगं, लभते पौर्वदेहिकम्। यतते च ततः भूयः, संसिद्धौ कुरुनन्दन॥)

तत्र तं पौर्व-देहिकं बुद्धि-संयोगं लभते, ततः च संसिद्धौ भूयः यतते, कुरु-नन्दन। (**6.43**)

There, one gains connection with [i.e., quickly matures to] an intellect [like the one] that existed while in the previous body and [then] strives further than that [before], toward success [i.e., complete freedom], O अर्जुन.

1	तत्र	there	fr. तत्र *in.* (**6.19:**)
5	तं	[like] that	fr. तद् *prn. m. sg. acc.*
6	पौर्व-देहिकं	which existed while in the previous body	fr. पौर्व-देहिक *a. m. sg. acc.*
4	बुद्धि-	with [i.e., quickly matures to] an intellect	
3	-संयोगं	connection	fr. बुद्धि-संयोग *m. sg. acc.*
2	लभते	one gains	fr. √लभ् *1.Ā. pr. 3rd sg.*

9	ततः च	and than that [before]	fr. ततस् *in.* (**6.19:**); च *in.*
10	संसिद्धौ	towards success [i.e., complete freedom]	fr. संसिद्धि *f. sg. loc.* (**7.13.2.a:**)
8	भूयः	further	fr. भूयस् *in.*
7	यतते	[and] strives	fr. √यत् *1.Ā. pr. 3rd sg.*
11	कुरु-नन्दन	(अर्जुन) O Joy of the कुरु People	fr. कुरु-नन्दन *m. sg. voc.*

पूर्वाभ्यासेन तेनैव ह्रियते ह्यवशोऽपि सः। जिज्ञासुरपि योगस्य शब्दब्रह्मातिवर्तते॥४४॥
(पूर्वाभ्यासेन तेन एव, ह्रियते हि अवशः अपि सः। जिज्ञासुः अपि योगस्य, शब्दब्रह्म अतिवर्तते॥)
तेन पूर्व-अभ्यासेन एव अ-वशः अपि सः ह्रियते हि। योगस्य जिज्ञासुः अपि शब्द-ब्रह्म अतिवर्तते। (**6.44**)
By that previous [life's] practice [i.e., its कर्म-फल, the result of its कर्मन्] alone, even without will, one is indeed swept along. Just desiring to know about [this] [ज्ञान-] योग [one quickly] goes beyond the वेद text [i.e., its bulky heaven-going section].

1	तेन	by that	fr. तद् *prn. m. sg. inst.*
2	पूर्व-अभ्यासेन एव	previous [life's] practice [i.e., its कर्म-फल] alone	fr. पूर्व-अभ्यास *m. sg. inst.*; एव *in.*
3	अ-वशः अपि	even without will	fr. अवश *a. m. sg. nom.*; अपि *in.*
4	सः	one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
5	ह्रियते हि	is indeed swept along	fr. √हृ *ps. pr. 3rd sg.* (**5.15.6:**); हि *in.*
7	योगस्य	about [this] [ज्ञान-] योग	fr. योग *m. sg. gen.* (**7.12.2.b:**)
6	जिज्ञासुः अपि	just desiring to know	fr. जिज्ञासु *des. a. m. sg. acc.* (**5.41:** & **5.8.4:**); अपि *in.*
9	शब्द-ब्रह्म	the Veda text [i.e., its bulky heaven-going section]	fr. शब्द-ब्रह्मन् *n. sg. acc.* (**3.22:**)
8	अतिवर्तते	[one quickly] goes beyond	fr. अति + √वृत् *1.Ā. pr. 3rd sg.*

प्रयत्नाद्यतमानस्तु योगी संशुद्धकिल्बिषः। अनेकजन्मसंसिद्धस्ततो याति परां गतिम्॥ ४५॥

(प्रयत्नात् यतमानः तु, योगी संशुद्धकिल्बिषः। अनेकजन्मसंसिद्धः, ततः याति परां गतिम्॥)

प्रयत्नात् यतमानः तु (=एव) योगी संशुद्ध-किल्बिषः अनेक-जन्म-संसिद्धः ततः परां गतिं याति। (**6.45**)

The [ज्ञान-] योगिन् who indeed strives with resolve [until] free from faults, accomplished [by accumulated effort] after many [prior] births [wherein all obstacles to knowledge are overcome]—that one thereupon gains the limitless end.

3	प्रयत्नात्	with resolve	fr. प्रयत्न *m. sg. abl.* (**7.11.1:**)
2	यतमानः तु (=एव)	who indeed strives	fr. यतमान *pr. mid. pt. of* √यत् *a. m. sg. nom.*; तु *in.*
1	योगी	the [ज्ञान-] योगिन्	fr. योगिन् *m. sg. nom.* (**3.15:**)
4	संशुद्ध-किल्बिषः	[until] free from faults	fr. संशुद्ध-किल्बिष *a. m. sg. nom.*
6	अनेक-जन्म-	after many [prior] births	
5	-संसिद्धः	accomplished [by accumulated effort]	fr. अनेक-जन्म-संसिद्ध *a. m. sg. nom.*
8	ततः	thereupon	fr. ततस् *in.* (**6.19:**)
9	परां गतिं	the limitless end	fr. परा *prn. a. f. sg. acc.* (**4.16.3:**); गति *f. sg. acc.*
7	याति	that one gains	fr. √या *2.P. pr. 3rd sg.*

तपस्विभ्योऽधिको योगी ज्ञानिभ्योऽपि मतोऽधिकः। कर्मिभ्यश्चाधिको योगी तस्माद्योगी भवार्जुन॥ ४६॥

(तपस्विभ्यः अधिकः योगी, ज्ञानिभ्यः अपि मतः अधिकः। कर्मिभ्यः च अधिकः योगी, तस्मात् योगी भव अर्जुन॥)

योगी तपस्विभ्यः अधिकः ज्ञानिभ्यः (=पण्डितेभ्यः) अपि अधिकः मतः। योगी कर्मिभ्यः च अधिकः। तस्मात् योगी भव, अर्जुन। (**6.46**) [This] योगिन् is superior to तपस्विन्-s (who perform prayerful disciplines) and is also considered superior to ज्ञानिन्-s [i.e., scholars who treat this teaching as just theory rather than about themselves]. [This] योगिन् is also superior to those who perform rituals. Therefore, be a योगिन् [i.e., through कर्म-योग become a ज्ञान-योगिन्], O अर्जुन.

1	योगी	[this] योगिन्	fr. योगिन् *m. sg. nom.* (**3.15:**)
3	तपस्विभ्यः	to तपस्विन्-s (who perform prayerful disciplines)	fr. तपस्विन् *a. m. pl. abl.* (**3.15:**) (**7.11.2.a:**)
2	अधिकः	[is] superior	fr. अधिक *a. m. sg. nom.*
6	ज्ञानिभ्यः (=पण्डितेभ्यः)	to ज्ञानिन्-s [i.e., scholars who treat this teaching as just theory rather than about themselves]	fr. ज्ञानिन् *a. m. pl. abl.* (**3.15:**)
5	अपि अधिकः	also superior	fr. अपि *in.*; अधिक *a. m. sg. nom.*
4	मतः	[and] is considered	fr. मत *pp. of* √मन् *pt. m. sg. nom.* (**6.6:**)

7	योगी	[this] योगिन्	fr. योगिन् *m. sg. nom.* (**3.15:**)
9	कर्मिभ्यः	to those who perform rituals	fr. कर्मिन् *a. m. sg. abl.* (**3.15:**) (**7.11.2.a:**)
8	च अधिकः	is also superior	fr. च *in.*; अधिक *a. m. sg. nom.*
10	तस्मात्	therefore	fr. तस्मात् *in.*
11	योगी भव	be a योगिन्	fr. योगिन् *m. sg. nom.*; √भू *1.P. impv. 2nd sg.* (**2.71:**)
12	अर्जुन	O अर्जुन	fr. अर्जुन *m. sg. voc.*

योगिनामपि सर्वेषां मद्गतेनान्तरात्मना। श्रद्धावान्भजते यो मां स मे युक्ततमो मतः॥ ४७॥
(योगिनाम् अपि सर्वेषां, मद्गतेन अन्तरात्मना। श्रद्धावान् भजते यः मां, सः मे युक्ततमः मतः॥)
यः श्रद्धावान् मद्-गतेन अन्तर्-आत्मना मां भजते, सः सर्वेषां योगिनाम् अपि युक्ततमः मे मतः। (**6.47**)
One who has श्रद्धा—with the mind absorbed in Me—seeks Me [through this contemplation], that one is considered by Me the most exalted among all योगिन्-s.

1	यः श्रद्धावान्	one who has श्रद्धा	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*; श्रद्धावत् *a. m. sg. nom.* (**3.13.a:**)
3	मद्-गतेन	absorbed in Me	fr. मद्-गत *a. m. sg. inst.* (**2.24:** & **.43:**)
2	अन्तर्-आत्मना	with the mind	fr. अन्तर्-आत्मन् *m. sg. inst.* (**2.24:** & **2.34:** & **3.22:**)
4	मां भजते	seeks Me [through this contemplation]	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; √भज् *1.Ā. pr. 3rd sg.*
5	सः	that one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
8	सर्वेषां	among all	fr. सर्व *prn. a. m. pl. gen.* (**4.16.2:**) (**7.12:**)
9	योगिनाम् अपि	योगिन्-s	fr. योगिन् *m. pl. gen.* (**3.15:**) (**7.12:**); अपि *in.*
7	युक्ततमः	the most exalted	fr. युक्ततम *spv. a. m. sg. nom.* (**6.25:**)
6	मे मतः	is considered by Me	fr. अहम् *prn. sg. gen.* (**7.12.3.a:**); मत *pp. of* √मन् *pt. m. sg. nom.* (**6.6:**)

ओं तत्सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ध्यानयोगो नाम षष्ठोऽध्यायः॥६॥

(ओं तद् सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ध्यानयोगः नाम षष्ठः अध्यायः॥)

ओं तद् सत्। इति श्रीमद्-भगवद्-गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्म-विद्यायां योग-शास्त्रे श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवादे ध्यान-योगः नाम षष्ठः अध्यायः। (6)

ओं (ब्रह्मन्, the witness of all) is that [only] reality. Thus ends the sixth chapter, called "The Topic of Contemplation," of the [eighteen chapters of] *Songs of the Glorious Lord*, which is [looked upon as] उपनिषद् [and whose teaching is] in [the form of] a dialogue between श्री कृष्ण and अर्जुन, [the subject matter being] a knowledge of ब्रह्मन् and योग.

1	ओं	ओम् (ब्रह्मन्, the witness of all,)	fr. ओम् *in.*
2	तद् सत्	[is] that [only] reality	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; सत् *n. sg. nom.*
3	इति	(quote-end quote), thus ends	fr. इति *in.*
10	श्रीमद्-	of the venerable, the glorious	
11	-भगवद्-	one having [limitless] glories, Lord	
9	-गीतासु	in [i.e., of] songs	fr. श्रीमत्-भगवत्-गीता *f. pl. loc.* (**2.43:**)
12	उपनिषत्सु	[which are/is looked upon as] उपनिषद्, sacred scripture	fr. उपनिषद् *f. pl. loc.* (**6.24:**)
17	ब्रह्म-	of ब्रह्मन् (reality/सत्)	
16	-विद्यायां	[and] a knowledge	fr. ब्रह्म-विद्या *f. sg. loc.*
18	योग-शास्त्रे	[and instruction of] योग (means, discipline, etc.)	fr. योग-शास्त्र *n. sg. loc.*
14	श्री-कृष्ण-	between Lord कृष्ण	
15	-अर्जुन-	and अर्जुन	
13	-संवादे	in [the form of] a dialogue	fr. श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवाद *n. sg. loc.*
8	ध्यान-	of contemplation	
7	-योगः	the topic	fr. ध्यान-योग *a. m. sg. nom.*
6	नाम	by the name, called	fr. नाम *in.*
4	षष्ठः	the sixth	fr. षष्ठ *ordinal a. m. sg. nom.*
5	अध्यायः	chapter	fr. अध्याय *m. sg. nom.*

अथ सप्तमोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच।

मय्यासक्तमनाः पार्थ योगं युञ्जन्मदाश्रयः। असंशयं समग्रं मां यथा ज्ञास्यसि तच्छृणु॥१॥

(श्रीभगवान् उवाच। मयि आसक्तमनाः पार्थ, योगं युञ्जन् मदाश्रयः। असंशयं समग्रं मां, यथा ज्ञास्यसि तद् शृणु॥)

श्री-भगवान् उवाच। पार्थ, मयि आसक्त-मनाः मद्-आश्रयः योगं युञ्जन्, यथा समग्रं माम् अ-संशयं ज्ञास्यसि, तद् शृणु। (7.1)

The Lord said: O अर्जुन, please listen to that [ज्ञानं स-विज्ञामम्] by which—having [your] mind committed to Me, having Me as [your] foundation, and taking to [My two-fold] योग—you will know Me [परमेश्वर, परं ब्रह्म] complete, without doubt.

1	श्री-भगवान् उवाच	the Lord said	fr. श्री-भगवत् *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
6	मयि	to Me	fr. अहम् *prn. sg. loc.*
5	आसक्त-मनाः	having [your] mind committed	fr. आसक्त-मनस् *a. m. sg. nom.* (**3.6.i:**)
7	मद्-आश्रयः	having Me as [your] foundation	fr. मद्-आश्रय *a. m. sg. nom.* (**2.24: & .43:**)
9	योगं	to [My two-fold] योग	fr. योग *m. sg. acc.*
8	युञ्जन्	[and] taking	fr. युञ्जत् *pr. pt. of* √युज् *pt. m. sg. nom.* (**3.12:**)
4	यथा	by which	fr. यथा *in.* (**6.19:**)
11	समग्रं माम्	Me complete	fr. समग्रम् *a. m. sg. acc.*; अहम् *prn. sg. acc.*
12	अ-संशयं	without doubt	fr. असंशयम् *in.* (**7.8.8:**)
10	ज्ञास्यसि	you will know	fr. √ज्ञा *P. fut. 2nd sg.*
3	तद् शृणु	please listen to that [ज्ञानं सविज्ञामम्]	fr. तद् *prn. n. sg. acc.*; √श्रु *5.P. impv. 2nd sg.* (**5.21.3:**)

ज्ञानं तेऽहं सविज्ञानमिदं वक्ष्याम्यशेषतः। यज्ज्ञात्वा नेह भूयोऽन्यज्ज्ञातव्यमवशिष्यते॥२॥

(ज्ञानं ते अहं सविज्ञानम्, इदं वक्षामि अशेषतः। यद् ज्ञात्वा न इह भूयः अन्यद्, ज्ञातव्यम् अवशिष्यते॥)

अहं ते (=तुभ्यं) इदं ज्ञानं स-विज्ञानं वक्षामि अ-शेषतः, यद् ज्ञात्वा इह न अन्यद् भूयः ज्ञातव्यम् अवशिष्यते। (7.2)

This knowledge (ज्ञान), along with its assimilation (विज्ञाम), I will tell you completely, knowing which nothing more remains here to be known.

3	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
5	ते (=तुभ्यं)	you	fr. त्वम् *prn. sg. dat.* (**4.3:**) (**7.10.A.1:**)
1	इदं ज्ञानं	this knowledge	fr. इदम् *prn. n. sg. acc.*; ज्ञान *n. sg. acc.*
2	स-विज्ञानं	along with [its] assimilation	fr. स-विज्ञान *a. n. sg. acc.* (**6.39:**)
4	वक्षामि	will tell	fr. √वच् *P. fut.* 1st *sg.* (**2.80: & .101:**)
6	अ-शेषतः	completely	fr. अशेषतस् *in.* (**6.19:**)
7	यद् ज्ञात्वा	knowing which	fr. यद् *prn. n. sg. acc.*; ज्ञात्वा *in. pt. of* √ज्ञा
11	इह	here	fr. इह *in.* (**6.19:**)
8	न अन्यद्	nothing	fr. न *in.*; अन्य *prn. a. n. sg. nom.* (**4.16.1:**)
9	भूयः ज्ञातव्यं	more to be known	fr. भूयस् *cpv. a. n. sg. nom.* (**3.14:**); ज्ञातव्य *pot. ps. pt. of* √ज्ञा *pt. n. sg. nom.*
10	अवशिष्यते	remains	fr. अव + √शिष् *ps. pr.* 3rd *sg.*

मनुष्याणां सहस्रेषु कश्चिद्यतति सिद्धये। यततामपि सिद्धानां कश्चिन्मां वेत्ति तत्त्वतः॥३॥

(मनुष्याणां सहस्रेषु, कश्चिद् यतति सिद्धये। यतताम् अपि सिद्धानां, कश्चिद् मां वेत्ति तत्त्वतः॥)

मनुष्याणां सहस्रेषु कश्-चिद् सिद्धये यतति। यतताम् अपि सिद्धानां कश्-चिद् मां वेत्ति तत्त्वतः। (7.3)

Among thousands of people, [a rare] one makes an effort for [this] accomplishment. Even of those who make an effort and are prepared, [a rare] one knows Me in reality.

2	मनुष्याणां	of people	fr. मनुष्य *m. pl. gen.* (**2.92:**)
1	सहस्रेषु	among thousands	fr. सहस्र *n. pl. loc.* (**2.101:**) (**7.13.1.a:**)
3	कश्-चिद्	[a rare] one	fr. क-चिद् *prn. cmpd. m. sg. nom.* (**2.24: & .27:**)
5	सिद्धये	for [this] accomplishment	fr. सिद्धि *f. sg. dat.* (**3.29.b:**) (**7.10.B:**)
4	यतति	makes an effort	fr. √यत् *1.P.* 3rd *sg.*

6	यतताम् अपि	even of those who make an effort	fr. यतत् *pr. pt. of* √यत् *pt. m. pl. gen.*; अपि *in.*
7	सिद्धानां	[and] are prepared	fr. सिद्ध *pp. of* √सिध् *a. m. pl. gen.* (**2.76:** & **.78:**)
8	कश्-चिद्	[a rare] one	fr. क-चिद् *prn. cmpd. m. sg. nom.* (**2.24:** & **.27:**)
10	मां	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
9	वेत्ति	knows	fr. √विद् *2.P. pr. sg. 3rd sg.* (**5.3:** & **2.42:**)
11	तत्त्वतः	in reality	fr. तत्त्वतस् *in.* (**6.19:**)

भूमिरापोऽनलो वायुः खं मनो बुद्धिरेव च। अहङ्कार इतीयं मे भिन्ना प्रकृतिरष्टधा।।४।।
(भूमिः आपः अनलः वायुः, खं मनः बुद्धिः एव च। अहङ्कारः इति इयं मे, भिन्ना प्रकृतिः अष्टधा।।)
भूमिः आपः अन्-अलः वायुः खं मनः बुद्धिः अहङ्-कारः एव च इति इयं मे प्रकृतिः अष्टधा भिन्ना। (**7.4**)
Earth [i.e., solidity], water [i.e., liquidity], fire [i.e., heat/light], wind [i.e., movement], space [i.e., dimension], mind, intellect, and the "I" notion [i.e., the universe divided into five sensible elements and the means to sense them]—this is My nature [प्रकृति], divided in eight ways.

1	भूमिः	earth [i.e., solidity]	fr. भूमि *f. sg. nom.*
2	आपः	water [i.e., liquidity]	fr. अप् *f. pl. nom.* (**3.16:**)
3	अन्-अलः	fire [i.e., heat/light]	fr. अनल *m. sg. nom.*
4	वायुः	wind [i.e., movement]	fr. वायु *m. sg. nom.*
5	खं	space [i.e., dimension]	fr. ख *n. sg. nom.*
6	मनः	mind	fr. मनस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)
7	बुद्धिः	intellect	fr. बुद्धि *f. sg. nom.*
8	अहङ्-कारः एव च	and the "I" notion	fr. अहम्-कार *m. sg. nom.* (**2.55:** & **1.9:**); एव *in.* (**6.19:**); च *in.*
9	इति इयं	this [is]	fr. इति *in.*; इदम् *prn. f. sg. nom.*
10	मे प्रकृतिः	My nature	fr. अहम् *prn. sg. gen.*; प्रकृति *f. sg. nom.*
12	अष्टधा	in eight ways	fr. अष्टधा *in.* (**4.28:**)
11	भिन्ना	divided	fr. भिन्ना *pp. of* √भिद् *pt. f. sg. nom.* (**6.6:**)

अपरेयमितस्त्वन्यां प्रकृतिं विद्धि मे पराम्। जीवभूतां महाबाहो ययेदं धार्यते जगत्॥५॥

(अपरा इयम् इतः तु अन्यां, प्रकृतिं विद्धि मे पराम्। जीवभूतां महाबाहो, यया इदं धार्यते जगत्॥)

इयम् अ-परा। महा-बाहो, इतः तु अन्यां मे परां प्रकृतिं विद्धि — जीव-भूतां यया इदं जगत् धार्यते। (7.5)

This is not [My] ultimate [nature] [i.e., it is a lower level of reality within Me, as असत् is to सत्]. Whereas, O अर्जुन, different from this, please know My ultimate nature [प्रकृति]—being [the basis of] the जीव (individual) and by which this universe is sustained.

1	इयम्	this [is]	fr. इदम् *prn. f. sg. nom.*
2	अ-परा	not [My] ultimate [nature]	fr. अपरा *prn. a. f. sg. nom.* (**4.16.3:**)
4	महा-बाहो	(अर्जुन) O Mighty Armed One	fr. महा-बाहु *m. sg. voc.*
6	इतः	from this	fr. इतस् *in.* (**6.19:**)
3	तु	whereas	fr. तु *in.*
5	अन्यां	different	fr. अन्य *prn. a. f. sg. acc.* (**4.16.1:**)
8	मे	My	fr. अहम् *prn. sg. gen.*
9	परां प्रकृतिं	ultimate nature	fr. परा *prn. a. f. sg. acc.* (**4.16.3:**); प्रकृति *f. sg. acc.*
7	विद्धि	please know	fr. √विद् *2.P. impv.* 2nd *sg.* (**5.6.a:**)
10	जीव-भूतां	being [the basis of] the जीव (individual)	fr. जीव-भूता *a. f. sg. acc..*
11	यया	[and] by which	fr. यद् *prn. f. sg. inst.*
12	इदं जगत्	this universe	fr. इदम् *prn. n. sg. nom.*; जगत् *n. sg. nom.* (**3.5.a:**)
13	धार्यते	is sustained	fr. √धृ *cs. ps. pr.* 3rd *sg.* (**5.37.7:**)

एतद्योनीनि भूतानि सर्वाणीत्युपधारय। अहं कृत्स्नस्य जगतः प्रभवः प्रलयस्तथा॥६॥

(एतद्योनीनि भूतानि, सर्वाणि इति उपधारय। अहं कृत्स्नस्य जगतः, प्रभवः प्रलयः तथा॥)

सर्वाणि भूतानि एतद्-योनीनि इति उपधारय। अहं कृत्स्नस्य जगतः प्रभवः, तथा प्रलयः। (7.6)

Please bear in mind that all beings have these two [प्रकृति-s—the universe of forms and its reality] as their source. I am the source of the entire universe, as well as [its] resolution.

2	सर्वाणि	all	fr. सर्व *prn. a. n. pl. nom.* (**4.16.2:** & **2.92:**) (**7.7.2:**)
3	भूतानि	beings	fr. भूत *pp. of* √भू *n. pl. nom.*
4	एतद्-योनीनि	have these two [प्रकृति-s] as their source	fr. एतद्-योनि *a. n. pl. nom.* (**2.24:** & **.43:**)
1	इति उपधारय	please bear in mind that	fr. इति *in.*; उप + *cs.* √धृ *P. cs. impv.* 2nd *sg.* (**5.40:**)

5	अहं	I [am]	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
7	कृत्स्नस्य जगतः	of the entire universe	fr. कृत्स्न *a. n. sg. gen.*; जगत् *n. sg. gen.* (**3.5:**)
6	प्रभवः	the source	fr. प्रभव *m. sg. nom.*
8	तथा प्रलयः	as well as [its] resolution	fr. तथा *in.* (**6.19:**); प्रलय *m. sg. nom.*

मत्तः परतरं नान्यत्किञ्चिदस्ति धनञ्जय। मयि सर्वमिदं प्रोतं सूत्रे मणिगणा इव॥७॥

(मत्तः परतरं न अन्यद्, किञ्चिद् अस्ति धनञ्जय। मयि सर्वम् इदं प्रोतं, सूत्रे मणिगणाः इव॥)

मत्तः परतरम् अन्यद् न किञ्-चिद् अस्ति, धनञ्-जय। सूत्रे मणि-गणाः इव मयि इदं सर्वं प्रोतम्। (7.7)

There is no other [cause] superior to Me, O अर्जुन. Like collections of gems [i.e., so many glories] on a thread, all this is strung in Me.

4	मत्तः	to Me	fr. मत्तस् *in.* (**6.19:** & **2.24:**)
3	परतरम्	superior	fr. परतर *cpv. a. n. sg. nom.* (**6.25:**)
2	अन्यद् न किञ्-चिद्	no other [cause]	fr. अन्य *prn. a. n. sg. nom.* (**4.16.1:**); न *in.*; क-चिद् *prn. cmpd. n. sg. nom.* (**4.20:** & **2.55:**)
1	अस्ति	there is	fr. √अस् *2.P. pr.* 3rd *sg.*
5	धनञ्-जय	(अर्जुन) O Winner of Laurels	fr. धन-म्-जय *m. sg. voc.* (**2.55:**)
9	सूत्रे	on a thread	fr. सूत्र *n. sg. loc.*
8	मणि-	of gems	
7	-गणाः	collections	fr. मणि-गुण *m. pl. nom.*
6	इव	like	fr. इव *in.* (**6.19:**)
12	मयि	in Me	fr. अहम् *prn. sg. loc.*
10	इदं सर्वं	all this	fr. इदम् *prn. n. sg. nom.*; सर्व *prn. a. n. sg. nom.* (**4.16.2:**)
11	प्रोतम्	is strung	fr. प्रोत *pp. of* प्र + √वे *pt. n. sg. nom.* (**6.6:** *weakened by samprasāraṇa to* उ)

रसोऽहमप्सु कौन्तेय प्रभास्मि शशिसूर्ययोः। प्रणवः सर्ववेदेषु शब्दः खे पौरुषं नृषु॥८॥
(रसः अहम् अप्सु कौन्तेय, प्रभा अस्मि शशिसूर्ययोः। प्रणवः सर्ववेदेषु, शब्दः खे पौरुषं नृषु॥)
कौन्तेय, अहम् अस्मि — अप्सु रसः, शशि-सूर्ययोः प्रभा, सर्व-वेदेषु प्रणवः, खे शब्दः, नृषु पौरुषम्। (7.8)
O अर्जुन, I am [to name a few] the taste in [i.e., the essence of] water, the light of the moon and sun, the sound symbol ओम् in all the वेद-s, the sound in [i.e., the essence of] space, and the humanness [i.e., the unique capacity of self-judgment] in humans.

1	कौन्तेय	(अर्जुन) O Son of कुन्ती	fr. कौन्तेय *m. sg. voc.*
2	अहम् अस्मि	I am	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; √अस् *2.P. pr. 1st sg.*
3	अप्सु रसः	the taste in [i.e., the essence of] water	fr. अप् *f. pl loc.* (**3.16:**); रस *m. sg. nom.*
5	शशि-सूर्ययोः	of the moon and sun	fr. शशि-सूर्य *m. du. gen.* (**6.40:**)
4	प्रभा	the light	fr. प्रभा *f. sg. nom.*
7	सर्व-वेदेषु	in all the वेद-s	fr. सर्व-वेद *m. pl. loc.*
6	प्रणवः	the sound symbol ओम्	fr. प्रणव *m. sg. nom.*
8	खे शब्दः	the sound in [i.e., the essence of] space	fr. ख *n. sg. loc.*; शब्द *m. sg. nom.*
9	नृषु पौरुषम्	[and] the human-ness [i.e., the unique capacity of self-judgment] in humans	fr. नृ *m. sg. loc.* (**3.38:**); पौरुष *n. sg. nom.*

पुण्यो गन्धः पृथिव्यां च तेजश्चास्मि विभावसौ। जीवनं सर्वभूतेषु तपश्चास्मि तपस्विषु॥९॥
(पुण्यः गन्धः पृथिव्यां च, तेजस् च अस्मि विभावसौ। जीवनं सर्वभूतेषु, तपस् च अस्मि तपस्विषु॥)
पृथिव्यां च पुण्यः गन्धः, विभावसौ च तेजस् अस्मि। सर्व-भूतेषु जीवनं, तपस्विषु च तपस् अस्मि। (7.9)
I am sweet fragrance in earth and the तेजस् (heat and light) in [i.e., the essence of] fire. I am the life in living beings, and the prayerful discipline in ascetics.

3	पृथिव्यां च	in earth	fr. पृथिवी *f. sg. loc.* (**3.36:**); च *in.*
2	पुण्यः गन्धः	sweet fragrance	fr. पुण्य *a. m. sg. nom.*; गन्ध *m. sg. nom.*
5	विभावसौ	in [i.e., the essence of] fire	fr. विभावसु *m. sg. loc.* (**3.30:**)
4	च तेजस्	and the तेजस् (heat and light)	fr. च *in.*; तेजस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)
1	अस्मि	I am	fr. √अस् *2.P. pr. 1st sg.*

8	सर्व-भूतेषु	in living beings	fr. सर्व-भूत *n. pl. loc.*
7	जीवनं	the life	fr. जीवन *n. sg. nom.*
10	तपस्विषु	in ascetics	fr. तपस्विन् *a. m. pl. loc.* (**3.15:**)
9	च तपस्	and the prayerful discipline	fr. च *in.*; तपस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)
6	अस्मि	I am	fr. √अस् *2.P. pr. 1st sg.*

बीजं मां सर्वभूतानां विद्धि पार्थ सनातनम्। बुद्धिर्बुद्धिमतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम्॥१०॥

(बीजं मां सर्वभूतानां, विद्धि पार्थ सनातनम्। बुद्धिः बुद्धिमताम् अस्मि, तेजस् तेजस्विनाम् अहम्॥)

पार्थ, सना-तनं मां सर्व-भूतानां बीजं विद्धि। बुद्धिमतां बुद्धिः, तेजस्विनां तेजस् अहम् अस्मि। (**7.10**)

O अर्जुन, please understand the ever-existing Me as the seed of all beings. I am the intellect of all who have an intellect, and the brilliance of all that have brilliance.

1	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
3	सना-तनं	the ever existing	fr. सनातन *a. m. sg. acc.*
4	मां	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.* (**7.8.A.1:**)
6	सर्व-भूतानां	of all beings	fr. सर्व-भूत *n. pl. gen.*
5	बीजं	[as] the seed	fr. बीज *n. sg. acc.*
2	विद्धि	please understand	fr. √विद् *2.P. impv. 2nd sg.* (**5.6.a:**)
9	बुद्धिमतां	of all who have an intellect	fr. बुद्धिमत् *a. m. pl. gen.* (**3.13:**)
8	बुद्धिः	the intellect	fr. बुद्धि *f. sg. nom.*
11	तेजस्विनां	of all that have brilliance	fr. तेजस्विन् *a. m. pl. gen.* (**3.15:**)
10	तेजस्	[and] the brilliance	fr. तेजस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)
7	अहम् अस्मि	I am	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; √अस् *2.P. pr. 1st sg.*

बलं बलवतां चाहं कामरागविवर्जितम्। धर्माविरुद्धो भूतेषु कामोऽस्मि भरतर्षभ॥११॥

(बलं बलवतां च अहं, कामरागविवर्जितम्। धर्माविरुद्धः भूतेषु, कामः अस्मि भरतर्षभ॥)

बलवतां च काम-राग-विवर्जितं बलं, भूतेषु धर्म-अ-विरुद्धः कामः अहम् अस्मि, भरत-ऋषभ। (7.11)

In all that have strength, I am the strength that is free from काम (requirement/anticipation— toward the unattained) and राग (attachment—toward the attained), and in all beings [I am] [nonbinding] desire not opposed to धर्म ([My] universal order), O अर्जुन.

1	बलवतां च	in all that have strength	fr. बलवत् *a. m. pl gen.* (**3.13:**); च *in.*
5	काम-	from काम (requirement/anticipation—towards the unattained)	
6	-राग-	and राग (attachment—towards the attained)	
4	-विवर्जितं	that is free	fr. काम-राग-विवर्जित *a. n. sg. nom.*
3	बलं	the strength	fr. बल *n. sg. nom.*
7	भूतेषु	[and] in all beings	fr. भूत *pp. of* √भू *n. pl loc.*
9	धर्म-अ-विरुद्धः	not opposed to धर्म ([My] universal order)	fr. धर्म-अविरुद्ध *a. m. sg. nom.*
8	कामः	[non-binding] desire	fr. काम *m. sg. nom.*
2	अहम् अस्मि	I am	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; √अस् *2.P. pr. 1st sg.*
10	भरत-ऋषभ	(अर्जुन) O Prominent Among the Descendants of भरत	fr. भरत-ऋषभ *m. sg. voc.*

ये चैव सात्त्विका भावा राजसास्तामसाश्च ये। मत्त एवेति तान्विद्धि न त्वहं तेषु ते मयि॥१२॥

(ये च एव सात्त्विकाः भावाः, राजसाः तामसाः च ये। मत्तः एव इति तान् विद्धि, न तु अहं तेषु ते मयि ॥)

ये च एव सात्त्विकाः भावाः, ये च राजसाः तामसाः [च], तान् मत्तः एव इति विद्धि। ते मयि, न तु अहं तेषु। (7.12)

Those things born from सत्त्व and those from रजस् and तमस् [गुण-s], know them to be from Me only. They [the असत्—all impermanent things] are in Me [सत्—permanent existence] [i.e., their existence depends on Me], but I am not in them [i.e., My existence does not depend on them].

1	ये च एव	[and] those	fr. यद् *prn. m. pl. nom.*; च *in.*; एव *in.* (**6.19:**)
3	सात्त्विकाः	born from सत्त्व	fr. सात्त्विक *a. m. pl. nom.*
2	भावाः	things	fr. भाव *m. pl. nom.*
4	ये च	and those	fr. यद् *prn. m. pl. nom.*; च *in.*
5	राजसाः	from रजस्	fr. राजस *a. m. pl. nom.*
6	तामसाः [च]	and तमस् [गुण-s]	fr. तामस *a. m. pl. nom.*

8	तान्	them [to be]	fr. तद् *prn. m. pl. acc.*
9	मत्तः एव इति	from Me only	fr. मतस् *in.* (**6.19:** & **2.24:**); एव *in.* (**6.19:**); इति *in.*
7	विद्धि	know	fr. √विद् *2.P. impv. 2nd sg.* (**5.6.a:**)
10	ते मयि	they [are] in Me	fr. तद् *prn. m. pl. nom.*; अहम् *prn. sg. loc.*
11	न तु अहं	but I am not	fr. न *in.*; तु *in.*; अहम् *prn. sg. nom.*
12	तेषु	in them	fr. तद् *prn. m. pl. loc.*

त्रिभिर्गुणमयैर्भावैरेभिः सर्वमिदं जगत्। मोहितं नाभिजानाति मामेभ्यः परमव्ययम्॥१३॥

(त्रिभिः गुणमयैः भावैः, एभिः सर्वम् इदं जगत्। मोहितं न अभिजानाति, माम् एभ्यः परम् अव्ययम्॥)

एभिः त्रिभिः गुणमयैः भावैः सर्वम् इदं जगत् मोहितम्। माम् एभ्यः परम् अव्ययं [च] [लोकः] न अभिजानाति। (**7.13**)

This entire world [of humans] is deluded by these things that are modifications of the three गुण-s. This [populace] does not know Me, who is distinct [i.e., a separate order of reality, as सत् from असत्] from them [i.e., from what they think they are] and is changeless [i.e., not modified into them].

4	एभिः	by these	fr. इदम् *prn. m. pl. inst.* (**4.8:**)
6	त्रिभिः गुणमयैः	that are modifications of the three गुण-s	fr. त्रि *num.a. m. pl. inst.* (**4.25:**); गुणमय *a. m. pl. inst.*
5	भावैः	things	fr. भाव *m. pl. inst.*
1	सर्वम् इदं	this entire	fr. सर्व *prn. a. n. sg. nom.*; इदम् *prn. n. sg. nom.*
2	जगत्	world [of humans]	fr. जगत् *n. sg. nom.* (**3.5.a:**)
3	मोहितम्	is deluded	fr. मोहित *pp. of cs.* √मुह् *pt. n. sg. nom.* (**6.6:**)
8	माम्	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
10	एभ्यः	from them [i.e., from what they think they are]	fr. इदम् *prn. m. pl. abl.* (**4.8:**)
9	परम्	who is distinct [i.e., a separate order of reality]	fr. पर *prn. a. m. sg. acc.* (**4.16.3:**)
11	अव्ययं [च]	[and] is changeless [i.e., not modified into them]	fr. अव्यय *a. m. sg. acc.*
7	न अभिजानाति	this [populace] does not know	fr. न *in.*; अभि + √ज्ञा *9.P. pr. 3rd sg.* (**5.23.2:** & **5.3:**)

दैवी ह्येषा गुणमयी मम माया दुरत्यया। मामेव ये प्रपद्यन्ते मायामेतां तरन्ति ते॥१४॥

(दैवी हि एषा गुणमयी, मम माया दुरत्यया। माम् एव ये प्रपद्यन्ते, मायाम् एतां तरन्ति ते॥)

मम हि (=यस्मात्) एषा माया गुणमयी दैवी दुर्-अत्यया, ये माम् एव प्रपद्यन्ते ते एतां मायां तरन्ति। (**7.14**)

—Because, this, My माया (प्रकृति, this captivating world of appearances—mere names and forms)—in the form of the [three] गुण-s and coming from [Me] the Lord—is difficult to cross. [Therefore, giving up all else in माया,] those who seek only Me [as themselves] cross this माया.

3	मम	My	fr. अहम् *prn. sg. gen.*
1	हि (=यस्मात्)	because	fr. हि *in.*
2	एषा	this	fr. एतद् *prn. f. sg. nom.*
4	माया	माया (प्रकृति, this captivating world of appearances—mere names and forms)	fr. माया *f. sg. nom.*
5	गुणमयी	in the form of the [three] गुण-s	fr. गुणमयी *a. f. sg. nom.*
6	दैवी	[and] coming from [Me] the Lord	fr. दैवी *a. f. sg. nom.*
7	दुर्-अत्यया	is difficult to cross	fr. दुस्-अत्यया *a. f. sg. nom.* (**2.24:** & **.29:**)
9	ये	who	fr. यद् *prn. m. pl. nom.*
11	माम् एव	only Me [as themselves]	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; एव *in.* (**6.19:**)
10	प्रपद्यन्ते	seek	fr. प्र + √पद् *4.Ā. pr. 3rd pl.*
8	ते	[therefore] those	fr. तद् *prn. m. pl. nom.*
13	एतां मायां	this माया	fr. एतद् *prn. f. sg. acc.*; माया *f. sg. acc.*
12	तरन्ति	cross	fr. √तॄ *1.P. pr. 3rd pl.* (**5.3:** & **2.3:**)

न मां दुष्कृतिनो मूढाः प्रपद्यन्ते नराधमाः। माययापहृतज्ञाना आसुरं भावमाश्रिताः॥१५॥

(न मां दुष्कृतिनः मूढाः, प्रपद्यन्ते नराधमाः। मायया अपहृतज्ञानाः, आसुरं भावम् आश्रिताः॥)

दुष्-कृतिनः मूढाः नर-अधमाः न मां प्रपद्यन्ते। मायया अपहृत-ज्ञानाः आसुरं भावम् आश्रिताः। (**7.15**)

Those who do maladaptive action, who are deluded and the lowest among people, do not seek [the ultimate] Me. Robbed of discerning capacity by [this enchanting] माया, they have resorted to the condition of an असुर (one who fights against the Lord's order, against the cosmic cycle).

1	दुष्-कृतिनः	those who do mal-adaptive action	fr. दुस्-कृतिन् *a. m. pl. nom.* (दुष्॰ *before* क् प्) (**3.15:**)
2	मूढाः	who are deluded	fr. मूढ *pp. of* √मुह् *a. m. pl. nom.* (**2.107:**)
4	नर-	among people	
3	-अधमाः	[and] the lowest	fr. नर-अधम *cpv. a. m. pl. nom.* (**6.25:** & **.27:**)
5	न मां प्रपद्यन्ते	do not seek [the ultimate] Me	fr. न *in.*; अहम् *prn. sg. acc.*; प्र + √पद् *4.Ā. pr. 3rd pl.*

8	मायया	by [this enchanting] माया	fr. माया *f. sg. inst.*
6	अपहृत-	robbed	
7	-ज्ञानाः	of discerning capacity	fr. अपहृत-ज्ञान *a. m. pl. nom.*
11	आसुरं	of an असुर (those who fight against the Lord's order, the cosmic cycle)	fr. आसुर *a. m. sg. acc.*
10	भावम्	the condition	fr. भाव *m. sg. acc.*
9	आश्रिताः	they have resorted to	fr. आश्रित *pp. of* आ + √श्रि *pt. m. pl. nom.*

चतुर्विधा भजन्ते मां जनाः सुकृतिनोऽर्जुन। आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ॥१६॥

(चतुर्विधाः भजन्ते मां, जनाः सुकृतिनः अर्जुन। आर्तः जिज्ञासुः अर्थार्थी, ज्ञानी च भरतर्षभ॥)

चतुर्-विधाः जनाः सु-कृतिनः मां भजन्ते, अर्जुन। आर्तः अर्थ-अर्थी जिज्ञासुः ज्ञानी च, भरत-ऋषभ। (**7.16**)

Fourfold are the people who do adaptive action and who seek Me, O अर्जुन. [These four kinds of भक्त-s, devotees, are] the one who is seized by trouble, the one who requires security, the one who wants to know [Me], and the ज्ञानिन् (one who knows) [Me], O अर्जुन.

1	चतुर्-विधाः	fourfold [are]	fr. चतुर्-विध *a. m. pl. nom.* (**2.24: & .29:**)
2	जनाः	the people	fr. जन *m. pl. nom.*
3	सु-कृतिनः	who do adaptive action	fr. सु-कृतिन् *a. m. pl. nom.* (**3.15:**)
4	मां भजन्ते	[and] who seek Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; √भज् *1.Ā. pr. 3rd pl.*
5	अर्जुन	O अर्जुन	fr. अर्जुन *m. sg. voc.*
6	आर्तः	the one who is seized by trouble	fr. आर्त *pp. of* आ + √ऋ *a. m. sg. nom.* (**2.18:**)
7	अर्थ-अर्थी	the one who requires security	fr. अर्थ-अर्थिन् *a. m. sg. nom.* (**3.15:**)
8	जिज्ञासुः	the one who wants to know [Me]	fr. जिज्ञासु *a. m. sg. nom.* (**5.41: & 5.8.4:**)
9	ज्ञानी च	and the ज्ञानिन् (one who knows) [Me]	fr. ज्ञानिन् *a. m. sg. nom.*; च *in.*
10	भरत-ऋषभ	(अर्जुन) O Prominent Among the Descendants of भरत	fr. भरत-ऋषभ *m. sg. voc.*

तेषां ज्ञानी नित्ययुक्त एकभक्तिर्विशिष्यते। प्रियो हि ज्ञानिनोऽत्यर्थमहं स च मम प्रियः॥१७॥

(तेषां ज्ञानी नित्ययुक्तः, एकभक्तिः विशिष्यते। प्रियः हि ज्ञानिनः अत्यर्थम्, अहं सः च मम प्रियः॥)

तेषां ज्ञानी नित्य-युक्तः एक-भक्तिः विशिष्यते, अत्यर्थं हि (=यस्मात्) अहं ज्ञानिनः प्रियः, सः च मम प्रियः। (7.17)

Among them, the ज्ञानिन्—who is always united [in Me] and whose worship is of the one [Lord as everything]—is distinguished, because I [आत्मन्] am totally beloved to that ज्ञानिन् and that one is [totally] beloved to Me [as आत्मन् alone is प्रिय—*see Bṛhadāraṇyaka Upaniṣad* 2.4.5].

1	तेषां	among them	fr. तद् *prn. m. pl. gen.* (**7.12:**)
2	ज्ञानी	the ज्ञानिन्	fr. ज्ञानिन् *a. m. sg. nom.*
3	नित्य-युक्तः	who is always united [in Me]	fr. नित्य-युक्त *a. m. sg. nom*
4	एक-भक्तिः	and whose worship is of the one [Lord as everything]	fr. एक-भक्ति *a. m. sg. nom.*
5	विशिष्यते	is distinguished	fr. वि + √शिष् *ps. pr. 3rd sg.*
8	अत्यर्थं	totally	fr. अत्यर्थम् *in.*
6	हि (=यस्मात्)	because	fr. हि *in.*
7	अहं	I (आत्मा) [am]	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
9	ज्ञानिनः प्रियः	beloved to that ज्ञानिन्	fr. ज्ञानिन् *a. m. sg. gen.* (**7.12.2.b:**); प्रिय *a. m. sg. nom.*
10	सः च	and that one [is] [totally]	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*; च *in.*
11	मम प्रियः	beloved to Me	fr. अहम् *prn. sg. gen.*; प्रिय *a. m. sg. nom.* (**7.12.2.b:**)

उदाराः सर्व एवैते ज्ञानी त्वात्मैव मे मतम्। आस्थितः स हि युक्तात्मा मामेवानुत्तमां गतिम्॥१८॥

(उदाराः सर्वे एव एते, ज्ञानी तु आत्मा एव मे मतम्। आस्थितः सः हि युक्तात्मा, माम् एव अनुत्तमां गतिम्॥)

सर्वे एव एते उदाराः, ज्ञानी तु आत्मा एव — [इति] मे मतम्। सः हि (=यस्मात्) युक्त-आत्मा माम् एव अन्-उत्तमां गतिम् आस्थितः। (**7.18**)

All [four] indeed are exalted, but the ज्ञानिन् is आत्मन् (My self) alone. That is My vision. —Because that one, whose mind is absorbed [in Me], has attained the goal that is but Me, beyond which there is none.

1	सर्वे एव एते	all [four] indeed	fr. सर्व *prn. a. m. pl. nom.*; एव *in.*; एतद् *prn. m. pl. nom.*
2	उदाराः	[are] exalted	fr. उदार *a. m. pl. nom.*
3	ज्ञानी तु	but the ज्ञानिन् [is]	fr. ज्ञानिन् *a. m. sg. nom.* (**3.15:**); तु *in.*
4	आत्मा एव	आत्मा (My self) alone	fr. आत्मन् *m. sg. nom.* (**3.22:**); एव *in.* (**6.19:**)
5	[इति] मे मतम्	[that] [is] My vision	fr. अहम् *prn. sg. gen.*; मत *pp. of* √मन् *n. sg. nom.*

6	सः हि (=यस्मात्)	because that one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*; हि *in.*
7	युक्त-आत्मा	whose mind is absorbed [in Me]	fr. युक्त-आत्मन् *a. m. sg. nom.* (**3.22:**)
10	माम् एव	[that is] but Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; एव *in.* (**6.19:**)
11	अन्-उत्तमां	beyond which there is none	fr. अनुत्तमा *spv. a. f. sg. acc.* (**6.25:**)
9	गतिम्	the goal	fr. गति *f. sg. acc.* (**7.8.5:**)
8	आस्थितः	has attained	fr. आस्थित *pp. of* आ + √स्था *pt. m. sg. nom.* (**6.6:**)

बहूनां जन्मनामन्ते ज्ञानवान्मां प्रपद्यते। वासुदेवः सर्वमिति स महात्मा सुदुर्लभः॥१९॥

(बहूनां जन्मनाम् अन्ते, ज्ञानवान् मां प्रपद्यते। वासुदेवः सर्वम् इति, सः महात्मा सुदुर्लभः॥)

बहूनां जन्मनाम् अन्ते ज्ञानवान् "वासु-देवः सर्वम्" इति मां प्रपद्यते। सः महा-आत्मा सु-दुर्-लभः। (**7.19**)

At the end of many births, the one who [finally] has the knowledge that "the Lord (वासु-देव, the conscious being in which everything exists) is all" [i.e., the Lord is all this, including oneself] attains Me. That wise person is very rare.

2	बहूनां जन्मनाम्	of many births	fr. बहु *a. n. pl. gen.*; जन्मन् *n. pl. gen.* (**3.22:**)
1	अन्ते	at the end	fr. अन्त *m. sg. loc.*
3	ज्ञानवान्	the one who [finally] has the knowledge	fr. ज्ञानवत् *a. m. sg. nom.* (**3.13.a:**)
5	वासु-देवः सर्वम्	"the Lord (वासुदेव – the conscious being in which everything exists) is all [this] [including oneself]"	fr. वासु-देव *m. sg. nom.*; सर्व *prn. a. n. sg. nom.*
4	इति	that	fr. इति *in.*
6	मां प्रपद्यते	attains Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; प्र +√पद् *4.Ā. pr. 3rd sg.*
7	सः महा-आत्मा	that wise person	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*; महा-आत्मन् *a. m. sg. nom.* (**3.22:**)
8	सु-दुर्-लभः	[is] very rare	fr. सु-दुस्-लभ *a. m. sg. nom.* (**2.24: & .29:**)

कामैस्तैस्तैर्हृतज्ञानाः प्रपद्यन्तेऽन्यदेवताः। तं तं नियममास्थाय प्रकृत्या नियताः स्वया॥ २०॥

(कामैः तैः तैः हृतज्ञानाः, प्रपद्यन्ते अन्यदेवताः। तं तं नियमम् आस्थाय, प्रकृत्या नियताः स्वया॥)

तैः तैः कामैः हृत-ज्ञानाः स्वया प्रकृत्या नियताः तं तं नियमम् आस्थाय अन्य-देवताः प्रपद्यन्ते। (7.20)

Those whose discrimination has been robbed by various requirements and are ruled by their own disposition worship various deities, following various stipulations [per the appropriate deity to fulfill each particular requirement].

3	तैः तैः कामैः	by various requirements	fr. तद् *prn. m. pl. inst.* (**7.6.B.2.e:**); काम *m. pl. inst.*
2	हृत-	has been robbed away	
1	-ज्ञानाः	those whose discrimination	fr. हृत-ज्ञान *a. m. pl. nom.*
5	स्वया प्रकृत्या	by their own disposition	fr. स्वा *prn. a. f. sg. inst.* (**4.15: & 4.16.3:**); प्रकृति *f. sg. inst.*
4	नियताः	[and] are ruled	fr. नियत *pp. of* नि + √यम् *pt. m. pl. nom.* (**6.6:**)
9	तं तं नियमम्	various stipulation(s)	fr. तद् *prn. m. sg. acc.* (**7.6.B.2.e:**); नियम *m. sg. acc.*
8	आस्थाय	following	fr. आस्थाय *in. pt. of* आ + √स्था (**6.9:**)
7	अन्य-देवताः	[various] different deities	fr. अन्य-देवता *f. pl. acc.* (**3.28.c:**)
6	प्रपद्यन्ते	worship	fr. प्र + √पद् *4.Ā. pr. 3rd pl.*

यो यो यां यां तनुं भक्तः श्रद्धयार्चितुमिच्छति। तस्य तस्याचलां श्रद्धां तामेव विदधाम्यहम्॥ २१॥

(यः यः यां यां तनुं भक्तः, श्रद्धया अर्चितुम् इच्छति। तस्य तस्य अचलां श्रद्धां, ताम् एव विदधामि अहम्॥)

यः यः भक्तः यां यां तनुं श्रद्धया अर्चितुम् इच्छति, तस्य तस्य ताम् एव श्रद्धाम् अहम् अ-चलां विदधामि। (7.21)

Whoever be the devotee and to whichever [limited] form [of Mine] one wishes to worship with faith—for that one, the very same faith I make firm [by giving the result of the devotee's action].

1	यः यः भक्तः	whoever be the devotee	fr. यद् *prn. m. sg. nom.* (**7.6.B.2.e:**); भक्त *pp. of* √भज् *m. sg. nom.* (**2.81:**)
2	यां यां तनुं	[and] to whichever [limited] form [of Mine]	fr. यद् *prn. f. sg. acc.* (**7.6.B.2.e:**); तनु *m. sg. acc.* (**7.20:**)
4	श्रद्धया	with faith	fr. श्रद्धा *f. sg. inst.*
3	अर्चितुम् इच्छति	one wishes to worship	fr. अर्चितुम् *inf. of* √अर्च् *in.*; √इष् *6.P. pr. 3rd sg.* (**5.17.3:**)
5	तस्य तस्य	for that one	fr. तद् *prn. m. sg. gen.* (**7.6.B.2.e:**)
6	ताम् एव श्रद्धाम्	the very same faith	fr. तद् *prn. f. sg. acc.*; एव *in.*; श्रद्धा *f. sg. acc.*
7	अहम्	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
9	अ-चलां	firm	fr. अचला *a. f. sg. acc.*
8	विदधामि	make	fr. वि + √धा *3.P. pr. 1st sg.* (**5.8.2:**)

स तया श्रद्धया युक्तस्तस्या राधनमीहते। लभते च ततः कामान्मयैव विहितान्हि तान्॥ २२॥

(सः तया श्रद्धया युक्तः, तस्याः राधनम् ईहते। लभते च ततः कामान्, मया एव विहितान् हि तान्॥)

सः तया श्रद्धया युक्तः तस्याः राधनम् ईहते, ततः च कामान् लभते, तान् हि (=यस्मात्) मया एव विहितान्। (**7.22**)

That one, endowed with that faith, engages in the worship of that [deity, that limited form of Me] and obtains from that [deity] those desired objects—because those are ordained by Me alone [in the form of the laws of कर्मन्].

1	सः	that one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
3	तया श्रद्धया	with that faith	fr. तद् *prn. f. sg. inst.*; श्रद्धा *f. sg. inst.*
2	युक्तः	endowed	fr. युक्त *pp. of* √युज् *a. m. sg. nom.* (**2.81:**)
6	तस्याः	of that [deity, limited form of Me]	fr. तद् *prn. f. sg. gen.* (**4.6:**)
5	राधनम्	the worship	fr. राधन *n. sg. acc.*
4	ईहते	engages in	fr. √ईह् *1.Ā. pr. 3rd sg.*
7	ततः च	and from that [deity]	fr. ततस् *in.* (**6.19:**); च *in.*
8	कामान् लभते	obtains those desired objects	fr. काम *m. pl. acc.*; √लभ् *1.Ā. pr. 3rd sg.*
10	तान्	those	fr. तद् *prn.m. pl. acc.*
9	हि (=यस्मात्)	because	fr. हि *in.*
12	मया एव	by Me alone [in the form of the laws of कर्मन्]	fr. अहम् *prn. sg. inst.*; एव *in.* (**6.19:**)
11	विहितान्	are ordained	fr. विहित *pp. of* वि + √धा *pt. m. sg. acc.* (**6.6:**)

अन्तवत्तु फलं तेषां तद्भवत्यल्पमेधसाम्। देवान्देवयजो यान्ति मद्भक्ता यान्ति मामपि॥ २३॥

(अन्तवत् तु फलं तेषां, तद् भवति अल्पमेधसाम्। देवान् देवयजः यान्ति, मद्भक्ताः यान्ति माम् अपि॥)

तेषां तु अल्प-मेधसां तद् फलम् अन्तवत् भवति। देव-यजः देवान् यान्ति, मद्-भक्ताः अपि मां यान्ति। (**7.23**)

But for those of limited discernment [hence, of limited goals and of limited capacity for appreciation], that result is limited [in time, in value, etc.]. Those who worship the deities go to the [limited world of the] deities, and those who worship [the limitless] Me go to Me [as their self].

1	तेषां तु	but for those	fr. तद् *prn. m. pl. gen.*; तु *in.*
2	अल्प-	of limited	
3	-मेधसां	discernment	fr. अल्प-मेधस् *a. m. pl. gen.* (**3.6:**)
4	तद् फलम्	that result	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; फल *n. sg. nom.*
6	अन्तवत्	limited [in time, in value, etc.]	fr. अन्तवत् *a. n. sg. nom.* (**3.13:**)
5	भवति	is	fr. √भू *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:**)

7	देव-यजः	those who worship the deities	fr. देवयज् *a. m. pl. nom.* (**6.24:** & **3.6:**)
8	देवान् यान्ति	go to the [limited world of the] deities	fr. देव *m. pl. acc.*; √या *2.P. pr. 3rd pl.*
9	मद्-भक्ताः अपि	and those who worship [the limitless] Me	fr. मद्-भक्त *a. m. pl. nom.*(**2.24:** & **.43:**); अपि *in.*
10	मां यान्ति	go to Me [as their self]	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; √या *2.P. pr. 3rd pl.*

अव्यक्तं व्यक्तिमापन्नं मन्यन्ते मामबुद्धयः। परं भावमजानन्तो ममाव्ययमनुत्तमम्॥२४॥

(अव्यक्तं व्यक्तिम् आपन्नं, मन्यन्ते माम् अबुद्धयः। परं भावम् अजानन्तः, मम अव्ययम् अनुत्तमम्॥)

अ-बुद्धयः अ-व्ययम् अन्-उत्तमं मम परं भावम् अ-जानन्तः माम् अ-व्यक्तं व्यक्तिम् आपन्नं मन्यन्ते। (7.24)

Those who lack discernment, not knowing My limitless nature—changeless and beyond which there is none—think of Me, who is formless, as having attained a form.

1	अ-बुद्धयः	those who lack discernment	fr. अबुद्धि *a. m. pl. nom.*
5	अ-व्ययम्	changeless	fr. अव्यत *a. m. sg. acc.*
6	अन्-उत्तमं	[and] beyond which there is none	fr. अनुत्तम *spv. a. m. sg. acc.* (**6.25:**)
3	मम	My	fr. अहम् *prn. sg. gen.*
4	परं भावम्	limitless nature	fr. पर *prn. a. m. sg. acc.* (**4.16.3:**); भाव *m. sg. acc.*
2	अ-जानन्तः	not knowing	fr. अजानत् *pr. pt. of* √ज्ञा *pt. m. pl. nom.* (**5.23.2:**)
8	माम्	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
9	अ-व्यक्तं	who is formless	fr. अव्यक्त *pp. of* वि + √अञ्ज् *a. m. sg. acc.* (**6.6:** & **2.81:**)
11	व्यक्तिम्	a form	fr. व्यक्त *pp. of* वि + √अञ्ज् *a. m. sg. acc.* (**6.6:** & **2.81:**)
10	आपन्नं	[as] having attained	fr. आपन्न *pp. of* आ + √पद् *pt. m. sg. acc.* (**6.6:**)
7	मन्यन्ते	think of	fr. √मन् *4.Ā. pr. 3rd pl.*

नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमायासमावृतः। मूढोऽयं नाभिजानाति लोको मामजमव्ययम्॥ २५॥

(न अहं प्रकाशः सर्वस्य, योगमायासमावृतः। मूढः अयं न अभिजानाति, लोकः माम् अजम् अव्ययम्॥)

योग-माया-समावृतः अहं न सर्वस्य प्रकाशः। अयं लोकः मूढः माम् अ-जम् अ-व्ययं न अभिजानाति। (**7.25**)

Veiled [i.e., seemingly embodied in names and forms] by माया, which is the union [of the three गुण-s], I am not evident to everyone. This person [i.e., the general populace] who is deluded does not [properly] know Me, the unborn and changeless [आत्मन्].

3	योग-	which is the union [of the three गुण-s]	
2	-माया-	by माया	
1	-समावृतः	veiled [i.e., seemingly embodied in names and forms]	fr. योग-माया-समावृत *a. m. sg. nom.*
4	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
5	न	[am] not	fr. न *in.*
7	सर्वस्य	to everyone	fr. सर्व *in.* (**4.16.2:**)
6	प्रकाशः	evident	fr. प्रकाश *a. m. sg. nom.*
8	अयं लोकः	this person [i.e., the general populace]	fr. इदम् *prn. m. sg. nom.*; लोक *m. sg. nom.*
9	मूढः	who is deluded	fr. मूढ *pp. of* √मुह् *a. m. sg. nom.* (**2.107:**)
11	माम्	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
12	अ-जम्	the unborn	fr. अज *a. m. sg. acc.* (**6.24.3:**)
13	अ-व्ययं	[and] changeless [आत्मन्]	fr. अव्यय *a. m. sg. acc.*
10	न अभिजानाति	does not [properly] know	fr. न *in.*; अभि + √ज्ञा *9.P. pr. 3rd sg.* (**5.23.2:** & **5.3:**)

वेदाहं समतीतानि वर्तमानानि चार्जुन। भविष्याणि च भूतानि मां तु वेद न कश्चन॥ २६॥

(वेद अहं समतीतानि, वर्तमानानि च अर्जुन। भविष्याणि च भूतानि, मां तु वेद न कश्चन॥)

अर्जुन, अहं समतीतानि वर्तमानानि च भविष्याणि च भूतानि वेद। न तु कश्-चन मां वेद। (**7.26**) O अर्जुन, I know [all] things past, present, and future. But no one [except the ज्ञानिन् who knows himself or herself as Me] knows Me.

1	अर्जुन	O अर्जुन	fr. अर्जुन *m. sg. voc.*
2	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
5	समतीतानि	past	fr. समतीत *pp. of* सम् + अति + √इ *a. n. pl. acc.*
6	वर्तमानानि च	present	fr. वर्तमान *pr. mid. pt. of* √वृत् *a. n. pl. acc.*; च *in.*
7	भविष्याणि च	and future	fr. भविष्य *a. n. pl. acc.*; च *in.*
4	भूतानि	[all] things	fr. भूत *pp. of* √भू *n. pl. acc.*
3	वेद	know	fr. √विद् *P. perf. 1st sg.* (**5.27:** & **.28:**)

8	न तु कश्-चन	but no one [except the ज्ञानिन् who knows himself or herself as Me]	fr. न *in.*; तु *in.*; क-चन *prn. cmpd. m. sg. nom.* (**4.20:**, **2.24:** & **2.27:**)
9	मां वेद	knows Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; √विद् *P. perf.* 3rd *sg.* (**5.27:** & **.28:**)

इच्छाद्वेषसमुत्थेन द्वन्द्वमोहेन भारत। सर्वभूतानि सम्मोहं सर्गे यान्ति परन्तप॥ २७॥

(इच्छाद्वेषसमुत्थेन, द्वन्द्वमोहेन भारत। सर्वभूतानि सम्मोहं, सर्गे यान्ति परन्तप॥)

भारत, परन्-तप, सर्गे इच्छा-द्वेष-समुत्थेन द्वन्-द्व-मोहेन सर्व-भूतानि सम्मोहं यान्ति। (7.27)

O अर्जुन, Scorcher of Foes, all beings at birth—because of the delusion occasioned by the [natural] pairs of opposites, [which delusion is] born of requiring and aversion—become completely deluded.

1	भारत	(अर्जुन) O Descendant of Emperor भरत, (Brilliant) Son of India	fr. भारत *m. sg. voc.*
2	परन्-तप	(अर्जुन) O Scorcher of Foes	fr. पर-म्-तप *m. sg. voc.* (**2.55:**)
4	सर्गे	at birth	fr. सर्ग *m. sg. loc.*
8	इच्छा-	of requiring	
9	-द्वेष-	and aversion	
7	-समुत्थेन	[which delusion is] born	fr. इच्छा-द्वेष-समुत्थ *a. m. sg. inst.*
6	द्वन्-द्व-	occasioned by the [natural] pairs of opposites	
5	-मोहेन	because of the delusion	fr. द्वन्द्व-मोह *m. sg. inst.*
3	सर्व-भूतानि	all beings	fr. सर्व-भूत *n. pl. nom.*
10	सम्मोहं यान्ति	become completely deluded	fr. सम्मोह *m. sg. acc.*; √या *2.P. pr.* 3rd *pl.*

येषां त्वन्तगतं पापं जनानां पुण्यकर्मणाम्। ते द्वन्द्वमोहनिर्मुक्ता भजन्ते मां दृढव्रताः॥ २८॥

(येषां तु अन्तगतं पापं, जनानां पुण्यकर्मणाम्। ते द्वन्द्वमोहनिर्मुक्ताः, भजन्ते मां दृढव्रताः॥)

येषां तु पुण्य-कर्मणां जनानां पापम् अन्त-गतं, ते द्वन्-द्व-मोह-निर्मुक्ताः दृढ-व्रताः मां भजन्ते। (7.28)

But those people of adaptive action whose karmic demerit [and merit] has come to an end—being freed from the delusion occasioned by the [natural] pairs of opposites—and whose commitment is firm, they worship Me [as themselves].

1	येषां तु	but those	fr. यद् *prn. m. pl. gen.*; तु *in.*
3	पुण्य-कर्मणां	of adaptive action [whose]	fr. पुण्य-कर्मन् *a. m. pl. gen.* (**3.22:**)
2	जनानां	people	fr. जन *m. pl. gen.* (**7.12.1.a:**)
4	पापम्	karmic demerit [and merit]	fr. पाप *n. sg. nom.*
5	अन्त-गतं	has come to an end	fr. अन्त-गत *a. m. sg. nom.*

9	ते	they	fr. तद् *prn. m. pl. nom.*
7	द्वन्-द्व-मोह-	from the delusion occasioned by the [natural] pairs of opposites	
6	-निर्मुक्ताः	being freed	fr. द्वन्द्व-मोह-निर्मुक्त *a. m. pl. nom.*
8	दृढ-व्रताः	and whose commitment is firm	fr. दृढ-व्रत *a. m. pl. nom.*
10	मां भजन्ते	worship Me [as themselves]	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; √भज् *1.Ā. pr. 3rd pl.*

जरामरणमोक्षाय मामाश्रित्य यतन्ति ये। ते ब्रह्म तद्विदुः कृत्स्नमध्यात्मं कर्म चाखिलम्॥ २९॥

(जरामरणमोक्षाय, माम् आश्रित्य यतन्ति ये। ते ब्रह्म तद् विदुः कृत्स्नम्, अध्यात्मं कर्म च अखिलम्॥)

ये माम् आश्रित्य जरा-मरण-मोक्षाय यतन्ति, ते तद् ब्रह्म कृत्स्नम् अध्यात्मं [विदुः], कर्म च अ-खिलं विदुः। (**7.29**)

Those who make effort for freedom from old age and death—taking refuge in Me—they know that ब्रह्मन् (reality; i.e., Me) in entirety [as] अध्यात्म (centered on/existing in the body; i.e., as प्रत्यग्-आत्मन्, themselves) and [they know] all about कर्मन्.

1	ये	those who	fr. यद् *prn. m. pl. nom.*
7	माम्	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
6	आश्रित्य	taking refuge in	fr. आश्रित्य *in. pt. of* आ + √श्रि (**6.9:**)
4	जरा-	from old age	
5	-मरण-	and death	
3	-मोक्षाय	for freedom	fr. जरा-मरण-मोक्ष *m. sg. dat.* (**7.10.B:**)
2	यतन्ति	make effort	fr. √यत् *1.P. pr. 3rd pl.*
8	ते	they	fr. तद् *prn. m. pl. nom.*
10	तद् ब्रह्म	that ब्रह्मन् (reality, i.e., Me)	fr. तद् *prn. n. sg. acc.*; ब्रह्मन् *n. sg. acc.* (**3.22:**)
11	कृत्स्नम्	in entirety	fr. कृत्स्न *a. n. sg. acc.*
12	अध्यात्मं	[as] अध्यात्म (centered on/existing in the body, i.e., प्रत्यगात्मन्/themselves)	fr. अध्यात्म *n. sg. acc.* (**6.36:**)
14	कर्म	about कर्मन्	fr. कर्मन् *n. sg. acc.* (**3.22:**)
13	च अ-खिलं	and all	fr. च *in.*; अखिल *a. n. sg. acc.*
9	विदुः	know	fr. √विद् *P. perf. 3rd pl.* (**5.28:**)

साधिभूताधिदैवं मां साधियज्ञं च ये विदुः। प्रयाणकालेऽपि च मां ते विदुर्युक्तचेतसः॥३०॥

(साधिभूताधिदैवं मां, साधियज्ञं च ये विदुः। प्रयाणकाले अपि च मां, ते विदुः युक्तचेतसः॥)

ये मां स-अधिभूत-अधिदैवं स-अधियज्ञं च विदुः, युक्त-चेतसः प्रयाण-काले अपि च — ते मां विदुः। **(7.30)**

Those who know Me as अधिभूत (centered on/existing in beings) and अधिदैव (centered on/existing in deities) and as अधियज्ञ (centered on/existing in rituals), whose minds are absorbed in Me even at the moment of death—they know Me.

1	ये	those who	fr. यद् *prn. m. pl. nom.*
3	मां	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
4	स-अधिभूत-	as अधिभूत (centered on/existing in beings)	
5	-अधिदैवं	and अधिदैव (centered on/existing in deities)	fr. स-अधिभूत-अधिदैवम् *in.* (**6.39:**)
6	स-अधियज्ञं च	and as अधियज्ञ (centered on/existing in rituals)	fr. स-अभियज्ञम् *in.* (**6.39:**); च *in.*
2	विदुः	know	fr. √विद् *P. perf. 3rd pl.* (**5.28:**)
7	युक्त-चेतसः	whose minds are absorbed in Me	fr. युक्त-चेतस् *a. m. pl. nom.* (**3.6:**)
10	प्रयाण-	of death	
9	-काले	at the moment	fr. प्रयाण-काल *m. sg. loc.*
8	अपि च	[and] even	fr. अपि *in.*; च *in.*
11	ते	they	fr. तद् *prn. m. pl. nom.*
12	मां विदुः	know Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; √विद् *P. perf. 3rd pl.* (**5.28:**)

ओं तत्सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ज्ञानविज्ञानयोगो नाम सप्तमोऽध्यायः॥७॥

(ओं तद् सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ज्ञानविज्ञानयोगः नाम सप्तमः अध्यायः॥)

ओं तद् सत्। इति श्रीमद्-भगवद्-गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्म-विद्यायां योग-शास्त्रे श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवादे ज्ञान-विज्ञान-योगः नाम सप्तमः अध्यायः। (7)

ओं (ब्रह्मन्, the witness of all) is that [only] reality. Thus ends the seventh chapter, called "The Topic of Knowledge and Its Assimilation," of the [eighteen chapters of] *Songs of the Glorious Lord*, which is [looked upon as] उपनिषद् [and whose teaching is] in [the form of] a dialogue between श्री कृष्ण and अर्जुन, [the subject matter being] a knowledge of ब्रह्मन् and योग.

1	ओं	ओम् (ब्रह्मन्, the witness of all,)	fr. ओम् *in.*
2	तद् सत्	[is] that [only] reality	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; सत् *n. sg. nom.*
3	इति	(quote-end quote), thus ends	fr. इति *in.*

11	श्रीमद्-	of the venerable, the glorious	
12	-भगवद्-	one having [limitless] glories, Lord	
10	-गीतासु	in [i.e., of] songs	fr. श्रीमत्-भगवत्-गीता *f. pl. loc.* (**2.43:**)
13	उपनिषत्सु	[which are/is looked upon as] उपनिषद्, sacred scripture	fr. उपनिषद् *f. pl. loc.* (**6.24:**)
18	ब्रह्म-	of ब्रह्मन् (reality/सत्)	
17	-विद्यायां	[and] a knowledge	fr. ब्रह्म-विद्या *f. sg. loc.*
19	योग-शास्त्रे	[and instruction of] योग (means, discipline, etc.)	fr. योग-शास्त्र *n. sg. loc.*
15	श्री-कृष्ण-	between Lord कृष्ण	
16	-अर्जुन-	and अर्जुन	
14	-संवादे	in [the form of] a dialogue	fr. श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवाद *n. sg. loc.*
8	ज्ञान-	of knowledge	
9	-विज्ञान-	and [its] assimilation	
7	-योगः	the topic	fr. ज्ञान-विज्ञान-योग *a. m. sg. nom.*
6	नाम	by the name, called	fr. नाम *in.*
4	सप्तमः	the seventh	fr. सप्तम *ordinal a. m. sg. nom.*
5	अध्यायः	chapter	fr. अध्याय *m. sg. nom.*

अथाष्टमोऽध्यायः

अर्जुन उवाच।

किं तद् ब्रह्म किमध्यात्मं किं कर्म पुरुषोत्तम। अधिभूतं च किं प्रोक्तमधिदैवं किमुच्यते॥१॥

(अर्जुनः उवाच। किं तद् ब्रह्म किम् अध्यात्मं, किं कर्म पुरुषोत्तम। अधिभूतं च किं प्रोक्तम्, अधिदैवं किम् उच्यते॥)

अर्जुनः उवाच। पुरुष-उत्तम, किं तद् ब्रह्म, किम् अध्यात्मं, किं कर्म, अधिभूतं किं प्रोक्तम्, अधिदैवं च किम् उच्यते। (**8.1**)

अर्जुन said: O कृष्ण, what is that ब्रह्मन्? What is अध्यात्म? What is कर्मन्? What is called अधिभूत? And what is called अधिदैव?

1	अर्जुनः उवाच	अर्जुन said	fr. अर्जुन *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	पुरुष-उत्तम	(कृष्ण) O Being Who Transcends (the perishable and the imperishable)	fr. पुरुष-उत्तम *m. sg. voc.*
3	किं तद् ब्रह्म	what is that ब्रह्मन्?	fr. किम् *prn. n. sg. nom.*; तद् *prn. n. sg. nom.*; ब्रह्मन् *n. sg. nom.*
4	किम् अध्यात्मं	what is अध्यात्म?	fr. किम् *prn. n. sg. nom.*; अधि-आत्म *n. sg. nom.* (**6.36:**)
5	किं कर्म	what is कर्मन्?	fr. किम् *prn. n. sg. nom.*; कर्मन् *n. sg. nom.* (**3.22:**)
7	अधिभूतं	अधिभूत	fr. अधि-भूत *n. sg. nom.* (**6.36:**)
6	किं प्रोक्तम्	what is called?	fr. किम् *prn. n. sg. nom.*; प्रोक्त *pp. of* प्र + √वच् *pt. n. sg. nom.* (**6.6:** & **2.80:**)
9	अधिदैवं च	and अधिदैव	fr. अधि-दैव *n. sg. nom.* (**6.36:**); च *in.*
8	किम् उच्यते	what is called?	fr. किम् *prn. n. sg. nom.*; √वच् *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.6:** & **2.3.a:**)

अधियज्ञः कथं कोऽत्र देहेऽस्मिन्मधुसूदन। प्रयाणकाले च कथं ज्ञेयोऽसि नियतात्मभिः॥२॥

(अधियज्ञः कथं कः अत्र, देहे अस्मिन् मधुसूदन। प्रयाणकाले च कथं, ज्ञेयः असि नियतात्मभिः॥)

अत्र अस्मिन् देहे कः कथम् अधियज्ञः, मधु-सूदन। प्रयाण-काले च नियत-आत्मभिः कथं ज्ञेयः असि। (**8.2**)

Here, in this body, what and how [attained] is अधियज्ञ, O कृष्ण? And, at the moment of death, how are those who have mastered their mind to know You?

1	अत्र	here	fr. अत्र *in.* (**6.19:**)
2	अस्मिन् देहे	in this body	fr. इदम् *prn. sg. loc.*; देह *m. sg. loc.*
3	कः	what?	fr. किम् *prn. m. sg. nom.*
4	कथम्	[and] how [attained]?	fr. कथम् *in.* (**6.19:**)
5	अधियज्ञः	[is] अधियज्ञ	fr. अधियज्ञ *m. sg. nom.* (**6.36:**)
6	मधु-सूदन	(कृष्ण) O Destroyer of the Demon मधु	fr. मधु-सूदन *m. sg. voc.*

9	प्रयाण-	of death	
8	-काले	at the moment	fr. प्रयाण-काल *m. sg. loc.*
7	च	and	fr. च *in.*
11	नियत-आत्मभिः	[are] those who have mastered their mind	fr. नित्य-आत्मन् *a. m. pl. inst.* (**7.7:**)
10	कथं	how?	fr. कथम् *in.* (**6.19:**)
12	ज्ञेयः असि	to know You	fr. ज्ञेय *pot. ps. pt. of* √ज्ञा *pt. m. sg. nom.* (**6.8:**); √अस् *2.P. pr. 2nd sg.* (**5.19.4:**)

श्रीभगवानुवाच।

अक्षरं ब्रह्म परमं स्वभावोऽध्यात्ममुच्यते। भूतभावोद्भवकरो विसर्गः कर्मसञ्ज्ञितः॥३॥

(श्रीभगवान् उवाच। अक्षरं ब्रह्म परमं, स्वभावः अध्यात्मम् उच्यते। भूतभावोद्भवकरः, विसर्गः कर्मसञ्ज्ञितः॥)

श्री-भगवान् उवाच। अ-क्षरं परमं ब्रह्म। स्व-भावः अध्यात्मम् उच्यते। भूत-भाव-उद्भव-करः विसर्गः कर्म-सञ्ज्ञितः। (**8.3**)

The Lord said: ब्रह्मन् (reality) is changeless and limitless. अध्यात्म (the self—centered on the body) is said to be of its [ब्रह्मन्-'s] nature. What is called कर्मन् is [an act of] offering [in what should be a यज्ञ] [and its फल/result] that causes the arising of existence [i.e., embodiment] of beings.

1	श्री-भगवान् उवाच	the Lord said	fr. श्री-भगवत् *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
3	अ-क्षरं	changeless	fr. अक्षर *a. n. sg. nom.*
4	परमं	[and] limitless	fr. परम *spv. a. n. sg. nom.* (**6.25: & .27:**)
2	ब्रह्म	ब्रह्मन् (reality) [is]	fr. ब्रहम् *n. sg. nom.* (**3.22:**)
7	स्व-भावः	[of] its [ब्रह्मन्-'s] nature	fr. स्व-भाव *m. sg. nom.*
5	अध्यात्मम्	अध्यात्म (the self – centered on the body)	fr. अधि-आत्म *n. sg. nom.* (**6.36:**) (**7.7.1:**)
6	उच्यते	is said to be	fr. √वच् *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.6: & 2.3.a:**)
11	भूत-भाव-	of existence [i.e., embodiment] of beings	
10	-उद्भव-करः	[and its फल] that causes the arising	fr. भूत-भाव-उद्भव-कर *a. m. sg. nom.*
9	विसर्गः	[an act of] offering [in what should be a यज्ञ]	fr. विसर्ग *m. sg. nom.*
8	कर्म-सञ्ज्ञितः	what is called कर्मन् [is]	fr. कर्म-सञ्ज्ञित *a. m. sg. nom.*

अधिभूतं क्षरो भावः पुरुषश्चाधिदैवतम्। अधियज्ञोऽहमेवात्र देहे देहभृतां वर॥ ४॥

(अधिभूतं क्षरः भावः, पुरुषः च अधिदैवतम्। अधियज्ञः अहम् एव अत्र, देहे देहभृतां वर॥)

क्षरः भावः अधिभूतम्। पुरुषः [हिरण्यगर्भः इत्यर्थः] च अधिदैवतम्। अत्र देहे अधियज्ञः अहम् एव, देह-भृतां वर। (**8.4**)

अधिभूत (the world—centered on beings/things) is perishable existence. And अधिदैवत (अधिदैव, the chief deity—centered on deities) is पुरुष (the cosmic person, हिरण्य-गर्भ). अधियज्ञ (centered on यज्ञ) here, in the body, is Me alone, O Exalted among the Embodied Ones.

2	क्षरः भावः	[is] perishable existence	fr. क्षर *a. m. sg. nom.*; भाव *m. sg. nom.*
1	अधिभूतम्	अधिभूत (the world—centered on beings/things)	fr. अधि-भूत *n. sg. nom.* (**6.36:**)
4	पुरुषः	[is] पुरुष (the cosmic person, called हिरण्यगर्भ)	fr. पुरुष *m. sg. nom.*
3	च अधिदैवतम्	and अधिदैवत (अधिदैव the chief deity—centered on deities)	fr. च *in.*; अधिदैवत *n. sg. nom.* (**6.36:**)
6	अत्र देहे	here in the body	fr. अत्र *in.* (**6.19:**); देह *m. sg. loc.*
5	अधियज्ञः	अधियज्ञ (centered on यज्ञ)	fr. अधि-यज्ञ *m. sg. nom.* (**6.36:**)
7	अहम् एव	[is] Me alone	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; एव *in.* (**6.19:**)
9	देह-भृतां	among the Embodied Ones	fr. देह-भृत् *m. pl. loc.*
8	वर	O Exalted	fr. वर *m. sg. voc.*

अन्तकाले च मामेव स्मरन्मुक्त्वा कलेवरम्। यः प्रयाति स मद्भावं याति नास्त्यत्र संशयः॥ ५॥

(अन्तकाले च माम् एव, स्मरन् मुक्त्वा कलेवरम्। यः प्रयाति सः मद्भावं, याति न अस्ति अत्र संशयः॥)

अन्त-काले च माम् एव स्मरन्, कलेवरं मुक्त्वा, यः प्रयाति, सः मद्-भावं याति। अत्र संशयः न अस्ति। (**8.5**)

Remembering Me alone at the moment of death, having given up the body, the one who [as though] departs [i.e., from the standpoint of the ज्ञानिन्-'s subtle mind dissipating upon leaving the physical body]—that one attains My nature [i.e., complete freedom, called मोक्ष]. In this there is no doubt.

3	अन्त-काले च	at the moment of death	fr. अन्त-काल *m. sg. loc.*; च *in.*
2	माम् एव	Me alone	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; एव *in.* (**6.19:**)
1	स्मरन्	remembering	fr. स्मरत् *pr. pt. of* √स्मृ *pt. m. sg. nom.*
4	कलेवरं मुक्त्वा	having given up the body	fr. कलेवर *n. sg. acc.*; मुक्त्वा *in. pt. of* √मुच् (**2.80:**)
5	यः प्रयाति	the one who [as though] departs	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*; प्र + √या *2.P. pr. 3rd sg.*

6	सः	that one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
8	मद्-भावं	My nature [i.e., complete freedom, called मोक्ष]	fr. मद्-भाव *m. sg. acc.* (**2.24:** & **.43:**)
7	याति	attains	fr. √या *2.P. pr. 3rd sg.*
9	अत्र	in this	fr. अत्र *in.* (**6.19:**)
10	संशयः न अस्ति	there is no doubt	fr. संशय *m. sg. nom.*; न *in.*; √अस् *2.P. pr. 3rd sg.*

यं यं वापि स्मरन्भावं त्यजत्यन्ते कलेवरम्। तं तमेवैति कौन्तेय सदा तद्भावभावितः॥६॥

(यं यं वा अपि स्मरन् भावं, त्यजति अन्ते कलेवरम्। तं तम् एव एति कौन्तेय, सदा तद्भावभावितः॥)

कौन्तेय, अन्ते कलेवरं त्यजति, यं यं वा अपि भावं स्मरन्, सदा तद्-भाव-भावितः [सन्] तं तम् एव एति। (**8.6**)

O अर्जुन, [when] in the end one gives up the body, whatever thing one [naturally] remembers—always having been made in that state [of obsession through constant contemplation of whatever is ultimate to one]—that alone one reaches [as a positive or negative result concerning these obsessions, depending on whether one acted upon these obsessions in keeping with धर्म or not].

1	कौन्तेय	(अर्जुन) O Son of कुन्ती	fr. कौन्तेय *m. sg. voc.*
2	अन्ते	[when] in the end	fr. अन्त *n. sg. loc.*
3	कलेवरं त्यजति	one gives up the body	fr. कलेवर *n. sg. acc.*; √त्यज् *1.P. pr. 3rd sg.*
4	यं यं वा अपि	whatever	fr. यद् *prn. m. sg. acc.* (**7.6.B.2.e:**); वा *in.*; अपि *in.*
5	भावं स्मरन्	thing one [naturally] remembers	fr. भाव *m. sg. acc.*; स्मरत् *pr. pt. of* √स्मृ *pt. m. sg. nom.*
6	सदा	always	fr. सदा *in.* (**6.19:**)
8	तद्-भाव-	in that state [of obsession through constant contemplation of whatever is ultimate to one]	
7	-भावितः	having been made	fr. तद्-भाव-भावित *a. m. sg. nom.*
9	तं तम् एव	that alone	fr. तद् *prn m. sg. acc.* (**7.6.B.2.e:**); एव *in.* (**6.19:**)
10	एति	one reaches	fr. √इ *2.P. pr. 3rd sg.* (**5.3:**)

तस्मात्सर्वेषु कालेषु मामनुस्मर युध्य च। मय्यर्पितमनोबुद्धिर्मामेवैष्यस्यसंशयम्॥ ७॥

(तस्मात् सर्वेषु कालेषु, माम् अनुस्मर युध्य च। मयि अर्पितमनोबुद्धिः, माम् एव एष्यसि असंशयम्॥)

तस्मात् सर्वेषु कालेषु माम् अनुस्मर युध्य च। मयि अर्पित-मनस्-बुद्धिः माम् एव अ-संशयम् एष्यसि। (8.7)

Therefore, please remember Me [as presented in this teaching] at all times and fight [O अर्जुन]. [Being] one whose mind and intellect are both offered unto Me [the Lord—as प्रकृति/nature, the cosmic order], without a doubt you will reach Me [as ब्रह्मन्/reality] alone.

1	तस्मात्	therefore	fr. तस्मात् *in.*
3	सर्वेषु कालेषु	at all times	fr. सर्व *prn. a. m. pl. loc.* (**4.16.2:**); काल *m. pl. loc.*
2	माम् अनुस्मर	please remember Me [as presented in this teaching]	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; अनु + √स्मृ *1.P. impv. 2nd sg.*
4	युध्य च	and fight [O अर्जुन]	fr. √युध् *4.P. impv. 2nd sg.*; च *in.*
7	मयि	unto Me [the Lord—as प्रकृति/nature, the cosmic order]	fr. अहम् *prn. sg. loc.*
6	अर्पित-	are both offered	
5	-मनस्-बुद्धिः	[being] one whose mind and intellect	fr. अर्पित-मनस्-बुद्धि *a. f. sg. nom.* (**2.24:** & **.33:**)
9	माम् एव	Me [as ब्रह्मन्/reality] alone	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; एव *in.* (**6.19:**)
8	अ-संशयम् एष्यसि	without a doubt you will reach	fr. असंशय *in.* (**7.8.8:**); √इ *P. fut. 2nd sg.* (**5.33:**)

अभ्यासयोगयुक्तेन चेतसा नान्यगामिना। परमं पुरुषं दिव्यं याति पार्थानुचिन्तयन्॥८॥
कविं पुराणमनुशासितारमणोरणीयांसमनुस्मरेद्यः।
सर्वस्य धातारमचिन्त्यरूपमादित्यवर्णं तमसः परस्तात्॥९॥

(अभ्यासयोगयुक्तेन, चेतसा नान्यगामिना। परमं पुरुषं दिव्यं, याति पार्थ अनुचिन्तयन्॥
कविं पुराणम् अनुशासितारम्, अणोः अणीयांसम् अनुस्मरेत् यः। सर्वस्य धातारम् अचिन्त्यरूपम्, आदित्यवर्णं तमसः परस्तात्॥)

पार्थ, अभ्यास-योग-युक्तेन न-अन्य-गामिना [च] चेतसा अनुचिन्तयन्, यः कविं, पुराणम्, अनुशासितारम्, अणोः अणीयांसं, सर्वस्य धातारम्, अ-चिन्त्य-रूपम्, आदित्य-वर्णं, तमसः परस्तात् अनुस्मरेत् — परमं दिव्यं पुरुषं याति। (**8.8-9**)

O अर्जुन, accordingly [i.e., with My teaching] reflecting with a mind endowed with the योग consisting of continued practice [study and contemplation] and not inclined to go elsewhere [to anything as not-Me], the one who would contemplate [continuously and at the moment of death] the कवि (the all-knowing Lord)—the one who is always there, the one who accordingly [through धर्म] rules, subtler than the subtle [i.e., dimensionless], the dispenser of all [results of action], whose form cannot be comprehended, whose appearance is [illuminating] like the sun and beyond darkness [i.e., ignorance]—that one attains the limitless, effulgent पुरुष [Me].

1	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
5	अभ्यास-	consisting of continued practice [–study and contemplation]	
4	-योग-युक्तेन	endowed with the योग	fr. अभ्यास-योग-युक्त *a. n. sg. inst.*
6	न-अन्य-गामिना [च]	[and] not inclined to go elsewhere [to anything as not-Me]	fr. न-अन्य-गामिन् *a. n. sg. inst.* (**6.33:** & **3.15:**)
3	चेतसा	with a mind	fr. चेतस् *n. sg. inst.* (**3.6:**) (**7.9:**)
2	अनुचिन्तयन्	accordingly [to My teaching] reflecting	fr. अनुचिन्तयत् *pr. pt. of* अनु + √चिन्त् *a. m. sg. nom.*
7	यः	the one who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
9	कविं	the कवि (the all-knowing Lord)	fr. कवि *m. sg. acc.*
10	पुराणम्	the one who is always there	fr. पुराण *a. m. sg. acc.*
11	अनुशासितारम्	the one who accordingly [through धर्म] rules	fr. अनुशासितृ *a. m. sg. acc.* (**3.38:**)
13	अणोः	than the subtle	fr. अणु *n. sg. abl.* (**7.11.2.a:**)
12	अणीयांसं	subtler [i.e., dimension-less]	fr. अणीयस् *cpv. a. m. sg. acc.* (**6.25:** & **3.14:**)
14	सर्वस्य धातारम्	the dispenser of all [results of action]	fr. सर्व *prn. a. n. sg. gen.*; धातृ *m. sg. acc.* (**3.38:**)

16	अ-चिन्त्य-	cannot be comprehended	
15	-रूपम्	whose form	fr. अचिन्त्य-रूप *a. m. sg. acc.*
18	आदित्य-	is [illuminating] like the sun	
17	-वर्णं	whose appearance	fr. आदित्य-वर्ण *a. m. sg. acc.*
20	तमसः	darkness [i.e., ignorance]	fr. तपस् *n. sg. gen.*
19	परस्तात्	[and] beyond	fr. परस्तात् *in.* (**6.19:** & **.16:**)
8	अनुस्मरेत्	would contemplate [continuously and at the moment of death]	fr. अनु +√स्मृ *1.P. pot. 3rd sg.*
22	परमं दिव्यं	the limitless effulgent	fr. परम *spv. a. m. sg. acc.*; दिव्य *a. m. sg. acc.*
23	पुरुषं	पुरुष [Me]	fr. पुरुष *m. sg. acc.*
21	याति	that one attains	fr. √या *2.P. pr. 3rd sg.*

प्रयाणकाले मनसाचलेन भक्त्या युक्तो योगबलेन चैव।
भ्रुवोर्मध्ये प्राणमावेश्य सम्यक्स तं परं पुरुषमुपैति दिव्यम्॥१०॥

(प्रयाणकाले मनसा अचलेन, भक्त्या युक्तः योगबलेन च एव। भ्रुवोः मध्ये प्राणम् आवेश्य सम्यक्, सः तं परं पुरुषम् उपैति दिव्यम्॥)

प्रयाण-काले अ-चलेन मनसा भक्त्या युक्तः योग-बलेन च एव, भ्रुवोः मध्ये प्राणं सम्यक् आवेश्य सः तं परं दिव्यं पुरुषम् उपैति। (**8.10**)

At the moment of death, with a steady mind endowed with devotion and, indeed, with [mental] strength through योग (continued practice of contemplation), properly placing [as a visualization] the [last] breath between the [eye-]brows, one attains [by being, not by movement] that limitless, effulgent पुरुष [Me].

1	प्रयाण-काले	at the moment of death	fr. प्रयाण-काल *m. sg. loc.*
2	अ-चलेन मनसा	with a steady mind	fr. अचल *a. n. sg. inst.*; मनस् *n. sg. inst.* (**3.6:**)
3	भक्त्या युक्तः	endowed with devotion	fr. भक्ति *f. sg. inst.*; युक्त *pp. of* √युज् *a. m. sg. nom.* (**2.81:**)
5	योग-बलेन	with [mental] strength through योग (continued practice of contemplation)	fr. योग-बल *n. sg. inst.*
4	च एव	and indeed	fr. च *in.*; एव *in.* (**6.19:**)
8	भ्रुवोः मध्ये	between the [eye] brows	fr. भ्रू *f. du. gen.* (**3.36:**); मध्य *n. sg. loc.*
7	प्राणं	the [last] breath	fr. प्राण *m. sg. acc.*
6	सम्यक् आवेश्य	properly placing [as a visualization]	fr. सम्यक् *in.*; आवेश्य *in. pt. of* आ + √विश्

9	सः	one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
11	तं परं	that limitless	fr. तद् *prn. m. sg. acc.*; पर *prn. a. m. sg. acc.*
12	दिव्यं पुरुषम्	effulgent पुरुष [Me]	fr. दिव्य *a. m. sg. acc.*; पुरुष *m. sg. acc.*
10	उपैति	attains [by being, not by movement]	fr. उप +√इ *2.P. pr.* 3rd *sg.* (**5.3:**)

यदक्षरं वेदविदो वदन्ति विशन्ति यद्यतयो वीतरागाः।
यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति तत्ते पदं सङ्ग्रहेण प्रवक्ष्ये॥११॥

(यद् अक्षरं वेदविदः वदन्ति, विशन्ति यद् यतयः वीतरागाः। यद् इच्छन्तः ब्रह्मचर्यं चरन्ति, तद् ते पदं सङ्ग्रहेण प्रवक्ष्ये॥)

यद् अ-क्षरं, वेद-विदः वदन्ति, यद् वीत-रागाः यतयः विशन्ति, यद् इच्छन्तः ब्रह्म-चर्यं चरन्ति — तद् पदं ते (=तुभ्यं) सङ्ग्रहेण प्रवक्ष्ये।

(**8.11**) I will briefly tell you about that end—which is imperishable, which the knowers of the वेद declare, which यति-s (renunciates) who are free from longing enter, and desiring which they take to ब्रह्म-चर्य (living for only attaining ब्रह्मन्).

5	यद् अ-क्षरं	which is imperishable	fr. यद् *prn. n. sg. acc.*; अक्षर *a. n. sg. acc.*
6	वेद-विदः	[which] the knowers of the वेद	fr. वेद-विद् *a. m. pl. nom.* (**6.24:** & **3.6:**)
7	वदन्ति	declare	fr. √वद् *1.P. pr.* 3rd *pl.*
8	यद्	which	fr. यद् *prn. n. sg. acc.*
10	वीत-रागाः	who are free from longing	fr. वीत-राग *a. m. pl. nom.*
9	यतयः	यति-s (renunciates)	fr. यति *m. pl. nom.*
11	विशन्ति	enter	fr. √विश् *6.P. pr.* 3rd *pl.*
12	यद् इच्छन्तः	[and] desiring which	fr. यद् *prn. n. sg. acc.*; इच्छत् *pr. pt. of* √इष् *pt. m. pl. nom.* (**5.17.3:**)
14	ब्रह्म-चर्यं	ब्रह्मचर्य (living for only attaining ब्रह्मन्)	fr. ब्रह्म-चर्य *n. sg. acc.*
13	चरन्ति	they take to	fr. √चर् *1.P. pr.* 3rd *pl.*
4	तद् पदं	about that end	fr. तद् *prn. n. sg. acc.*; पद *n. sg. acc.*
3	ते (=तुभ्यं)	[to] you	fr. त्वम् *prn. sg. dat.* (**7.10.A.1:**)
1	सङ्ग्रहेण	briefly	fr. सङ्ग्रहेण *in.* (**2.92:**) (**7.9.14:**)
2	प्रवक्ष्ये	I will tell	fr. प्र + √वच् *Ā. fut.* 1st *sg.* (**2.80:** & **.101:**)

सर्वद्वाराणि संयम्य मनो हृदि निरुध्य च। मूर्ध्न्याधायात्मनः प्राणमास्थितो योगधारणाम्॥१२॥
ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन्मामनुस्मरन्। यः प्रयाति त्यजन्देहं स याति परमां गतिम्॥१३॥
(सर्वद्वाराणि संयम्य, मनः हृदि निरुध्य च। मूर्ध्नि आधाय आत्मनः प्राणम्, आस्थितः योगधारणाम्॥
ओम् इति एकाक्षरं ब्रह्म, व्याहरन् माम् अनुस्मरन्। यः प्रयाति त्यजन् देहं, सः याति परमां गतिम्॥)
सर्व-द्वाराणि संयम्य, मनः हृदि निरुध्य च, आत्मनः प्राणं मूर्ध्नि आधाय, योग-धारणाम् आस्थितः [सन्], ओम् इति एक-अक्षरं ब्रह्म व्याहरन्, माम् अनुस्मरन्, देहं त्यजन्, यः प्रयाति, सः परमां गतिं [संसारे] याति। (**8.12-13**)
Closing all the gates [i.e., the sense organs] and [as a visualization] withdrawing the mind into the heart; placing one's breath at [the top of] the head and remaining [there] holding [the last breath] by [the strength of] योग; chanting the single syllable "ओम्," which is ब्रह्मन्; remembering Me accordingly [through My teaching], [while] giving up the body—the one [योगिन् who is not yet a स्थित-प्रज्ञ] who departs [by movement, as it were]—that one reaches the most exalted end [within संसार; i.e., ब्रह्म-लोक, the seventh heaven, where one may be taught ब्रह्म-विद्या and thus freed].

2	सर्व-द्वाराणि	all the gates [i.e., the sense organs]	fr. सर्व-द्वार *n. pl. acc.*
1	संयम्य	closing	fr. संयम्य *in. pt. of* सम् + √यम् (**6.9:** & **2.54:**)
4	मनः	the mind	fr. मनस् *n. sg. acc.* (**3.6:**)
5	हृदि	into the heart	fr. हृद् *n. sg. loc.* (**3.6:**)
3	निरुध्य च	and [as a visualization] withdrawing	fr. निरुध्य *in. pt. of* नि + √रुध् (**6.9:**); च *in.*
7	आत्मनः प्राणं	one's breath	fr. आत्मन् *m. sg. gen.* (**4.14:**); प्राण *m. sg. acc.*
8	मूर्ध्नि	at [the top of] the head	fr. मूर्धन् *m. sg. loc.* (**3.20:**)
6	आधाय	placing	fr. आधाय *in. pt. of* आ + √धा (**6.9:**)
10	योग-धारणाम्	holding [the last breath] by [the strength of] योग	fr. योग-धारणा *f. sg. acc.*
9	आस्थितः [सन्]	[and] remaining [there]	fr. आस्थित *pp. of* आ + √स्था *pt. m. sg. nom.* (**6.6:**)
13	ओम् इति	"ओम्"	fr. ओम् *in.*; इति *in.*
12	एक-अक्षरं	the single syllable	fr. एक-अक्षर *n. sg. acc.*
14	ब्रह्म	which is ब्रह्मन्	fr. ब्रह्मन् *n. sg. acc.* (**3.22:**)
11	व्याहरन्	chanting	fr. व्याहरत् *pr. pt. of* वि + आ + √हृ *pt. m. sg. nom.* (**3.12:**)
15	माम् अनुस्मरन्	remembering Me accordingly [to My teaching]	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; अनुस्मरत् *pr. pt. of* अनु + √स्मृ *pt. m. sg. nom.* (**3.12:**)
16	देहं त्यजन्	(while) giving up the body	fr. देह *m. sg. acc.*; त्यजत् *pr. pt. of* √त्यज् *pt. m. sg. nom.* (**3.12:**)

17	यः प्रयाति	the one [योगिन् who is not yet a स्थितप्रज्ञ] who departs [by movement as it were]	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*; प्र +√या *2.P. pr. 3rd sg.*
18	सः	that one	fr. तद् *m. sg. nom.*
20	परमां गतिं	the most exalted end [within संसार, i.e., ब्रह्म-लोक where one may be taught ब्रह्म-विद्या and thus freed]	fr. परमा *prn. a. f. sg. acc.*; गति *f. sg. acc.*
19	याति	reaches	fr. √या *2.P. pr. 3rd sg.*

अनन्यचेताः सततं यो मां स्मरति नित्यशः। तस्याहं सुलभः पार्थ नित्ययुक्तस्य योगिनः॥१४॥

(अनन्यचेताः सततं, यः मां स्मरति नित्यशः। तस्य अहं सुलभः पार्थ, नित्ययुक्तस्य योगिनः॥)

पार्थ, यः अन्-अन्य-चेताः मां स-ततं नित्यशः स्मरति, तस्य नित्य-युक्तस्य योगिनः अहं सु-लभः। (**8.14**)

[—Whereas, the स्थित-प्रज्ञ] O अर्जुन, the one whose mind [sees] no other [than Me everywhere], remembering Me continually and for a long time—for that योगिन् who is always [even while living] united [in Me], I am easily gained.

1	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
2	यः	the one	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
3	अन्-अन्य-चेताः	whose mind [sees] no other [than Me everywhere]	fr. अनन्य-चेतस् *a. m. sg. nom.* (**3.6.i:**)
5	मां	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
6	स-ततं	continually	fr. स-ततम् *in.*
7	नित्यशः	and for a long time	fr. नित्यशस् *in.* (**6.19:**)
4	स्मरति	remembering	fr. √स्मृ *1.P. pr. 3rd sg.*
8	तस्य	for that	fr. तद् *prn. m. sg. gen.*
10	नित्य-युक्तस्य	who is always [even while living] united [in Me]	fr. नित्य-युक्त *a. m. sg. gen.*
9	योगिनः	योगिन्	fr. योगिन् *m. sg. gen.* (**3.15:**)
11	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
12	सु-लभः	[am] easily gained	fr. सु-लभ *a. m. sg. nom.*

मामुपेत्य पुनर्जन्म दुःखालयमशाश्वतम्। नाप्नुवन्ति महात्मानः संसिद्धिं परमां गताः॥१५॥
(माम् उपेत्य पुनर्जन्म, दुःखालयम् अशाश्वतम्। न आप्नुवन्ति महात्मानः, संसिद्धिं परमां गताः॥)
महा-आत्मानः माम् उपेत्य, दुःख-आलयम् अ-शाश्वतं पुनर्-जन्म न आप्नुवन्ति। [ते] परमां संसिद्धिं गताः। (**8.15**)
The महात्मन्-s (people who are wise), attaining Me, do not gain another birth [i.e., do not go to another लोक], which is the abode of misery and is ever changing [and therefore finite]. They have gained [while living] the limitless success [called मोक्ष].

1	महा-आत्मानः	the महात्मन्-s (people who are wise)	fr. महा-आत्मन् *a. m. pl. nom.* (**3.22:**)
2	माम् उपेत्य	attaining Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; उपेत्य *in pt. of* उप + √इ (**6.9:**)
5	दुःख-आलयम्	which is the abode of misery	fr. दुःख-आलय *m. sg. acc.*
6	अ-शाश्वतं	[and] is ever changing [and therefore finite]	fr. अशाश्वत *a. n. sg. acc.*
4	पुनर्-जन्म	another birth [i.e., there is no going to another लोक]	fr. पुरर्-जन्मन् *n. sg. acc.* (**3.22:**)
3	न आप्नुवन्ति	do not gain	fr. न *in.*; √आप् *5.P. pr. 3rd pl.* (**5.21.2:**)
8	परमां संसिद्धिं	the limitless success [called मोक्ष]	fr. परमा *spv. a. f. sg. acc.*; संसिद्धि *f. sg. acc.* (**7.8.1:**)
7	गताः	[they] have gained [while living]	fr. गत *pp. of* √गम् *pt. m. pl. nom.*

आब्रह्मभुवनाल्लोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन। मामुपेत्य तु कौन्तेय पुनर्जन्म न विद्यते॥१६॥
(आ ब्रह्मभुवनात् लोकाः, पुनरावर्तिनः अर्जुन। माम् उपेत्य तु कौन्तेय, पुनर्जन्म न विद्यते॥)
अर्जुन, आ ब्रह्म-भुवनात् लोकाः पुनर्-आवर्तिनः । कौन्तेय, मां तु उपेत्य पुनर्-जन्म न विद्यते। (**8.16**)
O अर्जुन, [all] worlds, including Lord ब्रह्मा-'s world (the highest abode in संसार, called ब्रह्म-लोक), are that from which there is a return [a rebirth] [unless taught ब्रह्म-विद्या in ब्रह्म-लोक by Lord ब्रह्मा]; whereas, O अर्जुन, attaining Me, there is no rebirth.

1	अर्जुन	O अर्जुन	fr. अर्जुन *m. sg. voc.*
3	आ ब्रह्म-भुवनात्	including Lord ब्रह्मा-'s world (the highest abode in संसार, called ब्रह्मलोक)	fr. आ *in.* (**6.15:**); ब्रह्म-भुवन *n. sg. abl.*
2	लोकाः	[all] worlds	fr. लोक *m. pl. nom.*
4	पुनर्-आवर्तिनः	[are] that from which there is a return [re-birth]	fr. पुनर्-आवर्तिन् *a. m. pl. nom.*

6	कौन्तेय	(अर्जुन) O Son of कुन्ती	fr. कौन्तेय *m. sg. voc.*
8	मां	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
5	तु	whereas	fr. तु *in.*
7	उपेत्य	attaining	fr. उपेत्य *in pt. of* उप + √इ (**6.9:**)
10	पुनर्-जन्म	re-birth	fr. पुरर्-जन्मन् *n. sg. nom.* (**3.22:**)
9	न विद्यते	there is no	fr. न *in.*; √विद् *ps. pr. 3rd sg.*

सहस्रयुगपर्यन्तमहर्यद् ब्रह्मणो विदुः। रात्रिं युगसहस्रान्तां तेऽहोरात्रविदो जनाः॥१७॥

(सहस्रयुगपर्यन्तम्, अहः यद् ब्रह्मणः विदुः। रात्रिं युगसहस्रान्तां, ते अहोरात्रविदः जनाः॥)

ते जनाः अहः-रात्र-विदः यद् ब्रह्मणः अहः सहस्र-युग-पर्यन्तं रात्रिं [च] युग-सहस्र-अन्तां विदुः। (**8.17**)

Those people who are knowers of day and night know that a day of Lord ब्रह्मा is that lasting thousands of युग-s [i.e., four thousand युग-s; a thousand महा-युग-s = 4.32 billion human years] and [His] night is that [also] lasting thousands of युग-s [i.e., four thousand युग-s].

1	ते जनाः	those people	fr. तद् *prn. m. pl. nom.*; जन *m. pl. nom.*
3	अहः-	of day	
4	-रात्र-	and night	
2	-विदः	who are knowers	fr. अहन्-रात्र-विद् *a. m. pl. nom.* (**3.21:** & **2.24:** & **2.33:** & **6.24:**)
7	यद्	[is] that	fr. यद् *prn. n. sg. acc.*
6	ब्रह्मणः अहः	a day of Lord ब्रह्मा	fr. ब्रह्मन् *m. sg. gen.* (**3.22:** & **2.92:**); अहन् *n. sg. acc.* (**3.21.a:**)
9	सहस्र-युग-	[four] thousands of युग-s [i.e., a thousand महायुग-s = 4.32 billion human years]	
8	-पर्यन्तं	lasting	fr. सहस्र-युग-पर्यन्त *a. n. sg. acc.*
10	रात्रिं [च]	[and] [His] night [is that]	fr. रात्रि *f. sg. acc.*
12	युग-सहस्र-	[four] thousands of युग-s	
11	-अन्तां	lasting	fr. युग-सहस्र-अन्ता *a. f. sg. acc.*
5	विदुः	know [that]	fr. √विद् *P. perf. 3rd pl.* (**5.28:**)

अव्यक्ताद्व्यक्तयः सर्वाः प्रभवन्त्यहरागमे। रात्र्यागमे प्रलीयन्ते तत्रैवाव्यक्तसञ्ज्ञके॥१८॥

(अव्यक्तात् व्यक्तयः सर्वाः, प्रभवन्ति अहरागमे। रात्र्यागमे प्रलीयन्ते, तत्र एव अव्यक्तसञ्ज्ञके॥)

अहर्-आगमे अ-व्यक्तात् सर्वाः व्यक्तयः प्रभवन्ति। रात्रि-आगमे तत्र एव अ-व्यक्त-सञ्ज्ञके [ताः] प्रलीयन्ते। (**8.18**)

At the coming of the day [for Lord ब्रह्मा], all व्यक्ति-s (individuals/things) [by force of past कर्मन्] manifest [in due time] from the unmanifest. At the coming of the night [they, unless freed by knowledge,] [will have] resolve[d] [back] into that called the अव्यक्त (unmanifest) itself.

1	अहर्-आगमे	at the coming of the day [for Lord ब्रह्मा, i.e., हिरण्यगर्भ]	fr. अहन्-आगम *m. sg. loc.* (**3.21.a:** & **2.24:** & **2.34:**)
4	अ-व्यक्तात्	from the unmanifest	fr. अव्यक्त *pp. of* वि + √अञ्ज् *n. sg. abl.* (**6.6:** & **2.81:**)
2	सर्वाः व्यक्तयः	all व्यक्ति-s (individuals/things)	fr. सर्व *prn. a. f. pl. nom.* (**4.16.2:**); व्यक्ति *f. pl. nom.*
3	प्रभवन्ति	[by force of past कर्मन्] manifest [in due time]	fr. प्र +√भू *1.P. pr. 3rd pl.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:**)
5	रात्रि-आगमे	at the coming of the night [they, unless freed by knowledge,]	fr. रात्रि-आगमे *m. sg. loc.*
7	तत्र एव	into that itself	fr. तत्र *in.* (**6.19:**); एव *in.* (**6.19:**)
9	अ-व्यक्त-	the अव्यक्त (unmanifest)	
8	-सञ्ज्ञके	called	fr. अव्यक्त-सञ्ज्ञक *a. m. sg. loc.*
<u>6</u>	[ताः] प्रलीयन्ते	[will have] resolve[d] [back]	fr. प्र +√ली *ps. pr. 3rd pl.*

भूतग्रामः स एवायं भूत्वा भूत्वा प्रलीयते। रात्र्यागमेऽवशः पार्थ प्रभवत्यहरागमे॥१९॥

(भूतग्रामः सः एव अयं, भूत्वा भूत्वा प्रलीयते। रात्र्यागमे अवशः पार्थ, प्रभवति अहरागमे॥)

पार्थ, सः एव अयं भूत-ग्रामः अ-वशः भूत्वा भूत्वा रात्रि-आगमे प्रलीयते अहर्-आगमे प्रभवति। (**8.19**) O अर्जुन, that very same group of beings [i.e., the same जीव-s]—born again and again [within countless cosmic cycles] without [their or My] will [due to their कर्मन्]—resolves at the coming of the night and manifests at the coming of the day.

1	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
2	सः एव अयं	that very same	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*; एव *in.*; इदम् *prn. m. sg. nom.*
3	भूत-ग्रामः	group of beings [i.e., the same जीव-s]	fr. भूत-ग्राम *m. sg. nom.*
5	अ-वशः	without [their or My] will [due to their कर्मन्]	fr. अवश *a. m. sg. nom.*
4	भूत्वा भूत्वा	born again and again [within countless cosmic cycles]	fr. भूत्वा *in. pt. of* √भू (**6.9:**) (**7.6.B.2.e:**)
7	रात्रि-आगमे	at the coming of the night	fr. रात्रि-आगमे *m. sg. loc.*
6	प्रलीयते	resolves	fr. प्र +√ली *ps. pr. 3rd pl.*

9	अहर्-आगमे	at the coming of the day	fr. अहन्-आगम *m. sg. loc.* (**3.21.a:** & **2.24:** & **2.34:**)
8	प्रभवति	[and] manifests	fr. प्र +√भू *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:**)

परस्तस्मात्तु भावोऽन्योऽव्यक्तोऽव्यक्तात्सनातनः। यः स सर्वेषु भूतेषु नश्यत्सु न विनश्यति॥ २०॥

(परः तस्मात् तु भावः अन्यः, अव्यक्तः अव्यक्तात् सनातनः। यः सः सर्वेषु भूतेषु, नश्यत्सु न विनश्यति॥)

तस्मात् तु अ-व्यक्तात् परः अन्यः अ-व्यक्तः, यः भावः सना-तनः। सः सर्वेषु भूतेषु नश्यत्सु न विनश्यति। (**8.20**)

—Whereas, different from that unmanifest [Lord ब्रह्मा-'s nighttime within संसार] is another unmanifest [i.e., अक्षरः पुरुषः—not manifest to the senses, being one's self], which always exists. That is not destroyed when all things are destroyed.

3	तस्मात्	from that	fr. तस्मात् *in.*
1	तु	whereas	fr. तु *in.*
4	अ-व्यक्तात्	unmanifest (Lord ब्रह्मा-'s night-time within संसार)	fr. अव्यक्त *pp. of* वि + √अञ्ज् *n. sg. abl.* (**6.6:** & **2.81:**)
2	परः	different	fr. पर *prn. a. m. sg. nom.* (**4.16.3:**)
5	अन्यः	[is] another	fr. अन्य *prn. a. m. sg. nom.* (**4.16.1:**)
6	अ-व्यक्तः	unmanifest [i.e., अक्षरः पुरुषः – not manifest to the senses, being one's self]	fr. अव्यक्त *pp. of* वि + √अञ्ज् *a. m. sg. nom.* (**6.6:** & **2.81:**)
7	यः भावः	which existence	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*; भाव *m. sg. nom.*
8	सना-तनः	always exists	fr. सनातन *a. m. sg. nom.*
9	सः	that	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
11	सर्वेषु भूतेषु	when all things	fr. सर्व *prn. a. n. pl. loc.*; भूत *pp. of* √भू *n. pl. loc.*
12	नश्यत्सु	are destroyed	fr. नश्यत् *pr. pt. of* √नश् *pt. n. pl. loc.* (**3.12:**) (**7.14.1:**)
10	न विनश्यति	is not destroyed	fr. न *in.*; वि + √नश् *4.P. pr. 3rd sg.*

अव्यक्तोऽक्षर इत्युक्तस्तमाहुः परमां गतिम्। यं प्राप्य न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम॥ २१॥

(अव्यक्तः अक्षरः इति उक्तः, तम् आहुः परमां गतिम्। यं प्राप्य न निवर्तन्ते, तद् धाम परमं मम॥)

अ-व्यक्तः अ-क्षरः इति उक्तः। तं परमां गतिम् आहुः। यं प्राप्य न निवर्तन्ते, तद् मम परमं धाम। (**8.21**)

[This] unmanifest [Me] is said to be अक्षर (imperishable). That [and not ब्रह्म-लोक], they say, is the ultimate end. Gaining which, [they] do not return—that is My limitless abode.

1	अ-व्यक्तः	[this] unmanifest [Me]	fr. अव्यक्त *pp. of* वि + √अञ्ज् *a. m. sg. nom.* (**6.6:** & **2.81:**)
3	अ-क्षरः इति	अक्षर (imperishable)	fr. अक्षर *a. m. sg. nom.*; इति *in.*
2	उक्तः	is said to be	fr. उक्त *pp. of* √वच् *pt. m. sg. nom.* (**6.6:** & **2.3.a:** & **2.80:**)

4	तं	that [and not ब्रह्मलोक]	fr. तद् *prn. m. sg. acc.*
6	परमां गतिम्	[is] the ultimate end	fr. परमा *spv. a. f. sg. acc.* (**6.25:** & **.27:**); गति *f. sg. acc.*
5	आहुः	they say	fr. √अह् *P. perf. 3rd pl.* (**5.8.5:**)
7	यं प्राप्य	gaining which	fr. यद् *prn. m. sg. acc.*; प्राप्य *in. pt. of* प्र + √आप् (**6.9:**)
8	न निवर्तन्ते	(they) do not return	fr. न *in.*; नि + √वृत् *1.Ā. pr. 3rd pl.*
9	तद्	that [is]	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*
10	मम	My	fr. अहम् *prn. sg. gen.*
11	परमं धाम	limitless abode	fr. परम *spv. a. n. sg. nom.* (**6.25:** & **.27:**); धामन् *n. sg. nom.* (**3.22:**)

पुरुषः स परः पार्थ भक्त्या लभ्यस्त्वनन्यया। यस्यान्तःस्थानि भूतानि येन सर्वमिदं ततम्॥२२॥

(पुरुषः सः परः पार्थ, भक्त्या लभ्यः तु अनन्यया। यस्य अन्तःस्थानि भूतानि, येन सर्वम् इदं ततम्॥)

पार्थ, यस्य भूतानि अन्तः-स्थानि येन इदं सर्वं ततं, सः पुरुषः परः, अन्-अन्यया तु भक्त्या लभ्यः। (8.22)

O अर्जुन, that which has all beings within [it] and by which all this is pervaded—that पुरुष (the one who fills this universe) is limitless, yet can be attained by devotion in which there is no other [considered apart from Me, the अक्षरः पुरुषः].

1	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
2	यस्य	that which has	fr. यद् *prn. m. sg. gen.* (**7.12.1.a:**)
3	भूतानि	[all] beings	fr. भूत *pp. of* √भू *n. pl. nom.*
4	अन्तः-स्थानि	within [it]	fr. अन्तर्-स्थ *a. n. pl. nom.* (**6.24.1:** & **2.24:** & **2.28:**)
5	येन	[and] by which	fr. यद् *prn. m. sg. inst.*
6	इदं सर्वं	all this	fr. इदम् *prn. n. sg. nom.*; सर्व *prn. a. n. sg. nom.*
7	ततं	is pervaded	fr. तत *pp. of* √तन् *pt. n. sg. nom.* (**6.6:**)
8	सः पुरुषः	that पुरुष (the one who fills this universe)	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*; पुरुष *m. sg. nom.*
9	परः	[is] limitless	fr. पर *prn.a. m. sg. nom.* (**4.16.3:**)
13	अन्-अन्यया	in which there is no other [considered apart from Me, the अक्षरः पुरुषः]	fr. अनन्या *prn. a. f. sg. inst.* (**4.16.1:**)
10	तु	yet	fr. तु *in.*
12	भक्त्या	by devotion	fr. भक्ति *f. sg. inst.*
11	लभ्यः	can be attained	fr. लभ्य *pot. ps. pt. of* √लभ् *pt. m. sg. nom.*

यत्र काले त्वनावृत्तिमावृत्तिं चैव योगिनः। प्रयाता यान्ति तं कालं वक्ष्यामि भरतर्षभ॥२३॥

(यत्र काले तु अनावृत्तिम्, आवृत्तिं च एव योगिनः। प्रयाताः यान्ति तं कालं, वक्ष्यामि भरतर्षभ॥)

यत्र काले [गत्याम् इत्यर्थः] तु योगिनः प्रयाताः अन्-आवृत्तिम् आवृत्तिं च एव यान्ति, तं कालं [गतिम् इत्यर्थः] वक्ष्यामि, भरत-ऋषभ। (**8.23**) Now, on which time [i.e., route] the योगिन्-s depart—[where] they attain either no return [at least in this कल्प/cycle of manifestation] or a return [i.e., rebirth]—that time [i.e., route] I will tell [to you], O अर्जुन.

2	यत्र काले [गत्याम् इत्यर्थः]	on which time [i.e., route]	fr. यत्र *in.* (**6.19:**); काल *m. sg. loc.*
1	तु	now	fr. तु *in.*
3	योगिनः	the योगिन्-s	fr. योगिन् *m. pl. nom.*
4	प्रयाताः	depart [where]	fr. प्रयात *pp. of* प्र + √या *pt. m. pl. nom.*
6	अन्-आवृत्तिम्	no return [at least in this कल्प/cycle of manifestation]	fr. अनावृत्ति *f. sg. acc.*
7	आवृत्तिं च एव	or a return [i.e., re-birth]	fr. आवृत्ति *f. sg. acc.*; च *in.*; एव *in.* (**6.19:**)
5	यान्ति	they attain [either]	fr. √या *2.P. pr. 3rd pl.*
8	तं कालं [गतिम् इत्यर्थः]	that time [i.e., route]	fr. तद् *prn. m. sg. acc.*; काल *m. sg. acc.*
9	वक्ष्यामि	I will tell [to you]	fr. √वच् *P. fut. 1st sg.* (**2.80:** & **2.101:** & **5.5.a:**)
<u>10</u>	भरत-ऋषभ	(अर्जुन) O Prominent Among the Descendants of भरत	fr. भरत-ऋषभ *m. sg. voc.*

अग्निर्ज्योतिरहः शुक्लः षण्मासा उत्तरायणम्। तत्र प्रयाता गच्छन्ति ब्रह्म ब्रह्मविदो जनाः॥२४॥

(अग्निः ज्योतिः अहः शुक्लः, षण्मासाः उत्तरायणम्। तत्र प्रयाताः गच्छन्ति, ब्रह्म ब्रह्मविदः जनाः॥)

[यत्र गत्याम्] अग्निः, ज्योतिः, अहः, शुक्लः [पक्षः], षण्-मासाः उत्तर-अयणं [देवताः सन्ति], तत्र प्रयाताः ब्रह्म-विदः [ब्रह्म-उपासकाः इत्यर्थः] जनाः ब्रह्म [क्रमेण] गच्छन्ति। (**8.24**) [Where] there are [the deities] Fire, Light, Day, the Bright [fortnight of the moon], and the Six-Month Northern Coursing [of the sun] [to guide]—there, the people who meditate on [the qualified] ब्रह्मन् [i.e., on a manifestation of ब्रह्मन् in the world], having departed, [eventually] attain ब्रह्मन् [via being taught this विद्या in ब्रह्म-लोक].

1	[यत्र गत्याम्]	[where]	
3	अग्निः	Fire	fr. अग्नि *m. sg. nom.*
4	ज्योतिः	Light	fr. ज्योतिस् *m. sg. nom.* (**3.6:**)
5	अहः	Day	fr. अहन् *n. sg. nom.* (**3.21.a:**)
6	शुक्लः [पक्षः]	the Bright [fortnight of the moon]	fr. शुक्ल *m. sg. nom.*
7	षण्-मासाः	[and] the Six-month	fr. षष्-मास *m. pl. nom.* (**2.24:** & **.44:**)
8	उत्तर-अयणं	Northern Coursing [of the sun]	fr. उत्तर-अयण *n. sg. nom.*
2	[देवताः सन्ति]	[there are the deities to guide]	

9	तत्र	there	fr. तत्र *in.* (**6.19:**)
12	प्रयाताः	having departed	fr. प्रयात *pp. of* प्र + √या *pt. m. pl. nom.*
11	ब्रह्म-विदः	who meditate upon [the qualified] ब्रह्मन् [i.e., upon a manifestation of ब्रह्मन् in the world]	fr. ब्रह्म-विद् *a. m. pl. nom.* (**6.24:** & **3.6:**)
10	जनाः	the people	fr. जन *m. pl. nom.*
14	ब्रह्म	ब्रह्मन् [via being taught this विद्या in ब्रह्मलोक]	fr. ब्रह्मन् *n. sg. acc.* (**3.22:**)
13	[क्रमेण] गच्छन्ति	[eventually] attain	fr. √गम् *1.P. pr. 3rd pl.* (**5.15.6:**)

धूमो रात्रिस्तथा कृष्णः षण्मासा दक्षिणायनम्। तत्र चान्द्रमसं ज्योतिर्योगी प्राप्य निवर्तते॥ २५॥

(धूमः रात्रिः तथा कृष्णः, षण्मासाः दक्षिणायनम्। तत्र चान्द्रमसं ज्योतिः, योगी प्राप्य निवर्तते॥)

[यत्र गत्याम्] धूमः, रात्रिः, तथा कृष्णः [पक्षः], षण्-मासाः दक्षिण-अयनं [देवताः सन्ति], तत्र चान्द्रमसं ज्योतिः [दिवम् इत्यर्थः] प्राप्य, योगी निवर्तते। (**8.25**) [Where] there are [the deities] Smoke, Night, the Dark [fortnight of the moon], and the Six-month Southern Coursing [of the sun] [to guide]—there, gaining [a stay in] a lunar [i.e., a lesser] heaven, the योगिन् returns [i.e., is reborn].

1	[यत्र गत्याम्]	[where] [the following deities to guide]	
3	धूमः	Smoke	fr. धूम *m. sg. nom.*
4	रात्रिः	Night	fr. रात्रि *f. sg. nom.*
5	तथा कृष्णः [पक्षः]	the Dark [fortnight of the moon]	fr. तथा *in.*; कृष्ण *a. m. sg. nom.*
6	षण्-मासाः	[and] the Six-month	fr. षष्-मास *m. pl. nom.* (**2.24:** & **.44:**)
7	दक्षिण-अयनं	Southern Coursing [of the sun]	fr. दक्षिण-अयन *n. sg. nom.*
2	[देवताः सन्ति]	[there are the deities to guide]	
8	तत्र	there	fr. तत्र *in.* (**6.19:**)
10	चान्द्रमसं	a lunar [i.e., a lesser]	fr. चान्द्रमस *a. f. sg. acc.*
12	ज्योतिः [दिवम् इत्यर्थः]	heaven	fr. ज्योतिस् *n. sg. acc.* (**3.6:**)
9	प्राप्य	gaining [a stay in]	fr. प्राप्य *in. pt. of* प्र + √आप्
13	योगी	the योगिन्	fr. योगिन् *m. sg. nom.* (**3.15:**)
14	निवर्तते	returns [i.e., is re-born]	fr. नि + √वृत् *1.Ā. pr. 3rd sg.*

शुक्लकृष्णे गती ह्येते जगतः शाश्वते मते। एकया यात्यनावृत्तिमन्ययावर्तते पुनः॥ २६॥

(शुक्लकृष्णे गती हि एते, जगतः शाश्वते मते। एकया याति अनावृत्तिम्, अन्यया आवर्तते पुनः॥)

जगतः हि एते गती शुक्ल-कृष्णे शाश्वते मते। एकया अन्-आवृत्तिं याति, अन्यया पुनः आवर्तते। (**8.26**)

These two paths of the world, the bright and the dark, indeed are considered eternal. By one [path] one gains no return [having lots of time to be taught this ब्रह्म-विद्या by Lord ब्रह्मा, or at least no return in this कल्प]. By the other [path], one returns again.

2	जगतः	of the world	fr. जगत् *n. sg. gen.* (**3.5:**)
1	हि एते गती	indeed these two paths	fr. हि *in.*; एतद् *prn. f. du. nom.*; गति *f. du. nom.*
3	शुक्ल-कृष्णे	the bright and the dark	fr. शुक्ल-कृष्ण *a. f. du. nom.*
5	शाश्वते	eternal	fr. शाश्वता (*instead of usual fem.* ◦ती, *otherwise neuter predicate adj.* ◦त *not in agreement with fem. subject* गति*–either way, both are irreg.*) *a. f./n. du. nom.*
4	मते	are considered	fr. मता *pp. of* √मन् *a. f. du. nom.* (*or even neuter* ◦त) (**6.6:**)
6	एकया	by one [path]	fr. एका *prn. a. f. sg. inst.*. (**4.16.2:**)
8	अन्-आवृत्तिं	no return [having lots of time to be taught this ब्रह्मविद्या by Lord ब्रह्मा, or at least no return in this कल्प]	fr. अनावृत्ति *f. sg. acc.*
7	याति	one gains	fr. √या *2.P. pr. 3rd sg.*
9	अन्यया	by the other [path]	fr. अन्या *prn. a. f. sg. inst.* (**4.16.1:**)
<u>10</u>	पुनः आवर्तते	one returns again	fr. पुनर् *in.* ; आ + √वृत् *1.Ā. pr. 3rd sg.*

नैते सृती पार्थ जानन्योगी मुह्यति कश्चन। तस्मात्सर्वेषु कालेषु योगयुक्तो भवार्जुन॥ २७॥

(न एते सृती पार्थ जानन्, योगी मुह्यति कश्चन। तस्मात् सर्वेषु कालेषु, योगयुक्तः भव अर्जुन॥)

पार्थ, एते सृती जानन् कश्-चन योगी न मुह्यति। तस्मात् सर्वेषु कालेषु योग-युक्तः भव, अर्जुन। (**8.27**)

O अर्जुन, knowing these two paths, a योगिन् is not deluded. Therefore, at all times, be committed to [a life of seeking Me through] [कर्म-] योग, O अर्जुन.

1	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
3	एते सृती	these two paths	fr. एतद् *prn. f. du. acc.*; सृति *f. du. acc.*
2	जानन्	knowing	fr. जानत् *pr. pt. of* √ज्ञा *pt. m. sg. nom.* (**5.23.2:**)
4	कश्-चन योगी	a योगिन्	fr. क-चन *prn. cmpd. m. sg. nom.* (**4.20:** & **2.24:** & **2.27:**); योगिन् *m. sg. nom.* (**3.15:**)
5	न मुह्यति	is not deluded	fr. न *in.*; √मुह् *4.P. pr. 3rd sg.*

6	तस्मात्	therefore	fr. तस्मात् *in.*
7	सर्वेषु कालेषु	at all times	fr. सर्व *prn. a. m. pl. loc.* (**4.16.2:**); काल *m. pl. loc.*
9	योग-युक्तः	committed to [a life of seeking Me through] [कर्म-] योग	fr. योग-युक्त *a. m. sg. nom.*
8	भव	be	fr. √भू *1.P. impv. 2nd sg.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:**)
10	अर्जुन	O अर्जुन	fr. अर्जुन *m. sg. voc.*

वेदेषु यज्ञेषु तपःसु चैव दानेषु यत्पुण्यफलं प्रदिष्टम्।
अत्येति तत्सर्वमिदं विदित्वा योगी परं स्थानमुपैति चाद्यम्।। २८।।

(वेदेषु यज्ञेषु तपःसु च एव, दानेषु यद् पुण्यफलं प्रदिष्टम्। अत्येति तद् सर्वम् इदं विदित्वा, योगी परं स्थानम् उपैति च आद्यम्।।)

इदं विदित्वा यद् पुण्य-फलं वेदेषु यज्ञेषु तपःसु दानेषु च एव प्रदिष्टं, तद् सर्वम् योगी अत्येति, आद्यं च परं स्थानम् [अचिरेण] उपैति।

(**8.28**) Knowing this [My answers to your seven questions], a योगिन् goes beyond all that karmic merit [spent for heaven-going] that is revealed [to accrue] in [reciting] the वेद-s, in rituals, in prayerful disciplines, and in charity. And that one [immediately] attains the ultimate abode, [which is Me] the origin.

1	इदं विदित्वा	knowing this [My answers to your seven questions]	fr. इदम् *prn. n. sg. acc.*; विदित्वा *in. pt. of* √विद्
5	यद् पुण्य-फलं	[which] karmic merit [spent for heaven-going]	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*; पुण्य-फल *n. sg. nom.*
7	वेदेषु	in [reciting] the वेद-s	fr. वेद *m. pl. loc.*
8	यज्ञेषु	in rituals	fr. यज्ञ *m. pl. loc.*
9	तपःसु	in prayerful disciplines	fr. तपस् *n. pl. loc.* (**2.4:** & **.24:**)
10	दानेषु च एव	and in charity	fr. दान *n. pl. loc.*; च *in.*; एव *in.* (**6.19:**)
6	प्रदिष्टं	that is revealed [to accrue]	fr. प्रदिष्ट *pp. of* प्र + √दिश् *pt. n. sg. nom.* (**2.85:**)
4	तद् सर्वम्	all that	fr. तद् *prn. n. sg. acc.*; सर्व *prn. a. n. sg. acc.*
2	योगी	a योगिन्	fr. योगिन् *m. sg. nom.* (**3.15:**)
3	अत्येति	goes beyond	fr. अति + √इ *2.P. pr. 3rd sg.* (**5.3:** & **2.11:**)
14	आद्यं	[which is Me] the origin	fr. आद्य *n. sg. acc.*
11	च	and	fr. च *in.*
13	परं स्थानम्	the ultimate abode	fr. पर *prn. a. n. sg. acc.* (**4.16.3:**); स्थान *n. sg. acc.*
12	[अचिरेण] उपैति	that one [immediately] attains	fr. उप + √इ *2.P. pr. 3rd sg.* (**5.3:** & **2.9:**)

ओं तत्सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अक्षरब्रह्मयोगो नामाष्टमोऽध्यायः॥८॥

(ओं तद् सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अक्षरब्रह्मयोगः नाम अष्टमः अध्यायः॥)

ओं तद् सत्। इति श्रीमद्-भगवद्-गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्म-विद्यायां योग-शास्त्रे श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवादे अक्षर-ब्रह्म-योगः नाम अष्टमः अध्यायः। (**8**)

ओं (ब्रह्मन्, the witness of all) is that [only] reality. Thus ends the eighth chapter, called "The Topic of the Imperishable Reality," of the [eighteen chapters of] *Songs of the Glorious Lord*, which is [looked upon as] उपनिषद् [and whose teaching is] in [the form of] a dialogue between श्री कृष्ण and अर्जुन, [the subject matter being] a knowledge of ब्रह्मन् and योग.

1	ओं	ओम् (ब्रह्मन्, the witness of all,)	fr. ओम् *in.*
2	तद् सत्	[is] that [only] reality	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; सत् *n. sg. nom.*
3	इति	(quote-end quote), thus ends	fr. इति *in.*
11	श्रीमद्-	of the venerable, the glorious	
12	-भगवद्-	one having [limitless] glories, Lord	
10	-गीतासु	in [i.e., of] songs	fr. श्रीमत्-भगवत्-गीता *f. pl. loc.* (**2.43:**)
13	उपनिषत्सु	[which are/is looked upon as] उपनिषद्, sacred scripture	fr. उपनिषद् *f. pl. loc.* (**6.24:**)
18	ब्रह्म-	of ब्रह्मन् (reality/सत्)	
17	-विद्यायां	[and] a knowledge	fr. ब्रह्म-विद्या *f. sg. loc.*
19	योग-शास्त्रे	[and instruction of] योग (means, discipline, etc.)	fr. योग-शास्त्र *n. sg. loc.*
15	श्री-कृष्ण-	between Lord कृष्ण	
16	-अर्जुन-	and अर्जुन	
14	-संवादे (**2.22:**)	in [the form of] a dialogue	fr. श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवाद *n. sg. loc.*
8	अक्षर-	of the imperishable	
9	-ब्रह्म-	reality	
7	-योगः	the topic	fr. अक्षर-ब्रह्म-योग *a. m. sg. nom.*
6	नाम	by the name, called	fr. नाम *in.*
4	अष्टमः	the eighth	fr. अष्टम *ordinal a. m. sg. nom.*
5	अध्यायः	chapter	fr. अध्याय *m. sg. nom.*

अथ नवमोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच।

इदं तु ते गुह्यतमं प्रवक्ष्याम्यनसूयवे। ज्ञानं विज्ञानसहितं यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसेऽशुभात्॥१॥

(श्रीभगवान् उवाच। इदं तु ते गुह्यतमं, प्रवक्ष्यामि अनसूयवे। ज्ञानं विज्ञानसहितं, यद् ज्ञात्वा मोक्ष्यसे अशुभात्॥)

श्री-भगवान् उवाच। इदं तु गुह्यतमं ज्ञानं विज्ञान-सहितं ते (=तुभ्यम्) अन्-असूयवे प्रवक्ष्यामि, यद् ज्ञात्वा अ-शुभात् मोक्ष्यसे। **(9.1)**

The Lord said: —Whereas [apart from that traveling to heavens, such as ब्रह्म-लोक (8.16)] I will tell to you, who are not cynical, this most secret knowledge—along with its assimilation—knowing which [in this life], you will be freed from the unpleasant [life of becoming; i.e., from संसार].

1	श्री-भगवान् उवाच	the Lord said	fr. श्री-भगवत् *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
6	इदं	this	fr. इदम् *prn. n. sg. acc.*
2	तु	whereas [apart from that traveling to heavens, such as ब्रह्मलोक]	fr. तु *in.*
7	गुह्यतमं	most secret	fr. गुह्यतम *spv. a. n. sg. acc.* (**6.25:**)
8	ज्ञानं	knowledge	fr. ज्ञान *n. sg. acc.*
9	विज्ञान-सहितं	along with its assimilation	fr. विज्ञान-सहित *a. n. sg. acc.*
4	ते (=तुभ्यम्)	to you	fr. त्वम् *prn. sg. dat.* (**4.3:**) (**7.10.A.1:**)
5	अन्-असूयवे	who is not cynical	fr. अनसूयु *a. sg. dat.* (**3.30.b:**)
3	प्रवक्ष्यामि	I will tell	fr. प्र + √वच् *P. fut. 1st sg.* (**2.80:** & **2.101:** & **5.5.a:**)
10	यद् ज्ञात्वा	knowing which	fr. यद् *prn. sg. acc.*; ज्ञात्वा *in .pt. of* √ज्ञा
12	अ-शुभात्	from the unpleasant [life of becoming, i.e., from संसार]	fr. अशुभ *n. sg. abl.*
11	मोक्ष्यसे	[in this life] you will be freed	fr. √मुच् *Ā. ps. fut. 2nd sg.* (**5.33:** & **2.80:** & **2.101:** & **5.36.a:**)

राजविद्या राजगुह्यं पवित्रमिदमुत्तमम्। प्रत्यक्षावगमं धर्म्यं सुसुखं कर्तुमव्ययम्॥२॥

(राजविद्या राजगुह्यं, पवित्रम् इदम् उत्तमम्। प्रत्यक्षावगमं धर्म्यं, सुसुखं कर्तुम् अव्ययम्॥)

इदं [ज्ञानं] राज-विद्या, राज-गुह्यम्, उत्तमं पवित्रं, प्रत्यक्ष-अवगमं, धर्म्यं, सु-सुखं कर्तुम्, अव्ययं [च]। **(9.2)**

This [knowledge] is the king [i.e., final authority] of [all] knowledge, the king of [all] secrets, the greatest purifier, directly known [once ignorance is removed], in keeping with धर्म, very easy to attain, and imperishable [because it is one's self and so never lost].

1	इदं [ज्ञानं]	this [knowledge] [is]	fr. इदम् *prn. n. sg. nom.*
2	राज-विद्या	the king [i.e., final authority] of [all] knowledge	fr. राज-विद्या *f. sg. nom.*
3	राज-गुह्यम्	the king of [all] secrets	fr. राज-गुह्य *n. sg. nom.*

4 उत्तमं पवित्रं — the greatest purifier — fr. उत्तम *spv. a. n. sg. nom.* (**6.25:**); पवित्र *n. sg. nom.*

5 प्रत्यक्ष- — directly

6 -अवगमं — known [once ignorance is removed] — fr. प्रत्यक्ष-अवगम *a. n. sg. nom.*

7 धर्म्यं — in keeping with धर्म — fr. धर्म्य *a. n. sg. nom.*

8 सु-सुखं कर्तुम् — very easy to attain — fr. सु-सुख *a. n. sg. nom.* (**6.36:**); कर्तुम् *inf. of* √कृ *in.* (**6.10:** & **5.34:**)

9 अव्ययं [च] — [and] imperishable [because it's one's self, and so never lost] — fr. अव्यय *a. n. sg. nom.*

अश्रद्दधानाः पुरुषा धर्मस्यास्य परन्तप। अप्राप्य मां निवर्तन्ते मृत्युसंसारवर्त्मनि॥३॥

(अश्रद्दधानाः पुरुषाः, धर्मस्य अस्य परन्तप। अप्राप्य मां निवर्तन्ते, मृत्युसंसारवर्त्मनि॥)

परन्-तप, अस्य धर्मस्य अ-श्रद्-दधानाः पुरुषाः माम् अ-प्राप्य मृत्यु-संसार-वर्त्मनि निवर्तन्ते। (**9.3**)

O अर्जुन, people having no trust for this धर्म [i.e., ज्ञान, which is धर्म्य] do not attain Me and return [i.e., remain] on the path of संसार (life of becoming) [filled] with death.

1 परन्-तप — (अर्जुन) O Vexer of Foes — fr. पर-म्-तप *m. sg. voc.* (**2.55:**)

4 अस्य धर्मस्य — for this धर्म [i.e., ज्ञान which is धर्म्य] — fr. इदम् *prn. m. sg. gen.*; धर्म *m. sg. gen.*

3 अ-श्रद्-दधानाः — having no trust — fr. अश्रद्दधान *pr. mid. pt. of* √धा *a. m. pl. nom.* (**6.5:** & **5.8.2:** & **5.20.2:** & **6.13:**)

2 पुरुषाः — people — fr. पुरुष *m pl. nom.*

5 माम् अ-प्राप्य — do not attain Me — fr. अहम् *prn. sg. acc.*; अप्राप्य *in. pt. of* प्र + √आप्

9 मृत्यु- — [filled] with death

8 -संसार- — of संसार (life of becoming)

7 -वर्त्मनि — on the path — fr. मृत्यु-संसार-वर्त्मन् *n. sg. loc.* (**3.22:**)

6 निवर्तन्ते — [and] return [i.e., remain] — fr. नि + √वृत् *1.Ā. pr. 3rd pl.*

मया ततमिदं सर्वं जगदव्यक्तमूर्तिना। मत्स्थानि सर्वभूतानि न चाहं तेष्ववस्थितः॥ ४॥

(मया ततम् इदं सर्वं, जगत् अव्यक्तमूर्तिना। मत्स्थानि सर्वभूतानि, न च अहं तेषु अवस्थितः॥)

मया अ-व्यक्त-मूर्तिना इदं सर्वं जगत् ततम्। सर्व-भूतानि मत्-स्थानि, अहं च तेषु न अवस्थितः। (**9.4**)

This entire universe is pervaded by Me as a form not manifest [to the senses]. All beings exist in [i.e., are because of] Me, but I am not in [i.e., because of] them [like clay pots subsist in/are because of clay, but the world of clay does not subsist in/is not because of pots].

4	मया	by Me	fr. अहम् *prn. sg. inst.*
6	अ-व्यक्त-	not manifest [to the senses]	
5	-मूर्तिना	[as] a form	fr. अव्यक्त-मूर्ति *a. m. sg. inst.*
1	इदं सर्वं	this entire	fr. इदम् *prn. n. sg. nom.*; सर्व *prn. a. n. sg. nom.* (**4.16.2:**)
2	जगत्	universe	fr. जगत् *n. sg. nom.* (**3.5.a:**)
3	ततम्	is pervaded	fr. तत *pp. of* √तन् *pt. n. sg. nom.* (**6.6:**)
7	सर्व-भूतानि	all beings	fr. सर्व-भूत *n. pl. nom.*
8	मत्-स्थानि	exist in [i.e., are because of] Me	fr. मद्-स्थ *n. pl. nom.* (**2.24:**)
9	अहं च	but I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; च *in.*
11	तेषु	in [i.e., because of] them	fr. तेषु *prn. n. pl. loc.*
10	न अवस्थितः	am not	fr. न *in.*; अवस्थित *pp. of* अव + √स्था *pt. m. sg. nom.* (**6.6:**)

न च मत्स्थानि भूतानि पश्य मे योगमैश्वरम्। भूतभृन्न च भूतस्थो ममात्मा भूतभावनः॥ ५॥

(न च मत्स्थानि भूतानि, पश्य मे योगम् ऐश्वरम्। भूतभृत् न च भूतस्थः, मम आत्मा भूतभावनः॥)

न च भूतानि मत्-स्थानि। मे ऐश्वरं योगं पश्य। मम आत्मा भूत-भावनः, भूत-भृत्, न च भूत-स्थः। (**9.5**)

[—Yet] [as separate] beings [they] do not exist in Me. Look at My, the Lord's, योग (connection to/attainment in) [the world]! My आत्मा (self, the self of all) produces [all] things [all names and forms], sustains [all] things, but does not exist in [i.e., is not dependent on] [these] things.

2	न च	[they] [do] not	fr. न *in.*; च *in.*
1	भूतानि	[yet] [as separate] beings	fr. भूत *pp. of* √भू *n. pl. nom.*
3	मत्-स्थानि	exist in Me	fr. मद्-स्थ *a. n. pl. nom.* (**2.24:**)

5	मे ऐश्वरं	My the Lord's	fr. अहम् *prn. sg. gen.*; ऐश्वर *a. m. sg. acc.*
6	योगं	योग (connection to/attainment in) [the world]	fr. योग *m. sg. acc.*
4	पश्य	look at	fr. √दृश् *1.P. impv. 2nd sg.* (**5.15.6:**)
7	मम आत्मा	My आत्मा (self, the self of all)	fr. अहम् *prn. sg. gen.*; आत्मन् *m. sg. nom.* (**3.22:**)
9	भूत-	[all] things [all names and forms]	
8	-भावनः	produces	fr. भूत-भावन *a. m. sg. nom.*
10	भूत-भृत्	sustains [all] things	fr. भूत-भृत् *a. m. sg. nom.* (**6.24.2:** & **3.5.a:**)
11	न च	but [does] not	fr. न *in.*; च *in.*
12	भूत-स्थः	exist in [i.e., is not dependent upon] [these] things	fr. भूत-स्थ *a. m. sg. nom.* (**6.24.1:**)

यथाकाशस्थितो नित्यं वायुः सर्वत्रगो महान्। तथा सर्वाणि भूतानि मत्स्थानीत्युपधारय॥६॥

(यथा आकाशस्थितः नित्यं, वायुः सर्वत्रगः महान्। तथा सर्वाणि भूतानि, मत्स्थानि इति उपधारय॥)

यथा सर्वत्र-गः महान् वायुः नित्यम् आकाश-स्थितः, तथा सर्वाणि भूतानि मत्-स्थानि इति उपधारय। (**9.6**)

Just as the vast air, which moves everywhere, always exists within space; similarly, please understand that all beings [all names and forms] exist within Me [i.e., are always within—yet are not polluting, are not separate from, are not other than Me].

1	यथा	just as	fr. यथा *in.* (**6.19:**)
3	सर्वत्र-गः	which moves everywhere	fr. सर्वत्र-ग *a. m. sg. nom.* (**6.24.3:**)
2	महान् वायुः	the vast air	fr. महत् *a. m. sg. nom.* (**3.12.a:**); वायु *m. sg. nom.*
4	नित्यम्	always	fr. नित्यम् *in.* (**7.8.8:**)
5	आकाश-स्थितः	exists within space	fr. आकाश्-स्थित *a. m. sg. nom.*
6	तथा	similarly	fr. तथा *in.* (**6.19:**)
8	सर्वाणि भूतानि	all beings	fr. सर्व *prn. a. n. pl. nom.*; भूत *pp. of* √भू *n. pl. nom.*(**7.7.2:**)
9	मत्-स्थानि	exist within Me [i.e., are always within—yet are not polluting, are not separate from, are not other than Me]	fr. मद्-स्थ *a. n. pl. nom.* (**2.24:**)
7	इति उपधारय	please understand that	fr. इति *in.*; उप + √धृ *P. cs. impv. 2nd sg.* (**5.40:**)

सर्वभूतानि कौन्तेय प्रकृतिं यान्ति मामिकाम्। कल्पक्षये पुनस्तानि कल्पादौ विसृजाम्यहम्॥७॥
(सर्वभूतानि कौन्तेय, प्रकृतिं यान्ति मामिकाम्। कल्पक्षये पुनः तानि, कल्पादौ विसृजामि अहम्॥)
कौन्तेय, कल्प-क्षये सर्व-भूतानि मामिकां प्रकृतिं यान्ति। पुनः कल्प-आदौ अहं तानि विसृजामि। (**9.7**)
O अर्जुन, at the end of the कल्प (manifestation cycle, the start of night for Lord ब्रह्मा), all beings go [i.e., become unmanifest] into My प्रकृति (माया). Again, at the beginning of the manifestation cycle, I project [i.e., remanifest] them [i.e., their bodies and minds] [from My माया].

1	कौन्तेय	(अर्जुन) O Son of कुन्ती	fr. कौन्तेय *m. sg. voc.*
2	कल्प-क्षये	at the end of the कल्प (manifestation cycle, the start of night for Lord ब्रह्मा)	fr. कल्प-क्षय *m. sg. loc.*
3	सर्व-भूतानि	all beings	fr. सर्व-भूत *n. pl. nom.*
5	मामिकां	My	fr. मामिका *a. f. sg. acc.* (**4.15:** & **6.27:**)
6	प्रकृतिं	प्रकृति (माया)	fr. प्रकृति *f. sg. acc.*
4	यान्ति	go [i.e., become unmanifest] into	fr. √या *2.P. pr. 3rd pl.*
7	पुनः	again	fr. पुनर् *in.* (**2.24:**)
8	कल्प-आदौ	at the beginning of the manifestation cycle	fr. कल्प-आदि *m. sg. loc.*
9	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
11	तानि	them [i.e., their bodies and minds] [from My माया]	fr. तद् *prn.n. pl. acc.*
<u>10</u>	विसृजामि	project (i.e., remanifest)	fr. वि + √सृज् *6.P. pr. 1st sg.*. (**5.5.a:**)

प्रकृतिं स्वामवष्टभ्य विसृजामि पुनः पुनः। भूतग्राममिमं कृत्स्नमवशं प्रकृतेर्वशात्॥८॥
(प्रकृतिं स्वाम् अवष्टभ्य, विसृजामि पुनः पुनः। भूतग्रामम् इमं कृत्स्नम्, अवशं प्रकृतेः वशात्॥)
स्वां प्रकृतिम् अवष्टभ्य, इमं कृत्स्नं भूत-ग्रामम् अ-वशं प्रकृतेः वशात् पुनः पुनः विसृजामि। (**9.8**)
Having control over [i.e., not deluded by] My प्रकृति, again and again [each कल्प] I project this entire group of beings without [their or My] will, by the force [in the form of all the कर्मन्-s of all the जीव-s] of प्रकृति (of माया).

2	स्वां प्रकृतिम्	My प्रकृति	fr. स्वा *prn. a. f. sg. acc.* (**4.14:**); प्रकृति *f. sg. acc.*
1	अवष्टभ्य	having control over [i.e., not deluded by]	fr. अवष्टभ्य *in. pt. of.* अव + √स्तभ् (*w/ irreg. application of* **2.101:**)

5	इमं कृत्स्नं	this entire	fr. इदम् *prn. m. sg. acc.*; कृत्स्न *a. m. sg. acc.*
6	भूत-ग्रामम्	group of beings	fr. भूत-ग्राम *m. sg. acc.*
7	अ-वशं	without [their or My] will	fr. अवश *a. m. sg. acc.*
9	प्रकृतेः	of प्रकृति (of माया)	fr. प्रकृति *f. sg. gen.*
8	वशात्	by the force [in the form of all the कर्मन्-s of all the जीव-s]	fr. वश *m. sg. abl.* (**7.11.1:**)
3	पुनः पुनः	again [and] again [each कल्प]	fr. पुनर् *in.* (**7.6.B.2.e:**)
4	विसृजामि	I project	fr. वि + √सृज् *6.P. pr. 1st sg.* (**5.5.a:**)

न च मां तानि कर्माणि निबध्नन्ति धनञ्जय। उदासीनवदासीनमसक्तं तेषु कर्मसु॥९॥

(न च मां तानि कर्माणि, निबध्नन्ति धनञ्जय। उदासीनवत् आसीनम्, असक्तं तेषु कर्मसु॥)

धनञ्-जय, तानि च कर्माणि माम् उदासीनवत् आसीनं तेषु [च] कर्मसु अ-सक्तं न निबध्नन्ति। (**9.9**) O अर्जुन, these कर्मन्-s (actions and their results) do not bind Me, who is seated [here as the basis of प्रकृति], seemingly indifferent [being its mere conscious witness] and unattached toward these कर्मन्-s.

1	धनञ्-जय	(अर्जुन) O Winner of Laurels	fr. धन-म्-जय *m. sg. voc.* (**2.55:**)
2	तानि च	these	fr. तद् *prn. n. pl. nom.*; च *in.*
3	कर्माणि	कर्मन्-s (actions and their results)	fr. कर्मन् *n. pl. nom.*
5	माम्	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
7	उदासीनवत्	seemingly indifferent [being its mere conscious witness]	fr. उदासीनवत् *in.* (**6.19:**)
6	आसीनं	who is seated [here as the basis of प्रकृति]	fr. आसीन *pr. mid. pt. of* √आस् *a. m. sg. acc.* (**6.5:** *irreg.* ◦ईन *for* ◦आन)
9	तेषु [च] कर्मसु	towards these कर्मन्-s	fr. तद् *prn. m. pl. loc.*; कर्मन् *n. pl. loc.* (**3.22:**)
8	अ-सक्तं	[and] unattached	fr. असक्त *pp. of* √सञ्ज् *a. m. sg. acc.* (**6.6:** & **2.81:**)
4	न निबध्नन्ति	do not bind	fr. न *in.*; नि + √बन्ध् *9.P. pr. 3rd pl.* (**5.23.3:**)

मयाध्यक्षेण प्रकृतिः सूयते सचराचरम्। हेतुनानेन कौन्तेय जगद्विपरिवर्तते॥१०॥

(मया अध्यक्षेण प्रकृतिः, सूयते सचराचरम्। हेतुना अनेन कौन्तेय, जगत् विपरिवर्तते॥)

मया अध्यक्षेण प्रकृतिः स-चर-अ-चरं सूयते। कौन्तेय, अनेन हेतुना जगत् विपरिवर्तते। (**9.10**)

Because of Me, the overseer, प्रकृति begets [all] that moves and does not move [or is sentient and insentient]. For this reason [i.e., Me], O अर्जुन, the universe revolves [in and out of manifestation].

1	मया	because of Me	fr. अहम् *prn. sg. inst.*
2	अध्यक्षेण	the overseer	fr. अध्यक्ष *m. sg. inst.*
3	प्रकृतिः	प्रकृति	fr. प्रकृति *f. sg. nom.*
5	स-चर-अ-चरं	[all] that moves and does not move [or is sentient and insentient]	fr. स-चर-अचरम् *in.* (**6.39:** & **7.8.8:**)
4	सूयते	begets	fr. √सू *4.Ā. pr. 3rd sg.*
7	कौन्तेय	(अर्जुन) O Son of कुन्ती	fr. कौन्तेय *m. sg. voc.*
6	अनेन हेतुना	for this reason [i.e., Me]	fr. इदम् *prn. m. sg. inst.* (**4.8:**); हेतु *m. sg. inst.*
8	जगत्	the universe	fr. जगत् *n. sg. nom.* (**3.5.a:**)
9	विपरिवर्तते	revolves [in and out of manifestation]	fr. वि + परि + √वृत् *1.Ā. pr. 3rd sg.*

अवजानन्ति मां मूढा मानुषीं तनुमाश्रितम्। परं भावमजानन्तो मम भूतमहेश्वरम्॥११॥

(अवजानन्ति मां मूढाः, मानुषीं तनुम् आश्रितम्। परं भावम् अजानन्तः, मम भूतमहेश्वरम्॥)

भूत-महा-ईश्वरं मम परं भावम् अ-जानन्तः, मूढाः मां मानुषीं तनुम् आश्रितम् अवजानन्ति। (**9.11**)

Not knowing My limitless nature, as the Lord of [all] beings, the deluded disregard Me, who obtains [as the self, as I] in [this and every] human body.

5	भूत-	of [all] beings	
4	-महा-ईश्वरं	[as] the Lord	fr. भूत-महा-ईश्वर *m. sg. acc.*
2	मम	My	fr. अहम् *prn. sg. gen.*
3	परं भावम्	limitless nature	fr. पर *prn. a. m. sg. acc.* (**4.16.3:**); भाव *m. sg. acc.*
1	अ-जानन्तः	not knowing	fr. अजानत् *pr. pt. of* √ज्ञा *pt. m. pl. nom.* (**5.23.2:**)
6	मूढाः	the deluded	fr. मूढ *pp. of* √मुह् *a. m. pl. nom.* (**2.107:**)
8	मां	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
10	मानुषीं तनुम्	[this and every] human body	fr. मानुषी *a. f. sg. acc.*; तनु *f. sg. acc.* (**7.8.5:**)
9	आश्रितम्	who obtains [as the self, as I] in	fr. आश्रित *pp. of* आ + √श्रि *a. m. sg. acc.*
7	अवजानन्ति	disregard	fr. अव + √ज्ञा *9.P. pr. 3rd pl.* (**5.23.2:** & **5.3:**)

मोघाशा मोघकर्माणो मोघज्ञाना विचेतसः। राक्षसीमासुरीं चैव प्रकृतिं मोहिनीं श्रिताः॥१२॥

(मोघाशाः मोघकर्माणः, मोघज्ञानाः विचेतसः। राक्षसीम् आसुरीं च एव, प्रकृतिं मोहिनीं श्रिताः॥)

मोघ-आशाः मोघ-कर्माणः मोघ-ज्ञानाः वि-चेतसः राक्षसीम् आसुरीं च (=वा) एव मोहिनीं प्रकृतिं श्रिताः। (**9.12**)

Those whose hopes are in vain [are still unhappy], whose actions are in vain [are still incomplete], whose knowledge is in vain [are still ignorant of Me/reality], and who lack discernment—they tend toward a deluding disposition that is राक्षसी (criminal) or आसुरी (barbaric).

2	मोघ-	are in vain [are still unhappy]	
1	-आशाः	those whose hopes	fr. मोघ-आश *a. m. pl. nom.*
3	मोघ-कर्माणः	whose actions are in vain [are still incomplete]	fr. मोघ-कर्मन् *a. m. pl. nom.* (**3.22:** & **2.92:**)
4	मोघ-ज्ञानाः	whose knowledge is in vain [are still ignorant of Me/reality]	fr. मोघ-ज्ञान *a. m. pl. nom.*
5	वि-चेतसः	[and] who lack discernment	fr. वि-चेतस् *a. m. pl. nom.*
9	राक्षसीम्	that is राक्षसी (criminal)	fr. राक्षसी *a. f. sg. acc.*
10	आसुरीं च (=वा) एव	or आसुरी (barbaric)	fr. आसुरी *a. f. sg. acc.*; च *in.*; एव *in.*
7	मोहिनीं	a deluding	fr. मोहिनी *a. f. sg. acc.* (**3.11:** & **.9:**)
8	प्रकृतिं	disposition	fr. प्रकृति *f. sg. acc.*
6	श्रिताः	they tend towards	fr. श्रित *pp. of* √श्रि *pt. m. pl. nom.*

महात्मानस्तु मां पार्थ दैवीं प्रकृतिमाश्रिताः। भजन्त्यनन्यमनसो ज्ञात्वा भूतादिमव्ययम्॥१३॥

(महात्मानः तु मां पार्थ, दैवीं प्रकृतिम् आश्रिताः। भजन्ति अनन्यमनसः, ज्ञात्वा भूतादिम् अव्ययम्॥)

पार्थ, महा-आत्मानः तु दैवीं प्रकृतिम् आश्रिताः, अन्-अन्य-मनसः, माम् अ-व्ययं भूत-आदिं ज्ञात्वा, [मां] भजन्ति। (**9.13**)

—Whereas, O अर्जुन, the wise [i.e., the discerning]—who tend toward a disposition that is दैवी (uplifting), whose mind [seeks] no other [than Me], knowing [of] Me as the changeless source of beings—they seek [Me].

2	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
1	महा-आत्मानः तु	whereas the wise [i.e., the discerning]	fr. महा-आत्मन् *a. m. pl. nom.* (**3.22:**); तु *in.*
5	दैवीं	that is दैवी (uplifting)	fr. दैवी *a. f. sg. acc.*
4	प्रकृतिम्	a disposition	fr. प्रकृति *f. sg. acc.*
3	आश्रिताः	who tend towards	fr. आश्रित *pp. of* आ + √श्रि *a. m. pl. nom.*

6 अन्-अन्य-मनसः	whose mind [seeks] no other [than Me]	fr. अनन्य-मनस् *a. m. pl. nom.* (**3.6:**)
8 माम्	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
9 अ-व्ययं	[as] the changeless	fr. अव्यय *a. m. sg. acc.*
10 भूत-आदिं	source of beings	fr. भूत-आदि *m. sg. acc.*
7 ज्ञात्वा	knowing [of]	fr. ज्ञात्वा *in. pt. of* √ज्ञा
11 [मां] भजन्ति	they seek [Me]	fr. √भज् *1.P. pr. 3rd pl.*

सततं कीर्तयन्तो मां यतन्तश्च दृढव्रताः। नमस्यन्तश्च मां भक्त्या नित्ययुक्ता उपासते॥१४॥

(सततं कीर्तयन्तः मां, यतन्तः च दृढव्रताः। नमस्यन्तः च मां भक्त्या, नित्ययुक्ताः उपासते॥)

मां स-ततं कीर्तयन्तः यतन्तः च दृढ-व्रताः मां च नमस्यन्तः भक्त्या नित्य-युक्ताः [माम्] उपासते। (**9.14**)

Always acknowledging Me and making [proper] effort [to gain Me], [those] whose commitment is firm, surrendering to Me, always united [to Me] with devotion—they [the कर्म-योगिन्-s] seek [Me].

3 मां	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
1 स-ततं	always	fr. स-ततम् *in.* (**6.39:** & **7.8.8:**)
2 कीर्तयन्तः	acknowledging	fr. कीर्तयत् *pr. pt. of 10th class* √कीर्त् *pt. m. pl. nom.*
4 यतन्तः च	and making [proper] effort [to gain Me]	fr. यतत् *pr. pt. of* √यत् *pt. m. pl. nom.* (**3.12:**); च *in.*
5 दृढ-व्रताः	whose commitment is firm	fr. दृढ-व्रत *a. m. pl. nom.*
7 मां च	to Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; च *in.*
6 नमस्यन्तः	surrendering	fr. नमस्यत् *pr. pt. of den.*√नमस्य *pt. m. pl. nom.* (**3.12:**)
9 भक्त्या	with devotion	fr. भक्ति *f. sg. inst.*
8 नित्य-युक्ताः	always united [to Me]	fr. नित्य-युक्त *a. m. pl. nom.*
10 [माम्] उपासते	they [the कर्म-योगिन्-s] seek [Me]	fr. उप + √आस् *2.Ā. pr. 3rd pl.* (**5.6.b:**)

ज्ञानयज्ञेन चाप्यन्ये यजन्तो मामुपासते। एकत्वेन पृथक्त्वेन बहुधा विश्वतोमुखम्॥१५॥

(ज्ञानयज्ञेन च अपि अन्ये, यजन्तः माम् उपासते। एकत्वेन पृथक्त्वेन, बहुधा विश्वतोमुखम्॥)

अन्ये च अपि ज्ञान-यज्ञेन यजन्तः, मां विश्वतस्-मुखम् एकत्वेन पृथक्त्वेन [च] बहुधा उपासते। (**9.15**)

And still others [ज्ञान-योगिन्-s, सन्न्यासिन्-s], worshipping [Me] through the यज्ञ that is knowledge, seek Me—whose face is everywhere, in many ways—as being one [i.e., "(Separate) beings do not exist in Me"—*see* 9.5] and as being distinct [i.e., "(All) beings exist in Me"—*see* 9.4].

2	अन्ये	others [ज्ञानयोगिन्-s, सन्न्यासिन्-s]	fr. अन्य *prn.a. m. pl. nom.* (**4.16.3:**)
1	च अपि	and still	fr. च *in.*; अपि *in.*
4	ज्ञान-यज्ञेन	through the यज्ञ that is knowledge	fr. ज्ञान-यज्ञ *m. sg. inst.*
3	यजन्तः	worshiping [Me]	fr. यजत् *pr. pt. of* √यज् *pt. m. pl. nom.* (**3.12:**)
6	मां	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
8	विश्वतस्-	is everywhere	
7	-मुखम्	whose face	fr. विश्वतस्-मुख *a. m. sg. acc.* (**2.24:** & **.33:**)
10	एकत्वेन	as being one [i.e., "(Separate) beings do not exist in Me"]	fr. एकत्व *n. sg. inst.* (**7.9.2:**)
11	पृथक्त्वेन [च]	and as being distinct [i.e., "(All) beings exist in Me"]	fr. पृथक्त्व *n. sg. inst.* (**7.9.2:**)
9	बहुधा	in many ways	fr. बहुधा *in.* (**6.19:**)
5	उपासते	seek	fr. उप + √आस् *2.Ā. pr. 3rd pl.* (**5.6.b:**)

अहं क्रतुरहं यज्ञः स्वधाहमहमौषधम्। मन्त्रोऽहमहमेवाज्यमहमग्निरहं हुतम्॥१६॥

(अहं क्रतुः अहं यज्ञः, स्वधा अहम् अहम् औषधम्। मन्त्रः अहम् अहम् एव आज्यम्, अहम् अग्निः अहं हुतम्॥)

अहं क्रतुः, अहं यज्ञः, अहं स्वधा, अहम् औषधम्, अहं मन्त्रः, अहम् एव आज्यम्, अहम् अग्निः, अहं [च] हुतम्। (**9.16**)

The Vedic ritual is Me, the act of worship is Me, the food [offered to the ancestors] is Me, the food [offered to the Lord] is Me, the chant is Me, the clarified butter [warmed by the sun, offered into the fire] is Me, the [sacrificial] fire is Me, and the oblation is Me.

1	अहं क्रतुः	the Vedic ritual is Me	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; क्रतु *m. sg. nom.* (**7.2.c:**)
2	अहं यज्ञः	the act of worship is Me	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; यज्ञ *m. sg. nom.*
3	अहं स्वधा	the food [offered to the ancestors] is Me	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; स्वधा *f. sg. nom.*
4	अहम् औषधम्	the food [offered to the Lord] is Me	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; औषध *n. sg. nom.*

5	अहं मन्त्रः	the chant is Me	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; मन्त्र *m. sg. nom.*
6	अहम् एव आज्यम्	the clarified butter [warmed by the sun, offered into the fire] is [indeed] Me	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; एव *in.*; आज्य *n. sg. nom.*
7	अहम् अग्निः	the [sacrificial] fire is Me	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; अग्नि *m. sg. nom.*
8	अहं [च] हुतम्	[and] the oblation is Me	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; हुत *pp. of* √हु *n. sg. nom.*

पिताहमस्य जगतो माता धाता पितामहः। वेद्यं पवित्रमोङ्कार ऋक्साम यजुरेव च॥१७॥

(पिता अहम् अस्य जगतः, माता धाता पितामहः। वेद्यं पवित्रम् ओङ्कारः, ऋक् साम यजुः एव च॥)

अहम् अस्य जगतः पिता, माता, पिता-महः, धाता [च]। [अहं] वेद्यं, पवित्रम्, ओङ्-कारः, ऋक्, साम, यजुः एव च। (**9.17**)

The father [efficient cause], mother [material cause], [My own] grandfather [i.e., the uncaused cause], and the sustainer of this universe are Me. The [only] one to be known, the purifier, "ओम्" [My name], the ऋग्-वेद, the साम-वेद, and the यजुर्-वेद [are Me].

6	अहं	[are] Me	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
5	अस्य जगतः	of this universe	fr. इदम् *prn. n. sg. gen.*; जगत् *n. sg. gen.* (**3.5:**)
1	पिता	the father [efficient cause]	fr. पितृ *m. sg. nom.* (**3.38:**)
2	माता	mother [material cause]	fr. मातृ *f. sg. nom.* (**3.38:**)
3	पिता-महः	[My own] grandfather [i.e., the uncaused cause]	fr. पिता-मह *m. sg. nom.* (*see* **6.40:**)
4	धाता [च]	[and] the sustainer	fr. धातृ *m. sg. nom.* (**3.38:**)
13	[अहं]	[are Me]	
7	वेद्यं	the [only] one to be known	fr. वेद्य *pot. ps. pt. of* √विद् *a. n. sg. nom.* (**6.8:**)
8	पवित्रम	the purifier	fr. पवित्र *n. sg. nom.*
9	ओङ्-कारः	"ओम्" [My name]	fr. ओम्-कार *m. sg. nom.* (**2.55:**)
10	ऋक्	the ऋग्वेद	fr. ऋच् *f. sg. nom.* (**3.6.b:** & **2.23:** & **2.24:**)
11	साम	the सामवेद	fr. सामन् *n. sg. nom.* (**3.22:**)
12	यजुः एव च	and the यजुर्वेद	fr. यजुस् *n. sg. nom.* (**3.6:**); एव *in.* (**6.19:**); च *in.*

गतिर्भर्ता प्रभुः साक्षी निवासः शरणं सुहृत्। प्रभवः प्रलयः स्थानं निधानं बीजमव्ययम्॥१८॥

(गतिः भर्ता प्रभुः साक्षी, निवासः शरणं सुहृद्। प्रभवः प्रलयः स्थानं, निधानं बीजम् अव्ययम्॥)

[अहं] गतिः, भर्ता, प्रभुः, साक्षी, निवासः, शरणं, सु-हृद् [च]। [अहं] प्रभवः, प्रलयः, स्थानं, निधानं, अ-व्ययं [च] बीजम्। (**9.18**)

The goal, the nourisher, the Lord, the [only] witness [of everything], the abode, the shelter, and the friend [are Me]. The origin, the dissolution, the continued existence, the receptacle, and the imperishable seed [i.e., continual cause of everything] [are Me].

8	[अहं]	[are Me]	
1	गतिः	the goal	fr. गति *f. sg. nom.*
2	भर्ता	the nourisher	fr. भर्तृ *m. sg. nom.* (**3.38:**)
3	प्रभुः	the Lord	fr. प्रभु *m. sg. nom.*
4	साक्षी	the [only] witness [of everything]	fr. साक्षिन् *m. sg. nom.* (**3.15:**)
5	निवासः	the abode	fr. निवास *m. sg. nom.*
6	शरणं	the shelter	fr. शरण *n. sg. nom.*
7	सु-हृद् [च]	and the friend	fr. सुहृद् *m. sg. nom.* (**3.6:**)
15	[अहं]	[are Me]	
9	प्रभवः	the origin	fr. प्रभव *m. sg. nom.*
10	प्रलयः	the dissolution	fr. प्रलय *m. sg. nom.*
11	स्थानं	the continued existence	fr. स्थान *n. sg. nom.*
12	निधानं	the receptacle	fr. निधान *n. sg. nom.*
13	अ-व्ययं [च]	and the imperishable	fr. अव्यय *a. n. sg. nom.*
<u>14</u>	बीजम्	seed [i.e., continual cause of everything]	fr. बीज *n. sg. nom.*

तपाम्यहमहं वर्षं निगृह्णाम्युत्सृजामि च। अमृतं चैव मृत्युश्च सदसच्चाहमर्जुन॥१९॥

(तपामि अहम् अहं वर्षं, निगृह्णामि उत्सृजामि च। अमृतं च एव मृत्युः च, सत् असत् च अहम् अर्जुन॥)

अहं तपामि। अहं वर्षं निगृह्णामि उत्सृजामि च। [अहं] अ-मृतं च एव मृत्युः च। अहं सत् अ-सत् च, अर्जुन। (**9.19**)

I heat. I hold back and give forth the rain. The immortality [of the gods] and also the death [of mortals] [are Me]. Both reality [i.e., the sustaining cause] and unreality [i.e., the time-bound effects] is Me, O अर्जुन.

1	अहं तपामि	I heat	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; √तप् *1.P. 1st sg.* (**5.5.a:**)
2	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
5	वर्षं	the rain	fr. वर्ष *m. sg. acc.*
3	निगृह्णामि	hold back	fr. नि + √ग्रह् *9.P. 1st sg.* (**5.23.2:** & **5.5.a:**)
4	उत्सृजामि च	and give forth	fr. उद् + √सृज् *6.P. 1st sg.* (**5.23.2:** & **5.5.a:**)
9	[अहं]	[are Me]	
7	अ-मृतं	the immortality [of the gods]	fr. अमृत *pp. of* √मृ *n. sg. nom.*
6	च एव	[and] [indeed]	fr. च *in.*; एव *in.*
8	मृत्युः च	and also the death [of mortals]	fr. मृत्यु *m. sg. nom.*; च *in.*
12	अहं	[is] Me	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
10	सत्	both reality [i.e., the sustaining cause]	fr. सत् *pr. pt. of* √अस् *n. sg. nom.* (**6.4:** & **5.19.4:** & **3.12:**)
11	अ-सत् च	and unreality [i.e., the time-bound effects]	fr. असत् *pr. pt. of* √अस् *n. sg. nom.* (**6.4:** & **5.19.4:** & **3.12:**)
13	अर्जुन	O अर्जुन	fr. अर्जुन *m. sg. voc.*

त्रैविद्या मां सोमपाः पूतपापा यज्ञैरिष्ट्वा स्वर्गतिं प्रार्थयन्ते।
ते पुण्यमासाद्य सुरेन्द्रलोकमश्नन्ति दिव्यान्दिवि देवभोगान्॥ २०॥

(त्रैविद्याः मां सोमपाः पूतपापाः, यज्ञैः इष्ट्वा स्वर्गतिं प्रार्थयन्ते। ते पुण्यम् आसाद्य सुरेन्द्रलोकम्, अश्नन्ति दिव्यान् दिवि देवभोगान्॥)

त्रै-विद्याः सोम-पाः पूत-पापाः, मां यज्ञैः इष्ट्वा, स्वर्-गतिं प्रार्थयन्ते। पुण्यं सुर-इन्द्र-लोकम् आसाद्य, ते दिवि दिव्यान् देव-भोगान् अश्नन्ति।

(**9.20**) Those versed in the three वेद-s, who drink [i.e., participate in] the सोम [ritual], [and thus are relatively] cleansed of karmic demerit, propitiating Me with rituals—they pray for going to heaven. Attaining the world of Lord इन्द्र as [a result of their] पुण्य, they enjoy heavenly experiences of the celestials in heaven.

1	त्रै-विद्याः	those versed in the three वेद-s	fr. त्रै-विद्य *a. m. pl. nom.*
2	सोम-पाः	who drink [i.e., participate in] the सोम [ritual]	fr. सोम-प *a. m. pl. nom.* (**6.24.1:**)
3	पूत-	[and thus are relatively] cleansed	
4	-पापाः	of karmic demerit	fr. पूत-पाप *a. m. pl. nom.*
6	मां	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
7	यज्ञैः	with rituals	fr. यज्ञ *m. pl. inst.*
5	इष्ट्वा	propitiating	fr. इष्ट्वा *in. pt. of* √यज् (**6.9:** & **2.3.a:** & **2.81:** & **2.88:**)
9	स्वर्-गतिं	going to heaven	fr. स्वर्-गति *f. sg. acc.* (**2.24:** & **.34:**)
8	प्रार्थयन्ते	they pray for	fr. प्र + √अर्थ् *10.Ā. pr. 3rd pl.*
13	पुण्यं	as [a result of their] पुण्य	fr. पुण्य *n. sg. acc.*
12	सुर-इन्द्र-	of Lord इन्द्र	
11	-लोकम्	the world	fr. सुर-इन्द्र-लोक *m. sg. acc.*
10	आसाद्य	attaining	fr. आसाद्य *in. pt. of* आ + *cs.* √सद्
14	ते	they	fr. तद् *prn. m. pl. nom.*
18	दिवि	in heaven	fr. द्यु *m. sg. loc..* (**3.35:**)
16	दिव्यान्	heavenly	fr. दिव्य *a. m. pl. acc.*
17	देव-भोगान्	experiences of the celestials	fr. देव-भोग *m. pl. acc.*
15	अश्नन्ति	enjoy	fr. √अश् *5.P. pr. 3rd pl.*

ते तं भुक्त्वा स्वर्गलोकं विशालं क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति।
एवं त्रयीधर्ममनुप्रपन्ना गतागतं कामकामा लभन्ते॥ २१॥

(ते तं भुक्त्वा स्वर्गलोकं विशालं, क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति। एवं त्रयीधर्मम् अनुप्रपन्नाः, गतागतं कामकामाः लभन्ते॥)

ते तं विशालं स्वर्-ग-लोकं भुक्त्वा, पुण्ये क्षीणे, मर्त्य-लोकं विशन्ति। एवं त्रयी-धर्मम् अनुप्रपन्नाः काम-कामाः गत-आगतं लभन्ते।

(**9.21**) Having enjoyed that vast [subtle] world [called] heaven, when [their] पुण्य is spent, they [re-] enter the world of mortals. In this manner, following ritual [enjoined] by the three [श्रुति-s, the three वेद-s], those who require objects of desire take to coming and going [i.e., remain in संसार].

6	ते	they	fr. तद् *prn. m. pl. nom.*
2	तं विशालं	that vast [subtle]	fr. तद् *prn. m. sg. acc.*; विशाल *a. m. sg. acc.*
4	स्वर्-ग-	[called] heaven	
3	-लोकं	world	fr. स्वर्ग-लोक *m. sg. acc.*
1	भुक्त्वा	having enjoyed	fr. भुक्त्वा *in. pt. of* √भुज् (**2.81:**)
5	पुण्ये क्षीणे	when [their] पुण्य is spent	fr. पुण्य *n. sg. loc.*; क्षीण *pp. of* √क्षि *pt. n. sg. loc.* (**6.6:** *w/irreg. lengthening of* इ & **2.92:**) (**7.14.1:**)
8	मर्त्य-लोकं	the world of mortals	fr. मर्त्य-लोक *m. sg. acc.*
7	विशन्ति	[re-]enter	fr. √विश् *6.P. pr. 3rd pl.*
9	एवं	in this manner	fr. एवम् *in.* (**6.19:**)
11	त्रयी-धर्मम्	ritual [enjoined] by the three [श्रुति-s, the three वेद-s]	fr. त्रयी-धर्म *m. sg. acc.*
10	अनुप्रपन्नाः	following	fr. अनुप्रपन्न *pp. of* अनु + प्र + √पद् *pt. m. pl. nom.* (**6.6:**)
13	काम-	objects of desire	
12	-कामाः	those who require	fr. काम-काम *a. m. pl. nom.*
16	गत-	and going [i.e., remain in संसार]	
15	-आगतं	coming	fr. गत-आगत *n. sg. acc.*
14	लभन्ते	take to	fr. √लभ् *1.Ā. pr. 3rd pl.*

अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते। तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम्॥ २२॥

(अनन्याः चिन्तयन्तः मां, ये जनाः पर्युपासते। तेषां नित्याभियुक्तानां, योगक्षेमं वहामि अहम्॥)

ये जनाः अन्-अन्याः मां चिन्तयन्तः [मां] पर्युपासते, तेषां नित्य-अभियुक्तानाम् अहं योग-क्षेमं वहामि। (**9.22**)

[But] for those people who are not separate [from Me], who contemplate Me and gain [Me], being always one [with Me], I procure what [they] want to acquire and protect [i.e., I, the Lord, take care of the bodily and mental needs of these सन्न्यासिन्-s].

3	ये	who [are]	fr. यद् *prn. m. pl. nom.*
2	जनाः	people	fr. जन *m. pl. nom.*
4	अन्-अन्याः	not-separate [from Me]	fr. अनन्य *prn. a. m. pl. nom.*
5	मां चिन्तयन्तः	who contemplate Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; चिन्तयत् *pr. pt. of* √चिन्त् *a. m. pl. nom.*
6	[मां] पर्युपासते	and gain [Me]	fr. परि + उप + √आस् *2.Ā. pr. 3rd pl.* (**5.6.b:**)
1	तेषां	[but] for those	fr. तद् *prn. m. pl. gen.*
7	नित्य-	always	
8	-अभियुक्तानाम्	being one [with Me]	fr. नित्य-अभियुक्त *a. m. pl. gen.*
9	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
11	योग-	what [they] want to acquire	
12	-क्षेमं	and protect	fr. योग-क्षेम *n. sg. acc.*
10	वहामि	procure	fr. √वह् *1.P. pr. 1st sg.* (**5.6.a:**)

येऽप्यन्यदेवताभक्ता यजन्ते श्रद्धयान्विताः। तेऽपि मामेव कौन्तेय यजन्त्यविधिपूर्वकम्॥ २३॥

(ये अपि अन्यदेवताभक्ताः, यजन्ते श्रद्धया अन्विताः। ते अपि माम् एव कौन्तेय, यजन्ति अविधिपूर्वकम्॥)

कौन्तेय, ये अपि अन्य-देवता-भक्ताः श्रद्धया अन्विताः यजन्ते, ते अपि माम् एव यजन्ति [परन्तु] अ-विधि-पूर्वकम्। (**9.23**) O अर्जुन, even those who are devoted to deities as different [from Me and themselves]—who, filled with faith, perform [various] acts of worship—they also worship only Me, [but] not in accordance to a [valid] means [of knowing Me, the Lord, who is each of these deities].

1	कौन्तेय	(अर्जुन) O Son of कुन्ती	fr. कौन्तेय *m. sg. voc.*
2	ये अपि	even those who [are]	fr. यद् *prn. m. pl. nom.*; अपि *in.*
4	अन्य-	[as] different [from Me and themselves]	
3	-देवता-भक्ताः	devoted to deities	fr. अन्य-देवता-भक्त *a. m. pl. nom.*

6	श्रद्धया	with faith	fr. श्रद्धा *f. sg. inst.*
5	अन्विताः	who filled	fr. अन्वित *pp. of* अनु + √इ *a. m. pl. nom.* (**2.11:**)
7	यजन्ते	perform [various] acts of worship	fr. √यज् *1.Ā. pr. 3rd pl.*
8	ते अपि	they also	fr. तद् *prn. m. pl. nom.*; अपि *in.*
10	माम् एव	only Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; एव *in.* (**6.19:**)
9	यजन्ति	worship	fr. √यज् *1.P. pr. 3rd pl.*
11	[परन्तु]	[but]	
12	अ-विधि-पूर्वकम्	not in accordance to a [valid] means [of knowing Me, the Lord who is each of these deities]	fr. अ-विधि-पूर्वकम् *in.*

अहं हि सर्वयज्ञानां भोक्ता च प्रभुरेव च। न तु मामभिजानन्ति तत्त्वेनातश्च्यवन्ति ते॥२४॥

(अहं हि सर्वयज्ञानां, भोक्ता च प्रभुः एव च। न तु माम् अभिजानन्ति, तत्त्वेन अतः च्यवन्ति ते॥)

अहं हि सर्व-यज्ञानां भोक्ता च प्रभुः एव च, मां तु तत्त्वेन न अभिजानन्ति। अतः ते च्यवन्ति। (**9.24**)

I am indeed the experiencer [i.e., recipient] of all यज्ञ-s (acts of worship) and the only Lord, but they do not know Me in reality. Therefore, they fall away [i.e., they lose Me out of ignorance].

1	अहं हि	I [am] indeed	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; हि *in.*
3	सर्व-यज्ञानां	of all यज्ञ-s (acts of worship)	fr. सर्व-यज्ञ *m. pl. gen.*
2	भोक्ता च	the experiencer [i.e., recipient]	fr. भोक्तृ *m. sg. nom.* (**3.38:**); च *in.*
4	प्रभुः एव च	and the only Lord	fr. प्रभु *m. sg. nom.*; एव *in.* (**6.19:**); च *in.*
7	मां	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
5	तु	but	fr. तु *in.*
8	तत्त्वेन	in reality	fr. तत्त्वेन *in.* (**7.9.14:**)
6	न अभिजानन्ति	they do not know	fr. न *in.*; अभि + √ज्ञा *9.P. pr. 3rd pl.* (**5.23.2:** & **5.3:**)
9	अतः	therefore	fr. अतस् *in.* (**6.19:**)
10	ते	they	fr. तद् *prn. m. pl. nom.*
11	च्यवन्ति	fall away [i.e., they lose Me out of ignorance]	fr. √च्यु *1.P. pr. 3rd pl.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:**)

यान्ति देवव्रता देवान्पितॄन्यान्ति पितृव्रताः। भूतानि यान्ति भूतेज्या यान्ति मद्याजिनोऽपि माम्॥ २५॥

(यान्ति देवव्रताः देवान्, पितॄन् यान्ति पितृव्रताः। भूतानि यान्ति भूतेज्याः, यान्ति मद्याजिनः अपि माम्॥)

देव-व्रताः देवान् यान्ति। पितृ-व्रताः पितॄन् यान्ति। भूत-इज्याः भूतानि यान्ति। मद्-याजिनः अपि मां यान्ति। (**9.25**)

Those who have commitment to the deities reach the [world of] deities. Those who have commitment to the ancestors reach the [world of] ancestors. Those who worship spirits reach the [world of] spirits. And those who are disposed to worship Me reach Me.

1	देव-व्रताः	those who have commitment to the deities	fr. देव-व्रत *a. m. pl. nom.*
2	देवान् यान्ति	reach the [world of] deities	fr. देव *m. pl. acc.*; √या *2.P. pr. 3rd pl.*
3	पितृ-व्रताः	those who have commitment to the ancestors	fr. पितृ-व्रत *a. m. pl. nom.*
4	पितॄन् यान्ति	reach the [world of] ancestors	fr. पितृ *m. pl. acc.* (**3.38:**); √या *2.P. pr. 3rd pl.*
5	भूत-इज्याः	those who worship spirits	fr. भूत-इज्य *a. m. pl. nom.*
6	भूतानि यान्ति	reach the [world of] spirits	fr. भूत *pp. of* √भू *n. pl. acc.*; √या *2.P. pr. 3rd pl.*
7	मद्-याजिनः अपि	and those who are disposed to worship Me	fr. मद्-याजिन् *a. m. pl. nom.* (**2.24:** & **2.43:** & **3.15:**); अपि *in.*
8	मां यान्ति	reach Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; √या *2.P. pr. 3rd pl.*

पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति। तदहं भक्त्युपहृतमश्नामि प्रयतात्मनः॥ २६॥

(पत्रं पुष्पं फलं तोयं, यः मे भक्त्या प्रयच्छति। तद् अहं भक्त्युपहृतम्, अश्नामि प्रयतात्मनः॥)

यः मे पत्रं पुष्पं फलं तोयं भक्त्या प्रयच्छति, अहं तद् प्रयत-आत्मनः भक्ति-उपहृतम् अश्नामि। (**9.26**)

The one who offers to Me with devotion a leaf, a flower, a fruit, water—I receive that as offered out of the devotion of one whose mind is mastered [to that extent—to the extent that one acknowledges Me, the Lord, and can act on that acknowledgment].

1	यः	the one who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
3	मे	to Me	fr. अहम् *prn. sg. dat.* (**4.3:**) (**7.10.A.1:**)
5	पत्रं	a leaf	fr. पत्र *n. sg. acc.*
6	पुष्पं	a flower	fr. पुष्प *n. sg. acc.*
7	फलं	a fruit	fr. फल *n. sg. acc.*
8	तोयं	water	fr. तोय *n. sg. acc.*
4	भक्त्या	with devotion	fr. भक्ति *f. sg. inst.*
2	प्रयच्छति	offers	fr. प्र + √यम् *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.6:**)

9	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
11	तद्	that	fr. तद् *prn. n. sg. acc.*
15	प्रयत-	is mastered	
14	-आत्मनः	of one whose mind	fr. प्रयत-आत्मन् *a. m. sg. gen.* (**3.22:**)
13	भक्ति-	out of the devotion	
12	-उपहृतम्	[as] offered	fr. भक्ति-उपहृत *a. n. sg. acc.*
10	अश्नामि	receive	fr. √अश् *9.P. pr. 1st sg.* (**5.3:** & **.5.a:**)

यत्करोषि यदश्नासि यज्जुहोषि ददासि यत्। यत्तपस्यसि कौन्तेय तत्कुरुष्व मदर्पणम्॥ २७॥
(यद् करोषि यद् अश्नासि, यद् जुहोषि ददासि यद्। यद् तपस्यसि कौन्तेय, तद् कुरुष्व मदर्पणम्॥)
कौन्तेय, यद् करोषि, यद् अश्नासि, यद् जुहोषि, यद् ददासि, यद् तपस्यसि तद् मद्-अर्पणं कुरुष्व। (**9.27**)
O अर्जुन, whatever you do, whatever you eat, whatever worship you perform, whatever you give, whatever discipline you undertake—that may you do as an offering to Me [as a कर्म-योग meant for gaining a mind that can know Me, not to get some small result].

1	कौन्तेय	(अर्जुन) O Son of कुन्ती	fr. कौन्तेय *m. sg. voc.*
2	यद् करोषि	what[ever] you do	fr. यद् *prn. n. sg. acc.*; √कृ *8.P. pr. 2nd sg.* (**5.22.1:** & **2.101:**)
3	यद् अश्नासि	what[ever] you eat	fr. यद् *prn. n. sg. acc.*; √अश् *9.P. pr.2nd sg.*
4	यद् जुहोषि	what[ever] worship you perform	fr. यद् *prn. n. sg. acc.*; √हु *3.P. pr. 2nd sg.* (**5.8.3:** & **2.101:**)
5	यद् ददासि	what[ever] you give	fr. यद् *prn. n. sg. acc.*; √दा *3.P. pr. 2nd sg.* (**5.20.1:**)
6	यद् तपस्यसि	what[ever] discipline you undertake	fr. यद् *prn. n. sg. acc.*; *den.* √तपस्य *P. pr. 2nd sg.*
7	तद्	that	fr. तद् *prn. n. sg. acc.*
9	मद्-अर्पणं	as an offering to Me [–as a कर्म-योग meant for gaining a mind that can know Me, not to get some small result]	fr. मद्-अर्पण *n. sg. acc.* (**2.24:** & **.43:**)
8	कुरुष्व	may you do	fr. √कृ *8.Ā. impv. 2nd sg.* (**5.22.1:** & **2.101:**)

शुभाशुभफलैरेवं मोक्ष्यसे कर्मबन्धनैः। सन्न्यासयोगयुक्तात्मा विमुक्तो मामुपैष्यसि॥२८॥

(शुभाशुभफलैः एवं, मोक्ष्यसे कर्मबन्धनैः। सन्न्यासयोगयुक्तात्मा, विमुक्तः माम् उपैष्यसि॥)

एवं शुभ-अ-शुभ-फलैः कर्म-बन्धनैः मोक्ष्यसे। सन्न्यास-योग-युक्त-आत्मा विमुक्तः [सन्] माम् उपैष्यसि। (**9.28**)

In this manner you will be freed from the bondage that is कर्मन्, which has [or is in the form of] pleasant and unpleasant results. [Being] one whose mind is endowed with [such] renunciation and with [कर्म-] योग and [to that extent] freed, you will attain Me.

1	एवं	in this manner	fr. एवम् *in.* (**6.19:**)
5	शुभ-अ-शुभ-	pleasant and unpleasant	
4	-फलैः	which has results	fr. शुभ-अशुभ-फल *a. n. pl. inst.*
3	कर्म-बन्धनैः	from the bondage(s) that is कर्मन्	fr. कर्म-बन्धन *n. pl. inst.*
2	मोक्ष्यसे	you will be freed	fr. √मुच् *Ā. fut. 2nd sg.* (**5.33:** & **2.80:** & **2.101:**)
8	सन्न्यास-	with [such] renunciation	
9	-योग-	and with [कर्म-] योग	
7	-युक्त-आत्मा	one whose mind is endowed	fr. सन्न्यास-योग-युक्त-आत्मन् *a. m. sg. nom.* (**3.22:**)
10	विमुक्तः	[and] [to that extent] freed	fr. विमुक्त *pp. of* वि + √मुच् *a. m. sg. nom.* (**2.80:**)
6	[सन्]	[being]	
11	माम् उपैष्यसि	you will attain Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; उप + √इ *Ā. fut. 2nd sg.* (**5.33:**)

समोऽहं सर्वभूतेषु न मे द्वेष्योऽस्ति न प्रियः। ये भजन्ति तु मां भक्त्या मयि ते तेषु चाप्यहम्॥२९॥

(समः अहं सर्वभूतेषु, न मे द्वेष्यः अस्ति न प्रियः। ये भजन्ति तु मां भक्त्या, मयि ते तेषु च अपि अहम्॥)

अहं सर्व-भूतेषु समः [अस्मि]। मे न द्वेष्यः न प्रियः [वा] अस्ति। ये तु मां भक्त्या भजन्ति, ते मयि, अहं च अपि तेषु। (**9.29**)

I am the सम (same) in all beings. For Me, no one is disfavored or favored. Rather, those who seek Me with devotion—they are in Me and I am also in them.

1	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
3	सर्व-भूतेषु	in all beings	fr. सर्व-भूत *n. pl. loc.*
2	समः [अस्मि]	[am] the सम (same)	fr. सम *a. m. sg. nom.*
4	मे	for Me	fr. अहम् *prn. sg. gen.* (**7.12.2.b:**)
6	न द्वेष्यः	no disfavored	fr. न *in.*; द्वेष्य *pot. ps. pt. of* √द्विष् *a. m. sg. nom.* (**6.8:**)
7	न प्रियः [वा]	nor favored	fr. न *in.*; प्रिय *a.m. sg. nom.*
5	अस्ति	one is	fr. √अस् *2.P. pr. 3rd sg.*

8 ये तु	rather those who	fr. यद् *prn. m. pl. nom.*; तु *in.*
10 मां	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
11 भक्त्या	with devotion	fr. भक्ति *f. sg. inst.*
9 भजन्ति	seek	fr. √भज् *1.P. pr. 3rd pl.*
12 ते मयि	they are in Me	fr. तद् *prn. pl. nom.*; अहम् *prn. sg. loc.*
13 अहं च अपि	and I [am] also	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; च *in.*; अपि *in.*
14 तेषु	in them	fr. तद् *prn. m. pl. loc.*

अपि चेत्सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक्। साधुरेव स मन्तव्यः सम्यग्व्यवसितो हि सः॥३०॥

(अपि चेद् सुदुराचरः, भजते माम् अनन्यभाक्। साधुः एव सः मन्तव्यः, सम्यक् व्यवसितः हि सः॥)

अपि चेद् सु-दुर्-आचरः अन्-अन्य-भाक् [सन्] मां भजते, सः साधुः एव मन्तव्यः, सः हि (=यस्मात्) सम्यक् व्यवसितः। (**9.30**)

Even if one whose conduct was highly maladaptive seeks Me—being one who seeks [Me] as not separate [from oneself]—that one is to be considered a साधु (an accomplished person), because that one is of clear understanding.

1 अपि चेद्	even if	fr. अपि *in.*; चेद् *in.*
3 सु-	highly	
4 -दुर्-	mal-adaptive	
2 -आचरः	one whose conduct [was]	fr. सु-दुस्-आचर *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **.29:**)
6 अन्-अन्य-भाक् [सन्]	[being] one who seeks [Me] as not separate [from oneself]	fr. अनन्य-भाज् *a. m. sg. nom.* (**6.24:** & **3.6:** & **2.24:**)
5 मां भजते	seeks Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; √भज् *1.Ā. pr. 3rd sg.*
7 सः	that one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
9 साधुः एव	a साधु (an accomplished person)	fr. साधु *m. sg. nom.*; एव *in.* (**6.19:**)
8 मन्तव्यः	is to be considered	fr. मन्तव्य *pot. ps. pt. of* √मन् *pt. m. sg. nom.*
10 सः हि (=यस्मात्)	because that one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*; हि *in.*
11 सम्यक् व्यवसितः	[is] of clear understanding	fr. सम्यक् *in.*; व्यवसित *pp. of* वि + अव + √सो *a. m. sg. nom.* (**5.8.8:** & **6.6:**)

क्षिप्रं भवति धर्मात्मा शश्वच्छान्तिं निगच्छति। कौन्तेय प्रतिजानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति॥३१॥

(क्षिप्रं भवति धर्मात्मा, शश्वत् शान्तिं निगच्छति। कौन्तेय प्रतिजानीहि, न मे भक्तः प्रणश्यति॥)

क्षिप्रं [सः] धर्म-आत्मा भवति, शश्वत् शान्तिं निगच्छति। कौन्तेय, मे भक्तः न प्रणश्यति [इति] प्रतिजानीहि। (**9.31**)

Quickly that [person of maladaptive conduct] becomes one whose mind conforms to धर्म and gains the peace that is ever the same [being the peace that is the nature of oneself]. O अर्जुन, please know that My devotee is never lost.

1	क्षिप्रं [सः]	quickly that [person of maladaptive conduct]	fr. क्षिप्रम् *in.* (**7.8.8:**)
3	धर्म-आत्मा	one whose mind conforms to धर्म	fr. धर्म-आत्मन् *a. m. sg. nom.* (**3.22:**)
2	भवति	becomes	fr. √भू *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:**)
6	शश्वत्	which is ever the same [being the peace which is the nature of oneself]	fr. शश्वत् *in.*
5	शान्तिं	the peace	fr. शान्ति *f. sg. acc.*
4	निगच्छति	[and] gains	fr. नि + √गम् *pr. 3rd sg.* (**5.15.6:**)
7	कौन्तेय	(अर्जुन) O Son of कुन्ती	fr. कौन्तेय *m. sg. voc.*
9	मे भक्तः	My devotee	fr. अहम् *prn. sg. gen.*; भक्त *pp. of* √भज् *m. sg. nom.* (**2.81:**)
10	न प्रणश्यति	is never lost	fr. न *in.*; प्र + √नश् *4.P. pr. 3rd sg.* (**2.92:**)
8	[इति] प्रतिजानीहि	please know that	fr. प्रति + √ज्ञा *9.P. impv. 2nd sg.* (**5.23.2: & 5.6.a:**)

मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य येऽपि स्युः पापयोनयः। स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तेऽपि यान्ति परां गतिम्॥३२॥

(मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य, ये अपि स्युः पापयोनयः। स्त्रियः वैश्याः तथा शूद्राः, ते अपि यान्ति परां गतिम्॥)

पार्थ, ये अपि पाप-योनयः स्युः, तथा स्त्रियः वैश्याः शूद्राः, ते अपि मां हि (=यस्मात्) व्यपाश्रित्य परां गतिं यान्ति। (**9.32**)

O अर्जुन, even those whose birth would be unwanted [e.g., born into a criminal or barbaric family]—also women, merchants, and laborers—they, too, because they take refuge in Me, gain the ultimate end.

1	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
2	ये अपि	even those	fr. यद् *prn. m. pl. nom.*; अपि *in.*
5	पाप-	unwanted [e.g., born into a criminal or barbaric family]	
3	-योनयः	whose birth	fr. पाप-योनि *a. m. pl. nom.*
4	स्युः	would be	fr. √अस् *2.P. pot. 3rd pl.* (**5.19.4:**)

6	तथा	also	fr. तथा *in.* (**6.19:**)
7	स्त्रियः	women	fr. स्त्री *f. pl. nom.* (**3.37:**)
8	वैश्याः	merchants	fr. वैश्य *m. pl. nom.*
9	शूद्राः	[and] laborers	fr. शुद्र *m. pl. nom.*
10	ते अपि	they too	fr. तद् *prn. m. pl. nom.*; अपि *in.*
13	मां	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
11	हि (=यस्मात्)	because	fr. हि *in.*
12	व्यपाश्रित्य	[they] take refuge in	fr. व्यपाश्रित्य *in. pt. of* वि + अप + आ + √श्रि (**6.9:**)
15	परां गतिं	the ultimate end	fr. परा *prn. a. f. sg. acc.* (**4.16.3:**); गति *f. sg. acc.*
14	यान्ति	gain	fr. √या *2.P. pr. 3rd pl.*

किं पुनर्ब्राह्मणाः पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा। अनित्यमसुखं लोकमिमं प्राप्य भजस्व माम्॥३३॥

(किं पुनः ब्राह्मणाः पुण्याः, भक्ताः राजर्षयः तथा। अनित्यम् असुखं लोकम्, इमं प्राप्य भजस्व माम्॥)

किं पुनः पुण्याः भक्ताः ब्राह्मणाः, तथा राज-ऋषयः। इमम् अ-नित्यम् अ-सुखं लोकं प्राप्य, मां भजस्व। (**9.33**)

What again [to speak of] ब्राह्मण-s [considered to have] virtuous [births], who are devoted; similarly, kings who are also sages [like King जनक, taught by seer/sage याज्ञ-वल्क्य]. Having attained this impermanent and unpleasant लोक [i.e., human embodiment], may you seek Me.

1	किं पुनः	what again [to speak of]	fr. किम् *interrogative pcl. in.* (**6.20:**); पुनर् *in.*
3	पुण्याः	[considered having] virtuous [births]	fr. पुण्य *a. m. pl. nom.*
4	भक्ताः	who are devoted	fr. भक्त *pp. of* √भज् *m. pl. nom.* (**2.81:**)
2	ब्राह्मणाः	ब्राह्मण-s	fr. ब्राह्मण *m. pl. nom.*
5	तथा	similarly	fr. तथा *in.* (**6.19:**)
6	राज-ऋषयः	kings who are also sages	fr. राज-ऋषि *m. pl. nom.* (**2.8:** & **.3:**)
8	इमम् अ-नित्यम्	this impermanent	fr. इदम् *prn. m. sg. acc.*; अनित्य *a. m. sg. acc.*
9	अ-सुखं	and unpleasant	fr. असुख *a. m. sg. acc..*
10	लोकं	लोक [i.e., human embodiment]	fr. लोक *m. sg. acc.*
7	प्राप्य	having attained	fr. प्राप्य *in. pt. of* प्र + √आप् (**6.9:**)
11	मां भजस्व	may you seek Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; √भज् *1.Ā. impv. 2nd sg.*

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु। मामेवैष्यसि युक्त्वैवमात्मानं मत्परायणः॥३४॥
(मन्मनाः भव मद्भक्तः, मद्याजी मां नमस्कुरु। माम् एव एष्यसि युक्त्वा एवम्, आत्मानं मत्परायणः॥)
मन्-मनाः मद्-भक्तः मद्-याजी भव। मां नमस्-कुरु। एवम् आत्मानं युक्त्वा, मत्-पर-अयणः [सन्] माम् एव एष्यसि। (**9.34**)
May you be one whose mind [remains] in Me, devoted to Me, and who performs [all actions as] rituals to Me. Surrender to Me. Having prepared your mind in this way, having Me as the ultimate end, you will attain Me alone.

2	मन्-मनाः	one whose mind [remains] in Me	fr. मद्-मनस् *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **2.44:** & **3.6.i:**)
3	मद्-भक्तः	devoted to Me	fr. मद्-भक्त *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **.43:**)
4	मद्-याजी	[and] who performs [all actions as] rituals to Me	fr. मद्-याजिन् *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **2.43:** & **3.15:**)
1	भव	may you be	fr. √भू *1.P. impv. 2nd sg.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:**)
5	मां नमस्-कुरु	surrender to Me	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; नमस् + √कृ *8.P. impv. 2nd sg.* (**6.13:** & **5.22.1:**)
7	एवम्	in this way	fr. एवम् *in.* (**6.19:**)
6	आत्मानं युक्त्वा	having prepared your mind	fr. आत्मन् *m. sg. acc.* (**3.22:**); युक्त्वा *in. pt. of* √युज् (**2.81:**)
9	मत्-	Me	
8	पर-अयणः [सन्]	having as the ultimate end	fr. मद्-पर-अयण *a. m. sg. nom.* (**2.24:**)
11	माम् एव	Me alone	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; एव *in.* (**6.19:**)
10	एष्यसि	you will attain	fr. √इ *P. fut. 2nd sg.* (**5.33:**)

ओं तत्सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे राजविद्याराजगुह्ययोगो नाम नवमोऽध्यायः॥९॥

(ओं तद् सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे राजविद्याराजगुह्ययोगः नाम नवमः अध्यायः॥)

ओं तद् सत्। इति श्रीमद्-भगवद्-गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्म-विद्यायां योग-शास्त्रे श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवादे राज-विद्या-राज-गुह्य-योगः नाम नवमः अध्यायः। (**9**)

ओं (ब्रह्मन्, the witness of all) is that [only] reality. Thus ends the ninth chapter, called "The Topic of the King of All Knowledge, the King of All Secrets," of the [eighteen chapters of] *Songs of the Glorious Lord*, which is [looked upon as] उपनिषद् [and whose teaching is] in [the form of] a dialogue between श्री कृष्ण and अर्जुन, [the subject matter being] a knowledge of ब्रह्मन् and योग.

1	ओं	ओम् (ब्रह्मन्, the witness of all,)	fr. ओम् *in.*
2	तद् सत्	[is] that [only] reality	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; सत् *n. sg. nom.*
3	इति	(quote-end quote), thus ends	fr. इति *in.*
11	श्रीमद्-	of the venerable, the glorious	
12	-भगवद्-	one having [limitless] glories, Lord	
10	-गीतासु	in [i.e., of] songs	fr. श्रीमत्-भगवत्-गीता *f. pl. loc.* (**2.43:**)
13	उपनिषत्सु	[which are/is looked upon as] उपनिषद्, sacred scripture	fr. उपनिषद् *f. pl. loc.* (**6.24:**)
18	ब्रह्म-	of ब्रह्मन् (reality/सत्)	
17	-विद्यायां	[and] a knowledge	fr. ब्रह्म-विद्या *f. sg. loc.*
19	योग-शास्त्रे	[and instruction of] योग (means, discipline, etc.)	fr. योग-शास्त्र *n. sg. loc.*
15	श्री-कृष्ण-	between Lord कृष्ण	
16	-अर्जुन-	and अर्जुन	
14	-संवादे	in [the form of] a dialogue	fr. श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवाद *n. sg. loc.*
8	राज-विद्या-	of the king of [all] knowledge	
9	-राज-गुह्य-	the king of [all] secrets	
7	-योगः	the topic	fr. राज-विद्या-राज-गुह्य-योग *a. m. sg. nom.*
6	नाम	by the name, called	fr. नाम *in.*
4	नवमः	the ninth	fr. नवम *ordinal a. m. sg. nom.*
5	अध्यायः	chapter	fr. अध्याय *m. sg. nom.*

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच।

भूय एव महाबाहो शृणु मे परमं वचः। यत्तेऽहं प्रीयमाणाय वक्ष्यामि हितकाम्यया॥१॥

(श्रीभगवान् उवाच। भूयः एव महाबाहो, शृणु मे परमं वचः। यद् ते अहं प्रीयमाणाय, वक्ष्यामि हितकाम्यया॥)

श्री-भगवान् उवाच। महा-बाहो, भूयः एव मे परमं वचः शृणु। यद् [परमं] प्रीयमाणाय ते (=तुभ्यम्) अहं हित-काम्यया वक्ष्यामि। **(10.1)**

The Lord said: O अर्जुन, listen again to My words [revealing] the limitless. To you who are pleased at this [which is limitless] I will, with a desire for [your] benefit, [again] expound.

1	श्री-भगवान् उवाच	the Lord said	fr. श्री-भगवत् *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	महा-बाहो	(अर्जुन) O Mighty Armed One	fr. महा-बाहु *m. sg. voc.*
3	भूयः एव	again	fr. भूयस् *in.* (**7.8.8:**); एव *in.*
5	मे	My	fr. अहम् *prn. sg. gen.*
6	परमं वचः	words [revealing] the limitless	fr. परम *spv. a. n. sg. acc.* (**6.25:**); वचस् *n. sg. acc.* (**3.6:**)
4	शृणु	listen to	fr. √श्रु *5.P. impv. 2nd sg.* (**5.21.3:** & **5.3:**)
9	यद् [परमं]	at this [which is limitless]	fr. यद् *prn. n. sg. acc.*
8	प्रीयमाणाय	who are pleased	fr. प्रीयमाण *pr. ps. pt. of* √प्री *a. m. sg. dat.* (**6.5:** & **2.92:**)
7	ते (=तुभ्यम्)	to you	fr. त्वम् *prn. sg. dat.* (**7.10.A.1:**)
10	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
12	हित-काम्यया	with a desire for [your] benefit	fr. हित-काम्या *f. sg. inst.*
11	वक्ष्यामि	will [again] expound	fr. √वच् *P. fut. 1st sg.* (**2.80:** & **2.101:** & **5.5.a:**)

न मे विदुः सुरगणाः प्रभवं न महर्षयः। अहमादिर्हि देवानां महर्षीणां च सर्वशः॥२॥

(न मे विदुः सुरगणाः, प्रभवं न महर्षयः। अहम् आदिः हि देवानां, महर्षीणां च सर्वशः॥)

न सुर-गणाः न महा-ऋषयः मे प्रभवं विदुः, अहं हि (=यस्मात्) सर्वशः देवानां महा-ऋषीणां च आदिः। **(10.2)**

Neither the hosts of deities nor the great seers/sages know [in detail] My glory, since I am the cause of each and every one of [the embodiments of] the deities and sages.

1	न सुर-गणाः	neither the hosts of deities	fr. न *in.*; सुर-गण *m. pl. nom.*
2	न महा-ऋषयः	nor the great seers/sages	fr. न *in.*; महा-ऋषि *m. pl. nom.* (**2.8:** & **2.3:**)
4	मे प्रभवं	My glory	fr. अहम् *prn. sg. gen.*; प्रभव *m. pl. acc.*
3	विदुः	know [in detail]	fr. √विद् *P. perf. 3rd pl.* (**5.28:**)

5	अहं हि (=यस्मात्)	since I [am]	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; हि *in.*
7	सर्वशः	of each and everyone	fr. सर्वशस् *in.* (**6.19:**)
8	देवानां	of [the embodiments of] the deities	fr. देव *m. pl. gen.*
9	महा-ऋषीणां च	and sages	fr. महा-ऋषि *m. pl. gen.* (**2.92:**); च *in..*
6	आदिः	the cause	fr. आदि *m. sg. nom.*

यो मामजमनादिं च वेत्ति लोकमहेश्वरम्। असम्मूढः स मर्त्येषु सर्वपापैः प्रमुच्यते॥ ३॥

(यः माम् अजम् अनादिं च, वेत्ति लोकमहेश्वरम्। असम्मूढः सः मर्त्येषु, सर्वपापैः प्रमुच्यते॥)

यः मां लोक-महा-ईश्वरम् अ-जम् अन्-आदिं च वेत्ति, सः मर्त्येषु अ-सम्मूढः सर्व-पापैः प्रमुच्यते। (**10.3**)

The one who knows Me, the limitless Lord of the universe, as unborn [i.e., not an effect] and beginningless [i.e., having no cause]—that one, being no longer deluded among mortals, is freed from all पाप-s (everything unwanted).

1	यः	the one who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
3	मां	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
5	लोक-	of the universe	
4	-महा-ईश्वरम्	the limitless Lord	fr. लोक-महा-ईश्वर *m. sg. acc.*
5	अ-जम्	as unborn [i.e., not an effect]	fr. अज *a. m. sg. acc.*
6	अन्-आदिं च	and beginningless [i.e., having no cause]	fr. अनादि *a. m. sg. acc.*; च *in.*
2	वेत्ति	knows	fr. √विद् *2.P. pr. 3rd sg.* (**5.3:** & **2.42:**)
7	सः	that one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
9	मर्त्येषु	among mortals	fr. मर्त्य *m. pl. loc.*
8	अ-सम्मूढः	being no longer deluded	fr. असम्मूढ *pp. of* सम् + √मुह् *a. m. sg. nom.* (**2.107:**)
11	सर्व-पापैः	from all पाप-s (everything unwanted)	fr. सर्व-पाप *n. pl. inst.*
10	प्रमुच्यते	is freed	fr. प्र + √मुच् *ps. pr. 3rd sg.*

बुद्धिर्ज्ञानमसम्मोहः क्षमा सत्यं दमः शमः। सुखं दुःखं भवोऽभावो भयं चाभयमेव च॥४॥
अहिंसा समता तुष्टिस्तपो दानं यशोऽयशः। भवन्ति भावा भूतानां मत्त एव पृथग्विधाः॥५॥
(बुद्धिः ज्ञानम् असम्मोहः, क्षमा सत्यं दमः शमः। सुखं दुःखं भवः अभावः, भयं च अभयम् एव च॥
अहिंसा समता तुष्टिः, तपः दानं यशः अयशः। भवन्ति भावाः भूतानां, मत्तः एव पृथग्विधाः॥)

बुद्धिः, ज्ञानम्, अ-सम्मोहः, क्षमा, सत्यं, दमः, शमः, सुखं, दुःखं, भवः, अ-भावः, भयं च, अ-भयम् एव च, अ-हिंसा, समता, तुष्टिः, तपः, दानं, यशः, अ-यशः — भूतानां पृथग्-विधाः भावाः मत्तः एव भवन्ति। (**10.4-5**)

From Me alone are [all these] different kinds of things belonging to [living] beings: the capacity to know, knowledge, freedom from delusion, accommodation [i.e., patience and understanding], truthfulness, mastery over [ways of] behavior, mastery over [ways of] thinking, pleasure, pain, birth [including the becoming within change], death [including the un-becoming within change], fear and also fearlessness, harmlessness, equanimity [toward any result], contentment, prayerful discipline, charity, and fame and ill fame.

6	बुद्धिः	the capacity to know	fr. बुद्धि *f. sg. nom.*
7	ज्ञानम्	knowledge	fr. ज्ञान *n. sg. nom.*
8	अ-सम्मोहः	freedom from delusion	fr. असम्मोह *m. sg. nom.*
9	क्षमा	accommodation [i.e., patience and understanding]	fr. क्षमा *f. sg, nom.*
10	सत्यं	truthfulness	fr. सत्य *n. sg. nom.*
11	दमः	mastery over [ways of] behavior	fr. दम *m. sg. nom.*
12	शमः	mastery over [ways of] thinking	fr. शम *m. sg. nom.*
13	सुखं	pleasure	fr. सुख *n. sg. nom.*
14	दुःखं	pain	fr. दुःख *n. sg. nom.*
15	भवः	birth [including the becoming in change]	fr. भव *m. sg. nom.*
16	अ-भावः	death [including un-becoming in change]	fr. अभाव *m. sg. nom.*
17	भयं च	fear	fr. भय *n. sg. nom.*; च *in.*
18	अ-भयम् एव च	and also fearlessness	fr. अभय *n. sg. nom.*; एव *in.*; च *in.*
19	अ-हिंसा	harmlessness	fr. अहिंसा *f. sg. nom.*
20	समता	equanimity [towards any result]	fr. समता *f. sg. nom.*
21	तुष्टिः	contentment	fr. तुष्टि *f. sg. nom.*
22	तपः	prayerful discipline	fr. तपस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)
23	दानं	charity	fr. दान *n. sg. nom.*
24	यशः	fame	fr. यशस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)
25	अ-यशः	[and] ill fame	fr. अयशस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)

5	भूतानां	belonging to [living] beings	fr. भूत *n. pl. gen.*
3	पृथग्-विधाः	[all these] different kinds of	fr. पृथक्-विध *a. m. pl. nom.*
4	भावाः	things	fr. भाव *m. pl. nom.*
1	मत्तः एव	from Me alone	fr. मत्तस् *in.* (**6.19:**); एव *in.*
2	भवन्ति	are	fr. √भू *1.P. pr. 3rd pl.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:**)

महर्षयः सप्त पूर्वे चत्वारो मनवस्तथा। मद्भावा मानसा जाता येषां लोक इमाः प्रजाः॥६॥
(महर्षयः सप्त पूर्वे, चत्वारः मनवः तथा। मद्भावाः मानसाः जाताः, येषां लोके इमाः प्रजाः॥)
पूर्वे सप्त महा-ऋषयः तथा चत्वारः मनवः मद्-भावाः मानसाः जाताः, येषां लोके इमाः प्रजाः। (**10.6**)
The ancient, seven seers and four मनु-s [progenitors of the four social lineages], whose minds [were resolved] in Me, were born from [My] mind [i.e., via हिरण्य-गर्भ]. Of them, [all] these people in the world [were born].

1	पूर्वे	the ancient	fr. पूर्व *prn. a. m. pl. nom.* (**4.16.3:**)
2	सप्त महा-ऋषयः	seven seers	fr. सप्तन् *num. a. n. pl. nom.* (**4.25:**); महा-ऋषि *m. pl. nom.* (**2.8:**)
3	तथा	and	fr. तथा *in.* (**6.19:**)
4	चत्वारः मनवः	four मनु-s [progenitors of the four social lineages]	fr. चतुर् *a. m. pl. nom.* (**4.25:**); मनु *m. pl. nom.*
5	मद्-भावाः	whose minds [were resolved] in Me	fr. मद्-भाव *a. m. pl. nom.* (**2.24:** & **.43:**)
7	मानसाः	from [My] mind [i.e., via हिरण्यगर्भ]	fr. मानस *a. m. pl. nom.*
6	जाताः	were born	fr. जात *pp. of* √जन् *pt. m. pl. nom.* (**6.6:**)
8	येषां	of them	fr. यद् *prn. m. pl. gen.*
10	लोके	in the world	fr. लोक *m. sg. loc.*
9	इमाः प्रजाः	[were born] [all] these people	fr. इदम् *prn. f. pl. nom.* (**4.8:**); प्रजा *f. pl. nom.*

एतां विभूतिं योगं च मम यो वेत्ति तत्त्वतः। सोऽविकम्पेन योगेन युज्यते नात्र संशयः॥७॥
(एतां विभूतिं योगं च, मम यः वेत्ति तत्त्वतः। सः अविकम्पेन योगेन, युज्यते न अत्र संशयः॥)
यः एतां विभूतिं मम योगं च तत्त्वतः वेत्ति, सः अ-विकम्पेन योगेन युज्यते, अत्र न संशयः। (**10.7**)
The one who knows in truth this glory and My [ऐश्वर] योग (connection to/attainment in) [the world]—that one is endowed with an unshakable योग (vision of sameness). In this there is no doubt.

1	यः	the one who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
4	एतां विभूतिं	this glory	fr. एतद् *prn. f. sg. acc.*; विभूति *f. sg. acc.*
5	मम योगं च	and My [ऐश्वरं] योग (connection to/attainment in) [the world]	fr. अहम् *prn. sg. gen.*; योग *m. sg. acc.*; च *in.*
3	तत्त्वतः	in truth	fr. तत्त्वतस् *in.* (**6.19:**)
2	वेत्ति	knows	fr. √विद् *2.P. pr. 3rd sg.* (**5.3:** & **2.42:**)
6	सः	that one	fr. तद् *prn. sg. nom.*
8	अ-विकम्पेन	with an unshakable	fr. अविकम्प *a. m. sg. inst.*
9	योगेन	योग (vision of sameness)	fr. योग *m. sg. inst.*
7	युज्यते	is endowed	fr. √युज् *ps. pr. 3rd sg.*
10	अत्र	in this	fr. अत्र *in.* (**6.19:**)
11	न संशयः	there is no doubt	fr. न *in.*; संशय *m. sg. nom.*

अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्तते। इति मत्वा भजन्ते मां बुधा भावसमन्विताः॥८॥
(अहं सर्वस्य प्रभवः, मत्तः सर्वं प्रवर्तते। इति मत्वा भजन्ते मां, बुधाः भावसमन्विताः॥)
अहं सर्वस्य प्रभवः, मत्तः सर्वं प्रवर्तते इति मत्वा बुधाः भाव-समन्विताः मां भजन्ते (=प्राप्नुवन्ति)। (**10.8**)
I am the source of everything and because of Me everything continues. Knowing this, the wise, endowed with [this] भाव (vision—initially an attitude giving relative freedom, then a clear knowledge giving complete freedom), [thus] attain Me.

1	अहं	I [am]	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
2	सर्वस्य प्रभवः	the source of everything	fr. सर्व *prn. a. n. sg. gen.*; प्रभव *m. sg. nom.*
3	मत्तः	[and] because of Me	fr. मत्तस् *in.* (**6.19:**)
4	सर्वं प्रवर्तते	everything continues	fr. सर्व *prn. a. n. sg. nom.*; प्र + √वृत् *1.Ā. pr. 3rd sg.*

5	इति मत्वा	knowing this	fr. इति *in.*; मत्वा *in. pt. of* √मन् (**6.9:** & **.6:**)
6	बुधाः	the wise	fr. बुध *m. pl. nom.*
8	भाव-	with [this] भाव (vision – initially an attitude giving relative freedom, then a clear knowledge giving complete freedom)	
7	-समन्विताः	endowed	fr. भाव-समन्वित *a. m. pl. nom.*
9	मां भजन्ते	[thus] attain Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; √भज् *1.Ā. pr. 3rd pl.*

मच्चित्ता मद्गतप्राणा बोधयन्तः परस्परम्। कथयन्तश्च मां नित्यं तुष्यन्ति च रमन्ति च॥ ९॥

(मच्चित्ताः मद्गतप्राणाः, बोधयन्तः परस्परम्। कथयन्तः च मां नित्यं, तुष्यन्ति च रमन्ति च॥)

मच्-चित्ताः मद्-गत-प्राणाः परस्-परं बोधयन्तः मां च नित्यं कथयन्तः — [ते] तुष्यन्ति च रमन्ति च। (**10.9**)

Those whose mind is centered on Me, whose powers [of sensing and action] are resolved in Me, teaching one another [i.e., maintaining this teaching tradition], and always telling about Me—they are satisfied [not needing anything else] and happy [in Me].

1	मच्-चित्ताः	those whose mind is centered on Me	fr. मद्-चित्त *a. m. pl. nom.* (**2.24:** & **.45:**)
3	मद्-गत-	are resolved in Me	
2	-प्राणाः	whose powers [of sensing and action]	fr. मद्-गत-प्राण *a. m. pl. nom.* (**2.24:** & **.43:**)
5	परस्-परं	one another [i.e., maintaining this teaching tradition]	fr. पर-स्-पर *prn. a. m. sg. acc.* (**2.26:**)
4	बोधयन्तः	teaching	fr. बोधयत् *pr. pt. of cs.* √बुध् *pt. m. pl. nom.* (**3.12:**)
7	मां च	and Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; च *in.*
6	नित्यं कथयन्तः	[and] always telling about	fr. नित्यम् *in.* (**7.8.8:**); कथयत् *pr. pt. of* √कथ् *pt. m. pl. nom.*
8	[ते] तुष्यन्ति च	they are satisfied [not needing anything else]	fr. तद् *prn. m. pl. nom.*; √तुष् *4.P. pr. 3rd pl.*; च *in.*
9	रमन्ति च	and happy [in Me]	fr. √रम् *1.P. pr. 3rd pl.*; च *in.*

तेषां सततयुक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकम्। ददामि बुद्धियोगं तं येन मामुपयान्ति ते॥१०॥

(तेषां सततयुक्तानां, भजतां प्रीतिपूर्वकम्। ददामि बुद्धियोगं तं, येन माम् उपयान्ति ते॥)

तेषां सतत-युक्तानां प्रीति-पूर्वकं भजतां तं बुद्धि-योगं ददामि, येन ते माम् उपयान्ति। (**10.10**)

For those who are always committed and worship [Me] with love, I give the attainment through knowledge by which they gain Me.

1	तेषां	for those who [are]	fr. तद् *prn. m. pl. gen.*
2	सतत-युक्तानां	always committed	fr. सतत-युक्त *a. m. pl. gen.*
5	प्रीति-	love	
4	-पूर्वकं	with	fr. प्रीति-पूर्वकम् *in.* (**7.8.8:**)
3	भजतां	[and] worship [Me]	fr. भजत् *pr. pt. of* √भज् *pt. m. pl. gen.* (**3.12:**)
7	तं	that, the	fr. तद् *prn. m. sg. acc.*
9	बुद्धि-	through knowledge	
8	-योगं	attainment	fr. बुद्धि-योग *m. sg. acc.*
6	ददामि	I give	fr. √दा *3.P. pr. 1st sg.* (**5.8.1:**)
10	येन	by which	fr. यद् *prn. sg. inst.*
11	ते	they	fr. तद् *prn. m. pl. nom.*
12	माम् उपयान्ति	gain Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; उप + √या *2.P. pr. 3rd pl.*

तेषामेवानुकम्पार्थमहमज्ञानजं तमः। नाशयाम्यात्मभावस्थो ज्ञानदीपेन भास्वता॥११॥

(तेषाम् एव अनुकम्पार्थम्, अहम् अज्ञानजं तमः। नाशयामि आत्मभावस्थः, ज्ञानदीपेन भास्वता॥)

तेषाम् एव अनुकम्पा-अर्थम् अहम् आत्म-भाव-स्थः अ-ज्ञान-जं तमः ज्ञान-दीपेन भास्वता नाशयामि। (**10.11**)

Out of compassion for them alone, I, attaining in [every] thought in the mind [as the conscious I itself], destroy the darkness [i.e., delusion] born of ignorance—with the shining oil lamp that is knowledge.

2	तेषाम् एव	for them alone	fr. तद् *prn. m. pl. gen.* (**7.12:**); एव *in.* (**6.19:**)
1	अनुकम्पा-अर्थम्	out of compassion	fr. अनुकम्पा-अर्थम् *in.* (**6.39: & 7.8.8:**)
3	अहम्	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
6	आत्म-	in the mind [as the conscious I itself]	
5	-भाव-	in [every] thought	
4	-स्थः	attaining	fr. आत्म-भाव-स्थ *a. m. sg. nom.* (**6.24.1:**)

9	अ-ज्ञान-जं	born of ignorance	fr. अज्ञान-ज *a. n. sg. acc.* (**6.24.3:**)
8	तमः	the darkness [i.e., delusion]	fr. तमस् *n. sg. acc.* (**3.6:**)
11	ज्ञान-दीपेन	oil lamp that is knowledge	fr. ज्ञान-दीप *m. sg. inst.* (**6.34:**)
10	भास्वता	with the shining	fr. भास्वत् *a. m. sg. inst.* (**3.13:**)
7	नाशयामि	destroy	fr. √नश् *4.P. cs. pr. 1st sg.* (**5.5.a:**)

अर्जुन उवाच।
परं ब्रह्म परं धाम पवित्रं परमं भवान्। पुरुषं शाश्वतं दिव्यमादिदेवमजं विभुम्॥१२॥
आहुस्त्वामृषयः सर्वे देवर्षिर्नारदस्तथा। असितो देवलो व्यासः स्वयं चैव ब्रवीषि मे॥१३॥
(अर्जुनः उवाच। परं ब्रह्म परं धाम, पवित्रं परमं भवान्। पुरुषं शाश्वतं दिव्यम्, आदिदेवम् अजं विभुम्॥
आहुः त्वाम् ऋषयः सर्वे, देवर्षिः नारदः तथा। असितः देवलः व्यासः, स्वयं च एव ब्रवीषि मे॥)

अर्जुनः उवाच। भवान् परं ब्रह्म, परं धाम, परमं पवित्रम्। शाश्वतं पुरुषं, दिव्यम् आदि-देवम्, अ-जं, विभुं [इति] त्वां सर्वे ऋषयः देव-ऋषिः नार-दः तथा असितः देवलः व्यासः आहुः। स्वयं च एव मे ब्रवीषि। (**10.12-13**)

अर्जुन said: You are परं ब्रह्मन् (limitless reality), limitless light [or the ultimate abode], the most purifying. All the sages, the divine sage नारद, similarly [the seers] असित, देवल and व्यास call You "the timeless one who fills everything," the "celestial [i.e., not of this ordinary world] Lord who was there at the beginning—unborn and all pervasive." And You, Yourself, say to me [the same thing].

1	अर्जुनः उवाच	अर्जुन said	fr. अर्जुन *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	भवान्	You [are]	fr. भवत् *prn. m. sg. nom.* (**3.13.b:**)
3	परं ब्रह्म	परं ब्रह्मन् (limitless reality)	fr. पर *prn. a. n. sg. nom.* (**4.16.3:**); ब्रह्मन् *n. sg. nom.* (**3.22:**)
4	परं धाम	limitless light [or the ultimate abode]	fr. पर *prn. a. n. sg. nom.* (**4.16.3:**); धामन् *n. sg. nom.* (**3.22:**)
5	परमं पवित्रं	the most purifying	fr. परम *spv. a. n. sg. nom.* (**6.25:**); पवित्र *n. sg. nom.*
14	शाश्वतं	the timeless	fr. शाश्वत *a. m. sg. acc.*
15	पुरुषं	one who fills everything	fr. पुरुष *m. sg. acc.*
16	दिव्यम्	the celestial [i.e., not of this ordinary world]	fr. दिव्य *a. m. sg. acc.*
17	आदि-देवम्	Lord who was there at the beginning	fr. आदि-देव *m. sg. acc.*
18	अ-जं	unborn	fr. अज *a. m. sg. acc.*
19	विभुम् [इति]	[and] all pervasive	fr. विभु *a. m. sg. acc.*
13	त्वां	You	fr. त्वम् *prn. sg. acc.*

6	सर्वे ऋषयः	all the sages	fr. सर्व *prn.a. m. pl. nom.* (**4.16.2:**); ऋषि *m. pl. nom.*
7	देव-ऋषिः	the divine sage	fr. देव-ऋषि *m. sg. nom.*
8	नार-दः	नारद	fr. नारद *m. sg. nom.*
9	तथा असितः	similarly [the seers] असित	fr. तथा *in.* (**6.19:**); असित *m. sg. nom.*
10	देवलः	देवल	fr. देवल *m. sg. nom.*
11	व्यासः	[and] व्यास	fr. व्यास *m. sg. nom.*
12	आहुः	call	fr. √अह् *P. perf. 3rd pl.* (**5.8.5:**)
20	स्वयं च एव	and Yourself	fr. स्वयम् *in. reflex. prn.* (**4.14:**); च *in.*; एव *in.* (**6.19:**)
21	मे ब्रवीषि	You say to me [the same thing]	fr. अहम् *prn. sg. dat.*; √ब्रू *2.P. pr. 2nd sg.* (**5.19.8: & 2.101:**)

सर्वमेतदृतं मन्ये यन्मां वदसि केशव। न हि ते भगवन्व्यक्तिं विदुर्देवा न दानवाः॥१४॥

(सर्वम् एतद् ऋतं मन्ये, यद् मां वदसि केशव। न हि ते भगवन् व्यक्तिं, विदुः देवाः न दानवाः॥)

एतद् सर्वं यद् मां वदसि ऋतं मन्ये, केशव। भगवन्, न हि देवाः न दानवाः ते व्यक्तिं विदुः। (**10.14**)

All this that You tell me, I consider true, O कृष्ण. O Lord, indeed neither the deities nor demons know Your [full] manifestation.

1	एतद् सर्वं	all this	fr. एतद् *prn. n. sg. acc.*; सर्व *prn. a. n. sg. acc.* (**4.16.2:**)
2	यद्	which, that	fr. यद् *prn. n. sg. acc.*
3	मां वदसि	You tell me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; √वद् *1.P. pr. 2nd sg.*
5	ऋतं	true	fr. ऋत *pp. of* √ऋ *a. n. sg. acc.*
4	मन्ये	I consider	fr. √मन् *4.Ā. pr. 1st sg.*
6	केशव	(कृष्ण) O Destroyer of the Demon केशिन्	fr. केशव *m. sg. voc.*
7	भगवन्	O Lord	fr. भगवत् *m. sg. voc.* (**3.13: & 3.12.c:**)
8	न हि	indeed neither	fr. न *in.*; हि *in.*
9	देवाः	the deities	fr. देव *m. pl. nom.*
10	न दानवाः	nor demons	fr. न *in.*; दानव *m. pl. nom.*
12	ते व्यक्तिं	Your [full] manifestation	fr. त्वम् *prn. sg. gen.*; व्यक्ति *f. sg. acc.*
11	विदुः	know	fr. √विद् *P. perf. 3rd pl.* (**5.28:**)

स्वयमेवात्मनात्मानं वेत्थ त्वं पुरुषोत्तम। भूतभावन भूतेश देवदेव जगत्पते॥१५॥

(स्वयम् एव आत्मना आत्मानं, वेत्थ त्वं पुरुषोत्तम। भूतभावन भूतेश, देवदेव जगत्पते॥)

पुरुष-उत्तम भूत-भावन भूत-ईश देव-देव जगत्-पते, त्वं स्वयम् एव आत्मानम् आत्मना वेत्थ। (**10.15**)

O Being Who Transcends, Producer of Beings, Lord of Beings, Lord of the Gods, and Lord of the Universe—You, Yourself alone, know Yourself with [Your] mind.

1	पुरुष-उत्तम	(कृष्ण) O Being Who Transcends [the perishable and the imperishable]	fr. पुरुष-उत्तम *m. sg. voc.*
2	भूत-भावन	O Producer of Beings	fr. भूत-भावन *m. sg. voc.*
3	भूत-ईश	O Lord of Beings	fr. भूत-ईश *m. sg. voc.*
4	देव-देव	O Lord of the Gods	fr. देव-देव *m. sg. voc.*
5	जगत्-पते	[and] O Lord of the Universe	fr. जगत्-पति *m. sg. voc.*
6	त्वं स्वयम् एव	You Yourself alone	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*; स्वयम् *in. reflex. prn.*; एव *in.*
8	आत्मानम्	Yourself	fr. आत्मन् *reflex. prn. a. m. sg. acc.* (**4.14:** & **3.22:**)
9	आत्मना	with [Your] mind	fr. आत्मन् *m. sg. inst.* (**3.22:**)
7	वेत्थ	know	fr. √विद् *P. perf. 2nd sg.* (**5.28:**)

वक्तुमर्हस्यशेषेण दिव्या ह्यात्मविभूतयः। याभिर्विभूतिभिर्लोकानिमांस्त्वं व्याप्य तिष्ठसि॥१६॥

(वक्तुम् अर्हसि अशेषेण, दिव्याः हि आत्मविभूतयः। याभिः विभूतिभिः लोकान्, इमान् त्वं व्याप्य तिष्ठसि ॥)

याभिः विभूतिभिः त्वम् इमान् लोकान् व्याप्य तिष्ठसि, [याः] दिव्याः आत्म-विभूतयः हि अ-शेषेण वक्तुम् अर्हसि। (**10.16**)

The glories by which You remain, pervading these worlds—[the] extraordinary glories of आत्मन् (Yourself, the self of all)—indeed, You [alone] are able to describe completely.

1	याभिः विभूतिभिः	by which glories	fr. यद् *prn. f. pl. inst.*;.विभूति *f. pl. inst.*
2	त्वम्	You	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*
5	इमान् लोकान्	these worlds	fr. इदम् *prn. m. pl. acc.*; लोक *m. pl. acc.*
4	व्याप्य	pervading	fr. व्याप्य *in. pt. of* वि + √आप्
3	तिष्ठसि	remain	fr. √स्था *1.P. pr. 2nd sg.* (**5.15.4:**)
7	[याः] दिव्याः	[which are] extraordinary	fr. दिव्य *a. f. pl. nom.*
6	आत्म-विभूतयः हि	glories of आत्मन् (Yourself, the self of all) indeed	fr. आत्म-विभूति *f. pl. nom.*; हि *in.*
9	अ-शेषेण	completely	fr. अशेषेण *in.* (**7.9.14:** & **2.92:**)
8	वक्तुम् अर्हसि	You [alone] are able to describe	fr. वक्तुम् *inf. of* √वच् *in.* (**2.80:**); √अर्ह् *1.P. pr. 2nd sg.*

कथं विद्यामहं योगिंस्त्वां सदा परिचिन्तयन्। केषु केषु च भावेषु चिन्त्योऽसि भगवन्मया॥१७॥
(कथं विद्याम् अहं योगिन्, त्वां सदा परिचिन्तयन्। केषु केषु च भावेषु, चिन्त्यः असि भगवन् मया॥)
योगिन्, कथम् अहं सदा परिचिन्तयन् त्वां विद्याम्। भगवन्, केषु केषु भावेषु च मया चिन्त्यः असि। (**10.17**)
O योगिन् [of योगिन्-s], [while] always contemplating [You] everywhere, how should I know You? And, O Lord, in which things are [You] to be meditated on by me?

1	योगिन्	O योगिन् [of योगिन्-s]	fr. योगिन् *m. sg. voc.*
4	कथम्	how?	fr. कथम् *in.* (**6.19:**)
5	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
2	सदा	[while] always	fr. सदा *in.* (**6.19:**)
3	परिचिन्तयन्	contemplating [You] everywhere	fr. परिचिन्तयत् *pr. pt. of* परि + √चिन्त् *pt. m. sg. nom.* (**3.12:**)
6	त्वां विद्याम्	should know You	fr. त्वम् *prn. sg. acc.*; √विद् *2.P. pot. 1st sg.* (**5.6.e:**)
7	भगवन्	[and] O Lord	fr. भगवत् *m. sg. voc.* (**3.13:**)
8	केषु केषु	in which[ever]	fr. किम् *prn. m. pl. loc.* (**7.6.B.2.e:**)
9	भावेषु च	things and	fr. भाव *m. pl. loc.*; च *in.*
12	मया	by me	fr. अहम् *prn. sg. inst.*
11	चिन्त्यः	to be meditated upon	fr. चिन्त्य *pot. ps. pt. of* √चिन्त् *a. m. sg. nom.*
10	असि	are (You)	fr. √अस् *2.P. pr. 2nd sg.* (**5.19.4:**)

विस्तरेणात्मनो योगं विभूतिं च जनार्दन। भूयः कथय तृप्तिर्हि शृण्वतो नास्ति मेऽमृतम्॥१८॥
(विस्तरेण आत्मनः योगं, विभूतिं च जनार्दन। भूयः कथय तृप्तिः हि, शृण्वतः न अस्ति मे अमृतम्॥)
जन-अर्दन, आत्मनः योगं विभूतिं च विस्तरेण भूयः कथय, मे हि (=यस्मात्) अ-मृतं शृण्वतः तृप्तिः न अस्ति। (**10.18**)
O कृष्ण, please tell again in detail the connection/attainment (योग) of आत्मन् (Yourself, the self of all) and [of Your] glory [in the world], because—in listening to [this] immortal nectar [the words from the Lord's mouth]—I have no satiation [i.e., I cannot get enough].

1	जन-अर्दन	(कृष्ण) O One Who is Prayed to by People	fr. जन-अर्दन *m. sg. voc.*
5	आत्मनः	of आत्मन् (Yourself – the self of all) [in the world]	fr. आत्मन् *m. sg. gen.* (**3.22:**)
4	योगं	the attainment	fr. योग *m. sg. acc.*
6	विभूतिं च	and [Your] glory	fr. विभूति *f. sg. acc.*; च *in.*
3	विस्तरेण	in detail	fr. विस्तरेण *in.* (**7.9.14:** & **2.92:**)
2	भूयः कथय	please tell again	fr. भुयस् *in.* (**6.25:** & **7.8.8:**); √कथ् *10.P. impv. 2nd sg.*

10 मे	I have	fr. अहम् *prn. sg. gen.* (**7.12.1.a:**)
7 हि (=यस्मात्)	because	fr. हि *in.*
9 अ-मृतं	to [this] immortal nectar [the words from the Lord's mouth]	fr. अमृत *pp. of* √मृ *n. sg. acc.*
8 शृण्वतः	in listening	fr. शृण्वत् *pr. pt. of* √श्रु *pt. m. sg. gen.* (**5.21.3:** & **3.12:**)
12 तृप्तिः	satiation [i.e., I cannot get enough]	fr. तृप्ति *f. sg. nom.*
11 न अस्ति	no	fr. न *in.*; √अस् *2.P. pr. 3rd sg.*

श्रीभगवानुवाच।
हन्त ते कथयिष्यामि दिव्या ह्यात्मविभूतयः। प्राधान्यतः कुरुश्रेष्ठ नास्त्यन्तो विस्तरस्य मे॥१९॥
(श्रीभगवान् उवाच। हन्त ते कथयिष्यामि, दिव्याः हि आत्मविभूतयः। प्राधान्यतः कुरुश्रेष्ठ, न अस्ति अन्तः विस्तरस्य मे॥)
श्री-भगवान् उवाच। हन्त कुरु-श्रेष्ठ, [याः] दिव्याः आत्म-विभूतयः ते (=तुभ्यं) प्राधान्यतः कथयिष्यामि, मे हि (=यस्मात्) विस्तरस्य अन्तः न अस्ति। (**10.19**) The Lord said: Well now, O अर्जुन, I will tell to you the extraordinary glories of My self [the self of all] wherever there is importance, since there is no end to My detailed description.

1 श्री-भगवान् उवाच	the Lord said	fr. श्री-भगवत् *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2 हन्त	well now	fr. हन्त *interj.* (**6.21:**)
3 कुरु-श्रेष्ठ	(कृष्ण) O Best of the कुरु People	fr. कुरु-श्रेष्ठ *m. sg. voc.*
7 [याः] दिव्याः	[which are] extraordinary	fr. दिव्य *a. f. pl. nom.* (**3.28.c:**)
6 आत्म-विभूतयः	glories of My self [the self of all]	fr. आत्म-विभूति *f. pl. nom.*
5 ते (=तुभ्यं)	to you	fr. त्वम् *prn. sg. dat.* (**4.3:**) (**7.10.A.1:**)
8 प्राधान्यतः	wherever there is importance	fr. पाधान्यतस् *in.* (**6.19:**)
4 कथयिष्यामि	I will tell	fr. √कथ् *P. fut. 1st sg.* (**5.5.a:**)
11 मे	My	fr. अहम् *prn. sg. gen.*
9 हि (=यस्मात्)	since	fr. हि *in.*
12 विस्तरस्य	detailed description	fr. विस्तर *m. sg. gen.*
10 अन्तः न अस्ति	there is no end to	fr. अन्त *m. sg. nom.*; न *in.*; √अस् *2.P. pr. 3rd sg.*

अहमात्मा गुडाकेश सर्वभूताशयस्थितः। अहमादिश्च मध्यं च भूतानामन्त एव च॥ २०॥
(अहम् आत्मा गुडाकेश, सर्वभूताशयस्थितः। अहम् आदिः च मध्यं च, भूतानाम् अन्तः एव च॥)
गुडाका-ईश, अहं सर्व-भूत-आशय-स्थितः आत्मा। अहं भूतानाम् आदिः च मध्यं च अन्तः एव च। (**10.20**)
O अर्जुन, the self [yourself, the I] residing in the mind [i.e., in the seat of thoughts wherein reality is to be acknowledged] of all beings is Me [i.e., "तत् त्वम् असि (that [Lord] you are)"—contemplate on that, O अर्जुन]. The source, the center, and the resolution of [all] beings is Me.

1	गुडाका-ईश	(कृष्ण) O Master Over Lethargy	fr. गुडाका-ईश *m. sg. voc.*
6	अहं	[is] Me	fr. अहम् *prn. sg. nom.* (**7.2.c:**)
5	सर्व-भूत-	of all beings	
4	-आशय-	in the mind [i.e., seat of thoughts wherein reality is to be acknowledged]	
3	-स्थितः	residing	fr. सर्व-भूत-आशय-स्थित *a. m. sg. nom.*
2	आत्मा	the self [yourself, the I]	fr. आत्मन् *m. sg. nom.*
11	अहं	[is] Me	fr. अहम् *prn. sg. nom.* (**7.2.c:**)
10	भूतानाम्	of [all] beings	fr. भूत *pp. of* √भू *n. pl. gen.*
7	आदिः च	the source	fr. आदि *m. sg. nom.*; च *in.*
8	मध्यं च	the center	fr. मध्य *n. sg. nom.*; च *in.*
9	अन्तः एव च	and the resolution	fr. अन्त *m. sg. nom.*; एव *in.* (**6.19:**); च *in.*

आदित्यानामहं विष्णुर्ज्योतिषां रविरंशुमान्। मरीचिर्मरुतामस्मि नक्षत्राणामहं शशी॥ २१॥
(आदित्यानाम् अहम् विष्णुः, ज्योतिषां रविः अंशुमान्। मरीचिः मरुताम् अस्मि, नक्षत्राणाम् अहं शशी॥)
अहम् आदित्यानां विष्णुः, ज्योतिषाम् अंशुमान् रविः, मरुतां मरीचिः अस्मि। अहं नक्षत्राणां शशी। (**10.21**)
I am, among the twelve sun deities [for the twelve months], [the one called] विष्णु (the one who pervades); among luminaries, the sun with [its] rays; and among the storm deities, [the प्रजा-पति called] मरीचि. Among the [nightly] luminous bodies, the moon is Me.

1	अहम्	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
3	आदित्यानां	among the [twelve] sun deities [for the 12 months]	fr. आदित्य *m. pl. gen.*
4	विष्णुः	[the one called] विष्णु (the one who pervades)	fr. विष्णु *m. sg. nom.*
5	ज्योतिषाम्	among luminaries	fr. ज्योतिस् *n. pl. gen.* (**3.6:** & **2.101:**)
7	अंशुमान्	with [its] rays	fr. अंशुमत् *a. m. sg. nom.* (**3.13.a:**)
6	रविः	the sun	fr. रवि *m. sg. nom.*

8	मरुतां	[and] among the storm deities	fr. मरुत् *m. pl. gen.* (**3.5:**)
9	मरीचिः	[the प्रजापति called] मरीचि	fr. मरीचि *m. sg. nom.*
2	अस्मि	am	fr. √अस् *2.P. pr. 1st sg.*
12	अहं	[is] Me	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
10	नक्षत्राणां	among the [nightly] luminous bodies	fr. नक्षत्र *n. pl. gen.* (**2.92:**)
11	शशी	the moon	fr. शशिन् *m. sg. nom.* (**3.15:**)

वेदानां सामवेदोऽस्मि देवानामस्मि वासवः। इन्द्रियाणां मनश्चास्मि भूतानामस्मि चेतना॥ २२॥
(वेदानां सामवेदः अस्मि, देवानाम् अस्मि वासवः। इन्द्रियाणां मनः च अस्मि, भूतानाम् अस्मि चेतना॥)
वेदानां साम-वेदः अस्मि। देवानां वासवः (=इन्द्रः) अस्मि। इन्द्रियाणां च मनः अस्मि। भूतानां चेतना अस्मि। (**10.22**)
I am [the melodious] साम-वेद among the वेद-s. I am Lord इन्द्र among the deities [i.e., among the वसु-s]. And I am the मनस् (mind) among the powers [of perception and action]. I am the faculty of cognition [i.e., बुद्धि] among [all created] things [i.e., the apex of evolution].

2	वेदानां	among the वेद-s	fr. वेद *m. pl. gen.*
1	साम-वेदः अस्मि	I am [the melodious] सामवेद	fr. साम-वेद *m. sg. nom.*; √अस् *2.P. pr. 1st sg.*
5	देवानां	among the deities [i.e., the वसु-s]	fr. देव *m. pl. gen.*
4	वासवः (=इन्द्रः)	Lord इन्द्र	fr. वासव *m. sg. nom.*
3	अस्मि	I am	fr. √अस् *2.P. pr. 1st sg.*
7	इन्द्रियाणां च	among the powers [of perception and action]	fr. इन्द्रिय *n. pl. gen.*; च *in.*
6	मनः अस्मि	and I am the मनस् (mind)	fr. मनस् *n. sg. nom.*; √अस् *2.P. pr. 1st sg.*
9	भूतानां	among [all created] things	fr. भूत *pp. of* √भू *n. pl. gen.*
8	चेतना अस्मि	I am the faculty of cognition [i.e., बुद्धि] [i.e., the apex of evolution]	fr. चेतना *f. sg. nom.*; √अस् *2.P. pr. 1st sg.*

रुद्राणां शङ्करश्चास्मि वित्तेशो यक्षरक्षसाम्। वसूनां पावकश्चास्मि मेरुः शिखरिणामहम्॥ २३॥

(रुद्राणां शङ्करः च अस्मि, वित्तेशः यक्षरक्षसाम्। वसूनां पावकः च अस्मि, मेरुः शिखरिणाम् अहम्॥)

रुद्राणां च शङ्करः अस्मि। यक्ष-रक्षसां वित्त-ईशः, वसूनां च पावकः अस्मि। शिखरिणां मेरुः अहम्। (**10.23**)

And among the deities of destruction, I am [their source called] शङ्कर (the one who blesses—by removing obstructions). I am, among protectors and stealers of wealth, कुबेर (the Lord of wealth), and Lord अग्नि among the eight वसु-s. I am Mount मेरु among peaks.

1	रुद्राणां च	and among the deities of destruction	fr. रुद्र *m. pl. gen.* (**6.19:**); च *in.*
2	शङ्करः अस्मि	I am [their source called] शङ्कर (the one who blesses—by removing obstructions)	fr. शङ्कर *m. sg. nom.*; √अस् *2.P. pr.* 1st *sg.*
3	यक्ष-	among protectors	
4	-रक्षसां	[I am] and stealers [of wealth]	fr. यक्ष-रक्षस् *n. pl. gen.* (**3.6:**)
5	वित्त-ईशः	कुबेर (the Lord of wealth)	fr. वित्त-ईश *m. sg. nom.*
7	वसूनां च	among the [eight] वसु-s	fr. वसु *m. pl. gen.*; च *in.*
6	पावकः अस्मि	I [am] Lord अग्नि	fr. पावक *m. sg. nom.*; √अस् *2.P. pr.* 1st *sg.*
10	शिखरिणां	among peaks	fr. शिखरिन् *m. pl. gen.* (**3.15:** & **2.92:**)
9	मेरुः	Mt. मेरु	fr. मेरु *m. sg. nom.*
8	अहम्	I [am]	fr. अहम् *prn. sg. nom.* (**7.2.c:**)

पुरोधसां च मुख्यं मां विद्धि पार्थ बृहस्पतिम्। सेनानीनामहं स्कन्दः सरसामस्मि सागरः॥ २४॥

(पुरोधसां च मुख्यं मां, विद्धि पार्थ बृहस्पतिम्। सेनानीनाम् अहं स्कन्दः, सरसाम् अस्मि सागरः॥)

पार्थ, पुरस्-धसां च मुख्यं बृहस्-पतिं मां विद्धि। अहं सेना-नीनां स्कन्दः, सरसां सागरः अस्मि। (**10.24**)

And, O अर्जुन, know [Lord इन्द्र-'s priest] बृहस्-पति—the chief among priests in charge—to be Me. I am स्कन्द (the leader of the divine army, also called Lord सुब्रह्मण्य) among army commanders, and the ocean among natural bodies of water.

1	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
5	पुरस्-धसां च	[and] among priests in charge	fr. पुरस्-धस् *m. pl. gen.* (**2.24:** & **2.33:** & **3.6:**)
4	मुख्यं	the chief	fr. मुख्य *a. m. sg. acc.*
3	बृहस्-पतिं	[Lord इन्द्र-'s priest] बृहस्पति	fr. बृहस्-पति *m. sg. acc.* (**2.24:** & **2.26:**)
6	मां	[to be] Me	fr. अहम् *prn. sg. acc..* (**7.8.A.1:**)
2	विद्धि	[and] know	fr. √विद् *2.P. impv.* 2nd *sg.* (**5.6.a:**)

7	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
10	सेना-	among army-	
11	-नीनां	-commanders	fr. सेना-नी *m. pl. gen.* (**6.24:**)
9	स्कन्दः	स्कन्द (the leader of the divine army, also called Lord सुब्रह्मण्य)	fr. स्कन्द *m. sg. nom.*
13	सरसां	among natural bodies of water	fr. सरस् *n. pl. gen.* (**3.6:**)
12	सागरः	[and] the ocean	fr. सागर *m. sg. nom.*
8	अस्मि	am	fr. √अस् *2.P. pr. 1st sg.*

महर्षीणां भृगुरहं गिरामस्म्येकमक्षरम्। यज्ञानां जपयज्ञोऽस्मि स्थावराणां हिमालयः॥ २५॥

(महर्षीणां भृगुः अहं, गिराम् अस्मि एकम् अक्षरम्। यज्ञानां जपयज्ञः अस्मि, स्थावराणां हिमालयः॥)

अहं महा-ऋषीणां भृगुः, गिराम् एकम् अ-क्षरम् अस्मि। यज्ञानां जप-यज्ञः, स्थावराणां हिम-आलयः अस्मि। (**10.25**)

I am [the seer/sage and प्रजा-पति, called] भृगु [son of Lord वरुण] among divine sages, and the single syllable [i.e., ओम्] among words. I am, among यज्ञ-s, the यज्ञ that is [the simple, harmless] जप (mental repetition of the Lord's name). And, among mountain ranges, the हिमालय-s.

1	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
4	महा-ऋषीणां	among divine sages	fr. महा-ऋषि *m. pl. gen.* (**2.8:** & **.92:**)
3	भृगुः	[the seer/sage and प्रजा-पति called] भृगु [son of Lord वरुण]	fr. भृगु *m. sg. nom.*
6	गिराम्	among words	fr. गिर् *f. pl. gen.* (**3.6:**)
5	एकम् अ-क्षरम्	[and] the single syllable [i.e., ओम्)	fr. एक *prn. a. n. sg. nom.*; अक्षर *n. sg. nom.*
2	अस्मि	am	fr. √अस् *2.P. pr. 1st sg.*
8	यज्ञानां	among यज्ञ-s	fr. यज्ञ *m. sg. gen.*
9	जप-यज्ञः	the यज्ञ that is [the simple, harmless] जप (mental repetition of the Lord's name)	fr. जप-यज्ञ *m. sg. nom.*
10	स्थावराणां	[and] among mountain ranges	fr. स्थावर *m. pl. gen.*
11	हिम-आलयः	the हिमालय-s	fr. हिम-आलय *m. sg. nom.*
7	अस्मि	I am	fr. √अस् *2.P. pr. 1st sg.*

अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां देवर्षीणां च नारदः। गन्धर्वाणां चित्ररथः सिद्धानां कपिलो मुनिः॥ २६॥

(अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां, देवर्षीणां च नारदः। गन्धर्वाणां चित्ररथः, सिद्धानां कपिलः मुनिः॥)

[अहं] सर्व-वृक्षाणाम् अश्वत्थः, देव-ऋषीणां च नार-दः, गन्धर्वाणां चित्र-रथः, सिद्धानां कपिलः मुनिः। (**10.26**)

The sacred fig tree [depicted as the tree of संसार] among trees, [the popular, trickster sage] नारद among the celestial sages, चित्र-रथ [the king] among divine musicians, and the seer/sage कपिल among सिद्ध-s (a class of sages born already wise from deities) [are Me].

9	[अहम्]	[are Me]	
2	सर्व-वृक्षाणाम्	among trees	fr. सर्व-वृक्ष *n. pl. gen.* (**2.92:**)
1	अश्वत्थः	the sacred fig-tree [depicted as the tree of संसार]	fr. अश्वत्थ *m. sg. nom.*
4	देव-ऋषीणां च	among the celestial sages	fr. देव-ऋषि *m. pl. gen.* (**2.8:**); च *in.*
3	नार-दः	the [popular, trickster sage] नारद	fr. नार-द *m. sg. nom.*
6	गन्धर्वाणां	among divine musicians	fr. गन्धर्व *m. pl. gen.* (**2.92:**)
5	चित्र-रथः	चित्ररथ [the king]	fr. चित्र-रथ *m. sg. nom.*
8	सिद्धानां	among सिद्ध-s (a class of sages born already wise from deities)	fr. सिद्ध *pp. of* √सिध् *m. pl. gen.* (**2.76: & .78:**)
7	कपिलः मुनिः	[and] the seer/sage कपिल	fr. कपिल *m. sg. nom.*; मुनि *m. sg. nom.*

उच्चैःश्रवसमश्वानां विद्धि माममृतोद्भवम्। ऐरावतं गजेन्द्राणां नराणां च नराधिपम्॥ २७॥

(उच्चैःश्रवसम् अश्वानां, विद्धि माम् अमृतोद्भवम्। ऐरावतं गजेन्द्राणां, नराणां च नराधिपम्॥)

अश्वानाम् अ-मृत-उद्भवम् उच्चैः-श्रवसं, गज-इन्द्राणाम् ऐरावतं, नराणां च नर-अधिपं मां विद्धि। (**10.27**)

Know among horses [Lord इन्द्र-'s white steed called] उच्चैः-श्रवस्, born from [the gods and demons churning the primordial milky ocean for] the immortal nectar; [Lord इन्द्र-'s white] ऐरावत among noble elephants; and, among people, the king—[know all to be] Me.

2	अश्वानाम्	among horses	fr. अश्व *m. pl. gen.*
4	अ-मृत-उद्भवम्	born from [the gods and demons churning the primordial milky ocean for] the immortal nectar	fr. अमृत-उद्भव *a. m. sg. acc.*
3	उच्चैः-श्रवसं	[Lord इन्द्र-'s white steed called] उच्चैःश्रवस्	fr. उच्चैस्-श्रवस् *m. sg. acc.* (**2.24: & 3.6:**)
6	गज-इन्द्राणाम्	among noble elephants	fr. गज-इन्द्र *m. pl. gen.* (**2.8: & .92:**)
5	ऐरावतं	[including Lord इन्द्र-'s white] ऐरावत	fr. ऐरावत *m. sg. acc.*

7	नराणां च	and among people	fr. नर *m. pl. gen.* (**2.92:**)
8	नर-अधिपं	the king	fr. नर-अधिप *m. sg. acc.* (**6.24.1:**)
9	माम्	[to be] Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
1	विद्धि	know	fr. √विद् *2.P. impv.* 2nd *sg.* (**5.6.a:**)

आयुधानामहं वज्रं धेनूनामस्मि कामधुक्। प्रजनश्चास्मि कन्दर्पः सर्पाणामस्मि वासुकिः॥ २८॥

(आयुधानाम् अहं वज्रं, धेनूनाम् अस्मि कामधुक्। प्रजनः च अस्मि कन्दर्पः, सर्पाणाम् अस्मि वासुकिः॥)

अहम् आयुधानां वज्रं, धेनूनां काम-धुक् अस्मि। प्रजनः च कन्-दर्पः अस्मि। सर्पाणां वासुकिः अस्मि। (**10.28**)

I am [Lord इन्द्र-'s] lightning bolt among weapons and काम-धेनु (the wish-fulfilling cow) among cows. I am the deity that is desire [for immortality] who causes progeny. I am [the divine, poisonous king of snakes used to churn the primordial milky ocean] वासुकि among snakes.

1	अहम्	I [am]	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
3	आयुधानां	among weapons	fr. आयुध *n. pl. gen.*
2	वज्रं	[Lord इन्द्र-'s] lightning bolt	fr. वज्र *n. sg. nom.*
6	धेनूनां	among cows	fr. धेनु *f. pl. gen.*
5	काम-धुक्	कामधेनु (the wish-fulfilling cow)	fr. काम-दुह् *f. sg. nom.* (**6.24:** & **3.6.m:** & **2.77:** & **2.79:** & **2.24:**)
4	अस्मि	[and] [I am]	fr. √अस् *2.P. pr.* 1st *sg.*
9	प्रजनः च	who causes progeny	fr. प्रजन *m. sg. nom.*; च *in.*
8	कन्-दर्पः	the deity that is desire [for immortality]	fr. कम्-दर्प *m. sg. nom.* (**2.55:**)
7	अस्मि	I am	fr. √अस् *2.P. pr.* 1st *sg.*
12	सर्पाणां	among snakes	fr. सर्प *m. pl. gen.* (**2.92:**)
11	वासुकिः	[the divine poisonous king of snakes used to churn the primordial milky ocean] वासुकि	fr. वासुकि *m. sg. nom.*
10	अस्मि	I am	fr. √अस् *2.P. pr.* 1st *sg.*

अनन्तश्चास्मि नागानां वरुणो यादसामहम्। पितॄणामर्यमा चास्मि यमः संयमतामहम्॥ २९॥

(अनन्तः च अस्मि नागानां, वरुणः यादसाम् अहम्। पितॄणाम् अर्यमा च अस्मि, यमः संयमताम् अहम्॥)

नागानां च अन्-अन्तः अस्मि। यादसां वरुणः अहम्। पितॄणां च अर्यमा अस्मि। संयमतां यमः अहम्। (**10.29**)

And I am अनन्त [on whom Lord विष्णु reclines] among [many-headed] snakes. I am [the Lord of water] वरुण among creatures [and deities] of water. I am [the king of the ancestors called] अर्यमन् among the ancestors. I am [the feared] यम (Lord Death) among discipliners.

3	नागानां च	[and] among [many-headed] snakes	fr. नाग *m. pl. gen.*; च *in.*
2	अन्-अन्तः	अनन्त [on whom Lord विष्णु reclines]	fr. अनन्त *m. sg. nom.*
1	अस्मि	I am	fr. √अस् *2.P. pr.* 1st *sg.*
6	यादसां	among creatures [and deities] of water	fr. यादस् *n. pl nom.* (**3.6:**)
5	वरुणः	[the Lord of water] वरुण	fr. वरुण *m. sg. nom.*
4	अहं	I [am]	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
9	पितॄणां च	among the ancestors	fr. पितृ *m. pl. nom.* (**3.38:**); च *in.*
8	अर्यमा	[the king of the ancestors called] अर्यमन्	fr. अर्यमन् *m. sg. nom.* (**3.22:**)
7	अस्मि	I am	fr. √अस् *2.P. pr.* 1st *sg.*
12	संयमतां	among discipliners	fr. संयमत् *pr. pt. of* सम् + √यम् *a. n. pl. gen.* (**3.12:** & *irreg. in not taking the root substitute* यच्छ् **5.15.6:**)
11	यमः	[the feared] Lord Death	fr. यम *m. sg. nom.*
10	अहम्	I [am]	fr. अहम् *prn. sg. nom.*

प्रह्लादश्चास्मि दैत्यानां कालः कलयतामहम्। मृगाणां च मृगेन्द्रोऽहं वैनतेयश्च पक्षिणाम्॥ ३०॥

(प्रह्लादः च अस्मि दैत्यानां, कालः कलयताम् अहम्। मृगाणां च मृगेन्द्रः अहं, वैनतेयः च पक्षिणाम्॥)

दैत्यानां च प्रह्लादः अस्मि। कलयतां कालः अहम्। अहं च मृगाणां मृग-इन्द्रः, पक्षिणां च वैनतेयः (=गरुडः)। (**10.30**)

And I am [the demon-yet-नारायण-devotee called] प्रह्लाद among the demons [born of दिति]. I am time [itself] among those who calculate [time]. I am [the fearless king of beasts] the lion among wild animals, and [विष्णु-'s high-flying devotee] गरुड among birds.

3	दैत्यानां च	[and] among the demons [born of दिति]	fr. दैत्य *n. pl. gen.*; च *in.*
2	प्रह्लादः	[the demon-yet-नारायण-devotee called] प्रह्लाद	fr. प्रह्लाद *m. sg. nom.*
1	अस्मि	I am	fr. √अस् *2.P. pr.* 1st *sg.*

6	कलयतां	among those who calculate [time]	fr. कलयत् *pr. pt. of* √कल् *a. m. pl. gen.* (**3.12:**)
5	कालः	time [itself]	fr. काल *m. sg. nom.*
4	अहं	I [am]	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
7	अहं च	I [am]	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; च *in.*
9	मृगाणां	among wild animals	fr. मृग *m. pl. nom.* (**2.92:**)
8	मृग-इन्द्रः	[the fearless king of beasts] the lion	fr. मृग-इन्द्र *m. sg. nom.* (**2.8:**)
11	पक्षिणां च	and among birds	fr. पक्षिन् *m. pl. gen.* (**3.15:** & **2.92:**)
10	वैनतेयः	[विष्णु-'s high-flying devotee] गरुड	fr. वैनतेय *m. sg. nom.*

पवनः पवतामस्मि रामः शस्त्रभृतामहम्। झषाणां मकरश्चास्मि स्रोतसामस्मि जाह्नवी॥३१॥

(पवनः पवताम् अस्मि, रामः शस्त्रभृताम् अहम्। झषाणां मकरः च अस्मि, स्रोतसाम् अस्मि जाह्नवी॥)

पवतां पवनः अस्मि। शस्त्र-भृतां रामः अहम्। झषाणां च मकरः अस्मि। स्रोतसां जाह्नवी (=गङ्गा) अस्मि। (**10.31**)

I am the wind among those that purify. I am [one of My अवतार-s, the embodiment of धर्म] Lord राम among those who wield weapons. I am [a type of dangerous water beast] मकर among aquatic creatures. I am the [sacred] river गङ्गा among rivers.

2	पवतां	among those that purify	fr. पवत् *pr. pt. of* √पू *a. n. pl. gen.* (**3.12:**)
1	पवनः अस्मि	I am the wind	fr. पवन *m. sg. nom.*; √अस् *2.P. pr. 1st sg.*
5	शस्त्र-भृतां	among those who wield weapons	fr. शस्त्र-भृत् *a. m. pl. gen.* (**6.24.2:** & **3.5:**)
4	रामः	[one of My अवतार-s, the embodiment of धर्म] Lord राम	fr. राम *m. sg. nom.*
3	अहं	I [am]	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
7	झषाणां च	among aquatic creatures	fr. झष *m. pl. gen.* (**2.92:**); च *in.*
6	मकरः अस्मि	I am [a type of dangerous water beast] मकर	fr. मकर *m. sg. nom.*; √अस् *2.P. pr. 1st sg.*
9	स्रोतसां	among rivers	fr. स्रोतस् *n. pl. gen.* (**3.6:**)
8	जाह्नवी अस्मि	I am the [sacred] river गङ्गा	fr. जाह्नवी *f. sg. nom.*; √अस् *2.P. pr. 1st sg.*

सर्गाणामादिरन्तश्च मध्यं चैवाहमर्जुन। अध्यात्मविद्या विद्यानां वादः प्रवदतामहम्॥३२॥

(सर्गाणाम् आदिः अन्तः च, मध्यं च एव अहम् अर्जुन। अध्यात्मविद्या विद्यानां, वादः प्रवदताम् अहम्॥)

सर्गाणाम् आदिः, मध्यं च, अन्तः एव च अहम्, अर्जुन। विद्यानाम् अध्यात्म-विद्या, प्रवदतां वादः अहम्। (**10.32**)

I am the source, the center, and the resolution of the cycles of manifestation [of the universe], O अर्जुन. I am knowledge centered on the self [amounting to मोक्ष] among [all forms of] knowledge, and the discussion [that leads to truth] among those who discuss.

5	सर्गाणाम्	of the cycles of manifestation [of the universe]	fr. सर्ग *m. pl. gen.* (**2.92:**)
2	आदिः	the source	fr. आदि *m. sg. nom.*
3	मध्यं च	the center	fr. मध्य *n. sg. nom.*; च *in.*
4	अन्तः एव च	and the resolution	fr. अन्त *m. sg. nom.*; एव *in.* (**6.19:**); च *in.*
1	अहं	I [am]	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
6	अर्जुन	O अर्जुन	fr. अर्जुन *m. sg. voc.*
9	विद्यानाम्	among [all forms of] knowledge	fr. विद्या *f. pl. gen.*
8	अध्यात्म-विद्या	knowledge centered on the self [amounting to मोक्ष]	fr. अध्यात्म-विद्या *f. sg. nom.*
11	प्रवदतां	among those who discuss	fr. प्रवदत् *pr. pt. of* प्र + √वद् *a. m. pl. gen.* (**3.12:**)
10	वादः	[and] the discussion [that leads to truth]	fr. वाद *m. sg. nom.*
7	अहं	I [am]	fr. अहम् *prn. sg. nom.*

अक्षराणामकारोऽस्मि द्वन्द्वः सामासिकस्य च। अहमेवाक्षयः कालो धाताहं विश्वतोमुखः॥३३॥

(अक्षराणाम् अकारः अस्मि, द्वन्द्वः सामासिकस्य च। अहम् एव अक्षयः कालः, धाता अहं विश्वतोमुखः॥)

अक्षराणाम् अकारः, सामासिकस्य च द्वन्-द्वः अस्मि। अहम् एव अ-क्षयः कालः। अहं विश्वतस्-मुखः धाता। (**10.33**)

I am [the initial] letter [or simplest and most common sound] *a* among the letters [or sounds] of the alphabet, and the copulative compound [where importance is the same, सम, in each member] among compounds. Ceaseless time is Me. The all-pervasive giver [of कर्म-फल-s] is Me.

3	अक्षराणाम्	among the letters [or sounds] of the alphabet	fr. अक्षर *n. pl. gen.* (**2.92:**)
2	अकारः	[the initial] letter [or simplist and most common sound] "a"	fr. अकार *m. sg. nom.* (**1.5.a:**)
5	सामासिकस्य च	and among compounds	fr. सामासिक *n. sg. gen.*; च *in.*
4	द्वन्-द्वः	the copulative compound [where importance is the same, सम, in each member]	fr. द्व-म्-द्व *m. sg. nom.* (**2.55:**)
1	अस्मि	I am	fr. √अस् *2.P. pr. 1st sg.*

7	अहम् एव	[is] Me [indeed]	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; एव *in.* (**6.19:**)
6	अ-क्षयः कालः	[relatively] ceaseless time	fr. अक्षय *a. m. sg. nom.*; काल *m. sg. nom.*
10	अहं	[is] Me	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
8	विश्वतस्-मुखः	the all-pervasive	fr. विश्वतस्-मुख *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **.33:**)
9	धाता	giver [of कर्म-फल-s]	fr. धातृ *m. sg. nom.* (**3.38:**)

मृत्युः सर्वहरश्चाहमुद्भवश्च भविष्यताम्। कीर्तिः श्रीर्वाक्च नारीणां स्मृतिर्मेधा धृतिः क्षमा॥ ३४॥
(मृत्युः सर्वहरः च अहम्, उद्भवः च भविष्यताम्। कीर्तिः श्रीः वाक् च नारीणां, स्मृतिः मेधा धृतिः क्षमा॥)
सर्व-हरः च मृत्युः, भविष्यतां च उद्भवः अहम्। नारीणां कीर्तिः श्रीः वाक् स्मृतिः मेधा धृतिः क्षमा च [अहम्]। (**10.34**)
And I am मृत्यु (Lord Death) [as] the one who takes away everything [i.e., your life], and prosperity among what will be. Among feminine [संस्कृत words], [I am] *fame*, *wealth*, *speech*, *memory*, *the capacity to retain [what is learned]*, *resolve*, and *accommodation*.

3	सर्व-हरः च	[as] the one who takes away everything [i.e., your life]	fr. सर्व-हर *a. m. sg. nom.*
2	मृत्युः	Lord Death	fr. मृत्यु *m. sg. nom.*
5	भविष्यतां	among what will be	fr. भविष्यत् *fut. pt. of* √भू *a. n. pl. gen.* (**6.4:** & **3.12:**)
4	च उद्भवः	and prosperity	fr. च *in.*; उद्भव *m. sg. nom.*
1	अहं	I [am]	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
6	नारीणां	among feminine [संस्कृत words]	fr. नारी *f. pl. gen.* (**2.92:**)
8	कीर्तिः	"fame"	fr. कीर्ति *f. sg. nom.*
9	श्रीः	"wealth"	fr. श्री *f. sg. nom.*
10	वाक्	"speech"	fr. वाच् *f. sg. nom.* (**2.24:** & **3.6:**)
11	स्मृतिः	"memory"	fr. स्मृति *f. sg. nom.*
12	मेधा	the "capacity to retain [what is learned]"	fr. मेधा *f. sg. nom.*
13	धृतिः	"resolve"	fr. धृति *f. sg. nom.*
14	क्षमा च	and "accommodation"	fr. क्षमा *f. sg. nom.*; च *in.*
7	[अहम्]	[I am]	

बृहत्साम तथा साम्नां गायत्री छन्दसामहम्। मासानां मार्गशीर्षोऽहमृतूनां कुसुमाकरः॥३५॥

(बृहत्साम तथा साम्नां, गायत्री छन्दसाम् अहम्। मासानां मार्गशीर्षः अहम्, ऋतूनां कुसुमाकरः॥)

तथा साम्नां बृहत्-साम, छन्दसां गायत्री अहम्। मासानां मार्ग-शीर्षः, ऋतूनां कुसुम-आकरः अहम्। (**10.35**)

Similarly I am the [prominent] साम-वेद verses [sung] in the बृहती [meter] among साम-वेद verses, and the [most famous verse, called] गायत्री among [all] verses of the वेद. I am [the cool] November/December among lunar months and the flowering spring among seasons.

1	तथा	similarly	fr. तथा *in.* (**6.19:**)
4	साम्नां	among साम-वेद verses	fr. सामन् *n. pl. gen.* (**3.22.c:**)
3	बृहत्-साम	the [prominent] सामवेद verses [sung] in the बृहती [meter]	fr. बृहत्-सामन् *n. sg. nom.* (**3.22:**)
6	छन्द्रसां	among [all] verses of the वेद	fr. छन्दस् *n. pl. gen.* (**3.6:**)
5	गायत्री	[and] the [most famous verse called] गायत्री	fr. गायत्री *f. sg. nom.*
2	अहम्	I [am]	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
9	मासानां	among lunar months	fr. मास *m. pl. gen.*
8	मार्ग-शीर्षः	[the cool] November-December	fr. मार्ग-शीर्ष *m. sg. nom.*
11	ऋतूनां	among seasons	fr. ऋतु *m. pl. gen.*
10	कुसुम-आकरः	[and] the flowering spring	fr. कुसुम-आकर *m. sg. nom.*
7	अहम्	I [am]	fr. अहम् *prn. sg. nom.*

द्यूतं छलयतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम्। जयोऽस्मि व्यवसायोऽस्मि सत्त्वं सत्त्ववतामहम्॥३६॥

(द्यूतं छलयताम् अस्मि, तेजः तेजस्विनाम् अहम्। जयः अस्मि व्यवसायः अस्मि, सत्त्वं सत्त्ववताम् अहम्॥)

छलयतां द्यूतम् अस्मि। तेजस्विनां तेजः अहम्। जयः अस्मि। व्यवसायः अस्मि। सत्त्ववतां सत्त्वम् अहम्। (**10.36**)

I am the [royal] game of dice among those that deceive. I am the brilliance of the brilliant. I am victory. I am clarity in thinking. I am the सत्त्व (contemplative disposition) among the contemplative.

2	छलयतां	among those that deceive	fr. छलयत् *pr. pt. of den.* √छलय *a. n. pl. gen.* (**5.43: & 3.12:**)
1	द्यूतम् अस्मि	I am the [royal] game of dice	fr. द्यूत *n. sg. nom.*; √अस् *2.P. pr. 1st sg.*
5	तेजस्विनां	of the brilliant	fr. तेजस्विन् *a. m. pl. gen.* (**3.15:**)
4	तेजः	the brilliance	fr. तेजस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)
3	अहं	I [am]	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
6	जयः अस्मि	I am victory	fr. जय *m. sg. nom.*; √अस् *2.P. pr. 1st sg.*
7	व्यवसायः अस्मि	I am clarity in thinking	fr. व्यवसाय *m. sg. nom.*; √अस् *2.P. pr. 1st sg.*

10	सत्त्ववतां	among the contemplative	fr. सत्त्ववत् *a. m. pl. gen.* (**3.13:**)
9	सत्त्वम्	the सत्त्व (contemplative disposition)	fr. सत्त्व *n. sg. nom.*
8	अहं	I [am]	fr. अहम् *prn. sg. nom.*

वृष्णीनां वासुदेवोऽस्मि पाण्डवानां धनञ्जयः। मुनीनामप्यहं व्यासः कवीनामुशना कविः॥ ३७॥

(वृष्णीनां वासुदेवः अस्मि, पाण्डवानां धनञ्जयः। मुनीनाम् अपि अहम् व्यासः, कवीनाम् उशना कविः॥)

वृष्णीनां वासु-देवः, पाण्डवानां धनञ्-जयः अस्मि। अहम् अपि मुनीनां व्यासः, कवीनाम् उशना कविः (=शुक्राचार्य)। (**10.37**)

I am, among the वृष्णि clan, [Mr.] कृष्ण; among पाण्डु-'s sons, [you, the award-winning] अर्जुन. Among sages, also, वेद-व्यास [another name or title for व्यास, who is composing this epic] and, among seers, the seer शुक्राचार्य [the wise but unheeded counselor to the demons] are Me.

2	वृष्णीनां	among the वृष्णि clan	fr. वृष्णि *m. pl. gen.*
3	वासु-देवः	[Mr.] कृष्ण	fr. वासु-देव *m. sg. nom.*
4	पाण्डवानां	[and] among the पाण्डु-'s sons	fr. पाण्डव *m. pl. gen.*
5	धनञ्-जयः	[you, the award-winning] अर्जुन	fr. धन-म्-जय *m. sg. nom.* (**6.32: & 2.55:**)
1	अस्मि	I am	fr. √अस् *2.P. pr. 1st sg.*
10	अहम् अपि	[are] Me also	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; अपि *in.*
6	मुनीनां	among sages	fr. मुनि *m. pl. gen.*
7	व्यासः	वेद-व्यास [who is composing this epic]	fr. व्यास *m. sg. nom.*
8	कवीनाम्	[and] among seers	fr. कवि *m. pl. gen.*
9	उशना कविः	the seer शुक्राचार्य [the wise but unheeded counselor to the demons]	fr. उशनस् *m. sg. nom.* (**3.6.i:** *irreg.*); कवि *m. sg. nom.*

दण्डो दमयतामस्मि नीतिरस्मि जिगीषताम्। मौनं चैवास्मि गुह्यानां ज्ञानं ज्ञानवतामहम्॥ ३८॥

(दण्डः दमयताम् अस्मि, नीतिः अस्मि जिगीषताम्। मौनं च एव अस्मि गुह्यानां, ज्ञानं ज्ञानवताम् अहम्॥)

दमयतां दण्डः अस्मि। जिगीषतां नीतिः अस्मि। गुह्यानां च एव मौनम् अस्मि। ज्ञानवतां ज्ञानम् अहम्। (**10.38**)

I am the rod among those that tame. I am the process of justice among those who desire victory. I am silence among secrets. I am the knowledge among those who have knowledge.

2	दमयतां	among those that tame	fr. दमयत् *pr. pt. of cs.* √दम् *a. m. pl. gen.* (**3.12:**)
1	दण्डः अस्मि	I am the rod	fr. दण्ड *m. sg. nom.*; √अस् *2.P. pr. 1st sg.*
4	जिगीषतां	among those who desire victory	fr. जिगीषत् *pr. pt. of des.* √जि *a. m. pl. gen.* (**5.41:** *irreg.*)
3	नीतिः अस्मि	I am the process of justice	fr. नीति *f. sg. nom.*; √अस् *2.P. pr. 1st sg.*

6	गुह्यानां च एव	among secrets	fr. गुह्य *pot. ps. pt. of* √गुह् *n. pl. gen.*; च *in.*; एव *in.*
5	मौनम् अस्मि	I am silence	fr. मौन *n. sg. nom.*; √अस् *2.P. pr.* 1st *sg.*
9	ज्ञानवतां	among those who have knowledge	fr. ज्ञानवत् *a. m. pl. gen.* (**3.13:**)
8	ज्ञानम्	the knowledge	fr. ज्ञान *n. sg. nom.*
7	अहं	I [am]	fr. अहम् *prn. sg. nom.*

यच्चापि सर्वभूतानां बीजं तदहमर्जुन। न तदस्ति विना यत्स्यान्मया भूतं चराचरम्॥ ३९॥
(यद् च अपि सर्वभूतानां, बीजं तद् अहम् अर्जुन। न तद् अस्ति विना यद् स्यात्, मया भूतं चराचरम्॥)
यद् च सर्व-भूतानां बीजं तद् अपि अहम्, अर्जुन। यद् मया विना स्यात्, तद् चर-अ-चरं भूतं न अस्ति। (**10.39**)
Moreover, what is the बीज (seed, or efficient cause—निमित्त-कारण intelligent cause) of all things, that also I am, O अर्जुन. There is no moveable or immovable [sentient or insentient] being that can exist without Me [as both the efficient cause and material cause of the universe].

1	यद् च	moreover what [is]	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*; च *in.*
3	सर्व-भूतानां	of all things	fr. सर्व-भूत *n. pl. gen.*
2	बीजं	the बीज (seed or efficient cause)	fr. बीज *n. sg. nom.*
4	तद् अपि	that also	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; अपि *in.*
5	अहम्	I [am]	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
6	अर्जुन	O अर्जुन	fr. अर्जुन *m. sg. voc.*
11	यद्	[which]	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*
13	मया विना	without Me [as both the efficient and material cause of the universe]	fr. अहम् *prn. sg. inst.* (**6.16:**); विना *in.*
12	स्यात्	can exist	fr. √अस् *2.P. pot.* 3rd *sg.* (**5.19.4:**)
10	तद्	that	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*
8	चर-अ-चरं	moveable or immovable [sentient or insentient]	fr. चर-अचर *a. n. sg. nom.*
9	भूतं	being	fr. भूत *pp. of* √भू *n. sg. nom.*
7	न अस्ति	there is no	fr. न *in.*; √अस् *2.P. pr.* 3rd *sg.*

नान्तोऽस्ति मम दिव्यानां विभूतीनां परन्तप। एष तूद्देशतः प्रोक्तो विभूतेर्विस्तरो मया॥ ४०॥

(न अन्तः अस्ति मम दिव्यानां, विभूतीनां परन्तप। एषः तु उद्देशतः प्रोक्तः, विभूतेः विस्तरः मया॥)

मम दिव्यानां विभूतीनाम् अन्तः न अस्ति, परन्-तप। मया तु एषः विभूतेः विस्तरः उद्देशतः प्रोक्तः। (**10.40**)

There is no end to My divine glories, O अर्जुन. Rather, I have told [only] in part this detailed description of [My] glory.

2	मम	to My	fr. अहम् *prn. sg. gen.*
3	दिव्यानां	divine	fr. दिव्य *a. f. pl. gen.*
4	विभूतीनाम्	glories	fr. विभूति *f. pl. gen.*
1	अन्तः न अस्ति	there is no end	fr. अन्त *m. sg. nom.*; न *in.*; √अस् *2.P. pr. 3rd sg.*
5	परन्-तप	(अर्जुन) O Vexer of Foes	fr. पर-म्-तप *m. sg. voc.* (**2.55:**)
6	मया तु	rather I	fr. अहम् *prn. sg. inst.* (**7.7:**); तु *in.*
9	एषः	this	fr. एतद् *prn. m. sg. nom.*
11	विभूतेः	of [My] glory	fr. विभूति *f. sg. gen.* (**3.29.b:**)
10	विस्तरः	detailed description	fr. विस्तर *m. sg. nom.*
8	उद्देशतः	[only] in part	fr. उद्देशतस् *in.* (**6.19:**)
7	प्रोक्तः	have told	fr. प्रोक्त *pp. of* प्र + √वच् *pt. m. sg. nom.* (**6.6:** & **2.3.a:** & **2.80:**)

यद्यद्विभूतिमत्सत्त्वं श्रीमदूर्जितमेव वा। तत्तदेवावगच्छ त्वं मम तेजोंऽशसम्भवम्॥ ४१॥

(यद् यद् विभूतिमत् सत्त्वं, श्रीमत् ऊर्जितम् एव वा। तद् तद् एव अवगच्छ त्वं, मम तेजोंऽशसम्भवम्॥)

यद् यद् विभूतिमत् श्रीमत् ऊर्जितम् एव वा सत्त्वं, तद् तद् एव मम तेजस्-अंश-सम्भवं त्वम् अवगच्छ। (**10.41**)

Whatever entity has glory, has wealth, or is indeed powerful—that itself, may you know, is born of a fraction of My power. [No one is the author of any glory, so arrogance or jealousy regarding these glories is baseless. Knowing this brings relative freedom.]

1	यद् यद्	whatever	fr. यद् *prn. n. sg. nom.* (**7.6.B.2.e:**)
3	विभूतिमत्	has glory	fr. विभूतिमत् *a. n. sg. nom.* (**3.13:**)
4	श्रीमत्	has wealth	fr. श्रीमत् *a. n. sg. nom.* (**3.13:**)
5	ऊर्जितम् एव वा	or is indeed powerful	fr. ऊर्जित *pp. of den. of* ऊर्ज् *a. n. sg. nom.*; एव *in.* (**6.19:**); वा *in.*
2	सत्त्वं	entity	fr. सत्त्व *n. sg. nom.*

6	तद् तद् एव	that itself	fr. तद् *prn. n. sg. acc.* (**7.6.B.2.e:**); एव *in.* (**6.19:**)
10	मम	of Me, My	fr. अहम् *prn. sg. gen.*
9	तेजस्-अंश-	of a fraction of power	
8	-सभवं	is born	fr. तेजस्-अंश-स्म्भव *a. n. sg. acc.*
7	त्वम् अवगच्छ	may you know	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*; अव + √गम् *1.P. impv. 2nd sg.* (**5.15.6:**)

अथवा बहुनैतेन किं ज्ञातेन तवार्जुन। विष्टभ्याहमिदं कृत्स्नमेकांशेन स्थितो जगत्॥ ४२॥

(अथवा बहुना एतेन, किं ज्ञातेन तव अर्जुन। विष्टभ्य अहम् इदं कृत्स्नम्, एकांशेन स्थितः जगत्॥)

अथवा एतेन बहुना तव ज्ञातेन किम्, अर्जुन। अहम् इदं कृत्स्नं जगत् एक-अंशेन विष्टभ्य स्थितः। (**10.42**)

—But, rather, what [is gained] by your knowing [just] this much [about Me], O अर्जुन? I remain sustaining this entire universe with [just] a fraction [of My self]. [The whole, infinite Me includes everything, including you. Knowing this brings complete freedom.]

1	अथवा	but rather	fr. अथवा *in.*
4	एतेन	[just] this	fr. एतद् *prn. n. sg. inst.*
5	बहुना	much [about Me]	fr. बहु *a. n. sg. inst.*
3	तव ज्ञातेन	by your knowing	fr. त्वम् *prn. sg. gen.* (**7.12.3.a:**); ज्ञात *pp. of* √ज्ञा *pt. n. sg. inst.*
2	किम्	what [is gained]?	fr. किम् *prn. n. sg. nom.* (**7.9.7:**)
6	अर्जुन	O अर्जुन	fr. अर्जुन *m. sg. voc.*
7	अहम्	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
10	इदं कृत्स्नं	this entire	fr. इदम् *prn. n. sg. acc.*; कृत्स्न *a. n. sg. acc.*
11	जगत्	universe	fr. जगत् *n. sg. acc.* (**3.5:**)
12	एक-अंशेन	with [just] a fraction [of My self]	fr. एक-अंश *m. sg. inst.*
9	विष्टभ्य	sustaining	fr. विष्टभ्य *in. pt. of* वि + √स्तभ् (**2.101:**)
8	स्थितः	remain	fr. स्थित *pp. of* √स्था *pt. m. sg. nom.* (**6.6:**)

ओं तत्सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विभूतियोगो नाम दशमोऽध्यायः॥१०॥

(ओं तद् सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विभूतियोगः नाम दशमः अध्यायः॥)

ओं तद् सत्। इति श्रीमद्-भगवद्-गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्म-विद्यायां योग-शास्त्रे श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवादे विभूति-योगः नाम दशमः अध्यायः। (**10**)

ओं (ब्रह्मन्, the witness of all) is that [only] reality. Thus ends the tenth chapter, called "The Topic of Glories," of the [eighteen chapters of] *Songs of the Glorious Lord,* which is [looked upon as] उपनिषद् [and whose teaching is] in [the form of] a dialogue between श्री कृष्ण and अर्जुन, [the subject matter being] a knowledge of ब्रह्मन् and योग.

1	ओं	ओम् (ब्रह्मन्, the witness of all,)	fr. ओम् *in.*
2	तद् सत्	[is] that [only] reality	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; सत् *n. sg. nom.*
3	इति	(quote-end quote), thus ends	fr. इति *in.*
10	श्रीमद्-	of the venerable, the glorious	
11	-भगवद्-	one having [limitless] glories, Lord	
9	-गीतासु	in [i.e., of] songs	fr. श्रीमत्-भगवत्-गीता *f. pl. loc.* (**2.43:**)
12	उपनिषत्सु	[which are/is looked upon as] उपनिषद्, sacred scripture	fr. उपनिषद् *f. pl. loc.* (**6.24:**)
17	ब्रह्म-	of ब्रह्मन् (reality/सत्)	
16	-विद्यायां	[and] a knowledge	fr. ब्रह्म-विद्या *f. sg. loc.*
18	योग-शास्त्रे	[and instruction of] योग (means, discipline, etc.)	fr. योग-शास्त्र *n. sg. loc.*
14	श्री-कृष्ण-	between Lord कृष्ण	
15	-अर्जुन-	and अर्जुन	
13	-संवादे	in [the form of] a dialogue	fr. श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवाद *n. sg. loc.*
8	विभूति-	of glories	
7	-योगः	the topic	fr. विभूति-योग *a. m. sg. nom.*
6	नाम	by the name, called	fr. नाम *in.*
4	दशमः	the tenth	fr. दशम *ordinal a. m. sg. nom.*
5	अध्यायः	chapter	fr. अध्याय *m. sg. nom.*

अथैकादशोऽध्यायः

अर्जुन उवाच।

मदनुग्रहाय परमं गुह्यमध्यात्मसञ्ज्ञितम्। यत्त्वयोक्तं वचस्तेन मोहोऽयं विगतो मम॥१॥

(अर्जुनः उवाच। मदनुग्रहाय परमं, गुह्यम् अध्यात्मसञ्ज्ञितम्। यद् त्वया उक्तं वचः तेन, मोहः अयं विगतः मम॥)

अर्जुनः उवाच। यद् परमं गुह्यम् अध्यात्म-सञ्ज्ञितं वचः त्वया मद्-अनुग्रहाय उक्तं, तेन अयं मम मोहः विगतः। (**11.1**)

अर्जुन said: This delusion of mine [i.e., lack of discernment about the nature of myself] is gone [i.e., more or less, as questions follow] because of those words, the greatest secret—called the [ज्ञान, knowledge] centered on the आत्मन् (self)—which You told for my blessing.

1	अर्जुनः उवाच	अर्जुन said	fr. अर्जुन *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
6	यद्	[which]	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*
8	परमं गुह्यम्	the greatest secret	fr. परम *prn. a. n. sg. nom.*; गुह्य *pot. ps. pt. of* √गुह् *a. n. sg. nom.*
11	अध्यात्म-	the [ज्ञान/knowledge] centered on the आत्मन् (self)	
10	-सञ्ज्ञितं	called	fr. अध्यात्म-सञ्ज्ञित *a. n. sg. nom.*
7	वचः	word(s)	fr. वचस् *n. sg. nom.* (**7.4.1:**)
12	त्वया	[which] You	fr. त्वम् *prn sg. inst.* (**7.7:**)
14	मद्-अनुग्रहाय	for my blessing	fr. मद्-अनुग्रह *m. sg. dat.* (**2.24:** & **.43:**)
13	उक्तं	told	fr. उक्त *pp. of* √वच् *pt. n. sg. nom.* (**6.6:** & **2.3.a:** & **2.80:**)
5	तेन	because of this/those	fr. तद् *prn. n. sg. inst.*
2	अयं	this	fr. इदम् *prn. m. sg. nom.*
3	मम मोहः	delusion of mine	fr. अहम् *prn. sg. gen.*; मोह *m. sg. nom.*
4	विगतः	is gone	fr. विगत *pp. of* वि + √गम् *pt. m. sg. nom.* (**6.6:**)

भवाप्ययौ हि भूतानां श्रुतौ विस्तरशो मया। त्वत्तः कमलपत्राक्ष माहात्म्यमपि चाव्ययम्॥ २॥

(भवाप्ययौ हि भूतानां, श्रुतौ विस्तरशः मया। त्वत्तः कमलपत्राक्ष, माहात्म्यम् अपि च अव्ययम्॥)

कमल-पत्र-अक्ष, मया भूतानां भव-अप्ययौ हि त्वत्तः विस्तरशः श्रुतौ, अ-व्ययम् अपि च माहात्म्यम् [श्रुतम्]। (**11.2**)

O Lotus-Petal Eyes, I have indeed heard from You in detail about the manifestation and dissolution of [all] beings, and also about [Your] imperishable glory.

1	कमल-	O Lotus	
2	-पत्र-	Petal	
3	-अक्ष	Eyes	fr. कमल-पत्र-अक्ष *a. m. sg. voc.*
4	मया	I	fr. अहम् *prn. sg. inst.* (**7.7:**)
11	भूतानां	of [all] beings	fr. भूत *pp. of* √भू *n. pl. gen.*
9	भव-	about the manifestation	
10	-अप्ययौ	and dissolution	fr. भव-अप्यय *m. du. nom.*
5	हि	indeed	fr. हि *in.*
7	त्वत्तः	from You	fr. त्वतस् *in.* (**6.19:**)
8	विस्तरशः	in detail	fr. विस्तरशस् *in.* (**6.19:**)
6	श्रुतौ	have heard	fr. श्रुत *pp. of* √श्रु *pt. m. du. nom.*
13	अ-व्ययम्	about [Your] imperishable	fr. अव्यय *a. n. sg. nom.*
12	अपि च	and also	fr. अपि *in.*; च *in.*
14	माहात्म्यम् [श्रुतम्]	glory [I have heard]	fr. माहात्म्य *n. sg. nom.*

एवमेतद्यथात्थ त्वमात्मानं परमेश्वर। द्रष्टुमिच्छामि ते रूपमैश्वरं पुरुषोत्तम॥ ३॥

(एवम् एतद् यथा आत्थ त्वम्, आत्मानं परमेश्वर। द्रष्टुम् इच्छामि ते रूपम्, ऐश्वरं पुरुषोत्तम॥)

यथा त्वम् आत्मानम् आत्थ, परम-ईश्वर, एवम् एतद् ते ऐश्वरं रूपं द्रष्टुम् इच्छामि, पुरुष-उत्तम। (**11.3**)

Just as You describe Yourself, O Lord—in that way I wish to see this, Your divine form, O Being Who Transcends.

1	यथा	just as	fr. यथा *in.* (**6.19:**)
2	त्वम्	You	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*
4	आत्मानम्	Yourself	fr. आत्मन् *reflex. prn. a. m. sg. acc.*
3	आत्थ	describe	fr. √अह् *P. perf. 2nd sg.* (**5.28:**)
5	परम-ईश्वर	O Lord	fr. परम-ईश्वर *m. sg. voc.*

6	एवम्	in that way	fr. एवम् *in.* (**6.19:**)
9	एतद्	this	fr. एतद् *prn. n. sg. acc.*
10	ते ऐश्वरं	Your divine	fr. त्वम् *prn. sg. gen.*; ऐश्वर *a. n. sg. acc.*
11	रूपं	form	fr. रूप *n. sg. acc.* (**7.20:**)
8	द्रष्टुम्	to see	fr. द्रष्टुम् *inf. of* √दृश् *in.* (**2.85:**)
7	इच्छामि	I wish	fr. √इष् *6.P. pr.* 1st *sg.* (**5.17.3:** & **5.5.a:**)
12	पुरुष-उत्तम	(कृष्ण) O Being Who Transcends [the perishable and the imperishable]	fr. पुरुष-उत्तम *m. sg. voc.*

मन्यसे यदि तच्छक्यं मया द्रष्टुमिति प्रभो। योगेश्वर ततो मे त्वं दर्शयात्मानमव्ययम्॥ ४॥

(मन्यसे यदि तद् शक्यं, मया द्रष्टुम् इति प्रभो। योगेश्वर ततः मे त्वं, दर्शय आत्मानम् अव्ययम्॥)

यदि तद् मया द्रष्टुं शक्यम् इति मन्यसे, प्रभो, योग-ईश्वर, ततः त्वं मे अ-व्ययम् आत्मानं दर्शय। (**11.4**)

If You think that I am able to see that, O Lord, then—O Lord of the Pursuits of योगिन्-s—please show to me [Your] imperishable form.

1	यदि	if	fr. यदि *in.*
6	तद्	that	fr. तद् *prn. n. sg. acc.* (**7.20:**)
3	मया	I	fr. अहम् *prn. sg. inst.* (**7.7:**)
5	द्रष्टुं	to see	fr. द्रष्टुम् *inf. of* √दृश् *in.* (**2.85:**)
4	शक्यम्	am able	fr. शक्य *pot. ps. pt. of* √शक् *pt. n. sg. nom.*
2	इति मन्यसे	(You) think that	fr. इति *in.*; √मन् *4.Ā. pr.* 2nd *sg.*
7	प्रभो	O Lord	fr. प्रभु *m. sg. voc.*
9	योग-ईश्वर	O Lord of the Pursuits of योगिन्-s	fr. योग-ईश्वर *m. sg. voc.*
8	ततः	then	fr. ततस् *in.* (**6.19:**)
10	त्वं	[You]	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*
12	मे	to me	fr. अहम् *prn. sg. dat.*
13	अ-व्ययम्	[Your] imperishable	fr. अव्यय *a. m. sg. acc.*
14	आत्मानं	form	fr. आत्मन् *m. sg. acc.*
11	दर्शय	please show	fr. √दृश् *P. cs. impv.* 2nd *sg.* (**5.40:**)

श्रीभगवानुवाच।

पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽथ सहस्रशः। नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि च॥५॥

(श्रीभगवान् उवाच। पश्य मे पार्थ रूपाणि, शतशः अथ सहस्रशः। नानाविधानि दिव्यानि, नानावर्णाकृतीनि च॥)

श्री-भगवान् उवाच। पार्थ, पश्य शतशः अथ सहस्रशः मे रूपाणि दिव्यानि नाना-विधानि नाना-वर्ण-आकृतीनि च। (**11.5**)

The Lord said: Behold, O अर्जुन, My forms by the hundreds and by the thousands—effulgent, of many varieties, and of many colors and forms.

1	श्री-भगवान् उवाच	the Lord said	fr. श्री-भगवत् *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
3	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
2	पश्य	behold	fr. √दृश् *1.P. impv. 2nd sg.* (**5.15.6:**)
5	शतशः	by the hundreds	fr. शतशस् *in.* (**6.19:** & **4.29:**)
6	अथ सहस्रशः	and by the thousands	fr. अथ *in.* (**6.19:**); सहस्रशस् *in.* (**6.19:** & **4.29:**)
4	मे रूपाणि	My forms	fr. अहम् *prn. sg. gen.*; रूप *n. pl. acc.* (**2.92:**)
7	दिव्यानि	effulgent	fr. दिव्य *a. n. pl. acc.*
8	नाना-	of many	
9	-विधानि	varieties	fr. नाना-विध *a. n. pl. acc.*
11	नाना-वर्ण-	of many colors	
12	-आकृतीनि	and forms	fr. नाना-वर्ण-आकृति *a. n. pl. acc.*
10	च	and	fr. च *in.*

पश्यादित्यान्वसून्रुद्रानश्विनौ मरुतस्तथा। बहून्यदृष्टपूर्वाणि पश्याश्चर्याणि भारत॥६॥

(पश्य आदित्यान् वसून् रुद्रान्, अश्विनौ मरुतः तथा। बहूनि अदृष्टपूर्वाणि, पश्य आश्चर्याणि भारत॥)

पश्य आदित्यान्, वसून्, रुद्रान्, अश्विनौ, तथा मरुतः। पश्य बहूनि अ-दृष्ट-पूर्वाणि आश्चर्याणि, भारत। (**11.6**)

Behold the [twelve] आदित्य-s (sun deities), the [eight] वसु-s (attendant deities to Lord इन्द्र), the [eleven] रुद्र-s (deities of destruction), the [two] अश्विन्-s (charioteers of the sun), and the मरुत्-s (storm deities). Behold [My] many unseen-before wonders, O अर्जुन.

1	पश्य	behold	fr. √दृश् *1.P. impv. 2nd sg.* (**5.15.6:**)
2	आदित्यान्	the [twelve] आदित्य-s (sun deities)	fr. आदित्य *m. pl. acc.*
3	वसून्	the [eight] वसु (attendant deities to Lord इन्द्र)	fr. वसु *m. pl. acc.*
4	रुद्रान्	the [eleven] रुद्र-s (deities of destruction)	fr. रुद्र *m. pl. acc.*
5	अश्विनौ	the [two] अश्विन्-s (charioteers of the sun)	fr. अश्विन् *m. du. acc.* (**3.15:**)
6	तथा मरुतः	and the मरुत्-s (storm deities)	fr. तथा *in.* (**6.19:**); मरुत् *m. sg. acc.* (**3.5:**)

7 पश्य	behold	fr. √दृश् *1.P. impv.* 2nd *sg.* (**5.15.6:**)
8 बहूनि	[My] many	fr. बहु *a. n. pl. acc.*
9 अ-दृष्ट-पूर्वाणि	unseen before	fr. अदृष्ट-पूर्व *a. n. pl. acc.*
10 आश्चर्याणि	wonders	fr. आश्चर्य *n. pl. acc.*
11 भारत	(अर्जुन) O (Brilliant) Son of India	fr. भारत *m. sg. voc.*

इहैकस्थं जगत्कृत्स्नं पश्याद्य सचराचरम्। मम देहे गुडाकेश यच्चान्यद्द्रष्टुमिच्छसि॥ ७॥
(इह एकस्थं जगत् कृत्स्नं, पश्य अद्य सचराचरम्। मम देहे गुडाकेश, यद् च अन्यद् द्रष्टुम् इच्छसि॥)
गुडाका-ईश, पश्य अद्य इह मम देहे एक-स्थं कृत्स्नं स-चर-अचरं जगत्, अन्यद् च यद् द्रष्टुम् इच्छसि। (**11.7**)
Behold, O अर्जुन—now, here in My body, in one place—the entire universe consisting of both the moving and the nonmoving, and whatever else you wish to see.

2 गुडाका-ईश	(कृष्ण) O Master Over Lethargy	fr. गुडाका-ईश *m. sg. voc.*
1 पश्य	behold	fr. √दृश् *1.P. impv.* 2nd *sg.* (**5.15.6:**)
3 अद्य	now	fr. अद्य *in.*
4 इह	here	fr. इह *in.*
5 मम देहे	in My body	fr. अहम् *prn. sg. gen.*; देह *m. sg. loc.*
6 एक-स्थं	in one place	fr. एक-स्थ *a. n. sg. acc.*
7 कृत्स्नं	the entire	fr. कृत्स्न *a. n. sg. acc.*
9 स-चर-	consisting of both the moving	
10 -अचरं	and the non-moving	fr. स-चर-अचर *a. n. sg. acc.* (**6.39:**)
8 जगत्	universe	fr. जगत् *n. sg. acc.* (**3.5:**)
12 अन्यद्	else	fr. अन्य *prn. n. sg. acc.* (**4.16.1:**)
11 च यद्	and whatever	fr. च *in.*; यद् *prn. n. sg. acc.* (**7.20:**)
14 द्रष्टुम्	to see	fr. द्रष्टुम् *inf. of* √दृश् *in.* (**2.85:**)
13 इच्छसि	you wish	fr. √इष् *6.P. pr.* 2nd *sg.* (**5.17.3:**)

न तु मां शक्यसे द्रष्टुमनेनैव स्वचक्षुषा। दिव्यं ददामि ते चक्षुः पश्य मे योगमैश्वरम्॥८॥

(न तु मां शक्यसे द्रष्टुम्, अनेन एव स्वचक्षुषा। दिव्यं ददामि ते चक्षुः, पश्य मे योगम् ऐश्वरम्॥)

अनेन तु स्व-चक्षुषा एव मां द्रष्टुं न शक्यसे। दिव्यं चक्षुः ते (=तुभ्यं) ददामि। पश्य मे ऐश्वरं योगम्। (**11.8**)

But with just this, your own vision, you cannot see [all of] Me. I give to you an extraordinary [i.e., magical] vision [a capacity to see everything, including the entire subtle universe, and to see into the future]. Behold My Lordly power.

1	अनेन तु	but with this	fr. इदम् *prn. n. sg. inst.*; तु *in.*
2	स्व-चक्षुषा एव	just your own vision	fr. स्व-चक्षुस् *n. sg. inst.* (**3.6:** & **2.101:**); एव *in.* (**6.19:**)
4	मां द्रष्टुं	see [all of] Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.* (**7.20:**); द्रष्टुम् *inf. of* √दृश् *in.* (**2.85:**)
3	न शक्यसे	you cannot	fr. न *in.*; √शक् *ps. pr. 2nd sg.*
7	दिव्यं चक्षुः	an extraordinary [i.e., magical] vision	fr. दिव्य *a. n. sg. acc.*; चक्षुस् *n. sg. acc.*
6	ते (=तुभ्यं)	to you	fr. त्वम् *prn. sg. dat.*
5	ददामि	I give	fr. √दा *3.P. pr. 1st sg.* (**5.8.6:** & **5.5.a:**)
8	पश्य	behold	fr. √दृश् *1.P. impv. 2nd sg.* (**5.15.6:**)
9	मे ऐश्वरं	My Lordly	fr. अहम् *prn. sg. gen.*; ऐश्वर *a. m. sg. acc.*
<u>10</u>	योगम्	power	fr. भोग *m. sg. acc.*

सञ्जय उवाच।

एवमुक्त्वा ततो राजन्महायोगेश्वरो हरिः। दर्शयामास पार्थाय परमं रूपमैश्वरम्॥९॥

(सञ्जयः उवाच। एवम् उक्त्वा ततः राजन्, महायोगेश्वरः हरिः। दर्शयामास पार्थाय, परमं रूपम् ऐश्वरम्॥)

सञ्जयः उवाच। राजन् [धृत-राष्ट्र], एवम् उक्त्वा, ततः महा-योग-ईश्वरः हरिः पार्थाय परमम् ऐश्वरं रूपं दर्शयामास। (**11.9**)

सञ्जय said: O King [धृत-राष्ट्र], having spoken thus, then Lord हरि (Lord कृष्ण as the destroyer of all पाप-s), the limitless Lord of pursuits of the योगिन्-s, showed to अर्जुन the limitless form of the Lord.

1	सञ्जयः उवाच	सञ्जय said	fr. सञ्जय *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	राजन् [धृत-राष्ट्र]	O King [धृतराष्ट्र]	fr. राजन् *m. sg. voc.* (**3.20:**)
4	एवम्	thus	fr. एवम् *in.* (**6.19:**)
3	उक्त्वा	having spoken	fr. उक्त्वा *in. pt. of* √वच् (**6.9:** & **2.80:**)

5	ततः	then	fr. ततस् *in.* (**6.19:**)
7	महा-	the limitless	
9	-योग-	of pursuits of the योगिन्-s	
8	-ईश्वरः	Lord	fr. महा-योग-ईश्वर *m. sg. nom.*
6	हरिः	Lord हरि (Lord कृष्ण as the destroyer of all पाप-s)	fr. हरि *m. sg. nom.*
11	पार्थाय	to अर्जुन (son of पृथा)	fr. पार्थ *m. sg. dat.* (**7.10.A.1:**)
12	परमम्	the limitless	fr. परम *prn. a. n. sg. acc.*
13	ऐश्वरं रूपं	form of the Lord	fr. ऐश्वर *a. n. sg. acc.*; रूप *n. sg. acc.*
10	दर्शयामास	showed	fr. √दृश् *cs. peri. perf. 3rd sg.* (**5.29:**)

अनेकवक्त्रनयनमनेकाद्भुतदर्शनम्। अनेकदिव्याभरणं दिव्यानेकोद्यतायुधम्॥१०॥

(अनेकवक्त्रनयनम्, अनेकाद्भुतदर्शनम्। अनेकदिव्याभरणं, दिव्यानेकोद्यतायुधम्॥)

[तद् रूपम्] अन्-एक-वक्त्र-नयनम्, अन्-एक-अद्भुत-दर्शनम्, अन्-एक-दिव्य-आभरणं, दिव्य-अन्-एक-उद्यत-आयुधम्। (**11.10**)

[That form] consisted of countless mouths and eyes; countless amazing sights; countless celestial ornaments; and countless extraordinary, upraised weapons.

1	[तद् रूपम्]	[that form]	
2	अन्-एक-	consisted of countless	
3	-वक्त्र-	mouths	
4	-नयनम्	and eyes	fr. अनेक-वक्त्र-नयन *a. n. sg. nom.*
5	अन्-एक-अद्भुत-	countless amazing	
6	-दर्शनम्	sights	fr. अनेक-अद्भुत-दर्शन *a. n. sg. nom.*
7	अन्-एक-दिव्य-	countless celestial	
8	-आभरणं	ornaments	fr. अनेक-दिव्य-आभरण *a. n. sg. nom.*
10	दिव्य-	extraordinary	
9	-अन्-एक-	and countless	
11	-उद्यत-	upraised	
12	-आयुधम्	weapons	fr. दिव्य-अनेक-उद्यत-आयुध *a. n. sg. nom.*

दिव्यमाल्याम्बरधरं दिव्यगन्धानुलेपनम्। सर्वाश्चर्यमयं देवमनन्तं विश्वतोमुखम्॥११॥

(दिव्यमाल्याम्बरधरं, दिव्यगन्धानुलेपनम्। सर्वाश्चर्यमयं देवम्, अनन्तं विश्वतोमुखम्॥)

[तद् रूपम्] दिव्य-माल्य-अम्बर-धरं, दिव्य-गन्ध-अनुलेपनं, सर्व-आश्चर्यमयं, देवम्, अन्-अन्तं, विश्वतस्-मुखम्। (**11.11**)

[That form also] wore celestial garlands and attire, [was anointed] with celestial, fragrant ointment, mostly all a wonder—effulgent, boundless, and in all directions.

1	[तद् रूपम्]	[that form also]	
3	दिव्य-माल्य-	celestial garlands	
4	-अम्बर-	and attire	
2	-धरं	wore	fr. दिव्य-माल्य-अम्बर-धर *a. n. sg. nom.*
5	दिव्य-गन्ध-	[was anointed] with celestial fragrant	
6	-अनुलेपनं	ointment	fr. दिव्य-गन्ध-अनुलेपन *a. n. sg. nom.*
7	सर्व-आश्चर्यमयं	mostly all a wonder	fr. सर्व-आश्चर्यमय *a. n. sg. nom.*
8	देवम्	effulgent	fr. देव *a. n. sg. nom.*
9	अन्-अन्तं	boundless	fr. अनन्त *a. n. sg. nom.*
10	विश्वतस्-मुखम्	[and] in all directions	fr. विश्वतस्-मुख *a. n. sg. nom.* (**2.24:** & **.33:**)

दिवि सूर्यसहस्रस्य भवेद्युगपदुत्थिता। यदि भाः सदृशी सा स्याद्भासस्तस्य महात्मनः॥१२॥

(दिवि सूर्यसहस्रस्य, भवेत् युगपद् उत्थिता। यदि भाः सदृशी सा स्यात्, भासः तस्य महात्मनः॥)

यदि दिवि सूर्य-सहस्रस्य भाः युग-पद् उत्थिता भवेत्, सा तस्य महा-आत्मनः भासः सदृशी स्यात्। (**11.12**)

If the brilliance of a thousand suns were to simultaneously arise in the sky, that would be akin to the brilliance of that magnificent form.

1	यदि	if	fr. यदि *in.*
7	दिवि	in the sky	fr. द्यु *f. sg. loc.* (**3.35:**)
3	सूर्य-सहस्रस्य	of a thousand suns	fr. सूर्य-सहस्र *n. sg. gen.*
2	भाः	the brilliance	fr. भास् *f. sg. nom.* (**3.6:**)
5	युग-पद्	simultaneously	fr. युगपद् *in.* (**6.24:**)
6	उत्थिता	arise	fr. उत्थिता *pp. of* उद् + √स्था *pt. f. sg. nom.* (**6.6:** & **2.99:** & **2.24:**)
4	भवेत्	were to	fr. √भू *1.P. pot. 3rd sg.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:**)

8	सा	that	fr. तद् *prn. f. sg. nom.*
12	तस्य	of that	fr. तद् *prn. m. sg. gen.*
13	महा-आत्मनः	magnificent form	fr. महा-आत्मन् *m. sg. gen.* (**3.22:**)
11	भासः	to the brilliance	fr. भास् *f. sg gen.* (**3.6:**) (**7.12.2.b:**)
10	सदृशी	similar, akin	fr. सदृशी *a. f. sg. nom.* (**4.17.2:**)
9	स्यात्	would be	fr. √अस् *2.P. pot. 3rd sg.* (**5.19.4:**)

तत्रैकस्थं जगत्कृत्स्नं प्रविभक्तमनेकधा। अपश्यद्देवदेवस्य शरीरे पाण्डवस्तदा॥१३॥
(तत्र एकस्थं जगत् कृत्स्नं, प्रविभक्तम् अनेकधा। अपश्यत् देवदेवस्य, शरीरे पाण्डवः तदा॥)
तदा पाण्डवः तत्र देव-देवस्य शरीरे एक-स्थम् अन्-एकधा प्रविभक्तं कृत्स्नं जगत् अपश्यत्। (**11.13**)
Then अर्जुन saw in that body of the Lord of deities the entire universe in one place [but] distinctly divided in manifold ways.

1	तदा	then	fr. तदा *in.* (**6.19:**)
2	पाण्डवः	अर्जुन (son of पाण्डु)	fr. पाण्डव *m. sg. nom.*
4	तत्र	in that	fr. तत्र *in.* (**6.19:**)
6	देव-देवस्य	of the Lord of deities	fr. देव-देव *m. sg. gen.*
5	शरीरे	body	fr. शरीर *n. sg. loc.*
8	एक-स्थम्	in one place	fr. एक-स्थ *a. n. sg. acc.* (**6.24.1:**)
10	अन्-एकधा	in manifold ways	fr. अनेकधा *in.* (**6.19:**)
9	प्रविभक्तं	[but] distinctly divided	fr. प्रविभक्त *pp. of* प्र + वि + √भज् *a. n. sg. acc.* (**2.81:**)
7	कृत्स्नं जगत्	the entire universe	fr. कृत्स्न *a. n. sg. acc.*; जगत् *n. sg. acc.* (**3.5:**)
3	अपश्यत्	saw	fr. √दृश् *1.P. impf. 3rd sg.* (**5.15.6:**)

ततः स विस्मयाविष्टो हृष्टरोमा धनञ्जयः। प्रणम्य शिरसा देवं कृताञ्जलिरभाषत॥१४॥

(ततः सः विस्मयाविष्टः, हृष्टरोमा धनञ्जयः। प्रणम्य शिरसा देवं, कृताञ्जलिः अभाषत॥)

ततः सः विस्मय-आविष्टः हृष्ट-रोमा धनञ्-जयः देवं शिरसा प्रणम्य कृत-अञ्जलिः अभाषत। (**11.14**)

Thereupon, that अर्जुन—overwhelmed with awe and with body hairs on end, bowing [his] head to the Lord, with hands folded [in supplication]—spoke.

1	ततः	thereupon	fr. ततस् *in.* (**6.19:**)
2	सः	that	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
5	विस्मय-	with awe	
4	-आविष्टः	overwhelmed	fr. विस्मय-आविष्ट *a. m. sg. nom.*
6	हृष्ट-रोमा	[and] with body hairs on end	fr. हृष्ट-रोमन् *a. m. sg. nom.* (**3.22:**)
3	धनञ्-जयः	अर्जुन (winner of laurels)	fr. धन-म्-जय *m. sg. nom.* (**6.32:** & **2.55:**)
9	देवं	to the Lord	fr. देव *m. sg. acc.*
8	शिरसा	[with] [his] head	fr. शिरस् *n. sg. inst.* (**3.6:**)
7	प्रणम्य	bowing	fr. प्रणम्य *in. pt. of* प्र + √नम् (**6.9:** & **2.92:**)
10	कृत-अञ्जलिः	with hands folded [in supplication]	fr. कृत-अञ्जलि *a. m. sg. nom.*
11	अभाषत	spoke	fr. √भाष् *1.Ā. impf. 3rd sg.*

अर्जुन उवाच।
पश्यामि देवांस्तव देव देहे सर्वांस्तथा भूतविशेषसङ्घान्।
ब्रह्माणमीशं कमलासनस्थमृषींश्च सर्वानुरगांश्च दिव्यान्॥१५॥

(अर्जुनः उवाच। पश्यामि देवान् तव देव देहे, सर्वान् तथा भूतविशेषसङ्घान्। ब्रह्माणम् ईशं कमलासनस्थम्, ऋषीन् च सर्वान् उरगान् च दिव्यान्॥)

अर्जुनः उवाच। देव, पश्यामि तव देहे सर्वान् देवान्, तथा भूत-विशेष-सङ्घान्, ईशं कमल-आसन-स्थं ब्रह्माणं, सर्वान् ऋषीन् च दिव्यान् उर-गान् च। (**11.15**)

अर्जुन said: O Lord, I see in Your body all the deities and hosts of different types of beings, Lord ब्रह्मा seated in the lotus [i.e., in ब्रह्म-लोक within the lotus-like universe], [and] all the sages and celestial serpents.

1	अर्जुनः उवाच	अर्जुन said	fr. अर्जुन *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	देव	O Lord	fr. देव *m. sg. voc.*
3	पश्यामि	I see	fr. √दृश् *1.P. pr. 1st sg.* (**5.15.6:** & **5.5.a:**)
4	तव देहे	in Your body	fr. त्वम् *prn. sg. gen.*; देह *m. sg. loc.*
5	सर्वान् देवान्	all the deities	fr. सर्व *prn. a. m. pl. acc.* (**4.16.2:**); देव *m. pl. acc.*
6	तथा	and	fr. तथा *in.* (**6.19:**)
9	भूत-	of beings	
8	-विशेष-	of different types	
7	-सङ्घान्	hosts	fr. भूत-विशेष-सङ्घ *m. pl. acc.*
10	ईशं	Lord	fr. ईश *m. sg. acc.*
13	कमल-	in the lotus [i.e., in ब्रह्म-लोक within the lotus-like universe]	
12	-आसन-स्थं	seated	fr. कमल-आसन-स्थ *a. m. sg. acc.* (**6.24.1:**)
11	ब्रह्माणं	ब्रह्मा	fr. ब्रह्मन् *m. sg. acc.* (**3.22:**)
15	सर्वान् ऋषीन्	all the sages	fr. सर्व *prn. a. m. pl. acc.* (**4.16.2:**); ऋषि *m. pl. acc.*
14	च	[and]	fr. च *in.*
17	दिव्यान्	celestial	fr. दिव्य *a. m. pl. acc.*
16	उर-गान् च	and serpents	fr. उर-ग *m. pl. acc.* (**6.24.3:**);च *in.*

अनेकबाहूदरवक्त्रनेत्रं पश्यामि त्वां सर्वतोऽनन्तरूपम्।
नान्तं न मध्यं न पुनस्तवादिं पश्यामि विश्वेश्वर विश्वरूप॥१६॥

(अनेकबाहूदरवक्त्रनेत्रं, पश्यामि त्वां सर्वतः अनन्तरूपम्। न अन्तं न मध्यं न पुनः तव आदिं, पश्यामि विश्वेश्वर विश्वरूप॥)

त्वाम् अन्-एक-बाहु-उदर-वक्त्र-नेत्रं, सर्वतः अन्-अन्त-रूपं पश्यामि। तव पुनः न अन्तं न मध्यं न आदिं पश्यामि, विश्व-ईश्वर विश्व-रूप। (**11.16**)

I see You as having countless [bodies with] arms, bellies, mouths, and eyes—whose forms are endless in all directions. And I see not Your end, nor middle, nor beginning, O Lord of the Universe whose form is the universe.

2	त्वाम्	You	fr. त्वम् *prn. sg. acc.*
3	अन्-एक-बाहु-	as having countless [bodies with] arms	
4	-उदर-वक्त्र-	bellies mouths	
5	-नेत्रं	and eyes	fr. अनेक-बाहु-उदर-वक्त्र-नेत्र *a. m. sg. acc.*
7	सर्वतः	in all directions	fr. सर्वतस् *in.* (**6.19:**)
6	अन्-अन्त-रूपं	whose forms are endless	fr. अनन्त-रूप *a. m. sg. acc.*
1	पश्यामि	I see	fr. √दृश् *1.P. pr. 1st sg.* (**5.15.6:** & **5.5.a:**)
13	तव	of You, Your	fr. त्वम् *prn. sg. gen.*
8	पुनः	and	fr. पुनर् *in.*
10	न अन्तं	not the end	fr. न *in.*; अन्त *m. sg. acc.*
11	न मध्यं	nor middle	fr. न *in.*; मध्य *m. sg. acc.*
12	न आदिं	nor beginning	fr. न *in.*; आदि *m. sg. acc.*
9	पश्यामि	I see	fr. √दृश् *1.P. pr. 1st sg.* (**5.15.6:** & **5.5.a:**)
13	विश्व-ईश्वर	O Lord of the Universe	fr. विश्व-ईश्वर *m. sg. voc.*
14	विश्व-रूप	Whose Form is the Universe	fr. विश्व-रूप *a. m. sg. voc.*

किरीटिनं गदिनं चक्रिणं च तेजोराशिं सर्वतोदीप्तिमन्तम्।
पश्यामि त्वां दुर्निरीक्ष्यं समन्ताद्दीप्तानलार्कद्युतिमप्रमेयम्॥ १७॥

(किरीटिनं गदिनं चक्रिणं च, तेजोराशिं सर्वतोदिप्तिमन्तम्। पश्यामि त्वां दुर्निरीक्ष्यं समन्तात्, दीप्तानलार्कद्युतिम् अप्रमेयम्॥)

त्वां किरीटिनं गदिनं चक्रिणं च, सर्वतस्-दिप्तिमन्तं तेजस्-राशिं, दुर्-निरीक्ष्यं समन्तात् दीप्त-अन्-अल-अर्क-द्युतिम्, अ-प्रमेयं पश्यामि। (**11.17**)

I see You [i.e., अर्जुन sees the Lord as he would have imagined Him from reading the पुराण-s, and so it was shown by the Lord] with crown, mace, and discus [i.e., the popular Lord विष्णु form]—a mass of brilliance lit up on all sides, whose brilliance on all sides is like blazing fire or the sun, difficult to see and incomprehensible [to the senses].

2	त्वां	You	fr. त्वम् *prn. sg. acc.*
3	किरीटिनं	with crown	fr. किरीटिन् *a. m. sg. acc.* (**3.15:**)
4	गदिनं	with mace	fr. गदिन् *a. m. sg. acc.* (**3.15:**)
5	चक्रिणं च	and with discus	fr. चक्रिन् *a. m. sg. acc.* (**3.15:** & **2.92:**); च *in.*
9	सर्वतस्-	on all sides	
8	-दिप्तिमन्तं	lit-up	fr. सर्वतस्-दिप्तिमत् *a. m. sg. acc.* (**2.24:** & **2.33:** & **3.13:**)
7	तेजस्-	of brilliance	
6	-राशिं	a mass	fr. तेजस्-राशि *m. sg. acc.* (**2.24:** & **.33:**)
15	दुर्-निरीक्ष्यं	difficult to see	fr. दुस्-निरीक्ष्य *a. m. sg. acc.* (**2.24:** & **.29:**)
11	समन्तात्	on all sides	fr. समन्तात् *in.* (**7.11.3:**)
12	दीप्त-	is [like] blazing	
13	-अन्-अल-	fire	
14	-अर्क-	or the sun	
10	-द्युतिम्	whose brilliance	fr. दीप्त-अनल-अर्क-द्युति *a. m. sg. acc.*
16	अ-प्रमेयं	[and] incomprehensible [to the senses]	fr. अप्रमेय *pot. ps. pt. of* प्र + √मा *a. m. sg. acc.* (**6.8:**)
1	पश्यामि	I see	fr. √दृश् *1.P. pr. 1st sg.* (**5.15.6:** & **5.5.a:**)

त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम्।
त्वमव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता सनातनस्त्वं पुरुषो मतो मे॥१८॥

(त्वम् अक्षरं परमं वेदितव्यं, त्वम् अस्य विश्वस्य परं निधानम्। त्वम् अव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता, सनातनः त्वं पुरुषः मतः मे॥)

त्वम् अ-क्षरं परमं वेदितव्यं, त्वम् अस्य विश्वस्य परं निधानं, त्वम् अ-व्ययः शाश्वत-धर्म-गोप्ता, त्वं सना-तनः पुरुषः मे मतः। (**11.18**)

You are thought by me to be the imperishable, limitless [ब्रह्मन्] [that is] to be known, the ultimate basis of this universe, the imperishable protector of the perennially eternal धर्म (laws) [remanifesting during each creation cycle], and the eternal पुरुष (being who fills everything).

1	त्वम्	You	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*
3	अ-क्षरं	the imperishable	fr. अक्षर *a. n. sg. nom.*
4	परमं	limitless being [ब्रह्मन्]	fr. परम *n. sg. nom.*
5	वेदितव्यं	[that is] to be known	fr. वेदितव्य *pot. ps. pt. of* √विद् *a. n. sg. nom.* (**6.8:**)
1	त्वम्	[You]	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*
7	अस्य विश्वस्य	of this universe	fr. इदम् *prn. n. sg. gen.*; विश्व *n. sg. gen.*
6	परं निधानं	the ultimate basis	fr. पर *prn. a. n. sg. nom.* (**4.16.3:**); निधान *n. sg. nom.*
1	त्वम्	[You]	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*
8	अ-व्ययः	the imperishable	fr. अव्यय *a. m. sg. nom.*
10	शाश्वत-	of the perennially eternal	
11	-धर्म-	धर्म (laws)	
9	-गोप्ता	protector	fr. शाश्वत-धर्म-गोप्तृ *a. m. sg. nom.*
1	त्वं	[You]	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*
12	सना-तनः	[and] the eternal	fr. सनातन *a. m. sg. nom.*
13	पुरुषः	पुरुष (being who fills everything)	fr. पुरुष *m. sg. nom.*
2	मे मतः	are thought by me to be	fr. अहम् *prn. sg. gen.* (**7.12.3.a:**); मत *pp. of* √मन् *pt. m. sg. nom.* (**6.6:**)

अनादिमध्यान्तमनन्तवीर्यमनन्तबाहुं शशिसूर्यनेत्रम्।
पश्यामि त्वां दीप्तहुताशवक्त्रं स्वतेजसा विश्वमिदं तपन्तम्।। १९ ।।

(अनादिमध्यान्तम् अनन्तवीर्यम्, अनन्तबाहुं शशिसूर्यनेत्रम्। पश्यामि त्वाम् दीप्तहुताशवक्त्रं, स्वतेजसा विश्वम् इदं तपन्तम्।।)

त्वाम् अन्-आदि-मध्य-अन्तम्, अन्-अन्त-वीर्यम्, अन्-अन्त-बाहुं, शशि-सूर्य-नेत्रं, दीप्त-हुत-आश-वक्त्रं, स्व-तेजसा इदं विश्वं तपन्तं पश्यामि। (**11.19**)

I see You as having no beginning, middle, or end, [as One] whose power is limitless, whose arms are countless, for whom the moon and the sun are eyes, whose mouths are like blazing हुताश-s (fires, literally “oblation eaters”), and heating this universe with Your radiance.

2	त्वाम्	You	fr. त्वम् *prn. sg. acc.*
3	अन्-	as having no	
4	-आदि-मध्य-	beginning middle	
5	-अन्तम्	or end	fr. अन्-आदि-मध्य-अन्त *a. m. sg. acc.*
7	अन्-अन्त-	is limitless	
6	-वीर्यम्	whose power	fr. अनन्त-वीर्य *a. m. sg. acc.*
9	अन्-अन्त-	are countless	
8	-बाहुं	whose arms	fr. अनन्त-बाहु *a. m. sg. acc.*
10	शशि-सूर्य-	for whom the moon and the sun	
11	-नेत्रं	are eyes	fr. शशि-सूर्य-नेत्र *a. m. sg. acc.*
13	दीप्त-	are [like] blazing	
14	-हुत-आश-	हुताश-s (fires, literally “oblation eaters”)	
12	-वक्त्रं	whose mouths	fr. दीप्त-हुत-आश-वक्त्र *a. m. sg. acc.*
17	स्व-तेजसा	with Your radiance	fr. स्व-तेजस् *n. sg. inst.*
16	इदं विश्वं	this universe	fr. इदम् *prn. n. sg. acc.*; विश्व *n. sg. acc*
15	तपन्तं	[and] heating	fr. तपत् *pr. pt. of* √तप् *pt. m. sg. acc.* (**3.12:**)
1	पश्यामि	I see	fr. √दृश् *1.P. pr. 1st sg.* (**5.15.6:** & **5.5.a:**)

द्यावापृथिव्योरिदमन्तरं हि व्याप्तं त्वयैकेन दिशश्च सर्वाः।
दृष्ट्वाद्भुतं रूपमुग्रं तवेदं लोकत्रयं प्रव्यथितं महात्मन्॥ २०॥

(द्यावापृथिव्योः इदम् अन्तरं हि, व्याप्तं त्वया एकेन दिशः च सर्वाः। दृष्ट्वा अद्भुतं रूपम् उग्रं तव इदं, लोकत्रयं प्रव्यथितं महात्मन्॥)

त्वया एकेन हि इदं द्यावा-पृथिव्योः अन्तरं सर्वाः च दिशः व्याप्तम्। इदं तव रूपम् अद्भुतम् उग्रं [च] दृष्ट्वा लोक-त्रयं प्रव्यथितं, महा-आत्मन्। (**11.20**)

You alone indeed pervade this [space] between heaven and earth [i.e., the subtle to the physical universe] and all the directions. Seeing this, Your form [as separate from themselves]—wondrous and violent—the [beings of the] three worlds are shaken with fear, O Lord.

1	त्वया	You	fr. त्वम् *prn. sg. inst.* (**7.7:**)
2	एकेन हि	alone indeed	fr. एक *prn. a. m. sg. inst.*; हि *in.*
4	इदं	this [space]	fr. इदम् *prn. n. sg. nom.*
6	द्यावा-	heaven	
7	-पृथिव्योः	and earth [i.e., the subtle to the physical universe]	fr. द्यावा-पृथिवी *f. du. gen.* (**6.40:**)
5	अन्तरं	between	fr. अन्तरम् *in.*
8	सर्वाः च	and all	fr. सर्व *prn. a. f. pl. acc.* (**4.16.2:**); च *in.*
9	दिशः	the directions	fr. दिश् *f. pl. acc.* (**3.6:**)
3	व्याप्तम्	pervade	fr. व्याप्त *pp. of* वि + √आप् *pt. n. sg. nom.* (**7.5.2.a:**)
11	इदं	this	fr. इदम् *prn. n. sg. acc.*
12	तव रूपम्	Your form [as separate from themselves]	fr. त्वम् *prn. sg. gen.*; रूप *n. sg. acc.*
13	अद्भुतम्	wondrous	fr. अद्भुत *a. n. sg. acc.*
14	उग्रं [च]	and violent	fr. उग्र *a. n. sg. acc.*
10	दृष्ट्वा	seeing	fr. दृष्ट्वा *in. pt. of* √दृश् (**2.85:**)
15	लोक-त्रयं	the [beings of the] three worlds	fr. लोक-त्रय *n. sg. nom.* (**7.4.1:**)
16	प्रव्यथितं	are shaken with fear	fr. प्रव्यथित *pp. of* प्र + √व्यथ् *pt. n. sg. nom.* (**6.6:**)
17	महा-आत्मन्	O Lord	fr. महा-आत्मन् *m. sg. voc.*

अमी हि त्वां सुरसङ्घा विशन्ति केचिद्भीताः प्राञ्जलयो गृणन्ति।
स्वस्तीत्युक्त्वा महर्षिसिद्धसङ्घाः स्तुवन्ति त्वां स्तुतिभिः पुष्कलाभिः॥ २१॥

(अमी हि त्वां सुरसङ्घाः विशन्ति, केचिद् भीताः प्राञ्जलयः गृणन्ति। स्वस्ति इति उक्त्वा महार्षिसिद्धसङ्घाः, स्तुवन्ति त्वां स्तुतिभिः पुष्कलाभिः॥)

अमी सुर-सङ्घाः हि त्वां विशन्ति। के-चिद् भीताः प्राञ्जलयः गृणन्ति। महा-ऋषि-सिद्ध-सङ्घाः "सु-अस्ति" इति उक्त्वा, पुष्कलाभिः स्तुतिभिः त्वां स्तुवन्ति। (**11.21**)

Those hosts of deities [who have incarnated in the form of the good warriors about to do battle on the field] indeed enter into You [into Death]. Some, frightened, pray with hands folded [in supplication]. The hosts of great sages and divine sages, saying "let there be well-being," worship You with eloquent praise.

1	अमी	those	fr. अदस् *prn. m. pl. nom.* (**4.9:**)
2	सुर-सङ्घाः हि	hosts of deities indeed	fr. सुर-सङ्घ *m. pl. nom.*; हि *in.*
3	त्वां विशन्ति	enter into You [into Death]	fr. त्वम् *prn. sg. acc.*; √विश् *6.P. pr.* 3rd *pl.*
4	के-चिद्	some	fr. क-चिद् *prn. cmpd. m. pl. nom.*
5	भीताः	frightened	fr. भीत *pp. of* √भी *a. m. pl. nom.*
7	प्राञ्जलयः	with hands folded [in supplication]	fr. प्राञ्जलि *a. m. pl. nom.*
6	गृणन्ति	pray	fr. √गॄ *9.P. pr.* 3rd *pl.* (**5.23.3:** & **5.3:** & **2.92:**)
9	महा-ऋषि-	of great sages	
10	-सिद्ध-	and divine sages	
8	-सङ्घाः	the hosts	fr. महा-ऋषि-सिद्ध-सङ्घ *m. pl. nom.*
12	सु-अस्ति	let there be well-being	fr. स्वस्ति *in.*
11	इति उक्त्वा	saying	fr. इति *in.*; उक्त्वा *in. pt. of* √वच् (**6.9:** & **6.6:** & **2.3.a:** & **2.80:**)
14	पुष्कलाभिः	with eloquent	fr. पुष्कला *a. f. pl. inst.*
15	स्तुतिभिः	praise(s)	fr. स्तुति *f. pl. inst.*
13	त्वां स्तुवन्ति	worship You	fr. त्वम् *prn. sg. acc.*; √स्तु *2.P. pr.* 3rd *pl.* (**2.67:**)

रुद्रादित्या वसवो ये च साध्या विश्वेऽश्विनौ मरुतश्चोष्मपाश्च।
गन्धर्वयक्षासुरसिद्धसङ्घा वीक्षन्ते त्वां विस्मिताश्चैव सर्वे॥ २२॥

(रुद्रादित्याः वसवः ये च साध्याः, विश्वे अश्विनौ मरुतः च ऊष्मपाः च। गन्धर्वयक्षासुरसिद्धसङ्घाः, वीक्षन्ते त्वां विस्मिताः च एव सर्वे॥)

रुद्र-आदित्याः, वसवः, ये च साध्याः, विश्वे, अश्विनौ, मरुतः च, ऊष्मपाः च, गन्धर्व-यक्ष-असुर-सिद्ध-सङ्घाः — सर्वे विस्मिताः एव, त्वां च वीक्षन्ते। (**11.22**)

The [eleven] रुद्र-s and the [twelve] आदित्य-s, the [eight] वसु-s and these [twelve] साध्य-s [deities], the [ten] विश्व-s, the twin अश्विन् deities, the मरुत्-s, certain of the ancestors, and the hosts of celestial musicians, यक्ष-s, असुर-s, and सिद्ध-s—all are indeed struck with wonder and gaze upon You.

1	रुद्र-	the [eleven] रुद्र-s	
2	-आदित्याः	and the [twelve] आदित्य-s	fr. रुद्र-आदित्य *m. pl. nom.*
3	वसवः	the [eight] वसु-s	fr. वसु *m. pl. nom.*
4	ये च साध्याः	and these [twelve] साध्य [deities]	fr. यद् *prn. m. pl. nom.*; च *in.*; साध्य *pot. ps. pt. of* √साध् *m. pl. nom.*
5	विश्वे	the [ten] विश्व-s	fr. विश्व *m. pl. nom.* (**4.16.2:**)
6	अश्विनौ	the twin अश्विन् deities	fr. अश्विन् *m. du. nom.* (**3.15:**)
7	मरुतः च	the मरुत्-s	fr. मरुत् *m. pl. nom.* (**3.5:**); च *in.*
8	ऊष्मपाः च	certain of the ancestors	fr. ऊष्म-प *m. pl. nom.* (**6.24.1:**); च *in.*
10	गन्धर्व-	of celestial musicians	
11	-यक्ष-	यक्ष-s	
12	-असुर-	असुर-s	
13	-सिद्ध-	and सिद्ध-s	
9	-सङ्घाः	[and] the hosts	fr. गन्धर्व-यक्ष-असुर-सिद्ध-सङ्घ *m. pl. nom.*
14	सर्वे	all [are]	fr. सर्व *prn. a. m. pl. nom.*
15	विस्मिताः एव	indeed struck with wonder	fr. विस्मित *pp. of* वि + √स्मि *a. m. pl. nom.*; एव *in.* (**6.19:**)
16	त्वां च वीक्षन्ते	and gaze upon You	fr. त्वम् *prn. sg. acc.*; च *in.*; वि + √ईक्ष् *1.Ā. pr. 3rd pl.*

रूपं महत्ते बहुवक्त्रनेत्रं महाबाहो बहुबाहूरुपादम्।
बहूदरं बहुदंष्ट्राकरालं दृष्ट्वा लोकाः प्रव्यथितास्तथाहम्॥ २३॥

(रूपं महत् ते बहुवक्त्रनेत्रं, महाबाहो बहुबाहूरुपादम्। बहूदरं बहुदंष्ट्राकरालं, दृष्ट्वा लोकाः प्रव्यथिताः तथा अहम्॥)

महा-बाहो, महत् ते रूपं बहु-वक्त्र-नेत्रं, बहु-बाहु-ऊरु-पादं, बहु-उदरं, बहु-दंष्ट्रा-करालं दृष्ट्वा लोकाः प्रव्यथिताः, तथा अहम्। (**11.23**)

O Mighty Armed, seeing Your immense form—with countless mouths and eyes; with countless arms, thighs, and feet; with countless bellies; and horrible with countless fangs—the people are shaken with fear, and so am I [not understanding my identity with You].

1	महा-बाहो	(अर्जुन) O Mighty Armed One	fr. महा-बाहु *m. sg. voc.*
4	महत्	immense	fr. महत् *a. n. sg. acc.* (**3.12.a:**)
3	ते रूपं	Your form	fr. त्वम् *prn. sg. gen.* (**4.3:**); रूप *n. sg. acc.*
5	बहु-वक्त्र-	with countless mouths	
6	-नेत्रं	and eyes	fr. बहु-वक्त्र-नेत्र *a. n. sg. acc.*
7	बहु-बाहु-	with countless arms	
8	-ऊरु-	thighs	
9	-पादं	and feet	fr. बहु-बाहु-ऊरु-पाद *a. n. sg. acc.*
10	बहु-उदरं	with countless bellies	fr. बहु-उदर *a. n. sg. acc.*
12	बहु-दंष्ट्रा-	with countless fangs	
11	-करालं	and horrible	fr. बहु-दंष्ट्रा-कराल *a. n. sg. acc.*
2	दृष्ट्वा	seeing	fr. दृष्ट्वा *in. pt. of* √दृश् (**2.85:**)
13	लोकाः	the people	fr. लोक *m. pl. nom.*
14	प्रव्यथिताः	are shaken with fear	fr. प्रव्यथित *pp. of* प्र + √व्यथ् *a. m. pl. nom.* (**6.6:**)
15	तथा अहम्	[and] so [am] I	fr. तथा *in.* (**6.19:**); अहम् *prn. sg. nom.*

नभःस्पृशं दीप्तमनेकवर्णं व्यात्ताननं दीप्तविशालनेत्रम्।
दृष्ट्वा हि त्वां प्रव्यथितान्तरात्मा धृतिं न विन्दामि शमं च विष्णो॥ २४॥

(नभःस्पृशं दीप्तम् अनेकवर्णं, व्यात्ताननं दीप्तविशालनेत्र। दृष्ट्वा हि त्वां प्रव्यथितान्तरात्मा, धृतिं न विन्दामि शमं च विष्णो॥)

त्वां नभः-स्पृशं, दीप्तम् अन्-एक-वर्णं, व्यात्त-आननं, दीप्त-विशाल-नेत्रं दृष्ट्वा हि [अहं] प्रव्यथित-अन्तर्-आत्मा धृतिं शमं च न विन्दामि, विष्णो। (**11.24**)

Indeed, seeing You reaching the sky, blazing with countless appearances, with gaping mouths and brilliant, large eyes—[my] mind shaken with fear—I find no resolve or composure, O Lord विष्णु.

2	त्वां	You	fr. त्वम् *prn. sg. acc.* (**4.8:**)
4	नभः-	the sky	
3	-स्पृशं	reaching	fr. नभस्-स्मृश *a. m. sg. acc.* (**2.24:**)
5	दीप्तम्	blazing	fr. दीप्त *pp. of* √दीप् *a. m. sg. acc.*
6	अन्-एक-वर्णं	with countless appearances	fr. अनेक-वर्ण *a. m. sg. acc.*
7	व्यात्त-	with gaping	
8	-आननं	mouths	fr. व्यात्त-आनन *a. m. sg. acc.*
9	दीप्त-विशाल-नेत्रं	[and] brilliant, large eyes	fr. दीप्त-विशाल-नेत्र *a. m. sg. acc.*
1	दृष्ट्वा हि	indeed seeing	fr. दृष्ट्वा *in. pt. of* √दृश् (**2.85:**); हि *in.*
11	प्रव्यथित-	shaken with fear	
10	-अन्तर्-आत्मा	[my] mind	fr. प्रव्यथित-अन्तर्-आत्मन् *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **.34:**)
13	धृतिं	resolve	fr. धृति *f. sg. acc.*
14	शमं च	or composure	fr. शम *m. sg. acc.*; च *in.*
12	न विन्दामि	I find no	fr. न *in.*; √विद् *6.P. 1st sg.* (**5.17.1:** & **5.5.a:**)
15	विष्णो	O Lord विष्णु (the one who pervades)	fr. विष्णु *m. sg. voc.*

दंष्ट्राकरालानि च ते मुखानि दृष्ट्वैव कालानलसन्निभानि।
दिशो न जाने न लभे च शर्म प्रसीद देवेश जगन्निवास।। २५ ।।

(दंष्ट्राकरालानि च ते मुखानि, दृष्ट्वा एव कालानलसन्निभानि। दिशः न जाने न लभे च शर्म, प्रसीद देवेश जगन्निवास।।)

दंष्ट्रा-करालानि काल-अनल-सन्निभानि च ते मुखानि दृष्ट्वा एव, दिशः न जाने, शर्म न च लभे। प्रसीद, देव-ईश जगन्-निवास। (**11.25**)

Indeed, seeing Your mouths—horrible with fangs and like the fire [at the end] of time [itself] [i.e., at the end of each cycle of the universe]—I know not [i.e., have lost] [my] bearings and have no joy. Be gracious, O Lord of the Deities, Abode of the Universe.

4	दंष्ट्रा-	with fangs	
3	-करालानि	horrible	fr. दंष्ट्रा-कराल *a. n. pl. acc.*
7	काल-	[at the end] of time [itself] [i.e., at the end of each cycle of the universe]	
6	-अनल-	the fire	
5	-सन्निभानि च	and like	fr. काल-अनल-सन्निभ *a. n. pl. acc.*; च *in.*
2	ते मुखानि	Your mouths	fr. त्वम् *prn. sg. gen.*; मुख *n. pl. acc.*
1	दृष्ट्वा एव	indeed seeing	fr. दृष्ट्वा *in. pt. of* √दृश् (**2.85:**); एव *in.* (**6.19:**)
9	दिशः	[my] bearings	fr. दिश् *f. pl. acc.* (**3.6:**)
8	न जाने	I know not [i.e., have lost]	fr. न *in.*; √ज्ञा *9.Ā. pr. 1st sg.* (**5.23.2:**)
11	शर्म	joy	fr. शर्मन् *n. sg. acc.* (**3.22:**)
10	न च लभे	and have no	fr. न *in.*; च *in.*; √लभ् *1.Ā. pr. 1st sg.*
12	प्रसीद	be gracious	fr. प्र + √सद् *1.P. impv. 2nd sg.* (**5.15.3:**)
13	देव-ईश	O Lord of the Deities	fr. देव-ईश *m. sg. voc.*
14	जगन्-निवास	Abode of the Universe	fr. जगत्-निवास *m. sg. voc.* (**2.44:**)

अमी च त्वां धृतराष्ट्रस्य पुत्राः सर्वे सहैवावनिपालसङ्घैः।
भीष्मो द्रोणः सूतपुत्रस्तथासौ सहास्मदीयैरपि योधमुख्यैः॥ २६॥

(अमी च त्वां धृतराष्ट्रस्य पुत्राः, सर्वे सह एव अवनिपालसङ्घैः। भीष्मः द्रोणः सूतपुत्रः तथा असौ, सह अस्मदीयैः अपि योधमुख्यैः॥)

अवनि-पाल-सङ्घैः सह एव अमी च सर्वे धृत-राष्ट्रस्य पुत्राः, तथा भीष्मः द्रोणः, असौ सूत-पुत्रः, अस्मदीयैः अपि योध-मुख्यैः सह त्वां [विशन्ति]। (**11.26**)

Indeed, along with the host of world rulers, all those sons of धृत-राष्ट्र [enter into You]. Similarly, भीष्म, द्रोण, and the charioteer's son [कर्ण]—along with our prominent warriors also—[all] enter into You [into Death].

3	अवनि-	of world	
4	-पाल-	rulers	
2	-सङ्घैः	with the host	fr. अवनि-पाल-सङ्घ *m. pl. inst.*
1	सह एव	indeed along	fr. सह *in.* (**6.19:**); एव *in.* (**6.19:**)
6	अमी च	those	fr. अदस् *prn. m. pl. nom.* (**4.9:**); च *in.*
5	सर्वे	all	fr. सर्व *prn. a. m. pl. nom.* (**4.16.2:**)
8	धृत-राष्ट्रस्य	of धृतराष्ट्र [enter into You]	fr. धृत-राष्ट्र *m. sg. gen.*
7	पुत्राः	sons	fr. पुत्र *m. pl. nom.*
9	तथा भीष्मः	similarly भीष्म	fr. तथा *in.*; भीष्म *m. sg. nom.*
10	द्रोणः	द्रोण	fr. द्रोण *m. sg. nom.*
11	असौ	[and] the	fr. अदस् *prn. m. sg. nom.* (**4.9:**)
12	सूत-	charioteer's	
13	-पुत्रः	son [कर्ण]	fr. सूत-पुत्र *m. sg. nom.*
15	अस्मदीयैः अपि	also with our	fr. अस्मदीय *poss. prn. m. pl. inst.* (**4.15:**); अपि *in.*
17	योध-	warriors	
16	-मुख्यैः	prominent	fr. योध-मुख्य *a. m. pl. inst.*
14	सह	along	fr. सह *in.* (**6.19:**)
18	त्वां [विशन्ति]	[all] enter into You [into Death]	fr. त्वम् *prn. sg. acc.*

वक्त्राणि ते त्वरमाणा विशन्ति दंष्ट्राकरालानि भयानकानि।
केचिद्विलग्ना दशनान्तरेषु सन्दृश्यन्ते चूर्णितैरुत्तमाङ्गैः॥ २७॥

(वक्त्राणि ते त्वरमाणाः विशन्ति, दंष्ट्राकरालानि भयानकानि। केचिद् विलग्नाः दशनान्तरेषु, सन्दृश्यन्ते चूर्णितैः उत्तमाङ्गैः॥)

त्वरमाणाः ते (=तव) दंष्ट्रा-करालानि भयानकानि वक्त्राणि विशन्ति। के-चिद् चूर्णितैः उत्तम-अङ्गैः दशन-अन्तरेषु विलग्नाः सन्दृश्यन्ते। (**11.27**)

Hurrying, they enter into Your frightening mouths [that are] horrible with fangs. Some are clearly seen stuck between [Your] teeth, with [their] heads crushed.

1	त्वरमाणाः	hurrying	fr. त्वरमाण *pr. mid. pt. of* √त्वर् *a. m. pl. nom.*(**6.5:** & **2.92:**)
3	ते (=तव)	Your	fr. त्वम् *prn. sg. gen.*
6	दंष्ट्रा-करालानि	horrible with fangs	fr. दंष्ट्रा-कराल *a. n. pl. acc.*
4	भयानकानि	frightening	fr. भयानक *a. n. pl. acc.*
5	वक्त्राणि	mouths	fr. वक्त्र *n. pl. acc.* (**2.92:**) (**7.8.1:**)
2	विशन्ति	they enter into	fr. √विश् *6.P. pr.*3rd *pl.*
7	के-चिद्	some	fr. क-चिद् *prn. cmpd. m. pl. nom.* (**4.20:**)
13	चूर्णितैः	crushed	fr. चूर्णित *pp. of* √चूर्ण् *a. n. pl. inst.* (**6.6:**)
12	उत्तम-अङ्गैः	with [their] heads	fr. उत्तम-अङ्ग *n. pl. inst.*
11	दशन-	[Your] teeth	
10	-अन्तरेषु	between	fr. दशन-अन्तर *a. m. pl. loc.*
9	विलग्नाः	stuck	fr. विलग्न *pp. of* वि + √लग् *a. m. pl. nom.* (**6.6:**)
8	सन्दृश्यन्ते	are clearly seen	fr. सम् + √दृश् *ps. pr.* 3rd *pl.* (**2.55:**)

यथा नदीनां बहवोऽम्बुवेगाः समुद्रमेवाभिमुखा द्रवन्ति।
तथा तवामी नरलोकवीरा विशन्ति वक्त्राण्यभिविज्वलन्ति॥ २८॥

(यथा नदीनां बहवः अम्बुवेगाः, समुद्रम् एव अभिमुखाः द्रवन्ति। तथा तव अमी नरलोकवीराः, विशन्ति वक्त्राणि अभिविज्वलन्ति॥)

यथा नदीनां बहवः अभिमुखाः अम्बु-वेगाः समुद्रम् एव द्रवन्ति, तथा अमी नर-लोक-वीराः तव अभिविज्वलन्ति वक्त्राणि विशन्ति। (**11.28**)

Like the many, converging streams of rivers flow only to the ocean, so those heroes of the world of humans enter into Your flaming mouths.

1	यथा	like	fr. यथा *in.* (**6.19:**)
5	नदीनां	of rivers	fr. नदी *f. pl. gen.*
2	बहवः	the many	fr. बहु *a. m. pl. nom.*
3	अभिमुखाः	converging	fr. अभिमुख *a. m. pl. nom.*
4	अम्बु-वेगाः	streams	fr. अम्बु-वेग *m. pl. nom.*
7	समुद्रम् एव	only to the ocean	fr. समुद्र *m. sg. acc.* (**7.8.1:**); एव *in.* (**6.19:**)
6	द्रवन्ति	flow	fr. √द्रु *1.P. pr. 3rd pl.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:**)
8	तथा	so	fr. तथा *in.* (**6.19:**)
9	अमी	those	fr. अदस् *prn. m. pl. nom.* (**4.9:**)
12	नर-	of humans	
11	-लोक-	of the world	
10	-वीराः	heroes	fr. नर-लोक-वीर *m. pl. nom.*
14	तव	Your	fr. त्वम् *prn. sg. gen.*
15	अभिविज्वलन्ति	flaming	fr. अभिविज्वलत् *pr. pt. of* अभि + वि + √ज्वल् *a. n. pl. acc.* (**3.12:**)
16	वक्त्राणि	mouths	fr. वक्त्र *n. pl. acc.* (**2.92:**) (**7.8.1:**)
13	विशन्ति	enter into	fr. √विश् *6.P. pr.3rd pl.*

यथा प्रदीप्तं ज्वलनं पतङ्गा विशन्ति नाशाय समृद्धवेगाः।
तथैव नाशाय विशन्ति लोकास्तवापि वक्त्राणि समृद्धवेगाः॥ २९॥

(यथा प्रदीप्तं ज्वलनं पतङ्गाः, विशन्ति नाशाय समृद्धवेगाः। तथा एव नाशाय विशन्ति लोकाः, तव अपि वक्त्राणि समृद्धवेगाः॥)

यथा समृद्ध-वेगाः पतङ्-गाः नाशाय प्रदीप्तं ज्वलनं विशन्ति, तथा एव समृद्ध-वेगाः लोकाः अपि नाशाय तव वक्त्राणि विशन्ति। (**11.29**)

Like moths at full speed enter a burning flame to [their] death, in the very same way [those] people also, at full speed, enter Your mouths to [their] death.

1	यथा	like	fr. यथा *in.* (**6.19:**)
3	समृद्ध-	at full	
4	-वेगाः	speed	fr. समृद्ध-वेग *a. m. pl. nom.*
2	पतङ्-गाः	moths	fr. पतम्-ग *m. pl. nom.* (**6.24.3:** & **6.29:** & **2.55:**)
8	नाशाय	to [their] death	fr. नाश *m. sg. dat.* (**7.10.B:**)
6	प्रदीप्तं	a burning	fr. प्रदीप्त *pp. of* प्र + √दीप् *a. n. sg. acc.*
7	ज्वलनं	flame	fr. ज्वलन *n. sg. acc.*
5	विशन्ति	enter	fr. √विश् *6.P. pr.3rd pl.*
9	तथा एव	in the very same way	fr. तथा *in.* (**6.19:**); एव *in.* (**6.19:**)
11	समृद्ध-वेगाः	at full speed	fr. समृद्ध-वेग *a. m. pl. nom.*
10	लोकाः अपि	[those] people also	fr. लोक *m. pl. nom.*; अपि *in.*
14	नाशाय	to [their] death	fr. नाश *m. sg. dat.* (**7.10.B:**)
13	तव वक्त्राणि	Your mouths	fr. त्वम् *prn. sg. gen.*; वक्त्र *n. pl. acc.* (**2.92:**) (**7.8.1:**)
12	विशन्ति	enter	fr. √विश् *6.P. pr.3rd pl.*

लेलिह्यसे ग्रसमानः समन्ताल्लोकान्समग्रान्वदनैर्ज्वलद्भिः।
तेजोभिरापूर्य जगत्समग्रं भासस्तवोग्राः प्रतपन्ति विष्णो॥ ३०॥

(लेलिह्यसे ग्रसमानः समन्तात्, लोकान् समग्रान् वदनैः ज्वलद्भिः। तेजोभिः आपूर्य जगत् समग्रं, भासः तव उग्राः प्रतपन्ति विष्णो॥)

ज्वलद्भिः वदनैः समग्रान् लोकान् समन्तात् ग्रसमानः लेलिह्यसे। तेजोभिः समग्रं जगत् आपूर्य, तव उग्राः भासः प्रतपन्ति, विष्णो। (**11.30**)

Completely swallowing all the people with [Your] burning mouths, You repeatedly lick [Your lips as if enjoying this]. Filling the entire universe with [Your] brilliance, Your violent flames burn, O Lord विष्णु.

5	ज्वलद्भिः	with [Your] burning	fr. ज्वलत् *pr. pt. of* √ज्वल् *a. n. pl. inst.* (**3.12:**)
6	वदनैः	mouths	fr. वदन *n. pl. inst.*
3	समग्रान्	all	fr. समग्र *a. m. pl. acc.*
4	लोकान्	the people	fr. लोक *m. pl. acc.*
1	समन्तात्	completely	fr. समन्तात् *in.* (**7.11.3:**)
2	ग्रसमानः	swallowing	fr. ग्रसमान *pr. mid. pt. of* √ग्रस् *pt. m. sg. nom.* (**6.5:**)
7	लेलिह्यसे	You repeatedly lick [Your lips as if enjoying this]	fr. √लिह् *Ā. intens. 2nd form pr. 2nd sg.* (**5.42:** & **5.13.1:**)
10	तेजोभिः	with [Your] brilliance	fr. तेजस् *n. pl. inst.* (**3.6:**)
9	समग्रं जगत्	the entire universe	fr. समग्र *a. n. sg. acc.*; जगत् *n. sg. acc.* (**3.5:**)
8	आपूर्य	filling	fr. आपूर्य *in. pt. of* आ + √पृ (**6.9:** & **2.69:**)
11	तव उग्राः	Your violent	fr. त्वम् *prn. sg. gen.*; उग्रा *a. f. pl. nom.*
12	भासः	flames	fr. भास् *f. pl. nom.* (**3.6:**)
13	प्रतपन्ति	burn	fr. प्र + √तप् *1.P. pr. 3rd pl.*
14	विष्णो	O Lord विष्णु (One Who Pervades)	fr. विष्णु *m. sg. voc.*

आख्याहि मे को भवानुग्ररूपो नमोऽस्तु ते देववर प्रसीद।
विज्ञातुमिच्छामि भवन्तमाद्यं न हि प्रजानामि तव प्रवृत्तिम्॥ ३१॥

(आख्याहि मे कः भवान् उग्ररूपः, नमः अस्तु ते देववर प्रसीद। विज्ञातुम् इच्छामि भवन्तम् आद्यं, न हि प्रजानामि तव प्रवृत्तिम्॥)

कः भवान् उग्र-रूपः। मे आख्याहि। नमः ते अस्तु, देव-वर, प्रसीद। भवन्तम् आद्यं विज्ञातुम् इच्छामि, तव हि (=यस्मात्) प्रवृत्तिं न प्रजानामि। (**11.31**)

Who are You with [such] a violent form? Please tell me. Let [my] salutation be unto You, O Exalted Among Deities; please be gracious. I wish to clearly know You, the cause [of everything], because Your action I do not understand.

1	कः	who?	fr. किम् *prn. m. sg. nom.*
2	भवान्	[are] You	fr. भवत् *prn. m. sg. nom.* (**3.13.b:**)
3	उग्र-रूपः	with [such] a violent form	fr. उग्र-रूप *a. m. sg. nom.*
5	मे	me	fr. अहम् *prn. sg. dat.* (**7.10.A.1:**)
4	आख्याहि	please tell	fr. आ + √ख्या *2.P. impv. 2nd sg.* (**5.6.a:**)
7	नमः	[my] salutation	fr. नमस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)
8	ते	unto You	fr. त्वम् *prn. sg. dat.* (**7.10.A.3:**)
6	अस्तु	let be	fr. √अस् *2.P. impv. 3rd sg.*
9	देव-वर	O Exalted Among Deities	fr. देव-वर *a. m. sg. voc.*
10	प्रसीद	please be gracious	fr. प्र + √सद् *1.P. impv. 2nd sg.* (**5.15.3:**)
13	भवन्तम्	You	fr. भवत् *prn. m. sg. acc.* (**3.13.b:**) (**7.20:**)
14	आद्यं	the cause [of everything]	fr. आद्य *n. sg. acc.*
12	विज्ञातुम्	to clearly know	fr. विज्ञातुम् *inf. of* वि + √ज्ञा *in.*
11	इच्छामि	I wish	fr. √इष् *6.P. pr. 1st sg.* (**5.17.3:** & **5.5.a:**)
16	तव	Your	fr. त्वम् *prn. sg. gen.*
15	हि (=यस्मात्)	because	fr. हि *in.*
17	प्रवृत्तिं	action	fr. प्रवृत्ति *f. sg. acc.*
18	न प्रजानामि	I do not understand	fr. न *in.*; प्र + √ज्ञा *9.P. pr. 1st sg.* (**5.23.2:** & **5.3:**)

श्रीभगवानुवाच।
कालोऽस्मि लोकक्षयकृत्प्रवृद्धो लोकान्समाहर्तुमिह प्रवृत्तः।
ऋतेऽपि त्वां न भविष्यन्ति सर्वे येऽवस्थिताः प्रत्यनीकेषु योधाः॥३२॥

(श्रीभगवान् उवाच। कालः अस्मि लोकक्षयकृत् प्रवृद्धः, लोकान् समाहर्तुम् इह प्रवृत्तः। ऋते अपि त्वां न भविष्यन्ति सर्वे, ये अवस्थिताः प्रत्यनीकेषु योधाः॥)

श्री-भगवान् उवाच। कालः अस्मि लोक-क्षय-कृत् प्रवृद्धः। इह लोकान् समाहर्तुं प्रवृत्तः। त्वाम् ऋते अपि, प्रति-अनीकेषु ये योधाः अवस्थिताः, सर्वे न भविष्यन्ति। (**11.32**)

The Lord said: I am time who destroys people, expanded [to fill this cosmic form]. Here [now, in this form] [I] undertake to destroy the people. Even without you, all these warriors stationed [here] in the opposing armies will not survive [it being their कर्म-फल to perish].

1	श्री-भगवान् उवाच	the Lord said	fr. श्री-भगवत् *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	कालः अस्मि	I am time	fr. काल *m. sg. nom.*; √अस् *2.P. pr. 1st sg.*
4	लोक-	people	
3	-क्षय-कृत्	who destroys	fr. लोक-क्षय-कृत् *a. m. sg. nom.* (**6.24.2:** & **3.5:**)
5	प्रवृद्धः	expanded [to fill this cosmic form]	fr. प्रवृद्ध *pp. of* प्र + √वृध् *a. m. sg. nom.* (**2.76:** & **.78:**)
6	इह	here [now, in this form]	fr. इह *in.* (**6.19:**)
9	लोकान्	the people	fr. लोक *m. pl. acc.* (**7.20:**)
8	समाहर्तुं	to destroy	fr. समाहर्तुम् *inf. of* सम् + आ + √हृ *in.* (**6.10:**)
7	प्रवृत्तः	[I] undertake	fr. प्रवृत्त *pp. of* प्र + √वृत् *pt. m. sg. nom.*
11	त्वाम्	you	fr. त्वम् *prn. sg. acc.*
10	ऋते अपि	even without	fr. ऋते *in.* (**6.16:**); अपि *in.*
15	प्रति-अनीकेषु	in the opposing armies	fr. प्रति-अनीक *n. pl. loc.*
13	ये योधाः	these warriors	fr. यद् *prn. pl. nom.*; योध *m. pl. nom.*
14	अवस्थिताः	stationed [here]	fr. अवस्थित *pp. of* अव + √स्था *a. m. pl. nom.* (**6.6:**)
12	सर्वे	all	fr. सर्व *prn. a. m. pl. nom.* (**4.16.2:**)
16	न भविष्यन्ति	will not survive	fr. न *in.*; √भू *P. fut. 3rd pl.* (**5.33:** & **2.3:** & **2.71:**)

तस्मात्त्वमुत्तिष्ठ यशो लभस्व जित्वा शत्रून्भुङ्क्ष्व राज्यं समृद्धम्।
मयैवैते निहताः पूर्वमेव निमित्तमात्रं भव सव्यसाचिन्॥ ३३॥

(तस्मात् त्वम् उत्तिष्ठ यशः लभस्व, जित्वा शत्रून् भुङ्क्ष्व राज्यं समृद्धम्। मया एव एते निहताः पूर्वम् एव, निमित्तमात्रं भव सव्यसाचिन्॥)

तस्मात् त्वम् उत्तिष्ठ, यशः लभस्व। शत्रून् जित्वा समृद्धं राज्यं भुङ्क्ष्व। मया एव एते पूर्वम् एव निहताः। निमित्तमात्रं भव, सव्य-साचिन्। (**11.33**)

Therefore, get up and gain fame. Conquering the enemies, may you enjoy the prosperous kingdom. By Me alone these [warriors] have already indeed been destroyed. May you [i.e., your actions] be merely [My] instrument, O अर्जुन (Skilled with the Left Hand).

1	तस्मात्	therefore	fr. तस्मात् *in.*
5	त्वम्	you	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*
2	उत्तिष्ठ	get up	fr. उद् + √स्था *1.P. impv. 2nd sg.* (**5.15.4:** & **2.24:**)
3	यशः लभस्व	[and] gain fame	fr. यशस् *n. sg. acc.* (**3.6:**); √लभ् *1.Ā. impv. 2nd sg.*
4	शत्रून् जित्वा	conquering the enemies	fr. शत्रु *m. pl. acc.*; जित्वा *in. pt. of* √जि
7	समृद्धं	the prosperous	fr. समृद्ध *pp. of* सम् + √ऋध् *a. n. sg. acc.* (**2.76:** & **.78:**)
8	राज्यं	kingdom	fr. राज्य *n. sg. acc.*
6	भुङ्क्ष्व	may [you] enjoy	fr. √भुज् *7.Ā. impv. 2nd sg.* (**5.3:** & **2.81:** & **2.101:**)
9	मया एव	by Me alone	fr. अहम् *prn. sg. inst.*; एव *in.* (**6.19:**)
10	एते	these [warriors]	fr. एतद् *prn. m. pl. nom.*
11	पूर्वम् एव	already indeed	fr. पूर्वम् *in.*; एव *in.* (**6.19:**)
12	निहताः	have been destroyed	fr. निहत *pp. of* नि + √हन् *pt. m. pl. nom.* (**6.6:**)
14	निमित्तमात्रं	merely [My] instrument	fr. निमित्तमात्रम् *in.* (**7.8.8:**)
13	भव	may you [i.e., your actions] be	fr. √भू *1.P. impv. 2nd sg.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:**)
<u>15</u>	सव्य-साचिन्	(अर्जुन) O You Skilled with the Left Hand	fr. सव्य-साचिन् *a. m. sg. voc.*

द्रोणं च भीष्मं च जयद्रथं च कर्णं तथान्यानपि योधवीरान्।
मया हतांस्त्वं जहि मा व्यथिष्ठा युध्यस्व जेतासि रणे सपत्नान्॥ ३४॥

(द्रोणं च भीष्मं च जयद्रथं च, कर्णं तथा अन्यान् अपि योधवीरान्। मया हतान् त्वं जहि मा व्यथिष्ठा, युध्यस्व जेतासि रणे सपत्नान्॥)

द्रोणं, भीष्मं च, जयद्-रथं च, कर्णं च, तथा अन्यान् योध-वीरान् अपि मया हतान् — त्वं जहि। मा व्यथिष्ठा। रणे सपत्नान् जेतासि। [अर्जुन,] युध्यस्व। (**11.34**)

Please kill द्रोण, भीष्म, जयद्-रथ, and कर्ण, [and] similarly [the] other leaders among [the] warriors also—who [already] have been destroyed by Me [as the giver of their कर्म-फल]. Do not be afraid [that what you are doing is अधर्म; it is not]. In battle you will conquer the enemies. [O अर्जुन] fight.

3	द्रोणं	द्रोण	fr. द्रोण *m. sg. acc.*
4	भीष्मं च	भीष्म	fr. भीष्म *m. sg. acc.*; च *in.*
5	जयद्-रथं च	जयद्-रथ	fr. जयत्-रथ *m. sg. acc.* (**2.43:**); च *in.*
6	कर्णं च	and कर्ण	fr. कर्ण *m. sg. acc.*; च *in.*
7	तथा अन्यान्	similarly [these] other	fr. तथा *in.* (**6.19:**); अन्य *prn. a. m. pl. acc.* (**4.16.1:**)
8	योध-वीरान्	leaders among warriors	fr. योध-वीर *m. pl. acc.*
9	अपि	also	fr. अपि *in.*
11	मया	by Me [as the giver of their कर्म-फल]	fr. अहम् *prn. sg. inst.*
10	हतान्	who [already] have been destroyed	fr. हत *pp. of* √हन् *a. m. pl. acc.* (**6.6:**)
1	त्वं	you	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*
2	जहि	please kill	fr. √हन् *2.P. impv. 2nd sg.* (**5.19.5:** & **5.6.a:**)
12	मा व्यथिष्ठा	do not be afraid [that what you are doing is अधर्म; it is not]	fr. मा *in.*; √व्यथ् *Ā.* इष्-*Aorist 2nd sg.* (**5.30.1.c: & 2.88:**) (**7.22.4:**)
13	रणे	in battle	fr. रण *m. sg. loc.*
15	सपत्नान्	the enemies	fr. सपत्न *m. pl. acc.*
14	जेतासि	you will conquer	fr. √जि *P. peri. fut. 2nd sg.* (**5.34:** & **5.19.4:**)
16	युध्यस्व	[O अर्जुन,] fight	fr. √युध् *4.Ā. impv. 2nd sg.*

सञ्जय उवाच।
एतच्छ्रुत्वा वचनं केशवस्य कृताञ्जलिर्वेपमानः किरीटी।
नमस्कृत्वा भूय एवाह कृष्णं सगद्गदं भीतभीतः प्रणम्य॥ ३५॥

(सञ्जयः उवाच। एतद् श्रुत्वा वचनं केशवस्य, कृताञ्जलिः वेपमानः किरीटी। नमस्कृत्वा भूयः एव आह कृष्णं, सगद्गदं भीतभीतः प्रणम्य॥)

सञ्जयः उवाच। केशवस्य एतद् वचनं श्रुत्वा वेपमानः किरीटी कृत-अञ्जलिः नमस्-कृत्वा भीत-भीतः प्रणम्य भूयः एव कृष्णं स-गद्गदम् आह। (**11.35**)

सञ्जय said: Hearing these words of कृष्ण, the trembling अर्जुन (the Crowned One)—with hands folded, bowing, and very frightened, bowing again—spoke with a faltering voice to कृष्ण.

1	सञ्जयः उवाच	सञ्जय said	fr. सञ्जय *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
4	केशवस्य	of कृष्ण (destroyer of the demon केशिन्)	fr. केशव *m. sg. gen.*
3	एतद् वचनं	these words	fr. एतद् *prn. n. sg. acc.*; वचन *n. sg. acc.* (**7.4.1:**)
2	श्रुत्वा	hearing	fr. श्रुत्वा *in. pt. of* √श्रु
5	वेपमानः	the trembling	fr. वेपमान *pr. mid. pt. of* √वेप् *a. m. sg. nom.*
6	किरीटी	अर्जुन (the crowned one)	fr. किरीटिन् *a. m. sg. nom.* (**3.15:**)
7	कृत-अञ्जलिः	with hands folded	fr. कृत-अञ्जलि *a. m. sg. nom.*
8	नमस्-कृत्वा	bowing	fr. नमस्-कृत्वा *in. pt. of* नमस् + √कृ (**6.13:**)
9	भीत-भीतः	[and] very frightened	fr. भीत-भीत *a. m. sg. nom.*
10	प्रणम्य	bowing	fr. प्रणम्य *in. pt. of* प्र + √नम् (**6.9: & 2.92:**)
11	भूयः एव	again	fr. भूयस् *in.*; एव *in.* (**6.19:**)
14	कृष्णं	to कृष्ण	fr. कृष्ण *m. sg. acc.*
13	स-गद्गदम्	with a faltering voice	fr. स-गद्गदम् *in.* (**6.39:** & **7.8.8:**)
12	आह	spoke	fr. √अह् *P. perf. 3rd sg.* (**5.8.5:**)

अर्जुन उवाच।
स्थाने हृषीकेश तव प्रकीर्त्या जगत्प्रहृष्यत्यनुरज्यते च।
रक्षांसि भीतानि दिशो द्रवन्ति सर्वे नमस्यन्ति च सिद्धसङ्घाः॥ ३६॥

(अर्जुनः उवाच। स्थाने हृषीकेश तव प्रकीर्त्या, जगत् प्रहृष्यति अनुरज्यते च। रक्षांसि भीतानि दिशः द्रवन्ति, सर्वे नमस्यन्ति च सिद्धसङ्घाः॥)

अर्जुनः उवाच। हृषीक-ईश, स्थाने तव प्रकीर्त्या जगत् प्रहृष्यति अनुरज्यते च, भीतानि रक्षांसि दिशः द्रवन्ति, सर्वे च सिद्ध-सङ्घाः नमस्यन्ति। (**11.36**)

अर्जुन said: O कृष्ण, it is proper that by the praise of You the world rejoices and is attracted [to You], [while] the frightened demons run in [all] directions, and all the hosts of divine sages surrender [to You].

1	अर्जुनः उवाच	अर्जुन said	fr. अर्जुन *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	हृषीक-ईश	(कृष्ण) O Lord of the Senses	fr. हृषीक-ईश *m. sg. voc.*
3	स्थाने	it is proper that	fr. स्थाने *in.* (**7.13.3:**)
5	तव	of You	fr. त्वम् *prn. sg. gen.*
4	प्रकीर्त्या	by the praise	fr. प्रकीर्ति *f. sg. inst.*
6	जगत् प्रहृष्यति	the world rejoices	fr. जगत् *n. sg. nom.*; प्र + √हृष् *4.P. pr. 3rd sg.*
7	अनुरज्यते च	and is attracted [to You]	fr. अनु + √रञ्ज् *4.Ā. pr. 3rd sg.* (**5.16.2:**); च *in.*
8	भीतानि	[while] the frightened	fr. भीत *pp. of* √भी *a. n. pl. nom.*
9	रक्षांसि	demons	fr. रक्षस् *n. pl. nom.* (**3.6.i:**)
11	दिशः	in [all] directions	fr. दिश् *f. pl. acc.* (**3.6:**)
10	द्रवन्ति	run	fr. √द्रु *1.P. pr. 3rd pl.* (**2.71:**)
12	सर्वे च	and all	fr. सर्व *prn. m. pl. nom.* (**4.16.2:**); च *in.*
13	सिद्ध-सङ्घाः	the hosts of divine sages	fr. सिद्ध-सङ्घ *m. pl. nom.*
<u>14</u>	नमस्यन्ति	surrender [to You]	fr. *den.* √नमस्य *P. pr. 3rd pl.*

कस्माच्च ते न नमेरन्महात्मन् गरीयसे ब्रह्मणोऽप्यादिकर्त्रे।
अनन्त देवेश जगन्निवास त्वमक्षरं सदसत्तत्परं यत्॥ ३७॥

(कस्मात् च ते न नमेरन् महात्मन्, गरीयसे ब्रह्मणः अपि आदिकर्त्रे। अनन्त देवेश जगन्निवास, त्वम् अक्षरं सदसत् तद् परं यद्॥)

महा-आत्मन्, कस्मात् च ब्रह्मणः अपि गरीयसे आदि-कर्त्रे [च] ते (=तुभ्यं) न नमेरन्। अन्-अन्त देव-ईश जगन्-निवास, त्वं तद् अ-क्षरं परं, यद् सद्-असत्। (**11.37**)

O Lord, why would they not surrender to You who are greater than Lord ब्रह्मा, and [who are] the primal cause? O Limitless, Lord of the Deities, and Abode of the Universe, You are that imperishable परं [ब्रह्मन्], which is both reality and unreality [i.e., both cause and effect, as well as सद्-असत्-परं— beyond both these concepts].

1	महा-आत्मन्	O Lord	fr. महा-आत्मन् *m. sg. voc.* (**3.22:**)
2	कस्मात् च	[and] why?	fr. कस्मात् *in.*; च *in.*
6	ब्रह्मणः अपि	than Lord ब्रह्मा	fr. ब्रह्मन् *m. sg. abl.* (**3.22:** & **2.92:**); अपि *in.*
5	गरीयसे	who are greater	fr. गरीयस् *cpv. a. sg. dat.* (**6.25:** & **3.14:**)
7	आदि-कर्त्रे [च]	and [who are] the primal cause	fr. आदि-कर्तृ *m. sg. dat.* (**3.38:**)
4	ते (=तुभ्यं)	to You	fr. त्वम् *prn. sg. dat.* (**7.10.A.3:**)
3	न नमेरन्	would they not surrender	fr. न *in.*; √नम् *1.P. pot. 3rd pl.*
8	अन्-अन्त	O Limitless	fr. अनन्त *m. sg. voc.*
9	देव-ईश	Lord of the Deities	fr. देव-इश *m. sg. voc.*
10	जगन्-निवास	[and] Abode of the Universe	fr. जगत्-निवास *m. sg. voc.* (**2.44:**)
11	त्वं	You [are]	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*
12	तद् अ-क्षरं	that imperishable	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; अक्षर *a. n. sg. nom.*
13	परं	परं [ब्रह्मन्]	fr. पर *n. sg. nom.* (**4.16.3:**)
14	यद्	which [is]	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*
<u>15</u>	सद्-असत्	both reality and unreality [i.e., both cause and effect, as well as सद्-असत्-परं—beyond both these concepts]	fr. सत्-असत् *n. sg. nom.* (**2.43:** & **3.12:**)

त्वमादिदेवः पुरुषः पुराणस्त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम्।
वेत्तासि वेद्यं च परं च धाम त्वया ततं विश्वमनन्तरूप॥३८॥

(त्वम् आदिदेवः पुरुषः पुराणः, त्वम् अस्य विश्वस्य परं निधानम्। वेत्ता असि वेद्यं च परं च धाम, त्वया ततं विश्वम् अनन्तरूप॥)

त्वम् आदि-देवः, पुराणः पुरुषः। त्वम् अस्य विश्वस्य परं निधानम्। वेत्ता, वेद्यं च, परं च धाम असि। त्वया विश्वं ततम्, अन्-अन्त-रूप। (**11.38**)

You are [the one existing before] the beginning of the deities, the पुरुष (the being who fills this universe) that is always there. You are the ultimate place of resolution of this universe. You are both the [only] knower and what is to be known, and the ultimate abode. You pervade the universe, O You of Endless Forms.

1	त्वम्	You [are]	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*
2	आदि-देवः	[the one existing before] the beginning of the deities	fr. आदि-देव *m. sg. nom.*
4	पुराणः	that is always there	fr. पुराण *a. m. sg. nom.*
3	पुरुषः	the पुरुष (the being who fills this universe)	fr. पुरुष *m. sg. nom.*
5	त्वम्	You [are]	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*
7	अस्य विश्वस्य	of this universe	fr. इदम् *prn. n. sg. gen.*; विश्व *n. sg. gen.*
6	परं निधानं	the ultimate place of resolution	fr. पर *prn. n. sg. nom.* (**4.16.3:**); निधान *n. sg. nom.*
9	वेत्ता	[both] the [only] knower	fr. वेत्तृ *m. sg. nom.* (**3.38:**)
10	वेद्यं च	and what is to be known	fr. वेद्य *pot. ps. pt. of* √विद् *a. n. sg. nom.* (**6.8:**); च *in.*
11	परं च	and the ultimate	fr. पर *prn. a. n. sg. nom.* (**4.16.3:**); च *in.*
12	धाम	abode	fr. धामन् *n. sg. nom.* (**3.22:**)
8	असि	You are	fr. √अस् *2.P. pr. 2nd sg.* (**5.19.4:**)
13	त्वया	You	fr. त्वम् *prn. sg. inst.* (**7.7:**)
14	विश्वं ततम्	pervade the universe	fr. विश्व *n. sg. nom.* (**4.16.2:**); तत *pp. of* √तन् *pt. n. sg. nom.* (**6.6:**)
15	अन्-अन्त-रूप	O You of Endless Forms	fr. अनन्त-रूप *a. m. sg. voc.*

वायुर्यमोऽग्निर्वरुणः शशाङ्कः प्रजापतिस्त्वं प्रपितामहश्च।
नमो नमस्तेऽस्तु सहस्रकृत्वः पुनश्च भूयोऽपि नमो नमस्ते॥३९॥

(वायुः यमः अग्निः वरुणः शशाङ्कः, प्रजापति त्वं प्रपितामहः च। नमः नमः ते अस्तु सहस्रकृत्वः, पुनः च भूयः अपि नमः नमः ते॥)

त्वं वायुः यमः अग्निः वरुणः शश-अङ्कः प्रजा-पति प्र-पिता-महः च। नमः नमः ते अस्तु, सहस्र-कृत्वः पुनः च भूयः अपि, ते नमः नमः। (**11.39**)

You are [the deities and the entities] Wind, Death, Fire, Water, and Moon, [as well as] Lord of the Universe and Great-Grandfather [i.e., the uncaused cause of the cause of the universe]. Let there be repeated salutations to You—again and again, a thousand times, repeated salutations to You.

1	त्वं वायुः	You are [the deity and the entity] Wind	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*; वायु *m. sg. nom.*
2	यमः	Death	fr. यम *m. sg. nom.*
3	अग्निः	Fire	fr. अग्नि *m. sg. nom.*
4	वरुणः	Water	fr. वरुण *m. sg. nom.*
5	शश-अङ्कः	[and] Moon	fr. शश-अङ्क *m. sg. nom.*
6	प्रजा-पति	[as well as] Lord of the Universe	fr. प्रजा-पति *m. sg. nom.*
8	प्र-पिता-महः	Great-Grandfather [i.e., the uncaused cause of the cause of the universe]	fr. प्र-पिता-मह *m. sg. nom.* (**6.40:**)
7	च	and	fr. च *in.*
10	नमः नमः	repeated salutations	fr. नमस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)
11	ते	to You	fr. त्वम् *prn. sg. dat.* (**4.3:**) (**7.10.A.3:**)
9	अस्तु	let there be	fr. √अस् *2.P. impv. 3rd sg.*
14	सहस्र-कृत्वः	a thousand times	fr. सहस्र-कृत्वस् *in.* (**4.27:**)
12	पुनः च	again	fr. पुनर् *in.*; च *in.*
13	भूयः अपि	and again	fr. भूयस् *in.*; अपि *in.*
16	ते	to You	fr. त्वम् *prn. sg. dat.* (**7.10.A.3:**)
15	नमः नमः	repeated salutations	fr. नमस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)

नमः पुरस्तादथ पृष्ठतस्ते नमोऽस्तु ते सर्वत एव सर्व।
अनन्तवीर्यामितविक्रमस्त्वं सर्वं समाप्नोषि ततोऽसि सर्वः॥४०॥

(नमः पुरस्तात् अथ पृष्ठतः ते, नमः अस्तु ते सर्वतः एव सर्व। अनन्तवीर्यामितविक्रमः त्वं, सर्वं समाप्नोषि ततः असि सर्वः॥)

पुरस्तात् अथ पृष्ठतः ते नमः, सर्वतः एव नमः ते अस्तु, सर्व। त्वम् अन्-अन्त-वीर्य-अ-मित-विक्रमः सर्वं समाप्नोषि। ततः सर्वः असि। (**11.40**)

Salutation to You in front [of me] and behind [me]. Let there be salutation to You, indeed, in all directions, O Everything. You of infinite power and infinite prowess completely pervade all. Therefore, You are all.

2	पुरस्तात्	in front [of me]	fr. पुरस्तात् *in.* (**6.16:**)
3	अथ पृष्ठतः	and behind [me]	fr. अथ *in.* (**6.19:**); पृष्ठतस् *in.* (**6.19:**)
1	ते नमः	salutation to You	fr. त्वम् *prn. sg. dat.* (**4.3:**) (**7.10.A.3:**); नमस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)
6	सर्वतः एव	indeed in all directions	fr. सर्वतस् *in.* (**6.19:**); एव *in.* (**6.19:**)
5	नमः ते	salutation to You	fr. नमस् *n. sg. nom.*; त्वम् *prn. sg. dat.* (**4.3:**) (**7.10.A.3:**)
4	अस्तु	let there be	fr. √अस् *2.P. impv. 3rd sg.*
7	सर्व	O Everything	fr. सर्व *n. sg. voc.* (**4.16:**)
8	त्वम्	You	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*
9	अन्-अन्त-वीर्य-	of infinite power	
10	-अ-मित-विक्रमः	and infinite prowess	fr. अनन्त-वीर्य-अमित-विक्रम *a. m. sg. nom.*
11	सर्वं समाप्नोषि	completely pervade all	fr. सर्व *n./m. sg. acc.* (**4.16.2:**); सम् + √आप् *5.P. pr. 2nd sg.* (**5.3:**)
12	ततः	therefore	fr. ततस् *in.* (**6.19:**)
13	सर्वः असि	You are all	fr. सर्व *m. sg. nom.* (**4.16.2:**); √अस् *2.P. pr. 2nd sg.* (**5.19.4:**)

सखेति मत्वा प्रसभं यदुक्तं हे कृष्ण हे यादव हे सखेति।
अजानता महिमानं तवेदं मया प्रमादात्प्रणयेन वापि॥ ४१॥
यच्चावहासार्थमसत्कृतोऽसि विहारशय्यासनभोजनेषु।
एकोऽथवाप्यच्युत तत्समक्षं तत्क्षामये त्वामहमप्रमेयम्॥ ४२॥

(सखा इति मत्वा प्रसभं यद् उक्तं, हे कृष्ण हे यादव हे सखे इति। अजानता महिमानं तव इदं, मया प्रमादात् प्रणयेन वा अपि॥
यद् च अवहासार्थम् असत्कृतः असि, विहारशय्यासनभोजनेषु। एकः अथवा अपि अच्युत तद् समक्षं, तद् क्षामये त्वाम् अहम् अप्रमेयम्॥)

अ-च्युत, यद् तव महिमानम् इदम् [रूपं neut., or = इमं महिमानं masc.] अ-जानता मया प्रमादात् प्रणयेन वा अपि सखा इति मत्वा "हे कृष्ण", "हे यादव", "हे सखे" [**2.21:** & **2.1.a:**] इति प्रसभम् उक्तम्, यद् च विहार-शय्या-आसन-भोजनेषु एकः अथवा तद् समक्षम् अपि अवहास-अर्थम् अ-सत्-कृतः असि — तद् अहं त्वाम् अ-प्रमेयं क्षामये। (**11.41-42**)

O Changeless, if, not knowing this [form], Your glory—whether out of carelessness or even out of friendship—thinking [You a mere] "friend," I impulsively called out "O [Mr.] कृष्ण," "O यादव [Clansman]," "O Buddy," and if—while walking, lying down, sitting, or eating, alone or even there in public—You have, out of jest, been slighted [i.e., treated as if not there], then I beg the patience and understanding of You who cannot be [separately] known.

1	अ-च्युत	O Changeless	fr. अच्युत *m. sg. voc.*
2	यद्	if	fr. यद् *in.* (**6.20:**)
5	तव महिमानम्	Your glory	fr. त्वम् *prn. sg. gen.*; महिमन् *m. sg. acc.* (**3.22:**)
4	इदम् [रूपम्]	this [form]	fr. इदम् *prn. n. sg. acc.*
3	अ-जानता	not knowing	fr. अजानत् *pr. pt. of* √ज्ञा *pt. m. sg. inst.* (**5.23.2:**)
10	मया	I	fr. अहम् *prn. sg. inst.* (**7.7:**)
6	प्रमादात्	whether out of carelessness	fr. प्रमाद *m. sg. abl.* (**7.11.1:**)
7	प्रणयेन वा अपि	or even out of friendship	fr. प्रणय *m. sg. inst.* (**7.9.1:**); वा *in.*; अपि *in.*
9	सखा	friend	fr. सखि *m. sg. nom.* (**3.33:**) (**7.7.2:**)
8	इति मत्वा	thinking [You a mere]	fr. इति *in.*; मत्वा *in. pt. of* √मन् (**6.9:** & **.6:**)
13	हे कृष्ण	O [Mr.] कृष्ण	fr. हे *inj.* (**6.21:**); कृष्ण *m. sg. voc.*
14	हे यादव	O यादव [Clansman]	fr. हे *inj.* (**6.21:**); यादव *a. m. sg. voc.*
15	हे सखे इति	O Buddy	fr. हे *inj.* (**6.21:**); सखि *m. sg. voc.*; इति *in.*
11	प्रसभम्	impulsively	fr. प्रसभम् *in.*
12	उक्तम्	called out	fr. उक्त *pp. of* √वच् *pt. n. sg. nom.* (**6.6:** & **2.3.a:** & **2.80:**) (**7.28:** *impersonal*)

16	यद् च	and if	fr. यद् *in.* (**6.20:**); च *in.*
17	विहार-	while walking	
18	-शय्या-	lying down	
19	-आसन-	sitting	
20	-भोजनेषु	or eating	fr. विहार-शय्या-आसन-भोजन *n. pl. loc.* (**7.13.1.h:**)
21	एकः अथवा	alone or	fr. एक *prn. a. m. sg. nom.*; अथवा *in.*
22	तद् समक्षम् अपि	even there in public	fr. तद् *in.* (**6.20:**); समक्षम् *in.* (**7.8.8:**); अपि *in.*
24	अवहास-अर्थम्	out of jest	fr. अवहास-अर्थम् *in.* (**6.32:** & **7.8.8:**)
25	अ-सत्-कृतः	slighted [i.e., treated as if not there]	fr. असत्-कृत *a. m. sg. nom.*
23	असि	You have been	fr. √अस् *2.P. pr. 2nd sg.* (**5.19.4:**) (**7.21.1.a:**)
26	तद् अहं	then I	fr. तद् *in.* (**6.20:**); अहम् *prn. sg. nom.*
28	त्वाम्	of You	fr. त्वम् *prn. sg. acc.*
29	अ-प्रमेयं	who cannot be [separately] known	fr. अप्रमेय *pot. ps. pt. of* प्र + √मा *a. m. sg. acc.* (**6.8:**)
27	क्षामये	beg the patience and understanding	fr. √क्षम् *Ā. cs. pr. 1st sg.*

पितासि लोकस्य चराचरस्य त्वमस्य पूज्यश्च गुरुर्गरीयान्।
न त्वत्समोऽस्त्यभ्यधिकः कुतोऽन्यो लोकत्रयेऽप्यप्रतिमप्रभाव॥ ४३॥

(पिता असि लोकस्य चराचरस्य, त्वम् अस्य पूज्यः च गुरुः गरीयान्। न त्वत्समः अस्ति अभ्यधिकः कुतः अन्यः, लोकत्रये अपि अप्रतिमप्रभाव॥)

त्वं चर-अ-चरस्य लोकस्य पिता, पूज्यः, अस्य च गरीयान् गुरुः असि। लोक-त्रये अपि त्वत्-समः न अस्ति, कुतः अभ्यधिकः अन्यः, अ-प्रतिम-प्रभाव। (**11.43**) You are the father of the mobile and immobile world, [alone] to be worshipped, and its venerable teacher. There is no equal to You in even the three worlds [i.e., earth, sky, and heaven], [so] how [could there be] another who is superior, O You of Incomparable Glory?

1	त्वं	You	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*
4	चर-अ-चरस्य	of the mobile and immobile	fr. चर-अचर *a. m. sg. gen.*
5	लोकस्य	world	fr. लोक *m. sg. gen.*
3	पिता	the father	fr. पितृ *m. sg. nom.* (**3.38:**)
6	पूज्यः	[alone] to be worshipped	fr. पूज्य *pot. ps. pt. of* √पूज् *a. m. sg. nom.*
7	अस्य च	and its	fr. इदम् *prn. m. sg. gen.*; च *in.*
8	गरीयान्	venerable	fr. गरीयस् *cpv. a. m. sg. nom.* (**6.25:** & **3.14:**)
9	गुरुः	teacher	fr. गुरु *m. sg. nom.*
2	असि	are	fr. √अस् *2.P. pr. 2nd sg.* (**5.19.4:**)

12	लोक-त्रये अपि	in even the three worlds [i.e., earth, sky, and heaven]	fr. लोक-त्रय *n. sg. loc.* (**4.30:**); अपि *in.*
11	त्वत्-समः	equal to You	fr. त्वद्-सम *a. m. sg. nom.* (**4.2:** & **2.24:**)
10	न अस्ति	there is no	fr. न *in.*; √अस् *2.P. pr. 3rd sg.*
13	कुतः	[so] how [could there be]	fr. कुतस् *in.* (**6.19:**)
15	अभ्यधिकः	who is superior	fr. अभ्यधिक *a. m. sg. nom.*
14	अन्यः	another	fr. अन्य *prn. a. m. sg. nom.*
16	अ-प्रतिम-	O You of Incomparable	
17	-प्रभाव	Glory	fr. अप्रतिम-प्रभाव *a. m. sg. voc.*

तस्मात्प्रणम्य प्रणिधाय कायं प्रसादये त्वामहमीशमीड्यम्।
पितेव पुत्रस्य सखेव सख्युः प्रियः प्रियायार्हसि देव सोढुम्॥ ४४॥

(तस्मात् प्रणम्य प्रणिधाय कायं, प्रसादये त्वाम् अहम् ईशम् ईड्यम्। पिता इव पुत्रस्य सखा इव सख्युः, प्रियः प्रियायाः अर्हसि देव सोढुम्॥)

तस्मात् प्रणम्य कायं प्रणिधाय अहं त्वाम् ईड्यम् ईशं प्रसादये। पुत्रस्य पिता इव, सख्युः सखा इव, प्रियायाः [**2.1.a:**] प्रियः [इव] सोढुम् अर्हसि, देव। (**11.44**)

Therefore, bowing and properly prostrating [my] body, I propitiate You who are the worshipful Lord. Like a father [toward his] son, a friend [toward his] friend, and a beloved [toward his] lover [i.e., as my creator, comrade, and the focus of my devotion], you ought to be patient and understanding [toward my mistakes], O Lord.

1	तस्मात्	therefore	fr. तस्मात् *in.*
2	प्रणम्य	bowing	fr. प्रणम्य *in. pt. of* प्र + √नम् (**6.9: & 2.92:**)
4	कायं	[my] body	fr. काय *m. sg. acc.*
3	प्रणिधाय	[and] properly prostrating	fr. प्रणिधाय *in. pt. of* प्र + नि + √धा (**6.9: & 2.92:**)
5	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
7	त्वाम्	You	fr. त्वम् *prn. sg. acc.*
8	ईड्यम्	who are the worshipful	fr. ईड्य *pot. ps. pt. of* √ईड् *a. m. sg. acc.*
9	ईशं	Lord	fr. ईश *m. sg. acc.*
6	प्रसादये	propitiate	fr. प्र + √सद् *Ā. cs. pr. 1st sg.*

10	पुत्रस्य पिता इव	like a father [to his] son	fr. पुत्र *m. sg. gen.*; पितृ *m. sg. nom.*; इव *in.* (**6.19:**)
11	सख्युः सखा इव	like a friend [to his] friend	fr. सखि *m. sg. gen.* (**3.33:**); सखि *m. sg. nom.* (**3.33:**); इव *in.*
12	प्रियायाः प्रियः	[and] a beloved [to his] lover	fr. प्रिया *f. sg. gen.* (**3.28.d:**); प्रिय *m. sg. nom.*
13	सोढुम् अर्हसि	you ought to be patient and understanding [towards my mistakes]	fr. सोढुम् *inf. of* √सह् *in.* (**2.109:**); √अर्ह् *1.P. pr. 2nd sg.*
14	देव	O Lord	fr. देव *m. sg. voc.*

अदृष्टपूर्वं हृषितोऽस्मि दृष्ट्वा भयेन च प्रव्यथितं मनो मे।
तदेव मे दर्शय देव रूपं प्रसीद देवेश जगन्निवास॥ ४५॥

(अदृष्टपूर्वं हृषितः अस्मि दृष्ट्वा, भयेन च प्रव्यथितं मनः मे। तद् एव मे दर्शय देव रूपं, प्रसीद देवेश जगन्निवास॥)

अ-दृष्ट-पूर्वं दृष्ट्वा हृषितः अस्मि, भयेन च मे मनः प्रव्यथितम्। देव, तद् रूपम् एव मे दर्शय। प्रसीद, देव-ईश जगन्-निवास। (**11.45**)

Having seen what was not seen before, I am pleased—and [yet] my mind is shaken with fear. O Lord, please show me that form [as my friend] alone. Be gracious, O Lord of the Deities, the Abode of the Universe.

2	अ-दृष्ट-	what was not seen	
3	-पूर्वं	before	fr. अदृष्ट-पूर्व *a. n. sg. acc.*
1	दृष्ट्वा	having seen	fr. दृष्ट्वा *in. pt. of* √दृश् (**2.85:**)
5	हृषितः	pleased	fr. हृषित *pp. of* √हृष् *a. m. sg. nom.* (**6.6:**)
4	अस्मि	I am	fr. √अस् *2.P. pr. 1st sg.*
6	भयेन च	and [yet] with fear	fr. भय *n. sg. inst.*; च *in.*
7	मे मनः	my mind	fr. अहम् *prn. sg. gen.*; मनस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)
8	प्रव्यथितम्	is shaken	fr. प्रव्यथित *pp. of* प्र + √व्यथ् *a. n. sg. nom.* (**6.6:**)
9	देव	O Lord	fr. देव *m. sg. voc.*
12	तद् रूपम् एव	that form [as my friend] alone	fr. तद् *prn. n. sg. acc.*; रूप *n. sg. acc.*; एव *in.* (**6.19:**)
11	मे	me	fr. अहम् *prn. sg. dat.* (**4.3:**) (**7.10.A.1:**)
10	दर्शय	please show	fr. √दृश् *P. cs. impv. 2nd sg.*
13	प्रसीद	be gracious	fr. प्र + √सद् *1.P. impv. 2nd sg.* (**5.15.3:**)
14	देव-ईश	O Lord of the Deities	fr. देव-ईश *m. sg. voc.*
15	जगन्-निवास	the Abode of the Universe	fr. जगत्-निवास *m. sg. voc.* (**2.44:**)

किरीटिनं गदिनं चक्रहस्तमिच्छामि त्वां द्रष्टुमहं तथैव।
तेनैव रूपेण चतुर्भुजेन सहस्रबाहो भव विश्वमूर्ते॥ ४६॥

(किरीटिनं गदिनं चक्रहस्तम्, इच्छामि त्वां द्रष्टुम् अहं तथा एव। तेन एव रूपेण चतुर्भुजेन, सहस्रबाहो भव विश्वमूर्ते॥)

तथा एव अहं त्वां किरीटिनं गदिनं चक्र-हस्तं द्रष्टुम् इच्छामि। तेन एव चतुर्-भुजेन रूपेण भव, सहस्र-बाहो विश्व-मूर्ते। (**11.46**)

[But first], so too, I wish to [again] see You [as before—*as in* 11.17] with crown, mace, and discus in hand [within the cosmic form]. Please be with just that same four-armed form [as Lord विष्णु that I worship as my personal deity, इष्ट-देवता], O Thousand-Armed Whose Form Is the Universe.

1	तथा एव	[but first] so too	fr. तथा *in.* (**6.19:**); एव *in.* (**6.19:**)
2	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
4	त्वां	You	fr. त्वम् *prn. sg. acc.* (**7.20:**)
5	किरीटिनं	with crown	fr. किरीटिन् *a. m. sg. acc.* (**3.15:**)
6	गदिनं	with mace	fr. गदिन् *a. m. sg. acc.*
7	चक्र-हस्तं	[and] discus in hand	fr. चक्र-हस्त *a. m. sg. acc.*
3	द्रष्टुम् इच्छामि	wish to [again] see	fr. द्रष्टुम् *inf. of* √दृश् *in.* (**2.85:**); √इष् *6.P. pr. 1st sg.* (**5.17.3:**)
9	तेन एव	with just that same	fr. तद् *prn. n. sg. inst.*; एव *in.* (**6.19:**)
10	चतुर्-भुजेन	four-armed	fr. चतुर्-भुज *in.* (**2.24:** & **.29:**)
11	रूपेण	form	fr. रूप *n. sg. inst.*
8	भव	please be	fr. √भू *1.P. impv. 2nd sg.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:**)
12	सहस्र-बाहो	O Thousand-Armed	fr. सहस्र-बाहु *a. m. sg. voc.* (**6.19:**)
13	विश्व-मूर्ते	Whose Form Is the Universe	fr. विश्व-मूर्ति *a. m. sg. voc.* (**3.29:**)

श्रीभगवानुवाच।
मया प्रसन्नेन तवार्जुनेदं रूपं परं दर्शितमात्मयोगात्।
तेजोमयं विश्वमनन्तमाद्यं यन्मे त्वदन्येन न दृष्टपूर्वम्॥ ४७॥

(श्रीभगवान् उवाच। मया प्रसन्नेन तव अर्जुन इदं, रूपं परं दर्शितम् आत्मयोगात्। तेजोमयं विश्वम् अनन्तम् आद्यं, यद् मे त्वदन्येन न दृष्टपूर्वम्॥)

श्री-भगवान् उवाच। अर्जुन, प्रसन्नेन मया आत्म-योगात् इदं परं रूपं तव [तुभ्यम् इत्यर्थः] दर्शितं, यद् मे तेजोमयं विश्वम् अन्-अन्तम् आद्यं [रूपं] त्वद्-अन्येन न दृष्ट-पूर्वम्। (**11.47**)

[Having again taken the popular Lord विष्णु form] the Lord said: O अर्जुन, being pleased, I showed to you through My power this limitless form, which—brilliant, universal, endless, and primal [form] of Me—has not been seen by anyone [other] than you.

1	श्री-भगवान् उवाच	the Lord said	fr. श्री-भगवत् *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	अर्जुन	O अर्जुन	fr. अर्जुन *m. sg. voc.*
3	प्रसन्नेन	being pleased	fr. प्रसन्न *pp. of* प्र + √सद् *a. m. sg. inst.* (**6.6:**)
4	मया	I	fr. अहम् *prn. sg. inst.* (**7.7:**)
7	आत्म-योगात्	through My power	fr. आत्म-योग *m. sg. abl.*
8	इदं परं	this limitless	fr. इदम् *prn. n. sg. acc.*; पर *prn. a. n. sg. acc.* (**4.16.3:**)
9	रूपं	form	fr. रूप *n. sg. acc.*
6	तव [तुभ्यम् इत्यर्थः]	to you	fr. त्वम् *prn. sg. gen.* (**7.12.1.c:**)
5	दर्शितं	showed	fr. दर्शित *pp. of* √दृश् *pt. n. sg. nom.* (**6.6:**)
10	यद्	which	fr. यद् *n. sg. nom.*
15	मे	of Me	fr. अहम् *prn. sg. gen.*
11	तेजोमयं	brilliant	fr. तेजोमय *a. n. sg. nom.*
12	विश्वम्	universal	fr. विश्व *prn. a. n. sg. nom.* (**4.16.2:**)
13	अन्-अन्तम्	endless	fr. अनन्त *a. n. sg. nom.*
14	आद्यं [रूपं]	and primal [form]	fr. आद्य *a. n. sg. nom.*
17	त्वद्-अन्येन	by anyone [other] than you	fr. त्वद्-अन्य *prn. a. m. sg. inst.* (**4.2:** & **2.24:** & **2.43:** & **4.16.1:**)
<u>16</u>	न दृष्ट-पूर्वम्	has not been seen [before]	fr. न *in.*; दृष्ट-पूर्व *a. n. sg. nom.*

न वेदयज्ञाध्ययनैर्न दानैर्न च क्रियाभिर्न तपोभिरुग्रैः।
एवंरूपः शक्य अहं नृलोके द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुप्रवीर॥ ४८॥

(न वेदयज्ञाध्ययनैः न दानैः, न च क्रियाभिः न तपोभिः उग्रैः। एवंरूपः शक्यः अहं नृलोके, द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुप्रवीर॥)

न वेद-यज्ञ-अध्ययनैः, न दानैः, न क्रियाभिः, न च उग्रैः तपोभिः अहम् एवं-रूपः नृ-लोके त्वद्-अन्येन द्रष्टुं शक्यः [**2.1.a:**, **2.31:** instead of **2.32:**], कुरु-प्रवीर। (**11.48**)

Not by study of the वेद-s or of यज्ञ-s, or by charity, or by [performing] rituals, or by vigorous prayerful disciplines can I be seen in such a form in the world of humans by anyone [other] than you, O अर्जुन.

1	न	not	fr. न *in.*
3	वेद-यज्ञ-	of the वेद-s or of यज्ञ-s	
2	-अध्ययनैः	by study	fr. वेद-यज्ञ-अध्ययन *n. pl. inst.*
4	न दानैः	not by charity	fr. न *in.*; दान *n. pl. inst.*
5	न क्रियाभिः	not by [performing] rituals	fr. न *in.*; क्रिया *f. pl. inst.*
6	न च उग्रैः	not by vigorous	fr. न *in.*; च *in.*; उग्र *a. n. pl. inst.*
7	तपोभिः	prayerful disciplines	fr. तपस् *n. pl. inst.* (**3.6.j:**)
8	अहम्	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
11	एवं-रूपः	in such a form	fr. एवम्-रूप *a. m. sg. nom.* (**2.54:**)
12	नृ-लोके	in the world of humans	fr. नृ-लोक *m. sg. loc.*
13	त्वद्-अन्येन	by anyone [other] than you	fr. त्वद्-अन्य *prn. a. m. sg. inst.* (**4.2:** & **2.24:** & **2.43:** & **4.16.1:**)
10	द्रष्टुं	seen	fr. द्रष्टुम् *inf. of* √दृश् *in.* (**2.85:**) (**7.20.2:**)
9	शक्यः	can be	fr. शक्य *pot. ps. pt. of* √शक् *pt. m. sg. nom.*
<u>14</u>	कुरु-प्रवीर	O अर्जुन (hero of the कुरु people)	fr. कुरु-प्रवीर *m. sg. voc.*

मा ते व्यथा मा च विमूढभावो दृष्ट्वा रूपं घोरमीदृङ्ममेदम्।
व्यपेतभीः प्रीतमनाः पुनस्त्वं तदेव मे रूपमिदं प्रपश्य॥ ४९॥

(मा ते व्यथा मा च विमूढभावः, दृष्ट्वा रूपं घोरम् ईदृक् मम इदम्। व्यपेतभीः प्रीतमनाः पुनः त्वं, तद् एव मे रूपम् इदं प्रपश्य॥)

इदं मम ईदृक् घोरं रूपं दृष्ट्वा, ते व्यथा मा [अस्तु], विमूढ-भावः च मा [अस्तु]। त्वं व्यपेत-भीः प्रीत-मनाः पुनः तद् एव मे रूपम् इदं प्रपश्य। (**11.49**)

Seeing such a gruesome form as this of Mine, may you have no fear, nor [may] [your] mind [be] confused. Being without fear and of pleased mind again, may you see now that same form of me [as your friend].

5	इदं	as this	fr. इदम् *prn. n. sg. acc.*
6	मम	of Mine	fr. अहम् *prn. sg. gen.*
2	ईदृक्	such	fr. ईदृश् *a. n. sg. acc.* (**4.17.1:** & **3.6:** & **2.24:**)
3	घोरं	a gruesome	fr. घोर *a. n. sg. acc.*
4	रूपं	form	fr. रूप *n. sg. acc.*
1	दृष्ट्वा	seeing	fr. दृष्ट्वा *in. pt. of* √दृश् (**2.85:**)
8	ते	you have	fr. त्वम् *prn. sg. gen.* (**7.12.1.a:**)
9	व्यथा	fear	fr. व्यथा *f. sg. nom.*
7	मा [अस्तु]	may not	fr. मा *in.* (**7.24.5:**)
11	विमूढ-भावः च	[your] mind [be] confused	fr. विमूढ-भाव *m. sg. nom.*; च *in.*
10	मा [अस्तु]	nor [may]	fr. मा *in.* (**7.24.5:**)
17	त्वं	you	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*
12	व्यपेत-	being without	
13	-भीः	fear	fr. व्यपेत-भी *a. m. sg. nom.* (**3.36:** & **3.36.a:**)
14	प्रीत-	[and] of pleased	
15	-मनाः	mind	fr. प्रीत-मनस् *a. m. sg. nom.* (**3.6.i:**)
16	पुनः	again	fr. पुनर् *in.*
20	तद् एव	that same	fr. तद् *prn. n. sg. acc.*; एव *in.* (**6.19:**)
21	मे रूपम्	form of me [as your friend]	fr. अहम् *prn. sg. gen.*; रूप *n. sg. acc.*
19	इदं	now, here	fr. इदम् *in.*
18	प्रपश्य	may see	fr. प्र + √दृश् *1.P. impv. 2nd sg.* (**5.15.6:**)

सञ्जय उवाच।
इत्यर्जुनं वासुदेवस्तथोक्त्वा स्वकं रूपं दर्शयामास भूयः।
आश्वासयामास च भीतमेनं भूत्वा पुनः सौम्यवपुर्महात्मा।।५०।।

(सञ्जयः उवाच। इति अर्जुनं वासुदेवः तथा उक्त्वा, स्वकं रूपं दर्शयामास भूयः। आश्वासयामास च भीतम् एनं, भूत्वा पुनः सौम्यवपुः महात्मा।।)

सञ्जयः उवाच। इति तथा वासु-देवः अर्जुनम् उक्त्वा, स्वकं रूपं भूयः दर्शयाम्-आस। महा-आत्मा च सौम्य-वपुः पुनः भूत्वा, एनं भीतम् आश्वासयाम्-आस। (**11.50**)

सञ्जय said: Thus having spoken to अर्जुन, कृष्ण showed again his own [human] form. And, having become again the Lord with a pleasing form, soothed him who was frightened.

1	सञ्जयः उवाच	सञ्जय said	fr. सञ्जय *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
3	इति तथा	thus	fr. इति *in.*; तथा *in.* (**6.19:**)
5	वासु-देवः	(कृष्ण) in whom everything exists and who is in the form of conscious being	fr. वासु-देव *m. sg. nom.*
4	अर्जुनम्	to अर्जुन	fr. अर्जुन *m. sg. acc.*
2	उक्त्वा	having spoken	fr. उक्त्वा *in. pt. of* √वच् (**6.9:** & **6.6:** & **2.3.a:** & **2.80:**)
8	स्वकं रूपं	his own [human] form	fr. स्वक *prn. a. n. sg. acc.*; रूप *n. sg. acc.*
7	भूयः	again	fr. भूयस् *in.*
6	दर्शयाम्-आस	showed	fr. √दृश् *P. cs. peri. perf. 3rd sg.* (**5.29:**)
9	महा-आत्मा च	and the Lord	fr. महा-आत्मन् *m. sg. nom.*; च *in.*
11	सौम्य-	with a pleasing	
12	-वपुः	form	fr. सौम्य-वपुस् *a. m. sg. nom.* (**3.6:**)
10	पुनः भूत्वा	having become again	fr. पुनर् *in.*; भूत्वा *in. pt. of* √भू
14	एनं	him	fr. एनद् *prn. m. sg. acc.* (**4.10:**)
15	भीतम्	who was frightened	fr. भीत *pp. of* √भी *a. m. sg. acc.*
13	आश्वासयाम्-आस	soothed	fr. आ + √श्वस् *P. cs. peri. perf. 3rd sg.* (**5.29:**)

अर्जुन उवाच।

दृष्ट्वेदं मानुषं रूपं तव सौम्यं जनार्दन। इदानीमस्मि संवृत्तः सचेताः प्रकृतिं गतः॥५१॥

(अर्जुनः उवाच। दृष्ट्वा इदं मानुषं रूपं, तव सौम्यं जनार्दन। इदानीम् अस्मि संवृत्तः, सचेताः प्रकृतिं गतः॥)

अर्जुनः उवाच। जन-अर्दन, इदं तव सौम्यं मानुषं रूपं दृष्ट्वा, इदानीं स-चेताः संवृत्तः प्रकृतिं [च] गतः अस्मि। (**11.51**)

अर्जुन said: O कृष्ण, seeing this, Your pleasing human form, now I have recovered [my] mind and have returned to [my] original disposition.

1	अर्जुनः उवाच	अर्जुन said	fr. अर्जुन *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	जन-अर्दन	(कृष्ण) O One Who Is Prayed to by People	fr. जन-अर्दन *m. sg. voc.*
4	इदं	this	fr. इदम् *prn. n. sg. acc.*
5	तव सौम्यं	Your pleasing	fr. त्वम् *prn. sg. gen.*; सौम्य *a. n. sg. acc.*
6	मानुषं रूपं	human form	fr. मानुष *a. n. sg. acc.*; रूप *n. sg. acc.*
3	दृष्ट्वा	seeing	fr. दृष्ट्वा *in. pt. of* √दृश् (**2.85:**)
7	इदानीं	now	fr. इदानीम् *in.* (**6.19:**)
9	स-चेताः संवृत्तः	recovered [my] mind	fr. स-चेतस् *a. m. sg. nom.* (**3.6.i:**); संवृत्त *pp. of* सम् + √वृत् *pt. m. sg. nom.* (**2.54:**)
10	प्रकृतिं [च] गतः	[and] returned to [my] original disposition	fr. प्रकृति *f. sg. acc.* (**7.8.2:**); गत *pp. of* √गम् *pt. m. sg. nom.* (**6.6:**)
8	अस्मि	I have	fr. √अस् *2.P. pr. 1st sg.*

श्रीभगवानुवाच।

सुदुर्दर्शमिदं रूपं दृष्टवानसि यन्मम। देवा अप्यस्य रूपस्य नित्यं दर्शनकाङ्क्षिणः॥५२॥

(श्रीभगवान् उवाच। सुदुर्दर्शम् इदं रूपं, दृष्टवान् असि यद् मम। देवाः अपि अस्य रूपस्य, नित्यं दर्शनकाङ्क्षिणः॥)

श्री-भगवान् उवाच। यद् इदं मम सु-दुर्-दर्शं रूपं दृष्टवान् असि, देवाः अपि अस्य रूपस्य नित्यं दर्शन-काङ्क्षिणः। (**11.52**)

The Lord said: This form of Mine that you have seen, which is very difficult to see—even the gods are always desirous of seeing this form.

1	श्री-भगवान् उवाच	the Lord said	fr. श्री-भगवत् *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
5	यद्	which, that	fr. यद् *prn. sg. acc.*
2	इदं	this	fr. इदम् *prn. n. sg. acc.*
4	मम	of Mine	fr. अहम् *prn. sg. gen.*
7	सु-दुर्-दर्शं	which is very difficult to see	fr. सु-दुस्-दर्श *a. n. sg. acc.* (**2.24:** & **.29:**)
3	रूपं	form	fr. रूप *n. sg. acc.*
6	दृष्टवान् असि	you have seen	fr. दृष्टवत् *past act. pt. of* √दृश् *pt. n. sg. nom.* (**6.7:** & **2.85:**); √अस् *2.P. pr. 2nd sg.* (**5.19.4:**)

8	देवाः अपि	even the gods	fr. देव *m. pl. nom.*; अपि *in.*
11	अस्य रूपस्य	this form	fr. इदम् *prn. n. sg. gen.*; रूप *n. sg. gen.* (**7.12.2.a:**)
9	नित्यं	always	fr. नित्यम् *in.* (**7.8.8:**)
10	दर्शन-काङ्क्षिणः	are desirous of seeing	fr. दर्शन-काङ्क्षिन् *a. m. pl. nom.* (**3.15:** & **2.92:**)

नाहं वेदैर्न तपसा न दानेन न चेज्यया। शक्य एवंविधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यथा॥५३॥
(न अहं वेदैः न तपसा, न दानेन न च इज्यया। शक्यः एवंविधः दृष्टुं, दृष्टवान् असि मां यथा॥)
यथा मां दृष्टवान् असि, एवं-विधः अहं न वेदैः, न तपसा, न दानेन, न च इज्यया दृष्टुं शक्यः। (**11.53**)
In which way you have seen Me, in such a form, I can be seen not by [study of] the वेद-s, or by prayerful discipline, or by charity, or by ritual.

1	यथा	in which way	fr. यथा *in.* (**6.19:**)
3	मां	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
2	दृष्टवान् असि	you have seen	fr. दृष्टवत् *past act. pt. of* √दृश् *pt. n. sg. nom.* (**6.7:**); √अस् *2.P. pr. 2nd sg.* (**5.19.4:**)
4	एवं-विधः	in such a form	fr. एवम्-विध *a. m. sg. nom.* (**2.54:**)
5	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
8	न वेदैः	not by [study of] the वेद-s	fr. न *in.*; वेद *m. pl. inst.*
9	न तपसा	not by prayerful discipline	fr. न *in.*; तमस् *n. sg. inst.* (**3.6:**)
10	न दानेन	not by charity	fr. न *in.*; दान *n. sg. inst.*
11	न च इज्यया	not by ritual	fr. न *in.*; च *in.*; इज्या *f. sg. inst.* (**3.28.c:**)
7	दृष्टुं	seen	fr. दृष्टुम् *inf. of* √दृश् *in.* (**2.85:**) (**7.20.2:**)
6	शक्यः	can be	fr. शक्य *pot. ps. pt. of* √शक् *pt. m. sg. nom.*

भक्त्या त्वनन्यया शक्य अहमेवंविधोऽर्जुन। ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परन्तप॥५४॥

(भक्त्या तु अनन्यया शक्यः, अहम् एवंविधः अर्जुन। ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन, प्रवेष्टुं च परन्तप॥)

अर्जुन परन्-तप, अन्-अन्यया तु भक्त्या एवं-विधः अहं तत्त्वेन ज्ञातुं द्रष्टुं च प्रवेष्टुं च शक्यः [**2.1.a:**]। (**11.54**)

—Whereas, O अर्जुन, Vexer of Foes, [only] by a devotion in which there is no other [outside of Me] am I—in such a form—possible, in truth, to know; to see [not with a magical eye, but with the ज्ञानिन्-'s eye that sees only Me]; and to enter into [i.e., to include oneself as Me].

2	अर्जुन	O अर्जुन	fr. अर्जुन *m. sg. voc.*
3	परन्-तप	O Vexer of Foes	fr. पर-म्-तप *m. sg. voc.* (**2.55:**)
5	अन्-अन्यया	in which there is no other [outside of Me]	fr. अनन्या *prn. a. f. sg. inst.* (**4.16.1:**)
1	तु	whereas	fr. तु *in.*
4	भक्त्या	[only] by a devotion	fr. भक्ति *f. sg. inst.*
8	एवं-विधः	in such a form	fr. एवम्-विध *a. m. sg. nom.* (**2.54:**)
6	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
9	तत्त्वेन	in truth	fr. तत्त्वेन *in.* (**7.9.14:**)
10	ज्ञातुं	to know	fr. ज्ञातुम् *inf. of* √ज्ञा *in.* (**7.20.2:**)
11	द्रष्टुं च	to see [not with a magical eye, but with the ज्ञानिन्-'s eye that sees only Me]	fr. द्रष्टुम् *inf. of* √दृश् *in.* (**2.85:**) (**7.20:**); च *in.*
12	प्रवेष्टुं च	and to enter into [i.e., include oneself as Me]	fr. प्रवेष्टुम् *inf. of* प्र + √विश् *in.* (**2.85:**); च *in.*
7	शक्यः	am possible	fr. शक्य *pot. ps. pt. of* √शक् *pt. m. sg. nom.*

मत्कर्मकृन्मत्परमो मद्भक्तः सङ्गवर्जितः। निर्वैरः सर्वभूतेषु यः स मामेति पाण्डव॥५५॥

(मत्कर्मकृत् मत्परमः, मद्भक्तः सङ्गवर्जितः। निर्वैरः सर्वभूतेषु, यः सः माम् एति पाण्डव॥)

यः मत्-कर्म-कृत्, मत्-परमः, मद्-भक्तः, सङ्ग-वर्जितः, सर्व-भूतेषु निर्-वैरः [च], सः माम् एति, पाण्डव। (**11.55**)

The one who performs [one's] duty for the sake of [attaining] Me, for whom the paramount [achievement] is Me, who is devoted to Me, free from attachment [as there is only Me], and without hostility toward any being [all of them being Me]—that one attains Me, O अर्जुन.

1	यः	the one who	fr. यद् *prn. m. sg nom.*
3	मत्-	for the sake of [attaining] Me	
2	-कर्म-कृत्	performs [one's] duty	fr. मद्-कर्म-कृत् *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **6.24.2:**)
4	मत्-परमः	for whom the paramount [achievement] is Me	fr. मद्-परम *a. m. sg. nom.* (**2.24:**)
5	मद्-भक्तः	who is devoted to Me	fr. मद्-भक्त *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **.43:**)
6	सङ्ग-वर्जितः	free from attachment [as there is only Me]	fr. सङ्ग-वर्जित *a. m. sg. nom.*
8	सर्व-भूतेषु	towards any being [which are all Me]	fr. सर्व-भूत *n. pl. loc.*
7	निर्-वैरः [च]	[and] without hostility	fr. निस्-वैर *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **.29:**); च *in.*
9	सः	that one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
10	माम् एति	attains Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; √इ *2.P. pr.* 3rd *sg.* (**5.3:**)
11	पाण्डव	(अर्जुन) O Son of King पाण्डु	fr. पाण्डव *m. sg. voc.*

ओं तत्सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विश्वरूपदर्शनयोगो नामैकादशोऽध्यायः॥११॥

(ओं तद् सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विश्वरूपदर्शनयोगः नाम एकादशः अध्यायः॥)

ओं तद् सत्। इति श्रीमद्-भगवद्-गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्म-विद्यायां योग-शास्त्रे श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवादे विश्व-रूप-दर्शन-योगः नाम एका-दशः अध्यायः। (**11**)

ओं (ब्रह्मन्, the witness of all) is that [only] reality. Thus ends the eleventh chapter, called "The Topic of Vision of the Cosmic Form," of the [eighteen chapters of] *Songs of the Glorious Lord*, which is [looked upon as] उपनिषद् [and whose teaching is] in [the form of] a dialogue between श्री कृष्ण and अर्जुन, [the subject matter being] a knowledge of ब्रह्मन् and योग.

1	ओं	ओम् (ब्रह्मन्, the witness of all,)	fr. ओम् *in.*
2	तद् सत्	[is] that [only] reality	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; सत् *n. sg. nom.*
3	इति	(quote-end quote), thus ends	fr. इति *in.*
11	श्रीमद्-	of the venerable, the glorious	
12	-भगवद्-	one having [limitless] glories, Lord	
10	-गीतासु	in [i.e., of] songs	fr. श्रीमत्-भगवत्-गीता *f. pl. loc.* (**2.43:**)
13	उपनिषत्सु	[which are/is looked upon as] उपनिषद्, sacred scripture	fr. उपनिषद् *f. pl. loc.* (**6.24:**)
18	ब्रह्म-	of ब्रह्मन् (reality/सत्)	
17	-विद्यायां	[and] a knowledge	fr. ब्रह्म-विद्या *f. sg. loc.*
19	योग-शास्त्रे	[and instruction of] योग (means, discipline, etc.)	fr. योग-शास्त्र *n. sg. loc.*
15	श्री-कृष्ण-	between Lord कृष्ण	
16	-अर्जुन-	and अर्जुन	
14	-संवादे	in [the form of] a dialogue	fr. श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवाद *n. sg. loc.* (**2.7:**)
9	विश्व-रूप-	of the cosmic form	
8	-दर्शन-	of the vision	
7	-योगः	the topic	fr. विश्व-रूप-दर्शन-योग *a. m. sg. nom.*
6	नाम	by the name, called	fr. नाम *in.*
4	एका-दशः	the eleventh	fr. एकादश *ordinal a. m. sg. nom.*
5	अध्यायः	chapter	fr. अध्याय *m. sg. nom.*

अथ द्वादशोऽध्यायः

अर्जुन उवाच।

एवं सततयुक्ता ये भक्तास्त्वां पर्युपासते। ये चाप्यक्षरमव्यक्तं तेषां के योगवित्तमाः॥१॥

(अर्जुनः उवाच। एवं सततयुक्ताः ये, भक्ताः त्वां पर्युपासते। ये च अपि अक्षरम् अव्यक्तं, तेषां के योगवित्तमाः॥)

अर्जुनः उवाच। ये एवं सतत-युक्ताः भक्ताः त्वां पर्युपासते, ये च अपि अ-व्यक्तम् अ-क्षरम् [त्वां पर्युपासते], तेषां के योग-वित्तमाः। (**12.1**)

अर्जुन said: Between those devotees who in this same way (*see* 11.55) are always committed [to You] [i.e., मत्-कर्म-कृत्] and seek You [as the विश्व-रूप], and those who [seek You] as the not objectified अक्षर [i.e., formless ब्रह्मन्]—who are the best knowers of योग?

1	अर्जुनः उवाच	अर्जुन said	fr. अर्जुन *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
4	ये	who	fr. यद् *prn. m. pl. nom.*
5	एवं	in this same way (*see* 11.55)	fr. एवम् *in.* (**6.19:**)
6	सतत-युक्ताः	[are] always committed [to You]	fr. सतत-युक्त *m. pl. nom.*
3	भक्ताः	devotees	fr. भक्त *pp. of* √भज् *m. pl. nom.* (**2.81:**)
8	त्वां	You [as the विश्वरूप]	fr. त्वम् *prn. sg. acc.*
7	पर्युपासते	[and] who seek	fr. परि + उप + √आस् *2.Ā. pr. 3rd pl.* (**5.6.b:**)
9	ये च अपि	and also those who [seek You]	fr. यद् *prn. m. pl. nom.*; च *in.*; अपि *in.*
10	अ-व्यक्तम्	[as] the not objectified [i.e., formless]	fr. अव्यक्त *pp. of* वि + √अञ्ज् *a. n. sg. acc.* (**6.6:** & **2.81:**)
11	अ-क्षरम्	अक्षर [ब्रह्मन्]	fr. अक्षर *n. sg. acc.*
2	तेषां	among [i.e., between] those	fr. तद् *prn. m. pl. loc.* (**7.13.1.a:**)
12	के	who [are]?	fr. किम् *prn. pl. nom.*
13	योग-वित्तमाः	the best knowers of योग	fr. योग-वित्तम *spv. a. m. pl. nom.* (**6.25:**)

श्रीभगवानुवाच।

मय्यावेश्य मनो ये मां नित्ययुक्ता उपासते। श्रद्धया परयोपेतास्ते मे युक्ततमा मताः॥२॥

(श्रीभगवान् उवाच। मयि आवेश्य मनः ये मां, नित्ययुक्ताः उपासते। श्रद्धया परया उपेताः, ते मे युक्ततमाः मताः॥)

श्री-भगवान् उवाच। ये मयि मनः आवेश्य, नित्य-युक्ताः, परया श्रद्धया उपेताः माम् उपासते, ते युक्ततमाः मे मताः। (**12.2**)

The Lord said: Those who, placing [their] mind in Me, being always committed [i.e., कर्म-योगिन्-s who are मत्-कर्म-कृत्], and being endowed with ultimate trust [in My teaching] [and thus] seek Me—they are considered by Me to be [among] the best knowers of योग (the means to attain Me).

1	श्री-भगवान् उवाच	the Lord said	fr. श्री-भगवत् *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	ये	those who	fr. यद् *prn. m. pl. nom.*
4	मयि मनः	[their] mind in Me	fr. अहम् *prn. sg. loc.*; मनस् *n. sg. acc.* (**3.6:**)
3	आवेश्य	placing	fr. आवेश्य *in. pt. of* आ + *cs.* √विश् (**6.9:**)
5	नित्य-युक्ताः	being always committed	fr. नित्य-युक्त *a. m. pl. nom.*
7	परया श्रद्धया	with ultimate trust [in My teaching]	fr. परा *prn. a. f. sg. inst.* (**4.16.3:**); श्रद्धा *f. sg. inst.*
6	उपेताः	[and] being endowed	fr. उपेत *pp. of* उप + √इ *a. m. pl. nom.*
9	माम्	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
8	उपासते	[thus] seek	fr. उप + √आस् *2.Ā. pr. 3rd pl.* (**5.6.b:**)
10	ते	they	fr. तद् *prn. m. pl. nom.*
13	युक्ततमाः	[among] the best knowers of योग (the means to attain Me)	fr. युक्ततम *spv. a. m. pl. nom.* (**6.25:**)
12	मे	by Me	fr. अहम् *prn. sg. gen.* (**7.12.3.a:**)
11	मताः	are considered (to be)	fr. मत *pp. of* √मन् *pt. m. pl. nom.* (**6.6:**)

ये त्वक्षरमनिर्देश्यमव्यक्तं पर्युपासते। सर्वत्रगमचिन्त्यं च कूटस्थमचलं ध्रुवम्॥३॥
सन्नियम्येन्द्रियग्रामं सर्वत्र समबुद्धयः। ते प्राप्नुवन्ति मामेव सर्वभूतहिते रताः॥४॥

(ये तु अक्षरम् अनिर्देश्यम्, अव्यक्तं पर्युपासते। सर्वत्रगम् अचिन्त्यं च, कूटस्थम् अचलं ध्रुवम्॥
सन्नियम्य इन्द्रियग्रामं, सर्वत्र समबुद्धयः। ते प्राप्नुवन्ति माम् एव, सर्वभूतहिते रताः॥)

ये तु अ-निर्देश्यम् अ-व्यक्तं सर्वत्र-गम् अ-चिन्त्यं कूट-स्थम् अ-चलं ध्रुवं च अ-क्षरं पर्युपासते, [ये] इन्द्रिय-ग्रामं सन्नियम्य, सर्वत्र सम-बुद्धयः, सर्व-भूत-हिते रताः — ते माम् एव प्राप्नुवन्ति। (**12.3-4**)

—Whereas those who seek [i.e., know] [Me as] अक्षर (imperishable ब्रह्मन्)—which cannot be described [i.e., delimited by words], not objectified [by the senses], [is] locationless, which cannot be an object of the mind, which remains [true] in the apparent [i.e., as the basis and witness of माया], [is] immovable and permanent [in time]—[and those who] completely master [their] organs [of sense and action], whose vision remains the same toward everything, and who are dedicated to the welfare of all beings—they attain only Me.

1	ये तु	whereas those who	fr. यद् *prn. m. pl. nom.*; तु *in.*
4	अ-निर्देश्यम्	which cannot be described [i.e., delimited by words]	fr. अनिर्देश्य *pot. ps. pt. of* निस् + √दिश् *a. n. sg. acc.* (**6.8:** & **2.24:** & **2.29:**)
5	अ-व्यक्तं	not objectified [by the senses]	fr. अव्यक्त *pp. of* वि + √अञ्ज् *a. n. sg. acc.* (**6.6:** & **2.81:**)
6	सर्वत्र-गम्	[is] locationless	fr. सर्वत्र-ग *a. n. sg. acc.* (**6.24.3:**)
7	अ-चिन्त्यं	which cannot be an object of the mind	fr. अचिन्त्य *pot. ps. pt. of* √चिन्त् *a. n. sg. acc.*
8	कूट-स्थम्	which remains [true] in the apparent [i.e., as the basis and witness of माया]	fr. कुट-स्थ *pt. n. sg. acc.* (**6.24.1:**)
9	अ-चलं	immovable	fr. अचल *a. n. sg. acc.*
10	ध्रुवं च	and permanent [in time]	fr. ध्रुव *a. n. sg. acc.*; च *in.*
3	अ-क्षरं	अक्षर (imperishable ब्रह्मन्)	fr. अक्षर *n. sg. acc.*
2	पर्युपासते	seek [i.e., know] [Me as]	fr. परि + उप + √आस् *2.Ā. pr. 3rd pl.* (**5.6.b:**)
11	[ये]	[and those who]	
13	इन्द्रिय-ग्रामं	[their] organs [of sense and action]	fr. इन्द्रिय-ग्राम *m. sg. acc.*
12	सन्नियम्य	completely master	fr. सन्नियम्य *in. pt. of* सम् + नि + √यम् (**6.9:** & **2.55:**)
15	सर्वत्र	towards everything	fr. सर्वत्र *in.* (**6.19:**)
14	सम-बुद्धयः	whose vision remains the same	fr. सम-बुद्धि *a. m. pl. nom.*
18	सर्व-भूत-	of all beings	
17	-हिते	to the welfare	fr. सर्व-भूत-हित *n. sg. loc.* (**7.13.2.a:**)
16	रताः	[and] who are dedicated	fr. रत *pp. of* √रम् *a. m. pl. nom.* (**6.6:**)

19 ते	they	fr. तद् *prn. m. pl. nom.*
21 माम् एव	only Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; एव *in.* (**6.19:**)
20 प्राप्नुवन्ति	attain	fr. प्र + √आप् *5.P. pr. 3rd pl.* (**5.21.2:**)

क्लेशोऽधिकतरस्तेषामव्यक्तासक्तचेतसाम्। अव्यक्ता हि गतिर्दुःखं देहवद्भिरवाप्यते॥५॥
(क्लेशः अधिकतरः तेषाम्, अव्यक्तासक्तचेतसाम्। अव्यक्ता हि गतिः दुःखं, देहवद्भिः अवाप्यते॥)
तेषाम् अ-व्यक्त-आसक्त-चेतसां क्लेशः अधिकतरः [स्यात्], देहवद्भिः हि (=यस्मात्) अ-व्यक्ता गतिः दुःखम् अवाप्यते। (**12.5**)
Among those whose mind is committed to what is not objectified, affliction [is or can be] greater, because an end that cannot be objectified is reached with difficulty by those who [instead of being ज्ञानिन्-s] are [सन्न्यासिन्-s who are still] देहवत् (identified with their body).

1 तेषाम्	among those	fr. तद् *prn. m. pl. loc.* (**7.13.1.a:**)
3 अ-व्यक्त-	to what is not objectified	
2 -आसक्त-चेतसां	whose mind is committed	fr. अव्यक्त-आसक्त-चेतस् *a. m. pl. loc.* (**3.6:**)
4 क्लेशः	affliction	fr. क्लेश *m. sg. nom.*
5 अधिकतरः [स्यात्]	[is or can be] greater	fr. अधिकतर *cpv. a. m. sg. nom.* (**6.25:**)
11 देहवद्भिः	by those who are [still] देहवत् (identified with their body)	fr. देहवत् *a. m. pl. inst.*
6 हि (=यस्मात्)	because	fr. हि *in.*
8 अ-व्यक्ता	that cannot be objectified	fr. अव्यक्ता *pp. of* वि + √अञ्ज् *a. f. sg. nom.* (**6.6:** & **2.81:**)
7 गतिः	an end	fr. गति *f. sg. nom.*
10 दुःखम्	with difficulty	fr. दुःखम् *in.* (**7.8.8:**)
9 अवाप्यते	is reached	fr. अव + √आप् *ps. pr. 3rd sg.*

ये तु सर्वाणि कर्माणि मयि सन्न्यस्य मत्पराः। अनन्येनैव योगेन मां ध्यायन्त उपासते॥६॥
तेषामहं समुद्धर्ता मृत्युसंसारसागरात्। भवामि नचिरात्पार्थ मय्यावेशितचेतसाम्॥७॥

(ये तु सर्वाणि कर्माणि, मयि सन्न्यस्य मत्पराः। अनन्येन एव योगेन, मां ध्यायन्तः उपासते॥
तेषाम् अहं समुद्धर्ता, मृत्युसंसारसागरात्। भवामि नचिरात् पार्थ, मयि आवेशितचेतसाम्॥)

पार्थ, ये तु सर्वाणि कर्माणि मयि सन्न्यस्य, मत्-पराः, अन्-अन्येन एव योगेन मां ध्यायन्तः उपासते, तेषां मयि आवेशित-चेतसाम् अहं मृत्यु-संसार-सागरात् समुद्धर्ता न-चिरात् भवामि। (**12.6-7**)

—Whereas, O अर्जुन, those [कर्म-योगिन्-s] who seek [Me]—giving up all action unto Me, having Me as their ultimate, and meditating on Me with undivided discipline—for them whose mind is absorbed in Me, I become before long [their] liberator from the ocean that is संसार (a life of becoming), [which is] filled with death.

1	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
2	ये तु	whereas those [कर्मयोगिन्-s] who	fr. यद् *prn. m. pl. nom.*; तु *in.*
5	सर्वाणि कर्माणि	all action	fr. सर्व *prn. a. n. pl. acc.* (**4.16.2:**); कर्मन् *n. pl. acc.* (**3.22:**)
6	मयि	unto Me	fr. अहम् *prn. sg. loc.*
4	सन्न्यस्य	giving up	fr. सन्न्यस्य *in. pt. of* सम् + नि + √अस् (**2.55:**)
7	मत्-पराः	having Me as their ultimate	fr. मद्-पर *a. m. pl. nom.* (**4.2:** & **2.24:**)
9	अन्-अन्येन एव	with undivided	fr. अनन्य *prn. a. m. sg. inst.*; एव *in.* (**6.19:**)
10	योगेन	discipline	fr. योग *m. sg. inst.*
8	मां ध्यायन्तः	and meditating on Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; ध्यायत् *pr. pt. of* √ध्यै *pt. m.pl. nom.* (**2.71:** & **3.12:**)
3	उपासते	seek [Me]	fr. उप + √आस् *2.Ā. pr. 3rd pl.* (**5.6.b:**)
11	तेषां	for them	fr. तद् *prn. m. pl. gen.*
14	मयि	in Me	fr. अहम् *prn. sg. loc.*
13	आवेशित-	is absorbed	
12	-चेतसाम्	whose mind	fr. आवेशित-चेतस् *a. m. pl. gen.* (**3.6:**)
15	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
21	मृत्यु-	[filled] with death	
20	-संसार-	that is संसार (a life of becoming)	
19	-सागरात्	from the ocean	fr. मृत्यु-संसार-सागर *m. sg. abl.*
18	समुद्धर्ता	[their] liberator	fr. समुद्धर्तृ *m. sg. nom.* (**3.38:**)
17	न-चिरात्	before long	fr. नचिरात् *in.* (**6.33:** & **7.11.3:**)
<u>16</u>	भवामि	become	fr. √भू *1.P. pr. 1st sg.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:** & **5.5.a:**)

मय्येव मन आधत्स्व मयि बुद्धिं निवेशय। निवसिष्यसि मय्येव अत ऊर्ध्वं न संशयः॥८॥

(मयि एव मनः आधत्स्व, मयि बुद्धिं निवेशय। निवसिष्यसि मयि एव, अतः ऊर्ध्वं न संशयः॥)

मयि एव मनः आधत्स्व। मयि बुद्धिं निवेशय। अतः ऊर्ध्वं मयि एव [**2.1.a:**] निवसिष्यसि, न संशयः। (**12.8**)

Place [your] मनस् (the vacillating mind) only in Me [i.e., gain a steadiness contemplating Me]. Place [your] बुद्धि (intellect/knowledge) in Me [i.e., gain clear knowledge of Me]. Thereupon, you will abide in [i.e., attain] Me alone. [In this] there is no doubt.

2	मयि एव	only in Me [i.e., gain a steadiness contemplating Me]	fr. अहम् *prn. sg. loc.*; एव *in.* (**6.19:**)
1	मनः आधत्स्व	place [your] मनस् (the vacillating mind)	fr. मनस् *n. sg. acc.* (**3.6:**); आ + √धा *3.Ā. impv. 2nd sg.* (**5.20.2:** & **2.76:** & **2.77:**)
4	मयि	in Me [i.e., gain clear knowledge of Me]	fr. अहम् *prn. sg. loc.*
3	बुद्धिं निवेशय	place [your] बुद्धि (intellect/knowledge)	fr. बुद्धि *f. sg. acc.*; नि + *cs.* √विश् *P. cs. impv. 2nd sg.* (**5.20.2:** & **2.76:** & **2.77:**)
5	अतः ऊर्ध्वं	thereupon	fr. अतस् *in.* (**6.19:**); ऊर्ध्वम् *in.* (**6.16:**)
7	मयि एव	Me alone	fr. अहम् *prn. sg. loc.*; एव *in.* (**6.19:**)
6	निवसिष्यसि	you will abide in [i.e., attain]	fr. नि + √वस् *P. fut. 2nd sg.*
8	न संशयः	[in this] [there is] no doubt	fr. न *in.*; संशय *m. sg. nom.*

अथ चित्तं समाधातुं न शक्नोषि मयि स्थिरम्। अभ्यासयोगेन ततो मामिच्छाप्तुं धनञ्जय॥९॥

(अथ चित्तं समाधातुं, न शक्नोषि मयि स्थिरम्। अभ्यासयोगेन ततः, माम् इच्छ आप्तुं धनञ्जय॥)

अथ मयि चित्तं स्थिरं समाधातुं न शक्नोषि, ततः अभ्यास-योगेन माम् आप्तुम् इच्छ, धनञ्-जय। (**12.9**)

If you are not able to place [your] mind steadily in Me, then seek to attain Me by a योग consisting of continual practice [i.e., study and contemplation—repeatedly bringing the mind back to these two], O अर्जुन.

1	अथ	if	fr. अथ *in.* (**6.19:**)
5	मयि	in Me	fr. अहम् *prn. sg. loc.*
4	चित्तं स्थिरं	[your] mind steadily	fr. चित्त *pp. of* √चित् *n. sg. acc.*; स्थिरम् *in.* (**7.8.8:**)
3	समाधातुं	to place	fr. समाधातुम् *inf. of* सम् + आ + √धा *in.*
2	न शक्नोषि	you are not able	fr. न *in.*; √शक् *5.P. pr. 2nd sg.* (**5.3:** & **2.101:**)

6	ततः	then	fr. ततस् *in.* (**6.19:**)
10	अभ्यास-	consisting of continual practice [i.e., study and contemplation—repeatedly bringing the mind back to these two]	
9	-योगेन	by a योग	fr. अभ्यास-योग *m. sg. inst.*
8	माम् आप्तुम्	to attain Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.* (**7.20:**); आप्तुम् *inf. of* √आप् *in.*
7	इच्छ	seek	fr. √इष् *6.P. impv. 2nd sg.* (**5.17.3:**)
11	धनञ्-जय	(अर्जुन) O Winner of Laurels	fr. धन-म्-जय *m. sg. voc.* (**2.55:**)

अभ्यासेऽप्यसमर्थोऽसि मत्कर्मपरमो भव। मदर्थमपि कर्माणि कुर्वन्सिद्धिमवाप्स्यसि॥१०॥

(अभ्यासे अपि असमर्थः असि, मत्कर्मपरमः भव। मदर्थम् अपि कर्माणि, कुर्वन् सिद्धिम् अवाप्स्यसि॥)

[अथ] अभ्यासे अपि अ-समर्थः असि, मत्-कर्म-परमः भव। कर्माणि मद्-अर्थं कुर्वन् अपि सिद्धिम् अवाप्स्यसि। (**12.10**)

[If] you are incapable in even [this] continual practice, [then as a कर्म-योगिन्] be one for whom action dedicated to [attaining] Me is paramount. Even doing actions [at their outset] for the sake of [attaining] Me, you will attain success [in terms, initially, of maturity and peace of mind].

1	[अथ]	[if]	
4	अभ्यासे अपि	in even [this] continual practice	fr. अभ्यास *m. sg. loc.*; अपि *in.*
3	अ-समर्थः	incapable	fr. असमर्थ *a. m. sg. nom.*
2	असि	you are	fr. √अस् *2.P. pr. 2nd sg.* (**5.19.4:**)
7	मत्-	dedicated to [attaining] Me	
6	-कर्म-	one for whom action	
8	-परमः	is paramount	fr. मद्-कर्म-परम *a. m. sg. nom.* (**2.24:**)
5	भव	[then] be	fr. √भू *1.P. impv. 2nd sg.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:**)
10	कर्माणि	actions [at their outset]	fr. कर्मन् *n. pl. acc.* (**3.22:**)
11	मद्-अर्थं	for the sake of [attaining] Me	fr. मद्-अर्थम् *in.* (**6.32:** & **2.24:** & **2.43:** & **7.8.8:**)
9	कुर्वन् अपि	even doing	fr. कुर्वत् *pr. pt. of* √कृ *pt. m. sg. nom.* (**5.22.1:** & **2.67:**); अपि *in.*
13	सिद्धिम्	success [in terms, initially, of maturity and peace of mind]	fr. सिद्धि *f. sg. acc.*
12	अवाप्स्यसि	you will attain	fr. अव + √आप् *P. fut. 2nd sg.*

अथैतदप्यशक्तोऽसि कर्तुं मद्योगमाश्रितः। सर्वकर्मफलत्यागं ततः कुरु यतात्मवान्॥११॥

(अथ एतद् अपि अशक्तः असि, कर्तुं मद्योगम् आश्रितः। सर्वकर्मफलत्यागं, ततः कुरु यतात्मवान्॥)

अथ मद्-योगम् आश्रितः एतद् अपि कर्तुम् अ-शक्तः असि, ततः यत-आत्मवान् [सन्] सर्व-कर्म-फल-त्यागं कुरु। (**12.11**)

If, being committed to My योग, you are not able to do even this, then—being one whose mind is disciplined—please give up [the false notion of being the author of] the results of all actions (*see* 2.47 *and* 18.11).

1	अथ	if	fr. अथ *in.* (**6.19:**)
3	मद्-योगम्	to My योग	fr. मद्-योग *m. sg. acc.*
2	आश्रितः	being committed	fr. आश्रित *pp. of* √श्रि *pt. m. sg. nom.*
7	एतद् अपि	even this	fr. एतद् *prn. n. sg. acc.*; अपि *in.*
6	कर्तुम्	to do	fr. कर्तुम् *inf. of* √कृ *in.* (**6.10:** & **5.34:**)
5	अ-शक्तः	not able	fr. अशक्त *pp. of* √शक् *pt. m. sg. nom.*
4	असि	you are	fr. √अस् *2.P. pr.* 2nd *sg.* (**5.19.4:**)
8	ततः	then	fr. ततस् *in.* (**6.19:**)
9	यत-आत्मवान्	being one whose mind is disciplined	fr. यत-आत्मवत् *a. m. sg. nom..* (**3.13.a:**)
12	सर्व-कर्म-	of all actions	
11	-फल-त्यागं	give up [the false notion of being the author of] the results	fr. सर्व-कर्म-फल-त्याग *m. sg. acc.*
10	कुरु	please (do)	fr. √कृ *8.P. impv.* 2nd *sg.* (**5.22.1:**)

श्रेयो हि ज्ञानमभ्यासाज्ज्ञानाद्ध्यानं विशिष्यते। ध्यानात्कर्मफलत्यागस्त्यागाच्छान्तिरनन्तरम्॥१२॥

(श्रेयः हि ज्ञानम् अभ्यासात्, ज्ञानात् ध्यानं विशिष्यते। ध्यानात् कर्मफलत्यागः, त्यागात् शान्तिः अनन्तरम्॥)

अभ्यासात् ज्ञानं श्रेयः हि, ज्ञानात् ध्यानं विशिष्यते, ध्यानात् कर्म-फल-त्यागः [विशिष्यते]। त्यागात् शान्तिः अन्-अन्तरम् [स्यात्]। (**12.12**) Than अभ्यास (continued practice), understanding [with practice] is better indeed. Than understanding, contemplation [with understanding] is better. Than contemplation, कर्म-फल-त्याग [is (initially) better]. Out of [this] renunciation, peace [of mind] immediately follows.

1	अभ्यासात्	than अभ्यास (continued practice)	fr. अभ्यास *m. sg. abl.* (**7.11.2.a:**)
2	ज्ञानं श्रेयः हि	understanding [with practice] is better indeed	fr. ज्ञान *n. sg. nom.*; श्रेयस् *cpv. a. n. sg. nom.* (**3.14:**); हि *in.*
3	ज्ञानात्	than understanding	fr. ज्ञान *n. sg. abl.*
4	ध्यानं विशिष्यते	contemplation [with understanding] is better	fr. ध्यान *n. sg. nom.*; वि+ √शिष् *ps. pr.* 3rd *sg.*

5	ध्यानात्	than contemplation	fr. ध्यान *n. sg. abl.*
6	कर्म-फल-त्यागः	कर्मफलत्याग [is (initially) better]	fr. कर्म-फल-त्याग *m. sg. nom.*
7	त्यागात्	out of [this] renunciation	fr. त्याग *m. sg. abl.*
8	शान्तिः	peace [of mind]	fr. शान्ति *f. sg. nom.*
9	अन्-अन्तरम्	immediate	fr. अनन्तरम् *in.* (**6.16:**)
10	[स्यात्]	[follows]	

अद्वेष्टा सर्वभूतानां मैत्रः करुण एव च। निर्ममो निरहङ्कारः समदुःखसुखः क्षमी॥१३॥
सन्तुष्टः सततं योगी यतात्मा दृढनिश्चयः। मय्यर्पितमनोबुद्धिर्यो मद्भक्तः स मे प्रियः॥१४॥

(अद्वेष्टा सर्वभूतानां, मैत्रः करुणः एव च। निर्ममः निरहङ्कारः, समदुखसुखः क्षमी॥
सन्तुष्टः सततं योगी, यतात्मा दृढनिश्चयः। मयि अर्पितमनोबुद्धिः, यः मद्भक्तः सः मे प्रियः॥)

सर्व-भूतानाम् अ-द्वेष्टा, मैत्रः, करुणः एव च, निर्-ममः, निर्-अहङ्-कारः, सम-दुख-सुखः, क्षमी, सन्तुष्टः स-ततं योगी, यत-आत्मा, दृढ-निश्चयः, मयि अर्पित-मनस्-बुद्धिः, यः [ईदृक्] मद्-भक्तः, सः मे प्रियः। (**12.13-14**)

[The ज्ञानिन्] who is not displeased toward any being, is friendly and compassionate, free from the judgment "this is mine," free from the judgment that "I [am only this body-mind]," the same in pleasure or pain [i.e., not elated nor saddened], accommodative [i.e., patient and understanding], always contented and contemplative, disciplined, of firm resolve, with mind and intellect resolved in Me, who is [in this way] devoted to Me—that one—is dear to Me [i.e., as dear as Myself; because that one is Myself, and that one knows this fact].

2	सर्व-भूतानाम्	towards any being	fr. सर्व-भूत *n. pl. gen.* (**7.12:**)
1	अ-द्वेष्टा	[the ज्ञानिन्] who is not displeased	fr. अद्वेष्टृ *a. m. sg. nom.* (**3.38:**)
3	मैत्रः	is friendly	fr. मैत्र *a. m. sg. nom.*
4	करुणः एव च	and compassionate	fr. करुण *a. m. sg. nom.*; एव *in.* (**6.19:**); च *in.*
5	निर्-ममः	free from the judgment "this is mine"	fr. निस्-मम *a. m. sg. nom.* (**2.29:**)
6	निर्-अहङ्-कारः	free from the judgment "I [am only this body-mind]"	fr. निस्-अहम्-कार *a. m. sg. nom.* (**2.29:** & **.55:**)
7	सम-दुख-सुखः	the same in pleasure or pain [i.e., not elated nor saddened]	fr. सम-दुःख-सुख *a. m. sg. nom.*
8	क्षमी	accommodative [i.e., patient and understanding]	fr. क्षमिन् *a. m. sg. nom.* (**3.15:**)
9	सन्तुष्टः स-ततं	always contented	fr. सन्तुष्ट *pp. of* सम् + √तुष् *a. m. sg. nom.* (**2.88:** & **.55:**); स-ततम् *in.* (**7.8.8:**)
10	योगी	[and] contemplative	fr. योगिन् *a. m. sg. nom.* (**3.15:**)

11	यत-आत्मा	disciplined	fr. यत-आत्मन् *a. m. sg. nom.* (**3.22:**)
12	दृढ-निश्चयः	of firm resolve	fr. दृढ-निश्चय *a. m. sg. nom.*
15	मयि	in Me	fr. अहम् *prn. sg. loc.*
14	अर्पित-	resolved	
13	-मनस्-बुद्धिः	with mind and intellect	fr. अर्पित-मनस्-बुद्धि *a. m. sg. nom.* (**2.24: & .33:**)
16	यः [ईदृक्]	who is [in this way]	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
17	मद्-भक्तः	devoted to Me	fr. मद्-भक्त *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **.43:**)
18	सः	that one [is]	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
19	मे प्रियः	dear to Me	fr. अहम् *prn. sg. gen.* (**7.12.2.b:**); प्रिय *a. m. sg. nom.*

यस्मान्नोद्विजते लोको लोकान्नोद्विजते च यः। हर्षामर्षभयोद्वेगैर्मुक्तो यः स च मे प्रियः॥१५॥

(यस्मात् न उद्विजते लोकः, लोकात् न उद्विजते च यः। हर्षामर्षभयोद्वेगैः, मुक्तः यः सः च मे प्रियः॥)

यस्मात् लोकः न उद्विजते, यः च लोकात् न उद्विजते, यः च हर्ष-अमर्ष-भय-उद्वेगैः मुक्तः, सः मे प्रियः। (**12.15**)

Of whom the world [i.e., living beings and the environment] is not afraid [or need not protect itself against] and who is not afraid of the world, and the one who is freed from elation, intolerance, fear, and anxiety—that one is dear to Me.

1	यस्मात्	from [i.e., of] whom	fr. यद् *m. sg. abl.* (**7.11:**)
2	लोकः	the world [i.e., living beings, and the environment]	fr. लोक *m. sg. nom.*
3	न उद्विजते	is not afraid [or need not protect itself against]	fr. न *in.*; उद् + √विज् *6.Ā. pr. 3rd sg.*
4	यः च	and who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*; च *in.*
6	लोकात्	of the world	fr. लोक *m. sg. abl.*
5	न उद्विजते	is not afraid	fr. न *in.*; उद् + √विज् *6.Ā. pr. 3rd sg.*
7	यः च	and the one who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*; च *in.*
9	हर्ष-	from elation	
10	-अमर्ष-	intolerance	
11	-भय-	fear	
12	-उद्वेगैः	and anxiety	fr. हर्ष-अमर्ष-भय-उद्वेग *m. pl. inst.*
8	मुक्तः	is freed	fr. मुक्त *pp. of* √मुच् *a. m. sg. nom.* (**2.80:**)
13	सः	that one [is]	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
14	मे प्रियः	dear to Me	fr. अहम् *prn. sg. gen.* (**7.12.2.b:**); प्रिय *a. m. sg. nom.*

अनपेक्षः शुचिर्दक्ष उदासीनो गतव्यथः। सर्वारम्भपरित्यागी यो मद्भक्तः स मे प्रियः॥१६॥

(अनपेक्षः शुचिः दक्षः, उदासीनः गतव्यथः। सर्वारम्भपरित्यागी, यः मद्भक्तः सः मे प्रियः॥)

अन्-अपेक्षः, शुचिः, दक्षः, उदासीनः, गत-व्यथः, सर्व-आरम्भ-परित्यागी, यः [ईदृक्] मद्-भक्तः, सः मे प्रियः। (**12.16**)

Without dependence [on anything for happiness], clean [externally and mentally], adept [i.e., wise in all situations], neutral, not shaken with fear, completely renounced all [doership in] activities—who is [in this way] devoted to Me, that one is dear to Me.

1	अन्-अपेक्षः	without dependence [on anything for happiness]	fr. अनपेक्ष *a. m. sg. nom.*
2	शुचिः	clean [externally and mentally]	fr. शुचि *a. m. sg. nom.*
3	दक्षः	adept [i.e., wise in all situations]	fr. दक्ष *a. m. sg. nom.*
4	उदासीनः	neutral	fr. उदासीन *pr. mid. pt. of* उद् + √आस् *a. m. sg. nom.* (**6.5:** *irreg.*)
5	गत-व्यथः	not shaken with fear	fr. गत-व्यथ *a. m. sg. nom.*
7	सर्व-आरम्भ-	all [doership in] activities	
6	-परित्यागी	completely renounced	fr. सर्व-आरम्भ-परित्यागिन् *a. m. sg. nom.* (**3.15:**)
8	यः [ईदृक्]	who is [in this way]	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
9	मद्-भक्तः	devoted to Me	fr. मद्-भक्त *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **.43:**)
10	सः	that one [is]	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*
11	मे प्रियः	dear to Me	fr. अहम् *prn. sg. gen.* (**7.12.2.b:**); प्रिय *a. m. sg. nom.*

यो न हृष्यति न द्वेष्टि न शोचति न काङ्क्षति। शुभाशुभपरित्यागी भक्तिमान्यः स मे प्रियः॥१७॥

(यः न हृष्यति न द्वेष्टि, न शोचति न काङ्क्षति। शुभाशुभपरित्यागी, भक्तिमान् यः सः मे प्रियः॥)

यः न हृष्यति, न द्वेष्टि, न शोचति, न काङ्क्षति, शुभ-अ-शुभ-परित्यागी, यः [ईदृक्] भक्तिमान्, सः मे प्रियः। (**12.17**)

Does not become elated, does not become displeased, does not grieve, does not require/anticipate, who [naturally and] completely renounces [the status of being the doer and experiencer in] pleasant and unpleasant activity—who [thus] has devotion, that one is dear to Me.

1	यः	[who]	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
2	न हृष्यति	does not get elated	fr. न *in.*; √हृष् *4.Ā. pr. 3rd sg.*
3	न द्वेष्टि	does not become displeased	fr. न *in.*; √द्विष् *2.P. pr. 3rd sg.* (**2.88:**)
4	न शोचति	does not grieve	fr. न *in.*; √शुच् *1.P. pr. 3rd sg.*
5	न काङ्क्षति	does not require/anticipate	fr. न *in.*; √काङ्क्ष् *1.P. pr. 3rd sg.*
7	शुभ-अ-शुभ-	[the status of being the doer and experiencer in] pleasant and unpleasant activity	
6	-परित्यागी	who [naturally and] completely renounces	fr. शुभ-अशुभ-परित्यागिन् *a. m. sg. nom.* (**3.15:**)

8	यः [ईदृक्]	who [thus]	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
9	भक्तिमान्	has devotion	fr. भक्तिमत् *a. m. sg. nom.* (**3.13.a:**)
10	सः	that one [is]	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
11	मे प्रियः	dear to Me	fr. अहम् *prn. sg. gen.* (**7.12.2.b:**); प्रिय *a. m. sg. nom.*

समः शत्रौ च मित्रे च तथा मानापमानयोः। शीतोष्णसुखदुःखेषु समः सङ्गविवर्जितः॥१८॥
तुल्यनिन्दास्तुतिर्मौनी सन्तुष्टो येन केनचित्। अनिकेतः स्थिरमतिर्भक्तिमान्मे प्रियो नरः॥१९॥

(समः शत्रौ च मित्रे च, तथा मानापमानयोः। शीतोष्णसुखदुःखेषु, समः सङ्गविवर्जितः॥
तुल्यनिन्दास्तुतिः मौनी, सन्तुष्टः येन केनचिद्। अनिकेतः स्थिरमतिः, भक्तिमान् मे प्रियः नरः॥)

[यः] शत्रौ च मित्रे च तथा मान-अपमानयोः समः, शीत-उष्ण-सुख-दुःखेषु समः, सङ्ग-विवर्जितः, तुल्य-निन्दा-स्तुतिः, मौनी, येन केन-चिद् सन्तुष्टः, अ-निकेतः, स्थिर-मतिः, [ईदृक्] भक्तिमान्, [सः] नरः मे प्रियः। (**12.18-19**)

The same toward [another who takes himself or herself as] an enemy or a friend and toward respect or disrespect; the same toward [the opposites] cold and hot, pleasure and pain; free from attachment, for whom censure and praise are alike [addressing only this body or mind, but not one's self]; disciplined in speech; satisfied with whatever [happens]; homeless [i.e., a सन्न्यासिन् or one who has no ownership toward a house he or she may own]; whose knowledge is firm—who [in this way] has devotion, [that] person is dear to Me.

1	[यः]	[the one who] [is]	
3	शत्रौ च	towards [another who takes himself or herself as] an enemy	fr. शत्रु *m. sg. loc.* (**7.13.2.c:**); च *in.*
4	मित्रे च	or a friend	fr. मित्र *m. sg. loc.* (**7.13.2.c:**); च *in.*
5	तथा	and	fr. तथा *in.* (**6.19:**)
6	मान-	towards respect	
7	-अपमानयोः	or disrespect	fr. मान-अपमान *m. du. loc.* (**7.13.1.h:**)
2	समः	the same	fr. सम *a. m. sg. nom.*
9	शीत-उष्ण-	towards [the opposites] cold and hot	
10	-सुख-दुःखेषु	pleasure and pain	fr. शीत-उष्ण-सुख-दुःख *n. pl. loc.* (**7.13.1.h:**)
8	समः	the same	fr. सम *a. m. sg. nom.*
11	सङ्ग-विवर्जितः	free from attachment	fr. सङ्ग-विवर्जित *a. m. sg. nom.*
13	तुल्य-	are alike [addressing only this body or mind, but not one's self]	
12	-निन्दा-स्तुतिः	for whom censure and praise	fr. तुल्य-निन्दा-स्तुति *a. m. sg. nom.*

14	मौनी	disciplined in speech	fr. मौनिन् *a. m. sg. nom.* (**3.15:**)
16	येन केन-चिद्	with whatever [happens]	fr. यद् *prn. n. sg. inst.*; क-चिद् *prn. cmpd. n. sg. inst.* (**4.20:**)
15	सन्तुष्टः	satisfied	fr. सन्तुष्ट *pp. of* सम् + √तुष् *a. m. sg. nom.* (**2.88:** & **.55:**)
17	अ-निकेतः	homeless [i.e., a **सन्न्यासिन्** or who has no ownership towards a house he or she may own]	fr. अनिकेत *a. m. sg. nom.*
18	स्थिर-मतिः	whose knowledge is firm	fr. स्थिर-मति *a. m. sg. nom.*
19	[ईदृक्] भक्तिमान्	who [in this way] has devotion	fr. भक्तिमत् *a. m. sg. nom.* (**3.13.a:**)
20	[सः] नरः	[that] person [is]	fr. नर *m. sg. nom.*
21	मे प्रियः	dear to Me	fr. अहम् *prn. sg. gen.* (**7.12.2.b:**); प्रिय *a. m. sg. nom.*

ये तु धर्म्यामृतमिदं यथोक्तं पर्युपासते। श्रद्दधाना मत्परमा भक्तास्तेऽतीव मे प्रियाः॥२०॥

(ये तु धर्म्यामृतम् इदं, यथोक्तं पर्युपासते। श्रद्दधानाः मत्परमाः, भक्ताः ते अतीव मे प्रियाः॥)

ये तु यथा-उक्तम् इदं धर्म्य-अ-मृतं पर्युपासते, श्रद्-दधानाः, मत्-परमाः, [ईदृशः] भक्ताः ते मे अतीव प्रियाः। (**12.20**)

Those indeed who follow this, as was told, that is in keeping with धर्म and [is an expression of and therefore leading to] complete freedom, who are endowed with trust [in My teaching], for whom I am paramount—such devotees as those are very dear to Me.

1	ये तु	those indeed who	fr. यद् *prn. m. pl. nom.*; तु *in.*
4	यथा-उक्तम्	as was told	fr. यथा-उक्तम् *in.*
3	इदं	this	fr. इदम् *prn. n. sg. acc.*
5	धर्म्य-	that is in keeping with धर्म	
6	-अ-मृतं	and [is an expression of and therefore leading to] complete freedom	fr. धर्म्य-अमृत *a. n. sg. acc.*
2	पर्युपासते	follow	fr. परि + उप + √आस् *2.Ā. pr. 3rd pl.* (**5.6.b:**)
7	श्रद्-दधानाः	who are endowed with trust [in My teaching]	fr. श्रद्-दधान *pr. mid. pt. of* श्रद् *in.* + √धा *a. m. sg. nom.* (**6.5:**, **5.8.2:**, **5.20.2:**, **6.13:**, **2.24:** & **2.43:**)
8	मत्-परमाः	for whom I am paramount	fr. मद्-परम *a. m. pl. nom.* (**2.24:**)
9	[ईदृशः] भक्ताः	such devotees	fr. भक्त *pp. of* √भज् *m. pl. nom.* (**2.81:**)
10	ते	[as] those [are]	fr. तद् *prn. m. pl. nom.*
12	मे	to Me	fr. अहम् *prn. sg. gen.* (**7.12.2.b:**)
11	अतीव प्रियाः	very dear	fr. अतीव *in.*; प्रिय *a. m. sg. nom.*

ओं तत्सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे भक्तियोगो नाम द्वादशोऽध्यायः॥१२॥

(ओं तद् सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे भक्तियोगः नाम द्वादशः अध्यायः॥)

ओं तद् सत्। इति श्रीमद्-भगवद्-गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्म-विद्यायां योग-शास्त्रे श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवादे भक्ति-योगः नाम द्वा-दशः अध्यायः। (**12**)

ओं (ब्रह्मन्, the witness of all) is that [only] reality. Thus ends the twelfth chapter, called "The Topic of Devotion," of the [eighteen chapters of] *Songs of the Glorious Lord*, which is [looked upon as] उपनिषद् [and whose teaching is] in [the form of] a dialogue between श्री कृष्ण and अर्जुन, [the subject matter being] a knowledge of ब्रह्मन् and योग.

1	ओं	ओम् (ब्रह्मन्, the witness of all,)	fr. ओम् *in.*
2	तद् सत्	[is] that [only] reality	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; सत् *n. sg. nom.*
3	इति	(quote-end quote), thus ends	fr. इति *in.*
10	श्रीमद्-	of the venerable, the glorious	
11	-भगवद्-	one having [limitless] glories, Lord	
9	-गीतासु	in [i.e., of] songs	fr. श्रीमत्-भगवत्-गीता *f. pl. loc.* (**2.43:**)
12	उपनिषत्सु	[which are/is looked upon as] उपनिषद्, sacred scripture	fr. उपनिषद् *f. pl. loc.* (**6.24:**)
17	ब्रह्म-	of ब्रह्मन् (reality/सत्)	
16	-विद्यायां	[and] a knowledge	fr. ब्रह्म-विद्या *f. sg. loc.*
18	योग-शास्त्रे	[and instruction of] योग (means, discipline, etc.)	fr. योग-शास्त्र *n. sg. loc.*
14	श्री-कृष्ण-	between Lord कृष्ण	
15	-अर्जुन-	and अर्जुन	
13	-संवादे	in [the form of] a dialogue	fr. श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवाद *n. sg. loc.*
8	भक्ति-	of devotion	
7	-योगः	the topic	fr. भक्ति-योग *a. m. sg. nom.*
6	नाम	by the name, called	fr. नाम *in.*
4	द्वा-दशः	the twelfth	fr. द्वा-दश *ordinal a. m. sg. nom.*
5	अध्यायः	chapter	fr. अध्याय *m. sg. nom.*

ओम् अथ त्रयोदशोऽध्यायः

अर्जुन उवाच।

प्रकृतिं पुरुषं चैव क्षेत्रं क्षेत्रज्ञमेव च। एतद्वेदितुमिच्छामि ज्ञानं ज्ञेयं च केशव॥

(अर्जुनः उवाच। प्रकृतिं पुरुषं च एव, क्षेत्रं क्षेत्रज्ञम् एव च। एतद् वेदितुम् इच्छामि, ज्ञानं ज्ञेयं च केशव॥)

अर्जुनः उवाच। प्रकृतिं पुरुषम् एव च, क्षेत्रं क्षेत्र-ज्ञम् एव च, ज्ञानं ज्ञेयं च, एतद् वेदितुम् इच्छामि, केशव।

अर्जुन said: What I wish to know, O कृष्ण, is this: प्रकृति and पुरुष (nature and the one who fills nature), क्षेत्र and क्षेत्रज्ञ (the field and the knower of the field), and ज्ञान and ज्ञेय (knowledge and what is to be known).

1	अर्जुनः उवाच	अर्जुन said	fr. अर्जुन *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
6	प्रकृतिं	प्रकृति (nature)	fr. प्रकृति *f. sg. acc.* (**7.20:**)
7	पुरुषम् एव च	and पुरुष (the one who fills nature)	fr. पुरुष *m. sg. acc.*; एव *in.* (**6.19:**); च *in.*
8	क्षेत्रं	क्षेत्र (the field)	fr. क्षेत्र *n. sg. acc.*
9	क्षेत्र-ज्ञम् एव च	and क्षेत्रज्ञ (the knower of the field)	fr. क्षेत्र-ज्ञ *m. sg. acc.* (**6.24.1:**); एव *in.* (**6.19:**); च *in.*
10	ज्ञानं	ज्ञान (knowledge)	fr. ज्ञान *n. sg. acc.*
11	ज्ञेयं च	and ज्ञेय (what is to be known)	fr. ज्ञेय *pot. ps. pt. of* √ज्ञा *n. sg. acc.* (**6.8:**); च *in.*
5	एतद्	[is] this	fr. एतद् *prn. n. acc.*
3	वेदितुम्	to know	fr. वेदितुम् *inf. of* √विद् *in.* (**6.10:**)
2	इच्छामि	[what] I wish	fr. √इष् *6.P. pr. 1st sg.* (**5.17.3:** & **5.5.a:**)
4	केशव	(कृष्ण) O Destroyer of the Demon केशिन्	fr. केशव *m. sg. voc.*

श्रीभगवानुवाच।

इदं शरीरं कौन्तेय क्षेत्रमित्यभिधीयते। एतद्यो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञ इति तद्विदः॥१॥

(श्रीभगवान् उवाच। इदं शरीरं कौन्तेय, क्षेत्रम् इति अभिधीयते। एतद् यः वेत्ति तं प्राहुः, क्षेत्रज्ञः इति तद्विदः॥)

श्री-भगवान् उवाच। कौन्तेय, इदं शरीरं क्षेत्रम् इति अभिधीयते। यः एतद् वेत्ति, तं तद्-विदः क्षेत्र-ज्ञः इति प्राहुः। (**13.1**)

The Lord said: O अर्जुन, this body [where one reaps the fruits—पुण्य and पाप—initially presented as this human body; later to be expanded to the entire body of the universe, to प्रकृति] is called क्षेत्र. Those who know both of these [क्षेत्र and क्षेत्रज्ञ] call the one who knows this [क्षेत्र] as क्षेत्रज्ञ.

1	श्री-भगवान् उवाच	the Lord said	fr. श्री-भगवत् *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	कौन्तेय	(अर्जुन) O Son of कुन्ती	fr. कौन्तेय *m. sg. voc.*
3	इदं शरीरं	this body	fr. इदम् *prn. n. sg. nom.*; शरीर *n. sg. nom.*
5	क्षेत्रम्	क्षेत्र	fr. क्षेत्र *n. sg. nom.*
4	इति अभिधीयते	is called	fr. इति *in.*; अभि + √धा *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.1:**)
9	यः	who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
10	एतद् वेत्ति	knows this [क्षेत्र]	fr. एतद् *prn. n. sg. acc.*; √विद् *2.P. pr. 3rd sg.* (**5.3:** & **2.42:**)
8	तं	the one	fr. तद् *m. sg. acc.*
6	तद्-विदः	those who know both of these [क्षेत्र and क्षेत्रज्ञ]	fr. तद्-विद् *m. pl. nom.* (**6.24:** & **3.6:**)
11	क्षेत्र-ज्ञः इति	as क्षेत्रज्ञ	fr. क्षेत्र-ज्ञ *m. sg. nom.* (**6.24.1:**) (**7.7.2:**); इति *in.*
7	प्राहुः	call	fr. प्र + √अह् *P. perf. 3rd pl.* (**5.8.5:**)

क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत। क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर्ज्ञानं यत्तज्ज्ञानं मतं मम॥२॥

(क्षेत्रज्ञं च अपि मां विद्धि, सर्वक्षेत्रेषु भारत। क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोः ज्ञानं, यद् तद् ज्ञानं मतं मम॥)

सर्व-क्षेत्रेषु अपि च मां क्षेत्र-ज्ञं विद्धि, भारत। यद् क्षेत्र-क्षेत्रज्ञयोः ज्ञानं, तद् ज्ञानं मम मतम्। (**13.2**)

In all the क्षेत्र-s, know Me [who is not subject to संसार] to be the [only] क्षेत्रज्ञ [i.e., know Me, the Lord, as the only I, the only knower], O अर्जुन. Knowledge which is of [this] क्षेत्र and क्षेत्रज्ञ—that [alone] is considered by Me to be ज्ञान [as it alone is final and it alone releases one from संसार].

1	सर्व-क्षेत्रेषु अपि च	in all the क्षेत्र-s	fr. सर्व-क्षेत्र *n. pl. loc.*; अपि *in.*; च *in.*
3	मां	Me [who is not subject to संसार]	fr. अहम् *prn. sg. acc.*.
4	क्षेत्र-ज्ञं	to be the [only] क्षेत्रज्ञ	fr. क्षेत्र-ज्ञ *m. sg. acc.* (**6.24.1:**)
2	विद्धि	know	fr. √विद् *2.P. impv. 2nd sg.* (**5.6.a:**)
5	भारत	(अर्जुन) O Descendant of Emperor भरत, (Brilliant) Son of India	fr. भारत *m. sg. voc.*

7	यद्	which [is]	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*
8	क्षेत्र-क्षेत्रज्ञयोः	of [this] क्षेत्र and क्षेत्रज्ञ	fr. क्षेत्र-क्षेत्रज्ञ *m. du. gen.*
6	ज्ञानं	knowledge	fr. ज्ञान *n. sg. nom.*
9	तद्	that [alone]	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*
12	ज्ञानं	[to be] ज्ञान [as it alone is final and it releases one from संसार]	fr. ज्ञान *n. sg. nom.*
11	मम	by Me	fr. अहम् *prn. sg. gen.* (**7.12.3.a:**)
10	मतम्	is considered	fr. मत *pp. of* √मन् *pt. n. sg. nom.* (**6.6:**)

तत्क्षेत्रं यच्च यादृक्च यद्विकारि यतश्च यत्। स च यो यत्प्रभावश्च तत्समासेन मे शृणु॥ ३॥

(तद् क्षेत्रं यद् च यादृक् च, यद्विकारि यतः च यद्। सः च यः यत्प्रभावः च, तद् समासेन मे शृणु॥)

यद् तद् क्षेत्रं, यादृक् च, यद्-विकारि च, यतः च यद्, यः च सः, यत्-प्रभावः च — तद् समासेन मे शृणु। (**13.3**)

What is that क्षेत्र? [What is] its appearance, having which modifications? From what [source] [does] it [arise]? And what is that [source, the क्षेत्रज्ञ, which is Me] and what glories is [that source] having? About that, in brief, listen to Me.

1	यद् तद्	what is that	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*; तद् *prn. n. sg. nom.*
2	क्षेत्रं	क्षेत्र	fr. क्षेत्र *n. sg. nom.*
3	यादृक् च	[what is] its appearance	fr. यादृश् *a. n. sg. nom.* (**4.17.1:** & **6.24:** & **3.6:**); च *in.*
4	यद्-विकारि च	having which modifications	fr. यद्-विकारिन् *a. n. sg. nom.* (**3.15:**); च *in.*
5	यतः च यद्	from what [source] [does] it [arise]	fr. यतस् *in.* (**6.19:**); च *in.*; यद् *prn. n. sg. nom.*
6	यः च	and what	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*; च *in.*
7	सः	is that [source, the क्षेत्रज्ञ, which is Me]	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
8	यत्-प्रभावः च	and what glories is [that source] having	fr. यद्-प्रभाव *m. sg. nom.* (**2.24:**); च *in.*
9	तद् समासेन	[about] that in brief	fr. तद् *prn. n. sg. acc.*; समासेन *in.* (**7.9.14:**)
11	मे	to Me	fr. अहम् *prn. sg. dat.* (**7.10.A.1:**)
10	शृणु	listen	fr. √श्रु *5.P. impv.* 2nd *sg.* (**5.21.3:**)

ऋषिभिर्बहुधा गीतं छन्दोभिर्विविधैः पृथक्। ब्रह्मसूत्रपदैश्चैव हेतुमद्भिर्विनिश्चितैः॥४॥

(ऋषिभिः बहुधा गीतं, छन्दोभिः विविधैः पृथक्। ब्रह्मसूत्रपदैः च एव, हेतुमद्भिः विनिश्चितैः॥)

ऋषिभिः विविधैः छन्दोभिः, विनिश्चितैः हेतुमद्भिः ब्रह्म-सूत्र-पदैः एव च बहुधा पृथक् गीतम्। (**13.4**)

[Each, the क्षेत्र and its source] has been sung as distinct [from each other] in many ways by the seers/sages—through various verses and through concise statements that reveal ब्रह्मन् (reality) with [supporting] logic and which are well ascertained [i.e., without doubt].

4	ऋषिभिः	by the seers/sages	fr. ऋषि *m. pl. inst.*
5	विविधैः	through various	fr. विविध *a. n. pl inst.*
6	छन्दोभिः	verses	fr. छन्दस् *n. pl. inst.* (**3.6:**)
11	विनिश्चितैः	and which are well ascertained [i.e., without doubt]	fr. विनिश्चित *pp. of* वि + निस् + √चि *a. n. pl. inst.* (**2.24:** & **.27:**)
10	हेतुमद्भिः	with [supporting] logic	fr. हेतुमत् *a. n. pl. inst.* (**3.13:**)
9	ब्रह्म-	ब्रह्मन् (reality)	
8	-सूत्र-पदैः	through concise statements that reveal	fr. ब्रह्म-सूत्र-पद *n. pl. inst.*
7	एव च	and	fr. एव *in.* (**6.19:**); च *in.*
3	बहुधा	in many ways	fr. बहुधा *in.* (**6.19:**)
2	पृथक्	as distinct [from each other]	fr. पृथक् *in.*
<u>1</u>	गीतम्	[each, the क्षेत्र and its source] has been sung	fr. गीत *pp. of* √गै *pt. n. sg. nom.* (**5.8.8:** & **6.6:**)

महाभूतान्यहङ्कारो बुद्धिरव्यक्तमेव च। इन्द्रियाणि दशैकं च पञ्च चेन्द्रियगोचराः॥५॥

इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं सङ्घातश्चेतना धृतिः। एतत्क्षेत्रं समासेन सविकारमुदाहृतम्॥६॥

(महाभूतानि अहङ्कारः, बुद्धिः अव्यक्तम् एव च। इन्द्रियाणि दश एकं च, पञ्च च इन्द्रियगोचराः॥
इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं, सङ्घातः चेतना धृतिः। एतद् क्षेत्रं समासेन, सविकारम् उदाहृतम्॥)

महा-भूतानि, अहङ्-कारः, बुद्धिः, अ-व्यक्तम् एव च, दश इन्द्रियाणि, एकं च [मनः], पञ्च च इन्द्रिय-गोचराः, इच्छा, द्वेषः, सुखं, दुःखं, सङ्घातः, चेतना, धृतिः — एतद् क्षेत्रं स-विकारं समासेन उदाहृतम्। (**13.5-6**)

The [five distinct] pervasive [i.e., subtle] elements, the अहङ्कार [i.e., the universe's अहङ्कार = Lord ब्रह्मा, the कर्तृ of the universe], the बुद्धि [i.e., the universe's intellect = the सङ्कल्प of the Lord at the time of manifestation, wherein the laws are determined by which everything is manifest], the अव्यक्त (unmanifest cause, ईश्वर-शक्ति/माया) [all the aforementioned constitute प्रकृति], [and then प्रकृति-'s modifications, including] the ten organs, the one [mind, including the intellect], the five [gross] sense objects [i.e., the physical universe], desire, aversion, pleasure, pain, the physical body, cognition, and resolve—[all] this is in brief called the क्षेत्र (field) along with [its] modifications.

1	महा-भूतानि	the [five distinct] pervasive [i.e., subtle] elements	fr. महा-भूत *n. pl. nom.*
2	अहङ्-कारः	the अहङ्कार [i.e., the universe's अहङ्कार = Lord ब्रह्मा, the कर्तृ of the universe]	fr. अहम्-कार *m. sg. nom.* (**2.55:**)
3	बुद्धिः	the बुद्धि [i.e., the universe's intellect = the सङ्कल्प of the Lord at the time of manifestation, wherein the laws are determined by which everything is manifest]	fr. बुद्धि *f. sg. nom.*
4	अ-व्यक्तम् एव च	the अव्यक्त (unmanifest cause, ईश्वर-शक्ति/माया)	fr. अव्यक्त *pp. of* वि + √अञ्ज् *n. sg. nom.* (**6.6:** & **2.81:**); एव *in.* (**6.19:**); च *in.*
5	दश इन्द्रियाणि	[and then] the ten organs	fr. दशन् *num. a. n. pl.* (**4.25:**); इन्द्रिय *n. pl. nom.*
6	एकं च [मनः]	the one [mind, including the intellect]	fr. एक *num. a. n. sg. nom.* (**4.23.a:**); च *in.*
7	पञ्च च	the five	fr. पञ्चन् *num. a. n. pl. nom.* (**4.25:**); च *in.*
8	इन्द्रिय-गोचराः	[gross] sense objects [i.e., the physical universe]	fr. इन्द्रिय-गोचर *m. pl. nom.*
9	इच्छा	desire	fr. इच्छा *f. sg. nom.*
10	द्वेषः	aversion	fr. द्वेष *m. sg. nom.*
11	सुखं	pleasure	fr. सुख *n. sg. nom.*
12	दुःखं	pain	fr. दुःख *n. sg. nom.*
13	सङ्घातः	the physical body	fr. सङ्घात *m. sg. nom.*
14	चेतना	cognition	fr. चेतना *f. sg. nom.*
15	धृतिः	[and] resolve	fr. धृति *f. sg. nom.*
16	एतद्	[all] this	fr. एतद् *prn. n. sg. nom.* (**7.5.2.a:**)
19	क्षेत्रं	the क्षेत्र (the field)	fr. क्षेत्र *n. sg. nom.* (**7.7.1:**)
20	स-विकारं	along with [its] modifications	fr. सविकार *a. n. sg. nom.*
17	समासेन	in brief	fr. समासेन *in.* (**6.19:**)
18	उदाहृतम्	is called	fr. उदाहृत *pp. of* उद् + आ + √हृ *pt. n. sg. nom.*

अमानित्वमदम्भित्वमहिंसा क्षान्तिरार्जवम्। आचार्योपासनं शौचं स्थैर्यमात्मविनिग्रहः॥७॥
इन्द्रियार्थेषु वैराग्यमनहङ्कार एव च। जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्शनम्॥८॥
(अमानित्वम् अदम्भित्वम्, अहिंसा क्षान्तिः आर्जवम्। आचार्योपासनं शौचं, स्थैर्यम् आत्मविनिग्रहः॥
इन्द्रियार्थेषु वैराग्यम्, अनहङ्कारः एव च। जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्शनम्॥)

[यद् ज्ञानम् इति—] अ-मानित्वम्, अ-दम्भित्वम्, अ-हिंसा, क्षान्तिः, आर्जवम्, आचार्य-उपासनं, शौचं, स्थैर्यम्, आत्म-विनिग्रहः, इन्द्रिय-अर्थेषु वैराग्यम्, अन्-अहङ्-कारः एव च, जन्म-मृत्यु-जरा-व्याधि-दुःख-दोष-अनुदर्शनम्। (**13.7-8**)

[What also is ज्ञान is] absence of conceit [i.e., not demanding that others know one's virtues]; absence of hypocrisy [i.e., not demanding that others recognize virtues that one does not have]; harmlessness; accommodation [i.e., patience and understanding]; straightforwardness; reverence for [and attendance to] the teacher; cleanliness; steadfastness; self-discipline; dispassion toward sense objects; absence of arrogance [i.e., not presenting oneself in the reflection of some glory in one's possession]; and seeing the problem of sorrow [i.e., guilt and hurt] in birth, death, ageing, and diseases.

1	[यद् ज्ञानम् इति—]	[what also is ज्ञान is]	
2	अ-मानित्वम्	absence of conceit [i.e., not demanding that others know one's virtues]	fr. अमानित्व *n. sg. nom.*
3	अ-दम्भित्वम्	absence of hypocrisy [i.e., not demanding that others know my virtues that I do not have]	fr. अदम्भित्व *n. sg. nom.*
4	अ-हिंसा	harmlessness	fr. अहिंसा *f. sg. nom.*
5	क्षान्तिः	accommodation [i.e., patience and understanding]	fr. क्षान्ति *f. sg. nom.*
6	आर्जवम्	straightforwardness	fr. आर्जव *n. sg. nom.*
8	आचार्य-	the teacher	
7	-उपासनं	reverence for [and attendance to]	fr. आचार्य-उपासन *n. sg. nom.*
9	शौचं	cleanliness	fr. शौच *n. sg. nom.*
10	स्थैर्यम्	steadfastness	fr. स्थैर्य *n. sg. nom.*
11	आत्म-	self-	
12	-विनिग्रहः	-discipline	fr. आत्म-विनिग्रह *m. sg. nom.*
14	इन्द्रिय-अर्थेषु	towards sense objects	fr. इन्द्रिय-अर्थ *m. pl. loc.*
13	वैराग्यम्	dispassion	fr. वैराग्य *n. sg. nom.*
15	अन्-अहङ्-कारः	absence of arrogance [i.e., not presenting oneself in the reflection of some glory in one's possession]	fr. अन्-अहम्-कार *m. sg. nom.* (**2.55:**)
16	एव च	and	fr. एव *in.* (**6.19:**); च *in.*

20 जन्म-मृत्यु-	in birth death	
21 -जरा-व्याधि-	ageing and diseases	
19 -दुःख-	of sorrow [i.e., guilt and hurt]	
18 -दोष-	the problem	
17 -अनुदर्शनम्	seeing	fr. जन्म-मृत्यु-जरा-व्याधि-दुःख-दोष-अनुदर्शन *n. sg. nom.*

असक्तिरनभिष्वङ्गः पुत्रदारगृहादिषु। नित्यं च समचित्तत्वमिष्टानिष्टोपपत्तिषु॥९॥
मयि चानन्ययोगेन भक्तिरव्यभिचारिणी। विविक्तदेशसेवित्वमरतिर्जनसंसदि॥१०॥
अध्यात्मज्ञाननित्यत्वं तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम्। एतज्ज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञानं यदतोऽन्यथा॥११॥

(असक्तिः अनभिष्वङ्गः, पुत्रदारगृहादिषु। नित्यं च समचित्तत्वम्, इष्टानिष्टोपपत्तिषु॥
मयि च अनन्ययोगेन, भक्तिः अव्यभिचारिणी। विविक्तदेशसेवित्वम्, अरतिः जनसंसदि॥
अध्यात्मज्ञाननित्यत्वं, तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम्। एतद् ज्ञानम् इति प्रोक्तम्, अज्ञानं यद् अतः अन्यथा॥)

[किं च] अ-सक्तिः, पुत्र-दार-गृह-आदिषु अन्-अभिष्वङ्गः, इष्ट-अन्-इष्ट-उपपत्तिषु च नित्यं सम-चित्तत्वं, मयि अन्-अन्य-योगेन च अ-व्यभिचारिणी भक्तिः, विविक्त-देश-सेवित्वं, जन-संसदि अ-रतिः, अध्यात्म-ज्ञान-नित्यत्वं, तत्त्व-ज्ञान-अर्थ-दर्शनम् — एतद् ज्ञानम् इति प्रोक्तं, यद् अतः अन्यथा अ-ज्ञानम्। (**13.9-11**) [Also] absence of ownership; lack of identification toward son [i.e., offspring], wife [i.e., spouse], house, etc.; continual equanimity of mind toward occurrences of the desirable and the undesirable; unswerving devotion in Me through a योग (vision of identity, समाधि) in which there is no other; the disposition to [or a value to] repair to a quiet place [where I do not have to fear, do not feel I have to change, and do not have to escape from]; not longing for the company of people [i.e., not needing to escape from myself through others]; being always centered on the knowledge of the I; and seeing the goal of the knowledge of truth [that goal being complete freedom]—[all] this is [also] called ज्ञान [an expression of knowledge and, thus, a means of gaining knowledge]. What is other than this is an obstacle to knowledge.

1 [किं च] अ-सक्तिः	[also] absence of ownership	fr. असक्त *pp. of* √सञ्ज् *m. sg. nom.* (**6.6:** & **2.81:**)
3 पुत्र-	towards son [i.e., offspring]	
4 -दार-	wife [i.e., spouse]	
5 -गृह-आदिषु	house etc.	fr. पुत्र-दार-गृह-आदि *a. n. pl. loc.*
2 अन्-अभिष्वङ्गः	lack of identification	fr. अनभिष्वङ्ग *m. sg. nom.*
9 इष्ट-अन्-इष्ट-	of the desirable and the undesirable	
8 -उपपत्तिषु च	towards occurrences	fr. इष्ट-अनिष्ट-उपपत्ति *f. pl. nom.*; च *in.*
6 नित्यं	continual	fr. नित्यम् *in.* (**7.8.8:**)
7 सम-चित्तत्वं	equanimity of mind	fr. सम-चित्तत्व *n. sg. nom.*

12	मयि	in Me	fr. अहम् *prn. sg. loc.*
13	अन्-अन्य-योगेन च	through a योग (vision of identity, समाधि) in which there is no other	fr. अनन्य-योग *m. sg. nom.*; च *in.*
10	अ-व्यभिचारिणी	unswerving	fr. अव्यभिचारिणी *a. f. sg. nom.* (**3.15:** & **3.9:** & **2.92:**)
11	भक्तिः	devotion	fr. भक्ति *f. sg. nom.*
15	विविक्त-	to a quiet	
16	-देश-	place	
14	-सेवित्वं	the disposition to [or a value to] repair	fr. विविक्त-देश-सेवित्व *n. sg. nom.*
18	जन-संसदि	for the company of people [i.e., not needing to escape from myself through others]	fr. जन-संसद् *f. sg. loc.* (**6.24:** & **3.6:**)
17	अ-रतिः	not longing	fr. अरति *f. sg. nom.*
20	अध्यात्म-ज्ञान-	centered on the knowledge of the I	
19	-नित्यत्वं	being always	fr. अध्यात्म-ज्ञान-नित्यत्व *n. sg. nom.*
22	तत्त्व-ज्ञान-	of the knowledge of truth [that goal being complete freedom]	
21	-अर्थ-दर्शनम्	[and] seeing the goal	fr. तत्त्व-ज्ञान-अर्थ-दर्शन *n. sg. nom.*
23	एतद्	[all] this	fr. एतद् *prn. n. sg. nom.*
25	ज्ञानम्	ज्ञान [an expression of knowledge and, thus, a means of gaining knowledge]	fr. ज्ञान *n. sg. nom.*
24	इति प्रोक्तं	is [also] called	fr. इति *in.*; प्रोक्त *pp. of* प्र + √वच् *pt. n. sg. nom.* (**6.6:** & **2.3.a:** & **2.80:**)
26	यद्	what [is]	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*
27	अतः अन्यथा	other than this	fr. अतस् *in.* (**6.19:**); अन्यथा *in.* (**6.19:**)
28	अ-ज्ञानम्	[is] an obstacle to knowledge	fr. अज्ञान *n. sg. nom.*

ज्ञेयं यत्तत्प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वामृतमश्नुते। अनादिमत्परं ब्रह्म न सत्तन्नासदुच्यते॥१२॥

(ज्ञेयं यद् तद् प्रवक्ष्यामि, यद् ज्ञात्वा अमृतम् अश्नुते। अनादिमत् परं ब्रह्म, न सत् तद् न असत् उच्यते॥)

यद् ज्ञेयं तद् प्रवक्ष्यामि। यद् ज्ञात्वा अ-मृतम् अश्नुते, तद् अन्-आदिमत् परं ब्रह्म, न सत् न अ-सत् उच्यते। (**13.12**)

What is ज्ञेय (to be known), that I will [now] tell [you]. Knowing which one gains immortality [called मोक्ष (the reason it's to be known)]—that [ज्ञेय] is beginningless and limitless ब्रह्मन् (reality, My nature), said to be neither [an object] that *is*, nor *is not*.

1	यद् ज्ञेयं	what is ज्ञेय (to be known)	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*; ज्ञेय *pp. of* √ज्ञा *n. sg. nom.* (**6.8:**)
2	तद् प्रवक्ष्यामि	that I will [now] tell [you]	fr. तद् *prn. n. sg. acc.*; प्र + √वच् *P. fut. 1st sg.* (**2.80:** & **5.5.a:**)
3	यद् ज्ञात्वा	knowing which	fr. यद् *prn. n. sg. acc.*; ज्ञात्वा *in. pt. of* √ज्ञा
5	अ-मृतम्	immortality [called मोक्ष (the reason it's to be known)]	fr. अमृत *pp. of* √मृ *n. sg. acc.*
4	अश्नुते	one gains	fr. √अश् *5.Ā. pr. 3rd sg.*
6	तद्	that [ज्ञेय] [is]	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*
7	अन्-आदिमत्	beginningless	fr. अनादिमत् *a. n. sg. nom.* (**3.13:**)
8	परं ब्रह्म	[and] limitless ब्रह्मन् (reality, My nature)	fr. पर *prn. a. n. sg. nom.* (**4.16.3:**); ब्रह्मन् *n. sg. nom.* (**3.22:**)
10	न सत्	neither [an object] that *is*	fr. न *in.*; सत् *pr. pt. of* √अस् *n. sg. nom.* (**6.4:** & **5.19.4:** & **3.12:**)
11	न अ-सत्	nor *is not*	fr. न *in.*; असत् *pr. pt. of* √अस् *n. sg. nom.* (**6.4:** & **5.19.4:** & **3.12:**)
9	उच्यते	said to be	fr. √वच् *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.6:** & **2.3.a:**)

सर्वतःपाणिपादं तत्सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम्। सर्वतःश्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्य तिष्ठति॥१३॥

(सर्वतःपाणिपादं तद्, सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम्। सर्वतःश्रुतिमन् लोके, सर्वम् आवृत्य तिष्ठति॥)

सर्वम् आवृत्य तद् लोके सर्वतः-पाणि-पादं सर्वतस्-[अ]क्षि-शिरस्-मुखं सर्वतः-श्रुतिमन् तिष्ठति। (**13.13**)

[Not that *it is not*, since] that [ज्ञेयं ब्रह्मन्] remains [motionless, yet] pervading all in the लोक (universe) [as each being's reality]—with [all beings'] hands and feet everywhere; with [their] eyes, heads, and mouths everywhere; and with [their] ears everywhere.

4	सर्वम्	all [as their reality]	fr. सर्व *prn. a. n. sg. acc.* (**4.16.2:**)
3	आवृत्य	pervading	fr. आवृत्य *in. pt. of* आ + √वृत् (**6.9:**)
1	तद्	that [ज्ञेयं ब्रह्मन्]	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*
5	लोके	in the लोक (the universe)	fr. लोक *m. sg. loc.*
7	सर्वतः-	everywhere	
6	-पाणि-पादं	with [all beings'] hands and feet	fr. सर्वतस्-पाणि-पाद *a. n. sg. nom.* (**2.24:**)
9	सर्वतस्-	everywhere	
8	-[अ]क्षि-शिरस्-मुखं	with [their] eyes, heads, and mouths	fr. सर्वतस्-[अ]क्षि-शिरस्-मुख *a. n. sg. nom.* (**2.24:** & **.32:** & **.33:**)
10	सर्वतः-श्रुतिमन्	[and] with [their] ears everywhere	fr. सरतस्-श्रुतिमत् *a. n. sg. nom.* (**2.24:** & **3.13:**)
<u>2</u>	तिष्ठति	remains [motionless, yet]	fr. √स्था *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.4:**)

सर्वेन्द्रियगुणाभासं सर्वेन्द्रियविवर्जितम्। असक्तं सर्वभृच्चैव निर्गुणं गुणभोक्तृ च॥१४॥

(सर्वेन्द्रियगुणाभासं, सर्वेन्द्रियविवर्जितम्। असक्तं सर्वभृत् च एव, निर्गुणं गुणभोक्तृ च॥)

सर्व-इन्द्रिय-गुण-आभासं सर्व-इन्द्रिय-विवर्जितम्, अ-सक्तं सर्व-भृत् एव च, निर्-गुणं गुण-भोक्तृ च। (**13.14**)

[Not that *it is*, since that ज्ञेयं ब्रह्मन्] [merely] appears as the attributes [i.e., the functioning— seeing, etc.] of all the organs [in these bodies], [yet] is free from all the organs; is unattached [yet] sustains all; and is free from the गुण-s [yet] is the experiencer of the गुण-s.

2	सर्व-इन्द्रिय-	of all the organs [in these bodies]	
1	-गुण-आभासं	[it merely] appears as the attributes [i.e., the functioning—seeing, etc.]	fr. सर्व-इन्द्रिय-गुण-आभास *a. n. sg. nom.*
4	सर्व-इन्द्रिय-	all the organs	
3	-विवर्जितम्	[yet] is free from	fr. सर्व-इन्द्रिय-विवर्जित *a. n. sg. nom.*
5	अ-सक्तं	is unattached	fr. असक्त *pp. of* √सञ्ज् *a. n. sg. nom.* (**6.6:** & **2.81:**)
6	सर्व-भृत् एव च	[yet] sustains all	fr. सर्व-भृत् *a. n. sg. nom.* (**6.24.2:** & **3.5:**); एव *in.*; च *in.*

7	निर्-गुणं	and is free from the गुण-s	fr. निस्-गुण *a. n. sg. nom.* (**2.24:** & **2.29:**)
8	गुण-भोक्तृ च	[yet] is the experiencer of the गुण-s	fr. गुण-भोक्तृ *a. n. sg. nom.* (**3.38:**); च *in.*

बहिरन्तश्च भूतानामचरं चरमेव च। सूक्ष्मत्वात्तदविज्ञेयं दूरस्थं चान्तिके च तत्॥१५॥
(बहिः अन्तः च भूतानाम्, अचरं चरम् एव च। सूक्ष्मत्वात् तद् अविज्ञेयं, दूरस्थं च अन्तिके च तद्॥)
भूतानां बहिः अन्तः च, चरम् अ-चरम् एव च। सूक्ष्मत्वात् तद् अ-विज्ञेयं। तद् दूर-स्थं च अन्तिके च। (**13.15**)
It is [with reference to these bodies] outside and inside of [all] beings, and is whatever does and does not move [in the universe]. Since it is subtle [i.e., innermost, as "I"], it is not knowable [as a "this or that," an object]. It is [as] far [as the farthest, imagined object] and [as] near [as "I"].

3	भूतानां	of [all] beings	fr. भूत *pp. of* √भू *n. pl. gen.* (**6.6:**)
1	बहिः	[it is] [with reference to these bodies] outside	fr. बहिस् *in.* (**6.16:**)
2	अन्तः च	and inside	fr. अन्तर् *in.* (**6.15:**); च *in.*
4	चरम्	and is whatever does move	fr. चर *a. n. sg nom.*
5	अ-चरम् एव च	and does not move [in the universe]	fr. अचर *a. n. sg. nom.*; एव *in.* (**6.19:**); च *in.*
6	सूक्ष्मत्वात्	since it is subtle [i.e., innermost, as "I"]	fr. सूक्ष्मत्व *n. sg. abl.* (**7.11.1:**)
7	तद्	it [is]	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*
8	अ-विज्ञेयं	not knowable [as a "this or that," an object]	fr. अविज्ञेय *pot. ps. pt. of* वि + √ज्ञा *a. n. sg. nom.* (**6.8:**)
9	तद्	it [is]	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*
10	दूर-स्थं च	[as] far [as the farthest, imagined object]	fr. दूर-स्थम् *in.* (**7.8.8:**); च *in.*
11	अन्तिके च	and [as] near [as "I"]	fr. अन्तिके *in.* (**7.13.3:** & **6.18:**);च *in.*

अविभक्तं च भूतेषु विभक्तमिव च स्थितम्। भूतभर्तृ च तज्ज्ञेयं ग्रसिष्णु प्रभविष्णु च॥१६॥

(अविभक्तं च भूतेषु, विभक्तम् इव च स्थितम्। भूतभर्तृ च तद् ज्ञेयं, ग्रसिष्णु प्रभविष्णु च॥)

भूतेषु च अ-विभक्तं विभक्तम् इव च स्थितं, भूत-भर्तृ ग्रसिष्णु च प्रभविष्णु च तद् ज्ञेयम्। (**13.16**)

That ज्ञेय remains undivided [i.e., as one only] yet [is] seemingly divided [as many] in [all] beings; [this one and only] is the one who sustains [all these] beings [embodiments and objects] and is [their] devourer and creator.

6	भूतेषु च	in [all] beings	fr. भूत *pp. of* √भू *n. pl. loc.* (**6.6:**); च *in.*
3	अ-विभक्तं	undivided [i.e., as one only]	fr. अविभक्त *pp. of* वि + √भज् *a. n. sg. nom.* (**2.81:**)
5	विभक्तम्	divided [as many]	fr. विभक्त *pp. of* वि + √भज् *a. n. sg. nom.* (**2.81:**)
4	इव च	[yet is] seemingly	fr. इव *in.* (**6.19:**); च *in.*
2	स्थितं	remains	fr. स्थित *pp. of* √स्था *pt. n. sg. nom.* (**6.6:**)
7	भूत-भर्तृ	[this one and only] is the one who sustains [all these] beings [embodiments and objects]	fr. भूत-भर्तृ *a. n. sg. nom.* (**3.38:**)
8	ग्रसिष्णु च	and is [their] devourer	fr. ग्रसिष्णु *n. sg. nom.*; च *in.*
9	प्रभविष्णु च	and creator	fr. प्रभविष्णु *n. sg. nom.*; च *in.*
1	तद् ज्ञेयम्	that ज्ञेय	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; ज्ञेय *pot. ps. pt. of* √ज्ञा *n. sg. nom.* (**6.8:**)

ज्योतिषामपि तज्ज्योतिस्तमसः परमुच्यते। ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य विष्ठितम्॥१७॥

(ज्योतिषाम् अपि तद् ज्योतिः, तमसः परम् उच्यते। ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं, हृदि सर्वस्य विष्ठितम्॥)

तद् ज्योतिषाम् अपि ज्योतिः, तमसः परम् उच्यते। [तद्] ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञान-गम्यम्। [तद्] सर्वस्य हृदि विष्ठितम्। (**13.17**)

It is the light of lights [i.e., the solely self-revealing conscious-being by which even the sun is revealed] said to be beyond darkness [or ignorance, as it reveals both]. It is ज्ञान (*see* 13.2 *and* 13.7–11), ज्ञेय, and the result to be attained by ज्ञान. It abides in the center of everything [and is to be known in this intellect].

1	तद्	it [is]	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*
3	ज्योतिषाम्	of lights [i.e., the solely self-revealing conscious being by which even the sun is revealed]	fr. ज्योतिस् *n. pl. gen.* (**3.6:** & **2.101:**)
2	अपि ज्योतिः	[indeed] the light	fr. अपि *in.*; ज्योतिस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)
6	तमसः	darkness [or ignorance, as it reveals both]	fr. तमस् *n. sg. abl.* (**3.6:**)
5	परम्	beyond	fr. पर *prn. a. n. sg. nom.* (**4.16.3:** & **6.16:**)
4	उच्यते	said to be	fr. √वच् *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.6:** & **2.3.a:**)

7	[तद्]	[it is]	
8	ज्ञानं	ज्ञान	fr. ज्ञान *n. sg. nom.*
9	ज्ञेयं	ज्ञेय	fr. ज्ञेय *pot. ps. pt. of* √ज्ञा *n. sg. nom.* (**6.8:**)
10	ज्ञान-गम्यम्	and the result to be attained by ज्ञान	fr. ज्ञान-गम्य *n. sg. nom.*
11	[तद्]	[it]	
13	सर्वस्य हृदि	in the center of everything [and is to be known in this intellect]	fr. सर्व *prn. a. n. sg. gen.*; हृद् *n. sg. loc.* (**3.6:**)
12	विष्ठितम्	abides	fr. विष्ठित *pp. of* वि + √स्था *pt. n. sg. nom.* (**6.6:** & **2.101:**)

इति क्षेत्रं तथा ज्ञानं ज्ञेयं चोक्तं समासतः। मद्भक्त एतद्विज्ञाय मद्भावायोपपद्यते॥१८॥
(इति क्षेत्रं तथा ज्ञानं, ज्ञेयं च उक्तम् समासतः। मद्भक्तः एतद् विज्ञाय, मद्भावाय उपपद्यते॥)
इति क्षेत्रं तथा ज्ञानं ज्ञेयं च समासतः उक्तम्। एतद् विज्ञाय, मद्-भक्तः मद्-भावाय उपपद्यते। (**13.18**)
Thus the क्षेत्र, the ज्ञान, and the ज्ञेय have been briefly told. Clearly knowing this, one who is devoted to Me [who is this ज्ञेय] is fit for My nature [called मोक्ष, complete freedom].

1	इति	thus	fr. इति *in.*
2	क्षेत्रं	the क्षेत्र	fr. क्षेत्र *n. sg. nom.*
3	तथा ज्ञानं	[and] the ज्ञान	fr. तथा *in.* (**6.19:**); ज्ञान *n. sg. nom.*
4	ज्ञेयं च	and the ज्ञेय	fr. ज्ञेय *pot. ps. pt. of* √ज्ञा *n. sg. nom.* (**6.8:**); च *in.*
6	समासतः	briefly	fr. समासतस् *in.* (**6.19:**)
5	उक्तम्	have been told	fr. उक्त *pp. of* √वच् *pt. n. sg. nom.* (**6.6:** & **2.3.a:** & **2.80:**)
7	एतद् विज्ञाय	clearly knowing this	fr. एतद् *prn. n. sg. acc.*; विज्ञाय *in pt. of* वि + √ज्ञा (**6.9:**)
8	मद्-भक्तः	one who is devoted to Me [who is this ज्ञेय]	fr. मद्-भक्त *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **.43:**)
10	मद्-भावाय	for My nature [called मोक्ष, complete freedom]	fr. मद्-भाव *m. sg. dat.* (**2.24:** & **.43:**) (**7.10.B.1:**)
9	उपपद्यते	is fit	fr. उप + √पद् *4.Ā. pr. 3rd sg.* (**5.37.6:** & **2.3.a:**)

प्रकृतिं पुरुषं चैव विद्ध्यनादी उभावपी। विकारांश्च गुणांश्चैव विद्धि प्रकृतिसम्भवान्॥१९॥

(प्रकृतिं पुरुषं च एव, विद्धि अनादी उभौ अपि। विकारान् च गुणान् च एव, विद्धि प्रकृतिसम्भवान्॥)

प्रकृतिं पुरुषम् एव च उभौ अपि अन्-आदी विद्धि। गुणान् च विकारान् एव च प्रकृति-सम्भवान् विद्धि। (**13.19**)

May you know that both प्रकृति and पुरुष are beginningless. And may you know that the गुण-s [i.e., mental dispositions—not the three unmodified गुण-s (the constituents of प्रकृति)] and [other] modifications [from intellects to all physical bodies] are born of प्रकृति.

3	प्रकृतिं	प्रकृति	fr. प्रकृति *f. sg. acc.*
4	पुरुषम् एव च	and पुरुष	fr. पुरुष *m. sg. acc.*; एव *in.* (**6.19:**); च *in.*
2	उभौ अपि	both	fr. उभ *prn. a. m. du. acc.* (**4.16.b:** & **7.5.2.a:**); अपि *in.*
5	अन्-आदी	[are] beginningless	fr. अन्-आदि *a. m. du. acc.*
1	विद्धि	may you know that	fr. √विद् *2.P. impv.* 2nd *sg.* (**5.6.a:**)
7	गुणान् च	the गुण-s [i.e., mental dispositions—not the three unmodified गुण-s (the constituents of प्रकृति)]	fr. गुण *m. pl. acc.*; च *in.*
8	विकारान् एव च	and [other] modifications [from intellects to all physical bodies]	fr. विकार *m. pl. acc.*; एव *in.* (**6.19:**); च *in.*
10	प्रकृति-	of प्रकृति	
9	-सम्भवान्	[are] born	fr. प्रकृति-सम्भव *a. m. pl. acc.*
6	विद्धि	[and] may you know that	fr. √विद् *2.P. impv.* 2nd *sg.* (**5.6.a:**)

कार्यकरणकर्तृत्वे हेतुः प्रकृतिरुच्यते। पुरुषः सुखदुःखानां भोक्तृत्वे हेतुरुच्यते॥२०॥

(कार्यकरणकर्तृत्वे, हेतुः प्रकृतिः उच्यते। पुरुषः सुखदुःखानां, भोक्तृत्वे हेतुः उच्यते॥)

प्रकृतिः कार्य-करण-कर्तृत्वे हेतुः उच्यते। पुरुषः सुख-दुःखानां भोक्तृत्वे हेतुः उच्यते। (**13.20**)

प्रकृति is said to be the cause of the origination of the physical body and [its] instruments [i.e., mind, senses, etc.]. The पुरुष (क्षेत्रज्ञ or, in this case, the individual जीव) is said to be the cause of being the experiencer of pleasant and unpleasant situations.

1	प्रकृतिः	प्रकृति	fr. प्रकृति *f. sg. nom.*
5	कार्य-	of the physical body	
6	-करण-	and [its] instruments [i.e., mind, senses, etc.]	
4	-कर्तृत्वे	of the origination	fr. कार्य-करण-कर्तृत्व *n. sg. loc.* (**7.13.1.d:**)
3	हेतुः	the cause	fr. हेतु *m. sg. nom.* (**7.7.1:**)
2	उच्यते	is said to be	fr. √वच् *ps. pr.* 3rd *sg.* (**5.37.6:** & **2.3.a:**)

7	पुरुषः	the पुरुष (क्षेत्रज्ञ or, in this case, the individual जीव)	fr. पुरुष *m. sg. nom.*
11	सुख-दुःखानां	of pleasant and unpleasant situations	fr. सुख-दुःख *n. pl. gen.*
10	भोक्तृत्वे	of being the experiencer	fr. भोक्तृत्व *n. sg. loc.* (**7.13.1.d:**)
9	हेतुः	the cause	fr. हेतु *m. sg. nom.* (**7.7.1:**)
8	उच्यते	is said to be	fr. √वच् *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.6: & 2.3.a:**)

पुरुषः प्रकृतिस्थो हि भुङ्क्ते प्रकृतिजान्गुणान्। कारणं गुणसङ्गोऽस्य सदसद्योनिजन्मसु॥ २१॥

(पुरुषः प्रकृतिस्थः हि, भुङ्क्ते प्रकृतिजान् गुणान्। कारणं गुणसङ्गः अस्य, सदसद्योनिजन्मसु॥)

प्रकृति-स्थः हि (=यस्मात्) पुरुषः प्रकृति-जान् गुणान् भुङ्क्ते। सद्-अ-सद्-योनि-जन्मसु कारणम् अस्य गुण-सङ्गः। (**13.21**)

—Because the पुरुष, abiding in प्रकृति, experiences the [modifications of the] गुण-s born of प्रकृति. In regard to births in virtuous and nonvirtuous wombs [i.e., संसार], one's [i.e., the ignorant जीव-'s] attachment to [the modifications of the] गुण-s is the cause.

3	प्रकृति-स्थः	abiding in प्रकृति	fr. प्रकृति-स्थ *a. m. sg. nom.* (**6.24.1:**)
1	हि (=यस्मात्)	because	fr. हि *in.*
2	पुरुषः	the पुरुष	fr. पुरुष *m. sg. nom.*
6	प्रकृति-जान्	born of प्रकृति	fr. प्रकृति-ज *a. m. pl. acc.* (**6.24.3:**)
5	गुणान्	the [modifications of the] गुण-s	fr. गुण *m. pl. acc.*
4	भुङ्क्ते	experiences	fr. √भुज् *7.Ā. pr. 3rd sg.* (**2.81:**)
8	सद्-अ-सद्-	in virtuous and non-virtuous	
9	-योनि-	wombs [i.e., संसार]	
7	-जन्मसु	in regard to births	fr. सत्-असत्-योनि-जन्मन् *n. pl. loc.* (**2.43:**)
12	कारणम्	[is] the cause	fr. कारण *n. sg. nom.*
10	अस्य	one's [i.e., the ignorant जीव-'s]	fr. इदम् *prn. m. sg. gen.*
11	गुण-सङ्गः	attachment to [the modifications of the] गुण-s	fr. गुण-सङ्ग *m. sg. nom.*

उपद्रष्टानुमन्ता च भर्ता भोक्ता महेश्वरः। परमात्मेति चाप्युक्तो देहेऽस्मिन्पुरुषः परः॥ २२॥

(उपद्रष्टा अनुमन्ता च, भर्ता भोक्ता महेश्वरः। परमात्मा इति च अपि उक्तः, देहे अस्मिन् पुरुषः परः॥)

अस्मिन् देहे पुरुषः परः, उपद्रष्टा, अनुमन्ता च, भर्ता, भोक्ता, महा-ईश्वरः, परम-आत्मा च इति अपि उक्तः। (**13.22**) [But in fact] the पुरुष—[even while] in this body—is limitless, the immediate witness, the permitter, the sustainer, the [unattached] experiencer, the [very] Lord [i.e., Myself], and is indeed called the परमात्मन् (the limitless I).

2	अस्मिन् देहे	[even while] in this body	fr. इदम् *prn. m. sg. loc.*; देह *m. sg. loc.*
1	पुरुषः	the पुरुष	fr. पुरुष *m. sg. nom.*
3	परः	[is] limitless	fr. पर *prn. a. m. sg. nom.* (**4.16.3:**)
4	उपद्रष्टा	the immediate witness	fr. उपद्रष्टृ *m. sg. nom.* (**3.38:**)
5	अनुमन्ता च	the permitter	fr. अनुमन्तृ *m. sg. nom.* (**3.38:**)
6	भर्ता	the sustainer	fr. भर्तृ *m. sg. nom.* (**3.38:**)
7	भोक्ता	the [unattached] experiencer	fr. भोक्तृ *m. sg. nom.* (**3.38:**)
8	महा-ईश्वरः	the [very] Lord [i.e., Myself]	fr. महा-ईश्वर *m. sg. nom.*
10	परम-आत्मा च	and the परमात्मन् (the limitless I)	fr. परम-आत्मन् *m. sg. nom.* (**3.22:**); च *in.*
9	इति अपि उक्तः	is indeed called	fr. इति *in.*; अपि *in.*; उक्त *pp. of* √वच् *pt. n. sg. nom.* (**6.6:** & **2.3.a:** & **2.80:**)

य एवं वेत्ति पुरुषं प्रकृतिं च गुणैः सह। सर्वथा वर्तमानोऽपि न स भूयोऽभिजायते॥ २३॥

(यः एवं वेत्ति पुरुषं, प्रकृतिं च गुणैः सह। सर्वथा वर्तमानः अपि, न सः भूयः अभिजायते॥)

यः एवं पुरुषं गुणैः सह प्रकृतिं च वेत्ति, सः सर्वथा वर्तमानः अपि भूयः न अभिजायते। (**13.23**)

The one who in this way knows पुरुष and प्रकृति with its गुण-s—that one, even though performing action in all ways [whether as a student, householder, retiree, or सन्न्यासिन्] is not born again.

1	यः एवं	the one who in this way	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*; एवम् *in.* (**6.19:**)
3	पुरुषं	पुरुष	fr. पुरुष *m. sg. acc.*
5	गुणैः सह	with its गुण-s	fr. गुण *m. sg. inst.* (**6.16:**); सह *in.* (**6.19:**)
4	प्रकृतिं च	and प्रकृति	fr. प्रकृति *f. sg. acc.*; च *in.*
2	वेत्ति	knows	fr. √विद् *2.P. pr. 3rd sg.* (**2.42:**)
6	सः	that one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
8	सर्वथा	in all ways	fr. सर्वथा *in.* (**6.19:**)
7	वर्तमानः अपि	even though performing action	fr. वर्तमान *pr. mid. pt. of* √वृत् *pt. m. sg. nom.* (**6.5:**); अपि *in.*
10	भूयः	again	fr. भूयस् *in.*
9	न अभिजायते	is not born	fr. न *in.*; अभि + √जन् *4.Ā. pr. 3rd sg.* (**5.16.4:**)

ध्यानेनात्मनि पश्यन्ति केचिदात्मानमात्मना। अन्ये साङ्ख्येन योगेन कर्मयोगेन चापरे॥ २४॥

(ध्यानेन आत्मनि पश्यन्ति, केचिद् आत्मानम् आत्मना। अन्ये साङ्ख्येन योगेन, कर्मयोगेन च अपरे॥)

के-चिद् ध्यानेन (=श्रवण-मनन-निदिध्यासनेन) आत्मनि आत्मना आत्मानं पश्यन्ति, अन्ये साङ्ख्येन योगेन (=श्रवणेन एव), अपरे (=कर्मयोगिनः) च कर्म-योगेन। (**13.24**) Some [ज्ञानिन्-s] see the self—in the mind, by the mind—with contemplation [after study to remove obstacles to assimilation of knowledge], [a rare few] others [simply] by inquiry [i.e., study of the teaching], and [some] others [by this teaching] while engaged in [their] duties.

1	के-चिद्	some [ज्ञानिन्-s]	fr. क-चिद् *prn. cmpd. m. pl. nom.* (**4.20:**)
6	ध्यानेन	with contemplation [after study to remove obstacles to assimilation of knowledge]	fr. ध्यान *n. sg. inst.* (**7.9.9:**)
4	आत्मनि	in the mind	fr. आत्मन् *m. sg. loc.* (**3.22:**)
5	आत्मना	by the mind	fr. आत्मन् *m. sg. inst.* (**3.22:**)
3	आत्मानं	the self	fr. आत्मन् *m. sg. acc.* (**3.22:**)
2	पश्यन्ति	see	fr. √दृश् *1.P. pr. 3rd pl.* (**5.15.6:**)
7	अन्ये	[a rare few] others	fr. अन्य *prn. a. m. pl. nom.* (**4.16.1:**)
8	साङ्ख्येन योगेन	[simply] by inquiry [i.e., study of the teaching]	fr. साङ्ख्य *m. sg. inst.*; योग *m. sg. inst.* (**7.9:**)
9	अपरे च	and [some] others	fr. अपर *prn. a. m. pl. nom.* (**4.16.3:**); हि *in.*
10	कर्म-योगेन	[by this teaching] while engaged in [their] duties	fr. कर्म-योग *m. sg. inst.* (**7.9.9:**)

अन्ये त्वेवमजानन्तः श्रुत्वान्येभ्य उपासते। तेऽपि चातितरन्त्येव मृत्युं श्रुतिपरायणाः॥ २५॥

(अन्ये तु एवम् अजानन्तः, श्रुत्वा अन्येभ्यः उपासते। ते अपि च अतितरन्ति एव, मृत्युं श्रुतिपरायणाः॥)

अन्ये तु एवम् अ-जानन्तः अन्येभ्यः श्रुत्वा उपासते। ते अपि च श्रुति-परायणाः मृत्युम् अतितरन्ति एव। (**13.25**) —Whereas others, not [yet] knowing [this teaching], worship [Me] according to what they have heard from others [i.e., from गुरु-s who tell them to initially do पूजा, जप (mental chanting), etc.]. They also, being ones for whom listening [to the teaching] is the ultimate end, [eventually] cross over death.

1	अन्ये तु	whereas others	fr. अन्य *prn. a. m. pl. nom.* (**4.16.1:**); तु *in.*
2	एवम् अ-जानन्तः	not [yet] knowing [this teaching]	fr. एवम् *in.* (**6.19:**); अजानत् *pr. pt. of* √ज्ञा *a. m. pl. nom.* (**5.23.2:** & **3.12:**)
5	अन्येभ्यः	from others [गुरु-s who tell them to initially do पूजा, जप (mental chanting), etc.]	fr. अन्य *prn. a. m. pl. abl.* (**4.16.1:**)
4	श्रुत्वा	according to what they have heard	fr. श्रुत्वा *in. pt. of* √श्रु
3	उपासते	worship [Me]	fr. उप + √आस् *2.Ā. pr. 3rd pl.* (**5.6.b:**)

6	ते अपि च	they also	fr. तद् *prn. m. pl. nom.*; अपि *in.*; च *in.*
7	श्रुति-परायणाः	being ones for whom listening [to the teaching] is the ultimate end	fr. श्रुति-परायण *a. m. pl. nom.*
9	मृत्युम्	death	fr. मृत्यु *m. sg. acc.*
8	अतितरन्ति एव	[eventually] cross over	fr. अति + √तॄ *1.P. pr.* 3rd *pl.* (**5.3:** & **2.3:**); एव *in.* (**6.19:**)

यावत्सञ्जायते किञ्चित्सत्त्वं स्थावरजङ्गमम्। क्षेत्रक्षेत्रज्ञसंयोगात्तद्विद्धि भरतर्षभ॥ २६॥

(यावत् सञ्जायते किञ्चिद्, सत्त्वं स्थावरजङ्गमम्। क्षेत्रक्षेत्रज्ञसंयोगात्, तद् विद्धि भरतर्षभ॥)

यावत् किञ्-चिद् सत्त्वं स्थावर-जङ्गमं सञ्जायते, तद् क्षेत्र-क्षेत्रज्ञ-संयोगात् विद्धि, भरत-ऋषभ। (**13.26**)

As long as any being [i.e., a जीव] [continues to] be [re-]born as immobile or mobile—know that to be due to the संयोग (association—due to a lack of विवेक; i.e., knowing the difference) between the क्षेत्र and the क्षेत्रज्ञ, O अर्जुन.

1	यावत्	as long as	fr. यावत् *in.* (**6.20:**)
2	किञ्-चिद्	any	fr. क-चिद् *prn. cmpd. n. sg. nom.* (**4.20:**)
3	सत्त्वं	being [i.e., a जीव]	fr. सत्त्व *n. sg. nom.*
5	स्थावर-	as immobile	
6	-जङ्गमं	or mobile	fr. स्थावर-जङ्गम *n. sg. nom.* (**7.7.1:**)
4	सञ्जायते	[continues to] be [re-]born	fr. सम् + √जन् *4.Ā. pr.* 3rd *sg.* (**5.16.4:**)
8	तद्	that [to be]	fr. तद् *prn. n. sg. acc.*
10	क्षेत्र-क्षेत्रज्ञ-	between the क्षेत्र and the क्षेत्रज्ञ	
9	-संयोगात्	due to the संयोग (association—due to a lack of विवेक; i.e., knowing the difference)	fr. क्षेत्र-क्षेत्रज्ञ-संयोग *m. sg. abl.* (**7.11.1:**)
7	विद्धि	know	fr. √विद् *2.P. impv.* 2nd *sg.* (**5.6.a:**)
11	भरत-ऋषभ	(अर्जुन) O Prominent Among the Descendants of भरत	fr. भरत-ऋषभ *m. sg. voc.*

समं सर्वेषु भूतेषु तिष्ठन्तं परमेश्वरम्। विनश्यत्स्वविनश्यन्तं यः पश्यति स पश्यति॥ २७॥

(समं सर्वेषु भूतेषु, तिष्ठन्तं परमेश्वरम्। विनश्यत्सु अविनश्यन्तं, यः पश्यति सः पश्यति॥)

यः परम-ईश्वरं सर्वेषु भूतेषु समं तिष्ठन्तं, विनश्यत्सु [च] अ-विनश्यन्तं पश्यति, सः पश्यति। (**13.27**)

The one who sees the Lord [Me] as remaining the same in all beings and as not being destroyed among those [bodies] being destroyed—that one [alone] sees.

1	यः	the one who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
3	परम-ईश्वरं	the Lord [Me] [as]	fr. परम-ईश्वर *m. sg. acc.*
6	सर्वेषु भूतेषु	in all beings	fr. सर्व *prn. a. n. pl. loc.*; भूत *pp. of* √भू *n. pl. loc.* (**6.6:**)
5	समं	the same	fr. सम *a. m. sg. acc.*
4	तिष्ठन्तं	remaining	fr. तिष्ठत् *pr. pt. of* √स्था *a. m. sg. acc.* (**5.15.4:** & **3.12:**)
8	विनश्यत्सु [च]	among those [bodies] being destroyed	fr. विनश्यत् *pr. pt. of* वि + √नश् *a. m. pl. loc.* (**3.12:**) (**7.13.1.a:**)
7	अ-विनश्यन्तं	[and] as not being destroyed	fr. अविनश्यत् *pr. pt. of* वि + √नश् *a. m. sg. acc.* (**3.12:**)
2	पश्यति	sees	fr. √दृश् *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.6:**)
9	सः पश्यति	that one [alone] sees	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*; √दृश् *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.6:**)

समं पश्यन्हि सर्वत्र समवस्थितमीश्वरम्। न हिनस्त्यात्मनात्मानं ततो याति परां गतिम्॥ २८॥

(समं पश्यन् हि सर्वत्र, समवस्थितम् ईश्वरम्। न हिनस्ति आत्मना आत्मानं, ततः याति परां गतिम्॥)

ईश्वरं हि (=यस्मात्) सर्वत्र समं समवस्थितं पश्यन्, आत्मना आत्मानं न हिनस्ति, ततः परां गतिं याति। (**13.28**)

—Because seeing [Me] the Lord as remaining सम (the same) everywhere [as the self of all], one does not by oneself [i.e., through the mind] destroy [i.e., lose sight of] the self [since that self is the all-pervasive Me] and, hence, attains the ultimate end [i.e., the end of संसार].

3	ईश्वरं	(Me) the Lord [as]	fr. ईश्वर *m. sg. acc.*
1	हि (=यस्मात्)	because	fr. हि *in.*
6	सर्वत्र	everywhere [as the self of all]	fr. सर्वत्र *in.* (**6.19:**)
5	समं	सम (the same)	fr. सम *a. m. sg. acc.*
4	समवस्थितं	remaining	fr. समवस्थित *pp. of* सम् + अव + √स्था *a. m. sg. acc.* (**6.6:**)
2	पश्यन्	seeing	fr. पश्यत् *pr. pt. of* √दृश् *pt. m. sg. nom.* (**5.15.6:** & **3.12:**)

7	आत्मना	by oneself [i.e., through the mind]	fr. आत्मन् *m. sg. inst.* (**3.22:**)
9	आत्मानं	the self [since that self is the all-pervasive Me]	fr. आत्मन् *m. sg. acc.* (**3.22:**)
8	न हिनस्ति	one does not destroy [i.e., lose sight of]	fr. न *in.*; √हिंस् *7.P. pr.3rd sg.* (**5.3.h:**)
10	ततः	[and] hence	fr. ततस् *in.* (**6.19:**)
12	परां गतिं	the ultimate end [i.e., the end of संसार]	fr. परा *prn. a. f. sg. acc.* (**4.16.3:**); गति *f. sg. acc.*
11	याति	attains	fr. √या *2.P. pr.3rd sg.*

प्रकृत्यैव च कर्माणि क्रियमाणानि सर्वशः। यः पश्यति तथात्मानमकर्तारं स पश्यति॥ २९॥

(प्रकृत्या एव च कर्माणि, क्रियमाणानि सर्वशः। यः पश्यति तथा आत्मानम्, अकर्तारं सः पश्यति॥)

यः च कर्माणि प्रकृत्या एव सर्वशः क्रियमाणानि, तथा आत्मानम् अ-कर्तारं पश्यति, सः पश्यति। (**13.29**)

And the one who sees actions being done in every way by प्रकृति alone and, in that way, [sees] that the self is not a doer—that one [alone] [correctly] sees.

1	यः च	and the one who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*; च *in.*
3	कर्माणि	actions	fr. कर्मन् *n. pl. acc.* (**3.22:** & **2.92:**)
6	प्रकृत्या एव	by प्रकृति alone	fr. प्रकृति *f. sg. inst.*; एव *in.* (**6.19:**)
5	सर्वशः	in every way	fr. सर्वशस् *in.* (**6.19:**)
4	क्रियमाणानि	being done	fr. क्रियमाण *pr. ps. pt. of* √कृ *a. n. pl. acc.* (**6.5:** & **5.37.3:**)
7	तथा	[and] in that way [sees that]	fr. तथा *in.* (**6.19:**)
8	आत्मानम्	the self	fr. आत्मन् *m. sg. acc.* (**3.22:**)
9	अ-कर्तारं	is not a doer	fr. अकर्तृ *m. sg. acc.* (**3.38:**)
2	पश्यति	sees	fr. √दृश् *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.6:**)
10	सः पश्यति	that one [alone] [correctly] sees	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*; √दृश् *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.6:**)

यदा भूतपृथग्भावमेकस्थमनुपश्यति। तत एव च विस्तारं ब्रह्म सम्पद्यते तदा॥ ३०॥
(यदा भूतपृथग्भावम्, एकस्थम् अनुपश्यति। ततः एव च विस्तारं, ब्रह्म सम्पद्यते तदा॥)
यदा भूत-पृथग्-भावम् एक-स्थं, ततः एव च विस्तारम् अनुपश्यति, तदा ब्रह्म सम्पद्यते। (**13.30**)
When one, according [to the teaching], sees that the [apparent] separateness of beings resolves into one and [that all these apparently separate beings] are a projection [i.e., a manifestation] from that [one] alone—then he [or she] attains [that same] ब्रह्मन् [as himself or herself].

1	यदा	when	fr. यदा *in.* (**6.19:**)
4	भूत-	of beings	
3	-पृथग्-भावम्	the [apparent] separateness	fr. भूत-पृथक्-भाव *m. sg. acc.* (**2.43:**)
5	एक-स्थं	resolves into one	fr. एक-स्थ *a. m. sg. acc.* (**6.24.1:**)
7	ततः एव	from that [one] alone	fr. ततस् *in.* (**6.19:**); एव *in.* (**6.19:**)
6	च विस्तारम्	and [that all these apparently separate beings] are a projection [i.e., a manifestation]	fr. च *in.*; विस्तार *m. sg. acc.*
2	अनुपश्यति	one according [to the teaching] sees that	fr. अनु +√दृश् *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.6:**)
8	तदा	then	fr. तदा *in.* (**6.19:**)
10	ब्रह्म	[that same] ब्रह्मन् [as himself or herself]	fr. ब्रह्मन् *n. sg. acc.* (**3.22:**)
9	सम्पद्यते	he [or she] attains	fr. प्र + √पद् *1.P. pr. 3rd pl.*

अनादित्वान्निर्गुणत्वात्परमात्मायमव्ययः। शरीरस्थोऽपि कौन्तेय न करोति न लिप्यते॥ ३१॥
(अनादित्वात् निर्गुणत्वात्, परमात्मा अयम् अव्ययः। शरीरस्थः अपि कौन्तेय, न करोति न लिप्यते॥)
कौन्तेय, अन्-आदित्वात् निर्-गुणत्वात् अयम् अ-व्ययः परम-आत्मा शरीर-स्थः अपि न करोति, न लिप्यते। (**13.31**)
O अर्जुन, since it is beginningless [i.e., uncaused/un-effected] and since it is without attributes, this changeless परमात्मन् (limitless I) does not do action—even though obtaining in the body—nor is it affected [by the results of action].

1	कौन्तेय	(अर्जुन) O Son of कुन्ती	fr. कौन्तेय *m. sg. voc.*
2	अन्-आदित्वात्	since it is beginningless [i.e., uncaused/uneffected]	fr. अनादित्व *n. sg. abl.* (**7.11.1:**)
3	निर्-गुणत्वात्	[and] since it is without attributes	fr. निस्-गुणत्व *n. sg. abl.* (**2.24: & .29:**) (**7.11.1:**)

4	अयम्	this	fr. इदम् *prn. m. sg. nom.*
5	अ-व्ययः	changeless	fr. अव्यय *a. m. sg. nom.*
6	परम-आत्मा	परमात्मन् (limitless I)	fr. परम-आत्मन् *m. sg. nom.* (**3.22:**)
8	शरीर-स्थः अपि	even though obtaining in the body	fr. शरीर-स्थ *a. m. sg. nom.* (**6.24.1:**); अपि *in.*
7	न करोति	does not do action	fr. न *in.*; √कृ *8.P. pr.* 3rd *sg.* (**5.22.1:**)
9	न लिप्यते	nor is it affected [by the results of action]	fr. न *in.*; √लिप् *ps. pr.* 3rd *sg.*

यथा सर्वगतं सौक्ष्म्यादाकाशं नोपलिप्यते। सर्वत्रावस्थितो देहे तथात्मा नोपलिप्यते॥३२॥

(यथा सर्वगतं सौक्ष्म्यात्, आकाशं न उपलिप्यते। सर्वत्र अवस्थितः देहे, तथा आत्मा न उपलिप्यते॥)

यथा सर्वगतम् आकाशं सौक्ष्म्यात् न उपलिप्यते, तथा सर्वत्र देहे अवस्थितः आत्मा न उपलिप्यते। (**13.32**)

Just as the all-pervasive [element called] space is not affected [by movements of objects within space]—because it is subtle [i.e., it is innermost/pervasive; i.e., in and through and outside of objects, without itself moving]—similarly, the आत्मन्, obtaining in [each] body everywhere, is not affected.

1	यथा	just as	fr. यथा *in.* (**6.19:**)
2	सर्व-गतम्	the all-pervasive	fr. सर्व-गत *a. n. sg. nom.*
3	आकाशं	[element called] space	fr. आकाश *n. sg. nom.*
5	सौक्ष्म्यात्	because it is subtle [i.e., it is innermost/pervasive; i.e., in and through and outside of those objects, without itself moving]	fr. सौक्ष्म्य *n. sg. abl.* (**7.11.1:**)
4	न उपलिप्यते	is not affected [by movements of objects within space]	fr. न *in.*; उप + √लिप् *ps. pr.* 3rd *sg.*
6	तथा	similarly	fr. यथा *in.* (**6.19:**)
10	सर्वत्र	everywhere	fr. सर्वत्र *in.* (**6.19:**)
9	देहे	in [each] body	fr. देह *m. sg. loc.*
8	अवस्थितः	obtaining	fr. अवस्थित *pp. of* अव + √स्था *a. m. sg. nom.* (**6.6:**)
7	आत्मा	the आत्मन्	fr. आत्मन् *m. sg. nom.* (**3.22:**)
11	न उपलिप्यते	is not affected	fr. न *in.*; उप + √लिप् *ps. pr.* 3rd *sg.*

यथा प्रकाशयत्येकः कृत्स्नं लोकमिमं रविः। क्षेत्रं क्षेत्री तथा कृत्स्नं प्रकाशयति भारत॥३३॥

(यथा प्रकाशयति एकः, कृत्स्नं लोकम् इमं रविः। क्षेत्रं क्षेत्री तथा कृत्स्नं, प्रकाशयति भारत॥)

यथा एकः रविः इमं कृत्स्नं लोकं प्रकाशयति, तथा क्षेत्री कृत्स्नं क्षेत्रं प्रकाशयति, भारत। (**13.33**)

Just as the one sun illumines this entire world [yet is unaffected by it]—similarly, this one obtaining in the क्षेत्र illumines [i.e., lights up, as the conscious being, all thoughts in all minds, which thoughts alone reflect] the entire [known and inferred] क्षेत्र (field of the universe), O अर्जुन.

1	यथा	just as	fr. यथा *in.* (**6.19:**)
2	एकः	the one	fr. एक *num. a. m. sg. nom.* (**4.23.a:**)
3	रविः	sun	fr. रवि *m. sg. nom.*
5	इमं कृत्स्नं	this entire	fr. इदम् *prn. m. sg. acc*; कृत्स्न *a. m. sg. acc.*
6	लोकं	world [yet is unaffected by it]	fr. लोक *m. sg. acc.*
4	प्रकाशयति	illumines	fr. प्र + √काश् *1.P. cs. pr. 3rd sg.* (**5.40:**)
7	तथा	similarly	fr. तथा *in.* (**6.19:**)
8	क्षेत्री	this one obtaining in the क्षेत्र	fr. क्षेत्रिन् *a. m. sg. nom.* (**3.15:**)
10	कृत्स्नं क्षेत्रं	the entire [known and inferred] क्षेत्र (field of the universe)	fr. कृत्स्न *a. n. sg. acc.*; क्षेत्र *n. sg. acc.*
9	प्रकाशयति	illumines [i.e., lights up, as the conscious being, all thoughts in all minds, which thoughts alone reflect]	fr. प्र + √काश् *1.P. cs. pr. 3rd sg.* (**5.40:**)
<u>11</u>	भारत	(अर्जुन) O Descendant of Emperor भरत, (Brilliant) Son of India	fr. भारत *m. sg. voc.*

क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोरेवमन्तरं ज्ञानचक्षुषा। भूतप्रकृतिमोक्षं च ये विदुर्यान्ति ते परम्॥ ३४॥

(क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोः एवम्, अन्तरं ज्ञानचक्षुषा। भूतप्रकृतिमोक्षं च, ये विदुः यान्ति ते परम्॥)

ये एवं क्षेत्र-क्षेत्रज्ञयोः अन्तरं, भूत-प्रकृति-मोक्षं च ज्ञान-चक्षुषा विदुः, ते परं यान्ति। (**13.34**)

Those who thus know, through the eye of wisdom, the distinction between the क्षेत्र and the क्षेत्रज्ञ [i.e., the object and the subject—the subject being the substance of all objects, of all names and forms] and [their inherent] freedom from प्रकृति [the cause] of [all] beings—they attain the ultimate.

1	ये एवं	those who thus	fr. यद् *prn. m. pl. nom.*; एवम् *in.* (**6.19:**)
5	क्षेत्र-क्षेत्रज्ञयोः	between the क्षेत्र and the क्षेत्रज्ञ [i.e., the object and the subject—the later being the substance of all objects, of all names and forms]	fr. क्षेत्र-क्षेत्रज्ञ *m. du. gen.*
4	अन्तरं	the distinction	fr. अन्तर *n. sg. acc.*
8	भूत-	of [all] beings	
7	-प्रकृति-	from प्रकृति [the cause]	
6	-मोक्षं च	and [their inherent] freedom	fr. भूत-प्रकृति-मोक्ष *m. sg. acc.*; च *in.*
3	ज्ञान-चक्षुषा	through the eye of wisdom	fr. ज्ञान-चक्षुस् *n. sg. inst.* (**3.6:** & **2.101:**)
2	विदुः	know	fr. √विद् *P. perf. 3rd pl.* (**5.28:**)
9	ते	they	fr. तद् *prn. m. pl. nom.*
10	परं यान्ति	attain the ultimate	fr. पर *n. sg. acc.* (**4.16.3:**); √या *2.P. pr. 3rd pl.*

ओं तत्सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे क्षेत्रक्षेत्रज्ञविभागयोगो नाम त्रयोदशोऽध्यायः॥१३॥

(ओं तद् सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे क्षेत्रक्षेत्रज्ञविभागयोगः नाम त्रयोदशः अध्यायः॥)

ओं तद् सत्। इति श्रीमद्-भगवद्-गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्म-विद्यायां योग-शास्त्रे श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवादे क्षेत्र-क्षेत्रज्ञ-विभाग-योगः नाम त्रयः-दशः अध्यायः। (**13**)

ओं (ब्रह्मन्, the witness of all) is that [only] reality. Thus ends the thirteenth chapter, called "The Topic of the Distinction between the Field and the Knower of the Field," of the [eighteen chapters of] *Songs of the Glorious Lord*, which is [looked upon as] उपनिषद् [and whose teaching is] in [the form of] a dialogue between श्री कृष्ण and अर्जुन, [the subject matter being] a knowledge of ब्रह्मन् and योग.

1	ओं	ओम् (ब्रह्मन्, the witness of all,)	fr. ओम् *in.*
2	तद् सत्	[is] that [only] reality	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; सत् *n. sg. nom.*
3	इति	(quote-end quote), thus ends	fr. इति *in.*
12	श्रीमद्-	of the venerable, the glorious	
13	-भगवद्-	one having [limitless] glories, Lord	
11	-गीतासु	in [i.e., of] songs	fr. श्रीमत्-भगवत्-गीता *f. pl. loc.* (**2.43:**)
14	उपनिषत्सु	[which are/is looked upon as] उपनिषद्, sacred scripture	fr. उपनिषद् *f. pl. loc.* (**6.24:**)
19	ब्रह्म-	of ब्रह्मन् (reality/सत्)	
18	-विद्यायां	[and] a knowledge	fr. ब्रह्म-विद्या *f. sg. loc.*
20	योग-शास्त्रे	[and instruction of] योग (means, discipline, etc.)	fr. योग-शास्त्र *n. sg. loc.*
16	श्री-कृष्ण-	between Lord कृष्ण	
17	-अर्जुन-	and अर्जुन	
15	-संवादे	in [the form of] a dialogue	fr. श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवाद *n. sg. loc.* (**2.7:**)
9	क्षेत्र-	between the field	
10	-क्षेत्रज्ञ-	and the knower of the field	
8	-विभाग-	of distinction	
7	-योगः	the topic	fr. क्षेत्र-क्षेत्रज्ञ-विभाग-योग *a. m. sg. nom.*
6	नाम	by the name, called	fr. नाम *in.*
4	त्रयः-दशः	the thirteenth	fr. त्रयो-दश *ordinal a. m. sg. nom.* (**4.23.d:**)
5	अध्यायः	chapter	fr. अध्याय *m. sg. nom.*

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच।

परं भूयः प्रवक्ष्यामि ज्ञानानां ज्ञानमुत्तमम्। यज्ज्ञात्वा मुनयः सर्वे परां सिद्धिमितो गताः॥१॥

(श्रीभगवान् उवाच। परं भूयः प्रवक्ष्यामि, ज्ञानानां ज्ञानम् उत्तमम्। यद् ज्ञात्वा मुनयः सर्वे, परां सिद्धिम् इतः गताः॥)

श्री-भगवान् उवाच। ज्ञानानाम् उत्तमं परं ज्ञानं भूयः प्रवक्ष्यामि, यद् ज्ञात्वा सर्वे मुनयः इतः परां सिद्धिं गताः।

(**14.1**) The Lord said: I will again tell [you] the ultimate knowledge—the most profound of [disciplines of] knowledge—knowing which, all the sages [being released by this knowledge] from this [body] have attained the ultimate accomplishment.

1	श्री-भगवान् उवाच	the Lord said	fr. श्री-भगवत् *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
4	ज्ञानानाम् उत्तमं	the most profound of [disciplines of] knowledge	fr. ज्ञान *n. pl. gen.*; उत्तम *spv. a. n. sg. acc.* (**6.25:**)
3	परं ज्ञानं	the ultimate knowledge	fr. पर *prn. a. n. sg. acc.* (**4.16.3:**); ज्ञान *n. sg. acc.*
2	भूयः प्रवक्ष्यामि	I will again tell [you]	fr. भूयस् *in.*; प्र + √वच् *P. fut. 1st sg.* (**2.80:** & **2.101:** & **5.5.a:**)
5	यद् ज्ञात्वा	knowing which	fr. यद् *prn. n. sg. acc.*; ज्ञात्वा *in. pt. of* √ज्ञा
6	सर्वे मुनयः	all the sages	fr. सर्व *prn. a. m. pl. nom.* (**4.16.2:**); मुनि *m. pl. nom.*
7	इतः	[being released by this knowledge] from this [body]	fr. इतस् *in.* (**6.19:**)
9	परां सिद्धिं	the ultimate accomplishment	fr. परा *prn. a. f. sg. acc.* (**4.16.3:**); सिद्धि *f. sg. acc.*
8	गताः	have attained	fr. गत *pp. of* √गम् *pt. m. pl. nom.* (**6.6:**)

इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधर्म्यमागताः। सर्गेऽपि नोपजायन्ते प्रलये न व्यथन्ति च॥२॥

(इदं ज्ञानम् उपाश्रित्य, मम साधर्म्यम् आगताः। सर्गे अपि न उपजायन्ते, प्रलये न व्यथन्ति च॥)

इदं ज्ञानम् उपाश्रित्य, मम साधर्म्यम् आगताः सर्गे अपि न उपजायन्ते, प्रलये न च व्यथन्ति। (**14.2**)

Following this knowledge [i.e., teaching], they—having attained My same nature [i.e., identity with Me, timeless reality]—do not arise even at the manifestation [of a new universe], nor fall at the dissolution [of this or succeeding universes].

2	इदं ज्ञानम्	this knowledge [i.e., teaching]	fr. इदम् *prn. n. sg. acc.*; ज्ञान *n. sg. acc.*
1	उपाश्रित्य	following	fr. उपाश्रित्य *in. pt. of* उप + आ + √श्रि (**6.9:**)
4	मम साधर्म्यम्	My same nature [i.e., identity with Me]	fr. अहम् *prn. sg. gen.*; साधर्म्य *n. sg. acc.*
3	आगताः	having attained	fr. आगत *pp. of* आ + √गम् *pt. m. pl. nom.* (**6.6:**)
6	सर्गे अपि	even at the manifestation [of a new universe]	fr. सर्ग *m. sg. loc.*; अपि *in.*
5	न उपजायन्ते	they do not arise	fr. न *in.*; उप + √जन् *4.Ā. pr. 3rd pl.* (**5.16.4:**)

8	प्रलये	at the dissolution [of this or succeeding universes]	fr. प्रलय *m. sg. loc.*
7	न च व्यथन्ति	nor fall	fr. न *in.*; च *in.*; √व्यथ् *4.P. pr.* 3rd *pl.*

मम योनिर्महद् ब्रह्म तस्मिन्गर्भं दधाम्यहम्। सम्भवः सर्वभूतानां ततो भवति भारत॥३॥

(मम योनिः महत् ब्रह्म, तस्मिन् गर्भं दधामि अहम्। सम्भवः सर्वभूतानां, ततः भवति भारत॥)

मम योनिः महत् ब्रह्म। तस्मिन् अहं गर्भं दधामि। ततः सर्व-भूतानां सम्भवः भवति, भारत। (**14.3**)

My womb (प्रकृति) is [not different from Me, who is] महत् ब्रह्मन्. Into that [महत् ब्रह्मन्, as the womb], I implant the seed [ईश्वर is a masculine word and प्रकृति is a feminine word; hence, the impregnation metaphor]. From that is the manifestation of all beings, O अर्जुन.

1	मम योनिः	My womb (प्रकृति)	fr. अहम् *prn. sg. gen.*; योनि *f. sg. nom.*
2	महत् ब्रह्म	[is] [not different from Me–] महत् ब्रह्मन्	fr. महत् *a. n. sg. nom.* (**3.12.a:**); ब्रह्मन् *n. sg. nom.* (**3.22:**)
3	तस्मिन्	into that [महत् ब्रह्मन् as the womb]	fr. तद् *prn. n. sg. loc.*
4	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
5	गर्भं दधामि	implant the seed	fr. गर्भ *m. sg. acc.*; √धा *3.P. pr.* 1st *sg.* (**5.8.2:**)
6	ततः	from that	fr. ततस् *in.* (**6.19:**)
9	सर्व-भूतानां	of all beings	fr. सर्व-भूत *n. pl. gen.*
8	सम्भवः	the manifestation	fr. सम्भव *m. sg. nom.*
7	भवति	is	fr. √भू *1.P. pr.* 3rd *sg.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:**)
10	भारत	(अर्जुन) O (Brilliant) Son of India	fr. भारत *m. sg. voc.*

सर्वयोनिषु कौन्तेय मूर्तयः सम्भवन्ति याः। तासां ब्रह्म महद्योनिरहं बीजप्रदः पिता॥४॥

(सर्वयोनिषु कौन्तेय, मूर्तयः सम्भवन्ति याः। तासां ब्रह्म महत् योनिः, अहं बीजप्रदः पिता॥)

कौन्तेय, सर्व-योनिषु याः मूर्तयः सम्भवन्ति, तासां योनिः महत् ब्रह्म, अहं बीज-प्रदः पिता। (**14.4**)

O अर्जुन, for those forms which arise in all wombs [of gods, humans, etc.], the [original] womb is महत् ब्रह्मन् [Me]. And I am [also] the father who implants the seed [which seed, being existence and conscious being, सत्यं ज्ञानं, gives प्रकृति the capacity to create].

1	कौन्तेय	(अर्जुन) O Son of कुन्ती	fr. कौन्तेय *m. sg. voc.*
5	सर्व-योनिषु	in all wombs [of gods, humans, etc.]	fr. सर्व-योनि *f. pl. loc.*
3	याः मूर्तयः	forms which	fr. यद् *prn. f. pl. nom.*; मूर्ति *f. pl. nom.*
4	सम्भवन्ति	arise	fr. सम् + √भू *1.P. pr.* 3rd *pl.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:**)
2	तासां	for those	fr. तद् *prn. f. pl. gen.*

6	योनिः	the [original] womb	fr. योनि *f. sg. nom.*
7	महत् ब्रह्म	is महत् ब्रह्मन् [Me]	fr. महत् *a. n. sg. nom.* (**3.12.a:**); ब्रह्मन् *a. n. sg. nom.* (**3.22:**)
8	अहं	[and] I am [also]	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
10	बीज-प्रदः	who implants the seed [which seed, being existence and conscious being, सत्यं ज्ञानं, gives प्रकृति the capacity to create]	fr. बीज-प्रद *a. m. sg. nom.* (**6.24.1:**)
9	पिता	the father	fr. पितृ *m. sg. nom.* (**3.38:**)

सत्त्वं रजस्तम इति गुणाः प्रकृतिसम्भवाः। निबध्नन्ति महाबाहो देहे देहिनमव्ययम्॥५॥
(सत्त्वं रजः तमः इति, गुणाः प्रकृतिसम्भवाः। निबध्नन्ति महाबाहो, देहे देहिनम् अव्ययम्॥)
महा-बाहो, सत्त्वं रजः तमः इति प्रकृति-सम्भवाः गुणाः देहे अ-व्ययं देहिनं निबध्नन्ति। (**14.5**)
O अर्जुन, the गुण-s, which exist in [i.e., constitute] प्रकृति, are [called] सत्त्व, रजस्, and तमस् and [they, apparently, like notional ropes] bind the changeless embodied one [i.e., the जीव, the क्षेत्रज्ञ] into the body.

1	महा-बाहो	(अर्जुन) O Mighty Armed One	fr. महा-बाहु *m. sg. voc.*
4	सत्त्वं रजः तमः इति	are [called] सत्त्व, रजस्, [and] तमस्	fr. सत्त्व *n. sg. nom.*; रजस् *n. sg. nom.* (**3.6:**); तमस् *n. sg. nom.* (**3.6:**); इति *in.*
3	प्रकृति-सम्भवाः	which exist in [i.e., constitute] प्रकृति	fr. प्रकृति-सम्भव *a. m. pl. nom.*
2	गुणाः	the गुण-s	fr. गुण *m. pl. nom.*
7	देहे	into the body	fr. देह *m. sg. loc.*
6	अ-व्ययं देहिनं	the changeless embodied one [i.e., the जीव, the क्षेत्रज्ञ]	fr. अव्यय *a. m. sg. acc.*; देहिन् *m. sg. acc.* (**3.15:**)
5	निबध्नन्ति	[and they, apparently, like notional ropes] bind	fr. नि + √बन्ध् *9.P. pr. 3rd pl.* (**5.3.h:**)

तत्र सत्त्वं निर्मलत्वात्प्रकाशकमनामयम्। सुखसङ्गेन बध्नाति ज्ञानसङ्गेन चानघ॥६॥

(तत्र सत्त्वं निर्मलत्वात्, प्रकाशकम् अनामयम्। सुखसङ्गेन बध्नाति, ज्ञानसङ्गेन च अनघ॥)

तत्र निर्-मलत्वात् प्रकाशकम् अन्-आमयं सत्त्वं सुख-सङ्गेन ज्ञान-सङ्गेन च बध्नाति, अन्-अघ। (**14.6**)

Among these, सत्त्व—since it is free from impurity—is illuminating and free from affliction—[yet] binds by [one's] attachment to pleasure and by [one's] attachment to knowing [i.e., attachment/identity is the problem, not the pleasure or knowledge], O अर्जुन.

1	तत्र	among these	fr. तत्र *in.* (**6.19:**)
3	निर्-मलत्वात्	since it is free from impurity	fr. निस्-मलत्व *n. sg. abl.* (**2.24:** & **.29:**) (**7.11.1:**)
4	प्रकाशकम्	is illuminating	fr. प्रकाशक *a. n. sg. nom.*
5	अन्-आमयं	[and] free from affliction	fr. अनामय *a. n. sg. nom.*
2	सत्त्वं	सत्त्व	fr. सत्त्व *n. sg. nom.*
7	सुख-सङ्गेन	by [one's] attachment to pleasure	fr. सुख-सङ्ग *m. sg. inst.*
8	ज्ञान-सङ्गेन च	and by [one's] attachment to knowing	fr. ज्ञान-सङ्ग *m. sg. inst.*; च *in.*
6	बध्नाति	[yet] binds	fr. √बन्ध् *9.P. pr. 3rd sg.* (**5.3.h:**)
<u>9</u>	अन्-अघ	(अर्जुन) O Sinless One	fr. अनघ *m. sg. voc.*

रजो रागात्मकं विद्धि तृष्णासङ्गसमुद्भवम्। तन्निबध्नाति कौन्तेय कर्मसङ्गेन देहिनम्॥७॥

(रजः रागात्मकं विद्धि, तृष्णासङ्गसमुद्भवम्। तद् निबध्नाति कौन्तेय, कर्मसङ्गेन देहिनम्॥)

राग-आत्मकं रजः तृष्ण-आसङ्ग-समुद्भवं विद्धि। कौन्तेय, तद् कर्म-सङ्गेन देहिनं निबध्नाति। (**14.7**)

Know रजस्, which is of the nature of attraction [i.e., it is an impurity to the natural clarity of the सत्त्व mind—projecting virtues on things that they don't have], as born of [i.e., increased by] longing and attachment. O अर्जुन, it binds the embodied one by attachment to activity.

4	राग-	of attraction [i.e., it is an impurity to the natural clarity of the सत्त्व mind—projecting virtues on things that they don't have]	
3	-आत्मकं	which is of the nature	fr. राग-आत्मक *a. n. sg. acc.*
2	रजः	रजस्	fr. रजस् *n. sg. acc.* (**3.6:**)
6	तृष्ण-आसङ्ग-	longing and attachment	
5	-समुद्भवं	as born of [i.e., increased by]	fr. तृष्ण-आसङ्ग-समुद्भव *a. n. sg. acc.*
1	विद्धि	know	fr. √विद् *1.P. impv. 2nd sg.* (**5.6.a:**)

7	कौन्तेय	(अर्जुन) O Son of कुन्ती	fr. कौन्तेय *m. sg. voc.*
8	तद्	it	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*
11	कर्म-सङ्गेन	by attachment to activity	fr. कर्म-सङ्ग *m. sg. inst..*
10	देहिनं	the embodied one	fr. देहिन् *m. sg. acc.* (**3.15:**)
9	निबध्नाति	binds	fr. नि + √बन्ध् *9.P. pr. 3rd sg.* (**5.3.h:**)

तमस्त्वज्ञानजं विद्धि मोहनं सर्वदेहिनाम्। प्रमादालस्यनिद्राभिस्तन्निबध्नाति भारत॥८॥

(तमः तु अज्ञानजं विद्धि, मोहनं सर्वदेहिनाम्। प्रमादालस्यनिद्राभिः, तद् निबध्नाति भारत॥)

तमः तु अ-ज्ञान-जं सर्व-देहिनां मोहनं विद्धि। तद् प्रमाद-आलस्य-निद्राभिः निबध्नाति, भारत। (**14.8**)

—Whereas, know तमस्—for all those identified with their body—as delusion [i.e., as the lack of discerning the difference between oneself and objects of desire] born of [i.e., perpetuated by] ignorance. It binds by carelessness, laziness, and sleepiness, O अर्जुन.

3	तमः	तमस्	fr. तमस् *n. sg. acc.*
1	तु	whereas	fr. तु *in.*
6	अ-ज्ञान-जं	born of [i.e., perpetuated by] ignorance	fr. अज्ञान-ज *a. n. sg. acc.* (**6.24.3:**)
4	सर्व-देहिनां	for all who are identified with their body	fr. सर्व-देहिन् *m. pl. gen.* (**3.15:**)
5	मोहनं	[as] delusion [i.e., as the lack of discerning the difference between oneself and objects of desire]	fr. मोहन *n. sg. acc.*
2	विद्धि	know	fr. √विद् *1.P. impv. 2nd sg.* (**5.6.a:**)
7	तद्	it	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*
9	प्रमाद-	by carelessness	
10	-आलस्य-	laziness	
11	-निद्राभिः	and sleepiness	fr. प्रमाद-आलस्य-निद्रा *f. pl. inst.*
8	निबध्नाति	binds	fr. नि + √बन्ध् *9.P. pr. 3rd sg.* (**5.3.h:**)
12	भारत	(अर्जुन) O Descendant of Emperor भरत, (Brilliant) Son of India	fr. भारत *m. sg. voc.*

सत्त्वं सुखे सञ्जयति रजः कर्मणि भारत। ज्ञानमावृत्य तु तमः प्रमादे सञ्जयत्युत॥९॥

(सत्त्वं सुखे सञ्जयति, रजः कर्मणि भारत। ज्ञानम् आवृत्य तु तमः, प्रमादे सञ्जयति उत॥)

भारत, सत्त्वं सुखे सञ्जयति, रजः कर्मणि, तमः तु ज्ञानम् आवृत्य प्रमादे सञ्जयति उत। (**14.9**)

O अर्जुन, सत्त्व [as though] binds [one] into pleasure and रजस् [as though] binds [one] into activity, whereas तमस्—covering knowledge [by being an impurity to the natural clarity of the सत्त्व mind]—indeed [as though] binds [one] into carelessness.

1	भारत	(अर्जुन) O (Brilliant) Son of India	fr. भारत *m. sg. voc.*
2	सत्त्वं	सत्त्व	fr. सत्त्व *n. sg. nom.*
4	सुखे	into pleasure	fr. सुख *n. sg. loc.*
3	सञ्जयति	[as though] binds [one]	fr. √सञ्ज् *P. cs. pr. 3rd sg.*
5	रजः	[and] रजस् [as though] [binds one]	fr. रजस् *n. sg. nom.*
6	कर्मणि	into activity	fr. कर्मन् *n. sg. loc.* (**3.22:**)
7	तमः तु	whereas तमस्	fr. तमस् *n. sg. nom.*; तु *in.*
8	ज्ञानम् आवृत्य	covering knowledge [by being an impurity to the natural clarity of the सत्त्व mind]	fr. ज्ञान *n. sg. acc.*; आवृत्य *in. pt. of* आ + √वृत् (**6.9:**)
11	प्रमादे	into carelessness	fr. प्रमाद *m. sg. loc.*
10	सञ्जयति	[as though] binds [one]	fr. √सञ्ज् *P. cs. pr. 3rd sg.*
9	उत	indeed	fr. उत *in.* (**6.20:**)

रजस्तमश्चाभिभूय सत्त्वं भवति भारत। रजः सत्त्वं तमश्चैव तमः सत्त्वं रजस्तथा॥१०॥

(रजः तमः च अभिभूय, सत्त्वं भवति भारत। रजः सत्त्वं तमः च एव, तमः सत्त्वं रजः तथा॥)

भारत, रजः तमः च अभिभूय सत्त्वं भवति, सत्त्वं तमः च एव रजः, तथा सत्त्वं रजः [च] तमः। (**14.10**)

O अर्जुन, सत्त्व [throughout the day and one's life] arises [by] overwhelming रजस् and तमस्. रजस् arises [by overwhelming] सत्त्व and तमस्. Similarly, तमस् arises [by overwhelming] सत्त्व and रजस्.

1	भारत	(अर्जुन) O (Brilliant) Son of India	fr. भारत *m. sg. voc.*
5	रजः तमः च	रजस् and तमस्	fr. रजस् *n. sg. acc.*; तमस् *n. sg. acc.*; च *in.*
4	अभिभूय	[by] overwhelming	fr. अभिभूय *in. pt. of* अभि + √भू (**6.9:**)
2	सत्त्वं	सत्त्व	fr. सत्त्व *n. sg. nom.*
3	भवति	[throughout the day and one's life] arises	fr. √भू *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:**)
7	सत्त्वं तमः च एव	सत्त्व and तमस्	fr. सत्त्व *n. sg. acc.*; तमस् *n. sg. acc.*; च *in.*; एव *in.*
6	रजः	रजस् [arises by overwhelming]	fr. रजस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)

8	तथा	similarly	fr. तथा *in.* (**6.19:**)
10	सत्त्वं रजः [च]	सत्त्व and रजस्	fr. सत्त्व *n. sg. acc.*; रजस् *n. sg. acc.*
9	तमः	तमस् [arises by overwhelming]	fr. तमस् *n. sg. nom.*

सर्वद्वारेषु देहेऽस्मिन्प्रकाश उपजायते। ज्ञानं यदा तदा विद्याद्विवृद्धं सत्त्वमित्युत॥११॥

(सर्वद्वारेषु देहे अस्मिन्, प्रकाशः उपजायते। ज्ञानं यदा तदा विद्यात्, विवृद्धं सत्त्वम् इति उत॥)

यदा अस्मिन् देहे सर्व-द्वारेषु ज्ञानं प्रकाशः उपजायते, तदा सत्त्वं विवृद्धम् इति विद्यात् उत। (**14.11**)

When the brightness, which is knowledge, arises in all the sense organs in this body, then one should know indeed that सत्त्व has increased.

1	यदा	when	fr. यदा *in.* (**6.19:**)
6	अस्मिन् देहे	in this body	fr. इदम् *prn. m. sg. loc.*; देह *m. sg. loc.*
5	सर्व-द्वारेषु	in all the sense organs	fr. सर्व-द्वार *n. pl. loc.*
3	ज्ञानं	which is knowledge	fr. ज्ञान *n. sg. nom.*
2	प्रकाशः	the brightness	fr. प्रकाश *m. sg. nom.*
4	उपजायते	arises	fr. उप + √जन् *4.Ā. pr.* 3rd *sg.* (**5.16.4:**)
7	तदा	then	fr. तदा *in.* (**6.19:**)
9	सत्त्वं	सत्त्व	fr. सत्त्व *n. sg. acc.*
10	विवृद्धम्	has increased	fr. विवृद्ध *pp. of* वि + √वृध् *a. n. sg. acc.* (**2.76:** & **.78:**)
8	इति विद्यात् उत	one should know indeed that	fr. इति *in.*; √विद् *2.P. pot.* 3rd *sg.* (**7.25.1.d:**); उत *in.* (**6.20:**)

लोभः प्रवृत्तिरारम्भः कर्मणामशमः स्पृहा। रजस्येतानि जायन्ते विवृद्धे भरतर्षभ॥१२॥

(लोभः प्रवृत्तिः आरम्भः, कर्मणाम् अशमः स्पृहा। रजसि एतानि जायन्ते, विवृद्धे भरतर्षभ॥)

लोभः, प्रवृत्तिः, कर्मणाम् आरम्भः, अ-शमः, स्पृहा — एतानि रजसि विवृद्धे जायन्ते, भरत-ऋषभ। (**14.12**)

Greed, [physical] restlessness, कर्मन् (action that binds), [mental] restlessness, attraction—these arise when रजस् has increased, O अर्जुन.

1	लोभः	greed	fr. लोभ *m. sg. nom.*
2	प्रवृत्तिः	[physical] restlessness	fr. प्रवृत्ति *f. sg. nom.*
3	कर्मणाम् आरम्भः	कर्मन् (action that binds), the undertaking of action	fr. कर्मन् *n. pl. gen.* (**3.22:** & **2.92:**); आरम्भ *m. sg. nom.*
4	अ-शमः	[mental] restlessness	fr. अशम *m. sg. nom.*
5	स्पृहा	attraction	fr. स्पृहा *f. sg. nom.*

6	एतानि	these	fr. एतद् *prn. m. pl. nom.*
8	रजसि विवृद्धे	when रजस् has increased	fr. रजस् *n. sg. loc.* (**3.6:**); विवृद्ध *pp. of* वि + √वृध् *pt. n. sg. loc.* (**2.76:** & **.78:**) (**7.14.1:**)
7	जायन्ते	arise	fr. √जन् *4.Ā. pr. 3rd pl.* (**5.16.4:**)
9	भरत-ऋषभ	(अर्जुन) O Prominent Among the Descendants of भरत	fr. भरत-ऋषभ *m. sg. voc.*

अप्रकाशोऽप्रवृत्तिश्च प्रमादो मोह एव च। तमस्येतानि जायन्ते विवृद्धे कुरुनन्दन॥१३॥

(अप्रकाशः अप्रवृत्तिः च, प्रमादः मोहः एव च। तमसि एतानि जायन्ते, विवृद्धे कुरुनन्दन॥)

अ-प्रकाशः अ-प्रवृत्तिः च, प्रमादः मोहः एव च — एतानि तमसि विवृद्धे जायन्ते, कुरु-नन्दन। (**14.13**)

Dullness (here described as a darkness over the mind), absence of [physical] activity, carelessness, and delusion—these arise when तमस् has increased, O अर्जुन.

1	अ-प्रकाशः	dullness [here described as a darkness over the mind]	fr. अप्रकाश *m. sg. nom.*
2	अ-प्रवृत्तिः च	[and] absence of [physical] activity	fr. अप्रवृत्ति *f. sg. nom.*; च *in.*
3	प्रमादः	carelessness	fr. प्रमाद *m. sg. nom.*
4	मोहः एव च	and delusion	fr. मोह *m. sg. nom.*; एव *in.* (**6.19:**); च *in.*
5	एतानि	these	fr. एतद् *prn. m. pl. nom.*
7	तमसि विवृद्धे	when तमस् has increased	fr. तमस् *n. sg. loc.* (**3.6:**); विवृद्ध *pp. of* वि + √वृध् *pt. n. sg. loc.* (**2.76:** & **.78:**) (**7.14.1:**)
6	जायन्ते	arise	fr. √जन् *4.Ā. pr. 3rd pl.* (**5.16.4:**)
8	कुरु-नन्दन	(अर्जुन) O Joy of the कुरु People	fr. कुरु-नन्दन *m. sg. voc.*

यदा सत्त्वे प्रवृद्धे तु प्रलयं याति देहभृत्। तदोत्तमविदां लोकानमलान्प्रतिपद्यते॥१४॥

(यदा सत्त्वे प्रवृद्धे तु, प्रलयं याति देहभृत्। तदा उत्तमविदां लोकान्, अमलान् प्रतिपद्यते॥)

यदा तु सत्त्वे प्रवृद्धे देह-भृत् प्रलयं याति, तदा उत्तम-विदाम् अ-मलान् लोकान् प्रतिपद्यते। (**14.14**)

But upon सत्त्व being predominant, when an embodied one dies, that one goes to the virtuous worlds of those who know the most exalted [i.e., the heavens].

1	यदा तु	but when	fr. यदा *in.* (**6.19:**); तु *in.*
2	सत्त्वे प्रवृद्धे	upon सत्त्व being predominant	fr. सत्त्व *n. sg. loc.*; प्रवृद्ध *pp. of* प्र + √वृध् *pt. n. sg. loc.* (**2.76:** & **.78:**) (**7.14.1:**)
3	देह-भृत्	the embodied one	fr. देह-भृत् *m. sg. nom.* (**6.24.2:** & **3.5:**)
4	प्रलयं याति	dies (goes to [physical] dissolution)	fr. प्रलय *m. sg. acc.*; √या *2.P. pr. 3rd sg.* (**7.8.2:**)

5	तदा	then	fr. तदा *in.* (**6.19:**)
9	उत्तम-विदाम्	of those who know the most exalted	fr. उत्तम-विद् *m. pl. gen.* (**6.24:** & **3.6:**)
7	अ-मलान्	to the virtuous	fr. अमल *a. m. pl. acc.*
8	लोकान्	[subtle] worlds	fr. लोक *m. pl. acc.*
6	प्रतिपद्यते	one goes	fr. प्रति + √पद् *4.Ā. pr. 3rd sg.*

रजसि प्रलयं गत्वा कर्मसङ्गिषु जायते। तथा प्रलीनस्तमसि मूढयोनिषु जायते॥१५॥

(रजसि प्रलयं गत्वा, कर्मसङ्गिषु जायते। तथा प्रलीनः तमसि, मूढयोनिषु जायते॥)

रजसि प्रलयं गत्वा कर्म-सङ्गिषु जायते। तथा तमसि प्रलीनः मूढ-योनिषु जायते। (**14.15**)

Upon रजस् [being predominant], after dying, one is born among those committed to [the results of] actions [i.e., born among humans]. Similarly, upon तमस् [being predominant], having died, one is born in wombs of those who lack discriminative faculties [i.e., born among animals, plants, etc.].

1	रजसि	upon रजस् [being predominant]	fr. रजस् *n. sg. loc.* (**3.6:**) (**7.13.1.h:**)
2	प्रलयं गत्वा	after dying	fr. प्रलय *m. sg. acc.*; गत्वा *in. pt. of* √गम् (**6.9:** & **.6:**) (**7.19:** & **7.8.2:**)
4	कर्म-सङ्गिषु	among those committed to [the results of] actions [i.e., among humans]	fr. कर्म-सङ्गिन् *a. m. pl. loc.* (**3.15:**) (**7.13.1.a:**)
3	जायते	one is born	fr. √जन् *4.Ā. pr. 3rd sg.* (**5.16.4:**)
5	तथा	similarly	fr. तदा *in.* (**6.19:**)
6	तमसि	upon तमस् [being predominant]	fr. तमस् *n. sg. loc.* (**3.6:**) (**7.13.1.h:**)
7	प्रलीनः	having died	fr. प्रलीन *pp. of* प्र + √ली *a. m. sg. nom.* (**6.6:**)
9	मूढ-योनिषु	in wombs of those who lack discriminative faculties [i.e., among animals, plants, etc.]	fr. मूढ-योनि *f. pl. loc.*
8	जायते	one is born	fr. √जन् *4.Ā. pr. 3rd sg.* (**5.16.4:**)

कर्मणः सुकृतस्याहुः सात्त्विकं निर्मलं फलम्। रजसस्तु फलं दुःखमज्ञानं तमसः फलम्॥१६॥

(कर्मणः सुकृतस्य आहुः, सात्त्विकं निर्मलं फलम्। रजसः तु फलं दुःखम्, अज्ञानं तमसः फलम्॥)

सु-कृतस्य कर्मणः निर्-मलं सात्त्विकं फलम् [इति] आहुः, रजसः तु दुःखं फलं, तमसः अ-ज्ञानं फलम्। (**14.16**)

They say that, for virtuous action, the result—[being] connected to सत्त्व—is free from impurity; but for रजस् [cutting corners to get results], the result is pain; and for तमस्, the result is ignorance [i.e., the inability to get out of ignorance—birth as an animal, etc.].

2	सु-कृतस्य	for virtuous	fr. सु-कृत *n. sg. gen.*
4	कर्मणः	action	fr. कर्मन् *n. sg. gen.* (**3.22:**)
7	निर्-मलं	[is] free from impurity	fr. निस्-मल *a. n. sg. nom.* (**2.24:** & **.29:**)
6	सात्त्विकं	[being] connected to सत्त्व	fr. सात्त्विक *a. n. sg. nom.*
5	फलम्	the result	fr. फल *n. sg. nom.*
1	[इति] आहुः	they say that	fr. √अह् *P. perf. 3rd pl.* (**5.8.5:**)
8	रजसः तु	but for रजस् [cutting corners to get results]	fr. रजस् *n. sg. gen.* (**3.6:**); तु *in.*
10	दुःखं	[is] pain	fr. दुःख *n. sg. nom.*
9	फलं	the result	fr. फल *n. sg. nom.*
11	तमसः	[and] for तमस्	fr. तमस् *n. sg. gen.* (**3.6:**)
13	अ-ज्ञानं	[is] ignorance [i.e., the inability to get out of ignorance—birth as an animal, etc.]	fr. अज्ञान *n. sg. nom.*
12	फलम्	the result	fr. फल *n. sg. nom.*

सत्त्वात्सञ्जायते ज्ञानं रजसो लोभ एव च। प्रमादमोहौ तमसो भवतोऽज्ञानमेव च॥१७॥

(सत्त्वात् सञ्जायते ज्ञानं, रजसः लोभः एव च। प्रमादमोहौ तमसः, भवतः अज्ञानम् एव च॥)

सत्त्वात् ज्ञानं सञ्जायते, रजसः लोभः एव च। तमसः प्रमाद-मोहौ भवतः अ-ज्ञानम् एव च। (**14.17**)

From सत्त्व is born knowledge and from रजस् is only greed. From तमस् are born carelessness and delusion, and also [continuance in] ignorance.

1	सत्त्वात्	from सत्त्व	fr. सत्त्व *n. sg. abl.*
3	ज्ञानं	knowledge	fr. ज्ञान *n. sg. nom.*
2	सञ्जायते	is born	fr. सम् + √जन् *4.Ā. pr. 3rd sg.* (**2.55:** & **5.16.4:**)
4	रजसः	[and] from रजस् [is]	fr. रजस् *n. sg. abl.* (**3.6:**)
5	लोभः एव च	[and] only greed	fr. लोभ *m. sg. nom.*; एव *in.* (**6.19:**); च *in.*

6	तमसः	from तमस्	fr. तमस् *n. sg. abl.* (**3.6:**)
8	प्रमाद-मोहौ	carelessness and delusion	fr. प्रमाद-मोह *m. du. nom.*
7	भवतः	are born	fr. √भू *1.P. pr. 3rd du.* (**5.5:**)
9	अ-ज्ञानम् एव च	and also [continuance in] ignorance	fr. अज्ञान *n. sg. nom.*; एव *in.* (**6.19:**); च *in.*

ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्था मध्ये तिष्ठन्ति राजसाः। जघन्यगुणवृत्तस्था अधो गच्छन्ति तामसाः॥१८॥
(ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्थाः, मध्ये तिष्ठन्ति राजसाः। जघन्यगुणवृत्तस्थाः, अधः गच्छन्ति तामसाः॥)
सत्त्व-स्थाः ऊर्ध्वं गच्छन्ति। राजसाः मध्ये तिष्ठन्ति। जघन्य-गुण-वृत्त-स्थाः तामसाः अधः गच्छन्ति। (**14.18**)
Those who live a life [predominantly] of सत्त्व go up [i.e., get birth in heaven]. Those predominantly रजस् stay in the middle [i.e., get human birth]. Those predominantly तमस्, who are situated in the condition of this bottom गुण, go down [i.e., get a lower birth].

1	सत्त्व-स्थाः	those who live a life [predominantly] of सत्त्व	fr. सत्त्व-स्थ *a. m. pl. nom.* (**6.24.1:**)
3	ऊर्ध्वं	up [i.e., get birth in heaven]	fr. ऊर्ध्वम् *in.*
2	गच्छन्ति	go	fr. √गम् *1.P. pr. 3rd pl.* (**5.15.6:**)
4	राजसाः	those predominantly रजस्	fr. राजस *a. m. pl. nom.*
6	मध्ये	in the middle [i.e., get human birth]	fr. मध्ये *in.*
5	तिष्ठन्ति	stay	fr. √स्था *1.P. pr. 3rd pl.* (**5.15.4:**)
9	जघन्य-गुण-	of this bottom गुण	
8	-वृत्त-स्थाः	who are situated in the condition	fr. जघन्य-गुण-वृत्त-स्थ *a. m. pl. nom.* (**6.24.1:**)
7	तामसाः	those predominantly तमस्	fr. तामस *a. m. pl. nom.*
11	अधः	down [i.e., get a lower birth]	fr. अधस् *in.*
10	गच्छन्ति	go	fr. √गम् *1.P. pr. 3rd pl.* (**5.15.6:**)

नान्यं गुणेभ्यः कर्तारं यदा द्रष्टानुपश्यति। गुणेभ्यश्च परं वेत्ति मद्भावं सोऽधिगच्छति॥१९॥

(न अन्यं गुणेभ्यः कर्तारं, यदा द्रष्टा अनुपश्यति। गुणेभ्यः च परं वेत्ति, मद्भावं सः अधिगच्छति॥)

यदा द्रष्टा न गुणेभ्यः अन्यं कर्तारम् अनुपश्यति, गुणेभ्यः च परं वेत्ति, [तदा] सः मद्-भावम् अधिगच्छति। (**14.19**)

When the seer sees [according to the teaching] that there is not a doer other than the गुण-s and knows [the self] as beyond the गुण-s, [then] that one attains My nature [called मोक्ष].

1	यदा	when	fr. यदा *in.* (**6.19:**)
2	द्रष्टा	the seer	fr. द्रष्टृ *m. sg. nom.* (**3.38:**)
4	न	that there is not	fr. न *in.*
7	गुणेभ्यः	than the गुण-s	fr. गुण *m. pl. abl.*
6	अन्यं	other	fr. अन्य *prn. a. m. sg. acc.* (**4.16.1:**)
5	कर्तारम्	a doer	fr. कर्तृ *m. sg. acc.* (**3.38:**)
3	अनुपश्यति	sees [according to the teaching]	fr. अनु + √दृश् *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.6:**)
10	गुणेभ्यः च	the गुण-s	fr. गुण *m. pl. abl.*; च *in.*
9	परं	as beyond	fr. पर *prn. a. m. sg. acc.* (**4.16.3:**)
8	वेत्ति	and knows [the self]	fr. √विद् *2.P. pr. 3rd sg.* (**5.3:** & **2.42:**)
11	[तदा] सः	[then] that one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
13	मद्-भावम्	My nature [called मोक्ष]	fr. मद्-भाव *m. sg. acc.*
<u>12</u>	अधिगच्छति	attains	fr. अधि + √गम् *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.6:**)

गुणानेतानतीत्य त्रीन्देही देहसमुद्भवान्। जन्ममृत्युजरादुःखैर्विमुक्तोऽमृतमश्नुते॥२०॥

(गुणान् एतान् अतीत्य त्रीन्, देही देहसमुद्भवान्। जन्ममृत्युजरादुःखैः, विमुक्तः अमृतम् अश्नुते॥)

एतान् देह-समुद्भवान् त्रीन् गुणान् अतीत्य, जन्म-मृत्यु-जरा-दुःखैः विमुक्तः देही अ-मृतम् अश्नुते। (**14.20**)

Transcending these three गुण-s that give rise to the body—and freed from birth, death, ageing, and sorrow [i.e., guilt and hurt]—the embodied one attains immortality.

2	एतान्	these	fr. एतद् *prn. m. pl. acc.*
4	देह-समुद्भवान्	that give rise to the body	fr. देह-समुद्भव *a. m. pl. acc.*
3	त्रीन् गुणान्	three गुण-s	fr. त्रि *num. a. m. pl. acc.* (**4.23.a:**); गुण *m. pl. acc.*
1	अतीत्य	transcending	fr. अतीत्य *in. pt. of* अति + √इ (**6.9:**)

6	जन्म-मृत्यु-	from birth death	
7	-जरा-दुःखैः	ageing and sorrow [i.e., guilt and hurt]	fr. जन्म-मृत्यु-जरा-दुःख *n. pl. inst.* (**7.9.11:**)
5	विमुक्तः	[and] freed	fr. विमुक्त *pp. of* वि + √मुच् *a. m. sg. nom.* (**2.80:**)
8	देही	the embodied one	fr. देहिन् *m. sg. nom.* (**3.15:**).
10	अ-मृतम्	immortality	fr. अमृत *pp. of* √मृ *n. sg. acc.*
9	अश्नुते	attains	fr. √अश् *5.Ā. pr. 3rd sg.* (**5.3:**)

अर्जुन उवाच।
कैर्लिङ्गैस्त्रीन्गुणानेतानतीतो भवति प्रभो। किमाचारः कथं चैतांस्त्रीन्गुणानतिवर्तते॥ २१॥
(अर्जुनः उवाच। कैः लिङ्गैः त्रीन् गुणान् एतान्, अतीतः भवति प्रभो। किमाचारः कथं च एतान्, त्रीन् गुणान् अतिवर्तते॥)
अर्जुनः उवाच। कैः लिङ्गैः एतान् त्रीन् गुणान् अतीतः भवति, प्रभो। किम्-आचारः। कथं च एतान् त्रीन् गुणान् अतिवर्तते। (**14.21**)
अर्जुन said: By what indications is [it known that] one has transcended these three गुण-s, O Lord? What is [that one's] conduct? And how does one transcend these three गुण-s?

1	अर्जुनः उवाच	अर्जुन said	fr. अर्जुन *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	कैः लिङ्गैः	by what indications?	fr. किम् *prn. n. pl. inst.*; लिङ्ग *n. pl. inst.*
5	एतान्	these	fr. एतद् *m. pl. acc.*
6	त्रीन् गुणान्	three गुण-s	fr. त्रि *num. a. m. pl. acc.* (**4.23.a:**); गुण *m. pl. acc.*
4	अतीतः	one has transcended	fr. अतीत *pp. of* अति + √इ *a. m. sg. nom.*
3	भवति	is [it known that]	fr. √भू *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:**)
7	प्रभो	O Lord	fr. प्रभु *m. sg. voc.*
8	किम्-आचारः	what is [that one's] conduct?	fr. किम्-आचार *m. sg. nom.*
9	कथं च	and how?	fr. कथम् *in.* (**6.19:**); च *in.*
11	एतान्	these	fr. एतद् *prn. m. pl. acc.*
12	त्रीन् गुणान्	three गुण-s	fr. त्रि *num. a. m. pl. acc.* (**4.23.a:**); गुण *m. pl. acc.*
10	अतिवर्तते	does one transcend	fr. अति + √वृत् *1.Ā. pr. 3rd sg.*

श्रीभगवानुवाच।

प्रकाशं च प्रवृत्तिं च मोहमेव च पाण्डव। न द्वेष्टि सम्प्रवृत्तानि न निवृत्तानि काङ्क्षति॥२२॥

उदासीनवदासीनो गुणैर्यो न विचाल्यते। गुणा वर्तन्त इत्येव योऽवतिष्ठति नेङ्गते॥२३॥

समदुःखसुखः स्वस्थः समलोष्टाश्मकाञ्चनः। तुल्यप्रियाप्रियो धीरस्तुल्यनिन्दात्मसंस्तुतिः॥२४॥

मानापमानयोस्तुल्यस्तुल्यो मित्रारिपक्षयोः। सर्वारम्भपरित्यागी गुणातीतः स उच्यते॥२५॥

(श्रीभगवान् उवाच। प्रकाशं च प्रवृत्तिं च, मोहम् एव च पाण्डव। न द्वेष्टि सम्प्रवृत्तानि, न निवृत्तानि काङ्क्षति॥
उदासीनवत् आसीनः, गुणैः यः न विचाल्यते। गुणाः वर्तन्ते इति एव, यः अवतिष्ठति न इङ्गते॥
समदुःखसुखः स्वस्थः, समलोष्टाश्मकाञ्चनः। तुल्यप्रियाप्रियः धीरः, तुल्यनिन्दात्मसंस्तुतिः।
मानापमानयोः तुल्यः, तुल्यः मित्रारिपक्षयोः। सर्वारम्भपरित्यागी, गुणातीतः सः उच्यते॥)

श्री-भगवान् उवाच। पाण्डव, [यः] प्रकाशं च प्रवृत्तिं च मोहम् एव च सम्प्रवृत्तानि न द्वेष्टि, निवृत्तानि न काङ्क्षति, यः उदासीनवत् आसीनः गुणैः न विचाल्यते, यः "गुणाः वर्तन्ते" इति एव अवतिष्ठति, न इङ्गते, सम-दुःख-सुखः, स्व-स्थः, सम-लोष्ट-अश्म-काञ्चनः, तुल्य-प्रिय-अ-प्रियः, धीरः, तुल्य-निन्दा-आत्म-संस्तुतिः, मान-अपमानयोः तुल्यः, मित्र-अरि-पक्षयोः तुल्यः, सर्व-आरम्भ-परित्यागी — सः गुण-अतीतः उच्यते। (**14.22-25**)

The Lord said: O अर्जुन, Brightness, [attachment-based] activity, and, indeed, delusion—the one who is not displeased [when they] wax, nor longs for [them when they] wane [throughout the day and one's life]; who, remaining seemingly indifferent, is not disturbed by the गुण-s; who abides—[knowing] indeed that the गुण-s act—and does not waiver [from this knowledge]; who is the same in pleasure and pain [and] abides in the self; for whom a lump of clay, a stone, and gold are [transcended as] the same; for whom the pleasant and the unpleasant are [objectively viewed] the same [way]; who is wise; for whom censure and praise of the self are alike [addressing only the mind or body—as the आत्मन् cannot be flattered nor damaged by any misconception of it]; who is the same in respect and disrespect [which express only the others' understanding and value structure, unrelated to the self]; the same regarding the side of a friend or an enemy [seeing neither as friend nor enemy]; and who has completely renounced [doership in] all activities—that one is called गुणातीत (beyond the गुण-s).

1	श्री-भगवान् उवाच	the Lord said	fr. श्री-भगवत् *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	पाण्डव	(अर्जुन) O Son of King पाण्डु	fr. पाण्डव *m. sg. voc.*
3	प्रकाशं च	[and] brightness	fr. प्रकाश *m. sg. acc.*; च *in.*
4	प्रवृत्तिं च	[and] [attachment based] activity	fr. प्रवृत्ति *f. sg. acc.*; च *in.*
5	मोहम् एव च	and indeed delusion	fr. मोह *m. sg. acc.*; एव *in.* (**6.19:**); च *in.*
7	सम्प्रवृत्तानि	[when they] wax	fr. सम्प्रवृत्त *pp. of* सम् + प्र +√वृत् *a. n. pl. acc.*
6	न द्वेष्टि	[the one who] is not displeased [at]	fr. न *in.*; √द्विष् *2.P. pr. 3rd sg.* (**2.88:**)

9	निवृत्तानि	[them when they] wane [throughout the day and one's life]	fr. निवृत्त *pp. of* नि +√वृत् *a. n. pl. acc.*
8	न काङ्क्षति	nor longs for	fr. न *in.*; √काङ्क्ष् *1.P. pr. 3rd sg.*
10	यः	who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
12	उदासीनवत्	seemingly indifferent	fr. उदासीनवत् *in.* (**6.19:**)
11	आसीनः	remaining	fr. आसीन *pr. mid. pt. of* √आस् *a. m. sg. nom.* (**6.5:** *irreg.* ◦ईन *for* ◦आन)
14	गुणैः	by the गुण-s	fr. गुण *m. pl. inst.*
13	न विचाल्यते	is not disturbed	fr. न *in.*; वि + √चल् *Ā. cs. ps. pr. 3rd sg.*
15	यः	who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
18	गुणाः वर्तन्ते	the गुण-s act	fr. गुण *m. pl. nom.*; √वृत् *1.Ā. pr. 3rd pl.*
17	इति एव	[knowing] indeed that	fr. इति *in.*; एव *in.* (**6.19:**)
16	अवतिष्ठति	abides	fr. अव + √स्था *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.4:**)
19	न इङ्गते	[and] does not waiver [from this knowledge]	fr. न *in.*; √इङ्ग् *1.Ā. pr. 3rd sg.*
20	सम-दुःख-सुखः	who is the same in pleasure and pain	fr. सम-दुःख-सुख *a. m. sg. nom.*
21	स्व-स्थः	[and] abides in oneself	fr. स्व-स्थ *a. m. sg. nom.* (**6.24.1:**)
25	सम-	are [transcended as] the same	
22	-लोष्ट-	for whom a lump of clay	
23	-अश्म-	a stone	
24	-काञ्चनः	and gold	fr. सम-लोष्ट-अश्म-काञ्चन *a. m. sg. nom.*
27	तुल्य-	are [objectively viewed] the same [way]	
26	-प्रिय-अ-प्रियः	for whom the pleasant and the unpleasant	fr. तुल्य-प्रिय-अप्रिय *a. m. sg. nom.*
28	धीरः	who is wise	fr. धीर *a. m. sg. nom.*
31	तुल्य-	are alike	
29	-निन्दा-	for whom censure	
30	-आत्म-संस्तुतिः	and praise of the self	fr. तुल्य-निन्दा-आत्म-संस्तुति *a. m. sg. nom.*
33	मान-अपमानयोः	in respect and disrespect	fr. मान-अपमान *m. du. loc.* (**7.13.1.h:**)
32	तुल्यः	[who is] the same	fr. तुल्य *a. m. sg. nom.*

36	मित्र-अरि-	of a friend or an enemy	
35	-पक्षयोः	regarding the side[s]	fr. मित्र-अरि-पक्ष *m. du. loc.* (**7.13.2.b:**)
34	तुल्यः	the same	fr. तुल्य *a. m. sg. nom.*
38	सर्व-आरम्भ-	[doership in] all activities	
37	-परित्यागी	[and] who has completely renounced	fr. सर्व-आरम्भ-परित्यागिन् *a. m. sg. nom.*
39	सः	that one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
41	गुण-अतीतः	गुणातीत (beyond the गुण-s)	fr. गुण *a. m. sg. nom.*
40	उच्यते	is called	fr. √वच् *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.6:** & **2.3.a:**)

मां च योऽव्यभिचारेण भक्तियोगेन सेवते। स गुणान्समतीत्यैतान्ब्रह्मभूयाय कल्पते॥ २६॥

(मां च यः अव्यभिचारेण, भक्तियोगेन सेवते। सः गुणान् समतीत्य एतान्, ब्रह्मभूयाय कल्पते॥)

यः च माम् अ-व्यभिचारेण भक्ति-योगेन सेवते, सः एतान् गुणान् समतीत्य ब्रह्म-भूयाय कल्पते। (**14.26**)

The one who seeks Me with unswerving devotion [i.e., commitment to attain Me through this teaching]—that one transcends these गुण-s, [i.e.,] becomes fit for being ब्रह्मन्.

1	यः च	the one who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*; च *in.*
3	माम्	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
4	अ-व्यभिचारेण	with unswerving	fr. अव्यभिचार *m. sg. inst.* (**2.92:**)
5	भक्ति-योगेन	devotion [i.e., commitment to attain Me through this teaching]	fr. भक्ति-योग *m. sg. inst.*
2	सेवते	seeks	fr. √सेव् *1.Ā. pr. 3rd sg.*
6	सः	that one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
8	एतान् गुणान्	these गुण-s	fr. एतद् *prn. m. pl. acc.*; एतद् *m. pl. acc.*
7	समतीत्य	transcends	fr. समतीत्य *in. pt. of* सम् + अति + √इ (**6.9:**)
10	ब्रह्म-भूयाय	for being ब्रह्मन्	fr. ब्रह्म-भूय *n. sg. dat.* (**7.10.B.1:**)
9	कल्पते	[i.e.] becomes fit	fr. √क्लृप् *1.Ā. pr. 3rd sg.* (**5.3:** & **2.3:**)

ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठाहममृतस्याव्ययस्य च। शाश्वतस्य च धर्मस्य सुखस्यैकान्तिकस्य च॥ २७॥
(ब्रह्मणः हि प्रतिष्ठा अहम्, अमृतस्य अव्ययस्य च। शाश्वतस्य च धर्मस्य, सुखस्य ऐकान्तिकस्य च॥)
अ-मृतस्य हि (=यस्मात्), अ-व्ययस्य च, शाश्वतस्य, धर्मस्य च, सुखस्य, ऐकान्तिकस्य च ब्रह्मणः प्रतिष्ठा अहम्। (**14.27**)
—Because I [the "I" which is क्षेत्रज्ञ and is महेश्वर] am the प्रतिष्ठा (basis) of [knowing and, thus, of being that] ब्रह्मन्—which is deathless, changeless, ever the same; [is] धर्म (that which supports); is fulfillment; and is unfailing [i.e., not subject to negation].

5	अ-मृतस्य	which is deathless	fr. अमृत *pp. of* √मृ *a. n. sg. gen.*
1	हि (=यस्मात्)	because	fr. हि *in.*
6	अ-व्ययस्य च	[and] changeless	fr. अव्यय *n. sg. gen.*; च *in.*
7	शाश्वतस्य	ever the same	fr. शाश्वत *a. n. sg. gen.*
8	धर्मस्य च	[and] [is] धर्म (that which supports)	fr. धर्म *m. sg. gen.*; च *in.*
9	सुखस्य	[is] fulfillment	fr. सुख *n. sg. gen.*
10	ऐकान्तिकस्य च	and [is] unfailing [i.e., not subject to negation]	fr. ऐकान्तिक *a. n. sg. gen.*; च *in.*
4	ब्रह्मणः	of [knowing and, thus, being that] ब्रह्मन्	fr. ब्रह्मन् *n. sg. gen.* (**3.22:**)
3	प्रतिष्ठा	the प्रतिष्ठा (basis)	fr. प्रतिष्ठा *f. sg. nom.*
2	अहं	I [the "I" which is क्षेत्रज्ञ and is महेश्वर] [am]	fr. अहम् *prn. sg. nom.*

ओं तत्सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे गुणत्रयविभागयोगो नाम चतुर्दशोऽध्यायः॥१४॥

(ओं तद् सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे गुणत्रयविभागयोगः नाम चतुर्दशः अध्यायः॥)

ओं तद् सत्। इति श्रीमद्-भगवद्-गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्म-विद्यायां योग-शास्त्रे श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवादे गुण-त्रय-विभाग-योगः नाम चतुर्-दशः अध्यायः। (**14**)

ओं (ब्रह्मन्, the witness of all) is that [only] reality. Thus ends the fourteenth chapter, called "The Topic of the Distinction of the Three गुण-s," of the [eighteen chapters of] *Songs of the Glorious Lord*, which is [looked upon as] उपनिषद् [and whose teaching is] in [the form of] a dialogue between श्री कृष्ण and अर्जुन, [the subject matter being] a knowledge of ब्रह्मन् and योग.

1	ओं	ओम् (ब्रह्मन्, the witness of all,)	fr. ओम् *in.*
2	तद् सत्	[is] that [only] reality	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; सत् *n. sg. nom.*
3	इति	(quote-end quote), thus ends	fr. इति *in.*
11	श्रीमद्-	of the venerable, the glorious	
12	-भगवद्-	one having [limitless] glories, Lord	
10	-गीतासु	in [i.e., of] songs	fr. श्रीमत्-भगवत्-गीता *f. pl. loc.* (**2.43:**)
13	उपनिषत्सु	[which are/is looked upon as] उपनिषद्, sacred scripture	fr. उपनिषद् *f. pl. loc.* (**6.24:**)
18	ब्रह्म-	of ब्रह्मन् (reality/सत्)	
17	-विद्यायां	[and] a knowledge	fr. ब्रह्म-विद्या *f. sg. loc.*
19	योग-शास्त्रे	[and instruction of] योग (means, discipline, etc.)	fr. योग-शास्त्र *n. sg. loc.*
15	श्री-कृष्ण-	between Lord कृष्ण	
16	-अर्जुन-	and अर्जुन	
14	-संवादे	in [the form of] a dialogue	fr. श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवाद *n. sg. loc.* (**2.7:**)
9	गुण-त्रय-	of the three गुण-s	
8	-विभाग-	of the division	
7	-योगः	the topic	fr. गुण-त्रय-विभाग-योग *a. m. sg. nom.*
6	नाम	by the name, called	fr. नाम *in.*
4	चतुर्-दशः	the fourteenth	fr. चतुर्-दश *ordinal a. m. sg. nom.*
5	अध्यायः	chapter	fr. अध्याय *m. sg. nom.*

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच।

ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययम्। छन्दांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित्॥१॥

(श्रीभगवान् उवाच। ऊर्ध्वमूलम् अधःशाखम्, अश्वत्थं प्राहुः अव्ययम्। छन्दांसि यस्य पर्णानि, यः तं वेद सः वेदविद्॥)

श्री-भगवान् उवाच। ऊर्ध्व-मूलम् [उत्कृष्ट-मूलम् इत्यर्थः], अधः-शाखम् [निकृष्ट-शाखम् इत्यर्थः], अ-व्ययम् अश्वत्थं प्राहुः, छन्दांसि यस्य पर्णानि। यः तं वेद, सः वेद-विद्। (**15.1**)

The Lord said: They say of the imperishable अश्वत्थ tree [i.e., संसार] that its [tap]root is ऊर्ध्व (superior) [i.e., grounded out of sight in the अव्यक्त ब्रह्मन्], its branches are अधस् (inferior) [i.e., within time–space], and its leaves are the वेद-s. The one who knows that is one who is a knower of the वेद.

1	श्री-भगवान् उवाच	the Lord said	fr. श्री-भगवत् *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
6	ऊर्ध्व-	is superior [i.e., grounded out of sight in the अव्यक्त ब्रह्मन्]	
5	-मूलम्	[that] its [tap]root	fr. ऊर्ध्व-मूल *a. m. sg. acc.*
8	अधः-	are inferior [i.e., within time-space]	
7	-शाखम्	its branches	fr. अधस्-शाख *a. m. sg. acc.* (**2.24:**)
3	अ-व्ययम्	the imperishable	fr. अव्यय *a. m. sg. acc.*
4	अश्वत्थं	अश्वत्थ tree [i.e., संसार]	fr. अश्वत्थ *m. sg. acc.*
2	प्राहुः	they say of	fr. प्र + √अह् *P. perf. 3rd pl.* (**5.8.5:**)
10	छन्दांसि	[are] the वेद-s	fr. छन्दस् *n. pl. acc.* (**3.6.i:**)
9	यस्य पर्णानि	[and] its leaves	fr. यद् *prn. m. sg. gen.*; पर्ण *n. pl. acc.*
11	यः	the one who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
12	तं वेद	knows that	fr. तद् *prn. m. sg. acc.*; √विद् *P. perf. 3rd sg.* (**5.28:**)
13	सः वेद-विद्	[is] one who is a knower of the वेद	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*; वेद-विद् *a. m. sg. nom.* (**6.24:**)

अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखा गुणप्रवृद्धा विषयप्रवालाः।
अधश्च मूलान्यनुसन्ततानि कर्मानुबन्धीनि मनुष्यलोके॥२॥

(अधः च ऊर्ध्वं प्रसृताः तस्य शाखाः, गुणप्रवृद्धाः विषयप्रवालाः। अधः च मूलानि अनुसन्ततानि, कर्मानुबन्धीनि मनुष्यलोके॥)

तस्य शाखाः अधः ऊर्ध्वं च प्रसृताः, गुण-प्रवृद्धाः, विषय-प्रवालाः। अधः च अनुसन्ततानि मूलानि मनुष्य-लोके कर्म-अनुबन्धीनि। (**15.2**)

Its branches [i.e., bodies] extend अधस् (below) [i.e., as humans, etc.] and ऊर्ध्व (above) [i.e., as celestial beings], are nourished by the गुण-s, and their buds [for new bodies] are the objects [in the world]. The अधस् (downward) [i.e., connected with humans] [secondary] roots spread out [from the taproot], connect to [past] कर्मन् [inciting new कर्मन्] in the world of humans.

1	तस्य शाखाः	its branches [i.e., bodies]	fr. तद् *prn. m. sg. gen.*; शाखा *f. pl. nom.*
3	अधः	below [i.e., as humans, etc.]	fr. अधस् *in.* (**6.16:**)
4	ऊर्ध्वं च	and above [i.e., as celestial beings]	fr. ऊर्ध्वम् *in.* (**6.16:**); च *in.*
2	प्रसृताः	extend	fr. प्रसृता *pp. of* प्र + √सृ *pt. f. pl. nom.*
5	गुण-प्रवृद्धाः	[are] nourished by the गुण-s	fr. गुण-प्रवृद्धा *a. f. pl. nom.*
6	विषय-प्रवालाः	[and] their buds [for new bodies] are the objects [in the world]	fr. विषय-प्रवाला *a. f. pl. nom.*
7	अधः च	the downward [i.e., connected with humans]	fr. अधस् *in.* (**6.16:**); च *in.*
9	अनुसन्ततानि	spread out [from the tap root]	fr. अनुसन्तत *pp. of* अनु + सम् + √तन् *pt. n. pl. nom.* (**6.6:** & **2.55:**)
8	मूलानि	[secondary] roots	fr. मूल *n. pl. nom.*
11	मनुष्य-लोके	in the world of humans	fr. मनुष्य-लोक *m. sg. loc.*
<u>10</u>	कर्म-अनुबन्धीनि	connect to [past] कर्मन् [inciting new कर्मन्]	fr. कर्म-अनुबन्धिन् *a. n. pl. nom.* (**3.15.c:**)

न रूपमस्येह तथोपलभ्यते नान्तो न चादिर्न च सम्प्रतिष्ठा।
अश्वत्थमेनं सुविरूढमूलमसङ्गशस्त्रेण दृढेन छित्त्वा॥३॥
ततः पदं तत्परिमार्गितव्यं यस्मिन्गता न निवर्तन्ति भूयः।
तमेव चाद्यं पुरुषं प्रपद्ये यतः प्रवृत्तिः प्रसृता पुराणी॥४॥

(न रूपम् अस्य इह तथा उपलभ्यते, न अन्तः न च आदिः न च सम्प्रतिष्ठा। अश्वत्थम् एनं सुविरूढमूलम्, असङ्गशस्त्रेण दृढेन छित्त्वा॥
ततः पदं तद् परिमार्गितव्यं, यस्मिन् गताः न निवर्तन्ति भूयः। तम् एव च आद्यं पुरुषं प्रपद्ये, यतः प्रवृत्तिः प्रसृता पुराणी॥)

इह तथा अस्य रूपं न उपलभ्यते, न अन्तः, न च आदिः, न च सम्प्रतिष्ठा। सु-विरूढ-मूलम् एनम् अश्वत्थं दृढेन अ-सङ्ग-शस्त्रेण छित्त्वा, ततः यस्मिन् गताः भूयः न निवर्तन्ति, तद् पदं परिमार्गितव्यम्। "यतः पुराणी प्रवृत्तिः प्रसृता, तम् एव च आद्यं पुरुषं प्रपद्ये" [इति]। (**15.3-4**)

As [described] here, its essential nature is not perceived—neither [its] end, beginning, nor middle [i.e., all of its perceived substantiality, upon further questioning, dissolves into ephemeral, contingent forms that "exist" only in name, none of which are its essential nature]. With a firm ax that is detachment, [first] cut [attachment to] this अश्वत्थ tree whose roots are well entrenched. Then that attainment is to be sought [i.e., inquired into] in which, having attained, they [the seekers] do not return again [by making this commitment]: "I surrender to that very पुरुष who is the origin from which [this] ancient manifestation is projected."

1	इह तथा	as [described] here	fr. इह *in.* (**6.19:**); तथा *in.* (**6.19:**)
2	अस्य रूपं	its essential nature	fr. इदम् *prn. m. sg. gen.*; रूप *n. sg. nom.*
3	न उपलभ्यते	is not perceived	fr. न *in.*; उप + √लभ् *ps. pr. 3rd sg.*
4	न अन्तः	neither [its] end	fr. न *in.*; अन्त *m. sg. nom.*
5	न च आदिः	[nor] beginning	fr. न *in.*; च *in.*; आदि *m. sg. nom.*
6	न च सम्प्रतिष्ठा	nor middle	fr. न *in.*; च *in.*; सम्प्रतिष्ठा *f. sg. nom.*
13	सु-विरूढ-	are well-entrenched	
12	-मूलम्	whose roots	fr. सुविरूढ-मूल *a. m. sg. acc.*
11	एनम् अश्वत्थं	this अश्वत्थ tree [to संसार]	fr. एनद् *prn. m. sg. acc.* (**4.10:**); अश्वत्थ *m. sg. acc.*
7	दृढेन	with a firm	fr. दृढ *pp. of* √दृह् *a. n. sg. inst.* (**2.111:**)
9	अ-सङ्ग-	that is detachment	
8	-शस्त्रेण	ax	fr. असङ्ग-शस्त्र *n. sg. inst.*
10	छित्त्वा	[first] cut [attachment to]	fr. छित्त्वा *in. pt. of* √छिद् (**2.42:**)

14	ततः	then	fr. ततस् *in.* (**6.19:**)
17	यस्मिन्	in which	fr. यद् *prn. n. sg. loc.*
18	गताः	having attained	fr. गत *pp. of* √गम् *pt. m. pl. nom.* (**6.6:**)
20	भूयः	again	fr. भूयस् *in.*
19	न निवर्तन्ति	they [the seekers] do not return	fr. न *in.*; नि + √वृत् *1.P. pr. 3rd pl.*
15	तद् पदं	that attainment	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; पद *n. sg. nom.*
16	परिमार्गितव्यम्	is to be sought [i.e., inquired into]	fr. परिमार्गितव्य *pot. ps. pt. of den. fr.* मार्ग *pt. n. sg. nom.* (**6.8:**)
25	यतः	from which	fr. यतस् *in.* (**6.19:**)
26	पुराणी	[this] ancient	fr. पुराणी *a. f. sg. nom.*
27	प्रवृत्तिः	manifestation	fr. प्रवृत्ति *f. sg. nom.*
28	प्रसृता	is projected	fr. प्रसृता *pp. of* प्र + √सृ *pt. f. sg. nom.*
23	तम् एव च	to that very	fr. तद् *prn. m. sg. acc.*; एव *in.* (**6.19:**); च *in.*
24	आद्यं पुरुषं	पुरुष who is the origin	fr. आद्य *n. sg. acc.*; पुरुष *m. sg. acc.*
22	प्रपद्ये	I surrender	fr. प्र + √पद् *4.Ā. pr. 1st sg.*
21	[इति]	[by making this commitment:]	

निर्मानमोहा जितसङ्गदोषा अध्यात्मनित्या विनिवृत्तकामाः।
द्वन्द्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसञ्ज्ञैर्गच्छन्त्यमूढाः पदमव्ययं तत्॥५॥

(निर्मानमोहाः जितसङ्गदोषाः, अध्यात्मनित्याः विनिवृत्तकामाः। द्वन्द्वैः विमुक्ताः सुखदुःखसञ्ज्ञैः, गच्छन्ति अमूढाः पदम् अव्ययं तद्।)

निर्-मान-मोहाः, जित-सङ्ग-दोषाः, अध्यात्म-नित्याः, विनिवृत्त-कामाः, सुख-दुःख-सञ्ज्ञैः द्वन्-द्वैः विमुक्ताः, अ-मूढाः तद् अ-व्ययं पदं गच्छन्ति। (**15.5**)

Free from demanding respect and from delusion, having conquered the fault of attachment, always focused on the [limitless] I, whose requirements have completely gone, freed from the pairs of opposites known as pleasure and pain—[those who are] undeluded attain that imperishable attainment.

1	निर्-मान-मोहाः	free from demanding respect and from delusion	fr. निस्-मान-मोह *a. m. pl. nom.* (**2.24:** & **.29:**)
2	जित-सङ्ग-दोषाः	having conquered the fault of attachment	fr. जित-सङ्ग-दोष *a. m. pl. nom.*
3	अध्यात्म-नित्याः	always focused on the [limitless] I	fr. अद्यात्म-नित्य *a. m. pl. nom.*
4	विनिवृत्त-कामाः	whose requirements have completely gone	fr. विनिवृत्त-काम *a. m. pl. nom.*
7	सुख-दुःख-सञ्ज्ञैः	known as pleasure and pain	fr. सुख-दुःख-सञ्ज्ञ *a. n. pl. inst.* (**6.24.1:**)
6	द्वन्-द्वैः	from the pairs of opposites	fr. द्वन्द्व *n. pl. inst.*
5	विमुक्ताः	freed	fr. विमुक्त *pp. of* वि + √मुच् *a. m. pl. nom.* (**2.80:**)

8	अ-मूढाः	[those who are] undeluded	fr. अमूढ *pp. of* √मुह् *a. m. pl. nom.* (**2.107:**)
10	तद् अ-व्ययं	that imperishable	fr. तद् *prn. n. sg. acc.*; अव्यय *a. n. sg. acc.*
11	पदं	attainment	fr. पद *n. sg. acc.*
9	गच्छन्ति	attain	fr. √गम् *1.P. pr. 3rd pl.* (**5.15.6:**)

न तद्भासयते सूर्यो न शशाङ्को न पावकः। यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम॥६॥
(न तद् भासयते सूर्यः, न शशाङ्कः न पावकः। यद् गत्वा न निवर्तन्ते, तद् धाम परमं मम॥)
न सूर्यः न शश-अङ्कः न पावकः तद् भासयते, यद् गत्वा न निवर्तन्ते। तद् मम परमं धाम। (**15.6**)
Neither the sun, nor moon, nor fire illumines that [because that limitless conscious being instead illumines these sources of light] which, having gained, they [the undeluded] do not return. That is the limitless abode of Me.

1	न सूर्यः	neither the sun	fr. न *in.*; सूर्य *m. sg. nom.*
2	न शश-अङ्कः	nor moon	fr. न *in.*; शश-अङ्क *m. sg. nom.*
3	न पावकः	nor fire	fr. न *in.*; पावक *m. sg. nom.*
5	तद्	that	fr. तद् *prn. n. sg. acc.*
4	भासयते	illumines	fr. √भास् *Ā. cs. pr. 3rd sg.*
6	यद् गत्वा	which having gained	fr. यद् *prn. n. sg. acc.*; गत्वा *in. pt. of* √गम् (**6.9:** & **.6:**)
7	न निवर्तन्ते	they [the undeluded] do not return	fr. न *in.*; नि + √वृत् *1.Ā. pr. 3rd pl.*
8	तद्	that [is]	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*
11	मम	of Me	fr. अहम् *prn. sg. gen.*
9	परमं	the limitless	fr. परम *spv. a. n. sg. nom.*
10	धाम	abode	fr. धामन् *n. sg. nom.* (**3.22:**)

ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सनातनः। मनःषष्ठानीन्द्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति॥ ७॥
(मम एव अंशः जीवलोके, जीवभूतः सनातनः। मनःषष्ठानि इन्द्रियाणि, प्रकृतिस्थानि कर्षति॥)
मम एव अंशः सना-तनः जीव-लोके जीव-भूतः प्रकृति-स्थानि मनः-षष्ठानि इन्द्रियाणि कर्षति। (**15.7**)
An aspect of Me alone, eternal and in the form of a जीव (an individual)—within [this] world having [many such] जीव-s—draws [to itself, as the conscious-being-reflected] the [subtle] [five] senses, with the mind as the sixth, [all of] which abide in प्रकृति.

2	मम एव	of Me alone	fr. अहम् *prn. sg. gen.*; एव *in.* (**6.19:**)
1	अंशः	an aspect	fr. अंश *m. sg. nom.*
3	सना-तनः	eternal	fr. सनातन *a. m. sg. nom.*
5	जीव-लोके	within [this] world having [many such] जीव-s	fr. जीव-लोक *m. sg. loc.*
4	जीव-भूतः	[and] in the form of a जीव (an individual)	fr. जीव-भूत *a. m. sg. nom.*
9	प्रकृति-स्थानि	[all of] which abide in प्रकृति	fr. प्रकृति-स्थ *a. n. pl. acc.* (**6.24.1:**)
8	मनः-षष्ठानि	with the mind as the sixth	fr. मनस्-षष्ठ *a. n. pl. acc.* (**2.24:**)
7	इन्द्रियाणि	the [subtle] [five] senses	fr. इन्द्रिय *n. pl. acc.*
<u>6</u>	कर्षति	draws [to itself, as the conscious-being-reflected]	fr. √कृष् *1.P. pr. 3rd sg.*

शरीरं यदवाप्नोति यच्चाप्युत्क्रामतीश्वरः। गृहीत्वैतानि संयाति वायुर्गन्धानिवाशयात्॥ ८॥
(शरीरं यद् अवाप्नोति, यद् च अपि उत्क्रामति ईश्वरः। गृहीत्वा एतानि संयाति, वायुः गन्धान् इव आशयात्॥)
यद् ईश्वरः शरीरम् अवाप्नोति, यद् च अपि उत्क्रामति, एतानि गृहीत्वा संयाति, वायुः आशयात् गन्धान् इव। (**15.8**)
When the Lord [in the form of a जीव] obtains a [gross] body and, indeed, when that one departs [i.e., the body dies], [then]—gathering these [the subtle senses and mind]—that one departs like the wind, [having gathered] the [subtle] fragrances from their seat [i.e., from flowers].

1	यद्	when	fr. यद् *in.*
2	ईश्वरः	the Lord [in the form of a जीव]	fr. ईश्वर *m. sg. nom.*
4	शरीरम्	a [gross] body	fr. शरीर *n. sg. acc.*
3	अवाप्नोति	obtains	fr. अव + √आप् *5.P. pr. 3rd sg.*
5	यद् च अपि	and indeed when	fr. यद् *in.*; च *in.*; अपि *in.*
6	उत्क्रामति	that one departs [i.e., the body dies]	fr. उद् + √क्रम् *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.1:**)
8	एतानि	these [the subtle senses and mind]	fr. एतद् *prn.. n. pl. acc.*
7	गृहीत्वा	[then] gathering	fr. गृहीत्वा *in. pt. of* √ग्रह् (**6.9:**)
9	संयाति	that one departs	fr. सम् + √या *2.P. pr. 3rd sg.* (**2.54:**)

11	वायुः	the wind	fr. वायु *m. sg. nom.*
13	आशयात्	from their seat [i.e., from flowers]	fr. आशय *m. sg. abl.*
12	गन्धान्	[having gathered] the [subtle] fragrances	fr. गन्ध *m. pl. acc.*
10	इव	like	fr. इव *in.* (**6.19:**)

श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च रसनं घ्राणमेव च। अधिष्ठाय मनश्चायं विषयानुपसेवते॥९॥
(श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च, रसनं घ्राणम् एव च। अधिष्ठाय मनः च अयं, विषयान् उपसेवते॥)
श्रोत्रं, चक्षुः, स्पर्शनं, रसनं च, घ्राणम् एव च, मनः च अधिष्ठाय, अयं [ईश्वरः जीवभूतः] विषयान् उपसेवते। (**15.9**)
Presiding over [by giving सत्य-ज्ञान (conscious being) to] [the subtle functions of] hearing, vision, touching, taste, and smelling—and the mind—this [Lord, in the form of the individual] experiences the sense objects.

2	श्रोत्रं	[the subtle functions of] hearing	fr. श्रोत्र *n. sg. acc.*
3	चक्षुः	vision	fr. चक्षुस् *n. sg. acc.* (**3.6:**)
4	स्पर्शनं	touching	fr. स्पर्शन *n. sg. acc.*
5	रसनं च	taste	fr. रसन *n. sg. acc.*; च *in.*
6	घ्राणम् एव च	and smelling	fr. घ्राण *n. sg. acc.*; एव *in.* (**6.19:**); च *in.*
7	मनः च	and the mind	fr. मनस् *n. sg. acc.* (**3.6:**); च *in.*
1	अधिष्ठाय	presiding over [by giving सत्य-ज्ञान (conscious-being) to]	fr. अधिष्ठाय *in. pt. of* अधि + √स्था (**2.101:**)
8	अयं [ईश्वरः जीवभूतः]	this [Lord, in the form of the individual]	fr. इदम् *prn. m. sg. nom.*
10	विषयान्	the sense objects	fr. विषय *m. pl. acc.*
9	उपसेवते	experiences	fr. उप + √सेव् *1.Ā. pr. 3rd sg.*

उत्क्रामन्तं स्थितं वापि भुञ्जानं वा गुणान्वितम्। विमूढा नानुपश्यन्ति पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषः॥१०॥

(उत्क्रामन्तं स्थितं वा अपि, भुञ्जानं वा गुणान्वितम्। विमूढाः न अनुपश्यन्ति, पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषः॥)

विमूढाः उत्क्रामन्तं स्थितं वा अपि, भुञ्जानं गुण-अन्वितं वा न अनुपश्यन्ति। ज्ञान-चक्षुषः पश्यन्ति। (**15.10**)

The deluded do not see [i.e., do not understand according to the teaching] [the Lord in the form of the individual] who departs or even remains [in the body], who is experiencing and is endowed with the गुण-s. Those who have the vision that is [this] knowledge do see.

1	विमूढाः	the deluded	fr. विमूढ *pp. of* वि + √मुह् *a. m. pl. nom.* (**2.107:**)
3	उत्क्रामन्तं	[the Lord in the form of the individual] who departs	fr. उत्क्रामत् *pr. pt. of* उद् + √क्रम् *a. m. sg. acc.* (**5.15.1:** & **2.24:**)
4	स्थितं वा अपि	or even remains [in the body]	fr. स्थित *pp. of* √स्था *a. m. sg. acc.* (**6.6:**); वा *in.*; अपि *in.*
5	भुञ्जानं	who is experiencing	fr. भुञ्जान *pr. mid. pt. of* √भुज् *a. m. sg. acc.* (**6.5:**)
6	गुण-अन्वितं वा	and is endowed with the गुण-s	fr. गुण-अन्वित *a. m. sg. acc.*; वा *in.*
2	न अनुपश्यन्ति	do not see [i.e., do not understand according to the teaching]	fr. न *in.*; अनु + √दृश् *1.P. pr. 3rd pl.* (**5.15.6:**)
7	ज्ञान-चक्षुषः	those who have the vision that is [this] knowledge	fr. ज्ञान-चक्षुस् *a. m. pl. nom.* (**3.6:** & **2.101:**)
8	पश्यन्ति	do see	fr. √दृश् *1.P. pr. 3rd pl.* (**5.15.6:**)

यतन्तो योगिनश्चैनं पश्यन्त्यात्मन्यवस्थितम्। यतन्तोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यन्त्यचेतसः॥११॥

(यतन्तः योगिनः च एनं, पश्यन्ति आत्मनि अवस्थितम्। यतन्तः अपि अकृतात्मानः, न एनं पश्यन्ति अचेतसः॥)

यतन्तः योगिनः च एनम् आत्मनि अवस्थितं पश्यन्ति। यतन्तः अपि अ-कृत-आत्मानः अ-चेतसः [च] एनं न पश्यन्ति। (**15.11**)

[Also] योगिन्-s who strive [i.e., who contemplate to remove obstacles to knowing] see this [limitless] one abiding in themselves [i.e., in the intellect as the I]. [But], though striving, those whose minds are not ready and are not discerning do not see it [the limitless I].

2	यतन्तः	who strive [i.e., who contemplate to remove obstacles to knowing]	fr. यतत् *pr. pt. of* √यत् *a. m. pl. nom.* (**3.12:**)
1	योगिनः च	[also] योगिन्-s	fr. योगिन् *m. pl. nom.* (**3.15:**); च *in.*
4	एनम्	this [limitless] one	fr. एनद् *prn. m. sg. acc.* (**4.10:**)
6	आत्मनि	in themselves [i.e., in the intellect as the I]	fr. आत्मन् *m. sg. loc.* (**3.22:**)
5	अवस्थितं	abiding	fr. अवस्थित *pp. of* अव + √स्था *a. m. sg. acc.* (**6.6:**)
3	पश्यन्ति	see	fr. √दृश् *1.P. pr. 3rd pl.* (**5.15.6:**)

7	यतन्तः अपि	[but] though striving	fr. यतत् *pr. pt. of* √यत् *a. m. pl. nom.* (**3.12:**); अपि *in.*
9	अ-कृत-	are not ready	
8	-आत्मानः	those whose minds	fr. अकृत-आत्मन् *a. m. pl. nom.* (**3.22:**)
10	अ-चेतसः [च]	[and] are not discerning	fr. अचेतस् *a. m. pl. nom.* (**3.6:**)
12	एनं	it [the limitless I]	fr. एनद् *prn. m. sg. acc.* (**4.10:**)
11	न पश्यन्ति	do not see	fr. न *in.*; √दृश् *1.P. pr. 3rd pl.* (**5.15.6:**)

यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलम्। यच्चन्द्रमसि यच्चाग्नौ तत्तेजो विद्धि मामकम्॥१२॥

(यद् आदित्यगतं तेजः, जगत् भासयते अखिलम्। यद् चन्द्रमसि यद् च अग्नौ, तद् तेजः विद्धि मामकम्॥)

यद् आदित्य-गतं तेजः अ-खिलं जगत् भासयते, यद् चन्द्रमसि, यद् च अग्नौ — तद् तेजः मामकं विद्धि। (**15.12**)

The brilliance which, obtaining in the sun, illumines the entire world—which is in the moon and which is in fire—know that brilliance as Mine.

2	यद्	which	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*
3	आदित्य-गतं	obtaining in the sun	fr. आदित्य-गत *a. n. sg. nom.*
1	तेजः	the brilliance	fr. तेजस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)
5	अ-खिलं जगत्	the entire world	fr. अखिल *a. n. sg. acc.*; जगत् *n. sg. acc.* (**3.5:**)
4	भासयते	illumines	fr. √भास् *Ā. cs. pr. 3rd sg.*
6	यद्	which [is]	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*
7	चन्द्रमसि	in the moon	fr. चन्द्रमस् *m. sg. loc.* (**3.6:**)
8	यद् च	and which [is]	fr. यद् *prn. n. sg. acc.*; च *in.*
9	अग्नौ	in fire	fr. अग्नि *m. sg. loc.* (**3.29.c:**)
11	तद् तेजः	that brilliance	fr. तद् *prn. n. sg. acc.*; तजस् *n. sg. acc.*
12	मामकं	[as] Mine	fr. मामक *a. m. sg. acc.* (**4.15:**)
10	विद्धि	know	fr. √विद् *2.P. impv. 2nd sg.* (**5.6.a:**)

गामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमोजसा। पुष्णामि चौषधीः सर्वाः सोमो भूत्वा रसात्मकः॥१३॥

(गाम् आविश्य च भूतानि, धारयामि अहम् ओजसा। पुष्णामि च ओषधीः सर्वाः, सोमः भूत्वा रसात्मकः॥)

अहं च गाम् आविश्य भूतानि ओजसा धारयामि। रस-आत्मकः च सोमः भूत्वा सर्वाः ओषधीः पुष्णामि। (**15.13**)

Having entered the earth [as the brilliance from the sun], I sustain with My strength all beings. And being the extracted juice in the form of sap [from the earth], I nourish all plants [hence, I am the food].

3	अहं च	[and] I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; च *in.*
2	गाम्	the earth [as the brilliance from the sun]	fr. गो *f. sg. acc.* (**3.41:**)
1	आविश्य	having entered	fr. आविश्य *in. pt. of* आ + √विश्
6	भूतानि	[all] beings	fr. भूत *pp. of* √भू *n. pl. acc.*
5	ओजसा	with [My] strength, energy	fr. ओजस् *n. sg. inst.* (**3.6:**)
4	धारयामि	sustain	fr. √धृ *1.P. cs. pr. 1st sg.* (**5.40:** & **5.5.a:**)
9	रस-आत्मकः च	in the form of sap [from the earth]	fr. रस-आत्मक *a. m. sg. nom.* (**6.39:**); च *in.*
8	सोमः	the extracted juice	fr. सोम *m. sg. nom.*
7	भूत्वा	[and] being	fr. भूत्वा *in. pt. of* √भू
11	सर्वाः ओषधीः	all plants [hence, I am the food]	fr. सर्व *prn. a. f. pl. acc.* (**4.16.2:**); ओषधि *f. pl. acc.*
10	पुष्णामि	I nourish	fr. √पुष् *9.P. pr. 1st sg.* (**5.3:** & **2.92:** & **5.5.a:**)

अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः। प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम्॥१४॥

(अहं वैश्वानरः भूत्वा, प्राणिनां देहम् आश्रितः। प्राणापानसमायुक्तः, पचामि अन्नं चतुर्विधम्॥)

अहं प्राणिनां देहम् आश्रितः प्राण-अपान-समायुक्तः वैश्वा-नरः भूत्वा चतुर्-विधम् अन्नं पचामि। (**15.14**)

Being the digestive fire, obtaining in the body of living beings, and united with [i.e., stoked by] exhalation and inhalation, I cook [inside the body] the four kinds of food [drunk, chewed, licked, and sucked].

8	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
5	प्राणिनां	of living beings	fr. प्राणिन् *m. pl. gen.* (**3.15:**)
4	देहम्	the body	fr. देह *m. sg. acc.*
3	आश्रितः	obtaining in	fr. आश्रित *pp. of* आ + √श्रि *a. m. sg. nom.*
7	प्राण-अपान-	exhalation and inhalation	
6	-समायुक्तः	[and] united with [i.e., stoked by]	fr. प्राण-अपान-समायुक्त *a. m. sg. nom.*
2	वैश्वा-नरः	the digestive fire	fr. वैश्वा-नर *m. sg. nom.*
1	भूत्वा	being	fr. भूत्वा *in. pt. of* √भू

10	चतुर्-विधम्	the four kinds of	fr. चतुर्-विध *a. n. sg. acc.*
11	अन्नं	food [drunk, chewed, licked, and sucked]	fr. अन्न *n. sg. acc.*
9	पचामि	cook [inside the body]	fr. √पच् *1.P. pr. 1st sg.* (**5.5.a:**)

सर्वस्य चाहं हृदि सन्निविष्टो मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च।
वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो वेदान्तकृद्वेदविदेव चाहम्॥१५॥

(सर्वस्य च अहं हृदि सन्निविष्टः, मत्तः स्मृतिः ज्ञानम् अपोहनं च। वेदैः च सर्वैः अहम् एव वेद्यः, वेदान्तकृत् वेदविद् एव च अहम्॥)

अहं च सर्वस्य हृदि सन्निविष्टः। मत्तः स्मृतिः ज्ञानम् अपोहनं च। सर्वैः वेदैः च अहम् एव वेद्यः। अहम् एव वेद-अन्त-कृत् वेद-विद् च। (**15.15**)

And I am present [as the conscious being] in everyone's intellect [energized by Me as the digested food]. From Me are memory, knowledge, and forgetting [a necessity for dropping invalid notions]. I alone am to be known through all the वेद-s. I alone am the author of the वेद-s [including their Vedanta] and the one who comes to know the वेद-s.

1	अहं च	and I am	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; च *in.*
3	सर्वस्य हृदि	in everyone's intellect [energized by Me as the digested food]	fr. सर्व *prn. a. sg. gen.* (**4.16.2:**); हृद् *n. sg. loc.* (**3.6:**)
2	सन्निविष्टः	present [as the conscious being]	fr. सन्निविष्ट *pp. of* सम् + नि + √विश् *pt. m. sg. nom.* (**2.85:** & **.55:**)
4	मत्तः	from Me [are]	fr. मत्तस् *in.* (**2.4:** & **2.24:** & **6.19:**)
5	स्मृतिः	memory	fr. स्मृति *f. sg. nom.*
6	ज्ञानम्	knowledge	fr. ज्ञान *n. sg. nom.*
7	अपोहनं च	and forgetting [a necessity for dropping invalid notions]	fr. अपोहन *n. sg. nom.*; च *in.*
10	सर्वैः वेदैः च	through all the वेद-s	fr. सर्व *prn. a. m. pl. inst.* (**4.16.2:**); वेद *m. pl. inst.*; च *in.*
8	अहम् एव	I alone [am]	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; एव *in.* (**6.19:**)
9	वेद्यः	to be known	fr. वेद्य *pot. ps. pt. of* √विद् *a. m. sg. nom.* (**6.8:**)
11	अहम् एव	I alone [am]	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; एव *in.* (**6.19:**)
13	वेद-अन्त-	of the वेद-s [including its Vedanta]	
12	-कृत्	the author	fr. वेदान्त-कृत् *a. m. sg. nom.* (**6.24.2:** & **3.5:**)
14	वेद-विद् च	and the one who comes to know the वेद-s	fr. वेद-विद् *a. m. sg. nom.* (**6.24: & 3.6:**); च *in.*

द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च। क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते॥१६॥

(द्वौ इमौ पुरुषौ लोके, क्षरः च अक्षरः एव च। क्षरः सर्वाणि भूतानि, कूटस्थः अक्षरः उच्यते॥)

लोके इमौ द्वौ पुरुषौ — क्षरः च अ-क्षरः एव च। सर्वाणि भूतानि क्षरः, कूट-स्थः अ-क्षरः उच्यते। (**15.16**)

Within the world, there are two पुरुष-s [i.e., two aspects of the पुरुष]: the perishable and the imperishable. All beings [i.e., all things] are the perishable, and कूट-स्थ (what remains immutable and in the form of deception; i.e., अव्यक्त or माया) is called the imperishable.

1	लोके	within the world	fr. लोक *m. sg. loc.*
2	इमौ द्वौ	there [are] two	fr. इदम् *m. du. nom.* (**4.8:**); द्व *a. m. du. nom.* (**4.25:**)
3	पुरुषौ	पुरुष-s [i.e., two aspects of the पुरुष]	fr. पुरुष *m. du. nom.*
4	क्षरः च	(and) the perishable	fr. क्षर *a. m. sg. nom.*; च *in.*
5	अ-क्षरः एव च	and the imperishable	fr. अक्षर *a. m. sg. nom.*; एव *in.* (**6.19:**); च *in.*
6	सर्वाणि भूतानि	all beings [i.e., all things]	fr. सर्व *prn. a. n. pl. nom.* (**4.16.2:**); भूत *pp. of* √भू *n. pl. nom.*
7	क्षरः	[are] the perishable	fr. क्षर *a. m. sg. nom.*
8	कूट-स्थः	[and] कूटस्थ (what remains immutable and in the form of deception; i.e., अव्यक्त or माया)	fr. कूट-स्थ *a. m. sg. nom.* (**6.24.1:**)
10	अ-क्षरः	the imperishable	fr. अक्षर *a. m. sg. nom.*
9	उच्यते	is called	fr. √वच् *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.6: & 2.3.a:**)

उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः। यो लोकत्रयमाविश्य बिभर्त्यव्यय ईश्वरः॥१७॥

(उत्तमः पुरुषः तु अन्यः, परमात्मा इति उदाहृतः। यः लोकत्रयम् आविश्य, बिभर्ति अव्ययः ईश्वरः॥)

अन्यः तु उत्तमः पुरुषः परम-आत्मा इति उदाहृतः, यः अ-व्ययः ईश्वरः लोक-त्रयम् आविश्य बिभर्ति। (**15.17**)

Whereas, there is another उत्तम (transcendent) पुरुष [that includes the other two] called परमात्मन् (the limitless self), who is the changeless Lord that, pervading the three worlds, sustains [all this which is this perishable and imperishable].

1	अन्यः तु	whereas [there is] another	fr. अन्य *prn. a. m. sg. nom.* (**4.16.1:**); तु *in.*
2	उत्तमः पुरुषः	उत्तम (transcendent) पुरुष [that includes the other two]	fr. उत्तम *spv. a. m. sg. nom.* (**6.25:**); पुरुष *m. sg. nom.*
4	परम-आत्मा इति	परमात्मन् (the limitless self)	fr. परम-आत्मन् *m. sg. nom.* (**3.22:**); इति *in.*
3	उदाहृतः	called	fr. उदाहृत *pp. of* उद् + आ + √हृ *pt. m. sg. nom.*

5	यः अ-व्ययः	who [is] the changeless	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*; अव्यय *a. m. sg. nom.*
6	ईश्वरः	Lord [that]	fr. ईश्वर *m. sg. nom.*
8	लोक-त्रयम्	the three worlds	fr. लोक-त्रय *n. sg. acc.* (**4.30:**)
7	आविश्य	pervading	fr. आविश्य *in. pt. of* आ + √विश् (**6.9:**)
9	बिभर्ति	sustains [all this which is this perishable and imperishable]	fr. √भृ *3.P. pr. 3rd sg.* (**5.3: & .8.2:**)

यस्मात्क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः। अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः॥१८॥

(यस्मात् क्षरम् अतीतः अहम्, अक्षरात् अपि च उत्तमः। अतः अस्मि लोके वेदे च, प्रथितः पुरुषोत्तमः॥)

यस्मात् अहं क्षरम् अतीतः, अ-क्षरात् अपि च उत्तमः, अतः लोके वेदे च पुरुष-उत्तमः [इति] प्रथितः अस्मि। (**15.18**)

Because I am beyond the perishable [पुरुष] and also उत्तम (transcendent)—even to the imperishable [पुरुष]—therefore, among people [in popular literature] and in the वेद, I am renowned as पुरुषोत्तम (the being who transcends).

1	यस्मात्	because	fr. यस्मात् *in.*
2	अहं	I [am]	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
3	क्षरम् अतीतः	beyond the perishable [पुरुष]	fr. क्षर *a. m. sg. acc.*; अतीत *pp. of* अति + √इ *a. m. sg. nom.*
5	अ-क्षरात्	to the imperishable [पुरुष]	fr. अक्षर *a. m. sg. abl.*
4	अपि च उत्तमः	and also उत्तम (transcendent) even	fr. अपि *in.*; च *in.*; उत्तम *spv. a. m. sg. nom.* (**6.25:**)
6	अतः	therefore	fr. अतस् *in.* (**6.19:**)
7	लोके	among people [in popular literature]	fr. लोक *m. sg. loc.*
8	वेदे च	and in the वेद	fr. वेद *m. sg. loc.*; च *in.*
11	पुरुष-उत्तमः [इति]	as पुरुषोत्तम (the being who transcends)	fr. पुरुष-उत्तम *m. sg. nom.* (**7.7.1:**)
10	प्रथितः	renowned	fr. प्रथित *pp. of* √प्रथ् *pt. m. sg. nom.* (**6.6:**)
9	अस्मि	I am	fr. √अस् *2.P. pr. 1st sg.*

यो मामेवमसम्मूढो जानाति पुरुषोत्तमम्। स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत॥१९॥

(यः माम् एवम् असम्मूढः, जानाति पुरुषोत्तमम्। सः सर्वविद् भजति मां, सर्वभावेन भारत॥)

यः एवम् अ-सम्मूढः मां पुरुष-उत्तमं जानाति, सः सर्व-विद् सर्व-भावेन मां भजति, भारत। (**15.19**)

Being without delusion [through this teaching], the one who thus knows [the meaning of] Me as पुरुषोत्तम—that one becomes the knower of all [by knowing Me, the reality of all], [and thus] attains Me, because of being [identical to the Lord, to] all, O अर्जुन.

2	यः एवम्	the one who thus	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*; एवम् *in.* (**6.19:**)
1	अ-सम्मूढः	being without delusion [through this teaching]	fr. असम्मूढ *pp. of* सम् + √मुह् *a. m. sg. nom.* (**2.107:**)
4	मां	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
5	पुरुष-उत्तमं	as पुरुषोत्तम	fr. पुरुष-उत्तम *m. sg. acc.*
3	जानाति	knows [the meaning of]	fr. √ज्ञा *9.P. pr. 3rd sg.* (**5.23.2:** & **5.3:**)
6	सः	that one becomes	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
7	सर्व-विद्	the knower of all [by knowing Me, the reality of all]	fr. सर्व-विद् *m. sg. nom.* (**6.24:**)
10	सर्व-भावेन	because of being [identical to the Lord, to] all	fr. सर्व-भाव *m. sg. inst.*
9	मां	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
8	भजति	[and thus] attains	fr. √भज् *1.P. pr. 3rd sg.*
11	भारत	(अर्जुन) O (Brilliant) Son of India	fr. भारत *m. sg. voc.*

इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं मयानघ। एतद्बुद्ध्वा बुद्धिमान्स्यात्कृतकृत्यश्च भारत॥२०॥

(इति गुह्यतमं शास्त्रम्, इदम् उक्तं मया अनघ। एतद् बुद्ध्वा बुद्धिमान् स्यात्, कृतकृत्यः च भारत॥)

इति मया इदं गुह्यतमं शास्त्रम् उक्तम्, अन्-अघ। एतद् बुद्ध्वा बुद्धिमान् कृत-कृत्यः च स्यात्, भारत। (**15.20**)

Thus, I have told this most secret [i.e., secret in terms of sanctity, value, and by appearing to be difficult to understand] teaching, O Sinless One. Knowing this, one becomes one who has [made best use of one's] intellect and has done what is to be done, O अर्जुन.

1	इति	thus	fr. इति *in.* (**6.20:**)
2	मया	I	fr. अहम् *prn. sg. inst.* (**7.7:**)
4	इदं	this	fr. इदम् *prn. n. sg. nom.*
5	गुह्यतमं	most secret [i.e., secret in terms of sanctity, value, and by appearing to be difficult to understand]	fr. गुह्यतम *spv. a. n. sg. nom.* (**6.25:**)
6	शास्त्रम्	teaching	fr. शास्त्र *n. sg. nom.*
3	उक्तम्	have told	fr. उक्त *pp. of* √वच् *pt. n. sg. nom.* (**6.6:** & **2.3.a:** & **2.80:**)

7	अन्-अघ	O Sinless One	fr. अनघ *m. sg. voc.*
8	एतद् बुद्ध्वा	knowing this	fr. एतद् *prn. n. sg. acc.*; बुद्ध्वा *in. pt. of* √बुध् (**2.76:** & **.78:**)
10	बुद्धिमान्	one who has [made best use of one's] intellect	fr. बुद्धिमत् *a. m. sg. nom.* (**3.13.a:**)
11	कृत-	and who has done	
12	-कृत्यः च	what is to be done	fr. कृत-कृत्य *a. m. sg. nom.*; च *in.*
9	स्यात्	one becomes	fr. √अस् *2.P. pot. 3rd sg.* (**5.19.4:**)
13	भारत	(अर्जुन) O (Brilliant) Son of India	fr. भारत *m. sg. voc.*

ओं तत्सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे पुरुषोत्तमयोगो नाम पञ्चदशोऽध्यायः॥१५॥

(ओं तद् सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे पुरुषोत्तमयोगः नाम पञ्चदशः अध्यायः॥)

ओं तद् सत्। इति श्रीमद्-भगवद्-गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्म-विद्यायां योग-शास्त्रे श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवादे पुरुष-उत्तम-योगः नाम पञ्च-दशः अध्यायः। (**15**)

ओं (ब्रह्मन्, the witness of all) is that [only] reality. Thus ends the fifteenth chapter, called "The Topic of the Being Who Transcends," of the [eighteen chapters of] *Songs of the Glorious Lord*, which is [looked upon as] उपनिषद् [and whose teaching is] in [the form of] a dialogue between श्री कृष्ण and अर्जुन, [the subject matter being] a knowledge of ब्रह्मन् and योग.

1	ओं	ओम् (ब्रह्मन्, the witness of all,)	fr. ओम् *in.*
2	तद् सत्	[is] that [only] reality	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; सत् *n. sg. nom.*
3	इति	(quote-end quote), thus ends	fr. इति *in.*
10	श्रीमद्-	of the venerable, the glorious	
11	-भगवद्-	one having [limitless] glories, Lord	
9	-गीतासु	in [i.e., of] songs	fr. श्रीमत्-भगवत्-गीता *f. pl. loc.* (**2.43:**)
12	उपनिषत्सु	[which are/is looked upon as] उपनिषद्, sacred scripture	fr. उपनिषद् *f. pl. loc.* (**6.24:**)
17	ब्रह्म-	of ब्रह्मन् (reality/सत्)	
16	-विद्यायां	[and] a knowledge	fr. ब्रह्म-विद्या *f. sg. loc.*
18	योग-शास्त्रे	[and instruction of] योग (means, discipline, etc.)	fr. योग-शास्त्र *n. sg. loc.*
14	श्री-कृष्ण-	between Lord कृष्ण	
15	-अर्जुन-	and अर्जुन	
13	-संवादे	in [the form of] a dialogue	fr. श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवाद *n. sg. loc.* (**2.7:**)

8	पुरुष-उत्तम-	of the being who transcends	
7	-योगः	the topic	fr. पुरुष-उत्तम-योग *a. m. sg. nom.*
6	नाम	by the name, called	fr. नाम *in.*
4	पञ्च-दशः	the fifteenth	fr. पञ्च-दश *ordinal a. m. sg. nom.*
5	अध्यायः	chapter	fr. अध्याय *m. sg. nom.*

अथ षोडशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच।

अभयं सत्त्वसंशुद्धिर्ज्ञानयोगव्यवस्थितिः। दानं दमश्च यज्ञश्च स्वाध्यायस्तप आर्जवम्॥१॥

अहिंसा सत्यमक्रोधस्त्यागः शान्तिरपैशुनम्। दया भूतेष्वलोलुप्त्वं मार्दवं ह्रीरचापलम्॥२॥

तेजः क्षमा धृतिः शौचमद्रोहो नातिमानिता। भवन्ति सम्पदं दैवीमभिजातस्य भारत॥३॥

(श्रीभगवान् उवाच। अभयं सत्त्वसंशुद्धिः, ज्ञानयोगव्यवस्थितिः। दानं दमः च यज्ञः च, स्वाध्यायः तपः आर्जवम्॥
अहिंसा सत्यम् अक्रोधः, त्यागः शान्तिः अपैशुनम्। दया भूतेषु अलोलुप्त्वं, मार्दवं ह्रीः अचापलम्॥
तेजः क्षमा धृतिः शौचम्, अद्रोहः नातिमानिता। भवन्ति सम्पदं दैवीम्, अभिजातस्य भारत॥)

श्री-भगवान् उवाच। अ-भयं, सत्त्व-संशुद्धिः, ज्ञान-योग-व्यवस्थितिः, दानं, दमः च, यज्ञः च, स्व-अध्यायः, तपः, आर्जवम्, अ-हिंसा, सत्यम्, अ-क्रोधः, त्यागः, शान्तिः, अ-पैशुनं, भूतेषु दया, अ-लोलुप्त्वं, मार्दवं, ह्रीः, अ-चापलं, तेजः, क्षमा, धृतिः, शौचम्, अ-द्रोहः, न-अतिमानिता — दैवीं सम्पदम् अभिजातस्य भवन्ति, भारत। (**16.1-3**)

The Lord said: Freedom from fear, purity of mind, steadiness in [i.e., commitment to] knowledge and its contemplation, charity, mastery over the [ways of] behavior, performing [daily] यज्ञ [prayers, etc.], reciting to oneself the वेद texts, prayerful discipline, straightforwardness, harmlessness, truthfulness, resolution of anger, renunciation, clarity, अपैशुन (not exposing defects of one person to another), compassion toward living beings, अलोलुप्त्वं (absence of agitation of the senses in the presence of objects), gentleness, modesty, absence of [meaningless] physical agitation, brilliance [expressed as self-confidence], accommodation [i.e., patience and understanding], resolve, cleanliness, absence of malice, absence of demanding respect from others—[these] are there for one born to the wealth of a देव, O अर्जुन.

1	श्री-भगवान् उवाच	the Lord said	fr. श्री-भगवत् *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	अ-भयं	freedom from fear	fr. अभय *n. sg. nom.*
3	सत्त्व-संशुद्धिः	purity of mind	fr. सत्त्व-संशुद्धि *f. sg. nom.*
5	ज्ञान-योग-	knowledge and its contemplation	
4	-व्यवस्थितिः	steadiness in [i.e., commitment to]	fr. ज्ञान-योग-व्यवस्थिति *f. sg. nom.*
6	दानं	charity	fr. दान *n. sg. nom.*
7	दमः च	[and] mastery over the [ways of] behavior	fr. दम *m. sg. nom.*; च *in.*
8	यज्ञः च	[and] performing [daily] यज्ञ [prayers, etc.]	fr. यज्ञ *m. sg. nom.*; च *in.*
9	स्व-अध्यायः	reciting to oneself the वेद texts	fr. स्व-अध्याय *m. sg. nom.*
10	तपः	prayerful discipline	fr. तपस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)
11	आर्जवम्	straightforwardness	fr. आर्जव *n. sg. nom.*

12	अ-हिंसा	harmlessness	fr. अहिंसा *f. sg. nom.*
13	सत्यम्	truthfulness	fr. सत्य *n. sg. nom.*
14	अ-क्रोधः	resolution of anger	fr. अक्रोध *m. sg. nom.*
15	त्यागः	renunciation	fr. त्याग *m. sg. nom.*
16	शान्तिः	clarity	fr. शान्ति *f. sg. nom.*
17	अ-पैशुनं	not exposing defects of one person to another	fr. अपौशुन *n. sg. nom.*
18	भूतेषु दया	compassion towards living beings	fr. भूत *pp. of* √भू *n. pl. loc.*; दया *f. sg. nom.*
19	अ-लोलुप्त्वं	absence of agitation of the senses in the presence of objects	fr. अलोलुप्त्व *n. sg. nom.*
20	मार्दवं	gentleness	fr. मार्दव *n. sg. nom.*
21	ह्रीः	modesty	fr. ह्री *f. sg. nom.*
22	अ-चापलं	absence of [meaningless] physical agitation	fr. अचापल *n. sg. nom.*
23	तेजः	brilliance [expressed as self-confidence]	fr. तेजस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)
24	क्षमा	accommodation [i.e., patience and understanding]	fr. क्षमा *f. sg. nom.*
25	धृतिः	resolve	fr. धृति *f. sg. nom.*
26	शौचम्	cleanliness	fr. शौच *n. sg. nom.*
27	अ-द्रोहः	absence of malice	fr. अद्रोह *m. sg. nom.*
28	न-अतिमानिता	absence of demanding respect from others	fr. न-अतिमानिता *f. sg. nom.* (**6.33:**)
32	दैवीं	of a देव	fr. दैवी *a. f. sg. acc.*
31	सम्पदम्	to the wealth	fr. सम्पद् *f. sg. acc.* (**3.6:**) (**7.8.5:**)
30	अभिजातस्य	for one born	fr. अभिजात *pp. of* अभि + √जन् *a. m. sg. gen.* (**6.6:** *irreg., cf.* **5.16.4:**)
29	भवन्ति	[these] are there	fr. √भू *1.P. pr. 3rd pl.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:**)
<u>33</u>	भारत	(अर्जुन) O (Brilliant) Son of India	fr. भारत *m. sg. voc.*

दम्भो दर्पोऽभिमानश्च क्रोधः पारुष्यमेव च। अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थ सम्पदमासुरीम्॥ ४॥

(दम्भः दर्पः अभिमानः च, क्रोधः पारुष्यम् एव च। अज्ञानं च अभिजातस्य, पार्थ सम्पदम् आसुरीम्॥)

पार्थ, दम्भः दर्पः अभिमानः च, क्रोधः पारुष्यम् एव च, अ-ज्ञानं च — आसुरीं सम्पदम् अभिजातस्य। (**16.4**)

O अर्जुन, hypocrisy, arrogance [i.e., not understanding the factors responsible for what one has, thinking "I am responsible for these"], demanding respect from others, anger, harshness and lack of discernment—[these] are there for one born to the wealth of an असुर.

1	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
2	दम्भः	hypocrisy	fr. दम्भ *m. sg. nom.*
3	दर्पः	arrogance [i.e., not understanding the factors responsible for what one has, thinking "I am responsible for these"]	fr. दर्प *m. sg. nom.*
4	अभिमानः च	[and] demanding respect from others	fr. अभिमान *m. sg. nom.*; च *in.*
5	क्रोधः	anger	fr. क्रोध *m. sg. nom.*
6	पारुष्यम् एव च	[and] harshness	fr. पारुष्य *n. sg. nom.*; एव *in.* (**6.19:**); च *in.*
7	अ-ज्ञानं च	and lack of discernment	fr. अज्ञान *n. sg. nom.*; च *in.*
10	आसुरीं	of an असुर	fr. आसुरी *a. f. sg. acc.*
9	सम्पदम्	to the wealth	fr. सम्पद् *f. sg. acc.* (**3.6:**) (**7.8.5:**)
8	अभिजातस्य	[these] [are there] for one born	fr. अभिजात *pp. of* अभि + √जन् *a. m. sg. gen.* (**6.6:** *irreg., cf.* **5.16.4:**)

दैवी सम्पद्विमोक्षाय निबन्धायासुरी मता। मा शुचः सम्पदं दैवीमभिजातोऽसि पाण्डव॥ ५॥

(दैवी सम्पत् विमोक्षाय, निबन्धाय आसुरी मता। मा शुचः सम्पदं दैवीम्, अभिजातः असि पाण्डव॥)

दैवी सम्पत् विमोक्षाय, आसुरी निबन्धाय मता। मा शुचः, दैवीं सम्पदम् अभिजातः असि, पाण्डव। (**16.5**)

The wealth [i.e., disposition] of a देव (worthy person) is considered [to lead] to freedom and of an असुर (unworthy person) to bondage. Do not worry; you are born to the wealth of a देव, O अर्जुन.

2	दैवी	of a देव (worthy person)	fr. दैवी *a. f. sg. nom.*
1	सम्पत्	the wealth [i.e., disposition]	fr. सम्पद् *f. sg. nom.* (**3.6.a:**)
4	विमोक्षाय	[to lead] to freedom	fr. विमोक्ष *m. sg. dat.* (**7.10.B:**)
5	आसुरी	[and] of an असुर (unworthy person)	fr. आसुरी *a. f. sg. nom.*
6	निबन्धाय	to bondage	fr. निबन्ध *m. sg. dat.* (**7.10.B:**)
3	मता	is considered	fr. मता *pp. of* √मन् *pt. f. sg. nom.* (**6.6:**)

7	मा शुचः	do not worry	fr. मा *in.*; √शुच् *P.* अ-*Aorist 2nd sg.* (**5.30.2.a:**) (**7.22.4:**)
11	दैवीं	of a देव	fr. दैवी *a. f. sg. acc.*
10	सम्पदम्	to the wealth	fr. सम्पद् *f. sg. acc.* (**3.6:**) (**7.8.5:**)
9	अभिजातः	born	fr. अभिजात *pp. of* अभि + √जन् *a. m. sg. gen.* (**6.6:** *irreg., cf.* **5.16.4:**)
8	असि	you are	fr. √अस् *2.P. pr. 2nd sg.* (**5.19.4:**)
12	पाण्डव	(अर्जुन) O Son of King पाण्डु	fr. पाण्डव *m. sg. voc.*

द्वौ भूतसर्गौ लोकेऽस्मिन्दैव आसुर एव च। दैवो विस्तरशः प्रोक्त आसुरं पार्थ मे शृणु॥६॥

(द्वौ भूतसर्गौ लोके अस्मिन्, दैवः आसुरः एव च। दैवः विस्तरशः प्रोक्तः, आसुरं पार्थ मे शृणु॥)

अस्मिन् लोके द्वौ भूत-सर्गौ दैवः आसुरः एव च। पार्थ, दैवः विस्तरशः प्रोक्तः, आसुरं मे शृणु। (**16.6**)

In this world, there are two manifestations of [human] beings—the दैव (the worthy, who go with धर्म) and the आसुर (the unworthy, who fight against धर्म). O अर्जुन, the worthy has been told in detail. [Now] listen to Me about the unworthy.

1	अस्मिन् लोके	in this world	fr. इदम् *prn. m. sg. loc.*; लोक *m. sg. loc.*
2	द्वौ भूत-सर्गौ	there are two manifestations of [human] beings	fr. द्व *num. a. m. du. nom.*; भूत-सर्ग *m. du. nom.*
3	दैवः	the दैव (the worthy, who go with धर्म)	fr. दैव *a. m. sg. nom.*
4	आसुरः एव च	and the आसुर (the unworthy, who fight against धर्म)	fr. आसुर *a. m. sg. nom.*; एव *in.* (**6.19:**); च *in.*
5	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
6	दैवः	the worthy	fr. दैव *a. m. sg. nom.*
8	विस्तरशः	in detail	fr. विस्तारशस् *in.* (**6.19:**)
7	प्रोक्तः	has been told	fr. प्रोक्त *pp. of* प्र + √वच् *pt. m. sg. nom.* (**6.6:** & **2.3.a:** & **2.80:**)
11	आसुरं	about the unworthy	fr. आसुर *a. m. sg. acc.*
10	मे	to Me	fr. अहम् *prn. sg. gen.* (**7.12.1.c:**)
9	शृणु	[now] listen	fr. √श्रु *5.P. impv. 2nd sg.* (**5.3:**)

प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च जना न विदुरासुराः। न शौचं नापि चाचारो न सत्यं तेषु विद्यते॥७॥

(प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च, जनाः न विदुः आसुराः। न शौचं न अपि च आचारः, न सत्यं तेषु विद्यते॥)

आसुराः जनाः प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च न विदुः। तेषु न शौचं, न अपि आचारः, न च सत्यं विद्यते। (**16.7**)

People who are unworthy do not know [adaptive] pursuit or [adaptive] withdrawal. In them there is no [inner] cleanliness, no [adaptive] conduct nor truth.

2	आसुराः	who are unworthy	fr. आसुर *a. m. pl. nom.*
1	जनाः	people	fr. जन *m. pl. nom.*
4	प्रवृत्तिं च	[adaptive] pursuit	fr. प्रवृत्ति *f. sg. acc.*; च *in.*
5	निवृत्तिं च	or [adaptive] withdrawal	fr. निवृत्ति *f. sg. acc.*; च *in.*
3	न विदुः	do not know	fr. न *in.*; √विद् *P. perf.* 3rd *pl.* (**5.28:**)
6	तेषु	in them	fr. तद् *prn. m. pl. loc.*
8	न शौचं	no [inner] cleanliness	fr. न *in.*; शौच *n. sg. nom.*
9	न अपि आचारः	no [adaptive] conduct	fr. न *in.*; अपि *in.*; आचार *m. sg. nom.*
10	न च सत्यं	nor truth	fr. न *in.*; च *in.*; सत्य *n. sg. nom.*
7	विद्यते	there is	fr. √विद् *ps. pr.* 3rd *sg.*

असत्यमप्रतिष्ठं ते जगदाहुरनीश्वरम्। अपरस्परसम्भूतं किमन्यत्कामहैतुकम्॥८॥

(असत्यम् अप्रतिष्ठं ते, जगत् आहुः अनीश्वरम्। अपरस्परसम्भूतं, किम् अन्यद् कामहैतुकम्॥)

जगत् अ-सत्यम्, अ-प्रतिष्ठम्, अन्-ईश्वरम्, काम-हैतुकम् अपरस्-पर-सम्भूतं किम् अन्यद् [इति] ते आहुः। (**16.8**)

—They say [that] people are untruthful [because they themselves are untruthful], are without [an ethical] basis [because they are without one], are godless [because they are], and are born of mutual union [of male and female] due to lust [not due to their कर्म-फल]—nothing else.

2	जगत्	people	fr. जगत् *n. sg. nom.* (**3.5:**) (**7.4.1:**)
3	अ-सत्यम्	are untruthful	fr. असत्य *n. n. sg. nom.*
4	अ-प्रतिष्ठम्	are without [an ethical] basis	fr. अप्रतिष्ठ *a. n. sg. nom.*
5	अन्-ईश्वरम्	are godless	fr. अनीश्वर *a. n. sg. nom.*
8	काम-हैतुकम्	due to lust	fr. काम-हैतुक *a. n. sg. nom.*
7	अपरस्-पर-	of mutual union [of male and female]	
6	-सम्भूतं	[and] are born	fr. अपर-स्-पर-सम्भूत *a. n. sg. nom.* (**2.24:** & **.26:**)
9	किम् अन्यद्	what else? nothing else	fr. किम् *prn. n. sg. nom.*; अन्य *prn. a. n. sg. nom.* (**4.16.1:**)
1	[इति] ते आहुः	they say [that]	fr. तद् *prn. m. pl. nom.*; √अह् *P. perf.* 3rd *pl.* (**5.8.5:**)

एतां दृष्टिमवष्टभ्य नष्टात्मानोऽल्पबुद्धयः। प्रभवन्त्युग्रकर्माणः क्षयाय जगतोऽहिताः॥९॥

(एतां दृष्टिम् अवष्टभ्य, नष्टात्मानः अल्पबुद्धयः। प्रभवन्ति उग्रकर्माणः, क्षयाय जगतः अहिताः॥)

एतां दृष्टिम् अवष्टभ्य, नष्ट-आत्मानः, अल्प-बुद्धयः, उग्र-कर्माणः, अ-हिताः जगतः क्षयाय प्रभवन्ति। (**16.9**)

Having recourse to this view [where there is no personal responsibility toward others or for oneself], [thus] whose intellects are lost, [thus] whose minds are limited [to sense pursuits], who are of cruel actions—[these] enemies are set for destroying the world.

2	एतां दृष्टिम्	to this view [where there is no personal responsibility towards others or for oneself]	fr. एतद् *prn. f. sg. acc.*; दृष्टि *f. sg. acc.*
1	अवष्टभ्य	having recourse	fr. अवष्टभ्य *in. pt.* अव + √स्थभ् (*w/ irreg. application of* **2.101:**)
3	नष्ट-आत्मानः	[thus] whose intellects are lost	fr. नष्ट-आत्मन् *a. m. pl. nom.* (**3.22:**)
4	अल्प-बुद्धयः	[thus] whose minds are limited [to sense pursuits]	fr. अल्प-बुद्धि *a. m. pl. nom.*
5	उग्र-कर्माणः	who are of cruel actions	fr. उग्र-कर्मन् *a. m. pl. nom.* (**3.22:** & **2.92:**)
6	अ-हिताः	[these] enemies	fr. अहित *pp. of* √धा *m. pl. nom.* (**6.6:**)
9	जगतः	the world	fr. जगत् *n. sg. gen.* (**3.5:**)
8	क्षयाय	for destroying	fr. क्षय *m. sg. dat.* (**7.10.B.1.a:**)
7	प्रभवन्ति	are set	fr. प्र + √भू *1.P. pr. 3rd pl.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:**)

काममाश्रित्य दुष्पूरं दम्भमानमदान्विताः। मोहाद्गृहीत्वासद्ग्राहान्प्रवर्तन्तेऽशुचिव्रताः॥१०॥

(कामम् आश्रित्य दुष्पूरं, दम्भमानमदान्तिताः। मोहात् गृहीत्वा असद्ग्राहान्, प्रवर्तन्ते अशुचिव्रताः॥)

दुष्-पूरं कामम् आश्रित्य, दम्भ-मान-मद-अन्तिताः, मोहात् अ-सद्-ग्राहान् गृहीत्वा, अ-शुचि-व्रताः प्रवर्तन्ते। (**16.10**)

Taking to desire that is insatiable; filled with hypocrisy, demands for respect, and with arrogance; assuming improper understandings due to delusion; and with unworthy vows, they keep going [in संसार].

3	दुष्-पूरं	that is insatiable	fr. दुस्-पूर *a. m. sg. acc.* (*irreg. sandhi before* प्, *perhaps influenced by* **2.101:** *and/or the root* √दुष् *from which* दुस् *is derived*)
2	कामम्	desire	fr. काम *m. sg. acc.*
1	आश्रित्य	taking to	fr. आश्रित्य *in. pt. of* आ + √श्रि (**6.9:**)
5	दम्भ-	with hypocrisy	
6	-मान-	demands for respect	
7	-मद-	and with arrogance	
4	-अन्तिताः	filled	fr. दम्भ-मान-मद-अन्तित *a. m. pl. nom.*

10	मोहात्	due to delusion	fr. मोह *m. sg. abl.*
9	अ-सद्-ग्राहान्	improper understandings	fr. असत्-ग्राह *m. pl. acc.* (**2.43:**)
8	गृहीत्वा	assuming	fr. गृहीत्वा *in. pt. of* √ग्रह् (**6.9:**)
11	अ-शुचि-	and with unworthy	
12	-व्रताः	vows	fr. अशुचि-व्रत *a. m. pl. nom.*
<u>13</u>	प्रवर्तन्ते	they keep going [in संसार]	fr. प्र + √वृत् *1.Ā. pr. 3rd pl.*

चिन्तामपरिमेयां च प्रलयान्तामुपाश्रिताः। कामोपभोगपरमा एतावदिति निश्चिताः॥११॥
आशापाशशतैर्बद्धाः कामक्रोधपरायणाः। ईहन्ते कामभोगार्थमन्यायेनार्थसञ्चयान्॥१२॥

(चिन्ताम् अपरिमेयां च, प्रलयान्ताम् उपाश्रिताः। कामोपभोगपरमाः, एतावत् इति निश्चिताः॥
आशापाशशतैः बद्धाः, कामक्रोधपरायणाः। ईहन्ते कामभोगार्थम्, अन्यायेन अर्थसञ्चयान्॥)

प्रलय-अन्तां च अ-परिमेयां चिन्ताम् उपाश्रिताः, काम-उपभोग-परमाः, "एतावत्" इति निश्चिताः, आशा-पाश-शतैः बद्धाः, काम-क्रोध-पर-अयणाः, काम-भोग-अर्थम् अ-न्यायेन अर्थ-सञ्चयान् ईहन्ते। (**16.11-12**)

Committed to innumerable worries [over their possessions], which last till death; having consumption of objects of desire as the ultimate; having concluded that [life] is "only this much" [i.e., having a philosophy that life is only for consumption]; bound by hundreds of fetters that are anticipations; having as their goal [more and more exaggerated] requirements and anger [to control others]—they engage in accumulating wealth for the enjoyment of objects of desire through inappropriate means.

4	प्रलय-अन्ताम् च	(and) which last till death	fr. प्रलय-अन्ता *a. f. sg. acc.*; च *in.*
2	अ-परिमेयां	to innumerable	fr. अपरिमेया *pot. ps. pt. of* परि + √मा *a. f. sg. acc.* (**6.8:**)
3	चिन्ताम्	worry/worries [over their possessions]	fr. चिन्ता *f. sg. acc.*
1	उपाश्रिताः	committed	fr. उपाश्रित *pp. of* उप + आ + √श्रि *a. m. pl. nom.*
5	काम-उपभोग-	having consumption of objects of desire	
6	-परमाः	as the ultimate	fr. काम-उपभोग-परम *a. m. pl. nom.*
8	एतावत् इति	that [life] is "only this much" [i.e., having a philosophy that life is only for consumption]	fr. एतावत् *a. n. sg. nom.*; इति *in.*
7	निश्चिताः	having concluded	fr. निश्चित *pp. of* निस् + √चि *a. m. pl. nom.* (**2.24:** & **.27:**)
11	आशा-	that are anticipations	
10	-पाश-शतैः	by hundreds of fetters	fr. आशा-पाश-शत *n. pl. inst.*
9	बद्धाः	bound	fr. बद्ध *pp. of* √बुध् *a. m. pl. nom.* (**6.6:** & **2.76:** & **2.78:**)

13	काम-क्रोध-	[more and more exaggerated] requirements and anger [to control others]	
12	-पर-अयणाः	having as their goal	fr. काम-क्रोध-पर-अयण *a. m. pl. nom.*
16	काम-भोग-अर्थम्	for the enjoyment of objects of desire	fr. काम-भोग-अर्थम् *in.* (**6.32:**)
17	अ-न्यायेन	through inappropriate means	fr. अन्याय *m. sg. inst.*
15	अर्थ-सञ्चयान्	accumulating wealth	fr. अर्थ-सञ्चय *m. pl. acc.*
14	ईहन्ते	they engage in	fr. √ईह् *1.Ā. pr. 3rd pl.*

इदमद्य मया लब्धमिदं प्राप्स्ये मनोरथम्। इदमस्तीदमपि मे भविष्यति पुनर्धनम्॥१३॥
(इदम् अद्य मया लब्धम्, इदं प्राप्स्ये मनोरथम्। इदम् अस्ति इदम् अपि मे, भविष्यति पुनः धनम्॥)
"अद्य मया इदं लब्धम्, इदं मनस्-रथं प्राप्स्ये। इदम् अस्ति, पुनः मे इदम् अपि धनं भविष्यति।" (**16.13**)
[Boasting] "Today I have gained this, and I will acquire this fanciful object [tomorrow]. This [wealth I have] now, and this [other] wealth also will be mine."

1	अद्य	[boasting] today	fr. अद्य *in.*
2	मया	I	fr. अहम् *prn. sg. inst.* (**7.7:**)
3	इदं लब्धम्	have gained this	fr. इदम् *prn. n. sg. nom.*; लब्ध *pp. of* √लभ् *pt. n. sg. nom.* (**2.76:** & **.78:**)
5	इदं	this	fr. इदम् *prn. n. sg. acc.*
6	मनस्-रथं	fanciful object [tomorrow]	fr. मनस्-रथ *a. n. sg. acc.* (*irreg. – noun used as an adj.*) (**2.24:** & **.33:**)
4	प्राप्स्ये	[and] I will acquire	fr. प्र + √आप् *Ā. fut. 1st sg.*
7	इदम् अस्ति	this [wealth I have] now	fr. इदम् *prn. n. sg. nom.*; √अस् *2.P. pr. 3rd sg.*
8	पुनः	and	fr. पुनर् *in.*
13	मे	mine	fr. अहम् *prn. sg. gen.*
9	इदम्	this [other]	fr. इदम् *prn. n. sg. nom.*
11	अपि	also	fr. अपि *in.*
10	धनं	wealth	fr. धन *n. sg. nom.*
12	भविष्यति	will be	fr. √भू *P. fut. 3rd sg.* (**5.33:** & **2.3:** & **2.71:**)

असौ मया हतः शत्रुर्हनिष्ये चापरानपि। ईश्वरोऽहमहं भोगी सिद्धोऽहं बलवान्सुखी॥१४॥

(असौ मया हतः शत्रुः, हनिष्ये च अपरान् अपि। ईश्वरः अहम् अहं भोगी, सिद्धः अहं बलवान् सुखी॥)

"मया असौ शत्रुः हतः, अपरान् च अपि हनिष्ये। अहम् ईश्वरः। अहं भोगी। अहं सिद्धः बलवान् सुखी।" (**16.14**)

"I have destroyed this enemy, and others I will also destroy. I am the ruler. I am the enjoyer. I am successful, powerful, and happy."

1	मया	I	fr. अहम् *prn. sg. inst.* (**7.7:**)
3	असौ शत्रुः	this enemy	fr. अदस् *prn. m. sg. nom.*; शत्रु *m. sg. nom.*
2	हतः	have destroyed	fr. हत *pp. of* √हन् *pt. m. sg. nom.* (**6.6:**)
4	अपरान् च	and others	fr. अपर *m. pl. acc.* (**4.16.3:**); च *in.*
5	अपि हनिष्ये	I will also destroy	fr. अपि *in.*; √हन् *Ā. fut. 1st sg.*
6	अहम् ईश्वरः	I am the ruler	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; ईश्वर *m. sg. nom.*
7	अहं भोगी	I am the enjoyer	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; भोगिन् *a. m. sg. nom.* (**3.15:**)
8	अहं सिद्धः	I am successful	fr. अहम् *prn. sg. nom.*; सिद्ध *pp. of* √सिध् *a. m. sg. nom.* (**2.76:** & **.78:**)
9	बलवान्	powerful	fr. बलवत् *a. m. sg. nom.* (**3.13:**)
<u>10</u>	सुखी	[and] happy	fr. सुखिन् *a. m. sg. nom.* (**3.15:**)

आढ्योऽभिजनवानस्मि कोऽन्योऽस्ति सदृशो मया। यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्य इत्यज्ञानविमोहिताः॥१५॥

(आढ्यः अभिजनवान् अस्मि, कः अन्यः अस्ति सदृशः मया। यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्ये, इति अज्ञानविमोहिताः॥)

"आढ्यः अभिजनवान् [च] अस्मि। कः अन्यः मया स-दृशः अस्ति। यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्ये।" इति अ-ज्ञान-विमोहिताः। (**16.15**)

"I am wealthy and have an exalted family. Who is there the equal of me! I will perform rituals, I will give, I will enjoy." Thus those [boast] who are variously lacking in discernment due to ignorance [of धर्म and अधर्म, much less of आत्मन्].

2	आढ्यः	wealthy	fr. आढ्य *a. m. sg. nom.*
3	अभिजनवान् [च]	[and] have an exalted family	fr. अभिजनवत् *a. m. sg. nom.* (**3.13:**)
1	अस्मि	I am	fr. √अस् *2.P. pr. 1st sg.*
4	कः अन्यः	who [else]	fr. किम् *prn. m. sg. nom.*; अन्य *prn. a. m. sg. nom.*
7	मया	of me	fr. अहम् *prn. sg. inst.* (**7.9.12:**)
6	स-दृशः	the equal	fr. स-दृश *a. m. sg. nom.* (**4.17.2:** & **6.39:**)
5	अस्ति	is there	fr. √अस् *2.P. pr. 3rd sg.*

8	यक्ष्ये	I will perform rituals	fr. √यज् *Ā. fut.* 1st *sg.* (**2.81:**)
9	दास्यामि	I will give	fr. √दा *P. fut.* 1st *sg.* (**5.33:** & **5.5.a:**)
10	मोदिष्ये	I will enjoy	fr. √मुद् *Ā. fut.* 1st *sg.*
11	इति	thus [boast]	fr. इति *in.*
13	अ-ज्ञान-	due to ignorance [of धर्म and अधर्म, much less of आत्मन्]	
12	-विमोहिताः	those who are variously lacking in discernment	fr. अज्ञान-विमोहित *a. m. pl. nom.*

अनेकचित्तविभ्रान्ता मोहजालसमावृताः। प्रसक्ताः कामभोगेषु पतन्ति नरकेऽशुचौ॥१६॥

(अनेकचित्तविभ्रान्ताः, मोहजालसमावृताः। प्रसक्ताः कामभोगेषु, पतन्ति नरके अशुचौ॥)

अन्-एक-चित्त-विभ्रान्ताः, मोह-जाल-समावृताः, काम-भोगेषु प्रसक्ताः अ-शुचौ नरके पतन्ति। (**16.16**)

Variously deluded by many [such] thoughts, enveloped by a net of delusion, attached to the objects of desire [thus compromising on the means to attain these, they accumulate पाप], [and so] they fall into an unworthy hell [until the next bad birth].

2	अन्-एक-चित्त-	by many [such] thoughts	
1	-विभ्रान्ताः	variously deluded	fr. अनेक-चित्त-विभ्रान्त *a. m. pl. nom.*
4	मोह-जाल-	by a net of delusion	
3	-समावृताः	enveloped	fr. मोह-जाल-समावृत *a. m. pl. nom.*
6	काम-भोगेषु	to the objects of desire	fr. काम-भोग *m. pl. loc.* (**7.13.2.a:**)
5	प्रसक्ताः	attached	fr. प्रसक्त *pp. of* प्र + √सञ्ज् *a. m. pl. nom.* (**6.6:** & **2.81:**)
8	अ-शुचौ	into an unworthy	fr. अशुचि *a. m. sg. loc.* (**3.29.c:**)
9	नरके	hell [until the next bad birth]	fr. नरक *a. m. sg. loc.*
7	पतन्ति	they fall	fr. √पत् *1.P. pr.* 3rd *pl.*

आत्मसम्भाविताः स्तब्धा धनमानमदान्तिताः। यजन्ते नामयज्ञैस्ते दम्भेनाविधिपूर्वकम्॥१७॥

(आत्मसम्भाविताः स्तब्धाः, धनमानमदान्विताः। यजन्ते नामयज्ञैः ते, दम्भेन अविधिपूर्वकम्॥)

आत्म-सम्भाविताः, स्तब्धाः, धन-मान-मद-अन्विताः ते दम्भेन अ-विधि-पूर्वकं नाम-यज्ञैः यजन्ते। (**16.17**)

Honored only by themselves, pompous [i.e., unable to bow to anyone], filled with demands for respect, and arrogant because of wealth, they sacrifice with rituals that are in name only [since they are done] out of hypocrisy [not श्रद्धा] and not in accordance to injunction.

2	आत्म-	[only] by themselves	
1	-सम्भाविताः	honored	fr. आत्म-सम्भावित *a. m. pl. nom.*
3	स्तब्धाः	pompous [i.e., unable to bow to anyone]	fr. स्तब्ध *pp. of* √स्तभ् *a. m. pl. nom.* (**2.76:** & **.78:**)
6	धन-	because of wealth	
5	-मान-मद-	with demands for respect and arrogance	
4	-अन्विताः	filled	fr. धन-मान-मद-अन्वित *a. m. pl. nom.*
7	ते	they	fr. तद् *prn. m. pl. nom.*
11	दम्भेन	[since they are done] out of hypocrisy [not श्रद्धा]	fr. दम्भ *m. sg. inst.*
12	अ-विधि-पूर्वकं	[and] not in accordance to injunction	fr. अ-विधि-पूर्वकम् *in.*
10	नाम-	that are in name only	
9	-यज्ञैः	with rituals	fr. नाम-यज्ञ *m. pl. inst.*
8	यजन्ते	sacrifice	fr. √यज् *1.Ā. pr. 3rd pl.*

अहङ्कारं बलं दर्पं कामं क्रोधं च संश्रिताः। मामात्मपरदेहेषु प्रद्विषन्तोऽभ्यसूयकाः॥१८॥
तानहं द्विषतः क्रूरान्संसारेषु नराधमान्। क्षिपाम्यजस्रमशुभानासुरीष्वेव योनिषु॥१९॥

(अहङ्कारं बलं दर्पं, कामं क्रोधं च संश्रिताः। माम् आत्मपरदेहेषु, प्रद्विषन्तः अभ्यसूयकाः॥
तान् अहं द्विषतः क्रूरान्, संसारेषु नराधमान्। क्षिपामि अजस्रम् अशुभान्, आसुरीषु एव योनिषु॥)

[ये] अहङ्-कारं बलं दर्पं कामं क्रोधं च संश्रिताः, आत्म-पर-देहेषु मां प्रद्विषन्तः, अभ्यसूयकाः — तान् द्विषतः क्रूरान् नर-अधमान् अ-शुभान् अहं संसारेषु आसुरीषु एव योनिषु अ-जस्रं क्षिपामि। (**16.18-19**)

Those who are given to an [exaggerated] self-opinion, power, arrogance, desirable objects, and anger; despising Me in their own and in others' bodies; and cynical—those hateful, cruel, lowest among people, who do ugly deeds—I continually toss [according to their कर्मन्] into [the many] paths of existence [i.e., births] [consisting of] only demonic wombs [i.e., births as frightening creatures].

2	अहङ्-कारं	an [exaggerated] self-opinion	fr. अहम्-कार *m. sg. acc.* (**2.55:**)
3	बलं	power	fr. बल *n. sg. acc.*
4	दर्पं	arrogance	fr. दर्प *m. sg. acc.*
5	कामं	desirable objects	fr. काम *m. sg. acc.*
6	क्रोधं च	and anger	fr. क्रोध *m. sg. acc.*; च *in.*
1	संश्रिताः	[those who] [are] given to	fr. संश्रित *pp. of* सम् + √श्रि *a. m. pl. nom.* (**2.54:**)
9	आत्म-पर-देहेषु	in their own and in others' bodies	fr. आत्म-पर-देह *m. pl. loc.*
8	मां	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
7	प्रद्विषन्तः	despising	fr. प्रद्विषत् *pr. pt. of* प्र + √द्विष् *a. m. pl. nom.* (**3.12:**)
10	अभ्यसूयकाः	[and] cynical	fr. अभ्यसूयक *a. m. pl. nom.*
11	तान्	those	fr. तद् *prn. m. pl. acc.*
12	द्विषतः	hateful	fr. द्विषत् *pr. pt. of* √द्विष् *a. m. pl. acc.* (**3.12:**)
13	क्रूरान्	cruel	fr. क्रूर *a. m. pl. acc.*
14	नर-अधमान्	lowest among people	fr. नर-अधम *spv. a. m. pl. acc.* (**6.25:** & **.27:**)
15	अ-शुभान्	who do ugly deeds	fr. अशुभ *a. m. pl. acc.*
16	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
19	संसारेषु	into [the many] paths of existence [i.e., births]	fr. संसार *m. pl. loc.*
20	आसुरीषु एव	[consisting of] only demonic	fr. आसुरी *a. f. pl. loc.*; एव *in.* (**6.19:**)
21	योनिषु	wombs [i.e., births as frightening creatures]	fr. योनि *f. pl. loc.*
17	अ-जस्रं	continually	fr. अजस्रम् *in.* (**7.8.8:**)
18	क्षिपामि	toss [according to their कर्मन्]	fr. √क्षिप् *6.P. pr. 1st sg.* (**5.5.a:**)

आसुरीं योनिमापन्ना मूढा जन्मनि जन्मनि। मामप्राप्यैव कौन्तेय ततो यान्त्यधमां गतिम्।। २०।।

(आसुरीं योनिम् आपन्नाः, मूढाः जन्मनि जन्मनि। माम् अप्राप्य एव कौन्तेय, ततः यान्ति अधमां गतिम्।।)

कौन्तेय, मूढाः जन्मनि जन्मनि आसुरीं योनिम् आपन्नाः माम् अ-प्राप्य एव, ततः अधमां गतिं यान्ति। (**16.20**)

O अर्जुन, those lacking discernment, falling into a demonic womb in birth after birth, of course, having not attained Me—they [may] go from there [all the way] to the lowest end.

1	कौन्तेय	(अर्जुन) O Son of कुन्ती	fr. कौन्तेय *m. sg. voc.*
2	मूढाः	those lacking discernment	fr. मूढ *pp. of* √मुह् *a. m. pl. nom.* (**2.107:**)
6	जन्मनि जन्मनि	in birth [after] birth	fr. जन्मन् *n. sg. loc.* (**3.22:**) (**7.6.B.2.e:**)
4	आसुरीं	a demonic	fr. आसुरी *a. f. sg. acc.*
5	योनिम्	womb	fr. योनि *f. sg. acc.*
3	आपन्नाः	falling into	fr. आपन्न *pp. of* आ + √पद् *pt. m. pl. nom.* (**6.6:**)
8	माम्	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
7	अ-प्राप्य एव	of course, having not attained	fr. अप्राप्य *in. pt. of* प्र + √आप् (**6.9:**); एव *in.* (**6.19:**)
10	ततः	from there [all the way]	fr. ततस् *in.* (**6.19:**)
11	अधमां गतिं	to the lowest end	fr. अधमा *spv. a. f. sg. acc.* (**6.25:** & **.27:**); गति *f. sg. acc.*
9	यान्ति	they [may] go	fr. √या *2.P. pr. 3rd pl.*

त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः। कामः क्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतत्त्रयं त्यजेत्।। २१।।

(त्रिविधं नरकस्य इदं, द्वारं नाशनम् आत्मनः। कामः क्रोधः तथा लोभः, तस्मात् एतद् त्रयं त्यजेत्।।)

कामः क्रोधः तथा लोभः इदं त्रि-विधं नरकस्य द्वारम् आत्मनः नाशनम्। तस्मात् एतद् त्रयं त्यजेत्। (**16.21**) Desire [i.e., requiring], anger, and greed: This is the threefold gate of hell [i.e., painful experience], which is the loss of oneself [i.e., it is the destruction of a mind able to pursue a worthy existence]. Therefore, one should give up this triad [by this teaching].

1	कामः	desire [i.e., requiring]	fr. काम *m. sg. nom.*
2	क्रोधः	anger	fr. क्रोध *m. sg. nom.*
3	तथा लोभः	and greed	fr. तथा *in.* (**6.19:**); लोभ *m. sg. nom.*
4	इदं त्रि-विधं	this is the threefold	fr. इदम् *prn. n. sg. nom.*; त्रि-विध *a. n. sg. nom.*
6	नरकस्य	of hell [i.e., to painful experience]	fr. नरक *m. sg. gen.*
5	द्वारम्	gate	fr. द्वार *n. sg. acc.*
8	आत्मनः	of oneself [i.e., the destruction of a mind able to pursue a worthy existence]	fr. आत्मन् *m. sg. gen.* (**3.22:**)
7	नाशनम्	which is the loss	fr. नाशन *n. sg. acc.*
9	तस्मात्	therefore	fr. तस्मात् *in.*

11	एतद् त्रयं	this triad [by this teaching]	fr. एतद् *prn. n. sg. acc.*; त्रय *n. sg. acc.* (**4.30:**)
10	त्यजेत्	one should give up	fr. √त्यज् *1.P. pot.* 2nd *sg.* (**7.25.1.d:**)

एतैर्विमुक्तः कौन्तेय तमोद्वारैस्त्रिभिर्नरः। आचरत्यात्मनः श्रेयस्ततो याति परां गतिम्॥ २२॥

(एतैः विमुक्तः कौन्तेय, तमोद्वारैः त्रिभिः नरः। आचरति आत्मनः श्रेयः, ततः याति परां गतिम्॥)

कौन्तेय, एतैः त्रिभिः तमस्-द्वारैः विमुक्तः नरः आत्मनः श्रेयः आचरति, ततः परां गतिं याति। (**16.22**)

O अर्जुन, being freed from these three gates to darkness [i.e., to further lack of discernment], one follows what is good for oneself. Thereupon, that one gains a better end [even all the way to complete freedom, मोक्ष].

1	कौन्तेय	(अर्जुन) O Son of कुन्ती	fr. कौन्तेय *m. sg. voc.*
3	एतैः त्रिभिः	from these three	fr. एतद् *prn. n. pl. inst.*; त्रि *num. a. n. pl. inst.* (**4.23.a:**)
4	तमस्-द्वारैः	gates to darkness [i.e., to further lack of discernment]	fr. तमस्-द्वार *n. pl. inst.* (**2.24:** & **.33:**) (**7.9.11:**)
2	विमुक्तः	being freed	fr. विमुक्त *pp. of* वि + √मुच् *a. n. sg. nom.* (**2.80:**)
5	नरः	a person, one	fr. नर *m. sg. nom.*
8	आत्मनः	for oneself	fr. आत्मन् *m. sg. gen.* (**4.14:** & **3.22:**)
7	श्रेयः	what is good	fr. श्रेयस् *n. sg. acc.* (**6.25:** & **3.6:**)
6	आचरति	follows	fr. आ + √चर् *1.P. pr.* 3rd *sg.*
9	ततः	thereupon	fr. ततस् *in.* (**6.19:**)
11	परां गतिं	a better end [even all the way to complete freedom, मोक्ष]	fr. परा *prn. a. f. sg. acc.* (**4.16.3:**); गति *f. sg. acc.*
10	याति	that one gains	fr. √या *2.P. pr.* 3rd *sg.*

यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्तते कामकारतः। न स सिद्धिमवाप्नोति न सुखं न परां गतिम्॥ २३॥

(यः शास्त्रविधिम् उत्सृज्य, वर्तते कामकारतः। न सः सिद्धिम् अवाप्नोति, न सुखं न परां गतिम्॥)

यः शास्त्र-विधिम् उत्सृज्य काम-कारतः वर्तते, सः सिद्धिं न अवाप्नोति, न सुखं, न परां गतिम्। (**16.23**)

The one who, casting away the scriptural injunctions [regarding what is धर्म and अधर्म], acts out of the pressure of requiring—that one does not attain success [i.e., maturity], nor happiness [in this life], nor a better end.

1	यः	the one who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
3	शास्त्र-	the scriptural	
4	-विधिम्	injunctions [regarding what is धर्म and अधर्म]	fr. शास्त्र-विधि *m. sg. acc.*
2	उत्सृज्य	casting away	fr. उत्सृज्य *in. pt. of* उद् + √सृज् (**6.9:** & **2.24:**)
6	काम-कारतः	out of the pressure of requiring	fr. काम-कारतस् *in.* (**6.19:**)

5	वर्तते	acts	fr. √वृत् *1.Ā. pr.* 3rd *sg.*
7	सः	that one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
9	सिद्धिं	success [i.e., maturity]	fr. सिद्धि *f. sg. acc.*
8	न अवाप्नोति	does not attain	fr. न *in.*; अव + √आप् *5.P. pr.* 3rd *sg.*
10	न सुखं	nor happiness [in this life]	fr. न *in.*; सुख *n. sg. acc.*
11	न परां गतिम्	nor a better end	fr. न *in.*; परा *prn. a. f. sg. acc.* (**4.16.3:**); गति *f. sg. acc.*

तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं ते कार्याकार्यव्यवस्थितौ। ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तं कर्म कर्तुमिहार्हसि॥२४॥

(तस्मात् शास्त्रं प्रमाणं ते, कार्याकार्यव्यवस्थितौ। ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तं, कर्म कर्तुम् इह अर्हसि॥)

तस्मात् कार्य-अ-कार्य-व्यवस्थितौ शास्त्रं ते प्रमाणम्। शास्त्र-विधान-उक्तं ज्ञात्वा, इह कर्म कर्तुम् अर्हसि। (**16.24**)

Therefore, in the determination of what is to be done and not to be done, the scripture is your प्रमाण (means of knowledge). Knowing what is said by the scripture as an injunction, you ought to do [your] duty here [i.e., as a human being capable of choice, follow धर्म].

1	तस्मात्	therefore	fr. तस्मात् *in.*
3	कार्य-	of what is to be done	
4	-अ-कार्य-	and not to be done	
2	-व्यवस्थितौ	in the determination	fr. कार्य-अकार्य-व्यवस्थिति *f. sg. loc.* (**3.29.b:**)
5	शास्त्रं	the scripture	fr. शास्त्र *n. sg. nom.*
6	ते प्रमाणम्	[is] your प्रमाण (means of knowledge)	fr. त्वम् *prn. sg. gen.*; प्रमाण *n. sg. nom.*
9	शास्त्र-	by the scripture	
10	-विधान-	as an injunction	
8	-उक्तं	what is said	fr. शास्त्र-विधान-उक्त *a. n. sg. acc.*
7	ज्ञात्वा	knowing	fr. ज्ञात्वा *in. pt. of* √ज्ञा
14	इह	here [i.e., as a human being capable of choice, follow धर्म]	fr. इह *in.*
13	कर्म	[your] duty	fr. कर्मन् *n. sg. acc.*
12	कर्तुम्	to do	fr. कर्तुम् *inf. of* √कृ *in.* (**6.10:** & **5.34:**) (**7.20.1:**)
11	अर्हसि	you ought	fr. √अर्ह् *1.P. pr.* 2nd *sg.*

ओं तत्सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे दैवासुरसम्पद्विभागयोगो नाम षोडशोऽध्यायः ॥१६॥

(ओं तद् सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे दैवासुरसम्पद्विभागयोगः नाम षोडशः अध्यायः॥)

ओं तद् सत्। इति श्रीमद्-भगवद्-गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्म-विद्यायां योग-शास्त्रे श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवादे दैव-असुर-सम्पद्-विभाग-योगः नाम षष्-डशः अध्यायः। (**16**)

ओं (ब्रह्मन्, the witness of all) is that [only] reality. Thus ends the sixteenth chapter, called "The Topic of the Distinction between Worthy and Unworthy Dispositions," of the [eighteen chapters of] *Songs of the Glorious Lord*, which is [looked upon as] उपनिषद् [and whose teaching is] in [the form of] a dialogue between श्री कृष्ण and अर्जुन, [the subject matter being] a knowledge of ब्रह्मन् and योग.

1	ओं	ओम् (ब्रह्मन्, the witness of all,)	fr. ओम् *in.*
2	तद् सत्	[is] that [only] reality	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; सत् *n. sg. nom.*
3	इति	(quote-end quote), thus ends	fr. इति *in.*
13	श्रीमद्-	of the venerable, the glorious	
14	-भगवद्-	one having [limitless] glories, Lord	
12	-गीतासु	in [i.e., of] songs	fr. श्रीमत्-भगवत्-गीता *f. pl. loc.* (**2.43:**)
15	उपनिषत्सु	[which are/is looked upon as] उपनिषद्, sacred scripture	fr. उपनिषद् *f. pl. loc.* (**6.24:**)
20	ब्रह्म-	of ब्रह्मन् (reality/सत्)	
19	-विद्यायां	[and] a knowledge	fr. ब्रह्म-विद्या *f. sg. loc.*
21	योग-शास्त्रे	[and instruction of] योग (means, discipline, etc.)	fr. योग-शास्त्र *n. sg. loc.*
17	श्री-कृष्ण-	between Lord कृष्ण	
18	-अर्जुन-	and अर्जुन	
16	-संवादे	in [the form of] a dialogue	fr. श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवाद *n. sg. loc.*
9	दैव-	between worthy	
10	-असुर-	and unworthy	
11	-सम्पद्-	wealth, i.e., dispositions	
8	-विभाग-	of the distinction	
7	-योगः	the topic	fr. दैव-असुर-सम्पद्-विभाग-योग *a. m. sg. nom.*
6	नाम	by the name, called	fr. नाम *in.*
4	षष्-डशः	the sixteenth	fr. षष्-दश *ordinal a. m. sg. nom.* (*irreg. cf.* **2.88:** & **.100:** & **.109:**)
5	अध्यायः	chapter	fr. अध्याय *m. sg. nom.*

अथ सप्तदशोऽध्यायः

अर्जुन उवाच।

ये शास्त्रविधिमुत्सृज्य यजन्ते श्रद्धयान्विताः। तेषां निष्ठा तु का कृष्ण सत्त्वमाहो रजस्तमः॥१॥

(अर्जुनः उवाच। ये शास्त्रविधिम् उत्सृज्य, यजन्ते श्रद्धया अन्विताः। तेषां निष्ठा तु का कृष्ण, सत्त्वम् आहो रजः तमः॥)

अर्जुनः उवाच। कृष्ण, ये शास्त्र-विधिम् उत्सृज्य श्रद्धया तु अन्विताः यजन्ते, तेषां का निष्ठा — सत्त्वं रजः आहो तमः। (**17.1**)

अर्जुन said: O कृष्ण, those who perform ritual, casting away scriptural injunction yet being endowed with श्रद्धा—what is their disposition? सत्त्व, रजस्, or तमस्?

1	अर्जुनः उवाच	अर्जुन said	fr. अर्जुन *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	कृष्ण	O कृष्ण	fr. कृष्ण *m. sg. voc.*
3	ये	those who	fr. यद् *prn. m. pl. nom.*
6	शास्त्र-विधिम्	scriptural injunction	fr. शास्त्र-विधि *m. sg. acc.*
5	उत्सृज्य	casting away	fr. उत्सृज्य *in. pt. of* उद् + √सृज् (**6.9:** & **2.24:**)
8	श्रद्धया	with श्रद्धा	fr. श्रद्धा *f. sg. inst.*
7	तु अन्विताः	yet being endowed	fr. तु *in.*; अन्वित *pp. of* अनु + √इ *a. m. pl. nom.* (**2.11:**)
4	यजन्ते	perform ritual	fr. √यज् *1.Ā. pr. 3rd pl.*
10	तेषां	of them, their	fr. तद् *prn. m. pl. gen.*
9	का निष्ठा	what is disposition?	fr. किम् *interrogative prn. f. sg. nom.*; निष्ठा *f. sg. nom.*
11	सत्त्वं रजः	सत्त्व रजस्	fr. सत्त्व *n. sg. nom.*; रजस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)
12	आहो तमः	or तमस्	fr. आहो *in.*; तमस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)

श्रीभगवानुवाच।

त्रिविधा भवति श्रद्धा देहिनां सा स्वभावजा। सात्त्विकी राजसी चैव तामसी चेति तां शृणु॥२॥

(श्रीभगवान् उवाच। त्रिविधा भवति श्रद्धा, देहिनां सा स्वभावजा। सात्त्विकी राजसी च एव, तामसी च इति तां शृणु॥)

श्री-भगवान् उवाच। देहिनां सा स्व-भाव-जा श्रद्धा सात्त्विकी राजसी च तामसी च इति त्रि-विधा एव भवति। तां शृणु। (**17.2**)

The Lord said: For embodied ones [i.e., for humans], that श्रद्धा (value structure and attitude toward life)—born of one's nature [i.e., from the mind's latent tendency]—is threefold: predominately सत्त्व, predominately रजस्, and predominately तमस्. Listen about these.

1	श्री-भगवान् उवाच	the Lord said	fr. श्री-भगवत् *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	देहिनां	for embodied ones [i.e., for humans]	fr. देहिन् *m. pl. gen.* (**3.15:**)
3	सा	that	fr. तद् *prn. f. sg. nom.*
5	स्व-भाव-जा	born of one's nature [i.e., from the mind's latent tendency]	fr. स्व-भाव-जा *a. f. sg. nom.* (**6.24.3:**)
4	श्रद्धा	श्रद्धा (value structure and attitude towards life)	fr. श्रद्धा *f. sg. nom.*
8	सात्त्विकी	predominately सत्त्व	fr. सात्त्विकी *a. f. sg. nom.*
9	राजसी च	(and) predominately रजस्	fr. राजसी *a. f. sg. nom.*; च *in.*
10	तामसी च इति	and predominately तमस्	fr. तामसी *a. f. sg. nom.*; च *in.*; इति *in.*
7	त्रि-विधा एव	threefold	fr. त्रि-विधा *a. f. sg. nom.*; एव *in.* (**6.19:**)
6	भवति	is	fr. √भू *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:**)
11	तां शृणु	listen about that (i.e., about these)	fr. तद् *prn. f. sg. acc.*; √श्रु *5.P. impv. 2nd sg.* (**5.21.3:**)

सत्त्वानुरूपा सर्वस्य श्रद्धा भवति भारत। श्रद्धामयोऽयं पुरुषो यो यच्छ्रद्धः स एव सः॥३॥

(सत्त्वानुरूपा सर्वस्य, श्रद्धा भवति भारत। श्रद्धामयः अयं पुरुषः, यः यच्छ्रद्धः सः एव सः॥)

सर्वस्य श्रद्धा सत्त्व-अनुरूपा भवति, भारत। अयं पुरुषः श्रद्धामयः। यः यच्-छ्रद्धः, सः एव सः। (**17.3**)

Everyone's श्रद्धा is in keeping with [their] mind [with its specific, latent tendencies], O अर्जुन. The person [i.e., the whole life] is permeated by [that] श्रद्धा. Whatever is one's श्रद्धा [i.e., whatever it conforms to], that one is [i.e., lives].

1	सर्वस्य	everyone's	fr. सर्व *prn. a. m. sg. gen.* (**4.16.2:**)
2	श्रद्धा	श्रद्धा	fr. श्रद्धा *f. sg. nom.*
5	सत्त्व-	with [one's] mind [with its specific, latent tendencies]	
4	-अनुरूपा	in keeping	fr. सत्त्व-अनुरूपा *a. f. sg. nom.*
3	भवति	is	fr. √भू *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:**)
6	भारत	(अर्जुन) O (Brilliant) Son of India	fr. भारत *m. sg. voc.*

7	अयं पुरुषः	the person [i.e., the whole life]	fr. इदम् *prn. m. sg. nom.*; पुरुष *m. sg. nom.*
8	श्रद्धामयः	[is] permeated by [that] श्रद्धा	fr. श्रद्धामय *a. m. sg. nom.*
9	यः यच्-छ्रद्धः	[which] whatever is one's श्रद्धा	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*; यद्-श्रद्ध *a. m. sg. nom.* (**2.45:** & **.56:**)
10	सः एव	[i.e., whatever it conforms to] that	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*; एव *m. sg. nom.* (**6.19:**)
11	सः	one [is] [i.e., lives]	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*

यजन्ते सात्त्विका देवान्यक्षरक्षांसि राजसाः। प्रेतान्भूतगणांश्चान्ये यजन्ते तामसा जनाः॥४॥

(यजन्ते सात्त्विकाः देवान्, यक्षरक्षांसि राजसाः। प्रेतान् भूतगणान् च अन्ये, यजन्ते तामसाः जनाः॥)

सात्त्विकाः देवान् यजन्ते, राजसाः यक्ष-रक्षांसि, अन्ये तामसाः जनाः प्रेतान् भूत-गणान् च यजन्ते। (**17.4**)

The predominately सत्त्व worship the deities; the predominately रजस् worship the यक्ष-s and रक्षस्-es (protectors and stealers of wealth); and other people, who are predominately तमस्, worship ghosts and the hosts of [harmful] spirits.

1	सात्त्विकाः	the predominately सत्त्व	fr. सात्त्विक *a. m. pl. nom.*
3	देवान्	the deities	fr. देव *m. pl. acc.*
2	यजन्ते	worship	fr. √यज् *1.Ā. pr. 3rd pl.*
4	राजसाः	the predominately रजस् [worship]	fr. राजस *a. m. pl. nom.*
5	यक्ष-रक्षांसि	the यक्ष-s and रक्षस्-s (protectors and stealers of wealth)	fr. यक्ष-रक्षस् *n. pl. acc.* (**3.6.i:**)
6	अन्ये	[and] other	fr. अन्य *prn. a. m. pl. nom.* (**4.16.1:**)
8	तामसाः	who are predominately तमस्	fr. तामस *a. m. pl. nom.*
7	जनाः	people	fr. जन *m. pl. nom.*
10	प्रेतान्	ghosts	fr. प्रेत *pp. of* प्र + √सज् *m. pl. acc.*
12	भूत-	of [harmful] spirits	
11	-गणान् च	and the hosts	fr. भूत-गण *m. pl. acc.*; च *in.*
9	यजन्ते	worship	fr. √यज् *1.Ā. pr. 3rd pl.*

अशास्त्रविहितं घोरं तप्यन्ते ये तपो जनाः। दम्भाहङ्कारसंयुक्ताः कामरागबलान्विताः॥५॥
कर्शयन्तः शरीरस्थं भूतग्राममचेतसः। मां चैवान्तःशरीरस्थं तान्विद्ध्यासुरनिश्चयान्॥६॥
(अशास्त्रविहितं घोरं, तप्यन्ते ये तपः जनाः। दम्भाहङ्कारसंयुक्ताः, कामरागबलान्विताः॥
कर्शयन्तः शरीरस्थं, भूतग्रामम् अचेतसः। मां च एव अन्तःशरीरस्थं, तान् विद्धि आसुरनिश्चयान्॥)

ये दम्भ-अहङ्-कार-संयुक्ताः काम-राग-बल-अन्विताः अ-चेतसः जनाः शरीर-स्थं भूत-ग्रामम् अन्तः-शरीर-स्थं मां च एव कर्शयन्तः अ-शास्त्र-विहितं घोरं तपः तप्यन्ते, तान् आसुर-निश्चयान् विद्धि। (**17.5-6**)

Those people [predominately रजस् or तमस्] who are riddled with hypocrisy and an exaggerated self-opinion; filled with the pressure of requiring/anticipating and attraction; are nondiscerning; who perform gruesome [to themselves and to other creatures] तपस् (religious disciplines) not enjoined in the scripture; who emaciate the elements [i.e., organs] of the body and Me, also attaining in the body [in that they rub against My teaching, My laws]—know them to be ones whose convictions are unworthy.

2	ये	who [are]	fr. यद् *prn. m. pl. nom.*
4	दम्भ-	with hypocrisy	
5	-अहङ्-कार-	and an exaggerated self-opinion	
3	-संयुक्ताः	riddled	fr. दम्भ-अहम्-कार-संयुक्त *a. m. pl. nom.* (**2.55:**)
8	काम-	of requiring/anticipating	
9	-राग-	and attraction	
7	-बल-	with the pressure	
6	-अन्विताः	filled	fr. काम-राग-बल-अन्वित *a. m. pl. nom.*
10	अ-चेतसः	[and] are non-discerning	fr. अचेतस् *a. m. pl. nom.* (**3.6:**)
1	जनाः	those people [predominately रजस् or तमस्]	fr. जन *m. pl. nom.*
17	शरीर-स्थं	of the body	fr. शरीर-स्थ *a. m. sg. acc.* (**6.24.1:**)
16	भूत-ग्रामम्	the elements [i.e., organs]	fr. भूत-ग्राम *m. sg. acc.*
19	अन्तः-शरीर-स्थं	attaining in the body	fr. अन्तर्-शरीर-स्थ *a. m. sg. acc.* (**2.24:** & **.28:**)
18	मां च एव	and Me also	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; च *in.*; एव *in.* (**6.19:**)
15	कर्शयन्तः	[who] emaciate	fr. कर्शयत् *pr. pt. of cs.* √कृश् *a. m. pl. nom.* (**3.12:**)
14	अ-शास्त्र-विहितं	not enjoined in the scripture	fr. अ-शास्त्र-विहित *a. n. sg. acc.*
12	घोरं	gruesome [to themselves and to other creatures]	fr. घोर *a. n. sg. acc.*
13	तपः	तपस् (religious disciplines)	fr. तपस् *n. sg. acc.* (**3.6:**)
11	तप्यन्ते	[who] perform	fr. √तप् *4.Ā. pr. 3rd pl.*

21	तान्	them [to be]	fr. तद् *prn. m. pl. acc.*
23	आसुर-	are unworthy	
22	-निश्चयान्	ones whose convictions	fr. आसुर-निश्चय *a. m. pl. acc.*
20	विद्धि	know	fr. √विद् *2.P. impv.* 2nd *sg.* (**5.6.a:**)

आहारस्त्वपि सर्वस्य त्रिविधो भवति प्रियः। यज्ञस्तपस्तथा दानं तेषां भेदमिमं शृणु॥७॥

(आहारः तु अपि सर्वस्य, त्रिविधः भवति प्रियः। यज्ञः तपः तथा दानं, तेषां भेदम् इमं शृणु॥)

अपि तु सर्वस्य आहारः त्रि-विधः प्रियः भवति, तथा यज्ञः तपः दानं [च]। तेषाम् इमं भेदं शृणु। (**17.7**)

Food also, for everyone, is favored threefold; similarly is ritual, religious discipline, and charity. Listen to this their difference.

2	अपि तु	also	fr. अपि *in.*; तु *in.*
3	सर्वस्य	for everyone	fr. सर्व *prn. a. m. sg. gen.*
1	आहारः	food	fr. आहार *m. sg. nom.*
5	त्रि-विधः	threefold	fr. त्रि-विध *a. m. sg. nom.*
4	प्रियः भवति	is favored	fr. प्रिय *a. m. sg. nom.*; √भू *1.P. pr.* 3rd *sg.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:**)
6	तथा यज्ञः	similarly [is] ritual	fr. तथा *in.* (**6.19:**); यज्ञ *m. sg. nom.*
7	तपः दानं [च]	religious discipline and charity	fr. तपस् *n. sg. nom.* (**3.6:**); दान *n. sg. nom.*; च *in.*
10	तेषाम्	their	fr. तद् *prn. n. pl. gen.* (**7.5.2.a:**)
9	इमं	to this	fr. इदम् *prn. m. sg. acc.*
11	भेदं	difference	fr. भेद *m. sg. acc.*
8	शृणु	listen	fr. √श्रु *5.P. impv.* 2nd *sg.* (**5.21.3:**)

आयुःसत्त्वबलारोग्यसुखप्रीतिविवर्धनाः। रस्याः स्निग्धाः स्थिरा हृद्या आहाराः सात्त्विकप्रियाः॥८॥

(आयुःसत्त्वबलारोग्यसुखप्रीतिविवर्धनाः। रस्याः स्निग्धाः स्थिराः हृद्याः, आहाराः सात्त्विकप्रियाः॥)

आयुः-सत्त्व-बल-आरोग्य-सुख-प्रीति-विवर्धनाः, रस्याः, स्निग्धाः, स्थिराः, हृद्याः आहाराः सात्त्विक-प्रियाः। (**17.8**)

Foods that increase longevity, mental clarity, strength, health, pleasure [in taste], and satisfaction [visually or physically], [that are] tasty, oily, long lasting [in the body], and pleasing to the mind—[they] are [said to be] a favorite of one predominately सत्त्व.

3	आयुः-	longevity	
4	-सत्त्व-	mental clarity	
5	-बल-	strength	
6	-आरोग्य-	health	
7	-सुख-	pleasure [in taste]	
8	-प्रीति-	and satisfaction [visually or physically]	
2	-विवर्धनाः	that increase	fr. आयुः-सत्त्व-बल-आरोग्य-सुख-प्रीति-विवर्धन *a. m. pl. nom.*
9	रस्याः	[that are] tasty	fr. रस्य *pot. ps. pt. of* √रस् *a. m. pl. nom.*
10	स्निग्धाः	oily	fr. स्निग्ध *pp. of* √स्निह् *a. m. pl. nom.* (**2.108:**)
11	स्थिराः	long lasting [in the body]	fr. स्थिर *a. m. pl. nom.*
12	हृद्याः	and pleasing to the mind	fr. हृद्य *a. m. pl. nom.*
1	आहाराः	foods	fr. आहार *m. pl. nom.*
14	सात्त्विक-	of one predominately सत्त्व	
<u>13</u>	-प्रियाः	[they] are [said to be] a favorite	fr. सात्त्विक-प्रिय *a. m. pl. nom.*

कट्वम्ललवणात्युष्णतीक्ष्णरूक्षविदाहिनः। आहारा राजसस्येष्टा दुःखशोकामयप्रदाः॥९॥

(कट्वम्ललवणात्युष्णतीक्ष्णरूक्षविदाहिनः। आहाराः राजसस्य इष्टाः, दुःखशोकामयप्रदाः॥)

कटु-अम्ल-लवण-अत्युष्ण-तीक्ष्ण-रूक्ष-विदाहिनः, दुःख-शोक-आमय-प्रदाः आहाराः राजसस्य इष्टाः। (**17.9**)

Foods that are [too] pungent, sour, salty, spicy hot, bitter, astringent, or burning and that give pain, sorrow, and disease are [said to be] a favorite of one predominately रजस्.

2	कटु-	that are [too] pungent	
3	-अम्ल-	sour	
4	-लवण-	salty	
5	-अत्युष्ण-	spicy hot	
6	-तीक्ष्ण-	bitter	
7	-रूक्ष-	astringent	
8	-विदाहिनः	or burning	fr. कटु-अम्ल-लवण-अत्युष्ण-तीक्ष्ण-रूक्ष-विदाहिन् *a. m. pl. nom.* (**3.15:**)
10	दुःख-	pain	
11	-शोक-	sorrow	
12	-आमय-	and disease	
9	-प्रदाः	[and] that give	fr. दुःख-शोक-आमय-प्रद *a. m. pl. nom.* (**6.24.1:**)
1	आहाराः	foods	fr. आहार *m. pl. nom.*
14	राजसस्य	of one predominately रजस्	fr. राजस *a. m. sg. gen.*
13	इष्टाः	are [said to be] a favorite	fr. इष्ट *pp. of* √इष् *a. m. pl. nom.* (**2.88:**)

यातयामं गतरसं पूति पर्युषितं च यत्। उच्छिष्टमपि चामेध्यं भोजनं तामसप्रियम्॥१०॥

(यातयामं गतरसं, पूति पर्युषितं च यद्। उच्छिष्टम् अपि च अमेध्यं, भोजनं तामसप्रियम्॥)

यद् च यात-यामं, गत-रसं, पूति, पर्युषितं, उच्छिष्टम्, अ-मेध्यम् अपि च भोजनं तामस-प्रियम्। (**17.10**)

Food whose occasion [to be eaten] has elapsed, [that is] without taste, stinking [e.g., liquor, meat, etc.], stale, [is] scrap [from another's plate], or not fit to be offered is [said to be] a favorite of one predominately तमस्.

2	यद् च	[which] [and]	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*; च *in.*
4	यात-	has elapsed	
3	-यामं	whose occasion [to be eaten]	fr. यात-याम *a. n. sg. nom.*
5	गत-	[that is] without	
6	-रसं	taste	fr. गत-रस *a. n. sg. nom.*

7	पूति	stinking [e.g., liquor, meat, etc.]	fr. पूति *a. n. sg. nom.* (**3.29:**)
8	पर्युषितं	stale	fr. पर्युषित *pp. of* √वस् *a. n. sg. nom.* (**6.6:** *irreg.*)
9	उच्छिष्टम्	[is] scrape [from another's plate]	fr. उच्छिष्ट *pp. of* उद् + √शिष् *a. n. sg. nom.* (**2.45:** & **.56:** & **.88:**)
11	अ-मेध्यम्	not fit to be offered	fr. अमेध्य *pot. ps. pt. of* √मेद् *a. n. sg. nom.*
10	अपि च	(indeed) and/or	fr. अपि *in.*; च *in.*
1	भोजनं	food	fr. भोजन *n. sg. nom.*
13	तामस-	of one predominately तमस्	
12	-प्रियम्	is [said to be] a favorite	fr. तामस-प्रिय *a. n. sg. nom.*

अफलाकाङ्क्षिभिर्यज्ञो विधिदृष्टो य इज्यते। यष्टव्यमेवेति मनः समाधाय स सात्त्विकः॥११॥

(अफलाकाङ्क्षिभिः यज्ञः, विधिदृष्टः यः इज्यते। यष्टव्यम् एव इति मनः, समाधाय सः सात्त्विकः॥)

"यष्टव्यम् एव" इति मनः समाधाय अ-फल-आकाङ्क्षिभिः यः विधि-दृष्टः यज्ञः इज्यते, सः सात्त्विकः। (**17.11**)

A ritual known through [i.e., followed according to] the scripture, which is performed by those who do not require/anticipate [its] result [and performed] with the resolve that [it] is "simply to be done as a worship"—that [यज्ञ] is predominately सत्त्व.

11	यष्टव्यम् एव	[it is] "simply to be done as a worship"	fr. यष्टव्य *pot. ps. pt. of* √यज् *a. n. sg. nom.* (**2.81:** & **.88:**); एव *in.* (**6.19:**)
10	इति	that	fr. इति *in.*
9	मनः समाधाय	[and performed] with the resolve	fr. मनस् *n. sg. acc.* (**3.6:**); समाधाय *in. pt. of* सम् + आ + √धा
6	अ-	by those who do not	
8	-फल-	[its] result	
7	-आकाङ्क्षिभिः	require/anticipate	fr. अ-फल-आकाङ्क्षिन् *a. m. pl. inst.* (**3.15:**)
4	यः	which	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
3	विधि-	[i.e., followed according to] the scripture	
2	-दृष्टः	known through	fr. विधि-दृष्ट *a. m. sg. nom.*
1	यज्ञः	a ritual	fr. यज्ञ *m. sg. nom.*
5	इज्यते	is performed	fr. √यज् *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.6:** & **2.3.a:**)
12	सः	that [यज्ञ]	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
13	सात्त्विकः	[is] predominately सत्त्व	fr. सात्त्विक *a. m. sg. nom.*

अभिसन्धाय तु फलं दम्भार्थमपि चैव यत्। इज्यते भरतश्रेष्ठ तं यज्ञं विद्धि राजसम्॥१२॥

(अभिसन्धाय तु फलं, दम्भार्थम् अपि च एव यद्। इज्यते भरतश्रेष्ठ, तं यज्ञं विद्धि राजसम्॥)

भरत-श्रेष्ठ, फलं तु अभिसन्धाय दम्भ-अर्थम् अपि एव च यद् इज्यते, तं यज्ञं राजसं विद्धि। (**17.12**)

—Whereas, O अर्जुन, whatever [ritual] is performed having as [its] purpose [its] result or, indeed, [is performed] only out of hypocrisy—know that ritual to be predominately रजस्.

2	भरत-श्रेष्ठ	(अर्जुन) O Best Among the Descendants of भरत	fr. यज्ञ-भावित *a. m. sg. voc.*
5	फलं	[its] result	fr. फल *n. sg. acc.*
1	तु	whereas	fr. तु *in.*
4	अभिसन्धाय	having as [its] purpose	fr. अभिसन्धाय *in. pt. of* अभि + सम् + √धा (**2.55:**)
7	दम्भ-अर्थम्	out of hypocrisy	fr. दम्भ-अर्थम् *in.* (**6.32:** & **7.8.8:**)
6	अपि एव च	or indeed [is performed] only	fr. अपि *in.*; एव *in.* (**6.19:**); च *in.*
3	यद् इज्यते	whatever [ritual] is performed	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*; √यज् *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.6:** & **2.3.a:**)
9	तं यज्ञं	that ritual [to be]	fr. तद् *prn. m. sg. acc.*; यज्ञ *m. sg. acc.*
10	राजसं	predominately रजस्	fr. राजस *a. m. sg. acc.*
8	विद्धि	know	fr. √विद् *2.P. impv. 2nd sg.* (**5.6.a:**)

विधिहीनमसृष्टान्नं मन्त्रहीनमदक्षिणम्। श्रद्धाविरहितं यज्ञं तामसं परिचक्षते॥१३॥

(विधिहीनम् असृष्टान्नं, मन्त्रहीनम् अदक्षिणम्। श्रद्धाविरहितं यज्ञं, तामसं परिचक्षते॥)

विधि-हीनम्, अ-सृष्ट-अन्नं, मन्त्र-हीनम्, अ-दक्षिणं, श्रद्धा-विरहितं यज्ञं तामसं परिचक्षते। (**17.13**)

A ritual without [or against] scriptural injunction, in which no food is distributed, without मन्त्र [or defective in its accent or utterance], without [proper] दक्षिणा (wealth given as appropriate to the person's function), and without faith—they call predominately तमस्.

3	विधि-	scriptural injunction	
2	-हीनम्	without [or against]	fr. विधि-हीन *a. m. sg. acc.*
4	अ-	in which no	
6	-सृष्ट-	is distributed	
5	-अन्नं	food	fr. अ-सृष्ट-अन्न *a. m. sg. acc.*
7	मन्त्र-हीनम्	without मन्त्र [or defective in its accent or utterance]	fr. मन्त्र-हीन *a. m. sg. acc.*
8	अ-दक्षिणं	without [proper] दक्षिणा (wealth given out appropriate to the person's function)	fr. अदक्षिण *a. m. sg. acc.*
9	श्रद्धा-विरहितं	[and] without faith	fr. श्रद्धा-विरहित *a. m. sg. acc.*
1	यज्ञं	a ritual	fr. यज्ञ *m. sg. acc.*

11	तामसं	predominately तमस्	fr. तामस *a. m. sg. acc.*
10	परिचक्षते	they call	fr. परि + √चक्ष् *2.Ā . pr. 3rd pl.* (**5.6.c:**)

देवद्विजगुरुप्राज्ञपूजनं शौचमार्जवम्। ब्रह्मचर्यमहिंसा च शारीरं तप उच्यते॥१४॥
(देवद्विजगुरुप्राज्ञपूजनं शौचम् आर्जवम्। ब्रह्मचर्यम् अहिंसा च, शारीरं तपः उच्यते॥)
देव-द्विज-गुरु-प्राज्ञ-पूजनं, शौचम्, आर्जवं, ब्रह्म-चर्यम्, अ-हिंसा च शारीरं तपः उच्यते। (**17.14**)
तपस् pertaining to the body is said to be the honoring of deities, of those initiated into scriptural study, [and] of teachers and scholars; cleanliness; straightforwardness [of thought, word, and deed]; a life of studentship to the वेद-s [for the unwed, it also implies chastity]; and harmlessness.

5	देव-	of deities	
6	-द्विज-	of those initiated into scriptural study	
7	-गुरु-	[and] of teachers	
8	-प्राज्ञ-	and scholars	
4	-पूजनं	the honoring	fr. देव-द्विज-गुरु-प्राज्ञ-पूजन *n. sg. nom.*
9	शौचम्	cleanliness	fr. शौच *n. sg. nom.*
10	आर्जवं	straightforwardness [of thought, word, and deed]	fr. आर्जव *n. sg. nom.*
11	ब्रह्म-चर्यम्	a life of studentship to the वेद-s [for the unwed, it also implies chastity]	fr. ब्रह्म-चर्य *n. sg. nom.*
12	अ-हिंसा च	and harmlessness	fr. अहिंसा *f. sg. nom.*; च *in.*
2	शारीरं	pertaining to the body	fr. शारीर *a. n. sg. nom.*
1	तपः	तपस्	fr. तपस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)
3	उच्यते	is said to be	fr. √वच् *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.6:** & **2.3.a:**)

अनुद्वेगकरं वाक्यं सत्यं प्रियहितं च यत्। स्वाध्यायाभ्यसनं चैव वाङ्मयं तप उच्यते॥१५॥

(अनुद्वेगकरं वाक्यं, सत्यं प्रियहितं च यद्। स्वाध्यायाभ्यसनं च एव, वाङ्मयं तपः उच्यते॥)

यद् अन्-उद्वेग-करं सत्यं प्रिय-हितं च वाक्यं, स्व-अध्याय-अभ्यसनं च एव वाङ्मयं तपः उच्यते। (**17.15**) तपस् in the form of speech is said to be speech that is not agitating, is truthful, and both pleasant [now] and beneficial [later] [for the other person], as well as reciting to oneself the वेद texts [daily, in the prescribed manner].

5	यद्	which, that	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*
6	अन्-उद्वेग-करं	[is] not agitating	fr. अन्-उद्विग-कर *a. n. sg. nom.*
7	सत्यं	[is] truthful	fr. सत्य *a. n. sg. nom.*
8	प्रिय-	and both pleasant [now]	
9	-हितं च	and beneficial [later] [for the other person]	fr. प्रिय-हित *a. n. sg. nom.*; च *in.*
4	वाक्यं	speech	fr. वाच्य *n. sg. nom.*
11	स्व-अध्याय-	to oneself the वेद texts [daily, in the prescribed manner]	
10	-अभ्यसनं च एव	as well as reciting	fr. स्व-अध्याय-अभ्यसन *n. sg. nom.*; च *in.*; एव *in.*
2	वाङ्मयं	in the form of speech	fr. वाङ्मय *a. n. sg. nom.*
1	तपः	तपस्	fr. तपस् *n. sg. nom.*
3	उच्यते	is said to be	fr. √वच् *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.6:** & **2.3.a:**)

मनःप्रसादः सौम्यत्वं मौनमात्मविनिग्रहः। भावसंशुद्धिरित्येतत्तपो मानसमुच्यते॥१६॥

(मनःप्रसादः सौम्यत्वं, मौनं आत्मविनिग्रहः। भावसंशुद्धिः इति एतद्, तपः मानसम् उच्यते॥)

मनः-प्रसादः, सौम्यत्वं, मौनं, आत्म-विनिग्रहः, भाव-संशुद्धिः इति एतद् मानसं तपः उच्यते। (**17.16**) तपस् pertaining to the mind is said to be this: mental clarity, cheerfulness, discipline over [inner] speech [i.e., the nonarising of—or the restraint of expressing—unhelpful thoughts], mastery [in general] over the mind, and clean intentions.

5	मनः-प्रसादः	mental clarity	fr. मनस्-प्रसाद *m. sg. nom.* (**2.24:**)
6	सौम्यत्वं	cheerfulness	fr. सौम्यत्व *n. sg. nom.*
7	मौनं	discipline over [inner] speech [i.e., the non-arising of—or the restraint from expressing—unhelpful thoughts]	fr. मौन *n. sg. nom.*
8	आत्म-विनिग्रहः	mastery [in general] over the mind	fr. आत्म-विनिग्रह *m. sg. nom.*
9	भाव-संशुद्धिः	and clean intention[s]	fr. भाव-संशुद्धि *f. sg. nom.*
4	इति एतद्	this	fr. इति *in.*; एतद् *prn. n. sg. nom.* (**7.7.1:**)
2	मानसं	pertaining to the mind	fr. मानस *a. n. sg. nom.*
1	तपः	तपस्	fr. तपस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)
3	उच्यते	is said to be	fr. √वच् *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.6:** & **2.3.a:**)

श्रद्धया परया तप्तं तपस्तत्त्रिविधं नरैः। अफलाकाङ्क्षिभिर्युक्तैः सात्त्विकं परिचक्षते॥१७॥

(श्रद्धया परया तप्तं, तपः तद् त्रिविधं नरैः। अफलाकाङ्क्षिभिः युक्तैः, सात्त्विकं परिचक्षते॥)

अ-फल-आकाङ्क्षिभिः युक्तैः नरैः परया श्रद्धया तप्तं तद् त्रि-विधं तपः सात्त्विकं परिचक्षते। (**17.17**)

That threefold तपस् [pertaining to body, speech, and mind]—performed with complete श्रद्धा [in this teaching] by disciplined people who do not require/anticipate [limited] results [like wealth and पुण्य, but instead only seek clarity of mind for knowledge]—they say is predominately सत्त्व.

7	अ-फल-आकाङ्क्षिभिः	who do not require/anticipate [limited] results [like wealth and पुण्य, but instead only seek clarity of mind for knowledge]	fr. अ-फल-आकाङ्क्षिन् *a. m. pl. inst.* (**3.15:**)
5	युक्तैः	by disciplined	fr. युक्त *pp. of* √युज् *a. m. pl. inst.* (**2.81:**)
6	नरैः	people	fr. नर *m. pl. inst.*
4	परया श्रद्धया	with complete श्रद्धा [in this teaching]	fr. परा *prn. a. f. sg. inst.* (**4.16.3:**); श्रद्धा *f. sg. inst.*
3	तप्तं	performed	fr. तप्त *pp. of* √तप् *a. n. sg. nom.*
1	तद् त्रि-विधं	that three-fold	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; त्रि-विध *a. n. sg. nom.*
2	तपः	तपस्	fr. तपस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)
9	सात्त्विकं	[is] predominately सत्त्व	fr. सात्त्विक *a. n. sg. nom.*
8	परिचक्षते	they say	fr. परि + √चक्ष् *2.Ā . pr.* 3rd *pl.* (**5.6.c:**)

सत्कारमानपूजार्थं तपो दम्भेन चैव यत्। क्रियते तदिह प्रोक्तं राजसं चलमध्रुवम्॥१८॥

(सत्कारमानपूजार्थं, तपः दम्भेन च एव यद्। क्रियते तद् इह प्रोक्तं, राजसं चलम् अध्रुवम्॥)

सत्-कार-मान-पूजा-अर्थं दम्भेन च एव यद् तपः क्रियते, तद् इह चलम् अ-ध्रुवं राजसं प्रोक्तम्। (**17.18**)

तपस् that is performed for the sake of [receiving] worship in word, mind, and deed, and, indeed, [performed] only out of hypocrisy—that, [in keeping with its result] here, being unsteady and not long-lasting, is said to be predominately रजस्.

4	सत्-कार-	worship in word	
5	-मान-	[worship in] mind	
6	-पूजा-	and [worship in] deed	
3	-अर्थं	for the sake of [receiving]	fr. सत्कार-मान-पूजा-अर्थ *in.* (**6.32:**)
7	दम्भेन च एव	and indeed [performed] only out of hypocrisy	fr. दम्भ *m. sg. inst.*; च *in.*; एव *in.* (**6.19:**)
1	यद् तपः	तपस् which	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*; तपस् *n. sg. nom.*
2	क्रियते	is performed	fr. √कृ *ps. pr.* 3rd *sg.* (**5.37.3:**)

8	तद् इह	that [in keeping with its result] here	fr. तद् *n. sg. nom.*; इह *in.* (**6.19:**)
9	चलम्	being unsteady	fr. चल *a. n. sg. nom.*
10	अ-ध्रुवं	and not long-lasting	fr. अध्रुव *a. n. sg. nom.*
12	राजसं	predominately रजस्	fr. राजस *a. n. sg. nom.*
11	प्रोक्तम्	is said to be	fr. प्रोक्त *pp. of* प्र + √वच् *pt. n. sg. nom.* (**6.6:** & **2.3.a:** & **2.80:**)

मूढग्राहेणात्मनो यत्पीडया क्रियते तपः। परस्योत्सादनार्थं वा तत्तामसमुदाहृतम्॥१९॥
(मूढग्राहेण आत्मनः यद्, पीडया क्रियते तपः। परस्य उत्सादनार्थं वा, तद् तामसम् उदाहृतम्॥)
मूढ-ग्राहेण आत्मनः पीडया परस्य उत्सादन-अर्थं वा यद् तपः क्रियते, तद् तामसम् उदाहृतम्। (**17.19**)
तपस् that is performed out of a deluded understanding, for inflicting pain on oneself or for destroying another—that is said to be predominately तमस्.

3	मूढ-ग्राहेण	out of a deluded understanding	fr. मूढ-ग्राह *m. sg. inst.*
5	आत्मनः	on oneself	fr. आत्मन् *m. sg. gen.* (**7.12:**)
4	पीडया	for inflicting pain	fr. पीडा *f. sg. inst.* (**7.9.1:**)
7	परस्य	another	fr. पर *prn. a. m. sg. gen.* (**4.16.3:**)
6	उत्सादन-अर्थं वा	or for destroying	fr. उत्सादन-अर्थम् *in.* (**6.32:**); वा *in.*
1	यद् तपः	तपस् which	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*; तपस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)
2	क्रियते	is performed	fr. √कृ *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.3:**)
8	तद्	that	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*
10	तामसम्	predominately तमस्	fr. तामस *a. n. sg. nom.*
9	उदाहृतम्	is said to be	fr. उदाहृत *pp. of* उद् + आ + √हृ *pt. n. sg. nom.*

दातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुपकारिणे। देशे काले च पात्रे च तद्दानं सात्त्विकं स्मृतम्॥ २०॥

(दातव्यम् इति यद् दानं, दीयते अनुपकारिणे। देशे काले च पात्रे च, तद् दानं सात्त्विकं स्मृतम्॥)

दातव्यम् इति अन्-उपकारिणे देशे काले च पात्रे च यद् दानं दीयते, तद् दानं सात्त्विकं स्मृतम्। (**17.20**)

Charity that is given [with the thinking] "[it is simply] to be given," without regard to [the others'] ability to [return the] favor, at the [proper] place and time, and to a worthy person—that is held to be predominately सत्त्व.

3	दातव्यम् इति	[with the thinking] "[it is simply] to be given"	fr. दातव्य *pot. ps. pt. of* √दा *pt. n. sg. nom.*; इति *in.*
4	अन्-उपकारिणे	without regard to [the others'] ability to [return the] favor	fr. अनुपकारिन् *a. n. sg. dat.* (**7.10.B:**)
5	देशे	at the [proper] place	fr. देश *m. sg. loc.* (**7.13.1.h:**)
6	काले च	and time	fr. काल *m. sg. loc.* (**7.13.1.h:**); च *in.*
7	पात्रे च	and to a worthy person	fr. पात्र *n. sg. loc.* (**7.13.2.e:**); च *in.*
1	यद् दानं	charity that	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*; दान *n. sg. nom.*
2	दीयते	is given	fr. √दा *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.1:**)
8	तद् दानं	that [charity]	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; दान *n. sg. nom.*
10	सात्त्विकं	predominately सत्त्व	fr. सात्त्विक *a. n. sg. nom.* (**7.7.1:**)
9	स्मृतम्	is held to be	fr. स्मृत *pp. of* √स्मृ *pt. n. sg. nom.*

यत्तु प्रत्युपकारार्थं फलमुद्दिश्य वा पुनः। दीयते च परिक्लिष्टं तद्दानं राजसं स्मृतम्॥ २१॥

(यद् तु प्रत्युपकारार्थं, फलम् उद्दिश्य वा पुनः। दीयते च परिक्लिष्टं, तद् दानं राजसं स्मृतम्॥)

प्रत्युपकार-अर्थं तु फलम् उद्दिश्य वा पुनः, परिक्लिष्टं च यद् दीयते, तद् दानं राजसं स्मृतम्। (**17.21**)

—Whereas charity that is given for the sake of a return favor or, on the other hand, with a view for a [later] result [i.e., for पुण्य]—and is fraught with pain [i.e., a sense of loss at the cost of the charity]—that is held to be predominately रजस्.

5	प्रत्युपकार-अर्थं	for the sake of a return favor	fr. प्रत्युपकार-अर्थम् *in.* (**6.32:**)
1	तु	whereas	fr. तु *in.*
7	फलम्	for a [later] result [i.e., for पुण्य]	fr. फल *n. sg. acc.*
6	उद्दिश्य वा पुनः	or on the other hand with a view	fr. उद्दिश्य *in. pt. of* उद् + √दिश् (**6.17:**); वा *in.*; पुनर् *in.*
8	परिक्लिष्टं च	and is fraught with pain [i.e., a sense of loss at the cost of the charity]	fr. परिक्लिष्ट *pp. of* परि + √क्लिश् *a. n. sg. nom.* (**2.85:**); च *in.*
3	यद्	which, that	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*
4	दीयते	is given	fr. √दा *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.1:**)
9	तद्	that	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*
2	दानं	charity	fr. दान *n. sg. nom.*
11	राजसं	predominately रजस्	fr. राजस *a. n. sg. nom.* (**7.7.1:**)
10	स्मृतम्	is held to be	fr. स्मृत *pp. of* √स्मृ *pt. n. sg. nom.*

अदेशकाले यद्दानमपात्रेभ्यश्च दीयते। असत्कृतमवज्ञातं तत्तामसमुदाहृतम्॥ २२॥

(अदेशकाले यद् दानम्, अपात्रेभ्यः च दीयते। असत्कृतम् अवज्ञातं, तद् तामसम् उदाहृतम्॥)

अ-देश-काले अ-पात्रेभ्यः च, अ-सत्-कृतम् अवज्ञातं यद् दानं दीयते, तद् तामसम् उदाहृतम्। (**17.22**)

Charity that is given at the wrong [or inauspicious] place or time, to those who are not worthy [e.g., fools or thieves], [that is given] without expressing respect or with contempt—that is said to be predominately तमस्.

3	अ-देश-काले	at the wrong [or inauspicious] place or time	fr. अ-देश-काल *m. sg. loc.*
4	अ-पात्रेभ्यः च	to those who are not worthy [e.g., fools or thieves]	fr. अपात्र *n. pl. dat.* (**7.10.A.1:**); च *in.*
5	अ-सत्-कृतम्	[that is given] without expressing respect	fr. असत्-कृत *a. n. sg. nom.*
6	अवज्ञातं	[or] with contempt	fr. अवज्ञात *pp. of* अव + √ज्ञा *a. n. sg. nom.* (**6.6:**)
1	यद् दानं	charity that	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*; दान *n. sg. nom.*
2	दीयते	is given	fr. √दा *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.1:**)
7	तद्	that	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*
9	तामसम्	predominately तमस्	fr. तामस *a. n. sg. nom.* (**7.7.1:**)
8	उदाहृतम्	is said to be	fr. उदाहृत *pp. of* उद् + आ + √हृ *pt. n. sg. nom.*

ओं तत्सदिति निर्देशो ब्रह्मणस्त्रिविधः स्मृतः। ब्राह्मणास्तेन वेदाश्च यज्ञाश्च विहिताः पुरा॥ २३॥

(ओं तद् सत् इति निर्देशः, ब्रह्मणः त्रिविधः स्मृतः। ब्राह्मणाः तेन वेदाः च, यज्ञाः च विहिताः पुरा॥)

"ओं तद् सत्" इति ब्रह्मणः त्रि-विधः निर्देशः स्मृतः। तेन ब्राह्मणाः वेदाः च यज्ञाः च पुरा विहिताः। (**17.23**)

"ओं तद् सत्" is considered the threefold expression [revealing] ब्रह्मन्. Through that [expression], the ब्राह्मण-s [i.e., all people; hence, all creatures—since जीव-s require various embodiments], the [four] वेद-s, and यज्ञ-s were formed in the beginning [of each cycle, by Lord ब्रह्मा].

1	ओं तद् सत् इति	"ओम् तद् सत्"	fr. ओम् *in.*; तद् *prn. n. sg. nom.*; सत् *n. sg. nom..*; इति *in.*
5	ब्रह्मणः	ब्रह्मन्	fr. ब्रह्मन् *n. sg. gen.* (**3.22:** & **2.92:**)
3	त्रि-विधः	the threefold	fr. त्रि-विध *a. m. sg. nom.*
4	निर्देशः	expression [revealing]	fr. निर्देश *m. sg. nom.*
2	स्मृतः	is considered	fr. स्मृत *pp. of* √स्मृ *pt. m. sg. nom.*
6	तेन	through that [expression]	fr. तद् *m. sg. inst.*
7	ब्राह्मणाः	the ब्राह्मण-s [i.e., all people, hence all creatures]	fr. ब्राह्मण *m. pl. nom.*
8	वेदाः च	the [four] वेद-s	fr. वेद *m. pl. nom.*; च *in.*
9	यज्ञाः च	and यज्ञ-s	fr. यज्ञ *m. pl. nom.*; च *in.*
11	पुरा	in the beginning [of each cycle, by Lord ब्रह्मा]	fr. पुरा *in.* (**6.16:**)
10	विहिताः	were formed	fr. विहित *pp. of* वि + √धा *pt. m. pl. nom.* (**6.6:** *irreg.*)

तस्मादोमित्युदाहृत्य यज्ञदानतपःक्रियाः। प्रवर्तन्ते विधानोक्ताः सततं ब्रह्मवादिनाम्॥ २४॥

(तस्मात् ओम् इति उदाहृत्य, यज्ञदानतपःक्रियाः। प्रवर्तन्ते विधानोक्ताः, सततं ब्रह्मवादिनाम्॥)

तस्मात् "ओम्" इति उदाहृत्य ब्रह्म-वादिनां विधान-उक्ताः यज्ञ-दान-तपः-क्रियाः स-ततं प्रवर्तन्ते। (**17.24**) —Therefore, for those who know the वेद-s, activities—[such as] rituals, charity, and prayerful disciplines mentioned in [scriptural] injunctions—are always begun [by first] uttering "ओम्" (considered a purifying sound).

1	तस्मात्	therefore	fr. तस्मात् *in.*
8	ओम्	"ओम्" (considered a purifying sound)	fr. ओम् *in.*
7	इति उदाहृत्य	[by first] uttering	fr. इति *in.*; उदाहृत्य *in. pt. of* उद् + आ + √हृ (**6.9:**)
2	ब्रह्म-वादिनां	for those who know the वेद-s	fr. ब्रह्म-वादिन् *a. m. pl. gen.* (**3.15:**) (**7.19:**)
5	विधान-उक्ताः	mentioned in [scriptural] injunctions	fr. विधान-उक्ता *a. f. pl. nom.*
4	यज्ञ-दान-तपः-	rituals, charity and prayerful disciplines	
3	-क्रियाः	[all] activities [such as]	fr. यज्ञ-दान-तपस्-क्रिया *f. pl. nom.*
6	स-ततं प्रवर्तन्ते	are always begun	fr. स-ततम् *in.*; प्र + √वृत् *1.Ā. pr. 3rd pl.*

तदित्यनभिसन्धाय फलं यज्ञतपःक्रियाः। दानक्रियाश्च विविधाः क्रियन्ते मोक्षकाङ्क्षिभिः॥ २५॥

(तद् इति अनभिसन्धाय, फलं यज्ञतपःक्रियाः। दानक्रियाः च विविधाः, क्रियन्ते मोक्षकाङ्क्षिभिः॥)

"तद्" इति फलम् अन्-अभिसन्धाय मोक्ष-काङ्क्षिभिः विविधाः यज्ञ-तपः-क्रियाः दान-क्रियाः च क्रियन्ते। (**17.25**)

[Uttering] "तद्" ("that," also purifying when it refers to ब्रह्मन् in expressions such as "ओं तद् सत्"), those who [only] desire complete freedom perform various activities—[such as] यज्ञ, तपस्, and दान—without requiring [the particular activity's limited] result.

1	तद् इति	[uttering] "तद्" ("that," also purifying when it refers to ब्रह्मन्)	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; इति *in.*
8	फलम्	[the particular activity's limited] result	fr. फल *n. sg. acc.* (**7.19:**)
7	अन्-अभिसन्धाय	without requiring	fr. अनभिसन्धाय *in. pt. of* अभि + सम् + √धा (**2.55:**)
2	मोक्ष-काङ्क्षिभिः	[by] those who [only] desire complete freedom	fr. मोक्ष-काङ्क्षिन् *a. m. pl. inst.* (**3.15:**) (**7.19:**)
4	विविधाः	various	fr. विविधा *a. f. pl. nom.*
5	यज्ञ-तपः-क्रियाः	activities [such as] यज्ञ, तपस्	fr. यज्ञ-तपस्-क्रिया *f. pl. nom.* (**2.24:**)
6	दान-क्रियाः च	and [activities of] दान	fr. दान-क्रिया *f. pl. nom.*; च *in.*
<u>3</u>	क्रियन्ते	[are] perform[ed]	fr. √कृ *ps. pr. 3rd pl.* (**5.37.3:**)

सद्भावे साधुभावे च सदित्येतत्प्रयुज्यते। प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छब्दः पार्थ युज्यते॥ २६॥

(सद्भावे साधुभावे च, सत् इति एतद् प्रयुज्यते। प्रशस्ते कर्मणि तथा, सच्छब्दः पार्थ युज्यते॥)

पार्थ, "सत्" इति एतद् सद्-भावे साधु-भावे च प्रयुज्यते, तथा सच्-छब्दः प्रशस्ते कर्मणि युज्यते। (**17.26**)

O अर्जुन, this [word] "सत्" [also a purifying sound that in its various forms, from the root अस् ("to exist"), refers to existence, which is but ब्रह्मन्] is used in the sense of "being existent" and "being good." Similarly, the word "सत्" is used in the sense of "sacred action."

1	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
3	सत् इति	[word] "सत्" [also a purifying sound]	fr. सत् *n. sg. nom.*; इति *in.*
2	एतद्	this	fr. एतद् *prn. n. sg. nom.*
5	सद्-भावे	in the sense of "being existent"	fr. सत्-भाव *m. sg. loc.* (**2.43:**) (**7.13.1.g:**)
6	साधु-भावे च	and "being good"	fr. साधु-भाव *m. sg. loc.* (**7.13.1.g:**); च *in.*
4	प्रयुज्यते	is used	fr. प्र + √युज् *ps. pr. 3rd sg.*

7	तथा	similarly	fr. तथा *in.* (**6.19:**)
8	सच्-छब्दः	the word "सत्"	fr. सत्-शब्द *m. sg. nom.* (**2.45: & .56:**)
10	प्रशस्ते	in the sense of "sacred	fr. प्रशस्त *pp. of* प्र + √शंस् *a. n. sg. loc.* (**6.6:**)
11	कर्मणि	action"	fr. कर्मन् *n. sg. loc.* (**7.13.1.g:**)
9	युज्यते	is used	fr. √युज् *ps. pr. 3rd sg.*

यज्ञे तपसि दाने च स्थितिः सदिति चोच्यते। कर्म चैव तदर्थीयं सदित्येवाभिधीयते।। २७।।

(यज्ञे तपसि दाने च, स्थितिः सत् इति च उच्यते। कर्म च एव तदर्थीयं, सत् इति एव अभिधीयते।।)

यज्ञे तपसि दाने च स्थितिः "सत्" इति उच्यते च, तद्-अर्थीयं च कर्म एव "सत्" इति एव अभिधीयते। (**17.27**)

A स्थिति (pursuit or commitment, with श्रद्धा) toward यज्ञ, तपस्, or दान is also called "सत्" [i.e., a "proper" pursuit] and, indeed, [any] action that is for the sake of तद् (that [Lord], as in the expression, तत् त्वम् असि "That [Lord] you are") is called "सत्."

2	यज्ञे	towards यज्ञ	fr. यज्ञ *m. sg. loc.* (**7.13.2.c:**)
3	तपसि	तपस्	fr. तपस् *n. sg. loc.* (**7.13.2.c:**)
4	दाने च	and दान	fr. दान *n. sg. loc.* (**7.13.2.c:**); च *in.*
1	स्थितिः	a स्थिति (pursuit or commitment – with श्रद्धा)	fr. स्थिति *f. sg. nom.*
6	सत् इति	"सत्" [i.e., a "proper" pursuit]	fr. सत् *n. sg. nom.*; इति *in.*
5	उच्यते च	is also called	fr. √वच् *ps. pr.3rd sg.* (**5.37.6: & 2.3.a:**); च *in.*
8	तद्-अर्थीयं च	that is for the sake of तद् (that [Lord], as in the expression, तत् त्वम् असि "That [Lord] you are")	fr. तद्-अर्थीय *a. n. sg. nom.*; च *in.*
7	कर्म एव	and indeed [any] action	fr. कर्मन् *n. sg. nom.* (**3.22:**); एव *in.* (**6.19:**)
10	सत् इति	"सत्"	fr. सत् *n. sg. nom.*; इति *in.*
9	एव अभिधीयते	is [indeed] called	fr. एव *in.* (**6.19:**); अभि + √धा *ps. pr.3rd sg.* (**5.37.1:**)

अश्रद्धया हुतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत्। असदित्युच्यते पार्थ न च तत्प्रेत्य नो इह॥ २८॥

(अश्रद्धया हुतं दत्तं, तपः तप्तं कृतं च यद्। असत् इति उच्यते पार्थ, न च तद् प्रेत्य नो इह॥)

पार्थ, अ-श्रद्धया हुतं दत्तं तपः तप्तं च यद् कृतम् "अ-सत्" इति उच्यते, तद् न [अस्ति] च प्रेत्य नो इह। (**17.28**)

O अर्जुन, whatever offering, charity, or discipline is done without श्रद्धा is said to be "असत्" [i.e., as good as not done]; [since] after death it [i.e., the action in the form of कर्म-फल] is not, nor [is it] here [in this life] [i.e., it only amounts to a loss of effort and cost].

1	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
7	अ-श्रद्धया	without श्रद्धा	fr. अश्रद्धा *f. sg. inst.*
3	हुतं	offering	fr. हुत *pp. of* √हु *n. sg. nom.*
4	दत्तं	charity	fr. दत्त *pp. of* √दा *n. sg. nom.* (**6.6:** *irreg.*)
5	तपः तप्तं च	or discipline	fr. तपस् *n. sg. nom.*; तप्त *pp. of* √तप् *a. n. sg. nom.*; च *in.*
2	यद्	whatever	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*
6	कृतम्	is done	fr. कृत *pp. of* √कृ *a. n. sg. nom.*
9	अ-सत् इति	"असत्" [i.e., as good as not done]	fr. सत् *n. sg. nom.*; इति *in.*
8	उच्यते	is said to be	fr. √वच् *ps. pr.3rd sg.* (**5.37.6: & 2.3.a:**)
11	तद्	it [i.e., the action in the form of कर्म-फल]	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*
12	न [अस्ति] च	is not	fr. न *in.*; च *in.*
10	प्रेत्य	[since] after death	fr. प्रेत्य *in. pt. of* प्र + √इ (**7.19:**)
13	नो इह	nor [is it] here [in this life] [i.e., it only amounts to a loss of effort and cost]	fr. नो *in.* (**6.20:**); इह *in.* (**6.19:**)

ओं तत्सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे श्रद्धात्रयविभागयोगो नाम सप्तदशोऽध्यायः॥१७॥

(ओं तद् सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे श्रद्धात्रयविभागयोगः नाम सप्तदशः अध्यायः॥)

ओं तद् सत्। इति श्रीमद्-भगवद्-गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्म-विद्यायां योग-शास्त्रे श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवादे श्रद्-धा-त्रय-विभाग-योगः नाम सप्त-दशः अध्यायः। (**17**)

ओं (ब्रह्मन्, the witness of all) is that [only] reality. Thus ends the seventeenth chapter, called "The Topic of the Distinction of the Three श्रद्धा-s," of the [eighteen chapters of] *Songs of the Glorious Lord*, which is [looked upon as] उपनिषद् [and whose teaching is] in [the form of] a dialogue between श्री कृष्ण and अर्जुन, [the subject matter being] a knowledge of ब्रह्मन् and योग.

1	ओं	ओम् (ब्रह्मन्, the witness of all,)	fr. ओम् *in.*
2	तद् सत्	[is] that [only] reality	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; सत् *n. sg. nom.*
3	इति	(quote-end quote), thus ends	fr. इति *in.*
11	श्रीमद्-	of the venerable, the glorious	
12	-भगवद्-	one having [limitless] glories, Lord	
10	-गीतासु	in [i.e., of] songs	fr. श्रीमत्-भगवत्-गीता *f. pl. loc.* (**2.43:**)
13	उपनिषत्सु	[which are/is looked upon as] उपनिषद्, sacred scripture	fr. उपनिषद् *f. pl. loc.* (**6.24:**)
18	ब्रह्म-	of ब्रह्मन् (reality/सत्)	
17	-विद्यायां	[and] a knowledge	fr. ब्रह्म-विद्या *f. sg. loc.*
19	योग-शास्त्रे	[and instruction of] योग (means, discipline, etc.)	fr. योग-शास्त्र *n. sg. loc.*
15	श्री-कृष्ण-	between Lord कृष्ण	
16	-अर्जुन-	and अर्जुन	
14	-संवादे	in [the form of] a dialogue	fr. श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवाद *n. sg. loc.*
9	श्रद्-धा-त्रय-	into the three श्रद्धा-s	
8	-विभाग-	of the division	
7	-योगः	the topic	fr. श्रद्धा-त्रय-विभाग-योग *a. m. sg. nom.*
6	नाम	by the name, called	fr. नाम *in.*
4	सप्त-दशः	the seventeenth	fr. सप्त-दश *ordinal a. m. sg. nom.*
5	अध्यायः	chapter	fr. अध्याय *m. sg. nom.*

अथाष्टादशोऽध्यायः

अर्जुन उवाच।

सन्न्यासस्य महाबाहो तत्त्वमिच्छामि वेदितुम्। त्यागस्य च हृषीकेश पृथक्केशिनिषूदन॥१॥

(अर्जुनः उवाच। सन्न्यासस्य महाबाहो, तत्त्वम् इच्छामि वेदितुम्। त्यागस्य च हृषीकेश, पृथक् केशिनिषूदन॥)

अर्जुनः उवाच। हृषीक-ईश महा-बाहो केशि-निषूदन, सन्न्यासस्य त्यागस्य च पृथक् तत्त्वं वेदितुम् इच्छामि। (**18.1**)

अर्जुन said: O कृष्ण, Great Warrior and Slayer of [the Demon] केशिन्, I want to know distinctly the truth of [i.e., the difference between] सन्न्यास and त्याग (both terms mean "renunciation" and are used both separately and seemingly interchangeably by Lord कृष्ण in this teaching).

1	अर्जुनः उवाच	अर्जुन said	fr. अर्जुन *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	हृषीक-ईश	(कृष्ण) O Lord of the Senses	fr. हृषीकेश *m. sg. voc.*
3	महा-बाहो	(कृष्ण) O Great Warrior	fr. महा-बाहु *m. sg. voc.*
4	केशि-निषूदन	(कृष्ण) O Slayer of the [Demon] केशिन्	fr. केशि-निषूदन *m. sg. voc.*
9	सन्न्यासस्य	of [the difference between] सन्न्यास	fr. सन्न्यास *m. sg. gen.*
10	त्यागस्य च	and त्याग	fr. त्याग *m. sg. gen.*; च *in.*
7	पृथक्	distinctly	fr. पृथक् *in.*
8	तत्त्वं	the truth	fr. तत्त्व *n. sg. acc.*
6	वेदितुम्	to know	fr. वेदितुम् *inf. of* √विद् *in.* (**6.10:**)
5	इच्छामि	I want	fr. √इष् *6.P. pr. 1st sg.* (**5.17.3:** & **5.5.a:**)

श्रीभगवानुवाच।

काम्यानां कर्मणां न्यासं सन्न्यासं कवयो विदुः। सर्वकर्मफलत्यागं प्राहुस्त्यागं विचक्षणाः॥२॥

(श्रीभगवान् उवाच। काम्यानां कर्मणां न्यासं, सन्न्यासं कवयः विदुः। सर्वकर्मफलत्यागं, प्राहुः त्यागं विचक्षणाः॥)

श्री-भगवान् उवाच। कवयः काम्यानां कर्मणां न्यासं सन्न्यासं विदुः। विचक्षणाः सर्व-कर्म-फल-त्यागं त्यागं प्राहुः। (**18.2**)

The Lord said: Sages know renunciation of [all] कर्मन्-s backed by desire to be सन्न्यास [i.e., the lifestyle and, especially, the knowledge "I am not the doer"]. The wise [also] say that renunciation of the फल (the result) of all actions [i.e., कर्म-योग as also taught here] is त्याग.

1	श्री-भगवान् उवाच	the Lord said	fr. श्री-भगवत् *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	कवयः	sages	fr. कवि *m. sg. nom.*
6	काम्यानां	backed by desire	fr. काम्य *a. n. pl. gen.*
5	कर्मणां	of [all] कर्मन्-s	fr. कर्मन् *n. pl. gen.* (**3.22:**)
4	न्यासं	renunciation	fr. न्यास *m. sg. acc.*
7	सन्न्यासं	to be सन्न्यास [i.e., the lifestyle, but especially the knowledge "I am not the doer"]	fr. सन्न्यास *m. sg. acc.*
3	विदुः	know	fr. √विद् *P. perf. 3rd pl.* (**5.28:**)
8	विचक्षणाः	the wise	fr. विचक्षण *a. m. pl. nom.*
11	सर्व-कर्म-	of all actions [i.e., कर्म-योग as also taught here]	
10	-फल-त्यागं	renunciation of the फल (the result)	fr. सर्व-कर्म-फल-त्याग *m. sg. acc.*
12	त्यागं	[is] त्याग	fr. त्याग *m. sg. acc.*
9	प्राहुः	[also] say that	fr. प्र + √अह् *P. perf. 3rd pl.* (**5.8.5:** & **5.28:**)

त्याज्यं दोषवदित्येके कर्म प्राहुर्मनीषिणः। यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यमिति चापरे॥३॥

(त्याज्यं दोषवत् इति एके, कर्म प्राहुः मनीषिणः। यज्ञदानतपःकर्म, न त्याज्यम् इति च अपरे।)

एके मनीषिणः "कर्म दोषवत् त्याज्यम्" इति प्राहुः। अपरे च "यज्ञ-दान-तपः-कर्म न त्याज्यम्" इति। (**18.3**)

[Now] some learned people say that [all] कर्मन्-s are defective [and thus] to be renounced [i.e., कर्म-योग is not accepted, so सन्न्यास lifestyle alone is for those desiring मोक्ष]. But others think that यज्ञ, दान, and तपस् कर्मन् are not to be renounced [i.e., कर्म-योग is accepted].

1	एके	[now] some	fr. एक *prn. a. m. pl. nom.* (**4.16.2:**)
2	मनीषिणः	learned people	fr. मनीषिन् *m. pl. nom.* (**3.15:** & **2.92:**)
4	कर्म	[all] कर्मन् [-s]	fr. कर्मन् *n. sg. acc.*
5	दोषवत्	[is/are] defective	fr. दोषवत् *a. n. sg. acc.* (**3.13:**)
6	त्याज्यम्	[and thus] to be renounced [i.e., कर्म-योग is not accepted, so सन्न्यास lifestyle alone is there for those desiring मोक्ष]	fr. त्याज्य *pot. ps. pt. of* √त्यज् *a. n. sg. acc.* (**6.8:**)
3	इति प्राहुः	say that	fr. इति *in.*; प्र + √अह् *P. perf.* 3rd *pl.* (**5.8.5:** & **5.28:**)
7	अपरे च	but others	fr. अपर *prn. a. m. pl. nom.* (**4.16.3:**); च *in.*
9	यज्ञ-दान-तपः-	यज्ञ, दान and तपस्	
10	-कर्म	कर्मन्	fr. यज्ञ-दान-तपस्-कर्मन् *n. sg. nom.* (**2.24:** & **3.22:**)
11	न त्याज्यम्	[is/are] not to be renounced [i.e., कर्म-योग is accepted]	fr. इति *in.*; त्याज्य *pot. ps. pt. of* √त्यज् *a. n. sg. nom.* (**6.8:**) (**7.7.2:**)
8	इति	[think that]	fr. इति *in.*

निश्चयं शृणु मे तत्र त्यागे भरतसत्तम। त्यागो हि पुरुषव्याघ्र त्रिविधः सम्प्रकीर्तितः॥४॥

(निश्चयं शृणु मे तत्र, त्यागे भरतसत्तम। त्यागः हि पुरुषव्याघ्र, त्रिविधः सम्प्रकीर्तितः॥)

तत्र त्यागे मे निश्चयं शृणु, भरत-सत्तम। पुरुष-व्याघ्र, त्यागः हि त्रि-विधः सम्प्रकीर्तितः। (**18.4**)

In regard to त्याग [i.e., कर्म-योग in the previous verse], listen to My conclusion, O अर्जुन. [Since the preceding two opinions are both right and wrong, more needs to be said.] O Fearless Amongst Men, त्याग (renunciation) indeed is well said to be threefold.

1	तत्र त्यागे	in regard to त्याग [i.e., कर्म-योग in the previous verse]	fr. तत्र *in.*; त्याग *m. sg. loc.* (**7.13.2.b:**)
3	मे	to My	fr. अहम् *prn. sg. gen.*
4	निश्चयं	conclusion	fr. निश्चय *m. sg. acc.*
2	शृणु	listen	fr. √श्रु *5.P. impv.* 2nd *sg.* (**5.21.3:**)
5	भरत-सत्तम	(अर्जुन) O Best Among the Descendants of भरत	fr. भरत-सत्तम *m. sg. voc.*

6	पुरुष-व्याघ्र	(अर्जुन) O Fearless [*lit.* “tiger-like”] Amongst Men	fr. पुरुष-व्याघ्र *m. sg. voc.*
7	त्यागः हि	त्याग (renunciation) indeed	fr. त्याग *m. sg. nom.*; हि *in.*
9	त्रि-विधः	to be threefold	fr. त्रि-विध *a. m. sg. nom.*
8	सम्प्रकीर्तितः	is well said	fr. सम्प्रकीर्तित *pp. of* सम् + प्र + √कीर्त् *pt. m. sg. nom.* (**6.6:**)

यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यं कार्यमेव तत्। यज्ञो दानं तपश्चैव पावनानि मनीषिणाम्॥५॥
(यज्ञदानतपःकर्म, न त्याज्यं कार्यम् एव तद्। यज्ञः दानं तपः च एव, पावनानि मनीषिणाम्॥)
यज्ञ-दान-तपः-कर्म न त्याज्यं, तद् कार्यम् एव। यज्ञः दानं तपः च एव मनीषिणां पावनानि। (**18.5**)
यज्ञ, दान, and तपस् कर्मन् are not to be renounced [but], indeed, to be done. यज्ञ, दान, and तपस् are indeed purifying for discerning people. [For those who consider themselves doers, subject to injunction and needing purification, कर्म-योग is a means to मोक्ष.]

1	यज्ञ-दान-तपः-	यज्ञ, दान and तपस्	
2	-कर्म	कर्मन्	fr. यज्ञ-दान-तपस्-कर्मन् *n. sg. nom.* (**2.24:** & **3.22:**)
3	न त्याज्यं	[is/are] not to be renounced	fr. न *in.*; त्याज्य *pot. ps. pt. of* √त्यज् *a. n. sg. nom.* (**6.8:**)
4	तद्	[but] [it/they]	fr. तद् *n. sg. nom.*
5	कार्यम् एव	indeed [are] to be done	fr. कार्य *pot. ps. pt. of* √कृ *a. n. sg. nom.* (**6.8:**); एव *in.* (**6.19:**)
6	यज्ञः दानं	यज्ञ, दान	fr. यज्ञ *m. sg. nom.*; दान *n. sg. nom.*
7	तपः च एव	and तपस् [are] indeed	fr. तपस् *n. sg. nom.* (**3.6:**); च *in.*; एव *in.* (**6.19:**)
9	मनीषिणां	for discerning people [i.e., for those who consider themselves doers, subject to injunction and needing purification, कर्म-योग is a means to मोक्ष]	fr. मनीषिन् *m. pl. gen.* (**3.15:** & **2.92:**)
8	पावनानि	purifying	fr. पावन *a. n. pl. nom.*

एतान्यपि तु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा फलानि च। कर्तव्यानीति मे पार्थ निश्चितं मतमुत्तमम्॥६॥

(एतानि अपि तु कर्माणि, सङ्गं त्यक्त्वा फलानि च। कर्तव्यानि इति मे पार्थ, निश्चितम् मतम् उत्तमम्॥)

पार्थ, एतानि कर्माणि अपि तु सङ्गं फलानि च त्यक्त्वा कर्तव्यानि इति मे निश्चितम् उत्तमं मतम्। (**18.6**)

But, O अर्जुन, even these [three] कर्मन्-s are to be done having renounced attachment [to कर्मन्-s] and [their limited] फल [i.e., done without identification with them as "my actions" and with the attitude of कर्म-योग]. This is My decided and final vision.

2	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
4	एतानि	these [three]	fr. एतद् *prn. n. pl. nom.*
5	कर्माणि	कर्मन्-s	fr. कर्मन् *n. pl. nom.* (**3.22:** & **2.92:**)
3	अपि	even	fr. अपि *in.*
1	तु	but	fr. तु *in.*
8	सङ्गं	attachment [to actions]	fr. सङ्ग *m. sg. acc.*
9	फलानि च	and [their limited] फल [i.e., done without identification with them as "my actions" and with the attitude of कर्म-योग]	fr. फल *n. pl. acc.*; च *in.*
7	त्यक्त्वा	having renounced	fr. त्यक्त्वा *in. pt. of* √त्यज् (**2.81:**)
6	कर्तव्यानि	are to be done	fr. कर्तव्य *pot. ps. pt. of* √कृ *a. n. pl. nom.* (**6.8:**)
10	इति	[this is]	fr. इति *in.*
11	मे	My	fr. अहम् *prn. sg. gen.*
12	निश्चितम्	decided	fr. निश्चित *pp. of* निस् + √चि *a. n. sg. nom.* (**2.24:** & **.27:**)
13	उत्तमं	[and] final	fr. उत्तम *spc. a. n. sg. nom.* (**6.25:**)
14	मतम्	vision	fr. मत *pp. of* √मन् *n. sg. nom.* (**6.6:**)

नियतस्य तु सन्न्यासः कर्मणो नोपपद्यते। मोहात्तस्य परित्यागस्तामसः परिकीर्तितः॥७॥
(नियतस्य तु सन्न्यासः, कर्मणः न उपपद्यते। मोहात् तस्य परित्यागः, तामसः परिकीर्तितः॥)
नियतस्य कर्मणः तु सन्न्यासः न उपपद्यते, मोहात् तस्य परित्यागः तामसः परिकीर्तितः। (**18.7**)
—Whereas सन्न्यास (renunciation) of enjoined कर्मन् [i.e., the lifestyle of सन्न्यास for one who is still deluded about the nature of oneself] is not proper [because] परित्याग (renunciation; i.e., simply nondoing) of that [कर्मन्] out of delusion is said to be predominately तमस्.

2	नियतस्य	of enjoined	fr. नियत *pp. of* नि + √यम् *a. n. sg. gen.* (**6.6:**)
3	कर्मणः	कर्मन् [i.e., the lifestyle of सन्न्यास for one who is still deluded about the nature of oneself]	fr. कर्मन् *n. sg. gen.* (**3.22:** & **2.92:**)
1	तु सन्न्यासः	whereas सन्न्यास (renunciation)	fr. तु *in.*; सन्न्यास *m. sg. nom.*
4	न उपपद्यते	is not proper	fr. न *in.*; उप + √पद् *4.Ā. pr. 3rd sg.*
7	मोहात्	out of delusion	fr. मोह *m. sg. abl.*
6	तस्य	of that [कर्मन्]	fr. तद् *prn. n. sg. gen.*
5	परित्यागः	[because] renunciation [i.e., simply nondoing]	fr. परित्याग *m. sg. nom.*
9	तामसः	predominately तमस्	fr. तामस *a. m. sg. nom.*
8	परिकीर्तितः	is said to be	fr. परिकीर्तित *pp. of* परि + √कीर्त् *pt. m. sg. nom.* (**6.6:**)

दुःखमित्येव यत्कर्म कायक्लेशभयात्त्यजेत्। स कृत्वा राजसं त्यागं नैव त्यागफलं लभेत्॥८॥
(दुःखम् इति एव यद् कर्म, कायक्लेशभयात् त्यजेत्। सः कृत्वा राजसं त्यागं, न एव त्यागफलं लभेत्॥)
यद् दुःखम् इति एव काय-क्लेश-भयात् कर्म त्यजेत्, सः राजसं त्यागं कृत्वा त्याग-फलं न एव लभेत्। (**18.8**)
If one were to renounce कर्मन् [i.e., take सन्न्यास] out of fear of affliction to the body [thinking it to be] painful—after doing [this] predominately रजस् renunciation—that one would indeed not gain [any] result of that renunciation.

1	यद्	if	fr. यद् *in.* (**6.20:**)
6	दुःखम् इति एव	[thinking it to be] painful	fr. दुःख *n. sg. nom.* (**7.7.2:**); इति *in.*; एव *in.* (**6.19:**)
5	काय-क्लेश-	of affliction to the body	
4	-भयात्	out of fear	fr. काय-क्लेश-भय *n. sg. abl.*
3	कर्म	कर्मन् [i.e., take सन्न्यास]	fr. कर्मन् *n. sg. acc.* (**3.22:**)
2	त्यजेत्	one were to renounce	fr. √त्यज् *1.P. pot. 3rd sg.*

10	सः	that one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
8	राजसं	[this] predominately रजस्	fr. राजस *a. m. sg. acc.*
9	त्यागं	renunciation	fr. त्याग *m. sg. acc.*
7	कृत्वा	after doing	fr. कृत्वा *in. pt. of* √कृ (**7.19:**)
12	त्याग-फलं	[any] result of [that] renunciation	fr. त्याग-फल *n. sg. acc.*
11	न एव लभेत्	would indeed not gain	fr. न *in.*; एव *in.* (**6.19:**); √लभ् *1.P. pot. 3rd sg.*

कार्यमित्येव यत्कर्म नियतं क्रियतेऽर्जुन। सङ्गं त्यक्त्वा फलं चैव स त्यागः सात्त्विको मतः॥९॥

(कार्यम् इति एव यद् कर्म, नियतं क्रियते अर्जुन। सङ्गं त्यक्त्वा फलं च एव, सः त्यागः सात्त्विकः मतः॥)

अर्जुन, यद् सङ्गं फलं च एव त्यक्त्वा नियतं कर्म "कार्यम्" इति एव क्रियते, सः त्यागः सात्त्विकः मतः। (**18.9**)

O अर्जुन, if—renouncing both attachment [to it] and [its] result [i.e., as कर्म-योग]—enjoined कर्मन् is performed as simply what is to be done, [then] that त्याग (renunciation) is considered predominately सत्त्व.

1	अर्जुन	O अर्जुन	fr. अर्जुन *m. sg. voc.*
2	यद्	if	fr. यद् *in.* (**6.20:**)
4	सङ्गं	both attachment [to it]	fr. सङ्ग *m. sg. acc.*
5	फलं च एव	and [its] result [i.e., as कर्म-योग]	fr. फल *n. sg. acc.*; च *in.*; एव *in.* (**6.19:**)
3	त्यक्त्वा	renouncing	fr. त्यक्त्वा *in. pt. of* √त्यज् (**2.81:**)
6	नियतं	enjoined	fr. नियत *pp. of* नि + √यम् *a. n. sg. nom.* (**6.6:**)
7	कर्म	कर्मन्	fr. कर्मन् *n. sg. nom.* (**3.22:**)
9	कार्यम् इति एव	as simply what is to be done	fr. कार्य *pot. ps. pt. of* √कृ *a. n. sg. nom.* (**6.8:**) (**7.7.2:**); इति *in.*; एव *in.* (**6.19:**)
8	क्रियते	is performed	fr. √कृ *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.3:**)
10	सः त्यागः	[then] that त्याग (renunciation)	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*; त्याग *m. sg. nom.*
12	सात्त्विकः	predominately सत्त्व	fr. सात्त्विक *a. m. sg. nom.*
11	मतः	is considered	fr. मत *pp. of* √मन् *pt. m. sg. nom.* (**6.6:**)

न द्वेष्ट्यकुशलं कर्म कुशले नानुषज्जते। त्यागी सत्त्वसमाविष्टो मेधावी छिन्नसंशयः॥१०॥

(न द्वेष्टि अकुशलं कर्म, कुशले न अनुषज्जते। त्यागी सत्त्वसमाविष्टः, मेधावी छिन्नसंशयः॥)

सत्त्व-समाविष्टः मेधावी छिन्न-संशयः त्यागी अ-कुशलं कर्म न द्वेष्टि, कुशले न अनुषज्जते। (**18.10**)

The renunciate [whether a कर्म-योगिन् like King जनक or a सन्न्यासिन्] who is endowed with clarity of mind, [thus] who has gained knowledge, and whose doubts have been resolved is not displeased at inauspicious action, nor attached to auspicious [action].

3	सत्त्व-	with clarity of mind	
2	-समाविष्टः	who is endowed	fr. सत्त्व-समाविष्ट *a. m. sg. nom.*
4	मेधावी	[thus] who has gained knowledge	fr. मेधाविन् *a. m. sg. nom.* (**3.15:**)
6	छिन्न-	have been resolved	
5	-संशयः	[and] whose doubts	fr. छिन्न-संशय *a. m. sg. nom.*
1	त्यागी	the renunciate [whether a कर्म-योगिन् like King जनक or a सन्न्यासिन्]	fr. त्यागिन् *a. m. sg. nom.* (**3.15:**)
8	अ-कुशलं	at inauspicious	fr. अकुशल *a. n. sg. acc.*
9	कर्म	action	fr. कर्मन् *n. sg. acc.* (**3.22:**)
7	न द्वेष्टि	is not displeased	fr. न *in.*; √द्विष् *2.P. pr. 3rd sg.* (**2.88:**)
11	कुशले	to auspicious [action]	fr. कुशल *a. n. sg. loc.* (**7.13.1.e:**)
10	न अनुषज्जते	nor is attached	fr. न *in.*; अनु + √सज्ज् *ps. pr. 3rd sg.* (**2.101:** & *assimilation [back?] from Prākṛta*)

न हि देहभृता शक्यं त्यक्तुं कर्माण्यशेषतः। यस्तु कर्मफलत्यागी स त्यागीत्यभिधीयते॥११॥

(न हि देहभृता शक्यं, त्यक्तुं कर्माणि अशेषतः। यः तु कर्मफलत्यागी, सः त्यागी इति अभिधीयते॥)

देह-भृता हि (=यस्मात्) कर्माणि अशेषतः त्यक्तुं न शक्यम्, यः तु कर्म-फल-त्यागी, सः त्यागी इति अभिधीयते। (**18.11**)

Because one who has [the judgment that one is] the body is not able to completely renounce [all] action, [then] that one—who indeed renounces [at least] the result of actions [i.e., a beginning कर्म-योगिन्]—is called a त्यागिन् (renunciate).

2	देह-भृता	one who has [the judgment that one is] the body	fr. देह-भृत् *a. m. sg. inst.* (**6.24.2:** & **3.5:**) (**7.7:**)
1	हि (=यस्मात्)	because	fr. हि *in.*
6	कर्माणि	[all] action	fr. कर्मन् *n. pl. acc.* (**3.22:**) (**7.20:**)
5	अशेषतः	completely	fr. अशेषतस् *in.* (**6.19:**)
4	त्यक्तुं	to renounce	fr. त्यक्तुम् *inf. of* √त्यज् *in.* (**2.81:**)
3	न शक्यम्	is not able	fr. न *in.*; शक्य *pot. ps. pt. of* √शक् *pt. n. sg. nom.* (**7.28:** *impersonal construction*)

8	यः तु	who [thus] indeed	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*; तु *in.*
10	कर्म-फल-	the result of actions [i.e., a beginning कर्मयोगिन्]	
9	-त्यागी	renounces [at least]	fr. कर्म-फल-त्यागिन् *a. m. sg. nom.* (**3.15:**)
7	सः	[then] that one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
12	त्यागी	a त्यागिन् (renunciate)	fr. त्यागिन् *a. m. sg. nom.* (**3.15:**)
11	इति अभिधीयते	is [also] called	fr. इति *in.*; अभि + √धा *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.1:**)

अनिष्टमिष्टं मिश्रं च त्रिविधं कर्मणः फलम्। भवत्यत्यागिनां प्रेत्य न तु सन्न्यासिनां क्वचित्॥१२॥

(अनिष्टम् इष्टं मिश्रं च, त्रिविधं कर्मणः फलम्। भवति अत्यागिनां प्रेत्य, न तु सन्न्यासिनां क्वचिद्॥)

अ-त्यागिनां प्रेत्य अन्-इष्टम् इष्टं मिश्रं च त्रि-विधं कर्मणः फलं भवति। सन्न्यासिनां तु क्व-चिद् न। (**18.12**)

Those who have not [completely] renounced [कर्मन्], upon passing away, have the threefold results of action—undesirable [hell, etc.], desirable [heaven, etc.], and [their] mixture [i.e., directly regaining the human condition]. But never for the सन्न्यासिन्-s (the complete renunciates).

1	अ-त्यागिनां	those who have not [completely] renounced [कर्मन्]	fr. अत्यागिन् *a. m. pl. gen.* (**7.12.1.a:**)
2	प्रेत्य	upon passing away	fr. प्रेत्य *in. pt. of* प्र + √इ (**6.9:**) (**7.19:**)
7	अन्-इष्टम्	undesirable [hell, etc.]	fr. अनिष्ट *pp. of* √इष् *a. n. sg. nom.* (**2.88:**)
8	इष्टं	desirable [heaven, etc.]	fr. इष्ट *pp. of* √इष् *a. n. sg. nom.* (**2.88:**)
9	मिश्रं च	and [their] mixture [i.e., directly regaining the human condition]	fr. मिश्र *a. n. sg. nom.*; च *in.*
4	त्रि-विधं	the threefold	fr. त्रि-विध *a. n. sg. nom.*
6	कर्मणः	of action	fr. कर्मन् *n. sg. gen.* (**3.22:**)
5	फलं	results	fr. फल *n. sg. nom.*
3	भवति	has, have	fr. √भू *1.P. pr. 3rd sg.* (**7.12.1.a:**)
11	सन्न्यासिनां	for the सन्न्यासिन्-s (the complete renunciates)	fr. सन्न्यासिन् *m. pl. gen.* (**3.15:**)
10	तु क्व-चिद् न	but never	fr. तु *in.*; क्व-चिद् *in.* (**4.20:**); न *in.*

पञ्चैतानि महाबाहो कारणानि निबोध मे। साङ्ख्ये कृतान्ते प्रोक्तानि सिद्धये सर्वकर्मणाम्॥१३॥

(पञ्च एतानि महाबाहो, कारणानि निबोध मे। साङ्ख्ये कृतान्ते प्रोक्तानि, सिद्धये सर्वकर्मणाम्॥)

महा-बाहो, साङ्ख्ये कृत-अन्ते प्रोक्तानि एतानि सर्व-कर्मणां सिद्धये पञ्च कारणानि मे निबोध। (**18.13**)

O अर्जुन, pay heed to Me [about] these [following] five causes [i.e., factors] for the accomplishment of all actions, which [factors] have been well told in the teaching that brings an end to action [i.e., in वेदान्त—and summarized in the second chapter onward].

1	महा-बाहो	(अर्जुन) O Mighty Armed One	fr. महा-बाहु *m. sg. voc.*
10	साङ्ख्ये	in the teaching	fr. साङ्ख्य *m. sg. loc.*
11	कृत-अन्ते	that brings an end to action [i.e., in वेदान्त]	fr. कृत-अन्त *m. sg. loc.*
9	प्रोक्तानि	which [factors] have been well told	fr. प्रोक्त *pp. of* प्र + √वच् *a. n. pl. acc.*
4	एतानि	[about] these [following]	fr. एतद् *prn. n. pl. acc.*
8	सर्व-कर्मणां	of all actions	fr. सर्व-कर्मन् *n. pl. gen.*
7	सिद्धये	for the accomplishment	fr. सिद्धि *f. sg. dat.*
5	पञ्च	five	fr. पञ्चन् *num. a. n. pl. acc.* (**4.25:**)
6	कारणानि	causes [i.e., factors]	fr. कारण *n. pl. acc.*
3	मे	to Me	fr. अहम् *prn. sg. dat.* (**7.10.A.1:**)
2	निबोध	pay heed	fr. नि + √बुध् *1.P. impv. 2nd sg.*

अधिष्ठानं तथा कर्ता करणं च पृथग्विधम्। विविधाश्च पृथक्चेष्टा दैवं चैवात्र पञ्चमम्॥१४॥

(अधिष्ठानं तथा कर्ता, करणं च पृथग्विधम्। विविधाः च पृथक् चेष्टाः, दैवं च एव अत्र पञ्चमम्॥)

अधिष्ठानं, तथा कर्ता, पृथग्-विधं च करणं, विविधाः च पृथक् चेष्टाः, अत्र पञ्चमं दैवं च एव। (**18.14**)

—The locus [i.e., physical body]; the agent [i.e., अहङ्कार/the doer and experiencer]; the various organs [of action and knowledge, including the mind]; the various kinds of motions [i.e., प्राण-s]; and, indeed, here, the fifth being [their] presiding deities.

1	अधिष्ठानं	the locus [i.e., physical body]	fr. अधिष्ठान *n. sg. nom.*
2	तथा कर्ता	the agent [i.e., अहङ्कार/doer and experiencer]	fr. तथा *in.* (**6.19:**); कर्तृ *m. sg. nom.* (**3.38:**)
3	पृथग्-विधं च	(and) the various	fr. पृथक्-विध *a. n. sg. nom.* (**2.43:**); च *in.*
4	करणं	organ[s] [of action and knowledge, including the mind]	fr. करण *n. sg. nom.*
5	विविधाः च पृथक्	(and) the various kinds of	fr. विविध *a. f. pl. nom.*; च *in.*; पृथक् *in.*
6	चेष्टाः	motions [i.e., प्राण-s]	fr. चेष्टा *f. pl. nom.*

8	अत्र	here	fr. अत्र *in.* (**6.19:**)
9	पञ्चमं	the fifth	fr. पञ्चम *ordinal a. n. sg. nom.* (**4.26:**)
10	दैवं	being [their] presiding deity [i.e., deities]	fr. दैव *n. sg. nom.*
7	च एव	and indeed	fr. च *in.*; एव *in.*

शरीरवाङ्मनोभिर्यत्कर्म प्रारभते नरः। न्याय्यं वा विपरीतं वा पञ्चैते तस्य हेतवः॥१५॥

(शरीरवाङ्मनोभिः यद्, कर्म प्रारभते नरः। न्याय्यं वा विपरीतं वा, पञ्च एते तस्य हेतवः॥)

नरः शरीर-वाङ्-मनोभिः यद् न्याय्यं वा विपरीतं वा कर्म प्रारभते, तस्य एते पञ्च हेतवः। (**18.15**)

Whatever action—proper [i.e., adaptive] or otherwise—a person undertakes with the body, speech, or mind [i.e., physical, verbal, or mental action], that [action] has these five [instrumental] factors.

5	नरः	a person	fr. नर *m. sg. nom.*
7	शरीर-	with the body	
8	-वाङ्-	speech	
9	-मनोभिः	or mind [i.e., physical, verbal, or mental action]	fr. शरीर-वाच्-मनस् *n. pl. inst.* (**2.24:** & **.44:**)
1	यद्	whatever	fr. यद् *prn. n. sg. acc.*
3	न्याय्यं वा	proper [i.e., adaptive]	fr. न्याय्य *a. n. sg. acc.* ; वा *in.*
4	विपरीतं वा	or otherwise	fr. विपरीत *pp. of* वि + परि + √इ *a. n. sg. acc.*; वा *in.*
2	कर्म	action	fr. कर्मन् *n. sg. acc.* (**3.22:**)
6	प्रारभते	undertakes	fr. प्र + आ + √रभ् *1.Ā. pr. 3rd sg.*
10	तस्य	that [action] has	fr. तद् *prn. n. sg. gen.*
11	एते पञ्च	these five	fr. एतद् *prn. m. pl. nom.*; पञ्चन् *num. a. n. pl. nom.* (**4.25:**)
12	हेतवः	[instrumental] factors	fr. हेतु *m. pl. nom.*

तत्रैवं सति कर्तारमात्मानं केवलं तु यः। पश्यत्यकृतबुद्धित्वान्न स पश्यति दुर्मतिः॥१६॥

(तत्र एवं सति कर्तारम्, आत्मानं केवलं तु यः। पश्यति अकृतबुद्धित्वात्, न सः पश्यति दुर्मतिः॥)

एवं तत्र सति अ-कृत-बुद्धित्वात् यः आत्मानं केवलं तु कर्तारं पश्यति, सः दुर्-मतिः न पश्यति। (**18.16**)

When that is so [i.e., that these five alone cause action], the one who, because of an unprepared mind [i.e., hasn't accepted or earned this teaching], sees the I—although pure [of action]—as an agent, that distorted thinker does not see [i.e., this fundamental mistake distorts everything else].

2	एवं	[is] so [i.e., that these alone cause action]	fr. एवम् *in.* (**6.19:**)
1	तत्र सति	when that	fr. तत्र *in.* (**6.19:**); सत् *pr. pt. of* √अस् *n. sg. loc.* (**5.19.4:** & **3.12:**) (**7.14.1:**)
4	अ-कृत-	because of an unprepared	
5	-बुद्धित्वात्	mind [i.e., hasn't accepted or earned this teaching]	fr. अकृत-बुद्धित्व *n. sg. abl.* (**7.11.1:**)
3	यः	the one who	fr. यद् *prn. sg. nom.*
7	आत्मानं	the I	fr. आत्मन् *m. sg. acc.* (**3.22:**)
8	केवलं तु	although pure [of action]	fr. केवल *a. m. sg. acc.*; तु *in.*
9	कर्तारं	[as] an agent	fr. कर्तृ *m. sg. acc.* (**3.38:**)
6	पश्यति	sees	fr. √दृश् *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.6:**)
10	सः	that	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
11	दुर्-मतिः	distorted thinker	fr. दुस्-मति *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **.29:**)
12	न पश्यति	does not see [i.e., this fundamental mistake distorts everything else]	fr. न *in.*; √दृश् *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.6:**)

यस्य नाहङ्कृतो भावो बुद्धिर्यस्य न लिप्यते। हत्वापि स इमाल्ँलोकान्न हन्ति न निबध्यते॥१७॥

(यस्य न अहङ्कृतः भावः, बुद्धिः यस्य न लिप्यते। हत्वा अपि सः इमान् लोकान्, न हन्ति न निबध्यते॥)

यस्य अहङ्-कृतः भावः न [अस्ति], यस्य बुद्धिः न लिप्यते, सः इमान् लोकान् हत्वा अपि न हन्ति न निबध्यते। (**18.17**)

One who has no notion that "I did [this]," whose mind is not affected [i.e., who has no guilt or hurt regarding action or inaction]—that one, though [having the duty of] killing these people, does not kill, nor is [that one] bound [by the act, just as a judge passing sentence has no guilt].

1	यस्य	one who has	fr. यद् *prn. m. sg. gen.* (**7.12.1.a:**)
4	अहङ्-कृतः	[that] "I did [this]"	fr. अहम्-कृत *a. m. sg. nom.* (**2.55:**)
3	भावः	notion	fr. भाव *m. sg. nom.*
2	न [अस्ति]	no	fr. न *in.*

5	यस्य बुद्धिः	whose mind	fr. यद् *prn. m. sg. gen.*; बुद्धि *f. sg. nom.*
6	न लिप्यते	is not affected [i.e., who has no guilt or hurt regarding action or inaction]	fr. न *in.*; √लिप् *ps. pr. 3rd sg.*
7	सः	that one	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*
9	इमान् लोकान्	these people	fr. इदम् *prn. m. pl. acc.*; लोक *m. pl. acc.*
8	हत्वा अपि	though [having the duty of] killing	fr. हत्वा *in. pt. of* √हन् (**6.9:** & **.6:**); अपि *in.*
10	न हन्ति	does not kill	fr. न *in.*; √हन् *2.P. pr. 3rd sg.*
11	न निबध्यते	nor is [that one] bound [by the act, like a judge passing sentence has no guilt]	fr. न *in.*; नि + √बन्ध् *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.5:**)

ज्ञानं ज्ञेयं परिज्ञाता त्रिविधा कर्मचोदना। करणं कर्म कर्तेति त्रिविधः कर्मसङ्ग्रहः ॥ १८ ॥

(ज्ञानं ज्ञेयं परिज्ञाता, त्रिविधा कर्मचोदना। करणं कर्म कर्ता इति, त्रिविधः कर्मसङ्ग्रहः ॥)

ज्ञानं ज्ञेयं परिज्ञाता [इति] त्रि-विधा कर्म-चोदना। करणं कर्म कर्ता इति त्रि-विधः कर्म-सङ्ग्रहः। (**18.18**)

The knowing [of objects; i.e., the thought], the object known, and the knower are the threefold instigators of action. The instrument, the object [i.e., the desired result], and the doer are the threefold constituents of [i.e., factors/requirements for] action.

1	ज्ञानं	the knowing [of objects; i.e., the thought]	fr. ज्ञान *n. sg. nom.*
2	ज्ञेयं	the object known	fr. ज्ञेय *pot. ps. pt. of* √ज्ञा *a. n. sg. nom.* (**6.8:**)
3	परिज्ञाता	and the knower	fr. परिज्ञातृ *a. m. sg. nom.* (**3.38:**)
4	[इति] त्रि-विधा	[together is] [are] the threefold	fr. त्रि-विधा *a. f. sg. nom.*
5	कर्म-चोदना	instigator[s] of action	fr. कर्म-चोदना *f. sg. nom.*
6	करणं	the instrument	fr. करण *n. sg. nom.*
7	कर्म	the object [i.e., the desired result]	fr. कर्मन् *n. sg. nom.* (**3.22:**)
8	कर्ता	and the doer	fr. कर्तृ *m. sg. nom.* (**3.38:**)
9	इति त्रि-विधः	[together is] [are] the threefold	fr. इति *in.*; त्रि-विध *a. m. sg. nom.*
10	कर्म-सङ्ग्रहः	constituent[s] of [i.e., factors/requirements for] action	fr. कर्म-सङ्ग्रह *m. sg. nom.*

ज्ञानं कर्म च कर्ता च त्रिधैव गुणभेदतः। प्रोच्यते गुणसङ्ख्याने यथावच्छृणु तान्यपि॥१९॥

(ज्ञानं कर्म च कर्ता च, त्रिधा एव गुणभेदतः। प्रोच्यते गुणसङ्ख्याने, यथावत् शृणु तानि अपि॥)

गुण-सङ्ख्याने ज्ञानं कर्म च कर्ता च [इति] गुण-भेदतः त्रि-धा एव प्रोच्यते। तानि अपि यथावत् शृणु। (**18.19**)

In the teaching of the गुण-s, ज्ञान, कर्मन् and कर्तृ are said to be threefold according to the differences [in predominance] of गुण-s. Listen accordingly about them.

2	गुण-	of the गुण-s	
1	-सङ्ख्याने	in the teaching	fr. गुण-सङ्ख्यान *n. sg. loc.*
3	ज्ञानं	ज्ञान	fr. ज्ञान *n. sg. nom.*
4	कर्म च	कर्मन्	fr. कर्मन् *n. sg. nom.* (**3.22:**); च *in.*
5	कर्ता च	and कर्तृ	fr. कर्तृ *m. sg. nom.* (**3.38:**); च *in.*
8	गुण-भेदतः	according to the differences [in predominance] of गुण-s	fr. गुण-भेदतस् *in.* (**6.19:**)
7	त्रि-धा एव	of three kinds, threefold	fr. त्रि-धा *in.* (**6.19: & 4.28:**); एव *in.* (**6.19:**)
6	प्रोच्यते	[each is] [are] said to be	fr. प्र + √वच् *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.6: & 2.3.a:**)
11	तानि अपि	about them [also]	fr. तद् *prn. n. pl. acc.* (**7.5.2.a:**); अपि *in.*
10	यथावत्	accordingly	fr. यथावत् *in.* (**6.19:**)
9	शृणु	listen	fr. √श्रु *5.P. impv. 2nd sg.* (**5.21.3:**)

सर्वभूतेषु येनैकं भावमव्ययमीक्षते। अविभक्तं विभक्तेषु तज्ज्ञानं विद्धि सात्त्विकम्॥२०॥

(सर्वभूतेषु येन एकं, भावम् अव्ययम् ईक्षते। अविभक्तं विभक्तेषु, तद् ज्ञानं विद्धि सात्त्विकम्॥)

येन विभक्तेषु सर्व-भूतेषु एकम् अ-व्ययम् अ-विभक्तं भावम् ईक्षते, तद् ज्ञानं सात्त्विकं विद्धि। (**18.20**)

By which one sees [i.e., knows] the one changeless, undivided existence (भाव) in all divided things—know that ज्ञान (knowledge) to be predominately सत्त्व [i.e., there is only one undivided existence, आत्मन्, not many; here भाव cannot mean प्रकृति, as प्रकृति is not changeless].

1	येन	by which	fr. यद् *prn. n. sg. inst.*
8	विभक्तेषु	divided	fr. विभक्त *pp. of* वि + √भज् *a. n. pl. loc.* (**2.81:**)
7	सर्व-भूतेषु	in all things	fr. सर्व-भूत *n. pl. loc.*
3	एकम्	the one	fr. एक *prn. a. m. sg. acc.* (**4.16.2:**)
4	अ-व्ययम्	changeless	fr. अव्यय *a. m. sg. acc.*
5	अ-विभक्तं	undivided	fr. अविभक्त *pp. of* वि + √भज् *a. n. sg. acc.* (**2.81:**)
6	भावम्	existence (भाव)	fr. भाव *m. sg. acc.*
2	ईक्षते	one sees [i.e., knows]	fr. √ईक्ष् *1.Ā. pr. 3rd sg.*

10	तद् ज्ञानं	that ज्ञान (knowledge)	fr. तद् *prn. n. sg. acc.*; ज्ञान *n. sg. acc.*
11	सात्त्विकं	to be predominately सत्त्व [i.e., there is only one undivided existence, आत्मन्, not many; here भाव cannot mean प्रकृति, as प्रकृति, is not changeless]	fr. सात्त्विक *a. n. sg. acc.*
9	विद्धि	know	fr. √विद् *2.P. impv. 2nd sg.* (**5.6.a:**)

पृथक्त्वेन तु यज्ज्ञानं नानाभावान्पृथग्विधान्। वेत्ति सर्वेषु भूतेषु तज्ज्ञानं विद्धि राजसम्॥ २१॥

(पृथक्त्वेन तु यद् ज्ञानं, नानाभावान् पृथग्विधान्। वेत्ति सर्वेषु भूतेषु, तद् ज्ञानं विद्धि राजसम्॥)

यद् तु ज्ञानं सर्वेषु भूतेषु पृथग्-विधान् नाना-भावान् पृथक्त्वेन वेत्ति, तद् ज्ञानं राजसं विद्धि। (**18.21**)

—Whereas the knowledge [by] which one understands as separate [from each other] the many existences of different kinds, in all things—know that knowledge [i.e., all philosophies that hold that there are many आत्मन्-s, including the later-day साङ्ख्य philosophy] to be predominately रजस्.

1	यद् तु ज्ञानं	whereas the knowledge [by] which	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*; तु *in.*; ज्ञान *n. sg. nom.*
6	सर्वेषु	in all	fr. सर्व *prn. a. n. pl. loc.* (**4.16.2:**)
7	भूतेषु	things	fr. भूत *pp. of* √भू *n. pl. loc.*
5	पृथग्-विधान्	of different kinds	fr. पृथक्-विध *a. m. pl. acc.* (**2.43:**)
4	नाना-भावान्	the many existences	fr. नाना-भाव *m. pl. acc.*
3	पृथक्त्वेन	as separate [from each other]	fr. पृथक्त्वेन *in.* (**7.9.14:**)
2	वेत्ति	reveals, [one] understands	fr. √विद् *2.P. pr. 3rd sg.* (**5.3:** & **2.42:**)
9	तद् ज्ञानं	that knowledge	fr. तद् *prn. n. sg. acc.*; ज्ञान *n. sg. acc.*
10	राजसं	[to be] predominately रजस् [i.e., all philosophies that hold that there are many आत्मन्-s, including the later-day साङ्ख्य philosophy]	fr. राजस *a. n. sg. acc.*
8	विद्धि	know	fr. √विद् *2.P. impv. 2nd sg.* (**5.6.a:**)

यत्तु कृत्स्नवदेकस्मिन्कार्ये सक्तमहैतुकम्। अतत्त्वार्थवदल्पं च तत्तामसमुदाहृतम्॥ २२॥

(यद् तु कृत्स्नवत् एकस्मिन्, कार्ये सक्तम् अहैतुकम्। अतत्त्वार्थवत् अल्पं च, तद् तामसम् उदाहृतम्॥)

यद् तु एकस्मिन् कार्ये कृत्स्नवत् सक्तं, [यद्] अ-हैतुकम् अ-तत्त्व-अर्थवत् अल्पं च, तद् [ज्ञानं] तामसम् उदाहृतम्। (**18.22**)

But the [knowledge] [by] which one is committed to one single effect [in the universe]—as if it is everything—[which knowledge is] without reason, without truth, and limited [i.e., the unfortunate position of history- and faith-based cults and pop cultures]—that is said to be predominately तमस्.

3	यद्	[by] which	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*
1	तु	but	fr. तु *in.*
5	एकस्मिन्	to one single	fr. एक *prn. a. n. sg. loc.* (**7.13.2.d:**)

6	कार्ये	effect [in the universe]	fr. कार्य *pot. ps. pt. of* √कृ *n. sg. loc.* (**6.8:**)
7	कृत्स्नवत्	as if [it] everything	fr. कृत्स्नवत् *in.* (**6.19:**)
4	सक्तं	[one] is committed	fr. सक्त *pp. of* √सञ्ज् *pt. n. sg. nom.* (**6.6:** & **2.81:**)
8	अ-हैतुकम्	[which knowledge is] without reason	fr. अहैतुक *a. n. sg. nom.*
9	अ-तत्त्व-अर्थवत्	without truth	fr. अ-तत्त्वार्थवत् *a. n. sg. nom.* (**3.13:**)
10	अल्पं च	and limited	fr. अल्प *prn. a. n. sg. nom.* (**4.16.5:**)
11	तद्	that	fr. तद् *n. sg. nom.*
2	[ज्ञानं]	[the knowledge]	
13	तामसम्	predominately तमस् [i.e., the unfortunate position of faith-based and history-based cults and pop cultures]	fr. तामस *a. n. sg. nom.* (**7.7.1:**)
12	उदाहृतम्	is said to be	fr. उदाहृत *pp. of* उद् + आ + √हृ *pt. n. sg. nom.*

नियतं सङ्गरहितमरागद्वेषतः कृतम्। अफलप्रेप्सुना कर्म यत्तत्सात्त्विकमुच्यते॥ २३॥

(नियतं सङ्गरहितम्, अरागद्वेषतः कृतम्। अफलप्रेप्सुना कर्म, यद् तद् सात्त्विकम् उच्यते॥)

यद् नियतं कर्म सङ्ग-रहितम् अ-राग-द्वेषतः अ-फल-प्रेप्सुना कृतं, तद् सात्त्विकम् उच्यते। (**18.23**)

कर्मन् that is adaptive [i.e., in keeping with धर्म], that is done without identification [i.e., "I did this"], [is] free of attraction or repulsion, [and done] by one without a requirement to obtain [its] result [i.e., done by one whose mind is predominately सत्त्व]—that [कर्मन्] is said to be predominately सत्त्व.

2	यद्	which, that	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*
3	नियतं	[is] adaptive [i.e., in keeping with धर्म]	fr. नियत *pp. of* नि + √यम् *a. n. sg. nom.* (**6.6:**)
1	कर्म	कर्मन्	fr. कर्मन् *n. sg. nom.* (**3.22:**)
4	सङ्ग-रहितम्	without identification [i.e., "I did this"]	fr. सङ्ग-रहित *n. sg. nom.*
5	अ-राग-द्वेषतः	[is] free of attraction or repulsion	fr. अ-राग-द्वेषतस् *in.* (**6.19:**)
7	अ-फल-प्रेप्सुना	by one without a requirement to obtain [its] result	fr. अ-फल-प्रेप्सु *a. n. sg. nom.* (**3.30:**)
6	कृतं	[and] done	fr. कृत *pp. of* √कृ *pt. n. sg. nom.*
8	तद्	that [कर्मन्]	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*
10	सात्त्विकम्	predominately सत्त्व	fr. सात्त्विक *a. n. sg. nom.* (**7.7.1:**)
9	उच्यते	is said to be	fr. √वच् *ps. pr.* 3rd *sg.* (**5.37.6:** & **2.3.a:**)

यत्तु कामेप्सुना कर्म साहङ्कारेण वा पुनः। क्रियते बहुलायासं तद्राजसमुदाहृतम्॥२४॥

(यद् तु कामेप्सुना कर्म, साहङ्कारेण वा पुनः। क्रियते बहुलायासं, तद् राजसम् उदाहृतम्॥)

काम-ईप्सुना तु स-अहङ्-कारेण वा पुनः बहुलायासं यद् कर्म क्रियते, तद् राजसम् उदाहृतम्। (**18.24**)

—Whereas कर्मन् that is done with a requirement to attain an object of desire or, again, (done) as a huge effort with excessive pride is said to be predominately रजस् [i.e., it is not the action itself that is रजस्, but the mind that motivates the action that is predominately रजस्].

5	काम-	an object of desire	
4	-ईप्सुना	with a requirement to attain	fr. काम-ईप्सु *a. n. sg. inst.* (**7.9.1:**)
1	तु	whereas	fr. तु *in.*
8	स-अहङ्-कारेण	with excessive pride	fr. स-अहम्-कार *a. n. sg. inst.* (**7.9.10:**)
6	वा पुनः	or again	fr. वा *in.*; पुनर् *in.*
7	बहुल-आयासं	as a huge effort	fr. बहुल-आयास *a. n. sg. nom.*
2	यद् कर्म	कर्मन् which/that	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*; कर्मन् *n. sg. nom.* (**3.22:**)
3	क्रियते	is done	fr. √कृ *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.3:**)
9	तद्	[that]	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*
11	राजसम्	predominately रजस्	fr. राजस *a. n. sg. nom.* (**7.7.1:**)
10	उदाहृतम्	is said to be	fr. उदाहृत *pp. of* उद् + आ + √हृ *pt. n. sg. nom.*

अनुबन्धं क्षयं हिंसामनपेक्ष्य च पौरुषम्। मोहादारभ्यते कर्म यत्तत्तामसमुच्यते॥२५॥

(अनुबन्धं क्षयं हिंसाम्, अनपेक्ष्य च पौरुषम्। मोहात् आरभ्यते कर्म, यद् तद् तामसम् उच्यते॥)

अनुबन्धं क्षयं हिंसां पौरुषं च अन्-अपेक्ष्य मोहात् यद् कर्म आरभ्यते, तद् तामसम् उच्यते। (**18.25**)

कर्मन् that is undertaken out of delusion—without regard to [its] consequence, loss [to oneself or others], injury [to oneself or others], or one's personal capacity—that is said to be predominately तमस् [i.e., the mind that motivates the action is predominately तमस्].

5	अनुबन्धं	[its] consequence	fr. अनुबन्ध *m. sg. acc.*
6	क्षयं	loss [to oneself or others]	fr. क्षय *m. sg. acc.*
7	हिंसां	injury [to oneself or others]	fr. हिंसा *f. sg. acc.*
8	पौरुषं च	and one's personal capacity	fr. पौरुष *n. sg. acc.*; च *in.*
4	अन्-अपेक्ष्य	without regard to	fr. अनपेक्ष्य *in. pt. of* अप + √ईक्ष् *a. m. sg. nom.* (**2.8:**)
3	मोहात्	out of delusion	fr. मोह *m. sg. abl.* (**7.11.1:**)
1	यद् कर्म	कर्मन् that	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*; कर्मन् *n. sg. nom.* (**3.22:**)

2 आरभ्यते	is undertaken	fr. आ + √रभ् *ps. pr. 3rd sg.*
9 तद्	that	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*
11 तामसम्	predominately तमस्	fr. तामस *a. n. sg. nom.* (**7.7.1:**)
<u>10</u> उच्यते	is said to be	fr. √वच् *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.6:** & **2.3.a:**)

मुक्तसङ्गोऽनहंवादी धृत्युत्साहसमन्वितः। सिद्ध्यसिद्ध्योर्निर्विकारः कर्ता सात्त्विक उच्यते॥ २६॥

(मुक्तसङ्गः अनहंवादी, धृत्युत्साहसमन्वितः। सिद्ध्यसिद्ध्योः निर्विकारः, कर्ता सात्त्विकः उच्यते॥)

मुक्त-सङ्गः, अन्-अहं-वादी, धृति-उत्साह-समन्वितः, सिद्धि-अ-सिद्ध्योः निर्-विकारः [च] कर्ता सात्त्विकः उच्यते। (**18.26**)

The कर्तृ (doer—one with the notion of doership) [striving toward] being free from attachment [i.e., not requiring the result], not claiming "I [did this]," endowed with resolve and effort, and being without change in success or non-success—is said to be predominately सत्त्व.

2 मुक्त-सङ्गः	[striving towards] being free from attachment [i.e., not requiring the result]	fr. मुक्त-सङ्ग *a. m. sg. nom.*
3 अन्-अहं-वादी	not claiming "I [did this]"	fr. अन्-अहम्-वादिन् *a. m. sg. nom.* (**2.54:** & **3.15:**)
5 धृति-	with resolve	
6 -उत्साह-	and effort	
4 -समन्वितः	endowed	fr. धृति-उत्साह-समन्वित *a. m. sg. nom.*
8 सिद्धि-	in success	
9 -अ-सिद्ध्योः	or non-success	fr. सिद्धि-असिद्धि *f. du. loc.* (**7.13.1.h:**)
7 निर्-विकारः [च]	and being without change	fr. निस्-विकार *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **.29:**)
1 कर्ता	the कर्तृ (doer—one with the notion of doership)	fr. कर्तृ *m. sg. nom.* (**3.38:**)
11 सात्त्विकः	predominately सत्त्व	fr. सात्त्विक *a. m. sg. nom.* (**7.7.1:**)
<u>10</u> उच्यते	is said to be	fr. √वच् *ps. pr. 3rd sg.* (**5.37.6:** & **2.3.a:**)

रागी कर्मफलप्रेप्सुर्लुब्धो हिंसात्मकोऽशुचिः। हर्षशोकान्वितः कर्ता राजसः परिकीर्तितः॥ २७॥

(रागी कर्मफलप्रेप्सुः, लुब्धः हिंसात्मकः अशुचिः। हर्षशोकान्वितः कर्ता, राजसः परिकीर्तितः॥)

रागी, कर्म-फल-प्रेप्सुः, लुब्धः, हिंसा-आत्मकः, अ-शुचिः, हर्ष-शोक-अन्वितः [च] कर्ता राजसः परिकीर्तितः। (**18.27**)

The कर्तृ who has attraction [toward things], who has a requirement to obtain the result of an action, [who] is miserly, whose nature is to hurt [another or oneself], [who] is unclean [physically/mentally] and subject to elation and sorrow—is said to be predominately रजस्.

2	रागी	who has attraction [towards things]	fr. रागिन् *a. m. sg. nom.*(**3.15:**)
4	कर्म-फल-	the result of an action	
3	-प्रेप्सुः	who has a requirement to obtain	fr. कर्म-फल-प्रेप्सु *a. m. sg. nom.*
5	लुब्धः	[who] is miserly	fr. लुब्ध *pp. of* √लुभ् *a. m. sg. nom.* (**2.76:** & **.78:**)
6	हिंसा-आत्मकः	whose nature is to hurt [another or oneself]	fr. हिंसा-आत्मक *a. m. sg. nom.*
7	अ-शुचिः	[who] is unclean [physically/mentally]	fr. अशुचि *a. m. sg. nom.*
9	हर्ष-शोक-	elation and sorrow	
8	-अन्वितः [च]	[and] subject to	fr. हर्ष-शोक-अन्वित *a. m. sg. nom.*
1	कर्ता	the doer	fr. कर्तृ *m. sg. nom.* (**3.38:**)
11	राजसः	predominately रजस्	fr. राजस *a. m. sg. nom.* (**7.7.1:**)
10	परिकीर्तितः	is said to be	fr. परिकीर्तित *pp. of* परि + √कीर्त् *pt. m. sg. nom.* (**6.6:**)

अयुक्तः प्राकृतः स्तब्धः शठो नैष्कृतिकोऽलसः। विषादी दीर्घसूत्री च कर्ता तामस उच्यते॥ २८॥

(अयुक्तः प्राकृतः स्तब्धः, शठः नैष्कृतिकः अलसः। विषादी दीर्घसूत्री च, कर्ता तामसः उच्यते॥)

अ-युक्तः, प्राकृतः, स्तब्धः, शठः, नैष्कृतिकः, अ-लसः, विषादी, दीर्घ-सूत्री च कर्ता तामसः उच्यते। (**18.28**)

The कर्तृ who is disturbed, immature, unable to bow [i.e., show respect physically or mentally], [who is] deceptive, abusive, lazy, depressed, and procrastinating [about addressing any of these and other problems]—is said to be predominately तमस्.

2	अ-युक्तः	who is disturbed, not composed	fr. अयुक्त *pp. of* √युज् *a. m. sg. nom.* (**2.81:**)
3	प्राकृतः	immature	fr. प्राकृत *a. m. sg. nom.*
4	स्तब्धः	unable to bow [i.e., show respect physically or mentally]	fr. स्तब्ध *pp. of* √स्तभ् *a. m. sg. nom.* (**2.76:** & **.78:**)
5	शठः	[who is] deceptive	fr. शठ *a. m. sg. nom.*
6	नैष्कृतिकः	abusive	fr. नैष्कृतिक *a. m. sg. nom.*
7	अ-लसः	lazy	fr. अलस *a. m. sg. nom.*
8	विषादी	depressed	fr. विषादिन् *a. m. sg. nom.* (**3.15:**)
9	दीर्घ-सूत्री च	and procrastinating [about addressing any of these and other problems]	fr. दीर्घ-सूत्रिन् *a. m. sg. nom.* (**3.15:**); च *in.*
1	कर्ता	the doer	fr. कर्तृ *m. sg. nom.* (**3.38:**)
11	तामसः	predominately तमस्	fr. तामस *a. m. sg. nom.* (**7.7.1:**)
10	उच्यते	is said to be	fr. √वच् *ps. pr.* 3rd *sg.* (**5.37.6:** & **2.3.a:**)

बुद्धेर्भेदं धृतेश्चैव गुणतस्त्रिविधं शृणु। प्रोच्यमानमशेषेण पृथक्त्वेन धनञ्जय॥ २९॥

(बुद्धेः भेदं धृतेः च एव, गुणतः त्रिविधं शृणु। प्रोच्यमानम् अशेषेण, पृथक्त्वेन धनञ्जय॥)

बुद्धेः धृतेः च एव गुणतः त्रि-विधं भेदं पृथक्त्वेन अ-शेषेण प्रोच्यमानं शृणु, धनञ्-जय। (**18.29**)

Listen to what is going to be told separately and completely about the threefold difference according to [predominance of] गुण-s of the mind and of resolve, O अर्जुन.

8	बुद्धेः	of the mind	fr. बुद्धि *f. sg. gen.*
9	धृतेः च एव	and of resolve	fr. धृति *f. sg. gen.*; च *in.*; एव *in.* (**6.19:**)
7	गुणतः	according to [predominance of] गुण-s	fr. गुणतस् *in.* (**6.19:**)
5	त्रि-विधं	about the threefold	fr. त्रि-विध *a. m. sg. acc.*
6	भेदं	difference	fr. भेद *m. sg. acc.*

3	पृथक्त्वेन	separately	fr. पृथक्त्वेन *in.* (**7.9.14:**)
4	अ-शेषेण	and completely	fr. अशेषेण *in.* (**7.9.14:**)
2	प्रोच्यमानं	to what is going to be told	fr. प्रोच्यमान *pr. ps. pt. of* √वच् *a. m. sg. acc.* (**6.5:** & **5.37.6:**)
1	शृणु	listen	fr. √श्रु *5.P. impv. 2nd sg.* (**5.21.3:**)
10	धनञ्-जय	(अर्जुन) O Winner of Laurels	fr. धन-म्-जय *m. sg. voc.* (**2.55:**)

प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च कार्याकार्ये भयाभये। बन्धं मोक्षं च या वेत्ति बुद्धिः सा पार्थ सात्त्विकी॥३०॥

(प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च, कार्याकार्ये भयाभये। बन्धं मोक्षं च या वेत्ति, बुद्धि सा पार्थ सात्त्विकी॥)

पार्थ, या प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च, कार्य-अ-कार्ये, भय-अ-भये, बन्धं मोक्षं च वेत्ति, सा बुद्धि सात्त्विकी। (**18.30**)

O अर्जुन, the mind that knows [the nature of] pursuit and renunciation, what is to be done and not to be done, what is dangerous and not dangerous, and what is bondage and complete freedom—that [mind] is predominately सत्त्व.

1	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
3	या	which, that	fr. यद् *prn. f. sg. nom.*
5	प्रवृत्तिं च	pursuit [and]	fr. प्रवृत्ति *f. sg. acc.*; च *in.*
6	निवृत्तिं च	and renunciation	fr. निवृत्ति *f. sg. acc.*; च *in.*
7	कार्य-	what is to be done	
8	-अ-कार्ये	and not to be done	fr. कार्य-अकार्य *n. du. acc.*
9	भय-	what is dangerous	
10	-अ-भये	and not dangerous	fr. भय-अभय *n. du. acc.*
11	बन्धं	and what is bondage	fr. बन्ध *m. sg. acc.*
12	मोक्षं च	and complete freedom	fr. मोक्ष *m. sg. acc.*; च *in.*
4	वेत्ति	knows [the nature of]	fr. √विद् *2.P. pr. 3rd sg.* (**5.3:** & **2.42:**)
13	सा	that [mind]	fr. तद् *prn. f. sg. nom.*
2	बुद्धि	the mind	fr. बुद्धि *f. sg. nom.*
14	सात्त्विकी	[is] predominately सत्त्व	fr. सात्त्विकी *a. f. sg. nom.*

यया धर्ममधर्मं च कार्यं चाकार्यमेव च। अयथावत्प्रजानाति बुद्धिः सा पार्थ राजसी॥३१॥

(यया धर्मम् अधर्मं च, कार्यं च अकार्यम् एव च। अयथावत् प्रजानाति, बुद्धिः सा पार्थ राजसी॥)

पार्थ, यया धर्मम् अ-धर्मं च, कार्यं च अ-कार्यं च एव अ-यथावत् प्रजानाति, सा बुद्धिः राजसी। (**18.31**)

O अर्जुन, the mind with which one wrongly knows what is धर्म and अधर्म and [also wrongly], indeed, what is to be done and not to be done—that [mind] is predominately रजस्.

1	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
3	यया	with which	fr. यद् *prn. f. sg. inst.*
6	धर्मम्	what is धर्म	fr. धर्म *m. sg. acc.*
7	अ-धर्मं च	and अधर्म	fr. अधर्म *m. sg. acc.*; च *in.*
9	कार्यं च	(and) what is to be done	fr. कार्य *n. sg. acc.*; च *in.*
10	अ-कार्यं	not to be done	fr. अकार्य *n. sg. acc.*
8	च एव	and [also wrongly] indeed	fr. च *in.*; एव *in.* (**6.19:**)
5	अ-यथावत्	wrongly	fr.अयथावत् *in.* (**6.19:**)
4	प्रजानाति	one knows	fr. प्र + √ज्ञा *9.P. pr. 3rd sg.* (**5.23.2:** & **5.3:**)
11	सा	that [mind]	fr. तद् *prn. f. sg. nom.*
2	बुद्धिः	the mind	fr. बुद्धि *f. sg. nom.*
12	राजसी	[is] predominately रजस्	fr. राजसी *a. f. sg. nom.*

अधर्मं धर्ममिति या मन्यते तमसावृता। सर्वार्थान्विपरीतांश्च बुद्धिः सा पार्थ तामसी॥३२॥

(अधर्मं धर्मम् इति या, मन्यते तमसा आवृता। सर्वार्थान् विपरीतान् च, बुद्धिः सा पार्थ तामसी॥)

पार्थ, या तमसा आवृता अ-धर्मं धर्मम् इति, सर्व-अर्थान् च विपरीतान् मन्यते, सा बुद्धिः तामसी। (**18.32**)

O अर्जुन, the mind which, covered with ignorance, considers अधर्म to be धर्म and all things as contrary [to what they are]—that [mind] is predominately तमस्.

1	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
3	या	which	fr. यद् *prn. f. sg. nom.*
5	तमसा	with ignorance	fr. तमस् *n. sg. inst.* (**3.6:**)
4	आवृता	covered	fr. आवृता *pp. of* आ + √वृ *a. f. sg. nom.*

7	अ-धर्मं	अधर्म	fr. अधर्म *m. sg. acc.*
8	धर्मम् इति	to be धर्म	fr. धर्म *m. sg. acc.* (**7.7.2:** *or may not be in nom.*); इति *in.*
9	सर्व-अर्थान् च	and all things	fr. सर्व-अर्थ *m. pl. acc.*; च *in.*
10	विपरीतान्	as contrary [to what they are]	fr. विपरीत *pp. of* वि + परि + √इ *a. m. pl. acc.*
6	मन्यते	considers	fr. √मन् *4.Ā. pr. 3rd sg.*
11	सा	that [mind]	fr. तद् *prn. f. sg. nom.*
2	बुद्धिः	the mind	fr. बुद्धि *f. sg. nom.*
12	तामसी	[is] predominately तमस्	fr. तामसी *a. f. sg. nom.*

धृत्या यया धारयते मनःप्राणेन्द्रियक्रियाः। योगेनाव्यभिचारिण्या धृतिः सा पार्थ सात्त्विकी॥३३॥

(धृत्या यया धारयते, मनःप्राणेन्द्रियक्रियाः। योगेन अव्यभिचारिण्या, धृतिः सा पार्थ सात्त्विकी॥)

पार्थ, यया धृत्या अ-व्यभिचारिण्या योगेन मनः-प्राण-इन्द्रिय-क्रियाः धारयते, सा धृतिः सात्त्विकी। (**18.33**)

O अर्जुन, [the] unswerving resolve with which one sustains activities of the mind, the physiological functions, and the organs [of action and sensing]—through [unswerving] योग (a life of discipline)—that resolve is predominately सत्त्व.

1	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
4	यया	with which	fr. यद् *prn. f. sg. inst.*
3	धृत्या	resolve	fr. धृति *f. sg. inst.*
2	अ-व्यभिचारिण्या	[the] unswerving	fr. अव्यभिचारिणी *a. f. sg. inst.* (**3.15:** & **3.9:** & **2.92:**)
10	योगेन	through [unswerving] योग (a life of discipline)	fr. योग *m. sg. inst.*
7	मनः-	of the mind	
8	-प्राण-	the physiological functions	
9	-इन्द्रिय-	and the organs [of action and sensing]	
6	-क्रियाः	activities	fr. मनस्-प्राण-इन्द्रिय-क्रिया *f. pl. acc.* (**2.24:**)
5	धारयते	one sustains	fr. √धृ *Ā. cs. pr. 3rd sg.*
11	सा धृतिः	that resolve	fr. तद् *prn. f. sg. nom.*; धृति *f. sg. nom.*
12	सात्त्विकी	[is] predominately सत्त्व	fr. सात्त्विकी *a. f. sg. nom.*

यया तु धर्मकामार्थान्धृत्या धारयतेऽर्जुन। प्रसङ्गेन फलाकाङ्क्षी धृतिः सा पार्थ राजसी॥३४॥

(यया तु धर्मकामार्थान्, धृत्या धारयते अर्जुन। प्रसङ्गेन फलाकाङ्क्षी, धृतिः सा पार्थ राजसी॥)

अर्जुन पार्थ, यया तु धृत्या फल-आकाङ्क्षी प्रसङ्गेन धर्म-काम-अर्थान् धारयते, सा धृतिः राजसी। (**18.34**)

—Whereas, O अर्जुन, Son of पृथा, [the] resolve with which one, being desirous of results, sustains [activities for] religious merit, pleasure, and security [but not for मोक्ष]—according to [every] opportunity—that resolve is predominately रजस्.

2	अर्जुन	O अर्जुन	fr. अर्जुन *m. sg. voc.*
3	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
5	यया	with which	fr. यद् *prn. f. sg. inst.*
1	तु	whereas	fr. तु *in.*
4	धृत्या	[the] resolve	fr. धृति *f. sg. inst.*
6	फल-आकाङ्क्षी	[one] being desirous of results	fr. फल-आकाङ्क्षिन् *a. m. sg. nom.* (**3.15:**)
11	प्रसङ्गेन	according to [every] opportunity	fr. प्रसङ्ग *in.* (**7.9.14:**)
8	धर्म-	religious merit	
9	-काम-	pleasure	
10	-अर्थान्	and security [but not for मोक्ष]	fr. धर्म-काम-अर्थ *m. pl. acc.*
7	धारयते	sustains [activities for]	fr. √धृ *Ā. cs. pr. 3rd sg.*
12	सा धृतिः	that resolve	fr. तद् *prn. f. sg. nom.*; धृति *f. sg. nom.*
13	राजसी	is predominately रजस्	fr. राजसी *a. f. sg. nom.*

यया स्वप्नं भयं शोकं विषादं मदमेव च। न विमुञ्चति दुर्मेधा धृतिः सा पार्थ तामसी॥३५॥

(यया स्वप्नं भयं शोकं, विषादं मदम् एव च। न विमुञ्चति दुर्मेधाः, धृतिः सा पार्थ तामसी॥)

पार्थ, यया दुर्-मेधाः स्वप्नं भयं शोकं विषादं मदम् एव च न विमुञ्चति, सा धृतिः तामसी। (**18.35**)

O अर्जुन, the [resolve] by which one whose thinking is distorted does not give up sleep, fear, sorrow, depression, or intoxication—that resolve [to not change] is predominately तमस्.

1	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
2	यया	[the resolve] with which	fr. यद् *prn. f. sg. inst.*
3	दुर्-मेधाः	the one whose thinking is distorted	fr. दुस्-मेधस् *n. sg. nom.* (**2.24:** & **2.29:** & **3.6.i:**)

5	स्वप्नं	sleep	fr. स्वप्न *m. sg. acc.*
6	भयं	fear	fr. भय *n. sg. acc.*
7	शोकं	sorrow	fr. शोक *m. sg. acc.*
8	विषादं	depression	fr. विषाद *m. sg. acc.*
9	मदम् एव च	or intoxication	fr. मद *m. sg. acc.*; एव *in.* (**6.19:**); च *in.*
4	न विमुञ्चति	does not give up	fr. न *in.*; वि + √मुच् *6.P. pr.* 3rd *sg.* (**5.17.1:**)
10	सा धृतिः	that resolve [to not change]	fr. तद् *prn. f. sg. nom.*; धृति *f. sg. nom.*
<u>11</u>	तामसी	[is] predominately तमस्	fr. तामसी *a. f. sg. nom.*

सुखं त्विदानीं त्रिविधं शृणु मे भरतर्षभ। अभ्यासाद्रमते यत्र दुःखान्तं च निगच्छति।। ३६।।
यत्तदग्रे विषमिव परिणामेऽमृतोपमम्। तत्सुखं सात्त्विकं प्रोक्तमात्मबुद्धिप्रसादजम्।। ३७।।

(सुखं तु इदानीं त्रिविधं, शृणु मे भरतर्षभ। अभ्यासात् रमते यत्र, दुःखान्तं च निगच्छति।।
यद् तद् अग्रे विषम् इव, परिणामे अमृतोपमम्। तद् सुखं सात्त्विकं प्रोक्तम्, आत्मबुद्धिप्रसादजम्।।)

भरत-ऋषभ, इदानीं तु त्रि-विधं सुखं मे शृणु। यत्र अभ्यासात् रमते, दुःख-अन्तं च निगच्छति, यद् तद् अग्रे विषम् इव परिणामे अ-मृत-उपमम् [भवति], आत्म-बुद्धि-प्रसाद-जम्, तद् सुखं सात्त्विकं प्रोक्तम्। (**18.36-37**)

But now, O अर्जुन, listen to Me about the threefold happiness. That in which one discovers happiness by [daily] repetition [of listening and contemplating the teaching] and gains the end of sorrow, that which in the beginning is like poison [as one is for the first time inquiring into the source of the guilt and hurt that for lifetimes have driven one to seek small gratifications in objects] [but], upon a change [in clarity of mind], is like immortal nectar, born of clarity of self-knowledge—that happiness is said to be predominately सत्त्व.

2	भरत-ऋषभ	(अर्जुन) O Prominent Among the Descendants of भरत	fr. भरत-ऋषभ *m. sg. voc.*
1	इदानीं तु	but now	fr. इदानीम् *in.* (**6.19:**); तु *in.*
5	त्रि-विधं	about the threefold	fr. त्रि-विध *a. n. sg. acc.*
6	सुखं	happiness	fr. सुख *n. sg. acc.*
4	मे	to Me	fr. अहम् *prn. sg. dat.* (**7.10.A.1:**)
3	शृणु	listen	fr. √श्रु *5.P. impv.* 2nd *sg.* (**5.21.3:**)
7	यत्र	[that] in which	fr. यत्र *in.* (**6.19:**)
9	अभ्यासात्	by [daily] repetition [of listening and contemplating of the teaching]	fr. अभ्यास *m. sg. abl.*
8	रमते	one discovers happiness	fr. √रम् *1.Ā. pr.* 3rd *sg.*
11	दुःख-अन्तं	the end of sorrow	fr. दुःख-अन्त *m. sg. acc.*
10	च निगच्छति	and gains	fr. च *in.*; नि + √गम् *1.P. pr.* 3rd *sg.* (**5.15.6:**)

12	यद् तद्	that which	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*; तद् *prn. n. sg. nom.*
13	अग्रे	in the beginning	fr. अग्र *n. sg. loc.*
14	विषम् इव	[is] like poison	fr. विष *n. sg. nom.*; इव *in.* (**6.19:**)
15	परिणामे	[but] upon a change [in clarity of mind]	fr. परिणाम *m. sg. loc.* (**7.13.1.h:**)
17	अ-मृत-	immortal nectar	
16	-उपमम्	[is] like	fr. अमृत-उपम *a. n. sg. nom.*
19	आत्म-बुद्धि-	of self-knowledge	
18	-प्रसाद-जम्	born of clarity	fr. आत्म-बुद्धि-प्रसाद-ज *a. n. sg. nom.* (**6.24.3:**)
20	तद् सुखं	that happiness	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; सुख *n. sg. nom.*
22	सात्त्विकं	predominately सत्त्व	fr. सात्त्विक *a. n. sg. nom.* (**7.7.1:**)
21	प्रोक्तम्	is said to be	fr. प्रोक्त *pp. of* प्र + √वच् *pt. n. sg. nom.* (**6.6:** & **2.3.a:** & **2.80:**)

विषयेन्द्रियसंयोगाद्यत्तदग्रेऽमृतोपमम्। परिणामे विषमिव तत्सुखं राजसं स्मृतम्।। ३८।।

(विषयेन्द्रियसंयोगात्, यद् तद् अग्रे अमृतोपमम्। परिणामे विषम् इव, तद् सुखं राजसं स्मृतम्।।)

यद् तद् विषय-इन्द्रिय-संयोगात्, अग्रे अ-मृत-उपमं परिणामे विषम् इव [भवति], तद् सुखं राजसं स्मृतम्। (**18.38**)

That which is [born] from the contact of the senses with [their] objects, which in the beginning seems like nectar [but], upon [any] change [in the object, the capacity to acquire, the senses, or the mind], becomes like poison—that happiness is said to be predominately रजस्.

1	यद् तद्	that which [is]	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*; तद् *prn. n. sg. nom.*
4	विषय-	with [their] objects	
3	-इन्द्रिय-	of the senses	
2	-संयोगात्	[born] from the contact	fr. विषय-इन्द्रिय-संयोग *m. sg. abl.*
6	अग्रे	in the beginning	fr. अग्र *n. sg. loc.*
5	अ-मृत-उपमं	which seems like nectar	fr. अमृत-उपम *a. n. sg. nom.*
7	परिणामे	[but] upon [any] change [in the object, capacity to acquire, senses, or mind]	fr. परिणाम *m. sg. loc.* (**7.13.1.h:**)
8	विषम् इव	[becomes] like poison	fr. विष *n. sg. nom.*; इव *in.* (**6.19:**)

9	तद् सुखं	that happiness	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; सुख *n. sg. nom.*
11	राजसं	predominately रजस्	fr. राजस *a. n. sg. nom.* (**7.7.1:**)
10	स्मृतम्	is cited, is said to be	fr. स्मृत *pp. of* √स्मृ *pt. n. sg. nom.*

यदग्रे चानुबन्धे च सुखं मोहनमात्मनः। निद्रालस्यप्रमादोत्थं तत्तामसमुदाहृतम्॥३९॥

(यद् अग्रे च अनुबन्धे च, सुखं मोहनं आत्मनः। निद्रालस्यप्रमादोत्थं, तद् तामसम् उदाहृतम्॥)

यद् च सुखं निद्रा-आलस्य-प्रमाद-उत्थम् अग्रे अनुबन्धे च आत्मनः मोहनं, तद् तामसम् उदाहृतम्। (**18.39**)

Happiness [i.e., lack of pain or lack of trouble of effort] that arises from sleepiness, laziness, and carelessness, which in the beginning and in the end is self-deluding—that is said to be predominately तमस्.

1	यद् च सुखं	(and) happiness [i.e., lack of pain or lack of trouble of effort] which/that	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*; च *in.*; सुख *n. sg. nom.*
3	निद्रा-	from sleepiness	
4	-आलस्य-	laziness	
5	-प्रमाद-	and carelessness	
2	-उत्थम्	arises	fr. निद्रा-आलस्य-प्रमाद-उत्थ *a. n. sg. nom.*
6	अग्रे	[which] in the beginning	fr. अग्र *n. sg. loc.*
7	अनुबन्धे च	and in the end	fr. अनुबन्ध *n. sg. loc.*; च *in.*
8	आत्मनः मोहनं	[is] self-deluding	fr. आत्मन् *m. sg. gen.* (**3.22:**); मोहन *a. n. sg. nom.*
9	तद्	that	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*
11	तामसम्	predominately तमस्	fr. तामस *a. n. sg. nom.* (**7.7.1:**)
10	उदाहृतम्	is said to be	fr. उदाहृत *pp. of* उद् + आ + √हृ *pt. n. sg. nom.*

न तदस्ति पृथिव्यां वा दिवि देवेषु वा पुनः। सत्त्वं प्रकृतिजैर्मुक्तं यदेभिः स्यात्त्रिभिर्गुणैः॥४०॥

(न तद् अस्ति पृथिव्यां वा, दिवि देवेषु वा पुनः। सत्त्वं प्रकृतिजैः मुक्तं, यद् एभिः स्यात् त्रिभिः गुणैः॥)

पृथिव्यां दिवि वा देवेषु वा पुनः तद् सत्त्वं न अस्ति, यद् एभिः प्रकृति-जैः त्रिभिः गुणैः मुक्तं स्यात्। (**18.40**)

There is no existent thing on earth, in the sky, or even among the gods that can be free from these three गुण-s, born as प्रकृति (nature) [i.e., ब्रह्मन्/reality, the self, the eternal subject, the "I" of the Lord and of every being, is alone free of the गुण-s; all bodies and minds are not].

3	पृथिव्यां	on earth	fr. पृथिवी *f. sg. loc.*
4	दिवि वा	in the sky	fr. द्यु *f. sg. loc.* (**3.35:**); वा *in.*
5	देवेषु वा पुनः	or even among the gods	fr. देव *m. pl. loc.*; वा *in.*; पुनर् *in.*
2	तद् सत्त्वं	an existent thing	fr. तद् *prn. n. sg. nom.* (**7.3.2:**); सत्त्व *n. sg. nom.*
1	न अस्ति	[there] is no	fr. न *in.*; √अस् *2.P. pr. 3rd sg.*
6	यद्	which, that	fr. यद् *prn. n. sg. nom.*
9	एभिः	from these	fr. एतद् *prn. m. pl. abl.*
12	प्रकृति-जैः	born as प्रकृति (nature)	fr. प्रकृति-ज *a. m. pl. abl.* (**6.24.3:**)
10	त्रिभिः	three	fr. त्रि *num. a. m. pl. abl.* (**4.25:**)
11	गुणैः	गुण-s	fr. गुण *m. pl. abl.*
8	मुक्तं	free	fr. मुक्त *pp. of* √मुच् *a. m. sg. nom.* (**2.80:**)
7	स्यात्	can be	fr. √अस् *2.P. pot. 3rd sg.* (**5.19.4:**)

ब्राह्मणक्षत्रियविशां शूद्राणां च परन्तप। कर्माणि प्रविभक्तानि स्वभावप्रभवैर्गुणैः॥४१॥

(ब्राह्मणक्षत्रियविशां, शूद्राणां च परन्तप। कर्माणि प्रविभक्तानि, स्वभावप्रभवैः गुणैः॥)

परन्-तप, ब्राह्मण-क्षत्रिय-विशां शूद्राणां च कर्माणि स्व-भाव-प्रभवैः गुणैः प्रविभक्तानि। (**18.41**)

O अर्जुन, the कर्मन्-s of ब्राह्मण-s, क्षत्रिय-s, वैश्य-s, and of शूद्र-s are divided by the [predominance of] गुण-s arising from their nature. [In India these titles also arise from birth, as those who completely accept कर्मन् understand that one's birth matches one's nature and needs].

1	परन्-तप	(अर्जुन) O Vexer of Foes	fr. पर-म्-तप *m. sg. voc.* (**2.55:**)
3	ब्राह्मण-	of ब्राह्मण-s	
4	-क्षत्रिय-	क्षत्रिय-s	
5	-विशां	वैश्य-s	fr. ब्राह्मण-क्षत्रिय-विश् *f. pl. gen.*
6	शूद्राणां च	and of शूद्र-s	fr. शूद्र *m. pl. gen.*; च *in.*
2	कर्माणि	the कर्मन्-s	fr. कर्मन् *n. pl. nom.* (**3.22:**)

10 स्व-भाव-	from their nature	
9 -प्रभवैः	arising	fr. स्व-भाव-प्रभव *a. m. pl. inst.*
8 गुणैः	by the [predominance of] गुण-s	fr. गुण *m. pl. inst.*
7 प्रविभक्तानि	are divided	fr. प्रविभक्त *pp. of* प्र + वि + √भज् *pt. m. pl. nom.* (**2.81:**)

शमो दमस्तपः शौचं क्षान्तिरार्जवमेव च। ज्ञानं विज्ञानमास्तिक्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजम्॥ ४२॥
(शमः दमः तपः शौचं, क्षान्तिः आर्जवम् एव च। ज्ञानं विज्ञानम् आस्तिक्यं, ब्रह्मकर्म स्वभावजम्॥)
शमः दमः तपः शौचं क्षान्तिः आर्जवं ज्ञानं विज्ञानम् आस्तिक्यम् एव च स्व-भाव-जं ब्रह्म-कर्म। (**18.42**)
The कर्मन् [i.e., the disposition showing through the activity] of ब्राह्मण-s—that is born of their nature—is composure, restraint, prayerful discipline, cleanliness, accommodation, straightforwardness, knowledge [and its] assimilation, and acceptance of the veracity of वेद.

3 शमः	[is] composure	fr. शम *m. sg. nom.*
4 दमः	restraint	fr. दम *m. sg. nom.*
5 तपः	prayerful discipline	fr. तपस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)
6 शौचं	cleanliness	fr. शौच *n. sg. nom.*
7 क्षान्तिः	accommodation	fr. क्षान्ति *f. sg. nom.*
8 आर्जवं	straightforwardness	fr. आर्जव *n. sg. nom.*
9 ज्ञानं	knowledge	fr. ज्ञान *n. sg. nom.*
10 विज्ञानम्	[and its] assimilation	fr. विज्ञान *n. sg. nom.*
11 आस्तिक्यम् एव च	and acceptance of the veracity of वेद	fr. आस्तिक्य *n. sg. nom.*
2 स्व-भाव-जं	that is born of their nature	fr. स्व-भाव-ज *a. n. sg. nom.* (**6.24.3:**)
1 ब्रह्म-कर्म	the कर्मन् [i.e., the disposition showing through their activity] of ब्राह्मण-s	fr. ब्रह्म-कर्मन् *n. sg. nom.* (**3.22:**)

शौर्यं तेजो धृतिर्दाक्ष्यं युद्धे चाप्यपलायनम्। दानमीश्वरभावश्च क्षात्रं कर्म स्वभावजम्॥ ४३॥

(शौर्यं तेजः धृतिः दाक्ष्यं, युद्धे च अपि अपलायनम्। दानम् ईश्वरभावः च, क्षात्रं कर्म स्वभावजम्॥)

शौर्यं, तेजः, धृतिः, दाक्ष्यं, युद्धे च अपि अ-पलायनं, दानम्, ईश्वर-भावः च स्व-भाव-जं क्षात्रं कर्म। (**18.43**)

The कर्मन् [i.e., the disposition showing through the activity] of क्षत्रिय-s—that is born of their nature—is valor, self-confidence, resolve, adroitness [i.e., ability to act without confusion in sudden situations], not turning away in a conflict, charity, and leadership.

4	शौर्यं	[is] valor	fr. शौर्य *n. sg. nom.*
5	तेजः	self-confidence	fr. तेजस् *n. sg. nom.* (**3.6:**)
6	धृतिः	resolve	fr. धृति *f. sg. nom.*
7	दाक्ष्यं	adroitness [i.e., ability to act without confusion in sudden situations]	fr. दाक्ष्य *n. sg. nom.*
9	युद्धे च अपि	in a conflict	fr. युद्ध *pp. of* √युध् *n. sg. loc.* (**2.76:** & **.78:**); च *in.*; अपि *in.*
8	अ-पलायनं	not turning away	fr. अपलायन *n. sg. nom.*
10	दानम्	charity	fr. दान *n. sg. nom.*
11	ईश्वर-भावः च	and leadership	fr. ईश्वर-भाव *m. sg. loc.*; च *in.*
3	स्व-भाव-जं	that is born of their nature	fr. स्व-भाव-ज *a. n. sg. nom.* (**6.24.3:**)
2	क्षात्रं	of क्षत्रिय-s	fr. क्षात्र *n. sg. nom.*
1	कर्म	the कर्मन् [i.e., the disposition showing through their activity]	fr. कर्मन् *n. sg. nom.* (**3.22:**)

कृषिगौरक्ष्यवाणिज्यं वैश्यकर्म स्वभावजम्। परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजम्॥ ४४॥

(कृषिगौरक्ष्यवाणिज्यं, वैश्यकर्म स्वभावजम्। परिचर्यात्मकं कर्म, शूद्रस्य अपि स्वभावजम्॥)

कृषि-गौरक्ष्य-वाणिज्यं स्व-भाव-जं वैश्य-कर्म। परिचर्या-आत्मकम् अपि स्व-भाव-जं शूद्रस्य कर्म। (**18.44**)

The कर्मन् [i.e., the activity, not the disposition] of वैश्य-s—that is born of their nature—is agriculture, maintaining animals, or commerce. The कर्मन् of शूद्र-s—that is born of their nature—is in the form of service [to others, which is essential in all societies].

3	कृषि-	[is] agriculture	
4	-गौरक्ष्य-	maintaining animals	
5	-वाणिज्यं	or commerce	fr. कृषि-गौरक्ष्य-वाणिज्य *n. sg. nom.*
2	स्व-भाव-जं	that is born of their nature	fr. स्व-भाव-ज *a. n. sg. nom.* (**6.24.3:**)
1	वैश्य-कर्म	the कर्मन् [i.e., the activity, not the disposition] of वैश्य-s	fr. वैश्य-कर्मन् *n. sg. nom.* (**3.22:**)

11	परिचर्या-	of service [to others, which essential in all societies]	
10	-आत्मकम्	[is] in the form	fr. परिचर्या-आत्मक *a. n. sg. nom.*
6	अपि	[and]	fr. अपि *in.*
9	स्व-भाव-जं	that is born of their nature	fr. स्व-भाव-ज *a. n. sg. nom.* (**6.24.3:**)
8	शूद्रस्य	of शूद्र-s	fr. शूद्र *m. sg. gen.* (**7.4.1:**)
7	कर्म	the कर्मन् [i.e., the activity, not the disposition]	fr. कर्मन् *n. sg. nom.* (**3.22:**)

स्वे स्वे कर्मण्यभिरतः संसिद्धिं लभते नरः। स्वकर्मनिरतः सिद्धिं यथा विन्दति तच्छृणु॥ ४५॥

(स्वे स्वे कर्मणि अभिरतः, संसिद्धिं लभते नरः। स्वकर्मनिरतः सिद्धिं, यथा विन्दति तद् शृणु॥)

स्वे स्वे कर्मणि अभिरतः नरः संसिद्धिं लभते। यथा स्व-कर्म-निरतः सिद्धिं विन्दति, तद् शृणु। (**18.45**)

A person dedicated in his or her own कर्मन् (duty) attains success [i.e., a satisfaction of having done happily what is to be done and not requiring a change to become happier]. In which way, one gains success, being dedicated to one's duty—to this, please listen.

3	स्वे स्वे	in one's own	fr. स्व *prn. a. m. sg. loc.* (**7.6.B.2.e:**)
4	कर्मणि	कर्मन् (duty)	fr. कर्मन् *n. sg. loc.* (**3.22:** & **2.92:**)
2	अभिरतः	dedicated	fr. अभिरत *pp. of* अभि + √रम् *a. m. sg. nom.* (**6.6:**)
1	नरः	a person	fr. नर *m. sg. nom.*
6	संसिद्धिं	success [i.e., a satisfaction of having done happily what is to be done and not requiring a change to become happier]	fr. संसिद्धि *f. sg. acc.*
5	लभते	attains	fr. √लभ् *1.Ā. pr. 3rd sg.*
7	यथा	in which way	fr. यथा *in.* (**6.19:**)
11	स्व-कर्म-	to one's duty	
10	-निरतः	being dedicated	fr. स्व-कर्म-निरत *a. m. sg. nom.*
9	सिद्धिं	success	fr. सिद्धि *f. sg. acc.*
8	विन्दति	one gains	fr. √विद् *6.P. pr. 3rd sg.* (**5.17.1:**)
12	तद्	to that, to this	fr. तद् *prn. n. sg. acc.*
13	शृणु	please listen	fr. √श्रु *5.P. impv. 2nd sg.* (**5.21.3:**)

यतः प्रवृत्तिर्भूतानां येन सर्वमिदं ततम्। स्वकर्मणा तमभ्यर्च्य सिद्धिं विन्दति मानवः॥ ४६॥

(यतः प्रवृत्तिः भूतानां, येन सर्वम् इदं ततम्। स्वकर्मणा तम् अभ्यर्च्य, सिद्धिं विन्दति मानवः॥)

यतः भूतानां प्रवृत्तिः, येन इदं सर्वं ततं, तं स्व-कर्मणा अभ्यर्च्य, मानवः सिद्धिं विन्दति। (**18.46**)

From which is the origin of [all] beings and by which all this is pervaded—[by] invoking [i.e., showing as a worship] that [Lord] with one's duty [i.e., by converting duty into a worship through an appreciation of the Lord as the doer, the action, and the result], a person attains success.

1	यतः	from which	fr. यतस् *in.* (**6.19:**)
2	भूतानां प्रवृत्तिः	[is] the origin of [all] beings	fr. भूत *pp. of* √भू *n. pl. gen.*; प्रवृत्ति *f. sg. nom.*
3	येन	[and] by which	fr. यद् *prn. m. sg. inst.*
4	इदं सर्वं	all this	fr. इदम् *prn. n. sg. nom.*; सर्व *prn. a. n. sg. nom.* (**4.16.2:**)
5	ततं	is pervaded	fr. तत *pp. of* √तन् *pt. n. sg. nom.* (**6.6:**)
7	तं	that [Lord]	fr. तद् *prn. m. sg. acc.*
8	स्व-कर्मणा	with one's duty [i.e., converting duty into a worship by an appreciation of the Lord as the doer, the action, and the result]	fr. स्व-कर्मन् *n. sg. inst.* (**3.22:** & **2.92:**)
6	अभ्यर्च्य	[by] invoking [i.e., showing as a worship]	fr. अभ्यर्च्य *in. pt. of* अभि + √अर्च् (**6.9:**)
9	मानवः	a person	fr. मानव *m. sg. nom.*
11	सिद्धिं	success	fr. सिद्धि *f. sg. acc.*
10	विन्दति	attains	fr. √विद् *6.P. pr. 3rd sg.* (**5.17.1:**)

श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात्। स्वभावनियतं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम्॥ ४७॥

(श्रेयान् स्वधर्मः विगुणः, परधर्मात् स्वनुष्ठितात्। स्वभावनियतं कर्म, कुर्वन् न आप्नोति किल्बिषम्॥)

वि-गुणः स्व-धर्मः स्वनुष्ठितात् पर-धर्मात् श्रेयान्। स्व-भाव-नियतं कर्म कुर्वन्, किल्बिषं न आप्नोति। (**18.47**)

One's own duty—[even if] devoid of merit [i.e., even if it does not create पुण्य]—is better than a different duty [even if] well performed [because inner maturity, not social climbing, leads to श्रेयस्]. Doing duty enjoined according to one's disposition, one incurs no fault [e.g., conflict].

2	वि-गुणः	[even if] devoid of merit [i.e., even if it does not create पुण्य]	fr. विगुण *a. m. sg. nom.*
1	स्व-धर्मः	one's own duty	fr. स्व-धर्म *m. sg. nom.*
5	स्वनुष्ठितात्	[even if] well performed	fr. स्वनुष्ठित *pp. of* अनु + √स्था *a. m. sg. abl.* (**2.11:** & **6.6:** & **2.101:**)
4	पर-धर्मात्	than a different duty	fr. पर-धर्म *m. sg. abl.*
3	श्रेयान्	[is] better	fr. श्रेयस् *cpv. a. m. sg. nom.* (**6.25:** & **3.14:**)

9	स्व-भाव-	according to one's disposition	
8	-नियतं	enjoined	fr. स्व-भाव-नियत *a. n. sg. acc.*
7	कर्म	duty	fr. कर्मन् *n. sg. acc.* (**3.22:**)
6	कुर्वन्	doing	fr. कुर्वत् *pr. pt. of* √कृ *pt. m. sg. nom.* (**5.22.1:** & **3.12:**)
11	किल्बिषं	fault [e.g., conflict]	fr. किल्बिष *n. sg. acc.*
10	न आप्नोति	one incurs no	fr. न *in.*; √आप् *5.P. pr. 3rd sg.*

सहजं कर्म कौन्तेय सदोषमपि न त्यजेत्। सर्वारम्भा हि दोषेण धूमेनाग्निरिवावृताः॥ ४८॥

(सहजं कर्म कौन्तेय, सदोषम् अपि न त्यजेत्। सर्वारम्भाः हि दोषेण, धूमेन अग्निः इव आवृताः॥)

कौन्तेय, स-दोषम् अपि सह-जं कर्म न त्यजेत्, सर्व-आरम्भाः हि (=यस्मात्) दोषेण आवृताः धूमेन अग्निः इव। (**18.48**)

O अर्जुन, one should not give up [one's] natural duty—even though defective [i.e., even though it consists of the three गुण-s and, hence, is part of संसार; *cf.* 18.3–4]—because all [other] undertakings are covered with [the same] fault, like [all ritual] fire [is enveloped] by [irritating] smoke.

1	कौन्तेय	(अर्जुन) O Son of कुन्ती	fr. कौन्तेय *m. sg. voc.*
5	स-दोषम् अपि	even though defective [i.e., even though it consists of the three गुण-s and, hence, is part of संसार]	fr. स-दोष *a. n. sg. acc.*; अपि *in.*
3	सह-जं	[one's] natural	fr. सह-ज *a. n. sg. acc.* (**6.24.3:**)
4	कर्म	duty	fr. कर्मन् *n. sg. acc.* (**3.22:**)
2	न त्यजेत्	one should not give up	fr. न *in.*; √त्यज् *1.P. pot. 3rd sg.* (**7.25.1.d:**)
7	सर्व-आरम्भाः	all [other] undertakings	fr. सर्व-आरम्भ *m. pl. nom.*
6	हि (=यस्मात्)	because	fr. हि *in.*
9	दोषेण	with [the same] fault	fr. दोष *m. sg. inst.* (**2.92:**)
8	आवृताः	are covered	fr. आवृत *pp. of* आ + √वृ *pt. m. pl. nom.*
11	धूमेन	[is enveloped] by [irritating] smoke	fr. धूम *m. sg. inst.*
10	अग्निः इव	like [all ritual] fire	fr. अग्नि *m. sg. nom.*; इव *in.* (**6.19:**)

असक्तबुद्धिः सर्वत्र जितात्मा विगतस्पृहः। नैष्कर्म्यसिद्धिं परमां सन्न्यासेनाधिगच्छति॥ ४९॥

(असक्तबुद्धिः सर्वत्र, जितात्मा विगतस्पृहः। नैष्कर्म्यसिद्धिं परमां, सन्न्यासेन अधिगच्छति॥)

सर्वत्र अ-सक्त-बुद्धिः जित-आत्मा विगत-स्पृहः सन्न्यासेन परमां नैष्कर्म्य-सिद्धिम् अधिगच्छति। (**18.49**)

One whose mind is not attached anywhere, [who] has mastery over the mind, and [is] free from yearning [all through कर्म-योग], [then]—by सन्न्यास (renunciation) [i.e., by knowledge of the self as actionless]—attains the exalted accomplishment that is actionlessness.

2	सर्वत्र	anywhere	fr. सर्वत्र *in.* (**6.19:**)
1	अ-सक्त-बुद्धिः	one whose mind is not attached	fr. असक्त-बुद्धि *a. m. sg. nom.*
3	जित-आत्मा	[who] has mastery over the mind	fr. जित-आत्मन् *a. m. sg. nom.* (**3.22:**)
4	विगत-स्पृहः	[and] [is] free from yearning [all through कर्म-योग]	fr. विगत-स्पृह *a. m. sg. nom.*
5	सन्न्यासेन	[then] by सन्न्यास (renunciation) [i.e., by knowledge of the self as actionless]	fr. सन्न्यास *m. sg. inst.*
7	परमां	the exalted	fr. परमा *spv. a. f. sg. acc.* (**6.25:**)
9	नैष्कर्म्य-	that is actionlessness	
8	-सिद्धिम्	accomplishment	fr. नैष्कर्म्य-सिद्धि *f. sg. acc.*
6	अधिगच्छति	attains	fr. अधि + √गम् *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.6:**)

सिद्धिं प्राप्तो यथा ब्रह्म तथाप्नोति निबोध मे। समासेनैव कौन्तेय निष्ठा ज्ञानस्य या परा॥ ५०॥

(सिद्धिं प्राप्तः यथा ब्रह्म, तथा आप्नोति निबोध मे। समासेन एव कौन्तेय, निष्ठा ज्ञानस्य या परा॥)

कौन्तेय, यथा सिद्धिं प्राप्तः ब्रह्म आप्नोति, या ज्ञानस्य परा निष्ठा, तथा समासेन एव मे निबोध। (**18.50**)

O अर्जुन, in the way one who has attained success [of कर्म-योग] attains ब्रह्मन्, which is the final conclusion of knowledge [i.e., unlike knowledge of everything else, which can have no final conclusion]—in that way, in brief, pay heed to Me.

1	कौन्तेय	(अर्जुन) O Son of कुन्ती	fr. कौन्तेय *m. sg. voc.*
2	यथा	in which way	fr. यथा *in.* (**6.19:**)
4	सिद्धिं	the success [of कर्म-योग]	fr. सिद्धि *f. sg. acc.*
3	प्राप्तः	one who has attained	fr. प्राप्त *pp. of* प्र + √आप् *a. m. sg. nom.*
6	ब्रह्म	ब्रह्मन्	fr. ब्रह्मन् *n. sg. acc.* (**3.22:**)
5	आप्नोति	attains	fr. √आप् *5.P. pr. 3rd sg.*

7	या	which [is]	fr. यद् *prn. f. sg. nom.*
10	ज्ञानस्य	of knowledge	fr. ज्ञान *n. sg. gen.*
8	परा	the final	fr. परा *prn. a. f. sg. nom.* (**4.16.3:**)
9	निष्ठा	conclusion	fr. निष्ठा *f. sg. nom.*
11	तथा	in that way	fr. तथा *in.* (**6.19:**)
12	समासेन एव	in brief	fr. समासेन *in.* (**7.9.14:**); एव *in.* (**6.19:**)
14	मे	to Me	fr. अहम् *prn. sg. dat.* (**7.10.A.1:**)
13	निबोध	pay heed	fr. नि + √बुध् *1.P. impv. 2nd sg.*

बुद्ध्या विशुद्धया युक्तो धृत्यात्मानं नियम्य च। शब्दादीन्विषयांस्त्यक्त्वा रागद्वेषौ व्युदस्य च॥५१॥
विविक्तसेवी लघ्वाशी यतवाक्कायमानसः। ध्यानयोगपरो नित्यं वैराग्यं समुपाश्रितः॥५२॥
अहङ्कारं बलं दर्पं कामं क्रोधं परिग्रहम्। विमुच्य निर्ममः शान्तो ब्रह्मभूयाय कल्पते॥५३॥

(बुद्ध्या विशुद्धया युक्तः, धृत्या आत्मानं नियम्य च। शब्दादीन् विषयान् त्यक्त्वा, रागद्वेषौ व्युदस्य च॥
विविक्तसेवी लघ्वाशी, यतवाक्कायमानसः। ध्यानयोगपरः नित्यं, वैराग्यं समुपाश्रितः॥
अहङ्कारं बलं दर्पं, कामं क्रोधं परिग्रहं। विमुच्य निर्ममः शान्तः, ब्रह्मभूयाय कल्पते॥)

विशुद्धया बुद्ध्या युक्तः, धृत्या आत्मानं नियम्य च, शब्द-आदीन् विषयान् त्यक्त्वा, राग-द्वेषौ व्युदस्य च, विविक्त-सेवी, लघु-आशी, यत-वाक्-काय-मानसः, नित्यं ध्यान-योग-परः, वैराग्यं समुपाश्रितः, अहङ्-कारं बलं दर्पं कामं क्रोधं परिग्रहं [च] विमुच्य, निर्-ममः, शान्तः — ब्रह्म-भूयाय कल्पते। (**18.51-53**)

[That one] endowed with a clear mind and, by resolve, gaining mastery over the body-mind complex [so it is not wasted chasing fancies]; giving up the [requiring of] sense objects beginning with sound, etc., and giving up [i.e., being free from the hold of] attraction and repulsion; having the disposition to repair to a quiet place; having the habit of eating lightly [to stay bright in this quiet lifestyle]; whose speech, body, and mind are mastered; [who is] always keeping contemplation and dedication [i.e., focuses only on oneself] as the ultimate; [who is] completely committed to objectivity; [who is] free from a notional "I," power, arrogance, desire, anger, and possession(s); [who is] free from the judgment "[this] is mine" and is clear—that one is fit for being ब्रह्मन् (reality) [i.e., for simply being oneself, without mistaken notions of reality].

2	विशुद्धया	with a clear	fr. विशुद्धा *pp. of* वि + √शुध् *a. f. sg. inst.* (**2.76: & .78:**)
3	बुद्ध्या	mind	fr. बुद्धि *f. sg. inst.*
1	युक्तः	[that one] endowed	fr. युक्त *pp. of* √युज् *a. m. sg. nom.* (**2.81:**)
4	धृत्या	[and] by resolve	fr. धृति *f. sg. inst.*

6	आत्मानं	the body-mind complex	fr. आत्मन् *m. sg. acc.* (**3.22:**)
5	नियम्य च	[and] gaining mastery over	fr. नियम्य *in. pt. of* नि + √यम् (**6.9:**); च *in.*
9	शब्द-आदीन्	beginning with sound, etc.	fr. शब्द-आदि *a. m. pl. acc.* (**6.39:**)
8	विषयान्	the [requiring of] sense objects	fr. विषय *m. pl. acc.*
7	त्यक्त्वा	[and] giving up	fr. त्यक्त्वा *in. pt. of* √त्यज् (**2.81:**)
11	राग-द्वेषौ	attraction and repulsion	fr. राग-द्वेष *m. du. acc.*
10	व्युदस्य च	and giving up [i.e., being free from the hold of]	fr. व्युदस्य *in. pt. of* वि + उद् + √अस्
12	विविक्त-सेवी	having the disposition to repair to a quiet place	fr. विविक्त-सेविन् *a. m. sg. nom.* (**3.15:**)
13	लघु-आशी	having the habit of eating lightly [to stay bright in this quiet lifestyle]	fr. लघु-आशीन् *a. m. sg. nom.* (**3.15:**)
17	यत-	are mastered	
14	-वाक्-	whose speech	
15	-काय-	body	
16	-मानसः	and mind	fr. यत-वाच्-काय-मानस *a. m. sg. nom.* (**2.24:**)
18	नित्यं	[who is] always	fr. नित्यम् *in.* (**7.8.8:**)
19	ध्यान-योग-परः	keeping contemplation and dedication [i.e., focuses only on oneself] as the ultimate	fr. ध्यान-योग-पर *a. m. sg. nom.*
21	वैराग्यं	to objectivity	fr. वैराग्य *n. sg. acc.* (**7.8.5:**)
20	समुपाश्रितः	[who is] completely committed	fr. समुपाश्रित *pp. of* सम् + उप + आ + √श्रि *a. m. sg. nom.*
23	अहङ्-कारं	a notional "I"	fr. अहम्-कार *m. sg. acc.* (**2.55:**) (**7.19:**)
24	बलं	power	fr. बल *n. sg. acc.*
25	दर्पं	arrogance	fr. दर्प *m. sg. acc.*
26	कामं	desire	fr. काम *m. sg. acc.*
27	क्रोधं	anger	fr. क्रोध *m. sg. acc.*
28	परिग्रहं [च]	and possession(s)	fr. परिग्रह *m. sg. acc.*
22	विमुच्य	[who is] free from	fr. विमुच्य *in. pt. of* वि + √मुच् (**7.19.2:**)
29	निर्-ममः	[who is] free from the judgment "[this] is mine"	fr. निस्-मम *a. m. sg. nom.* (**2.24: & .29:**)
30	शान्तः	[and] is clear	fr. शान्त *pp. of* √शम् *a. m. sg. nom.* (**6.6:** *irreg.* & **2.55:**)
32	ब्रह्म-भूयाय	for being ब्रह्मन् (reality) [i.e., for simply being oneself, without mistaken notions of reality]	fr. ब्रह्म-भूय *n. sg. dat.* (**7.10.B.1:**)
31	कल्पते	that one is fit	fr. √क्लृप् *1.Ā. pr.* 3rd *sg.* (**5.3:** & **2.3:**)

ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोचति न काङ्क्षति। समः सर्वेषु भूतेषु मद्भक्तिं लभते पराम्॥५४॥

(ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा, न शोचति न काङ्क्षति। समः सर्वेषु भूतेषु, मद्भक्तिं लभते पराम्॥)

ब्रह्म-भूतः प्रसन्न-आत्मा न शोचति न काङ्क्षति, सर्वेषु भूतेषु समः परां मद्-भक्तिं लभते। (**18.54**)

Attaining ब्रह्मन् [by the knowledge that the limitless ब्रह्मन् is, I am, all this, including oneself] [and thus] with a cheerful mind, one neither grieves nor requires [anything]. [Thus] being the same (सम) toward all beings, [one] attains the ultimate भक्ति (devotion) to Me.

1	ब्रह्म-भूतः	attaining ब्रह्मन् [by the knowledge that the limitless ब्रह्मन् is, I am, all this, including oneself]	fr. ब्रह्म-भूत *a. m. sg. nom.*
2	प्रसन्न-आत्मा	[and thus] with a cheerful mind	fr. प्रसन्न-आत्मन् *a. m. sg. nom.* (**3.22:**)
3	न शोचति	one neither grieves	fr. न *in.*; √शुच् *1.P. pr. 3rd sg.*
4	न काङ्क्षति	nor requires [anything]	fr. न *in.*; √काङ्क्ष् *1.P. pr. 3rd sg.*
6	सर्वेषु	towards all	fr. सर्व *prn. a. n. pl. loc.* (**4.16.2:**)
7	भूतेषु	beings	fr. भूत *pp. of* √भू *n. pl. loc.* (**6.6:** *irreg.* & **2.55:**) (**7.13.2.b:**)
5	समः	[thus] being the same (सम)	fr. सम *a. m. sg. nom.*
9	परां	the ultimate	fr. परा *prn. a. f. sg. acc.* (**4.16.3:**)
10	मद्-भक्तिं	भक्ति (devotion) to Me	fr. मद्-भक्ति *f. sg. acc.* (**2.24:** & **.43:**)
8	लभते	[one] attains	fr. √लभ् *1.Ā. pr. 3rd sg.*

भक्त्या मामभिजानाति यावान्यश्चास्मि तत्त्वतः। ततो मां तत्त्वतो ज्ञात्वा विशते तदनन्तरम्॥५५॥

(भक्त्या माम् अभिजानाति, यावान् यः च अस्मि तत्त्वतः। ततः मां तत्त्वतः ज्ञात्वा, विशते तदनन्तरम्॥)

[तया] भक्त्या माम् अभिजानाति, यावान् तत्त्वतः च यः अस्मि। ततः मां तत्त्वतः ज्ञात्वा, तद्-अन्-अन्तरं विशते। (**18.55**)

By [that] भक्ति, one knows Me—who I am in extent [as everything] and in reality [as the only thing, the only reality]. Therefore, knowing Me in reality, that one [as though] enters [Me] immediately after that [i.e., by knowledge alone one attains Me even while living].

1	[तया] भक्त्या	by [that] भक्ति	fr. भक्ति *f. sg. inst.*
3	माम्	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
2	अभिजानाति	one knows	fr. अभि + √ज्ञा *9.P. pr. 3rd sg.* (**5.23.2:** & **5.3:**)
6	यावान्	in extent [as everything]	fr. यावत् *prn. a. m. sg. nom.* (**4.18:**)
7	तत्त्वतः च	and in reality [as the only thing, the only reality]	fr. तत्त्वतस् *in.* (**6.19:**); च *in.*
4	यः	who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
5	अस्मि	I am	fr. √अस् *2.P. pr. 1st sg.*

8	ततः	therefore	fr. ततस् *in.* (**6.19:**)
10	मां	Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
11	तत्त्वतः	in reality	fr. तत्त्वतस् *in.* (**6.19:**)
9	ज्ञात्वा	knowing	fr. ज्ञात्वा *in. pt. of* √ज्ञा
13	तद्-अन्-अन्तरं	immediately after that [i.e., by knowledge alone one attains Me even while living]	fr. तद्-अनन्तरम् *in.*
12	विशते	that one [as though] enters [Me]	fr. √विश् *6.Ā. pr. 3rd sg.*

सर्वकर्माण्यपि सदा कुर्वाणो मद्व्यपाश्रयः। मत्प्रसादादवाप्नोति शाश्वतं पदमव्ययम्॥५६॥

(सर्वकर्माणि अपि सदा, कुर्वाणः मद्व्यपाश्रयः। मत्प्रसादात् अवाप्नोति, शाश्वतं पदम् अव्ययम्॥)

सर्व-कर्माणि अपि सदा कुर्वाणः, मद्-व्यपाश्रयः — मत्-प्रसादात् शाश्वतम् अ-व्ययं पदम् अवाप्नोति। (**18.56**)

The one who—though always performing all कर्मन्—has Me as the basis [of all actions and results] attains by [this] My grace [i.e., by the result (clarity of mind), which is given by the Lord as the teacher and as what is taught] the end, which is ever the same and imperishable.

3	सर्व-कर्माणि	all कर्मन्	fr. सर्व-कर्मन् *n. pl. acc.*
1	अपि सदा	[the one who] though always	fr. अपि *in.*; सदा *in.* (**6.19:**)
2	कुर्वाणः	performing	fr. कुर्वाण *pr. mid. pt. of* √कृ *a. m. sg. nom.* (**6.5:** & **2.92:**)
4	मद्-व्यपाश्रयः	has Me as the basis [of all actions and results]	fr. मद्-व्यपाश्रय *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **.43:**)
6	मत्-प्रसादात्	by [this] My grace [i.e., by the result (clarity of mind), which is given by the Lord as the teacher and as what is taught]	fr. मद्-प्रसाद *a. m. sg. abl.* (**2.24:**)
8	शाश्वतम्	which is ever the same	fr. शाश्वत *a. n. sg. acc.*
9	अ-व्ययं	and imperishable	fr. अव्यय *a. n. sg. acc.*
7	पदम्	the end	fr. पद *n. sg. acc.*
5	अवाप्नोति	attains	fr. अव + √आप् *5.P. pr. 3rd sg.*

चेतसा सर्वकर्माणि मयि सन्न्यस्य मत्परः। बुद्धियोगमुपाश्रित्य मच्चित्तः सततं भव॥५७॥

(चेतसा सर्वकर्माणि, मयि सन्न्यस्य मत्परः। बुद्धियोगम् उपाश्रित्य, मच्चित्तः सततं भव॥)

चेतसा सर्व-कर्माणि मयि सन्न्यस्य, मत्-परः, बुद्धि-योगम् उपाश्रित्य स-ततं मच्-चित्तः भव। (18.57)

By [this] mind renouncing all actions in Me, having Me as the ultimate, and taking to बुद्धि-योग (the means that is evenness of attitude), may you always be one whose mind is centered on Me [i.e., always appreciate Me as the basis of yourself, of action, and of its result].

1	चेतसा	by [this] mind	fr. चेतस् *n. sg. inst.* (**3.6:**)
3	सर्व-कर्माणि	all actions	fr. सर्व-कर्मन् *n. pl. acc.* (**3.22:** & **2.92:**)
4	मयि	in Me	fr. अहम् *prn. sg. loc.*
2	सन्न्यस्य	renouncing	fr. सन्न्यस्य *in. pt. of* सम् + नि + √अस् (**2.55:**)
5	मत्-परः	having Me as the ultimate	fr. मद्-पर *a. m. sg. nom.* (**2.24:**)
7	बुद्धि-योगम्	बुद्धि-योग (the means that is evenness of attitude)	fr. बुद्धि-योग *m. sg. acc.*
6	उपाश्रित्य	[and] taking to	fr. उपाश्रित्य *in. pt. of* उप + आ + √श्रि (**6.9:**)
9	स-ततं	always	fr. स-ततम् *in.*
10	मच्-चित्तः	one whose mind is centered on Me [i.e., always appreciate Me as the basis of yourself, of action, and of its result]	fr. मद्-चित्त *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **.45:**)
8	भव	may you be	fr. √भू *1.P. impv. 2nd sg.*

मच्चित्तः सर्वदुर्गाणि मत्प्रसादात्तरिष्यसि। अथ चेत्त्वमहङ्कारान्न श्रोष्यसि विनङ्क्ष्यसि॥५८॥

(मच्चित्तः सर्वदुर्गाणि, मत्प्रसादात् तरिष्यसि। अथ चेद् त्वम् अहङ्कारात्, न श्रोष्यसि विनङ्क्ष्यसि॥)

मच्-चित्तः मत्-प्रसादात् सर्व-दुर्-गाणि तरिष्यसि। अथ चेद् त्वम् अहङ्-कारात् न श्रोष्यसि, विनङ्क्ष्यसि। (18.58)

Being centered on Me, by My grace, you will cross over all difficulties [i.e., all the reasons for संसार]. Now if, out of an exaggerated self-opinion [that you know better], you do not listen [to Me], [then] you will perish [i.e., remain in संसार].

1	मच्-चित्तः	being centered on Me	fr. मद्-चित्त *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **.45:**)
2	मत्-प्रसादात्	by My grace	fr. मद्-प्रसाद *a. m. sg. abl.* (**2.24:**)
4	सर्व-दुर्-गाणि	all difficulties [i.e., all the reasons for संसार]	fr. सर्व-दुस्-ग *n. pl. acc.* (**6.24.3:** & **2.24:** & **.29:**)
3	तरिष्यसि	you will cross over	fr. √तॄ *P. fut. 2nd sg.* (**5.33:** & **2.101:**)

5	अथ	now	fr. अथ *in.* (**6.19:**)
6	चेद्	if	fr. चेद् *in.* (**6.20:**)
8	त्वं	you	fr. त्वम् *prn. sg. nom.*
7	अहङ्-कारात्	out of an exaggerated self-opinion [that you know better]	fr. अहम्-कार *m. sg. abl.* (**2.55:**)
9	न श्रोष्यसि	do not listen [to Me]	fr. न *in.*; √श्रु *P. fut. 2nd sg.* (**5.33:**, **2.101:** & **7.23.2:**)
10	विनङ्क्ष्यसि	[then] you will perish [i.e., remain in संसार]	fr. वि + √नश् *P. fut. 2nd sg.* (**5.33:** & **2.86:**)

यदहङ्कारमाश्रित्य न योत्स्य इति मन्यसे। मिथ्यैष व्यवसायस्ते प्रकृतिस्त्वां नियोक्ष्यति॥५९॥

(यद् अहङ्कारम् आश्रित्य, न योत्स्ये इति मन्यसे। मिथ्या एषः व्यवसायः ते, प्रकृतिः त्वां नियोक्ष्यति॥)

यद् अहङ्-कारम् आश्रित्य "न योत्स्ये" इति मन्यसे, एषः ते व्यवसायः मिथ्या। प्रकृतिः त्वां नियोक्ष्यति। (**18.59**)

If, relying on your exaggerated self-opinion, you think "I will not fight," this resolution of yours [would be] मिथ्या (false or useless). [Because your] natural disposition [as a क्षत्रिय] will impel you [to act as a warrior at some later date].

1	यद्	if	fr. यद् *in.* (**6.20:**)
3	अहङ्-कारम्	[your] exaggerated self-opinion	fr. अहम्-कार *m. sg. acc.* (**2.55:**)
2	आश्रित्य	relying on	fr. आश्रित्य *in. pt. of* आ + √श्रि (**6.9:**)
5	न योत्स्ये	"I will not fight"	fr. न *in.*; √युध् *Ā. fut. 2nd sg.* (**2.76:**)
4	इति मन्यसे	you think [that]	fr. इति *in.*; √मन् *4.Ā. pr. 2nd sg.*
6	एषः	this	fr. एतद् *prn. m. sg. nom.*
7	ते व्यवसायः	resolution of yours	fr. त्वम् *prn. sg. gen.*; व्यवसाय *m. sg. nom.*
8	मिथ्या	[would be] मिथ्या (false or useless)	fr. मिथ्या *in.*
9	प्रकृतिः	[because your] natural disposition [as a क्षत्रिय]	fr. प्रकृति *f. sg. nom.*
11	त्वां	you [to act as a warrior at some later date]	fr. त्वम् *prn. sg. acc.*
10	नियोक्ष्यति	will impel	fr. नि + √युज् *P. fut. 3rd sg.* (**2.81:** & **.101:**)

स्वभावजेन कौन्तेय निबद्धः स्वेन कर्मणा। कर्तुं नेच्छसि यन्मोहात्करिष्यस्यवशोऽपि तत्॥६०॥

(स्वभावजेन कौन्तेय, निबद्धः स्वेन कर्मणा। कर्तुं न इच्छसि यद् मोहात्, करिष्यसि अवशः अपि तद्॥)

कौन्तेय, मोहात् यद् कर्तुं न इच्छसि, तद् अ-वशः अपि स्व-भाव-जेन स्वेन कर्मणा निबद्धः करिष्यसि। (**18.60**)

O अर्जुन, out of delusion [in this case, in the form of an impulsive decision and misplaced sympathy] what you don't wish to do, you will do [just] that—even despite [your] will—[as you are] bound by your कर्मन् [i.e., क्षात्रं कर्म] born of your own disposition.

1	कौन्तेय	(अर्जुन) O Son of कुन्ती	fr. कौन्तेय *m. sg. voc.*
2	मोहात्	out of delusion [in this case, in the form of an impulsive decision and misplaced sympathy]	fr. मोह *m. sg. abl.*
3	यद्	what	fr. यद् *prn. n. sg. acc.*
5	कर्तुं	to do	fr. कर्तुम् *inf. of* √कृ *in.* (**6.10:** & **5.34:**)
4	न इच्छसि	you don't wish	fr. न *in.*; √इष् *6.P. pr. 2nd sg.* (**5.17.3:**)
7	तद्	[just] that	fr. तद् *prn. sg. acc.*
8	अ-वशः अपि	even despite [your] will	fr. अवश *a. m. sg. nom.*; अपि *in.*
12	स्व-भाव-जेन	born of your own disposition	fr. स्व-भाव-ज *a. n. sg. inst.* (**6.24.3:**)
10	स्वेन	by your	fr. स्व *prn. a. n. sg. inst.* (**4.16.3:**)
11	कर्मणा	कर्मन् [i.e., क्षात्रं कर्म]	fr. कर्मन् *n. sg. inst.* (**3.22:** & **2.92:**)
9	निबद्धः	[as you are] bound	fr. निबद्ध *pp. of* नि + √बन्ध् *a. m. sg. nom.* (**6.6:** & **2.76:** & **2.78:**)
6	करिष्यसि	you will do	fr. √कृ *Ā. fut. 2nd sg.* (**5.33:** & **2.101:**)

ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति। भ्रामयन्सर्वभूतानि यन्त्रारूढानि मायया॥ ६१॥

(ईश्वरः सर्वभूतानां, हृद्देशे अर्जुन तिष्ठति। भ्रामयन् सर्वभूतानि, यन्त्रारूढानि मायया॥)

अर्जुन, ईश्वरः मायया यन्त्र-आरूढानि [इव] सर्व-भूतानि भ्रामयन्, सर्व-भूतानां हृद्-देशे तिष्ठति। (**18.61**)

O अर्जुन, the Lord—causing all beings to spin around, [as if] mounted on a machine [as on a wheel revolving in संसार (now up, now down)] by माया (the Lord's power of projecting)—remains [unmoved, as the self of all] in the seat of the intellect of all beings.

1	अर्जुन	O अर्जुन	fr. अर्जुन *m. sg. voc.*
2	ईश्वरः	the Lord	fr. ईश्वर *m. sg. nom.*
7	मायया	by माया (the Lord's power of projecting)	fr. माया *f. sg. inst.*
6	यन्त्र-	on a machine [as on a wheel revolving in संसार (now up, now down)]	
5	-आरूढानि [इव]	[as if] mounted	fr. यन्त्र-आरूढ *a. n. pl. acc.*
4	सर्व-भूतानि	all beings	fr. सर्व-भूत *n. pl. acc.*
3	भ्रामयन्	causing to spin around	fr. भ्रामयत् *pr. pt. of cs.* √भ्रम् *pt. m. sg. nom.* (**3.12:**)
10	सर्व-भूतानां	of all beings	fr. सर्व-भूत *n. pl. gen.*
9	हृद्-देशे	in the seat of the intellect	fr. हृद्-देश *m. sg. loc.* (**7.13.1.g:**)
<u>8</u>	तिष्ठति	remains [unmoved, as the self of all]	fr. √स्था *1.P. pr. 3rd sg.* (**5.15.4:**)

तमेव शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत। तत्प्रसादात्परां शान्तिं स्थानं प्राप्स्यसि शाश्वतम्॥ ६२॥

(तम् एव शरणं गच्छ, सर्वभावेन भारत। तत्प्रसादात् परां शान्तिं, स्थानं प्राप्स्यसि शाश्वतम्॥)

सर्व-भावेन तम् एव शरणं गच्छ, भारत। तत्-प्रसादात् परां शान्तिं शाश्वतं स्थानं प्राप्स्यसि। (**18.62**)

With all [your] being, surrender to that [Lord] alone [who is the center of your being and is in the form of your natural disposition moving you through life], O अर्जुन. By that [Lord's] grace you will attain the ultimate peace, the timeless abode.

1	सर्व-भावेन	with all [your] being	fr. सर्व-भाव *m. sg. inst.*
3	तम् एव	to that [Lord] alone [who is the center of your being and is in the form of your natural disposition moving you through life]	fr. तद् *prn. m. sg. acc.*; एव *in.* (**6.19:**)
2	शरणं गच्छ	surrender	fr. शरण *n. sg. acc.* (**7.8.2:**); √गम् *1.P. impv. 2nd sg.* (**5.15.6:**)
4	भारत	(अर्जुन) O Descendant of Emperor भरत, (Brilliant) Son of India	fr. भारत *m. sg. voc.*

5	तत्-प्रसादात्	by that [Lord's] grace	fr. तद्-प्रसाद *m. sg. abl.* (**2.24:**)
7	परां	the ultimate	fr. परा *prn. a. f. sg. acc.* (**4.16.3:**)
8	शान्तिं	peace	fr. शान्ति *f. sg. acc.*
9	शाश्वतं	the timeless	fr. शाश्वत *a. n. sg. acc.*
10	स्थानं	abode	fr. स्थान *n. sg. acc.*
6	प्राप्स्यसि	you will attain	fr. प्र + √आप् *5.P. pr. 2nd sg.*

इति ते ज्ञानमाख्यातं गुह्याद्गुह्यतरं मया। विमृश्यैतदशेषेण यथेच्छसि तथा कुरु॥ ६३॥

(इति ते ज्ञानम् आख्यातं, गुह्यात् गुह्यतरं मया। विमृश्य एतद् अशेषेण, यथा इच्छसि तथा कुरु॥)

इति मया गुह्यात् गुह्यतरं ज्ञानं ते आख्यातम्। एतद् अ-शेषेण विमृश्य, यथा इच्छसि तथा कुरु। (**18.63**)

Thus I have told to you the knowledge that is more secret than a secret [being known only through the scripture that reveals it and, even when revealed, which remains unknown to the unprepared]. Think this over completely; [then] do as you wish.

1	इति	thus	fr. इति *in.*
2	मया	I	fr. अहम् *prn. sg. inst.* (**7.7:**)
7	गुह्यात्	than a secret [being known only through the scripture that reveals it and, even when revealed, which remains unknown to the unprepared]	fr. गुह्य *pot. ps. pt. of* √गुह् *n. sg. abl.* (**7.11.2.a:**)
6	गुह्यतरं	[that is] more secret	fr. गुह्यतर *cpv. a. n. sg. nom.* (**6.25:**)
5	ज्ञानं	the knowledge	fr. ज्ञान *n. sg. nom.*
4	ते	to you	fr. त्वम् *prn. sg. dat.* (**7.10.A.1:**)
3	आख्यातम्	have told	fr. आख्यात *pp. of* आ + √ख्या *pt. n. sg. nom.*
9	एतद्	this	fr. एतद् *prn. n. sg. acc.*
10	अ-शेषेण	[over] completely	fr. अशेषेण *in.* (**7.9.14:** & **2.92:**)
8	विमृश्य	think	fr. विमृश्य *in. pt. of* वि + √मृश् (**6.9:**)
13	यथा	as	fr. यथा *in.* (**6.19:**)
14	इच्छसि	you wish	fr. √इष् *6.P. pr. 2nd sg.* (**5.17.3:**)
12	तथा	[so]	fr. तथा *in.* (**6.19:**)
11	कुरु	[then] do	fr. √कृ *8.P. impv. 2nd sg.* (**5.22.1:**)

सर्वगुह्यतमं भूयः शृणु मे परमं वचः। इष्टोऽसि मे दृढमिति ततो वक्ष्यामि ते हितम्॥६४॥
(सर्वगुह्यतमं भूयः, शृणु मे परमं वचः। इष्टः असि मे दृढम् इति, ततः वक्ष्यामि ते हितम्॥)
मे सर्व-गुह्यतमं परमं वचः भूयः शृणु। मे दृढम् इष्टः असि इति, ततः ते हितं वक्ष्यामि। (**18.64**)
Listen once more to My paramount declaration, the most secret of all. You [as a friend, a devotee, and a student] are definitely beloved to Me, so I will tell you what is good [for you].

3	मे	[to] My	fr. अहम् *prn. sg. gen.*
6	सर्व-गुह्यतमं	the most secret of all	fr. सर्व-गुह्यतम *spv. a. n. sg. acc.* (**6.25:**)
4	परमं	paramount	fr. परम *spv. a. n. sg. acc.* (**6.25:**)
5	वचः	declaration	fr. वचस् *n. sg. acc.*
2	भूयः	once more	fr. भूयस् *in.*
1	शृणु	listen	fr. √श्रु *5.P. impv. 2nd sg.* (**5.21.3:**)
10	मे	to Me	fr. अहम् *prn. sg. gen.* (**7.12.2.b:**)
8	दृढम्	definitely	fr. दृढ *pp. of* √दृह् *in.* (**7.8.8:**)
9	इष्टः	beloved	fr. इष्ट *pp. of* √इष् *a. m. sg. nom.* (**2.88:**)
7	असि इति	[since] you [as a friend, a devotee, and a student] are	fr. √अस् *2.P. pr. 2nd sg.* (**5.19.4:**); इति *in.*
11	ततः	so	fr. ततस् *in.* (**6.19:**)
13	ते	you	fr. त्वम् *prn. sg. dat.* (**7.10.A.1:**)
14	हितं	what is good [for you]	fr. हित *pp. of* √धा *a. n. sg. acc.* (**6.6:** *irreg.*)
<u>12</u>	वक्ष्यामि	I will tell	fr. √वच् *P. fut. 1st sg.* (**2.80:** & **2.101:** & **5.5.a:**)

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु। मामेवैष्यसि सत्यं ते प्रतिजाने प्रियोऽसि मे॥६५॥
(मन्मनाः भव मद्भक्तः, मद्याजी मां नमस्कुरु। माम् एव एष्यसि सत्यं ते, प्रतिजाने प्रियः असि मे॥)
मन्-मनाः मद्-भक्तः मद्-याजी भव। मां नमस्-कुरु। माम् एव एष्यसि। सत्यं, [अहं] ते प्रतिजाने, मे प्रियः असि। (**18.65**) Become one whose mind is on Me, who is devoted to Me, and who is disposed to the worship of Me. Do salutation to Me. [Being not separate from Me] you will reach Me alone. Yes, I promise you, [as] you are dear to Me.

2	मन्-मनाः	one whose mind is on Me	fr. मद्-मनस् *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **2.44:** & **3.6.i:**)
3	मद्-भक्तः	who is devoted to Me	fr. मद्-भक्त *m. sg. nom.* (**2.24:** & **.43:**)
4	मद्-याजी	[and] who is disposed to the worship of Me	fr. मद्-याजिन् *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **.43:**)
1	भव	become	fr. √भू *1.P. impv. 2nd sg.* (**5.3:** & **2.3:** & **2.71:**)
6	मां	to Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
5	नमस्-कुरु	do salutation	fr. नमस् + √कृ *8.P. impv. 2nd sg.* (**6.13:** & **5.22.1:**)

8	माम् एव	Me alone	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; एव *in.* (**6.19:**)
7	एष्यसि	[being not separate from Me] you will reach	fr. √इ *P. fut.* 2nd *sg.* (**5.33:** & **2.101:**)
9	सत्यं	yes	fr. सत्यम् *in.* (**7.8.8:**)
10	[अहं]	I	
12	ते	you	fr. त्वम् *prn. sg. dat.* (**7.10.A.1:**)
11	प्रतिजाने	promise	fr. प्रति + √ज्ञा *9.Ā. pr.* 1st *sg.* (**5.23.2:** & **5.3:**)
15	मे	to Me	fr. अहम् *prn. sg. gen.* (**7.12.2.b:**)
14	प्रियः	dear	fr. प्रिय *a. m. sg. nom.*
13	असि	[as] you are	fr. √अस् *2.P. pr.* 2nd *sg.* (**5.19.4:**)

सर्वधर्मान्परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज। अहं त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः॥ ६६॥

(सर्वधर्मान् परित्यज्य, माम् एकं शरणं व्रज। अहं त्वा सर्वपापेभ्यः, मोक्षयिष्यामि मा शुचः॥)

सर्व-धर्मान् परित्यज्य, माम् एकं शरणं व्रज। अहं त्वा सर्व-पापेभ्यः मोक्षयिष्यामि। मा शुचः। (**18.66**)

Giving up all धर्म [and अधर्म] (adaptive and maladaptive action) [by giving up doership], surrender to Me alone [as there is nothing other than Me]. I will completely free you from all पाप-s [i.e., all forms of bondage, including pleasant and unpleasant कर्म-फल-s]. Do not grieve.

2	सर्व-धर्मान्	all धर्म [and अधर्म] (adaptive and mal-adaptive action) [by giving up doership]	fr. सर्व-धर्म *m. pl. acc.*
1	परित्यज्य	giving up	fr. परित्यज्य *in. pt. of* परि + √त्यज् (**6.9:**)
4	माम्	to Me	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
5	एकं	alone [as there is nothing other than Me]	fr. एक *prn. a. m. sg. acc.* (**4.16.2:**)
3	शरणं व्रज	surrender	fr. शरण *n. sg. acc.* (**7.8.2:**); √व्रज् *1.P. impv.* 2nd *sg.*
6	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
8	त्वा	you	fr. त्वम् *prn. sg. acc.* (**4.2:**)
9	सर्व-पापेभ्यः	from all पाप-s [i.e., from all forms of bondage, including pleasant and unpleasant कर्म-फल-s]	fr. सर्व-पाप *n. pl. abl.*
7	मोक्षयिष्यामि	will completely free	fr. √मोक्ष् *10.P. fut.* 1st *sg.* (**5.33:** & **5.5.a:**)
10	मा शुचः	do not grieve	fr. मा *in.*; √शुच् *P.* अ-*Aorist* 2nd *sg.* (**5.30.2.a:** & **7.22.4:**)

इदं ते नातपस्काय नाभक्ताय कदाचन। न चाशुश्रूषवे वाच्यं न च मां योऽभ्यसूयति॥६७॥

(इदं ते न अतपस्काय, न अभक्ताय कदाचन। न च अशुश्रूषवे वाच्यं, न च मां यः अभ्यसूयति॥)

इदं ते [प्रोक्तम्] अ-तपस्काय न कदा-चन वाच्यं, न अ-भक्ताय, न च अ-शुश्रूषवे, न च यः माम् अभ्यसूयति। (**18.67**)

This [which I have taught] to you is never to be taught to one who has no prayerful discipline, no to one who has no devotion [to the teacher or Me], or to one not willing to listen, or to one who is cynical toward Me [the Lord].

1	इदं	this	fr. इदम् *prn. n. sg. nom.*
2	ते [प्रोक्तम्]	[which I have taught] to you	fr. त्वम् *prn. sg. dat.* (**7.10.A.1:**)
5	अ-तपस्काय	to one who has no prayerful discipline	fr. अतपस्क *a. m. sg. dat.* (**6.39:**) (**7.10.A.1:**)
3	न कदा-चन	[is] never	fr. न *in.*; कदा-चन *in.* (**4.20:**)
4	वाच्यं	to be taught	fr. वाच्य *pot. ps. pt. of* √वच् *pt. n. sg. nom.* (**6.8:**)
6	न अ-भक्ताय	nor to one who has no devotion [to the teacher or Me]	fr. न *in.*; भक्त *pp. of* √भज् *a. m. sg. dat.* (**2.81:**) (**7.10.A.1:**)
7	न च	nor	fr. न *in.*; च *in.*
8	अ-शुश्रूषवे	to one not willing to listen	fr. अशृश्रूषु *a. m. sg. dat.* (**5.41:** & **3.30:**) (**7.10.A.1:**)
9	न च	nor	fr. न *in.*; च *in.*
10	यः	[to one] who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
12	माम्	towards Me [the Lord]	fr. अहम् *prn. sg. acc.*
11	अभ्यसूयति	is cynical	fr. अभि + *den.* √असूय *1.P. pr.* 3rd *sg.* (**5.43:**)

य इमं परमं गुह्यं मद्भक्तेष्वभिधास्यति। भक्तिं मयि परां कृत्वा मामेवैष्यत्यसंशयः॥६८॥

(यः इमं परमं गुह्यं, मद्भक्तेषु अभिधास्यति। भक्तिं मयि परां कृत्वा, माम् एव एष्यति असंशयः॥)

यः इमं परमं गुह्यं [संवादरूपं ग्रन्थं] मद्-भक्तेषु अभिधास्यति, मयि परां भक्तिं कृत्वा माम् एव एष्यति। अ-संशयः। (**18.68**)

The one who will teach this paramount secret [teaching] to My devotees, [thus] offering the highest devotion unto Me—that one will reach Me alone. There is no doubt.

1	यः	the one who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
3	इमं परमं	this paramount	fr. इदम् *prn. m. sg. acc.*; परम *spv. a. m. sg. acc.* (**6.25:**)
4	गुह्यं	secret [teaching]	fr. गुह्य *pot. ps. pt. of* √गुह् *a. m. sg. acc.*
5	मद्-भक्तेषु	to My devotees	fr. मद्-भक्त *m. pl. loc.* (**2.24:** & **.43:**) (**7.13:**)
2	अभिधास्यति	will teach	fr. अभि + √धा *P. fut.* 3rd *sg.*

9	मयि	unto Me	fr. अहम् *prn. sg. loc.* (**7.13.2.c:**)
7	परां	the highest	fr. परा *prn. a. f. sg. acc.* (**4.16.3:**)
8	भक्तिं	devotion	fr. भक्ति *f. sg. acc.*
6	कृत्वा	[thus] offering	fr. कृत्वा *in. pt. of* √कृ
11	माम् एव	Me alone	fr. अहम् *prn. sg. acc.*; एव *in.* (**6.19:**)
10	एष्यति	[that one] will reach	fr. √इ *P. fut. 3rd sg.* (**5.33:** & **2.101:**)
12	अ-संशयः	[there is] no doubt	fr. असंशय *m. sg. nom.*

न च तस्मान्मनुष्येषु कश्चिन्मे प्रियकृत्तमः। भविता न च मे तस्मादन्यः प्रियतरो भुवि॥६९॥

(न च तस्मात् मनुष्येषु, कश्चिद् मे प्रियकृत्तमः। भविता न च मे तस्मात्, अन्यः प्रियतरः भुवि॥)

मनुष्येषु च तस्मात् न कश्-चिद् मे प्रिय-कृत्तमः, भुवि च तस्मात् न अन्यः मे प्रियतरः भविता। (**18.69**)

Among people, there is no one dearer to Me than that [teacher], and there will not be another dearer to Me on earth than that [teacher].

1	मनुष्येषु च	among people	fr. मनुष्य *m. pl. loc.* (**7.13.1.a:**); च *in.*
5	तस्मात्	than that [teacher]	fr. तद् *prn. m. sg. abl.* (**7.11.2.a:**)
2	न कश्-चिद्	there is no one	fr. न *in.*; क-चिद् *prn. cmpd. m. sg. nom.* (**4.20:**)
4	मे	to Me	fr. अहम् *prn. sg. gen.* (**7.12.2.b:**)
3	प्रिय-कृत्तमः	dearer	fr. प्रिय-कृत्तम *spv. a. m. sg. nom.* (**6.25:**)
12	भुवि	on earth	fr. भू *f. sg. loc.* (**3.36:**)
6	च	and	fr. च *in.*
13	तस्मात्	than that [teacher]	fr. तद् *prn. m. sg. abl.* (**7.11.2.a:**)
8	न	not, no	fr. न *in.*
9	अन्यः	another	fr. अन्य *prn. a. m. sg. nom.* (**4.16.1:**)
11	मे	to Me	fr. अहम् *prn. sg. gen.* (**7.12.2.b:**)
10	प्रियतरः	dearer	fr. प्रियतर *cpv. a. m. sg. nom.* (**6.25:**)
7	भविता	there will be	fr. √भू *P. peri. fut. 3rd sg.* (**5.34:**)

अध्येष्यते च य इमं धर्म्यं संवादमावयोः। ज्ञानयज्ञेन तेनाहमिष्टः स्यामिति मे मतिः॥७०॥

(अध्येष्यते च यः इमं, धर्म्यं संवादम् आवयोः। ज्ञानयज्ञेन तेन अहम्, इष्टः स्याम् इति मे मतिः॥)

यः च इमम् आवयोः धर्म्यं संवादम् अध्येष्यते, तेन ज्ञान-यज्ञेन अहम् इष्टः स्याम् इति मे मतिः। (**18.70**)

And the one who studies [or even recites] this dialogue of ours, which is in keeping with धर्म—by that ritual, in the form of knowledge, I would be worshipped [i.e., without the Vedic forms of worship available today, this study itself suffices for worship]. This is My vision.

1	यः च	and the one who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*; अपि *in.*
3	इमम्	this	fr. इदम् *prn. m. sg. acc.*
5	आवयोः	of ours	fr. अहम् *prn. du. gen.* (**4.2:**)
6	धर्म्यं	which is in keeping with धर्म	fr. धर्म्य *a. m. sg. acc.*
4	संवादम्	dialogue	fr. संवाद *m. sg. acc.*
2	अध्येष्यते	studies [or even recites]	fr. अधि + √इ *Ā. fut. 3rd sg.* (**5.33:** & **2.101:**)
7	तेन	by that	fr. तद् *prn. m. sg. inst.*
8	ज्ञान-यज्ञेन	ritual in the form of knowledge	fr. ज्ञान-यज्ञ *m. sg. inst.*
9	अहम्	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
11	इष्टः	worshipped	fr. इष्ट *pp. of* √यज् *a. m. sg. nom.* (**6.6:** & **2.3.a:** & **2.81:** & **2.88:**)
10	स्याम्	would be	fr. √अस् *2.P. pot. 1st sg.* (**5.19.4:**)
12	इति	[this] [is]	fr. इति *in.*
13	मे मतिः	My vision	fr. अहम् *prn. sg. gen.*; मति *f. sg. nom.*

श्रद्धावाननसूयश्च शृणुयादपि यो नरः। सोऽपि मुक्तः शुभाल्ँलोकान्प्राप्नुयात्पुण्यकर्मणाम्॥७१॥

(श्रद्धावान् अनसूयः च, शृणुयात् अपि यः नरः। सः अपि मुक्तः शुभान् लोकान्, प्राप्नुयात् पुण्यकर्मणाम्॥)

यः अपि श्रद्धावान् अन्-असूयः च नरः शृणुयात्, सः अपि मुक्तः पुण्य-कर्मणां शुभान् लोकान् प्राप्नुयात्। (18.71)

Even the person who—having trust [in Me, viewing Me as the Lord and not just as Mr. कृष्ण] and not being cynical—would listen [to this teaching], that one also is freed [from much पाप] and would attain the auspicious worlds of those who do beneficial actions.

3	यः	who	fr. यद् *prn. m. sg. nom.*
1	अपि	even	fr. अपि *in.*
4	श्रद्धावान्	having trust [in Me, viewing Me as the Lord and not just as Mr. कृष्ण]	fr. श्रद्धावत् *a. m. sg. nom.* (**3.13:**)
5	अन्-असूयः च	and not being cynical	fr. अनसूय *a. m. sg. nom.* (**6.39:**); च *in.*
2	नरः	the person	fr. नर *m. sg. nom.*
5	शृणुयात्	would listen [to this teaching]	fr. √श्रु *5.P. pot. 3rd sg.* (**5.21.3:**)
6	सः अपि	that one also	fr. तद् *prn. m. sg. nom.*; च *in.*
7	मुक्तः	is freed [from much पाप]	fr. मुक्त *pp. of* √मुच् *pt. m. sg. nom.* (**2.80:**)
11	पुण्य-कर्मणां	of those who do beneficial actions	fr. पुण्य-कर्मन् *a. m. pl. gen.* (**6.39:** & **3.22:**)
9	शुभान्	the auspicious	fr. शुभ *a. m. pl. acc.*
10	लोकान्	worlds	fr. लोक *m. pl. acc.*
8	प्राप्नुयात्	[and] would attain	fr. प्र + √आप् *5.P. pot. 3rd sg.* (**5.15.6:**)

कच्चिदेतच्छ्रुतं पार्थ त्वयैकाग्रेण चेतसा। कच्चिदज्ञानसम्मोहः प्रनष्टस्ते धनञ्जय॥७२॥

(कच्चिद् एतद् श्रुतं पार्थ, त्वया एकाग्रेण चेतसा। कच्चिद् अज्ञानसम्मोहः, प्रनष्टः ते धनञ्जय॥)

पार्थ, कच्-चिद् त्वया एक-अग्रेण चेतसा एतद् श्रुतम्। कच्-चिद् ते अ-ज्ञान-सम्मोहः प्रनष्टः, धनञ्-जय। (18.72)

O अर्जुन, have you heard this with a single-pointed mind? Has your delusion caused by ignorance been completely destroyed, O अर्जुन?

1	पार्थ	(अर्जुन) O Son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. voc.*
2	कच्-चिद्	have?	fr. कद्-चिद् *in.* (**4.20:** & **2.24:** & **2.45:**)
3	त्वया	you	fr. त्वम् *prn. sg. inst.* (**4.2:**) (**7.7:**)
6	एक-अग्रेण	with a single-pointed	fr. एक-अग्र *a. n. sg. inst.*
7	चेतसा	mind	fr. चेतस् *n. sg. inst.* (**3.6:**)
5	एतद्	this	fr. एतद् *prn. n. sg. nom.*
4	श्रुतम्	heard	fr. श्रुत *pp. of* √श्रु *pt. n. sg. nom.*

8	कच्-चिद्	has?	fr. कद्-चिद् *in.* (**4.20:** & **2.24:** & **2.45:**)
9	ते	your	fr. त्वम् *prn. sg. gen.*
10	अ-ज्ञान-सम्मोहः	delusion caused by ignorance	fr. अज्ञान-सम्मोह *m. sg. nom.*
11	प्रनष्टः	been completely destroyed	fr. प्रनष्ट *pp. of* प्र + √नश् *pt. m. sg. nom.* (**2.85:**)
12	धनञ्-जय	(अर्जुन) O Winner of Laurels	fr. धन-म्-जय *m. sg. voc.* (**2.55:**)

अर्जुन उवाच।

नष्टो मोहः स्मृतिर्लब्धा त्वत्प्रसादान्मयाच्युत। स्थितोऽस्मि गतसन्देहः करिष्ये वचनं तव॥७३॥

(अर्जुनः उवाच। नष्टः मोहः स्मृतिः लब्धा, त्वत्प्रसादात् मया अच्युत। स्थितः अस्मि गतसन्देहः, करिष्ये वचनं तव॥)

अर्जुनः उवाच। नष्टः मोहः। मया त्वत्-प्रसादात् स्मृतिः लब्धा, अ-च्युत। स्थितः गत-सन्देहः अस्मि। तव वचनं करिष्ये। (**18.73**)
अर्जुन said: Gone is the delusion. I have gained recognition [without error] [of myself] by Your grace [i.e., by Your teaching], O कृष्ण. I am firm and with doubts gone. I will do what You have said [i.e., लोक-सङ्ग्रह (rallying the people to धर्म) or कर्म-योग (to assimilate the teaching)].

1	अर्जुनः उवाच	अर्जुन said	fr. अर्जुन *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	नष्टः	gone	fr. नष्ट *pp. of* √नश् *pt. m. sg. nom.* (**2.85:**)
3	मोहः	[is] the delusion	fr. मोह *m. sg. nom.*
4	मया	I	fr. अहम् *prn. sg. inst.* (**7.7:**)
7	त्वत्-प्रसादात्	by Your grace [i.e., Your teaching]	fr. त्वद्-प्रसाद *m. sg. abl.* (**4.2:** & **2.24:**)
6	स्मृतिः	recognition [without error] [of myself]	fr. स्मृति *f. sg. nom.*
5	लब्धा	have gained	fr. लब्धा *pp. of* √लभ् *pt. f. sg. nom.* (**2.76:** & **.78:**)
8	अ-च्युत	(कृष्ण) O Changeless	fr. अच्युत *m. sg. voc.*
10	स्थितः	firm	fr. स्थित *pp. of* √स्था *a. m. sg. nom.* (**6.6:**)
11	गत-सन्देहः	[and] with doubts gone	fr. गत-सन्देह *a. m. sg. nom.*
9	अस्मि	I am	fr. √अस् *2.P. pr. 1st sg.*
13	तव वचनं	what You have said	fr. त्वम् *prn. sg. gen.* (**4.2:**); वचन *n. sg. acc.*
12	करिष्ये	I will do	fr. √कृ *Ā. fut. 1st sg.* (**5.33: & 2.101:**)

सञ्जय उवाच।

इत्यहं वासुदेवस्य पार्थस्य च महात्मनः। संवादमिममश्रौषमद्भुतं रोमहर्षणम्॥ ७४॥

(सञ्जयः उवाच। इति अहं वासुदेवस्य, पार्थस्य च महात्मनः। संवादम् इमम् अश्रौषम्, अद्भुतं रोमहर्षणम्॥)

सञ्जयः उवाच। इति अहं वासु-देवस्य महा-आत्मनः पार्थस्य च इमम् अद्भुतं रोम-हर्षणं संवादम् अश्रौषम्। (**18.74**)

सञ्जय said: Thus I have heard this extraordinary, thrilling dialogue between the great-minded कृष्ण and अर्जुन.

1	सञ्जयः उवाच	सञ्जय said	fr. सञ्जय *m. sg. nom.*; √वच् *P. perf. 3rd sg.* (**5.10.3:**)
2	इति	thus	fr. इति *in.*
3	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
10	वासु-देवस्य	(कृष्ण) the son of वसुदेव, [the one in whom everything exists (√वस्) and who is in the form of conscious (√दिव्) being]	fr. वासु-देव *m. sg. gen.*
9	महा-आत्मनः	between the great-minded	fr. महा-आत्मन् *a. m. sg. gen.* (**3.22:**)
11	पार्थस्य च	and (अर्जुन) the son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. gen.*; च *in.*
5	इमम्	this	fr. इदम् *prn. m. sg. acc.*
6	अद्भुतं	extraordinary	fr. अद्भुत *a. m. sg. acc.*
7	रोम-हर्षणं	thrilling	fr. रोमन्-हर्षण *a. m. sg. acc.*
8	संवादम्	dialogue	fr. संवाद *m. sg. acc.*
4	अश्रौषम्	have heard	fr. √श्रु *P.* स्-*Aorist 1st sg.* (**5.30.1.b: & 2.101:**)

व्यासप्रसादाच्छ्रुतवानेतद्गुह्यमहं परम्। योगं योगेश्वरात्कृष्णात्साक्षात्कथयतः स्वयम्॥७५॥

(व्यासप्रसादात् श्रुतवान्, एतद् गुह्यम् अहं परम्। योगं योगेश्वरात् कृष्णात्, साक्षात् कथयतः स्वयम्॥)

अहं व्यास-प्रसादात् एतद् परं गुह्यम् [शास्त्रम्] योगं साक्षात् कथयतः स्वयं योग-ईश्वरात् कृष्णात् श्रुतवान्। (**18.75**)

I have heard—by the grace of [special perception given by] व्यास—this paramount, secret [teaching] [that is] योग (ज्ञान-योग and कर्म-योग) from कृष्ण, the Lord of योग [as the first teacher and as its subject matter], Himself directly teaching [it].

1	अहं	I	fr. अहम् *prn. sg. nom.*
3	व्यास-प्रसादात्	by the grace of [special perception given by] व्यास	fr. व्यास-प्रसाद *m. sg. abl.*
4	एतद् परं	this paramount	fr. एतद् *prn. n. sg. acc.*; पर *prn. a. n. sg. acc.*
5	गुह्यम्	secret [teaching]	fr. गुह्य *pot. ps. pt. of* √गुह् *a. n. sg. acc.*
6	योगं	[that is] योग (ज्ञान-योग and कर्म-योग)	fr. योग *m. sg. acc.*
10	साक्षात्	directly	fr. साक्षात् *in.* (**7.11.3:**)
11	कथयतः	teaching [it]	fr. कथयत् *pr. pt. of* √कथ् *a. m. sg. abl.* (**6.4:**)
9	स्वयं	Himself	fr. स्वयम् *in. reflex. prn.* (**4.14:**)
8	योग-ईश्वरात्	the Lord of योग [as the first teacher and its subject matter]	fr. योग-ईश्वर *m. sg. abl.*
7	कृष्णात्	from कृष्ण	fr. कृष्ण *m. sg. abl.*
<u>2</u>	श्रुतवान्	have heard	fr. श्रुतवत् *past. act. pt. of* √श्रु *pt. m. sg. nom.* (**6.7:** & **3.13:**)

राजन्संस्मृत्य संस्मृत्य संवादमिममद्भुतम्। केशवार्जुनयोः पुण्यं हृष्यामि च मुहुर्मुहुः॥७६॥

(राजन् संस्मृत्य संस्मृत्य, संवादम् इमम् अद्भुतम्। केशवार्जुनयोः पुण्यं, हृष्यामि च मुहुः मुहुः॥)

राजन्, केशव-अर्जुनयोः इमम् अद्भुतं पुण्यं संवादं संस्मृत्य संस्मृत्य, मुहुः मुहुः हृष्यामि च। (**18.76**)

O King [धृत-राष्ट्र], remembering over and over this extraordinary, auspicious dialogue between कृष्ण and अर्जुन, I rejoice again and again.

1	राजन्	O King [धृतराष्ट्र]	fr. राजन् *m. sg. voc.* (**3.20:**)
7	केशव-अर्जुनयोः	between कृष्ण and अर्जुन	fr. केशव-अर्जुन *m. du. gen.* (**7.12:**)
3	इमम्	this	fr. इदम् *prn. m. sg. acc.*
4	अद्भुतं	extraordinary	fr. अद्भुत *a. m. sg. acc.*
5	पुण्यं	auspicious	fr. पुण्य *a. m. sg. acc.*
6	संवादं	dialogue	fr. संवाद *m. sg. acc.*
2	संस्मृत्य संस्मृत्य	remembering over and over	fr. संस्मृत्य *in. pt. of* सम् + √स्मृ (**6.9:** & **2.54:**) (**7.6.B.2.e:**)

9	मुहुः मुहुः	again and again	fr. मुहुस् *in.* (**7.6.B.2.e:** & **2.24:** & **2.29:**)
8	हृष्यामि च	(and) I rejoice	fr. √हृष् *4.P. pr. 1st sg.* (**5.5.a:**); च *in.*

तच्च संस्मृत्य संस्मृत्य रूपमत्यद्भुतं हरेः। विस्मयो मे महान्राजन्हृष्यामि च पुनः पुनः॥७७॥

(तद् च संस्मृत्य संस्मृत्य, रूपम् अत्यद्भुतं हरेः। विस्मयः मे महान् राजन्, हृष्यामि च पुनः पुनः॥)

राजन्, हरेः च तद् अत्यद्भुतं रूपं संस्मृत्य संस्मृत्य, मे विस्मयः महान्। पुनः पुनः च हृष्यामि। (**18.77**)

And, O King, remembering over and over that very extraordinary [cosmic] form of Lord हरि (Lord कृष्ण), my amazement is great. Again and again I rejoice.

2	राजन्	O King	fr. राजन् *m. sg. voc.* (**3.20:**)
6	हरेः	of Lord हरि (Lord कृष्ण)	fr. हरि *m. sg. gen.*
1	च	and	fr. च *in.*
4	तद् अत्यद्भुतं	that very extraordinary	fr. तद् *prn. n. sg. acc.*; अत्यद्भुत *a. n. sg. acc.*
5	रूपं	[cosmic] form	fr. रूप *n. sg. acc.*
3	संस्मृत्य संस्मृत्य	remembering over and over	fr. संस्मृत्य *in. pt. of* सम् + √स्मृ (**6.9:** & **2.54:**) (**7.6.B.2.e:**)
7	मे विस्मयः	my amazement	fr. अहम् *prn. sg. gen.*; विस्मय *m. sg. nom.*
8	महान्	[is] great	fr. महत् *a. m. sg. nom.* (**3.12.a:**)
9	पुनः पुनः च	again and again	fr. पुनर् *in.* (**7.6.B.2.e:**); च *in.*
10	हृष्यामि	I rejoice	fr. √हृष् *4.P. pr. 1st sg.* (**5.5.a:**)

यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः। तत्र श्रीर्विजयो भूतिर्ध्रुवा नीतिर्मतिर्मम॥७८॥

(यत्र योगेश्वरः कृष्णः, यत्र पार्थः धनुर्धरः। तत्र श्रीः विजयः भूतिः, ध्रुवा नीतिः मतिः मम॥)

यत्र योग-ईश्वरः कृष्णः यत्र धनुर्-धरः पार्थः, तत्र श्रीः, विजयः, भूतिः, ध्रुवा नीतिः [इति] मम मतिः। (**18.78**)

Wherever is कृष्ण, the Lord of योग, and wherever is the bow-bearing अर्जुन [i.e., in whoever's heart is the devoted student prepared for action and also the Lord]—there, in my opinion, is श्री (wealth and knowledge), विजय (victory), prosperity, and certain justice.

1	यत्र	wherever [is]	fr. यत्र *in.* (**6.19:**)
3	योग-ईश्वरः	the Lord of योग	fr. योग-ईश्वर *m. sg. nom.*
2	कृष्णः	कृष्ण	fr. कृष्ण *m. sg. nom.*
4	यत्र	[and] wherever [is]	fr. यत्र *in.* (**6.19:**)
5	धनुर्-धरः	the bow-bearing	fr. धनुस्-धर *a. m. sg. nom.* (**2.24:** & **.29:**)
6	पार्थः	(अर्जुन) the son of पृथा	fr. पार्थ *m. sg. nom.*

7	तत्र	[i.e., in whoever's heart is the devoted student prepared for action and also the Lord] there	fr. तत्र *in.* (**6.19:**)
9	श्रीः	श्री (wealth and knowledge)	fr. श्री *f. sg. nom.* (**3.36:**)
10	विजयः	विजय (victory)	fr. विजय *m. sg. nom.*
11	भूतिः	prosperity	fr. भूति *f. sg. nom.*
12	ध्रुवा नीतिः	[and] certain justice	fr. ध्रुवा *a. f. sg. nom.*; नीति *f. sg. nom.*
8	[इति] मम मतिः	in my opinion [is]	fr. अहम् *prn. sg. gen.*; मति *f. sg. nom.*

ओं तत्सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे मोक्षसन्न्यासयोगो नामाष्टादशोऽध्यायः॥१८॥

(ओं तद् सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे मोक्षसन्न्यासयोगः नाम अष्टादशः अध्यायः॥)

ओं तद् सत्। इति श्रीमद्-भगवद्-गीतासु उपनिषत्सु ब्रह्म-विद्यायां योग-शास्त्रे श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवादे मोक्ष-सन्न्यास-योगः नाम अष्टा-दशः अध्यायः। (**18**)

ओं (ब्रह्मन्, the witness of all) is that [only] reality. Thus ends the eighteenth chapter, called "The Topic of the Renunciation That Gives Complete Freedom," of the [eighteen chapters of] *Songs of the Glorious Lord*, which is [looked upon as] उपनिषद् [and whose teaching is] in [the form of] a dialogue between श्री कृष्ण and अर्जुन, [the subject matter being] a knowledge of ब्रह्मन् and योग.

1	ओं	ओम् (ब्रह्मन्, the witness of all,)	fr. ओम् *in.*
2	तद् सत्	[is] that [only] reality	fr. तद् *prn. n. sg. nom.*; सत् *n. sg. nom.*
3	इति	(quote-end quote), thus ends	fr. इति *in.*
11	श्रीमद्-	of the venerable, the glorious	
12	-भगवद्-	one having [limitless] glories, Lord	
10	-गीतासु	in [i.e., of] songs	fr. श्रीमत्-भगवत्-गीता *f. pl. loc.* (**2.43:**)
13	उपनिषत्सु	[which are/is looked upon as] उपनिषद्, sacred scripture	fr. उपनिषद् *f. pl. loc.* (**6.24:**)
18	ब्रह्म-	of ब्रह्मन् (reality/सत्)	
17	-विद्यायां	[and] a knowledge	fr. ब्रह्म-विद्या *f. sg. loc.*
19	योग-शास्त्रे	[and instruction of] योग (means, discipline, etc.)	fr. योग-शास्त्र *n. sg. loc.*
15	श्री-कृष्ण-	between Lord कृष्ण	
16	-अर्जुन-	and अर्जुन	
14	-संवादे	in [the form of] a dialogue	fr. श्री-कृष्ण-अर्जुन-संवाद *n. sg. loc.* (**2.7:**)

9	मोक्ष-	[that gives] complete freedom	
8	-सन्न्यास-	of renunciation	
7	-योगः	the topic	fr. मोक्ष-सन्न्यास-योग *a. m. sg. nom.*
6	नाम	by the name, called	fr. नाम *in.*
4	अष्टा-दशः	the eighteenth	fr. अष्टा-दश *ordinal a. m. sg. nom.*
5	अध्यायः	chapter	fr. अध्याय *m. sg. nom.*

References

Apte, V. S. (1973). *The Student's English-Sanskrit Dictionary*. Dehli: Motilal Banarsidass.

—(1978). *The Practical Sanskrit-English Dictionary*. Dehli: Motilal Banarsidass.

—(2001). *Sanskrit-Hindi Kosha*. Delhi: Motilal Banarsidass.

Aruna, A.K. (2012). *The Aruna Sanskrit Grammar Reference*. Palm Desert, CA: Upasana Yoga Press.

—(2012). *The Aruna Sanskrit Grammar Coursebook: 64 Lessons Based on the Bhagavad Gita Chapter Two*. Palm Desert, CA: Upasana Yoga Press.

—(2012). *The Bhagavad Gita Dictionary*. Palm Desert, CA: Upasana Yoga Press.

—(2012). *The Bhagavad Gita Sanskrit Key: Verse-by-Verse Grammar & Vocabulary*. Palm Desert, CA: Upasana Yoga Press.

—(2012). *The Bhagavad Gita Reader: Sanskrit/English Parallel Text*. Palm Desert, CA: Upasana Yoga Press.

—(2012). *The Sanksrit Reading Tutor: Read It, Click It, Hear It!* Palm Desert, CA: Upasana Yoga Press.

—(2012). *The Bhagavad Gita: Victory Over Grief And Death*. Palm Desert, CA: Upasana Yoga Press.

—(2012). *Patanjali Yoga Sutras: Translation and Commentary in the Light of Vedanta Scripture*. Palm Desert, CA: Upasana Yoga Press.

Bhattacharya, T. (1967). *Sabdastoma-Mahanidhi: A Sanskrit Dictionary*. Varanasi: Chowkhamba Sanskrit Series Office.

Macdonell, A. A. (1976). *A Practical Sanskrit Dictionary*. London: Oxford University Press.

Monier Williams, Sir. (1960). *A Sanskrit-English Dictionary*. Oxford: Clarendon.

—(1976). A Dictionary, English and Sanskrit. Delhi: Moltilal Banarsidass.

Ram Bhanot, A. (1975). *Shrimad Bhagavad Gita with Amritavarshini Tika: Part 1 & 2*. Delhi: Motilal Banarasidaas.

—(1976). *Shrimad Bhagavad Gita with Amritavarshini Tika: Part 3 & 4*. Jalandar: Raj Publishers.

Ramasubba Sastri, Pandit S. (1966). *Kridantarupamala*. Madras: The Samskrit Education Society.

Sankaracarya (1983). *Srimad Bhagavad Gita Bhasya of Sri Samkaracarya: With Text in Devanagiri & English Rendering, Translated by Dr. A.G. Krishna Warrier*. Madras: Sri Ramakrishna Math.

—(1988). *Srimad-Bhagavad-Gita: Sankara-Bhashya Hindi-Anuvada-Sahita by Sri Harikrisnadas Goyandaka*. Gorakhapur: Gita Press.

—(2006). *Bhagavadgita: with the Commentary of Sankaracarya, Translated by Swami Gambhirananda*. Kolkata: Advaita Ashrama.

—(2006). *Srimad-Bhagavad-Gita: Padaccheda Anvaya*. Gorakhapur: Gita Press.

Srivatsankacharya, Sri. Pt. V. (1971). *Avyaya Kosa*. Madras: The Samskrit Education Society.

Swami Dayananda Saraswati (2006). *Bhagavadgītā: Home Study Course*. Coimbatore: Arsha Vidya Gurukulam.

Swami Swarupananda (1972). *Srimad-Bhagavad-Gita*. Calcutta: Advaita Ashrama.

Vishor, K. (1992). *Gītā Prakāśa*. Kalakatta: Sritrilocana Jnana-Vijnana Samstha.

About the Author

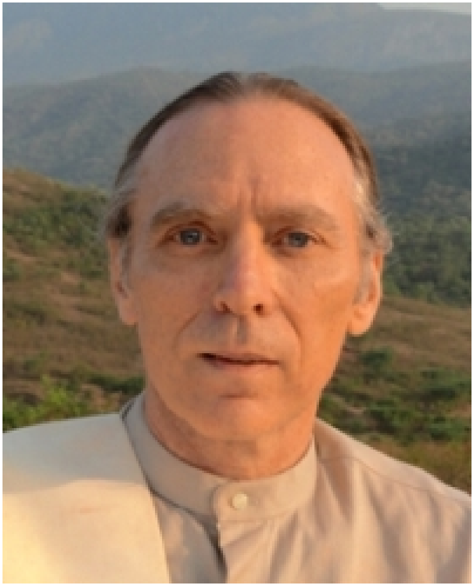

Photo by Cassia Reis, GayatriYoga.eu

A.K. Aruna started his studies in Advaita Vedanta and the Sanskrit language in 1976 at an intensive three-year program in a traditional gurukulam, outside Bombay, India, under Shri Pujya Swami Dayananda Saraswati, the most renowned Sanskrit and Advaita Vedanta scholar of the past century. Stepping outside his academic background in Western philosophy, Aruna immersed himself in the deepest, oldest spiritual tradition in the world. This detailed study opened his eyes. In this ancient teaching, Aruna found a complete merging of the intellect and heart. From that point on, he dedicated his life to the inclusive vision of Vedanta.

Returning to his native United States, Aruna earned a master's degree in South Asian languages and literature from the University of Washington. Aruna later studied computer languages, becoming a programmer and manager of information technology in San Diego, California. Retiring to India in 2000, Aruna dedicated himself to studies in Advaita Vedanta and the Sanskrit Language. He created a set of tools for those students interested in a thorough study of Sanskrit to better understand the Bhagavad Gita. These tools consist of a five-book set under the title, *The Aruna Sanskrit Language Series*. They are: *The Aruna Sanskrit Grammar Reference*; *The Aruna Sanskrit Grammar Coursebook: 64 Lessons Based on the Bhagavad Gita*; *The Bhagavad Gita Dictionary*; *The Bhagavad Gita Reader: Sanskrit/English Parallel Text*; and *The Bhagavad Gita Sanskrit Key: Verse-by-Verse Grammar & Vocabulary*. Additionally, there is now a reading and pronunciation guide, *The Sanskrit Reading Tutor: Read It, Click It, Hear It!* Using these tools, Aruna has been teaching Sanskrit at the Arsha Vidya Gurukulams in both South India and in the U.S.

Aruna has lived and studied in a traditional teaching gurukulam for over nine years in India and two years in the U.S. Wishing to help yoga students ground the traditional purpose of yoga in the revered scriptures of India, Aruna releases *Patanjali Yoga Sutras: Translation and Commentary in the Light of Vedanta Scripture*. This presents the yoga discipline as its practitioners in the ancient scriptures understood and practiced. All of these works are available via his www.UpasanaYoga.org website.